

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การพัฒนาชุดโครงการวิจัย

เดินตามพ่อ : การจัดการเครือข่ายเกษตรกร ตามแนวพระราชดำริ
เศรษฐกิจพอเพียง เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน

โดย ไชยรัตน์ ปราณี่ และ คณะ

สิงหาคม 2550

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การพัฒนาชุดโครงการวิจัย

เดินตามพ่อ : การจัดการเครือข่ายเกษตรกร ตามแนวพระราชดำริ
เศรษฐกิจพอเพียง เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน

คณะผู้วิจัย

1. ผศ.ดร.ไชยรัตน์ ปราณี	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
2. นายสมญา อินทรเกษตร	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
3. นางสาวชนันทิพย์ จันทโรสภา	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

Executive Summary

แนวทางหรือมาตรการในการแก้ไขปัญหาความยากจนนั้น หลายรัฐบาลได้ให้ความสนใจในการแก้ไขปัญหาตลอด จากแนวคิดและมาตรการในแก้ไขปัญหาความยากจนต่าง ๆ ทำให้สรุปได้ว่า การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาที่ยั่งยืนในเรื่องของความยากจนนั้น คงต้องดำเนินการพัฒนาอย่างเป็นระบบ ทั้งด้านโครงสร้างและปัจเจกบุคคล โดยเน้นการเพิ่มศักยภาพและโอกาสของคนจนตามศักยภาพที่มีอยู่ ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยเริ่มต้นจากตนเอง ครอบครัวยุทธศาสตร์ชุมชนประสานกันเป็นเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง คนกับคน กลุ่มกับกลุ่ม ชุมชนต่อชุมชน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้และการวิจัย จึงจะทำให้เกิดความเชื่อมั่นและฟื้นฟูศักยภาพของตนเองได้อย่างยั่งยืน สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนโดยการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก โดยที่ภาคีต่าง ๆ ต้องร่วมมือกันดำเนินการในลักษณะของการพัฒนาแบบบูรณาการในทุกภาคส่วน รวมทั้งทิศทางการพัฒนาควรสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของกลุ่มจังหวัดในแต่ละพื้นที่

การศึกษาวิจัย เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน โดยนำเอาพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจน ซึ่งเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการและเป็นองค์รวมให้เกิดคุณภาพ โดยพัฒนาทั้งในด้านคน เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อให้เกษตรกรสามารถดำรงชีวิต และประกอบสัมมาอาชีพได้สอดคล้องตามแนวพระราชดำริเป็นแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน แต่อย่างไรก็ตาม การแก้ปัญหของเกษตรกรควรรู้ว่าปัญหาที่แท้จริงคืออะไร และหากนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้จะต้องมีเงื่อนไขปัจจัยอย่างไร จึงจะเหมาะกับบริบทชุมชนในแต่ละพื้นที่

บทคัดย่อ

การพัฒนาชุดโครงการวิจัย เดินตามพ่อ : การจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน : ศึกษากรณีโจทย์ปัญหาของเกษตรกรและเครือข่ายเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อทราบ โจทย์ปัญหาของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่เป้าหมาย ในการนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการแก้ปัญหาคความยากจนได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งมีวัตถุประสงค์ย่อย ดังนี้ (1) เพื่อศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้จนประสบความสำเร็จ (2) เพื่อศึกษาบริบทชุมชน และวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกร ในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้ มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัย พบว่า

เงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ ซึ่งได้จากการสังเคราะห์เอกสารและจากชุมชนตัวอย่าง ทั้ง 32 ชุมชน สามารถสรุปเงื่อนไขหรือปัจจัยในการดำรงอยู่ได้ ดังนี้

1. ทูทางสังคม

ทูทางสังคมถือเป็นปัจจัยภายในที่ปรากฏอยู่ในชุมชนแต่ละชุมชนเอง ซึ่งก่อให้เกิดพลังความร่วมมือที่จะขับเคลื่อนชุมชนเพื่อแก้ไขและพัฒนาให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ซึ่งทูทางสังคมดังกล่าวแบ่งออกเป็น

1.1 ทูมนุษย์ ต้องเริ่มจากผู้นำ และ ชาวบ้านในชุมชน มีความรักใคร่ ไว้นื้อเชื่อใจ มีน้ำใจและเอื้ออาทรเพื่อนมนุษย์ มีความเชื่อในระบบคุณค่า และหลักศีลธรรมที่ดี เช่น มีคุณธรรม มีวินัย ความซื่อสัตย์ จิตสำนึกสาธารณะ ฯลฯ

1.2 ทูทางสถาบัน กลุ่ม/เครือข่าย ต้องมีความเป็นปึกแผ่น ร่วมคิด ร่วมทำ มีความเป็นชุมชน ซึ่งได้แก่ สถาบันทางศาสนา สถาบันการเมือง สถาบันการศึกษา รวมทั้งองค์กรต่าง ๆ เช่น องค์กรพัฒนาภาคเอกชน องค์กรชุมชน ชมรม อาสาสมัคร สี่มวลชน สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก

1.3 ทูทางวัฒนธรรม มีความเชื่อ มีจิตสำนึก มีวัฒนธรรมประเพณียึดโยงกัน ทำให้คนอยู่รวมเป็นกลุ่ม

2. ทูทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทูทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึง ทำเลที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ในภูมิภาคที่สภาพทางภูมิศาสตร์อุดมสมบูรณ์ หรือยังสามารถอนุรักษ์ ฟื้นฟู ทรัพยากรเหล่านั้นให้เป็นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชนได้ รวมทั้งการเข้าถึงหรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนด้วย

3. ทูทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี

ทูทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี ซึ่งหมายถึง องค์ความรู้ที่เป็นทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น และองค์ความรู้ที่เป็นนวัตกรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีอยู่ในชุมชน และมีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในชุมชนเองและจากการยอมรับจากภายนอก

4. นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก

นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก หมายถึง กระบวนการทางนโยบายจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน จากภายนอกชุมชน ที่ได้ถูกนำไปใช้ในชุมชน หรือท้องถิ่นซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของการดำเนินการตามแผนงาน/ยุทธศาสตร์ หรือการทำโครงการต่าง ๆ (Implementation) ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น

สำหรับการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ พบว่า ได้โจทย์งานวิจัยที่เกิดจากการพัฒนาโจทย์ร่วมกันระหว่างภาคที่เกี่ยวข้องในชุมชน ซึ่งได้แก่เรื่อง (1) กระบวนการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชนตำบลดอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี (2) การประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างความเข้มแข็งในระดับครอบครัวและชุมชน ของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านหนองจิกยาว ตำบลตุ๊กคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี (3) การเชื่อมโยงเครือข่ายผู้ผลิตและผู้บริโภคข้าวปลอดภัย ของชุมชนตำบลตุ๊กคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี (4) การพัฒนาผลิตภัณฑ์แบบครบวงจร ของกลุ่มหัตถกรรมบ้านตะกรุด ตำบลเมืองกาฐัง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี (5) การยอมรับนวัตกรรมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ของชุมชนตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี และ(6) การประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายสถาบันการเงินเพื่อสวัสดิการบ้านหนองจิก ตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี

Abstract

The research programs development Keep on the father : Learning network management of farmer as his's majesty sufficiency approach for sustainable poverty solving : The case study of question of farmer and farmer network as his's majesty sufficiency approach for poverty solving. This research has main objective as question of farmer target area in implement sufficiency approach to soundness and sub objective as (1) To study community condition / factor farmer and farmer learning network as community model thus success implement his's majesty sufficiency (2) To study community context and community problem analysis farmer and farmer learning network in target area his's majesty sufficiency approach and this research has qualitative methodology

The finding as

The community condition / factor farmer and farmer learning network in target area his's majesty sufficiency approach and finding from documentary synthesis of thirty-two and summative as

1. Social Capital as ; internal factor is composed of community and each appeared so cooperative power as community move as develop and solve community. classification as

1.1 Human Capital ; to begin leadership and native community commitment , and man of take care, value system reliable, and moral

1.2 Institutional Capital ; group and network as cooperative and participatory and communitylisation as ; political institutional etc.

1.3 Cultural Capital ; belief, conscious and cultural/traditional linkage

2. Natural and Environment Capital ; this meaning to location ,soundness climate and geography have abundant and that lifestyle base

3. Knowledge Wisdom and Technology Capital ; this meaning body of knowledge as local wisdom, innovation and technology in community and exchange within community and external Access

4. External Development Process and Policy ; external development process and policy as public and private to implement and direct impact community

From community problem analysis finding as the issue that (1) Learning process and network learning through his's majesty sufficiency success approach of Tumbon Dongoy Amphur Nongkrayang Uthaitanee Province (2) Appling his's majesty sufficiency for family and community of Tumbon Talukdoo Amphur Nongkrayang Uthaitanee Province (3) Linkage network producer and consumer of saving rice in Thambon Talukdoo Amphure Nongchang Uthaitanee Province (4) The development of handicraft group Baantakrud Tumbon Noangkayang Amphur Banrai Uthaitanee Province (5) The recognition of organic fertilizer. innovation of Thumbon Phaoar Amphur Lansuk Uthaitanee Province (6) Appling his's majesty sufficiency for financial welfare institute Bannongjig Network Amphur Nongchang Uthaitanee Province.

กิติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยฉบับนี้ เป็นงานวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานสนับสนุน กองทุนวิจัย (สกว.) ซึ่งคณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง และงานวิจัยเรื่องนี้สำเร็จเรียบร้อย ด้วยดีนี้ เนื่องจากได้รับความอนุเคราะห์จากชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัดอุทัยธานี ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านคอนกลอย ตำบลคอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง 2) ชุมชนบ้านหนองจิกยาว ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน 3) ชุมชนบ้านตลุกคู่ ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน 4) ชุมชนบ้านตะกรุด ตำบลเมืองกาฐัง อำเภอบ้านไร่ 5) ชุมชนบ้านป่าอ้อ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก และ 6) ชุมชนบ้านหนองจิก ตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง

ขอขอบคุณ เทศบาลตำบลตลุกคู่ องค์การบริหารส่วนตำบลป่าอ้อ องค์การบริหารส่วนตำบลกาฐัง ที่ให้ความอนุเคราะห์ในเรื่องข้อมูลและการติดต่อประสานงานในด้านต่าง ๆ ขอขอบคุณกลุ่มเกษตรกร ทั้ง 6 ชุมชน ในจังหวัดอุทัยธานี ที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์ รวมทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ที่ได้ให้ความร่วมมือ ทำให้การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

สุดท้ายคุณูปการใดๆที่จะบังเกิดขึ้นจากงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นเครื่องบูชาพระคุณของบิดามารดา ครูอาจารย์ทุกท่าน และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการวิจัยครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์สืบไป

ไชยรัตน์ ปราณี และคณะ

สิงหาคม 2550

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
Executive Summary	ก
บทคัดย่อ	ข
Abstract	ง
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญแผนภาพ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	
ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	4
คำถามการวิจัย	4
ขอบเขตการดำเนินงาน	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
นิยามคำสำคัญ	6
บทที่ 2 ทบทวนเอกสาร	
1. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียง	
1.1 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	8
1.2 ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง	9
1.3 หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง	11
1.4 ปัจจัยและเงื่อนไขของเศรษฐกิจพอเพียง	14
1.5 เศรษฐกิจพอเพียงกับทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ	19
1.6 เศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิด ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ในมิติต่าง ๆ	32
1.7 การสร้างกระบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง	43

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
2. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเครือข่ายการเรียนรู้	47
2.1 ความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้	
2.2 ลักษณะเครือข่ายการเรียนรู้	48
2.3 หัวใจสำคัญของเครือข่ายการเรียนรู้	50
2.4 การมีส่วนร่วมในองค์กรเครือข่ายการเรียนรู้	50
2.5 แนวคิดเครือข่ายการเรียนรู้	51
2.6 ขั้นตอนของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้	52
2.7 การจัดการเครือข่ายในระดับชุมชน/หมู่บ้าน	53
2.8 ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย	55
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	56
สถานการณ์ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง	62
กรอบแนวคิดการวิจัย	84
บทที่ 3 กระบวนการพัฒนาโจทย์ชุดโครงการวิจัย และข้อเสนอโครงการวิจัย	
เหตุผล หลักการแนวคิดในการออกแบบกระบวนการพัฒนา ฯ	86
กระบวนการพัฒนา ฯ ที่ออกแบบไว้	89
กระบวนการพัฒนา ฯ ที่ดำเนินการ	90
บทที่ 4 ผลการดำเนินงาน	
1. ผลการศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ	93
2. ผลการศึกษาริบทชุมชน และการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ	200

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
สรุป	253
อภิปรายผล	256
ข้อเสนอแนะ	263
บรรณานุกรม	264
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก บทความสำหรับการเผยแพร่	271
ภาคผนวก ข เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	287
ภาคผนวก ค รายชื่อกลุ่มเกษตรกรพื้นที่เป้าหมาย	296
ภาคผนวก ง ภาพกิจกรรม	303

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
ตารางที่ 1 ตารางเปรียบเทียบความมีเหตุผล ในแง่มุมของเศรษฐศาสตร์และเศรษฐกิจพอเพียง	34
ตารางที่ 2 ตัวอย่างภูมิคุ้มกันในตัวในระดับต่าง ๆ	36
ตารางที่ 3 แผนปฏิบัติราชการจังหวัดอุทัยธานี ประจำปี พ.ศ.2550	82

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพ	หน้า
แผนภาพที่ 1 สรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	13
แผนภาพที่ 2 กระบวนการขับเคลื่อนทุนทางสังคม	15
แผนภาพที่ 3 ระบบทฤษฎีใหม่ที่สมบูรณ์ อ่างใหญ่เติมอ่างเล็ก อ่างเล็กเติมสระน้ำ	23
แผนภาพที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีใหม่กับเศรษฐกิจพอเพียง	25
แผนภาพที่ 5 ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน	39
แผนภาพที่ 6 ตัวอย่างการนำมาประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	40
แผนภาพที่ 7 กลยุทธ์การทำงานเพื่อบรรลุผลในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัด อุทัยธานี	68
แผนภาพที่ 8 กรอบแนวคิดการวิจัย	85
แผนภาพที่ 9 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปปฏิบัติ	252
แผนภาพที่ 10 การวางแผนการวิจัยเพื่อปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน	260
แผนภาพที่ 11 วัฏจักรของการเรียนรู้ท่ามกลางประสบการณ์	261

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

แนวทางการพัฒนาประเทศตามกระบวนการทศวรรษหลักเพื่อนำไปสู่ความทันสมัยของประเทศไทยที่ผ่านมา ได้ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อสังคมชนบทของไทยในหลายด้าน กระบวนการดังกล่าวได้ชักนำให้ชนบทไทยได้ก้าวเข้าสู่แนวทางการพัฒนาความทันสมัยแบบประเทศตะวันตก โดยผ่านกิจกรรม หรือกระบวนการในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งภาครัฐเป็นฝ่ายดำเนินการเป็นหลัก อาทิ การเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการ การดำเนินโครงการพัฒนา การให้ความช่วยเหลือโดยผ่านโครงการเงินกู้จากต่างประเทศ รวมทั้งการปฏิรูปการศึกษาและการเมือง การปกครอง เป็นต้น แม้ว่ามีปัจจัยหรือตัวชี้วัดบางอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของการพัฒนาที่เป็นไปตามแผนพัฒนา ฯ ที่รัฐกำหนดขึ้น โดยเฉพาะในปี 2545 ซึ่งเป็นช่วงแรกของการดำเนินการของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545 – 2549) อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เพิ่มสูงขึ้นถึงร้อยละ 5.3 สัดส่วนของคนยากจนลดลงเหลือร้อยละ 9.8 ประเทศมีขีดความสามารถในการแข่งขันสูงขึ้นอยู่ในอันดับที่ 29 และคนไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547 : 3) แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ใด ๆ ที่เชื่อได้ว่าทิศทางการพัฒนาดังกล่าวนำไปสู่ความยั่งยืนได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้เพราะปัญหาความยากจนยังคงดำรงอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน

แนวทางหรือมาตรการในการแก้ไขปัญหาคความยากจนนั้น หลายรัฐบาลได้ให้ความสนใจในการแก้ไขปัญหามาตลอด โดยเฉพาะในรัฐบาลชุดของ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ได้กำหนดเป็นยุทธศาสตร์สำคัญ โดยที่สำนักนายกรัฐมนตรีมีคำสั่งที่ 271-272/2546 ลงวันที่ 19 พฤศจิกายน 2546 ได้กำหนดแนวทางการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจน และจัดตั้งศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติ (ศตจ.) ขึ้น ซึ่งรัฐบาลมีเป้าหมายที่จะขจัดความเดือดร้อนของประชาชน 7 ประการ ได้แก่ ปัญหาที่ดินทำกิน ปัญหาคนเร่ร่อน ปัญหาผู้ประกอบการอาชีพผิดกฎหมาย ปัญหาการช่วยเหลือนักเรียนหรือนักศึกษาให้มีรายได้จากอาชีพที่เหมาะสม ปัญหาการถูกลดกวาง ปัญหาหนี้สินภาคประชาชน และปัญหาที่อยู่อาศัยของคนจน นอกจากนี้รัฐบาลได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาคความยากจน แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) ยุทธศาสตร์พระราชทาน ซึ่งได้นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ มาเป็นแนวทางในการดำเนินการ 2) ยุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน ซึ่งได้ยึดกรอบยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาคความยากจนตามที่คณะรัฐมนตรีได้ให้ความเห็นชอบไปแล้วเมื่อวันที่ 30 มกราคม 2545 และ

ยุทธศาสตร์การพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) ได้กำหนดให้การแก้ไขปัญหาความยากจนของประเทศเป็นปัญหาเร่งด่วนในการดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดแผน ฯ โดยกำหนดเป้าหมายการลดสัดส่วนคนจนให้เหลือร้อยละ 12 ในปี พ.ศ. 2549 สรุปเป็นยุทธศาสตร์ในการดำเนินการของศูนย์ต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติ รวม 5 ประการ คือ

1. การส่งเสริมนโยบายเศรษฐกิจมหภาคให้เอื้อต่อการแก้ไขปัญหาความยากจน เช่น นโยบายการค้าที่ส่งผลดีต่อภาคเกษตรและแรงงาน นโยบายกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น นโยบายภาคีและมาตรการการเงินและการคลังต่าง ๆ ที่สนับสนุนการแก้ไขปัญหาความยากจน เป็นต้น

2. การเพิ่มศักยภาพและโอกาสของคนจน โดยเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก / เศรษฐกิจชุมชน การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การเพิ่มศักยภาพและบทบาทของชุมชนในการแก้ไขปัญหาความยากจนในท้องถิ่นของตน โดยส่งเสริมการทำแผนชุมชนให้ครบทุกตำบล

3. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสนับสนุนการมีที่ดินทำกินของเกษตรกรรายย่อย การจัดการน้ำเพื่อการเกษตร การส่งเสริมให้ชุมชนมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น รวมทั้งการปรับปรุง และเร่งรัดกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4. การพัฒนาระบบคุ้มครองทางสังคมเพื่อมุ่งไปสู่การจัดการสวัสดิการสังคมโดยชุมชน ในรูปแบบการพึ่งตนเองมากขึ้น โดยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสนับสนุนงบประมาณดำเนินการตามความพร้อมของแต่ละพื้นที่

5. การปรับปรุงระบบการบริหารจัดการภาครัฐเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน โดยกำหนดพื้นที่เป้าหมายที่มีคนจนอยู่หนาแน่น ปรับกระบวนการทัศน์ / บทบาทหน่วยงานภาครัฐสนับสนุนบทบาทชุมชนและภาคีการพัฒนา การวางแผนแบบบูรณาการ ปรับปรุงระบบงบประมาณและพัฒนาระบบข้อมูล

จะเห็นได้ว่าแม้จะมีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ เพื่อมุ่งไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนนับตั้งแต่ช่วงแผน ฯ 8 แล้วก็ตาม แต่ผลการประเมินพัฒนาที่ชี้ให้เห็นได้ชัดว่า “การพัฒนาไม่ยั่งยืน” ยังขาดความสมดุลของการพัฒนาในแต่ละมิติ การพัฒนาศักยภาพของคนให้สามารถปรับตัวได้ทันกับการพัฒนาในยุคสังคมฐานความรู้ยิ่งต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน และแม้ว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการสร้างความเสมอภาคของประชาชนจะมีแนวโน้มที่ดี แต่ประชาชนก็ยังมีส่วนร่วมในการพัฒนาน้อย และยังมีปัญหาด้านความโปร่งใสในการบริหารจัดการที่ดีของภาครัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นทุนสำรองและรากฐานการพัฒนาให้แก่คนรุ่นอนาคต ยังไม่มีการบริหารจัดการที่จะสร้างความเชื่อมั่นว่าจะนำไปสู่ความยั่งยืนได้ ยังมีการ

ใช้ทรัพยากรและพลังงานในการผลิต การขนส่ง และการดำรงชีพอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ในขณะที่คุณภาพของสิ่งแวดล้อมก็ยังคงอยู่ในระดับต่ำกว่ามาตรฐาน (โครงการจัดการประชุมสัมมนาเรื่อง “มองให้ไกล ไปให้ถึง กับการพัฒนาที่ยั่งยืน” , 2548) ซึ่งการพัฒนาที่มีกระบวนการที่ถูกต้องเป็นกระบวนการพัฒนาประเทศที่ต้องการปัญญาที่มีพลังและมีอำนาจ กระบวนการพัฒนาที่ผ่านมาล้มเหลวเพราะเอาเงินนำหน้าปัญญาตามหลัง เงินไม่อาจสร้างกระบวนการเรียนรู้มีพลังได้ แต่ปัญญาทำได้ ปัญญาเกิดจากการเรียนรู้ การค้นหาข้อมูล ความรู้ในท้องถิ่นและข้อมูลจากภายนอกที่ผสมผสานให้เกิดความรู้ใหม่ เกิดการสร้างสรรคสิ่งใหม่ไม่รู้จบ (เสรี พงศ์พิศ, 2532 : 8 – 14) และกระบวนการที่สร้างปัญญาให้กับชุมชนคือกระบวนการวิจัยที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือท้องถิ่นเอง เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยง ความรู้ และทรัพยากรเข้าด้วยกัน เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติค่อย ๆ สะสมประสบการณ์และความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นความรู้ที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคมชุมชน

จากแนวคิดและมาตรการในแก้ไขปัญหาคความยากจนต่าง ๆ ทำให้สรุปได้ว่า การแก้ไขปัญหาคและการพัฒนาที่ยั่งยืนในเรื่องของความยากจนนั้น คงต้องดำเนินการพัฒนาอย่างเป็นระบบทั้งด้าน โครงสร้างและปัจเจกบุคคล โดยเน้นการเพิ่มศักยภาพและโอกาสของคนจนตามศักยภาพที่มีอยู่ ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยเริ่มต้นจากตนเอง ครอบครัว ชุมชน ประสานกันเป็นเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง คนกับคน กลุ่มกับกลุ่ม ชุมชนต่อชุมชน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้และการวิจัย จึงจะทำให้เกิดความเชื่อมั่นและฟื้นฟูศักยภาพของตนเองได้อย่างยั่งยืนสามารถแก้ไขปัญหาคความยากจน โดยการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก โดยที่ภาคีต่าง ๆ ต้องร่วมมือกันดำเนินการในลักษณะของการพัฒนาแบบบูรณาการในทุกภาคส่วน รวมทั้งทิศทางการพัฒนาควรสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของกลุ่มจังหวัดในแต่ละพื้นที่ด้วย แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับทิศทางของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้น้อมนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมากำกับทิศทางของการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน ซึ่งปรัชญาดังกล่าวมีหลักการสำคัญ 3 ประการ คือ 1. ความพอประมาณ 2. ความมีเหตุผล และ 3. การมีภูมิคุ้มกันตัวเอง ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ต้องเกิดขึ้นพร้อมกันและต้องประกอบด้วยเงื่อนไขสำคัญอีก 2 ประการ คือ ความรู้ และคุณธรรม

สำหรับในเขตภาคเหนือตอนล่าง และจังหวัดในพื้นที่บริการของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ มียุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้นในเรื่องการแก้ไขปัญหาคความยากจนเชิงบูรณาการและการกระจายรายได้ในเรื่องของการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เศรษฐกิจพื้นบ้านรางวัล การเสริมสร้างเครือข่ายพันธมิตรทางธุรกิจ การขยายผลปราชญ์ชาวบ้านเพื่อเผยแพร่ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

และการแก้ปัญหาการว่างงานและที่สำคัญคือการพัฒนาให้คนจนมีศักยภาพในการฟื้นฟูตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของคนจนกับภาคส่วนต่าง ๆ (Sector) ที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัย เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน โดยนำเอาพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการแก้ปัญหาความยากจน ซึ่งเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการและเป็นองค์รวมให้เกิดคุณภาพ โดยพัฒนาทั้งในด้านคน เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อให้เกษตรกรสามารถดำรงชีวิต และประกอบสัมมาอาชีพได้สอดคล้องตามแนวพระราชดำริเป็นแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน แต่อย่างไรก็ตามการแก้ปัญหาของเกษตรกรควรรู้ว่าปัญหาที่แท้จริงคืออะไร หากนำ แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จะต้องมีเงื่อนไขปัจจัยอย่างไร จึงจะเหมาะกับบริบทชุมชนในแต่ละพื้นที่ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะดำเนินการศึกษาโจทย์ปัญหาที่แท้จริงของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อที่จะได้นำแนวพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

การพัฒนาชุดโครงการวิจัย เดินตามพ่อ : การจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน : ศึกษากรณี โจทย์ปัญหาของเกษตรกร และเครือข่ายเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อพัฒนาโจทย์ปัญหาของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่เป้าหมาย ในการนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการแก้ปัญหาความยากจนได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งมีวัตถุประสงค์ย่อย ดังนี้

1. เพื่อศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้จนประสบความสำเร็จ
2. เพื่อศึกษาบริบทชุมชน และวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ไปปฏิบัติ

คำถามการวิจัย

1. เงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่สามารถนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้จนประสบความสำเร็จ คืออะไร
2. บริบทชุมชน และ โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่สามารถประยุกต์แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการพัฒนาศักยภาพและความสามารถในการพึ่งตนเองให้หลุดพ้นจากความยากจนเป็นอย่างไร

ขอบเขตการดำเนินงาน

ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย

ระยะที่ 1 การศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ ซึ่งผู้วิจัยได้สืบค้นจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ระยะที่ 2 การศึกษาบริบทชุมชน และการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย 5 ตำบล ในจังหวัดอุทัยธานี ซึ่งประกอบด้วย

1. ตำบลคอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี
2. ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี
3. ตำบลเมืองกาฐ อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี
4. ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี
5. ตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี

ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง

ขอบเขตด้านระยะเวลา และพื้นที่เป้าหมาย

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เริ่มตั้งแต่เดือน ธันวาคม 2549 ถึง เดือนมีนาคม 2550 รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 4 เดือน

สำหรับพื้นที่เป้าหมาย ที่ทำการวิจัย ได้แก่ (1) ตำบลคอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี (2) ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี (3) ตำบลเมืองกาฐ อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี (4) ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี (5) ตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี

ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่

1. ปัจจัยของชุมชน เกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ
2. บริบทชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย 5 ตำบล ในจังหวัดอุทัยธานี
3. โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย 5 ตำบล ในจังหวัดอุทัยธานี ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ
2. ทำให้ทราบถึงบริบทของชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย 5 ตำบล ในจังหวัดอุทัยธานี
3. ทำให้ทราบถึงโจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย 5 ตำบล ในจังหวัดอุทัยธานี ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ
4. ทำให้ได้ข้อมูลสารสนเทศเพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน

นิยามคำสำคัญ

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง แนวพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ฯ ได้ทรงพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย ซึ่งมีหลักการสำคัญ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนให้มีความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

เครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง การรวมกลุ่มของบุคคลในชุมชน เพื่อเชื่อมโยง ประสานสัมพันธ์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยมีบุคคลที่มีความถนัดในด้านต่าง ๆ ซึ่งสามารถ ถ่ายทอดประสบการณ์ ความคิด ความรู้ และทักษะระหว่างกันและกัน โดยเป้าหมายอยู่ที่การสร้างสังคมการเรียนรู้การศึกษาตลอดชีวิตให้กับบุคคล ชุมชน เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเอง และนำความรู้ไปพัฒนางาน อันจะนำความรู้ไปสู่ชีวิตและเศรษฐกิจที่ดีของบุคคล ชุมชน และสังคม

ปัจจัยของชุมชนเกษตรกร หมายถึง เงื่อนไขที่เอื้อและเป็นอุปสรรคของชุมชนในการนำแนวพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง ไปปฏิบัติ ซึ่งเป็นทั้ง 1. ทูทางสังคม ซึ่งประกอบด้วย (1) ทูมนุษย์ (2) ทูทางสถาบัน กลุ่ม / เครือข่าย (3) ทูทางวัฒนธรรม 2. ทูทางทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม 3. ทูทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี และ 4. นโยบาย / กระบวนการพัฒนาจากภายนอก

บริบทของชุมชน หมายถึง สภาพแวดล้อมที่เป็นทั้งสภาพทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคมการเมืองการปกครอง ตลอดจนวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของชุมชน ที่เป็นพื้นที่เป้าหมายที่ผู้วิจัยสนใจศึกษา

โจทย์ปัญหาของชุมชนเกษตรกร หมายถึง ปัญหาหรือความต้องการของชุมชนพื้นที่เป้าหมายที่ได้ร่วมกันคิดและวิเคราะห์ขึ้นจากกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

บทที่ 2

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาชุดโครงการวิจัย เดินตามพ่อ : การจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน : ศึกษากรณี โจทย์ ปัญหาของเกษตรกรและเครือข่ายเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นพื้นฐานในการกำหนดกรอบแนวคิด ที่ใช้ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ โดยจะนำเสนอเป็น 4 ส่วนด้วยกัน คือ

1. แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.1 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเศรษฐกิจพอเพียง

1.2 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องการจัดการเครือข่ายการเรียนรู้

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3. สถานการณ์ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง

4. กรอบแนวคิดการวิจัย

ซึ่งในแต่ละส่วนมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

1.1 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน ทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้าง

พื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (ประมวลและกลั่นกรองจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระราชทานในวโรกาสต่าง ๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่ เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2542 เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายและประชาชน โดยทั่วไป) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548 : 6 - 7)

1.2 ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำรัสแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายชัยมงคลเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันที่ 4 ธันวาคม 2540 ความว่า “เศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้นหมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง” (สุนทร กุลวัฒนวรพงศ์, 2544 : 39)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำรัสแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันที่ 4 ธันวาคม 2541 ความว่า “พอมีพอกินก็แปลว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง” (สุนทร กุลวัฒนวรพงศ์, 2544 : 29)

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น (normative prescription) โดยมีพื้นฐานมาจาก วิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย (positive aspect) (กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์, 2546 : 38)

อำพล เสนาณรงค์ (2542 : 9) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การพยายามพึ่งตนเอง ช่วยตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ให้พอมีพอกิน โดยเฉพาะอาหารและที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ก็แลกเปลี่ยนหรือซื้อ จากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อและใช้ของจากที่ผลิตได้ในท้องถิ่นหรือ ในประเทศมากที่สุด พยายามกอบกู้ให้ให้น้อยที่สุดและควรมีชีวิต ความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย และพอใจในสิ่งที่ได้รับมาโดยชอบธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย เพื่อให้รายจ่ายไม่เกินรายรับ

ประเวศ วะสี (2542 : 34) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง คือ เศรษฐกิจที่มีรูปแบบเป็นทางสายกลาง หรือเศรษฐกิจแบบมัชฌิมาปฏิปทา เพราะเชื่อมโยงทุกเรื่องเข้ามาด้วยกันทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ที่จริงคำว่า เศรษฐกิจ เป็นคำที่มีความหมายในทางที่ดี ที่

หมายถึงความเจริญที่เชื่อมโยง กาย ใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน แต่ได้มีการนำเอาคำว่า เศรษฐกิจไปใช้ในลักษณะที่แยกส่วน ที่หมายถึงการแสวงหาเงินเท่านั้น เมื่อแยกส่วนก็ทำลายส่วนอื่นๆ จนเสียสมดุลและวิกฤต

สุเมธ ตันติเวชกุล (2541 : 62) เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชน เมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ

กรมวิชาการ (2546 : 160) ได้กล่าวถึงความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงว่า หมายถึง พอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการด้วยกันคือ

- (1) พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
- (2) จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็น และทำลายมาก
- (3) สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งได้ทั้งอาหารได้ทั้งสิ่งแวดล้อม และได้ทั้งเงิน
- (4) ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม
- (5) ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง
- (6) อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรมหมายถึง วิถีชีวิตของกลุ่มที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้นเศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากฐานทางวัฒนธรรม จึงจะมั่นคง เช่น เศรษฐกิจของจังหวัดตราด ขณะนี้ไม่กระทบกระเทือนจากฟองสบู่แตก ไม่มีคนตกงาน เพราะอยู่บนพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เอื้อต่ออาชีพการทำสวนผลไม้ ทำการประมง และการท่องเที่ยว

(7) มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่ขูดขูด ขูดเงินเดียวรวยแบบกะทันหันเดียวตกงานไม่มีกินไม่มีใช้ ถ้าเป็นแบบนี้ประเทศไทยอยู่ในสังคมโลกได้อย่างสง่างามน่าภาคภูมิใจ โดยที่สุขภาพจิตเสีย เครียด เพี้ยน รุนแรง ฆ่าตัวตาย ดิศยา เศรษฐกิจพอเพียงที่มั่นคงจึงทำให้สุขภาพจิตดี

นิคม มูลิกะคามะ (2542 : 263) ให้ความเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียง ไว้ว่า เป็นแนวทางพัฒนาตามทฤษฎีใหม่ ที่ทำ าให้ประเทศไทยอยู่ในสังคมโลกได้อย่างสง่างามน่าภาคภูมิใจ โดยที่สามารถผลิตทรัพยากรได้ตามภูมิปัญญา และเทคโนโลยีแบบไทย มีความพอเพียงในครอบครัว ชุมชนมีความเข้มแข็งช่วยตัวเองได้ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำ สอนในศาสนา มีสังคมที่สงบสุข กินคืออยู่ดีขึ้น การผลิตอุดมสมบูรณ์พอเพียงที่จะค้าขายไปยังต่างประเทศ

สุรเกียรติ์ เสถียรไทย (2542 : 257) ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียง ไว้ว่า เป็นปรัชญาของการพัฒนาตามกระแสเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีฐานคิดสำคัญที่การพัฒนาคนในชุมชน ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมควบคู่ไปกับการจรรโลงรักษาวัฒนธรรมชุมชน ทั้งนี้การพัฒนาคนจะต้องเริ่มที่การพัฒนาความคิดและจิตใจของคนให้รู้จักกินรู้จักใช้ตามอัตภาพและความจำเป็นในการดำรงชีวิต

จากความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงที่นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถประมวลและให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงว่า หมายถึง แนวพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ฯ ได้ทรงพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย ซึ่งมีหลักการสำคัญคือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนให้มีความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

1.3 หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ

1.3.1 กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นกรอบมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัย และวิกฤต เพื่อ ความมั่นคง และ ความยั่งยืน ของการพัฒนา (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549 : 10)

1.3.2 คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549 : 10)

1.3.3 คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กัน ดังนี้

(1) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่นการผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

(2) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

(3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549 : 10)

1.3.4 เงื่อนไข (Conditions of Sufficiency Actions) ทั้งนี้ ต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวัง อย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน ขณะเดียวกัน ต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจ ของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และ นักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกคุณธรรมความซื่อสัตย์ สุจริตและ ให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ (กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์, 2546 : 41 - 42)

(1) เงื่อนไขกรอบความรู้ (Set of knowledge) ที่จะนำไปสู่การตัดสินใจในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อยู่ในระดับพอเพียง ต้องอาศัย

- ความรอบรู้ คือ มีความรู้ (Stock of all relevant knowl-edge) เกี่ยวกับ วิชาการต่างๆ อย่างรอบด้าน โดยครอบคลุมเนื้อหาของเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นพื้นฐาน สำหรับการนำไปใช้ในโอกาสและเวลาต่างๆ

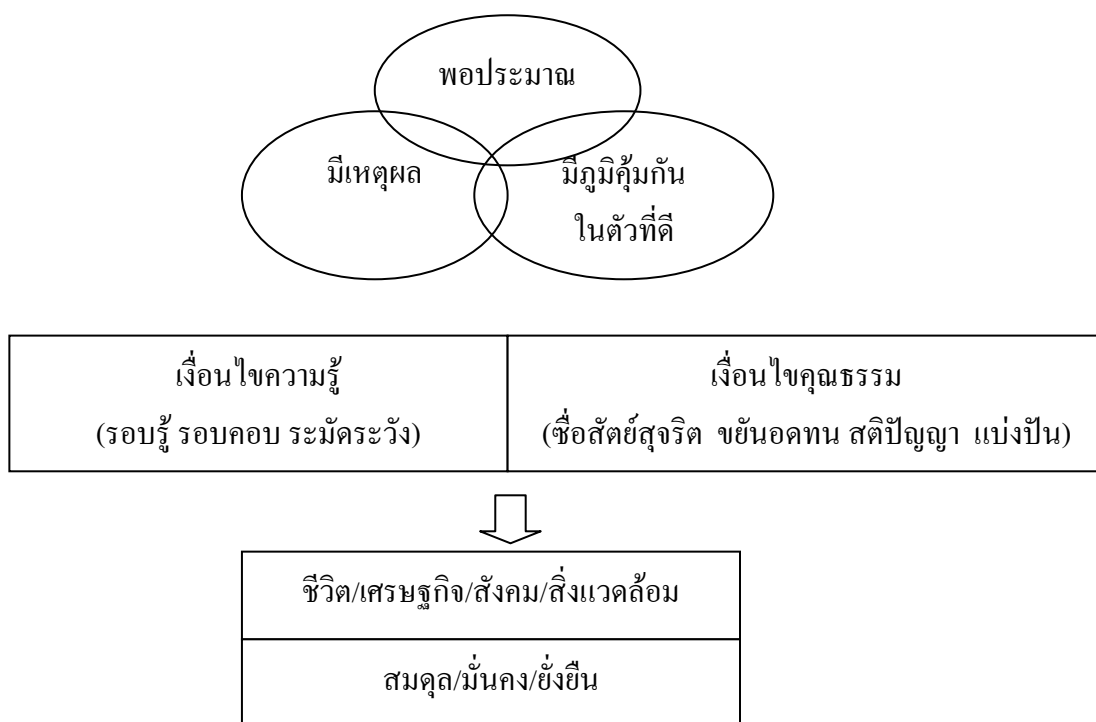
- ความรอบคอบ คือ ความสามารถที่จะนำความรู้และหลักวิชาต่างๆ เหล่านั้น มาพิจารณาให้เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน (Connectivity of all acquired knowledge) ประกอบการวางแผน ก่อนที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติทุกขั้นตอน

- ความระมัดระวัง คือ ความมีสติ ในการนำแผนปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนหลัก วิชาต่างๆเหล่านั้นไปใช้ในทางปฏิบัติ (Utilization of knowledge at any point of time with carefulness and attentiveness) เพราะในความเป็นจริงแล้ว สถานการณ์เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้นการนำความรู้และความรอบคอบมาใช้ จึงต้องอาศัยความระมัดระวังให้รู้เท่าทันเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

(2) เงื่อนไขคุณธรรม (Ethical Qualifications) ที่จะต้อง เสริมสร้างใน ๒ ด้าน ได้แก่

- ด้านจิตใจ /ปัญญา โดยเน้นความรู้คู่คุณธรรม กล่าวคือ ตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และ มีความรอบรู้ที่เหมาะสม
- ด้านการกระทำ หรือแนวทางการดำเนินชีวิต โดยเน้น ความอดทน ความเพียร สติ ปัญญา และความรอบคอบ

1.3.5 แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549 : 10 - 11)

แผนภาพที่ 1 สรุปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
ที่มา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549 : 9

1.4 ปัจจัยและเงื่อนไขของเศรษฐกิจพอเพียง

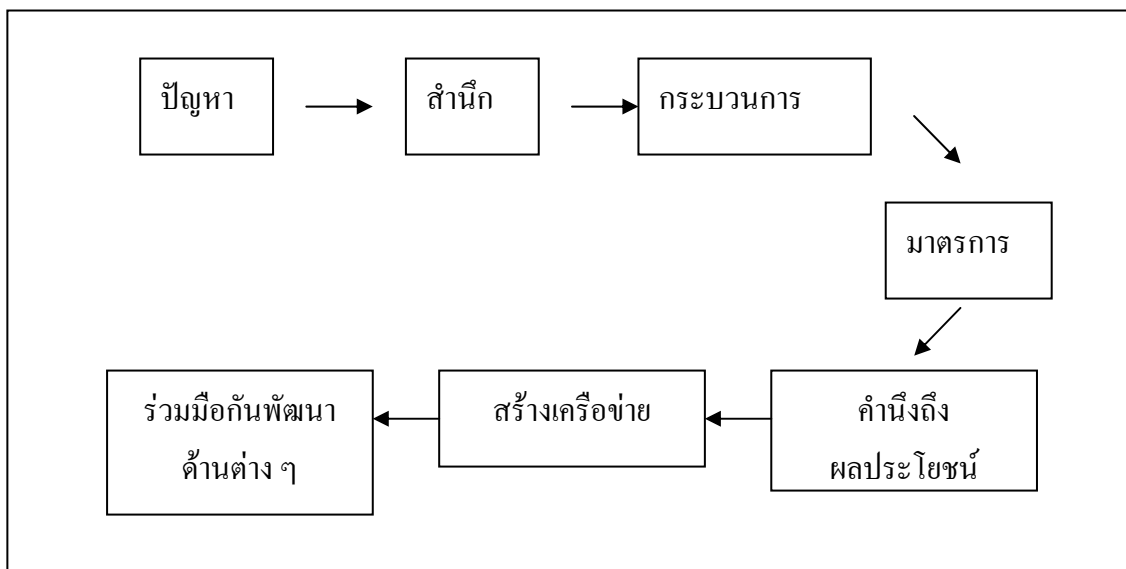
ปัจจัยในการขับเคลื่อนการพัฒนาบนพื้นฐานของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมี 4 กลุ่มปัจจัย โดยเรียงตามลำดับความสำคัญของแต่ละปัจจัย ได้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548 :37 - 53)

1.4.1 กลุ่มปัจจัยทุนทางสังคม ทุนทางสังคมแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบคือ

(1) ทุนทางสังคมที่เป็นรูปธรรม อันรวมถึงทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ทรัพยากรและสมาชิกในสังคมกับทุนทางสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น นวัตกรรมต่างๆ ทางด้านเทคโนโลยี เป็นต้น

(2) ทุนทางสังคมที่เป็นนามธรรม เช่น วัฒนธรรมและภูมิปัญญา ที่เป็นกรอบการดำเนินชีวิตของสมาชิกในสังคม ความรู้ในสังคม ความสัมพันธ์ไว้วางใจกันในชุมชน เป็นต้น

จากประสบการณ์ของชุมชนต่าง พบว่า โดยทั่วไปแล้ว คนในชุมชนจะกระตือรือร้นที่จะรวมกลุ่มกันเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นและปัญหานั้นส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ในชุมชน ดังนั้น กระบวนการสร้างสำนึกร่วมในการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาก็เกิดขึ้นอย่างธรรมชาติ โดยผ่านการรวมกลุ่มของคนท้องถิ่นในการร่วมกัน ใช้เหตุผลวิเคราะห์ปัญหาและสังเคราะห์แนวทางแก้ไขตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างและปกป้องผลประโยชน์ร่วมของคนภายในชุมชน เมื่อการรวมกลุ่มดังกล่าวประสบความสำเร็จ ชุมชนจำเป็น ต้องสร้างเครือข่ายกับชุมชนอื่นที่ประสบกับปัญหาเดียวกันเพื่อ แลกเปลี่ยนข้อมูลประสบการณ์ความรู้และร่วมมือกันสร้างภูมิคุ้มกัน ให้แก่ชุมชนตน ทำยสุดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนยังสามารถส่งเสริมการพัฒนาทางด้านต่างๆ อีกด้วย กระบวนการดังกล่าว สามารถสรุปได้ตามแผนภาพที่ 2

แผนภาพที่ 2 กระบวนการขับเคลื่อนทุนทางสังคม

ที่มา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548 : 40

(3) ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม การใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเป็นปัจจัยในการขับเคลื่อน โดยใช้ประเพณีของท้องถิ่นของตนเอง ต้องทำเอง ฝึกเอง และเรียนรู้ ด้วยตนเอง เพราะไม่ทำก็ไม่รู้ หรือไม่ทำก็ไม่มีทางทำได้ ต้องหา สถานที่สงบฝึกปัญญา ซักถามเมื่อสงสัย รู้ที่มาที่ไป รู้รากเหง้าตนเอง สร้างสำนึกรักบ้านเกิด สร้างนิสัยผูกมัดเชื่อมโยงชุมชนโดยการ ออมทรัพย์ ร่วมกัน ผ่าน โครงการพึ่งตนเองเพื่อสร้างเม็ดเงิน และใช้เงิน ที่เหลือจัดสวัสดิการชุมชน

(4) ศาสนา สำหรับการใช้ศาสนาเป็นปัจจัยขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ควรอาศัยหลักคำสอนของศาสนาเผยแพร่ ควบคู่ไปกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีข้อเสนอแนะว่า ในการสอนหรือชักจูงคนอื่น ๆ ให้เห็นคล้อยตามกับเรานั้น เราไม่ควรใช้คำว่า อย่า หรือสั่งห้ามไม่ให้ทำอะไรสิ่งหนึ่ง เพราะธรรมชาติของ คนเรานั้น จะยึดมั่นในอึดตา และไม่ชอบให้อึดตาถูกทำลาย หรือถูก ใครสั่งการ ดังนั้น เวลาจะสื่อสารกับใครในเรื่องใด ๆ ก็ตาม ควรคิดค้น หากวิธีที่นุ่มนวลและสอดคล้องกับจริตของผู้รับสาร โดยควรคำนึง ถึงแบบแผนของการสื่อสารให้เป็นไปอย่างสร้างสรรค์ และเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง

(5) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องจากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานแก่พสกนิกร ดังนั้นพระราชดำรัส หรือพระราชกรณียกิจของพระองค์ จึงเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมในการขับเคลื่อนการพัฒนาบนพื้นฐานของปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในระดับบุคคลและชุมชน เนื่องจาก

พระองค์ เป็นที่พึ่งทางจิตใจของคนไทยทุกหมู่เหล่า ดังนั้น จึงเป็นปัจจัยสำคัญ ในการปลุกจิตวิญญาณการทำงานเพื่อสังคม ตามรอยพระยุคลบาท

1.4.2 กลุ่มปัจจัยการรวมกลุ่ม และชุมชนเข้มแข็ง

หนึ่งในพลังขับเคลื่อนที่สำคัญในการพัฒนาบนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การสร้างเครือข่ายชุมชนเข้มแข็ง แบ่งแนวคิดออกเป็นสองส่วน คือ การเสริมสร้างความเข้มแข็งในกลุ่ม และ การถักทอเครือข่ายกลุ่มต่างๆ ในส่วนของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มนั้น ควรตั้งเห็น ถึงความแข็งแกร่งในตัวผู้นำชุมชนเอง ซึ่งจะมีส่วนอย่างมากในการกระตุ้นความสนใจของชุมชน ให้รู้จักเรียนรู้แผนชุมชนอย่างมีระบบ เพื่อขจัดปัญหาของชุมชนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ความแข็งแกร่งนี้ มีจุดหมายหลักสุดท้ายที่กลุ่ม โดยกลุ่มจะต้องรู้จักรวมคิด เรียนรู้ แลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ทั้งในเชิงการผลิต การตลาด ตลอดจนคำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะมีต่อกลุ่มเป็นหลักในการตัดสินใจ เมื่อกลุ่มแต่ละกลุ่มมีความเข้มแข็งแล้ว เมื่อนั้นจึงจะถึงเวลา ที่จะสามารถขยายออกสู่การสร้างเครือข่ายกับชุมชนอื่น ๆ ทั้งในรูปแบบ ของการแลกเปลี่ยน พบปะ และพูดคุยกัน จนเกิดเครือข่ายที่ถูกร้อย และถักทอจนขยายใหญ่และมีความเป็นปึกแผ่น หลักสำคัญเพื่อการ มุ่งสู่ความสำเร็จของการถักทอเครือข่ายก็คือ การค้นหากลุ่มเข้มแข็ง และการเรียนรู้จากความสำเร็จและล้มเหลวของกลุ่มที่เข้มแข็ง ซึ่งจะทำให้เกิดผลดีในการแพร่ขยายกลุ่มต่าง ๆ จึงต้องรู้จักหนุนเสริม ซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนกระบวนการความรู้จนทำให้เกิดการเรียนรู้ในเครือข่าย ทั้งในการผลิต ด้านเทคโนโลยี และการการตลาด อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เครือข่ายมีความมั่นคงและยั่งยืน กลุ่มในเครือข่ายจะต้องร่วมมือ ร่วมใจกันทำงานและมีความไว้วางซึ่งกันและกัน มีความสุจริตใจในการทำงาน อันจะเป็นส่วนเสริมให้การสร้างเครือข่ายชุมชนเข้มแข็งเป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาบนพื้นฐานปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดผลในการปฏิบัติอย่างแท้จริง อันจะนำมาซึ่ง การแก้ปัญหาของชุมชนที่มีพื้นฐานจากความขาดแคลนและความยากจนได้สำเร็จ

กระบวนการใช้เครือข่ายและชุมชนเข้มแข็งขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีขั้นตอนดังนี้

(1) หาวิธีการถ่ายทอดการเรียนรู้ และถอดแบบ โดยมี ชุมชนหลัก ชุมชนรอง และชุมชนเงา เป็นแกนระดับต่างๆ ในการถ่ายทอดสู่ชุมชนลูกข่าย ภายใต้หลักสูตรที่มีการ สร้างร่วมกัน สร้างความเข้มแข็งแก่บุคลากร โดยสร้างผู้นำ มีตัวตาย ตัวแทน

(2) มีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง โดยการสรุป บทเรียน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

(3) ปัจจัยหลักที่ควรจะมี เพื่อเกิดเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง คือ มีสถานที่ในการทำงานที่พร้อม มีแหล่งทุนหนุนเสริม และมีหลักสูตรที่จะเรียนรู้

14.3 กลุ่มปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาตินั้น หมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของประเทศ ที่ทำให้เรามีทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย ตั้งแต่ ป่า ดิน ต้นน้ำ ทะเล ปลายน้ำ ชายฝั่งทะเล ทรัพยากรทะเลและภูมินิเวศ ทั้งทางพืชและสัตว์ต่างๆ

กระบวนการใช้ปัจจัยทางทรัพยากรขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

(1) สร้างจิตสำนึกชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชน ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และรักษา สิ่งแวดล้อม

(2) สร้างองค์ความรู้และสร้างกลุ่มการเรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรร่วมกันในหมู่สมาชิก รวมทั้งส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชน หมั่นศึกษาวิจัย และทำความเข้าใจในศักยภาพของทรัพยากรของชุมชนและของประเทศ

(3) กำหนดข้อบังคับให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรม และร่วมกันเฝ้าระวัง ไม่มีการทำลายทรัพยากรเกิดขึ้น

(4) ส่งเสริมกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรให้มิใช่ได้ อย่างยั่งยืน

(5) ถอดบทเรียนผลของความสำเร็จและความล้มเหลวจาก การพัฒนาที่ผ่านมาของสังคมไทยและชุมชนต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

1.4.4 กลุ่มปัจจัยด้านรัฐธรรมนูญและ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9

กระบวนการใช้ปัจจัยด้านรัฐธรรมนูญและแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในช่วงที่ผ่านมา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในฐานะหน่วยงานของรัฐผู้รับผิดชอบในการ ร่างแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้สนับสนุนการดำเนินงานในโครงการ และนโยบายต่างๆ ที่สอดคล้องกับกฎเกณฑ์สำคัญในรัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2540 ที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารประเทศ และยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญานำทางใน แผนพัฒนาฯ ทั้งนี้ สำนักงานฯ ได้ดำเนินโครงการต่างๆ เพื่อให้เกิด การแปลงแผนพัฒนาฯ ไปสู่ภาคปฏิบัติ โดยมีตัวอย่างโครงการดังนี้

(1) โครงการสร้างสรรค์พลังแผ่นดิน : โครงการดังกล่าวเป็นโครงการตามแนวคิดของรัฐบาล ที่จะใช้พลังแผ่นดินของ ประเทศเพื่อแก้ปัญหาหลักๆ และแปลงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ไปสู่ภาคปฏิบัติให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรม เช่น แก้ไขปัญหา ความยากจนในระดับตำบล ลดปัญหาเสพติด ปรามปราม การทุจริตการฉ้อราษฎร์บังหลวง สร้างพลังทางสังคม วัฒนธรรม และปัญญา ตลอดจนศีลธรรมและเร่งปฏิรูประบบบริหาร ราชการแผ่นดินให้เกิดผล ผ่านการอบรม

เครือข่ายการพัฒนาที่เป็นวิทยากรกระบวนการการเปลี่ยนแปลงในภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในเชิงร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบระหว่างสมาชิกในชุมชนต่างๆ ด้วยตนเอง ซึ่งนับ เป็นการเปลี่ยนกระบวนการทัศน์การบริหารจากเดิมที่รัฐหรือภาคราชการเป็นผู้แก้ไขปัญหาสนองความต้องการของประชาชน ในพื้นที่ต่างๆ ทั้งหมด

(2) นโยบายการพัฒนาเมืองและชุมชนให้น่าอยู่ : คณะรัฐมนตรีได้มอบหมายให้สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำหน้าที่ประสานหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองน่าอยู่และชุมชนน่าอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างการพัฒนา ชนบทและเมืองอย่างยั่งยืน อันเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เพื่อให้เกิดการพัฒนาเมืองและชุมชนให้น่าอยู่ตามคุณลักษณะสำคัญ 4 ด้าน ได้แก่ ความน่าอยู่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็น พื้นฐาน มีการบริหารจัดการที่ดี

(3) โครงการพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารการเงินการคลังท้องถิ่น : โครงการดังกล่าวอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อันมีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งประสานและส่งเสริมการมีส่วนร่วม สิทธิภาพ มีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ เพื่อเป็นรากฐานที่สำคัญและก่อให้เกิดภูมิคุ้มกันที่ดีแก่สังคมไทย อันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญองค์ประกอบหนึ่งนอกเหนือจาก ความพอประมาณ และความมีเหตุมีผล ตามหลักปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียงอันเป็นปรัชญานำทางในแผนพัฒนาฯ ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศ เพื่อให้สอดคล้องกับกระบวนการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น อันเป็นแนวทางหนึ่งในยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ในส่วนของการสร้างระบบบริหารจัดการที่ดีให้เกิดขึ้นในทุกภาคส่วนของสังคม บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาให้เกิดแผนฉบับที่ 9

นอกจากนี้ อรสุดา เจริญรัต (2543 : 76 - 77) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย กล่าวว่ามีโน้ตทัศน์ที่เป็นข้อค้นพบจากข้อมูลภาคสนามชี้ให้เห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียงโดยนัยยะของความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเองที่ปรากฏอยู่ในรูปของความสมดุลระหว่างการผลิต และการบริโภค รวมทั้งดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ ความสมดุลระหว่างกายกับจิตของมนุษย์นั้น เกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้สังคมประเพณีของหมู่บ้านนี้ได้ด้วยเงื่อนไขหลักสำคัญ 2 ประการ

ประการแรกคือ การมีวิถีการผลิตแบบยังชีพของหมู่บ้าน ซึ่งการผลิตเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อการบริโภคของตนเองเป็นหลัก

ประการที่สองคือ สักยภาพของหมู่บ้านที่ยังคงสามารถดำรง รักษา “อำนาจ” ในการดูแลจัดการทรัพยากรต่าง ๆ และกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของตนเองไว้ ทำให้สามารถใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่จัดการให้กิจกรรมการผลิตและกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ตอบสนองความต้องการในการบริโภคของตนเองอย่างสมดุล

นอกจากนั้นยังพบว่ายังมีเงื่อนไขอื่น ๆ อีก 4 ประการที่เป็นเงื่อนไขสนับสนุน ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถเกิดขึ้น และดำรงอยู่ได้ในโครงสร้างสังคมประเพณีของหมู่บ้านคือ

(1) การปลอดจากการแทรกแซงของอิทธิพลภายนอกและระบบการค้าแบบเงินตรา

(2) สภาพของป่าที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งทรัพยากรที่เพียงพอ

(3) เทคโนโลยีที่มีขนาดเหมาะสมและไม่ซับซ้อนจนเกินไป

(4) จำนวนประชากรที่เหมาะสม

การมีวิธีการผลิตหลักแบบยังชีพของหมู่บ้านนั้น ทำให้ความต้องการบริโภคของครอบครัวและชุมชนเป็นปัจจัยพื้นฐานที่กำหนดลักษณะของกิจกรรมการผลิต ไม่ว่าจะเป็นชนิดหรือจำนวนผลผลิตต่าง ๆ ในขณะที่อำนาจของชุมชนจะเป็นปัจจัยที่ควบคุมดูแลให้การผลิตนับตั้งแต่การจัดการปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน แรงงาน เมล็ดพันธุ์ ฯลฯ รวมถึงกระบวนการผลิตตลอดจนกระทั่งการแลกเปลี่ยน หรือจัดสรรผลผลิตที่เกิดขึ้นให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการในการบริโภคอย่างสอดคล้องและพอเพียง

ดังนั้น ข้อสรุปที่ได้ก็คือ วิธีการผลิตแบบยังชีพจะเป็นเงื่อนไขพื้นฐานเบื้องต้นที่ทำให้เกิดความเชื่อมโยงกันระหว่างการผลิตและการบริโภค ในขณะที่อำนาจของชุมชนและครอบครัวจะทำหน้าที่บูรณาการให้เกิดความสมดุลระหว่างสองกิจกรรมนี้ในช่วงต่อมา ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวจำเป็นต้องดำเนินไปควบคู่กันไปทั้งสองประการ จึงจะทำให้ความพอเพียงเกิดขึ้นและสามารถดำรงอยู่ได้

1.5 เศรษฐกิจพอเพียงกับทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ

1.5.1 ที่มาแห่งพระราชดำริ “ทฤษฎีใหม่”

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จเยี่ยมราษฎรที่บ้านกุดตอแก่นตำบลกุดสิมคุ่มใหญ่ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2535 ได้ทรงเห็นสภาพความยากลำบากของราษฎรในการทำเกษตรในพื้นที่อาศัยน้ำฝน (ปลูกข้าวได้ประมาณ 1 ถัง/1 ไร่) เพาะปลูกได้ปีละครั้งในช่วงฤดูฝนเท่านั้น มีความเสี่ยงในการเสียหายจากความแปรปรวนของดินฟ้าอากาศของประเทศ แม้ว่าจะมีการขุดบ่อเก็บน้ำไว้บ้างก็มีขนาดไม่แน่นอน น้ำใช้ยังไม่พอเพียงรวมทั้งระบบการปลูกพืชไม่มีหลักเกณฑ์และส่วนใหญ่ปลูกพืชชนิดเดียวกัน ด้วยเหตุนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงศึกษารวบรวมข้อมูลนำมาวิเคราะห์และได้พระราชทานพระราชดำริ เพื่อให้สามารถผ่านพ้นช่วงเวลาวิกฤตการณ์ขาดแคลนน้ำได้โดยไม่เดือดร้อนและยากลำบากนัก พระราชดำรินี้ทรงเรียกว่า “ทฤษฎีใหม่” อันเป็นแนวทางการจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยทรงทดลองเป็นแห่งแรกที่วัดมงคลชัยพัฒนา ตำบลห้วยบง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี ที่ดินแปลงนี้ทรงซื้อด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์และโปรดเกล้าฯ ให้มูลนิธิชัยพัฒนาสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานของทางราชการที่เกี่ยวข้อง ทดลองการเกษตรแบบผสมผสาน และขุดสระน้ำในพื้นที่เพื่อการเพาะปลูก ผลของการทดลองเกษตรทฤษฎีใหม่ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานไว้ ผนวกกับทรงดูแล ทรงติดตามผลและพระราชทานแนวทางการปฏิบัติอย่างละเอียดถี่ถ้วนมานานปีแล้วนี้ ได้ผลสรุปแน่นอนแล้วว่า การเพาะปลูกที่มีแหล่งน้ำพอเพียง จะทำให้เกษตรกรไทยรายย่อยสามารถปลูกข้าวได้พอดีปลูกพืชผักผลไม้ได้ผลดี มีรายได้เสริมเพียงพอสำหรับครอบครัวที่ยั่งยืน ใช้จ่ายอย่างประหยัดแม้จะไม่ร่ำรวยมาก แต่ก็จะมีพอกิน ไม่อดอยาก (ราศี บุรุษรัตนพันธุ์, 2543 : 40-41)

โครงการทฤษฎีใหม่เป็นทฤษฎีและกรณีตัวอย่างการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่เกษตรกร โครงการทฤษฎีใหม่ เป็นระบบการผลิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ยึดหลักการพึ่งตนเองมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ เน้นความสามัคคีความร่วมมือในชุมชนและสังคม (บุรุษย์ ศิริมหาสาคร, สัมฤทธิ์ ศุภมัง และพัชชา กวางทอง (2546 : 149)

1.5.3 หลักการแนวคิดทฤษฎีใหม่

จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ที่ได้ทรงพระราชทานไว้เนื่องในวโรกาสต่างๆ พอจะสรุปความหมายของ ทฤษฎีใหม่ (New theory) น่าจะหมายถึง แนวทางปฏิบัติเพื่อให้เกษตรกรที่มีที่ดินถือครองประมาณ 10-15 ไร่ สามารถมีน้ำใช้เพื่อการเกษตรอย่างพอเพียงตลอดปี และใช้น้ำกับที่ดินที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อให้มีกินแบบอัตรภาพ คือไม่ได้ร่ำรวยมาก แต่พอกิน ไม่อดอยาก โดยการแบ่งที่ดินถือครองออกเป็นสัดส่วน ดังนี้ ส่วนที่หนึ่งร้อยละ 30 ของพื้นที่สำหรับขุดสระ ส่วนที่สองร้อยละ 60 ของพื้นที่สำหรับทำนาปลูกข้าวและปลูกพืชไร่ทำสวน และส่วนที่สามร้อยละ 10 ของพื้นที่สำหรับเป็นที่สำหรับบริการ เช่น ทางเดิน ที่อยู่อาศัย หรืออื่นๆ (สุนทร กุลวัฒนารพวงศ์, 2544 : 69) ทฤษฎีใหม่ (New theory) เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตแบบพออยู่พอกินเน้นการบริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อทำการเกษตรให้เกิดประโยชน์สูงสุด ภายใต้เงื่อนไข ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2543 : 2-5)

- (1) เกษตรกรมีพื้นที่น้อย ประมาณ 10-15 ไร่
- (2) อยู่ในเขตเกษตรใช้น้ำฝน ฝนตกไม่ชุกนัก
- (3) พื้นที่นั้นต้องสามารถปลูกข้าวได้
- (4) ที่ดินมีสภาพที่สามารถขุดบ่อเก็บกักน้ำได้
- (5) เกษตรกรมีฐานะค่อนข้างยากจน
- (6) มีสมาชิกครอบครัวปานกลาง (5-6 คน)
- (7) เป็นระบบการผลิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรสามารถเลี้ยงตัวเองได้ในระดับที่ประหยัดก่อน
- (8) ต้องประหยัดและมีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจในการช่วยเหลือกัน เพื่อลดค่าใช้จ่าย

เรื่องทฤษฎีใหม่ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเกษตรเท่านั้นแต่ยังเกี่ยวเนื่องกับชุมชน เกี่ยวเนื่องกับชนบท เกี่ยวเนื่องกับการผลิต เกี่ยวเนื่องกับเศรษฐกิจที่วางความสัมพันธ์ระหว่างแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงกับเศรษฐกิจที่ต้องดำเนินไปกับตลาดเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิต วิถีวัฒนธรรม เกี่ยวเนื่องกับประเพณีท้องถิ่น เกี่ยวเนื่องกับความมั่นคงเกี่ยวเนื่องกับวิทยาศาสตร์ เกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติ เกี่ยวเนื่องกับการปกครอง เกี่ยวเนื่องกับการรวมตัวของสมาชิกในครอบครัว และที่สำคัญที่สุดคือเกี่ยวเนื่องกับวิถีคิดและจิตสำนึกของคนทั้งนี้ ก็เพราะปรัชญาแห่งทฤษฎีใหม่เป็นปรัชญาที่ว่าด้วยการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ที่สุดนั่นเอง (เปรม ติณสูลานนท์, 2543 : บทนำ) ซึ่งสอดคล้องกับ ทิศนา แจมมณี (2543 : 3) ที่กล่าวว่าทฤษฎีใหม่ แม้จะเป็นทฤษฎีทางเกษตรกรรมที่มุ่งช่วยเหลือเกษตรกรรายย่อยให้สามารถพึ่งพาตนเองในการประกอบอาชีพอย่างได้ผลพอเพียงที่จะเลี้ยงตนเองให้รอดได้ในระดับประหยัดเป็นอย่างน้อย แต่เนื่องด้วยทฤษฎีนี้มีแนวคิดอันเป็นแก่นสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์แฝงอยู่จำนวนมาก ทฤษฎีนี้ จึงมีศักยภาพที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในศาสตร์หรือสาขาวิชาการแขนงอื่นๆ นอกจากเกษตรกรรมได้

1.5.4 ขั้นตอนของทฤษฎีใหม่

ขั้นตอนของทฤษฎีใหม่ มีขั้นตอนการดำเนินงานที่สำคัญ 3 ขั้นตอน คือ

- (1) ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 การผลิตเพื่อพึ่งตนเองได้ เน้นความพออยู่พอกินในระดับประหยัดเริ่มโดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน 30 : 30 : 30 : 10 ซึ่งอัตราส่วนนี้สามารถปรับได้ตามความเหมาะสม แล้วดำเนินการดังนี้พื้นที่ส่วนที่หนึ่ง ประมาณ 30% ใช้สำหรับขุดสระเก็บกักน้ำเพื่อใช้เก็บกักน้ำฝน และใช้เสริมในการปลูกพืชในฤดูแล้ง รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์น้ำ และพืชน้ำต่างๆพื้นที่ส่วนที่สอง ประมาณ 30% สำหรับปลูกข้าวในฤดูฝนเพื่อใช้เป็นอาหารสำหรับเลี้ยงครอบครัว เป็นการลดค่าใช้จ่ายเพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้พื้นที่ส่วนที่สาม ประมาณ

30% สำหรับปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่พืชสมุนไพร ฯลฯ เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน หากเหลือบริโภคก็สามารถนำไปจำหน่ายเป็นรายได้พื้นที่ส่วนที่สี่ ประมาณ 10% สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ และโรงเรือนอื่นๆ เช่น เล้าสัตว์ เรือนเพาะชำ

(2) ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 การรวมกลุ่ม เป็นการดำเนินงานที่มุ่งเน้นความพอเพียง ระดับชุมชนเมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ปฏิบัติในที่ดินของตนเองจนได้ผลแล้วก็เริ่มต้นขั้นที่สอง คือ ให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ ร่วมแรงร่วมใจกันดำเนินการ ในด้านต่างๆ ดังนี้

- การผลิต (พันธุ์พืช เตรียมดิน ชลประทาน ฯลฯ) เกษตรกรจะต้องร่วมมือในการผลิตโดยเริ่มต้นตั้งแต่ ขึ้นเตรียมดิน การหาพันธุ์พืช ปุ๋ย การจัดหาปุ๋ยและอื่นๆเพื่อการเพาะปลูก

- การตลาด (ลานตากข้าว ยุ้ง เครื่องสีข้าว การจำหน่ายผลผลิต)เมื่อมีผลผลิตแล้ว จะต้องเตรียมการต่าง ๆ เพื่อการขายผลผลิตให้ได้ประโยชน์สูงสุด เช่น การเตรียมลานตากข้าวร่วมกัน การจัดหาขี้ข้าวรวบรวมข้าว เตรียมหาเครื่องสีข้าว ตลอดจนการรวมกันขายผลผลิตให้ได้ราคาดีและลดค่าใช้จ่ายของต้นทุนลง

- การเป็นอยู่ (เครื่องใช้ในการอุปโภคบริโภค เช่น กะปิ น้ำปลาอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ)ในขั้นนี้เกษตรกรควรมีความเป็นอยู่ที่ดีพอสมควรโดยมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหารการกินต่างๆ กะปิ น้ำปลา เสื้อผ้าที่พอเพียง ซึ่งไม่ได้หมายความว่าทุกคนครัวต้องผลิตสิ่งต่างๆ สำหรับการอุปโภค บริโภคได้ครบถ้วน แต่หมายถึงเกษตรกรสามารถแลกเปลี่ยน รวมทั้งมีความสามารถในการซื้อหาสิ่งที่จำเป็นได้

- สวัสดิการ (สาธารณสุข เงินกองทุนสำหรับกู้ยืม)แต่ละชุมชนควรมีสวัสดิการและบริการที่จำเป็น เช่น มีสถานีอนามัยเมื่อยามป่วยไข้ หรือมีกองทุนไว้กู้ยืมเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน

- การศึกษา (โรงเรียน ศูนย์การศึกษา)ชุมชนควรมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษา เช่น มีกองทุนเพื่อการศึกษาเล่าเรียนให้แก่เยาวชนของชุมชนเอง

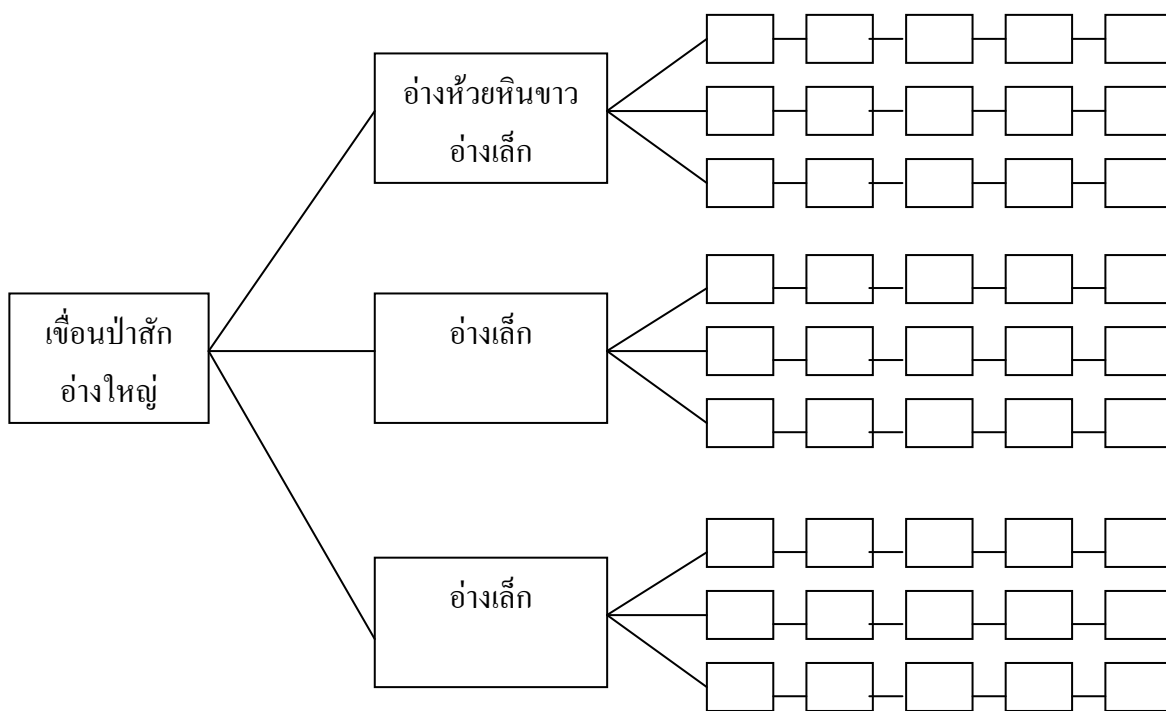
- สังคมและศาสนาชุมชนควรเป็นที่รวมในการพัฒนาสังคมและจิตใจ โดยมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวกิจกรรมที่กล่าวมาทั้งหมด จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งรัฐเอกชนและสมาชิกของชุมชน

(3) ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 การดำเนินการด้านธุรกิจ เป็นการติดต่อประสานงานร่วมมือกับองค์กรนอกกลุ่มเกษตรกร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันการเงิน องค์กรเอกชนและองค์กรธุรกิจต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดหาทุนหรือแหล่งเงินสำหรับเพิ่มทุนประสิทธิภาพ ในด้านปัจจัยการ

ผลิต การตลาด และการบริโภคผลิตผลเกษตร เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดียิ่งขึ้น โดยต่างได้รับประโยชน์จากการร่วมมือกัน เช่น อาจเป็นประโยชน์ในด้านลดต้นทุนปัจจัยการผลิตสามารถเข้าถึงแหล่งทุน มีช่องทางการตลาดสำหรับผลผลิตที่กว้างขวางขึ้น ขายผลผลิตได้ในราคาที่เหมาะสมในตลาดแข่งขันเสรี และประหยัดต้นทุนในการซื้อขาย แลกเปลี่ยน(transaction cost) เป็นต้น ตัวอย่างของการมีประโยชน์ร่วมกันระหว่างเกษตรกรและองค์การนอกกลุ่มเกษตรกรในการดำเนินงานตามทฤษฎีใหม่ขั้นที่สาม ได้แก่ ผลิตผลทางการเกษตรได้รับการพัฒนาคุณภาพให้ดีขึ้นเกษตรกรขายข้าวได้ในราคาสูง (ไม่ถูกกดราคา) ธนาคาร หรือบริษัทเอกชน สามารถซื้อผลผลิตทางการเกษตรได้จากเกษตรกรโดยตรง เกษตรกรซื้อเครื่องอุปโภคได้ในราคาต่ำ เพราะรวมกันซื้อจำนวนมาก (เป็นร้านสหกรณ์สามารถจัดซื้อได้ในราคาขายส่ง)

1.5.5 ทฤษฎีใหม่ที่สมบูรณ์

น้ำ เป็นปัจจัยสำคัญในการเกษตร การที่จะทำให้ทฤษฎีใหม่สมบูรณ์ได้นั้น ก็คือสระเก็บน้ำจะต้องทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเต็มความสามารถ โดยต้องมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่สามารถเพิ่มเติมน้ำในสระเก็บกักน้ำให้เต็มอยู่เสมอ ดังเช่นในกรณีของการทดลองที่วัดมงคลชัยพัฒนา จังหวัดสระบุรี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเสนอมติการดั่งนี้(สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2543 : 5)

แผนภาพที่ 3 ระบบทฤษฎีใหม่ที่สมบูรณ์ อ่างใหญ่เติมอ่างเล็ก อ่างเล็กเติมสระน้ำ

ที่มา สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2543 : 5

จากภาพ สี่เหลี่ยมเล็กคือสระน้ำของเกษตรกรที่จะได้รับจากอ่างห้วยหินขาว (อ่างเล็ก) ซึ่งได้ทำระบบส่งน้ำไว้เรียบร้อยแล้ว แต่ถ้าในอ่างห้วยหินขาว (อ่างเล็ก) มีปริมาณไม่เพียงพอ ก็สามารถรับน้ำมาเติมโดยวิธีการผันน้ำจากเขื่อนป่าสัก (อ่างใหญ่) ต่อลงมายังอ่างห้วยหินขาว (อ่างเล็ก) จากนั้นก็จะส่งต่อไปยังสระน้ำของเกษตรกรซึ่งจะทำให้เกษตรกรมีน้ำใช้เพียงพอตลอดปี การจัดการให้มีแหล่งน้ำทำให้เกษตรกรสามารถปลูกพืชได้ตลอดปีสามารถใช้ประโยชน์จากที่ดินที่ได้เต็มที่ แต่ก็ต้องใช้ค่าใช้จ่ายในการลงทุนสูงจึงต้องอาศัยความร่วมมือกัน ทั้งทางราชการ มูลนิธิต่างๆ และเอกชนในการดำเนินงานเพื่อให้มีแหล่งน้ำ

1.5.6 ประโยชน์ของทฤษฎีใหม่

จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ ที่ได้พระราชทานในโอกาสต่างๆ นั้น สรุปโดยสังเขปถึงประโยชน์ของทฤษฎีใหม่ได้ ดังนี้ (กรมวิชาการ, 2542 : 16, สุวัฒน์ ช่างเหล็ก, 2545 : 10)

(1) ให้ประชาชนพออยู่พอกินสมควรแก่อัตภาพในระดับที่ประหยัดไม่อดอยากและเลี้ยงตนเองได้ ตามหลักปรัชญาของ "เศรษฐกิจพอเพียง"

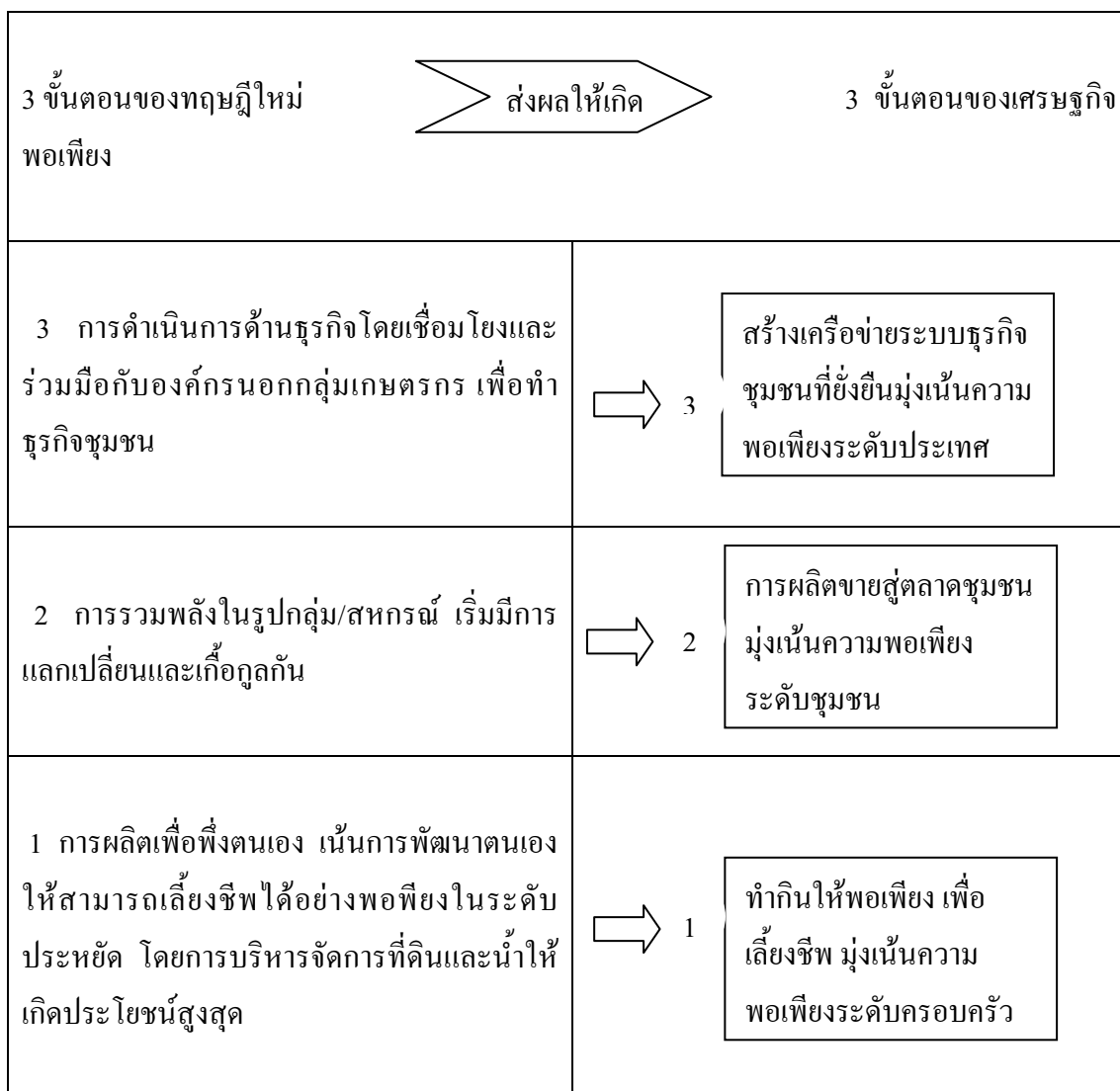
(2) ในหน้าแล้งมีน้ำน้อย ก็สามารถเอาน้ำที่เก็บไว้ในสระมาปลูกพืชผักต่างๆ ที่ใช้น้ำน้อยได้ โดยไม่ต้องอาศัยชลประทาน

(3) ในปีที่ฝนตกตามฤดูกาลโดยมีน้ำดีตลอดปี ทฤษฎีใหม่นี้ก็สามารถสร้างรายได้ให้ร่ำรวยขึ้นได้

(4) ในกรณีที่เกิดอุทกภัยก็สามารถที่จะฟื้นตัว และช่วยตัวเองได้ในระดับหนึ่ง โดยทางราชการไม่ต้องช่วยเหลือมากเกินไป อันเป็นการประหยัดงบประมาณด้วย

1.5.7 ความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีใหม่ กับ เศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงมีความสัมพันธ์กับ “ทฤษฎีใหม่” เป็นอย่างยิ่งเพราะ “ทฤษฎีใหม่” เน้นที่ระบบการผลิตแบบพอเพียงที่เกษตรกรสามารถเลี้ยงตนเองได้ในระดับประหยัดก่อนแล้วจึงค่อยๆ พัฒนาไปสู่ขั้นก้าวหน้าและเข้มแข็งขึ้น ซึ่งเราสามารถพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง “ทฤษฎีใหม่” กับ “เศรษฐกิจพอเพียง” ได้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2543 : 6)

แผนภาพที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีใหม่กับเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2543 : 7

จากภาพข้างต้นสรุปได้ว่า การดำเนินกิจกรรมเกษตรทฤษฎีใหม่ หรือการนำหลักการ “ทฤษฎีใหม่” ไปปฏิบัติจะส่งผลให้เกิดระบบเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนในการดำเนินงานตามขั้นตอนที่ 1 และขั้นตอนที่ 2 ของ “ทฤษฎีใหม่” อย่างไรก็ตามความพอเพียงเลี้ยงตัวเองได้ในระดับประหยัด เป็นเป้าหมายคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน

1.5. 8. การเปรียบเทียบทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียง

(1) กรอบการเปรียบเทียบ

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาหรือกรอบแนวคิดที่ชี้บอกลักษณะและแนวทางปฏิบัติของทฤษฎีใหม่ กล่าวคือ เศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีความหมายกว้างกว่าทฤษฎีใหม่ ในแง่ที่ว่าแนวพระราชดำริเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่นั้น เป็น ตัวอย่างภาคปฏิบัติของเศรษฐกิจพอเพียงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเกษตร อนึ่ง ทั้งทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงนี้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทอื่นๆ ได้ นอกเหนือจากภาคเกษตรกรรม หรือแม้แต่ในประเทศอื่นๆ ที่มีปัญหา คล้ายกับประเทศไทย (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541 : 53 - 54) จากการสำรวจพระราชดำรัสในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงจะเห็นได้ว่า แนวความคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงได้มีการพัฒนามาโดยลำดับ เห็นได้จากพระราชดำรัสปี 2542 เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงว่า มีเป็นขั้นๆ เช่นเดียวกับทฤษฎีใหม่ ดังนี้

“.....เศรษฐกิจพอเพียงนี้ ก็มีเป็นขั้นๆ แต่จะบอกว่าเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ให้พอเพียงเฉพาะตัวเองร้อยเปอร์เซ็นต์นี้ เป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ จะต้องมีการแลกเปลี่ยน ต้องมีการช่วยกัน..... พอเพียงในทฤษฎีหลวงนี้ คือให้สามารถที่จะ ดำเนินงานได้.....ฉะนั้น โครงการต่างๆ หรือเศรษฐกิจที่ใหญ่ ต้องมีความสอดคล้องกันดี ที่ไม่ใช่เหมือน ทฤษฎีใหม่ ที่ใช้ ที่ดินเพียง 15 ไร่ และสามารถที่จะปลูกข้าวพอกิน กิจการนี้ใหญ่กว่า แต่ก็ เป็น เศรษฐกิจพอเพียง เหมือนกัน คนไม่เข้าใจว่ากิจการใหญ่ๆ เหมือนสร้างเขื่อนป่าสักก็เป็น เศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน. เหนือกว่าเป็นเศรษฐกิจสมัยใหม่ เป็นเศรษฐกิจที่ห่างไกลจาก เศรษฐกิจพอเพียง แต่ที่จริงแล้ว เป็น เศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน” (พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 23 ธันวาคม 2542)

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงมีอยู่ 2 แบบ คือมีทั้งเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐานและแบบก้าวหน้า

- เศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน สามารถพึ่งตนเองได้ โดยไม่โลภมากและไม่เบียดเบียนคนอื่น ดังมีรายละเอียดตามพระราชดำรัสที่พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานไว้ว่า

“...เศรษฐกิจพอเพียงนี้มีความหมายกว้างขวางกว่า Self-sufficiency คือ self-sufficiency นั้นหมายความว่า ผลิตอะไรมีพอที่จะใช้ ไม่ต้องไปขอซื้อคนอื่น อยู่ได้ด้วยตนเอง (พึ่งตนเอง)... เป็นตามที่เขาเรียกว่ายืนบนขาของตัวเอง (ซึ่งแปลว่าพึ่งตนเอง)..... ไม่ต้องไปยืมขา ของคนอื่นมาใช้สำหรับยืน... แต่พอเพียงนี้ มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีก คือ คำว่าพอกีพอเพียงนี้ ก็พอ ดังนั้นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการ ก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าทุกประเทศมีความคิด...ว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า

พอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจจะมี ของ
 หรรษาก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอประมาณตามอัตภาพ พุคาก็พอเพียง ทำ
 อะไรก็พอเพียง ปฏิบัติตนก็พอเพียง” (พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4
 ธันวาคม 2541)

ความหมายจากพระราชดำรัสข้างต้นนี้ได้สื่อให้เราเข้าใจถึงความหมายของ
 เศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน คือ การพึ่งตนเองให้ได้ โดยยึดหลักของความพอเพียง ทั้งทาง
 ความคิดและการกระทำในการดำเนินชีวิต ประกอบสัมมาอาชีพหาเลี้ยงตนเองอย่างสุจริต ไม่โลภ
 หรือไม่ดักตวงในระดับที่เกินความต้องการ จนต้องเบียดเบียนผู้อื่น หากแต่เป็นการยึดมั่นใน
 หลักการดำเนินชีวิตที่อยู่บนพื้นฐานของการรู้จักตนเองและ การพัฒนาตนเองก่อนเป็นพื้นฐาน

- เศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า คือ การแลกเปลี่ยน ร่วมมือ ช่วยเหลือ
 กันเพื่อให้ส่วนรวมได้รับประโยชน์ และนำไปสู่การพัฒนาชุมชน และสังคมให้เจริญอย่างยั่งยืน
 ดังพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไว้ว่า

“.....เศรษฐกิจพอเพียง นั้น เขาตีความว่าเป็นเศรษฐกิจชุมชน
 หมายความว่า ให้พอเพียงในหมู่บ้าน หรือในท้องถิ่นให้สามารถที่จะมีพอกิน เริ่มด้วยพอมิ พอกิน
แต่ว่าพอมิพอกินนี้เป็นเพียงเริ่มต้นของเศรษฐกิจ.....ถ้าพอมิพอกิน คือพอมิพอกินของ
 ตนเองนั้น ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเศรษฐกิจสมัยหิน สมัยหินนั้นเป็นเศรษฐกิจพอเพียง
 เหมือนกัน แต่ค่อยๆ พัฒนาขึ้นมา ต้องมีการแลกเปลี่ยนกัน มีการช่วยระหว่างหมู่บ้าน หรือระหว่าง
 จะเรียกว่าอำเภอ จังหวัด ประเทศ จะต้องมีการแลกเปลี่ยนมีการไม่พอเพียง

จึงบอกว่าถ้ามีเศรษฐกิจพอเพียง เพียงเศษหนึ่งส่วนสี่ ก็จะพอแล้ว จะ
 ใช้ได้.....ไหนไหนได้เอ๋ยถึงเขื่อนป่าสักแล้ว จะบอกกล่าว ว่า คนเดียวทำให้สำเร็จไม่ได้ หรือแม้
 หน่วยราชการหนึ่งเดียว ก็ทำไม่ได้ เขื่อนป่าสักนี้.....เป็นเรื่องกว้างขวางมาก จึงต้องรวบรวม
 กำลังมากมาย และกลายเป็นกิจการของรัฐบาลเป็นส่วนรวม จะว่าไปไม่ใช่รัฐบาลเดียว แต่ต้องเป็น
 รัฐบาลหลายรัฐบาล ถ้าพูดภาษาอังกฤษ ก็ต้องใส่ตัวเอส (s) หรือหลายรัฐบาลต้องทำ”(พระราช
 ดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนม พรรษา 23 ธันวาคม 2542)

หากถอดความหมายจากพระบรมราโชวาทนี้ จะสามารถ สรุปได้ว่า เศรษฐกิจ
 พอเพียงแบบก้าวหน้านี้สามารถดำเนินควบคู่ไปกับหลักการเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน ใน
 ลักษณะที่เกื้อกูลกันอย่างสมดุล กล่าวคือ การดำรงชีวิตในความเป็นจริงนั้น สมาชิกในแต่ละสังคม
 ไม่สามารถดำเนินชีวิตด้วยเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน ที่เน้นหลักการพึ่ง ตนเองอย่างร้อย
 เปอร์เซ็นต์ ได้แต่เพียงอย่างเดียว จึงต้องนำ เอาหลักการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงแบบ

ก้าวหน้า ที่มุ่งส่งเสริมหลักแห่งการแบ่งปันกันและร่วมมือกัน กับสมาชิกคนอื่นๆในสังคม ซึ่งเป็น การอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างสันติสุขและมีไมตรีต่อกัน

(2) การเปรียบเทียบทฤษฎีใหม่ขั้นต่างๆ และเศรษฐกิจพอเพียงแบบต่างๆ

การพึ่งตนเองได้และพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัว โดยเฉพาะ เกษตรกร ตรงกับ ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 และเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน กล่าวคือ การที่สมาชิก ในครอบครัวมีความเป็นอยู่ในลักษณะที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข ทั้ง ทางกายและใจ ตนเองและครอบครัวมีความพอเพียงในการดำรงชีวิต ลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่น ทำให้ไม่เป็นหนี้เป็นสิน และไม่จำเป็นต้องเบียดเบียน ผู้อื่น หากแต่สามารถสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน เช่น ความ ต้องการในปัจจุบัน ของตนเองและ ครอบครัวได้อย่างพอเพียง

การพึ่งตนเองได้และพอเพียงในระดับชุมชน ตรงกับ ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 และเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า กล่าวคือ เมื่อสมาชิกในแต่ละครอบครัวมีความพอเพียง ขั้น พื้นฐานเป็นเบื้องต้นแล้ว ก็จะทำให้ครอบครัวต่างๆ เหล่า นั้นหันมารวมกลุ่ม เพื่อร่วมมือกันสร้าง ประโยชน์เพื่อส่วนรวม ตามกำลังและความสามารถของตน ซึ่งจะสามารทำให้ ชุมชน โดยรวมเกิด ความพอเพียงในการดำเนินชีวิตและมีชีวิตที่สมคูลอย่างแท้จริง

การพึ่งตนเองได้และพอเพียงในระดับประเทศ ตรงกับ ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 และเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า กล่าวคือ เศรษฐกิจพอเพียงในระดับนี้ เป็นผลมาจากการดำเนิน ชีวิตอย่างพอเพียงในระดับหนึ่งของชุมชนต่างๆ ที่ เมื่อสมาชิกในชุมชนเหล่านั้นมีความพอเพียง แล้ว ชุมชนเหล่านั้นจึงคิดสร้างเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ สืบทอด ภูมิปัญญาและบทเรียนจาก การพัฒนา หรือร่วมกันลงมือ ทำการพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ร่วมกัน ทำให้ประเทศ อันเป็นสังคมใหญ่ที่ประกอบด้วยชุมชนต่างๆ ที่ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง กลายเป็นประเทศแห่ง ความ พอเพียงได้ในที่สุด

1.5. 9 การประยุกต์ทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียง

จากการสัมมนาของสถาบันราชภัฏในปี 2545 นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิสภา ต่างๆ ได้นำเสนอ การประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริ ทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงในแง่มุมต่างๆ โดยในการสัมมนารั้งนี้ ผู้เข้าร่วมสัมมนาใช้คำว่า ทฤษฎีใหม่ในความหมายเดียวกับเศรษฐกิจ พอเพียง ไม่ได้มีการแบ่งแยกกันอย่างชัดเจนดังเช่นในรายงานฉบับนี้ ซึ่งสรุป สาระสำคัญของการ สัมมนาได้ 9 ด้าน ดังนี้ (สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, 2544 : 59)

(1) ด้านความคิด ทฤษฎีใหม่มีลักษณะเป็นพหุนิยม ยอมรับการดำรงอยู่ของสิ่ง ที่แตกต่างกัน และเป็นทฤษฎีแบบองค์รวม เพราะมีหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และปรัชญา

การดำรงชีวิต ดังเช่นที่ ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้กล่าวถึง ทฤษฎีใหม่ว่า เป็นแนวพระราชดำริที่มีความยิ่งใหญ่ทางความคิด 9 ประการ คือ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541: 59 - 61)

- เป็นแนวคิดที่ก้าวพ้นพหุสถานความคิดแบบตะวันตก ซึ่งมี อิทธิพลต่อทฤษฎีและวิธีการปฏิบัติทางการพัฒนา

- เป็นแนวคิดที่ก้าวพ้นพหุสถานความคิดแบบวิภาษวิธี (Dialectical) ซึ่งถือว่ามี Thesis-antithesis-synthesis ที่เชื่อว่าสิ่งที่มีคุณลักษณะเหนือกว่า เมื่อมีความขัดแย้งกับสิ่งที่ด้อยกว่า ก็จะมีผลปรับเปลี่ยนให้ธาตุเดิมแปรผันในเชิงคุณภาพไปเป็นสิ่งที่มีคุณลักษณะใหม่ ในแง่ที่ว่าทฤษฎีใหม่มักรับการดำรงอยู่ร่วมกันของธาตุหรือสิ่งที่แตกต่างกัน โดยไม่จำเป็นต้องมีความขัดแย้ง

- เป็นแนวคิดที่ปฏิบัติให้เห็นจริงได้

- เป็นทฤษฎีที่มีความง่าย ไม่ซับซ้อน คนในทุกระดับสามารถเข้าใจได้ เข้าถึงและนำไปทำให้เห็นผลจริงทาง ปฏิบัติได้

- เป็นทฤษฎีอาศัยประสบการณ์ของประเทศไทยและลักษณะทางสภาพแวดล้อม วิถีชีวิตและลักษณะเด่นของความเป็นไทยเป็นพื้นฐาน ในการนำมารวมกันขึ้นเป็นทฤษฎีใหม่

- เป็นแนวคิดที่สมสมัยและเหมาะสมกับจังหวะเวลา ในการ เตือนให้ผู้มีบทบาทในการกำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศมีสติและระมัดระวังในการดำเนินนโยบายต่าง ๆ โดยคำนึงถึงผลลัพธ์ที่อาจเกิดขึ้นจากปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ

- เป็นแนวคิดที่แฝงไว้ซึ่งปรัชญาในการดำรงชีพและดำรงชาติ ไม่ใช่เป็นเพียงทฤษฎีทางเศรษฐกิจอย่างเดียวแต่เป็นทฤษฎีแบบบูรณาการ

- เป็นแนวคิดที่มีพลังในการกระตุ้นผู้ยากไร้ เพราะ ผู้ปฏิบัติสามารถมีความสุขได้ตามอัตภาพที่เหมาะสมกับสถานะของตน

- เป็นแนวคิดที่ปลอดจากการเมือง ผลประโยชน์และอุดมการณ์ จึงเป็นแนวคิดที่มีความเป็นสากล

(2) ด้านการเมือง การบริหาร และการปกครอง เป็นกลไกการพัฒนาทางการเมืองของประเทศที่เข้มแข็ง เพราะ ยึดหลักการ ของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน ดังเช่นที่ อนันต์ อนันตกุล (อนันต์ อนันตกุล, 2541 : 61) กล่าวถึง ทฤษฎีใหม่ตาม แนวพระราชดำริ โดยพิจารณาจากมิติด้านการเมืองว่า “เป็นปรัชญาการพัฒนา และเป็นพันธกิจแห่งชาติ ที่ทุกฝ่ายสามารถนำมายึดถือปฏิบัติ เพื่อตอบสนองให้เป็นไปตาม เป้าหมายและค่านิยมแห่งชาติ ที่สำคัญคือจะเป็นกลไกการพัฒนาทางการเมืองของประเทศที่เข้มแข็ง เพราะยึด หลักการของประชาชน โดย

ประชาชน เพื่อประชาชน การ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาบนพื้นฐาน ภูมิรัฐศาสตร์ การพัฒนาอย่างยั่งยืน การเสริมสร้างพลังประชาชน และการส่งเสริมการพัฒนาทุนทางสังคม ในการบริหาร โครงการ จะต้องมีหลักการบริหารจัดการที่ดี

(3) ด้านการพัฒนาสังคม ทฤษฎีใหม่มองสังคมอย่างเป็นองค์รวม ไม่แยกการพัฒนาเป็นส่วนๆ ดังนั้นจึงมีความเกี่ยวเนื่องกับ เศรษฐกิจ วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ตลอดจนจิตสำนึกของคน ดังที่พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ (เปรม ติณสูลานนท์, 2541 : 61 - 62) กล่าวว่า “ทฤษฎีใหม่มีความลึกซึ้งและเป็นแก่นแห่งการพัฒนาอย่าง แท้จริง ไม่ใช่เพียงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเกษตร เท่านั้น แต่ยังเกี่ยวเนื่องกับชุมชน เกี่ยวเนื่องกับชนบท เกี่ยวเนื่องกับการผลิต เกี่ยวเนื่องกับเศรษฐกิจ เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิต วิถีวัฒนธรรม เกี่ยวเนื่องกับประเพณีท้องถิ่น เกี่ยวเนื่องกับความมั่นคง เกี่ยวเนื่องกับวิทยาศาสตร์ เกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติ เกี่ยวเนื่องกับการปกครอง เกี่ยวเนื่องกับการรวมตัวของ สมาชิกในครอบครัว และที่สำคัญที่สุดคือ เกี่ยวเนื่องกับวิถี คิดและจิตสำนึกของคน ทั้งนี้เพราะปรัชญาแห่งทฤษฎีใหม่ เป็นปรัชญาที่ว่าด้วยการพัฒนาอย่าง สมบูรณ์ที่สุด เป็นการมอง สังคมอย่างเป็นองค์รวม ไม่แยกการพัฒนาออกเป็นส่วนๆ”

(4) ด้านการวางผังภาคและเมือง สามารถนำไปสู่การปฏิบัติตามหลักวิชาการวางผังภาค ผังเมือง และผังชนบท โดย (ชลิตภากร วีรพลิน, 2541 : 62 - 63) ได้เสนอตัวอย่างแผนพัฒนาสาขาต่างๆ รวม 4 แผน ได้แก่ แผนพัฒนาสาขาการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรตามทฤษฎีใหม่ (Agricultural Conservation Plan) แผน พัฒนาสาขาการจัดตั้งชุมชนชนบท ภายใต้การพัฒนา หน่วยพื้นที่รวมกิจกรรมอเนกประสงค์ แผนพัฒนาสาขาการปรับปรุงพื้นที่ถือครองทำการเกษตร และแผนพัฒนาสาขา การจัดตั้งชุมชนเกษตรกรใหม่ตามทฤษฎีใหม่ เพื่อพัฒนา การเกษตรยั่งยืน

(5) ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ และน้ำ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน แหล่งน้ำ การผลิตธัญญาหาร และการเพาะพันธุ์พืช ดังมีวิธีการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบประชารัฐตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ตามที่ (ธวัชชัย สันติสุข, 2541 : 63 - 64) ได้กล่าวไว้ว่า “ต้องเปลี่ยนความต้องการจากส่วนเกินของชีวิตมาเป็นการบริโภคเพื่อความจำเป็นพื้นฐานของชีวิต ต้องวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินและปรับปรุงความอุดม สมบูรณ์ของดินทั้งในระดับชุมชนและครัวเรือน เพื่อผลิตอาหารจากเกษตรกรรม และใช้เป็นที่อยู่อาศัย วางแผนเรื่องแหล่งน้ำทั้งในระดับชุมชนและพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อการบริโภคการเกษตร วางแผนการผลิตธัญญาหารเพื่อการ บริโภคของคนและสัตว์ให้พอเพียง เพื่อลดการนำเข้าจากภายนอก วางแผนการผลิตอาหารเพื่อบริโภคและเพื่อเป็นรายได้ โดยปลูกในรูปแบบผสมผสานวางแผนการเลี้ยงสัตว์ อย่างบูรณาการและพึ่งตนเองเรื่องอาหารสัตว์ วางแผนการเพาะเลี้ยง ขยายพันธุ์พืช สัตว์ การเลี้ยงดูและ บำรุงรักษา รวมทั้งให้ผนวกความต้องการพื้นฐาน

ของมนุษย์และ การจัดการความสมดุลของธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า การจัดการพันธุ์พืช-สัตว์ ในรูปการผลิตแบบผสมผสานอย่างสมดุล”

(6) ด้านการเกษตรและการรักษาพืช การประยุกต์ใช้หลักการ เกษตรทฤษฎีใหม่สามารถประยุกต์หรือดัดแปลงใช้ตามความเหมาะสมของแต่ละสภาพพื้นที่ ไม่มีสูตรตายตัว โดยต้องมีการใช้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นผสมผสานกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เหมาะสม ดังเช่นที่ สุธรรม อารีกุล (วัลลภ พรหมทอง, 2543. และ สุธรรม อารีกุล, 2541 : 64 - 65) ให้ความเห็นว่า “การเกษตรทฤษฎีใหม่ ทำให้เกิดความหลากหลายในแมลงและโรคที่เกิด ซึ่งมีทั้งคุณและโทษมี วัฏจักรแห่งสมดุลธรรมชาติที่สลับซับซ้อน ดังนั้นการบริหารและการจัดการศัตรูพืชโดยพึ่งพาตนเองนั้น ต้องใช้ ภูมิปัญญาของท้องถิ่นผสมผสานกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เหมาะสม ซึ่งเกษตรกรสามารถปฏิบัติได้ ใช้ทรัพยากรของท้องถิ่นที่มีอยู่ เพื่อให้เกิดความสมดุลแห่งธรรมชาติ พร้อมทั้งอนุรักษ์สภาพแวดล้อมเพื่อการเกษตรอย่างยั่งยืนต่อไปได้”

(7) ด้านการดำเนินชีวิต การดำเนินชีวิตตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ เป็นการดำเนินชีวิตที่ต้องพึ่งตนเองให้มากที่สุด ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดผลคุ้มค่าที่สุด ไม่ผลิตและบริโภคเกินกำลัง และมีส่วนร่วมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังเช่นที่สุเมธ ดันติเวชกุล (สุเมธ ดันติเวชกุล, 2544 : 65) ได้กล่าวถึงการนำแนวคิดระบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ มาใช้เป็นแนวปฏิบัติในการดำรงสำหรับ เกษตรกรซึ่งต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักทฤษฎีใหม่ โดยให้เกษตรกร ยึดมั่นความซื่อสัตย์สุจริต ประหยัด ยกเลิกที่จะแก่งแย่งชิงดีกันในการดำเนินชีวิต และให้รู้จักขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้มีรายได้ให้เพิ่มพูนในระดับที่สามารถพึ่งพาตนเองต่อไปได้ ขณะที่ (บุญเสริม บุญเจริญผล, 2541 : 65) เสนอแนวทางการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า”เป็นการดำเนินชีวิตที่ให้ เน้นพึ่งตนเองให้มากที่สุด โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ และต้องไปบริโภคจนเกินกำลัง ตลอดจนส่งเสริมให้สมาชิกทุกคนในชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่ โดยไม่เหลียวแลกัน”

(8) ด้านจริยธรรม มนูญ มุกข์ประดิษฐ์ (2541 : 66) มีความเห็นว่า “ปรัชญาหลักของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินั้น มุ่งเน้น มรรควิธีของการดำเนินสายกลางตามแนวพระพุทธศาสนาผสมกลมกลืนด้วยมิติทางด้านจริยธรรมของการอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่ง สงเคราะห์เกื้อกูลพึ่งพากัน ปรัชญาหลักของเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ผนวกแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา เข้ามาประสานกลมกลืนกับ วิถีชีวิตของชาวบ้านที่เป็นเกษตรกรอย่างลุ่มลึกและชาญฉลาด เช่นหลักของมัชฌิมาปฏิปทา การรู้จักพอในการบริโภคและใช้ชีวิต ละและเลิกวัฒนธรรมการบริโภคที่ไร้สาระและบ้าคลั่ง การมัธยัสถ์อดออมการสร้างควม

มั่นคงในชุมชนพร้อมๆ กับความมั่นคงของจิตใจ โดยไม่เอารัดเอาเปรียบกัน มี การเกื้อกูลกันรู้จัก ให้และสงเคราะห์กัน”

(9) ด้านการเรียนรู้และการศึกษา มีลักษณะการเรียนรู้ แบบบูรณาการ เป็นองค์รวม มีการพัฒนาชีวิตอย่างประหยัด เรียบง่าย สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติ ทักษะวิธีการทำงานที่เน้นความเพียร โดยมีเป้าหมายสู่ความพอเพียงพื้นฐานของมนุษย์ ดังเช่นที่ (สุมน อมรวิวัฒน์, 2541 : 69 – 70) ได้เสนอความคิด เห็นไว้ว่า ทฤษฎีใหม่คือ การเรียนรู้เพื่ออิสรภาพของชีวิต โดยมีมุมมองว่า ทฤษฎีใหม่ คือหลักการพัฒนาชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และคุณธรรมประจำใจ โดยผู้ศึกษา ต้องเน้นปฏิบัติจริงและใช้สติปัญญาให้เกิดการเรียนรู้ที่แท้ ว่าการศึกษาคือ วิถีชีวิต วิถีคุณธรรมและวิถีของปัญญาธรรม ซึ่งสามารถสรุปเป็นสูตรที่ได้จากทฤษฎีใหม่ที่สัมพันธ์กับการเรียนรู้และการศึกษาได้ว่าเป็น การพูดน้อย ทำมาก พากเพียร เรียนรู้ตลอดชีวิต คิดถูกต้องด้วยปัญญา

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548 : 19 - 23) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางปฏิบัติของ ทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางในการพัฒนาที่นำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเอง ในระดับต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอน โดยลดความเสี่ยงเกี่ยวกับความผันแปรของธรรมชาติ หรือการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ โดยอาศัยความพอประมาณและความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี มีความรู้ ความเพียรและความอดทน สติและปัญญา การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความสามัคคี เศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายกว้างกว่าทฤษฎีใหม่โดยที่เศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบแนวคิดที่ชี้บอกหลักการและแนวทางปฏิบัติของทฤษฎีใหม่ในขณะที่ แนวพระราชดำริเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่หรือเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาภาคเกษตรอย่างเป็นขั้นตอนนั้น เป็นตัวอย่างการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในทางปฏิบัติ ที่เป็นรูปธรรมเฉพาะในพื้นที่ที่เหมาะสม

1.6 เศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิด ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ในมิติต่าง ๆ

การวิเคราะห์องค์ประกอบต่างๆ ของ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในเชิงเศรษฐศาสตร์ ซึ่งแยกวิเคราะห์แต่ละองค์ประกอบ แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้อง ระหว่างองค์ประกอบแต่ละส่วน และแนวคิดทาง เศรษฐศาสตร์บางประการที่สามารถนำมาเทียบเคียงได้ อาทิ ความพอประมาณกับหลัก Optimisation ความมีเหตุผลกับกระบวนการเรียนรู้ (Learning process) และการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวกับกระบวนการจัดการความเสี่ยง (Risk management) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แม้แนวคิดในทางเศรษฐศาสตร์บางเรื่อง จะสามารถอธิบายองค์ประกอบแต่ละส่วนของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี แนวคิดดังกล่าวก็ยังคงเป็นเพียงการอธิบายแบบแยกส่วน ไม่ใช่การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทั้ง 3 ส่วนอย่างเป็นระบบและเชื่อมโยง จึงต้องมีการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง องค์ประกอบทั้ง 3 กับเงื่อนไข 2 ประการ

ดังกล่าวข้างต้นด้วย นอกจากนี้ เนื่องจากแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ ส่วนใหญ่มักเป็นไปเพื่อการอธิบายการกระทำที่เป็นอยู่ (Positive aspect) ของมนุษย์มากกว่าการเสนอแนะแนวทางและการกระทำที่เหมาะสม (Normative aspect) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดของเศรษฐกิจ การบรรลุจุดมุ่งหมายในการดำเนินชีวิต ในระบบเศรษฐกิจพอเพียง จึงจำเป็นต้องอาศัยเงื่อนไขต่างๆ ดังที่ได้กำหนดไว้ในตัวปรัชญาฯ ทั้งเงื่อนไขกรอบความรู้ อันได้แก่ ความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวัง และเงื่อนไขที่จะต้องเสริมสร้างในด้านจิตใจ และการกระทำ เพื่อเป็นวิถีทางปฏิบัติให้เกิดความพอเพียง (กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์, 2546 : 74 - 76)

1.6.1 ความพอประมาณ

บทวิเคราะห์เรื่องความพอประมาณในส่วนนี้ มีจุดประสงค์หลักเพื่อเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความพอประมาณดังที่ได้ปรากฏในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่สำคัญ 2 เรื่อง ซึ่งเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ในทางเศรษฐศาสตร์ ได้แก่ แนวคิดเรื่องกระบวนการ Optimisation และแนวคิดเรื่อง Bounded rationality โดย นายทองใหญ่ อัยยะวารกุล หนึ่งในคณะทำงาน กรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ทองใหญ่ อัยยะวารกุล อังใน กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์, 2546 : 77 - 87) กล่าวว่า แนวคิดเรื่องความพอประมาณดังที่ได้ปรากฏในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถแยกออกได้เป็น 2 แนวทางหลัก ได้แก่

- (1) ความพอประมาณ โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ทางสังคม ที่ถูกกำหนด
- (2) ความพอประมาณ โดยเปรียบเทียบกับศักยภาพของตน

เมื่อเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความพอประมาณกับกระบวนการ optimisation ในทางเศรษฐศาสตร์แล้ว ผู้เขียนเห็นว่า หลักความพอประมาณสามารถช่วยให้การใช้ทรัพยากรของสังคมเกิดประสิทธิภาพสูงสุดได้ในบางสถานการณ์ เช่น การที่บุคคลบางคนมีลักษณะความพอใจที่ไม่เหมาะสม การประเมินความเสี่ยงหรือศักยภาพของตนผิดพลาด หรือการไม่พิจารณาผลของการกระทำของตนอันอาจเกิดขึ้นกับผู้อื่น โดยหลักความพอประมาณสามารถใช้เป็นกลไกที่สำคัญอีกประการหนึ่ง นอกเหนือจากกลไกราคาในทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก เพื่อช่วยแก้ไขข้อบกพร่องดังกล่าว และนำไปสู่การใช้ทรัพยากรที่เกิดประสิทธิภาพสูงสุดจากมุมมองของสังคม เมื่อเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความพอประมาณกับแนวคิดในเรื่อง Bounded rationality ในทางเศรษฐศาสตร์แล้ว ผู้เขียนเห็นว่า ความพอประมาณสามารถใช้เป็นแนวทางปฏิบัติของสังคมทางเลือกหนึ่งได้เป็นอย่างดี โดยสามารถใช้ ในสถานการณ์ที่การเสาะหาข้อมูลเพื่อประกอบการตัดสินใจในกระบวนการ optimisation เป็นไปได้ยาก หรือต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูง และความพอประมาณสามารถนำไปสู่ผลลัพธ์ที่น่าพอใจในระดับสังคมได้เช่นเดียวกัน

1.6.3 ความมีเหตุผล

บทวิเคราะห์ในเรื่องความมีเหตุผลนี้ จะแสดงให้เห็นถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่าง ตลอดจนประเด็นสำคัญในการประยุกต์ใช้เรื่องความมีเหตุผลเพื่อการดำเนินชีวิตและการพัฒนาประเทศ ความมีเหตุผลในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายกว้างและครอบคลุมถึงการดำเนินการใดๆ ด้วยความรู้ความเข้าใจถึงผลต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากการกระทำโดยคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนวิธีการปฏิบัติอย่างรอบคอบบนพื้นฐานของความคิด (วิชย ตูรงค์พันธ์ อังใน กลุ่มพัฒนารอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์, 2546 : 87 - 88)

ตารางที่ 1 ตารางเปรียบเทียบความมีเหตุผล ในแง่มุมของเศรษฐศาสตร์และเศรษฐกิจพอเพียง

แง่มุมที่เกี่ยวข้อง	ความมีเหตุผล	
	ในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทั่วไป	ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
1. กรอบความคิดในเชิงพัฒนา	มีขอบเขตจำกัดมากภายใต้สมมติฐาน ที่ต่างกัน	คำนึงผลของการกระทำและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
2. ความเกี่ยวข้องในเชิงเวลา	สถิตย์และพลวัต	พลวัตและยืดหยุ่น
3. ระดับการนำไปใช้	ทุกระดับขึ้นกับแง่มุมที่สนใจ	ทุกระดับและในทุกแง่มุม
4. ข้อจำกัดในการปฏิบัติ	เนื่องจากมีสมมติฐานจึงมีข้อจำกัดในการนำไปใช้	ไม่มีข้อจำกัดในการนำไปใช้
5. ความสอดคล้องกับนโยบายต่างๆ	จำกัดขึ้นอยู่กับสมมติฐานและวัตถุประสงค์ของเรื่องที่จะนำไปใช้	ได้ทั้งหมดโดยไม่มีข้อจำกัด
6. การนำมาซึ่งความสมดุลและความยั่งยืน (Balance and Sustainability)	ไม่แน่นอน	นำไปสู่ความสงบสุขในสังคมและการพัฒนาที่ยั่งยืน

ที่มา (กลุ่มพัฒนารอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์, 2546 : 94)

ความมีเหตุผลในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยสรุปแล้ว คือ การคำนึงถึงผลที่อาจเกิดขึ้นจากการกระทำ แล้วเลือก แนวทางที่นำไปสู่ผลที่ถูกต้องโดยมีปัจจัยในเรื่องคุณธรรมกำกับควบคู่ไปด้วย ซึ่งทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ เช่น Rationality หรือ rational expectation และ common knowledge ไม่สามารถอธิบายได้โดยสมบูรณ์ จึงทำให้ความมีเหตุผล (reasonableness) ในทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งควรค่าแก่การดำเนินการวิจัยเชิงเศรษฐศาสตร์ในแนวลึกต่อไป ความมีเหตุผลในระบบพลวัตจะเป็นการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและเน้นความยืดหยุ่นในการดำเนินชีวิตและการทำงานต่างๆ โดยการนำภูมิปัญญาและความรู้ที่มีอยู่ในตัว มากันกรองอย่างมีเหตุผลและนำไปใช้อย่างมีเหตุผล เพื่อการพัฒนาตัวเองและประเทศชาติ ความมีเหตุผลอาจไม่ได้เกิดจากการศึกษาหาความรู้ แต่เกิดจากการฝึกฝนปัญญาให้รู้จักคิดใคร่ครวญ เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ต่อเนื่อง ซึ่งเมื่อ บูรณาการกับความพอประมาณและการมีภูมิคุ้มกันต่อความเสี่ยงแล้ว จะเป็นหลักสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งอาจเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการพัฒนาประเทศและสังคมใน รูปแบบที่ยั่งยืนต่อไป แม้กระทั่งทุกวันนี้ ก็ยังมีความพยายามที่จะหาความหมายของความมีเหตุผลทั้งในส่วนบุคคลและในระดับมหภาคนิยม แต่การประมวลแนวคิดในตัวความมีเหตุผล เป็นหัวข้อใหม่ ที่มีค่าต่อการดำเนินงานวิจัยและตอบคำถามในสาขาต่าง ๆ มากมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับคำถามที่ว่า ปัญหาในระดับต่างๆ จะได้รับการแก้ไขด้วยกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล ได้อย่างไร

1.6.4 การมีภูมิคุ้มกันในตัว

บทวิเคราะห์นี้จะช่วยชี้ถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่างของ “ระบบภูมิคุ้มกันในตัว” ของเศรษฐกิจพอเพียงและ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ โดยเปรียบเทียบประเด็นเรื่องภูมิคุ้มกันในตัวตามที่ปรากฏในพระราชดำรัสต่างๆ ในช่วงที่ผ่านมา กับกรอบความคิดในทางเศรษฐศาสตร์หลักที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องการบริหารความเสี่ยง การตัดสินใจภายใต้ภาวะที่ไม่แน่นอน และทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ระดับมหภาค (กอบศักดิ์ ภูตระกูล อังใน กลุ่มพัฒนารอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์, 2546 : 97 - 98)

ระบบภูมิคุ้มกันในตัวของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ นับว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกันโดยรวม กล่าวคือมีลักษณะในการบริหารความเสี่ยง การกระจายความเสี่ยง การป้องกันความเสี่ยง การลดความเสี่ยง การสร้างกลไกที่ก่อให้เกิดเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่า ยังมีข้อแตกต่างในด้านของวิธีการตัดสินใจ ซึ่งทางสายกลางเป็นทางเลือกหนึ่งที่บุคคล องค์กรสามารถใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจได้แทนหลัก Optimization และอาจจะ เหมาะสมกว่าภายใต้ข้อจำกัดจากอนาคตที่มีความไม่แน่นอน สำหรับประเด็นอื่นๆ

โดยเฉพาะเรื่องความพอประมาณ ความ ชัดตรง ความไม่โลภมากนั้น คงต้องวิเคราะห์เพิ่มเติมว่า เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์มีความ สอดคล้องคล้ายคลึงกันอย่างไร นอกจากนี้ เราจะต้องคำนึงถึง ทั้งบทบาทของรัฐ บทบาทของตลาดและบทบาทขององค์กร หมู่บ้าน ในการ สร้างภูมิคุ้มกันดังกล่าวให้เกิดขึ้นอีกด้วย

ตารางที่ 2 ตัวอย่างภูมิคุ้มกันในตัวในระดับต่างๆ

เกิดขึ้น ตาม ธรรมชาติ	จากความไม่ประมาท		สร้างให้เกิดกลไก
บุคคล/บริษัท/ ครอบครัว (การผลิต/ครองชีพ)	1) ความอุดมสมบูรณ์ ของ พื้นที่ และทรัพยากร ที่มี ความหลากหลาย	1) ความพอประมาณ ทำใน ขนาดที่เหมาะสม ไม่โลภ ไม่เกินตัวแต่ไม่ขาดสน 2) ความมีเหตุมีผล	1) การใช้ทฤษฎีใหม่เพื่อบรรเทาปัญหา ฝนที่ไม่ตกต้องตามฤดูกาล 2) เกษตรผสมผสานเพื่อเพิ่มความ หลากหลายของรายได้ การป้องกันความเสี่ยงในรูปแบบต่างๆ (Hedge ประกันภัย ฯลฯ)
ชุมชน/สังคม (การอยู่ร่วมกัน)	1) การอยู่ร่วม กันทาง ภูมิศาสตร์ มีความสัมพันธ์ ทางสังคม ที่เอื้ออาทรกัน	1) การสร้างความเข้มแข็ง ของชุมชน	1) โครงการชลประทาน โครงการแก้มลิง เครือข่ายและการพึ่งพาอาศัยกัน การอนุรักษ์ป่าชุมชน
รัฐ (การบริหาร เศรษฐกิจ)	1) การมีกำลังทหารเพื่อ ป้องกัน อธิปไตยทาง ประเทศ	1) ความพอประมาณในการ ใช้จ่ายภาครัฐและในการ ก่อหนี้สาธารณะทั้งในและ ต่างประเทศ	1) Automatic Stabilizer ประเภทต่างๆ (การเก็บภาษี/โครงการประกัน สังคม/ ระบบอัตราแลกเปลี่ยนที่ยืดหยุ่น) นโยบายที่ไม่พึ่งประเทศใดประเทศ หนึ่ง เป็นหลัก (เช่น ส่งออกไปหลายๆ ประเทศ การสร้างพันธมิตร ในหลายๆ ด้าน)

1.6.5 เงื่อนไข

เงื่อนไขที่สำคัญ 2 ประการในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม ในขณะที่ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทั่วไป การจะได้มาซึ่งผลลัพธ์ในเชิง optimisation นั้น เงื่อนไขหนึ่งที่ต้องคำนึงถึง คือความจำกัดในเชิงงบประมาณหรือรายได้ (budget constraint) แต่ในทฤษฎีปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นั้น เงื่อนไขจะเป็นเชิงนามธรรม เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม หรือที่เรียกว่า คือ ความรู้คู่คุณธรรม

(1) เงื่อนไขความรู้ ประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบ คือ ความรอบรู้ ความรอบคอบ ความระมัดระวัง ซึ่งอาจกล่าวในอีกลักษณะหนึ่งได้ว่า ความรอบรู้ คือความมีปัญญา และความระมัดระวัง คือ ความมีสติ

ข้อพึงสังเกตคือ มติความหมายของเงื่อนไข “ความรู้” ในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นั้น อาจกล่าวได้ว่ากว้างกว่า “perfect knowledge” ในความหมายทั่วไปทางเศรษฐศาสตร์ หรือ “Common knowledge” ในทฤษฎีเกม กล่าวคือ ในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การมีความรู้ มิใช่หมายถึงมีข้อมูลและความรู้รอบด้านแต่เพียงอย่างเดียว แต่จะต้องมีความรอบคอบในการใช้ข้อมูลนั้น ในการตัดสินใจ ประกอบ กับต้องมีความระมัดระวัง คือการเรียนรู้จากข้อผิดพลาดต่างๆ ในอดีต เพื่อระมัดระวังมิให้เกิดความผิดพลาดซ้ำๆ อีก ในอนาคต อาจกล่าวได้ว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะมีความใกล้เคียงกับทฤษฎี Learning process มากกว่า perfect knowledge ซึ่งความใกล้เคียงของลักษณะปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับ learning process

(2) เงื่อนไขคุณธรรม ประกอบด้วย 2 ด้าน ได้แก่ ด้านจิตใจ คุณธรรม ไม่เบียดเบียนตัวเองและผู้อื่น ด้านการกระทำ เน้น ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทนความเพียร

เงื่อนไขทางเศรษฐศาสตร์โดยทั่วไป มักจะกล่าวถึงแต่เรื่องของเงื่อนไขด้านงบประมาณ (budget constraint) เป็นหลัก โดยขาดเงื่อนไขทางด้านคุณธรรม (ethical constraint) แต่ในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เรื่องเงื่อนไขคุณธรรมเป็น เงื่อนไขที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในอันที่จะนำไปสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียงที่สมบูรณ์ เกี่ยวกับเรื่องนี้ นักวิชาการระดับแนวหน้าก็กำลังหาทางสร้าง ทฤษฎีใหม่ ๆ อยู่ เช่น Amartya Sen ได้กระตุ้นให้คำนึงถึงปัจจัยด้านศีลธรรมในกระบวนการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ และผลงานของเขาได้รับรางวัลโนเบลปี 1998 ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาแนวทางการผนวกปัจจัยด้านศีลธรรม ในการตัดสินใจทางเศรษฐศาสตร์ในเชิงลึกต่อไป

1.6.6 ความเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบต่างๆ และเงื่อนไข

ในบริบทของเศรษฐกิจพอเพียง แต่ละองค์ประกอบเพียงปัจจัยเดียว มิใช่เป็นสิ่งที่พอเพียงในตัวเอง จำเป็นต้องเชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างความพอประมาณ ความมีเหตุผลและ

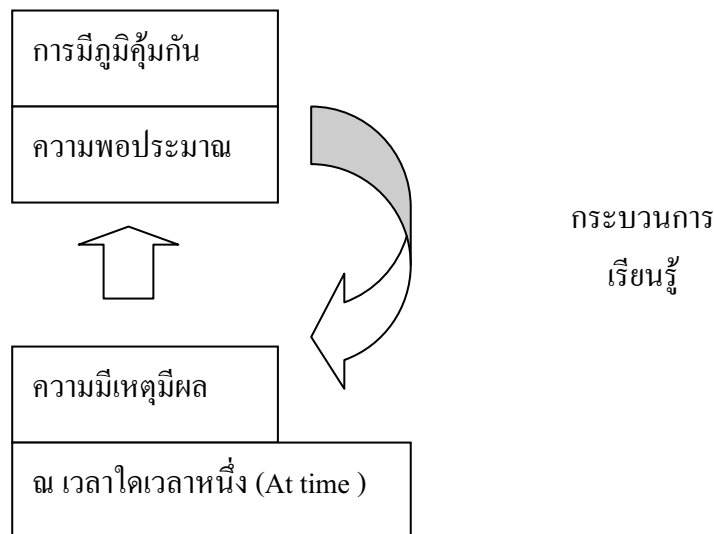
การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวโดยดำเนินไปพร้อมความรู้และความดีด้วย กล่าวคือ ความมีเหตุผลจึงถือเป็นปัจจัยนำและปัจจัยคู่ขนานใน การดำเนินการของความพอประมาณและการสร้างระบบภูมิคุ้มกัน ความพอประมาณอย่างมีเหตุผลเป็นสิ่งที่ควรกระทำ แต่ความมีเหตุผลอย่างพอประมาณเป็นสิ่งที่ขัดกับหลักความ เป็นจริง การสร้างระบบคุ้มกันภัยอย่างมีเหตุผลจะเป็นสิ่งที่ป้องกันความล้มเหลวทั้งจากภายในและภายนอก ในขณะที่ ความมีเหตุผลที่มีระบบป้องกันความเสี่ยง แท้จริงแล้วคือการจำกัดเหตุผลด้วยความระมัดระวังและด้วยเหตุปัจจัยที่จำกัด (Bounded Rationality) หรือถือเป็นการเดินทางสายกลางของเหตุผลที่นำไปสู่การกระทำต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้กรอบแนวคิดของ เศรษฐกิจพอเพียง ต้องมีการตัดสินใจและการดำเนินการใน แต่ละขั้น บนพื้นฐานของความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวเอง ภายใต้เงื่อนไขของความรู้ควบคู่ไปกับคุณธรรมนั้น จะนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน

(1) ตัวอย่างความเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบทั้งสาม

องค์ประกอบทั้งสาม มีความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างเป็นระบบ และมีได้หลายรูปแบบ ภาพประกอบที่ แสดงให้เห็น ตัวอย่างความสัมพันธ์รูปแบบหนึ่งว่า ความมีเหตุผลเป็นพื้นฐานของอีก 2 องค์ประกอบ คือ ความพอประมาณและการมีภูมิคุ้มกัน ดังนี้

- ความมีเหตุผลถือได้ว่าเป็นกระบวนการเสริมสร้างให้ ความพอใจเป็นไปแต่โดยพอประมาณ และระดับของ ความพอประมาณจำเป็นต้องมากพอที่จะสร้าง ภูมิคุ้มกันในตัวด้วย การมีภูมิคุ้มกันในตัว ก็เป็นปัจจัยเสริมสร้างให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างมีเหตุผล ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

- อย่างไรก็ดี ระดับความมีเหตุผล สามารถปรับเปลี่ยน ไปได้ตามความรู้และประสบการณ์ ที่เกิดจากการรับรู้ ในผลของการกระทำและการตัดสินใจของแต่ละครั้ง ของแต่ละบุคคล ความมีเหตุผลที่เปลี่ยนแปลงไปและสั่งสมจากประสบการณ์ต่างๆ ในแต่ละครั้งที่มีการตัดสินใจในเชิง ความคิดและการกระทำ จะนำไปสู่การดำเนินกิจกรรมที่ มีพื้นฐานบนความพอเพียงในที่สุด

แผนภาพที่ 5 ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน

ที่มา กลุ่มพัฒนารอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์, 2546 : 112

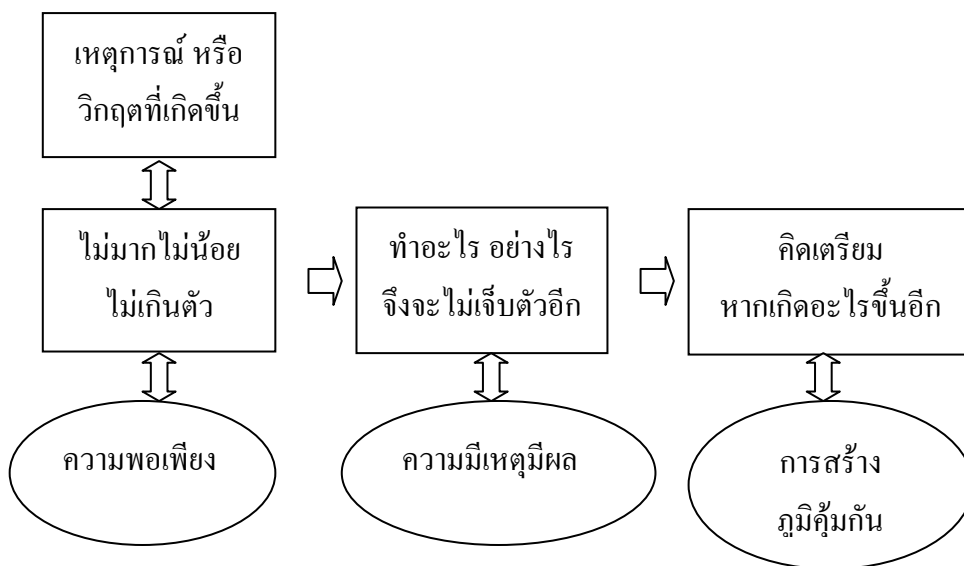
(2) ตัวอย่างความเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบกับเงื่อนไข

ความมีเหตุผลที่ใช้ในทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงมีลักษณะเฉพาะตัวที่ไม่ถูกตีกรอบด้วยความหมายที่มุ่งเน้นว่าปัจเจกชนจะต้องมีความถูกต้องในตัว ของเหตุและผลเสมอไป แต่การนำปัจจัยในเรื่องความรู้ และ ความดี มาประมวลรวมกันกับความมีเหตุผล หากได้รับการ พัฒนาอย่างต่อเนื่องและลงมือกระทำอย่างจริงจัง ก็จะนำพาความเจริญรุ่งเรืองมาสู่การดำเนินงานและการพัฒนาสังคม การผนวก ความมีเหตุผลเข้ากับความพอประมาณ เหมือนเป็น ตาซึ่ง ถ่วงดุล ที่มีให้ เกิดการกระทำที่เกินพอดีหรือน้อยไป หรือเกิดอคติ (Biased) จนเกินขนาด โดยความพอประมาณจะเป็นผลที่เกิดขึ้นเพื่อตรวจสอบ (cross-check) การกระทำ ตลอดจนความคิดตลอดเวลา ความมีเหตุผลจึง ทำให้การตัดสินใจในการกระทำใดๆ เป็นไปในขอบเขตที่พอเพียง การนำระบบคุ้มกันความเสี่ยง มาผนวกกับความมีเหตุผล จะช่วยลดความแปรปรวน หรือ ความไม่แน่นอน (Uncertainty) ที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์ การคิดอย่างมีเหตุผลจึง ไม่ถูกตีกรอบด้วยตัวแปรที่ผันผวน ทั้งนี้ ถ้าความ พอประมาณ ได้ถูกยึดเหนี่ยวเป็นหลักแล้ว ความคิดที่เกิดจาก ความมีเหตุผล จึงเสมือนมีตัวกำกับและลดความผันผวนพร้อมๆ กัน ความเกินพอดีของความคิดจึงไม่มี และการเรียนรู้จากผลลัพธ์ของเหตุการณ์ จึงเป็นไปอย่างมีระบบแต่ไม่ตายตัว ซึ่งความสอดคล้องตามที่ได้กล่าวนี้ จึงเป็นยุทธวิธีของ การแก้ปัญหาจากระดับจิตใจ ความคิด ต่อเหตุการณ์ภายนอก ที่มีแต่ความผันผวน ซึ่งคือความเป็นจริงในโลกปัจจุบัน ทั้งใน เศรษฐกิจและสังคม ความมีเหตุผลบนพื้นฐาน

ของความรู้และคุณธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญพื้นฐานในการสร้างคน สร้างสังคม และ ประเทศชาติ จะเห็นได้ว่า ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์โดยทั่วไปมิได้ รวมคุณธรรมในการสร้างแบบจำลองต่าง ๆ (Model) หรือแม้แต่การยกปัจจัยดังกล่าวเพื่อใช้ในการตีกรอบเพื่อหา คำตอบในเชิงเศรษฐศาสตร์ที่ ถูกต้อง ความมีเหตุผลในเศรษฐกิจพอเพียงจึงถือเป็นอีกแขนงความคิดที่ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ มิได้ครอบคลุมหรืออธิบายได้ยากในเชิงปริมาณ

(3) ตัวอย่างการนำมาประยุกต์ใช้

หากเรายึดมั่นในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เราสามารถนำ องค์ประกอบทั้ง ๓ ประการของหลักปรัชญา ดังกล่าว มาประยุกต์ใช้ร่วมกันให้เกิดความเชื่อมโยง ของในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์ต่างๆ ได้ ยกตัวอย่างเช่น เมื่อเราประสบกับเหตุการณ์ วิกฤต เหตุการณ์ใด เหตุการณ์หนึ่ง และเราสามารถทำความเข้าใจสาเหตุของปัญหาและที่มาของ การตัดสินใจที่ผิดพลาด เราก็จะนึกถึงระดับความพอประมาณ ในการตัดสินใจเกี่ยวกับการกระทำ ในครั้งต่อไป เพื่อให้สามารถเข้าไปจัดการกับ สถานการณ์ได้อย่างระมัดระวัง นอกจากนี้แล้ว เรา จะคำนึงถึงการกระทำที่ไม่นำไปสู่การเจ็บตัวหรือได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ร้ายๆเหล่านั้นอีก ซึ่งก็คือความมีเหตุมีผล ท้ายที่สุด เราก็ต้องคำนึงด้วยว่าต่อไปในภายภาคหน้าจะเกิดอะไรขึ้นบ้าง ทำให้ต้องหมั่นคิดต่อถึงวิธีการ ป้องกันและเตรียมพร้อมรับปัญหาเหล่านั้น โดยคำนึงว่าหาก เหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นอีก เราจะมีวิธีแก้ไขอย่างไร

แผนภาพที่ 6 ตัวอย่างการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
 ที่มา กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์, 2546 : 115

การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใน เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรทฤษฎีใหม่ สามารถส่งเสริมความเป็นอยู่ของเกษตรกรให้มั่นคงขึ้น โดยเริ่มต้นจาก การปรับเปลี่ยนทัศนคติของเกษตรกร ให้ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง เน้นการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นขั้นตอนเริ่มต้น ความพอเพียง นอกจากนี้ เกษตรกรควรคำนึงถึงความเหมาะสมในการ เลือกใช้ความรู้ดั้งเดิมและวัตถุดิบตามธรรมชาติที่ หาได้ในท้องถิ่น โดยอาศัยกระบวนการใช้เหตุผล เพื่อหลีกเลี่ยงปัจจัยเสี่ยงอันจะนำไปสู่เหตุการณ์ร้ายๆ ที่เกษตรกรประสบในอดีต ท้ายที่สุด เกษตรกรจำเป็นต้องสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ตนเอง โดยพัฒนาศักยภาพของตนเอง และชุมชน ลดการพึ่งพิงสิ่งต่างๆ ที่ไม่จำเป็นจากภายนอก เน้นการพึ่งพาตนเองมากขึ้น อาทิ การรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ และการนำ ผลผลิตในท้องถิ่นมาแปรรูปและจัดจำหน่าย เป็นการกระจายความเสี่ยงต่อความยากจน เพราะนอกจากจะช่วยสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน และลดการอพยพของแรงงานในภาคเกษตรกรรมไปสู่ภาคอุตสาหกรรมในเมืองแล้ว ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ในระดับชุมชนให้เข้มแข็งขึ้น ก่อให้เกิดความสามัคคีกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ อันจะนำไปสู่ “ชุมชนเข้มแข็ง” ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการแก้ไขปัญหาต่างๆ อันจะเกิด ขึ้นในอนาคต

1.6.7 บทสรุป

ผลการวิเคราะห์ของคณะทำงานมีข้อสรุปที่สำคัญ 2 ประการ คือ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency economy) หรือระบบเศรษฐกิจพอเพียง มีความคิดหลัก คือ ทางสายกลางและมีองค์ประกอบของค่านิยมที่สำคัญ สามประการ ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัว และมีเงื่อนไข 2 ประการคือความรู้และคุณธรรม เป็นกรอบชี้แนะทางปฏิบัติ (กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์, 2546 : 116 - 120)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความเชื่อมโยงกับทฤษฎีทาง เศรษฐศาสตร์ที่สำคัญหลายทฤษฎี มีทั้งในแง่ที่สอดคล้อง กับบางทฤษฎี และในแง่ที่แตกต่างออกไป เพราะปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงชี้ถึงสิ่งที่มีความซับซ้อนและลึกซึ้งมากกว่าที่จะอธิบายได้ตามทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ที่มีอยู่ในขณะนี้

องค์ประกอบทั้งสามของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สามารถ แยกออกเป็น 2 กลุ่มได้แก่ ส่วนที่สร้างให้เกิดความยั่งยืนของการใช้ทรัพยากรในสถานการณ์ที่ปราศจากผลกระทบภายนอก ซึ่งประกอบด้วยความพอประมาณ และความมีเหตุผล และส่วนที่เป็นองค์ประกอบที่เสริมประสิทธิภาพของ การใช้ทรัพยากรให้พร้อมต่อการรองรับผลกระทบจาก ภายนอกซึ่งมีความไม่แน่นอน อันได้แก่ การมีภูมิคุ้มกันในตัว

(1) ความพอประมาณ หมายถึงความพอใจที่สิ่งที่เหมาะสม ในปริมาณที่เหมาะสม ไม่น้อยจนเกินไปจนก่อให้เกิดความขัดสน และไม่มากเกินไปจนฟุ่มเฟือยจนเกินกำลัง

ของตน หรือก่อ ให้เกิดความเดือดร้อนต่อผู้อื่น ซึ่งมีแนวคิดเรื่องความ พอประมาณใน 2 แนวทาง หลักคือ ความพอประมาณ โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ทางสังคมที่ถูกกำหนด และ ความพอประมาณ โดยเปรียบเทียบกับศักยภาพของตน ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมีความหมายครอบคลุมกระบวนการ Optimisation ภายใต้อำนาจจำกัดต่าง ๆ หรือใกล้เคียงกับ แนวคิดเรื่อง bounded rationality นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นว่าความพอประมาณสามารถนำมาซึ่งการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน หรือการ สร้างให้เกิด ประสิทธิภาพในเชิงพลวัต

(2) ความมีเหตุมีผลในบริบทของเศรษฐกิจพอเพียง เน้นให้ กำเนิดถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้น จากการกระทำและวิธีการต่าง ๆ แล้วมุ่งให้เลือกกระทำในสิ่งที่ก่อให้เกิดผลที่ถูกต้อง บน พื้นฐานของความรู้และคุณธรรม โดยความถูกต้องในที่นี้ อธิบายได้ โดยผลที่พอประมาณและ สร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ให้เกิดขึ้น ซึ่งแนวคิด Rationality หรือ Rational Expectation หรือ Common Knowledge ไม่สามารถอธิบายความมีเหตุมีผลในบริบทนี้ได้อย่างสมบูรณ์

(3) ระบบภูมิคุ้มกันในตัวของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ นับว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยรวม กล่าวคือมีลักษณะในการบริหารความเสี่ยง การกระจายความเสี่ยง การป้องกันความเสี่ยง การลดความเสี่ยง การสร้างกลไกที่ก่อให้เกิดเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ แต่เมื่อ พิจารณาในรายละเอียดพบว่า ยังมีข้อแตกต่างในด้านของหลักการตัดสินใจ ซึ่งทางสายกลาง เป็นทางเลือกหนึ่งที่บุคคล ตลอดจนองค์กรสามารถใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจได้แทนหลัก Optimization และอาจจะเหมาะสมกว่าภายใต้ข้อจำกัดจากอนาคตที่มีความไม่แน่นอน

องค์ประกอบทั้งสาม มีความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างเป็นระบบ โดย ความมี เหตุผลถือได้ว่าเป็นกระบวนการเสริมสร้าง ให้ความพอใจเป็นไปแต่โดยพอประมาณ ระดับของ ความพอประมาณจำเป็นต้องพอเพียงในเชิงการสร้างภูมิคุ้มกันในตัว อีกทั้งการมีภูมิคุ้มกันในตัวก็ เป็นปัจจัยเสริมสร้างให้ การดำเนินกิจกรรมต่างๆทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างมีเหตุผล ในระยะปาน กลางและระยะยาว

(4) เงื่อนไข 2 ประการ คือ เงื่อนไขความรู้และเงื่อนไข คุณธรรมในระบบ เศรษฐกิจพอเพียง มีความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันในตัวได้ ทั้งนี้เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วยความรู้ 3 ด้านคือ รอบรู้ในวิชาการต่างๆ

รอบคอบในการเชื่อมโยง และระมัดระวังในการนำความรู้ไปใช้ ส่วนเงื่อนไข คุณธรรมนั้น ต้องมีคุณธรรมในมิติของจิตใจ และการกระทำที่เน้นความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน และความเพียร

สำหรับประเด็นอื่นๆ โดยเฉพาะเรื่อง ความซื่อตรง ความไม่โลภมากนั้น คง จะต้องวิเคราะห์เพิ่มเติมว่าเศรษฐกิจ พอเพียงและทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์มีความสอดคล้อง

คล้ายคลึงกันอย่างไร นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงทั้งบทบาทของรัฐ บทบาทของตลาดและบทบาทขององค์กรชุมชนต่างๆ ในการสร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นในสังคมด้วย

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ที่คณะทำงานอ้างอิงถึงนั้น ล้วนมีความ สำคัญอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างวิชาเศรษฐศาสตร์ให้สามารถ อธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐศาสตร์ได้อย่างมีรากฐานทาง

วิทยาศาสตร์ จนทำให้นักเศรษฐศาสตร์ผู้บุกเบิกทฤษฎี ดังกล่าวเหล่านั้นได้รับรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ ดังนั้น จึงถือได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงครอบคลุมถึงหลักการสำคัญที่เป็นหัวใจของวิชาเศรษฐศาสตร์ ซึ่งให้เห็นถึงจุดอ่อนหรือข้อจำกัดของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์มีอยู่ในขณะนี้หลายข้อ แม้ว่าในขณะนี้อาจจะยังไม่สามารถจะสร้างทฤษฎีที่อธิบายแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างสมบูรณ์ แต่สามารถชี้ถึงทิศทางของงานวิจัยที่ควรมีขึ้นเพื่อบุกเบิกสร้างเสริมองค์ความรู้ให้แก่วิชาการเศรษฐศาสตร์ต่อไป

1.7 การสร้างกระบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการและการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) เสนอให้ริเริ่มการสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสานต่อความคิดและเชื่อมโยงการขยายผลที่เกิดจากการนำหลักปรัชญา ๑ ไปใช้อย่างหลากหลาย รวมทั้งเพื่อจุดประกายให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ซึ่งจะนำไปสู่การยอมรับ และการนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติในทุกภาคส่วนของสังคมอย่างจริงจัง จากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระองค์ นับตั้งแต่ปี 2517 เป็นต้นมา จะพบว่าพระองค์ท่านได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ความพอมีพอกิน พอมีพอใช้ การรู้จักความพอประมาณ การคำนึงถึงความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว และทรงเตือนสติประชาชนคนไทยไม่ให้ประมาท ตระหนักถึงการพัฒนาตามลำดับขั้นตอนที่ถูกต้องตามหลักวิชา ตลอดจนมีคุณธรรมเป็นกรอบในการดำรงชีวิตซึ่งทั้งหมดนี้เป็นที่รู้จักกันภายใต้ชื่อว่า เศรษฐกิจพอเพียง

สศช. จึงได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิจากสาขาต่าง ๆ มาร่วมกันกลั่นกรองพระราชดำรัส ๑ สรุปลงเป็นนิยามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และได้เชิญมาเป็นปรัชญานำทางในการจัดทำแผนพัฒนา ๑ ฉบับที่ 9 เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนทุกระดับมีความเข้าใจและนำไปประกอบการดำเนินชีวิต การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง มีเป้าหมายหลักเพื่อสร้างเครือข่ายเรียนรู้ ให้มีการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นกรอบความคิด เป็นแนวทางในการปฏิบัติ ตลอดจนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนไทยในทุกภาคส่วน

วัตถุประสงค์ของการขับเคลื่อน เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง เกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงให้ประชาชนทุกคนสามารถนำหลักปรัชญา ๑ ไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม

และปลูกฝังปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการดำรงชีวิตให้อยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนนำไปสู่การปรับแนวทางการพัฒนาให้อยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง

การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการเสริมพลังให้ประเทศไทยสามารถพัฒนาไปได้อย่างมั่นคงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ โดยให้ความสำคัญกับการสร้างฐานรากทางเศรษฐกิจและสังคมให้เข้มแข็งรักษาความสมดุลของทุนและทรัพยากรในมิติต่าง ๆ ตลอดจนสามารถปรับตัวพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้อย่างรู้เท่าทัน และนำไปสู่ความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชนชาวไทย การขับเคลื่อนจะเป็นในลักษณะเครือข่ายและระดมพลังจากทุกภาคส่วน แบ่งเป็น 2 เครือข่ายสนับสนุนตามกลุ่มเป้าหมายเบื้องต้น ได้แก่ เครือข่ายด้านประชาสังคมและชุมชน เครือข่ายธุรกิจเอกชน นอกจากนี้แล้วยังมีเครือข่ายสนับสนุนตามภารกิจ ได้แก่ เครือข่ายวิชาการ เครือข่ายสร้างกระบวนการเรียนรู้ เครือข่ายเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ทั้งนี้แกนกลางขับเคลื่อนมี 3 ระดับ ได้แก่ คณะที่ปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง และกลุ่มงานเศรษฐกิจพอเพียง ใน สสช. ซึ่งจะเป็นหน่วยปฏิบัติงานในการขับเคลื่อน และจะทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายผลการดำเนินงาน เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ครบรอบ 80 พรรษา ในเดือนธันวาคม 2550 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548 : 25 -30)

การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งที่จะทำให้เกิดการนำปรัชญา ฯ และหลักการบนพื้นฐานของปรัชญา ฯ ดังกล่าวข้างต้น ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ซึ่งการที่จะขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงให้ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดผลสำเร็จได้นั้นจำเป็นที่จะต้องกำหนดแนวทางหรือยุทธวิธีในการขับเคลื่อนอย่างเป็นขั้นตอนและชัดเจน ดังนี้ (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, มปป : 15 - 17)

(1) เชื่อมโยง กลุ่มหรือบุคคล ที่มีการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพื่อสร้างแกนเครือข่ายขับเคลื่อน ในการสานต่อองค์ความรู้ และรวมพลังเครือข่ายในการดำเนินกิจกรรมให้ไปในทิศทางเดียวกัน โดยการเชื่อมโยงเครือข่ายนี้ จะนำไปสู่การสร้างกระแสเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มย่อย ๆ (Many small movements) ที่มีความหลากหลาย ซึ่งจะก่อให้เกิดการสร้างพื้นฐานของการขับเคลื่อนต่อไป

(2) ร่วมมือ ระหว่าง แกนเครือข่าย โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการถอดบทเรียนเศรษฐกิจพอเพียง จากกิจกรรมตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม (Show Cases หรือ Best Practices) ในสาขาต่าง ๆ อาทิ เกษตรอุตสาหกรรม บริการ ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน ธุรกิจขนาดจิ๋ว เล็ก กลาง ใหญ่ ทั้งที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลว โดยชี้ให้เห็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความพอเพียง หรือไม่พอเพียง ทั้งนี้ ตัวอย่างที่เป็น

รูปธรรมและหลากหลายจะเป็นเครื่องมือที่มีพลังในการสื่อความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงในสังคม

(3) พัฒนาแนวคิดให้ชัดเจน โดยการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาที่มีหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญานำทาง เพื่อนำไปสู่การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงมากยิ่งขึ้น และนำเสนอเป็นทางเลือกหนึ่งของแนวทางการพัฒนา

(4) สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง โดยสร้างและเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกภาคส่วน ได้มีประสบการณ์ที่จะผ่านกระบวนการ ไตร่ตรองและเรียนรู้จากการปฏิบัติ เพื่อตระหนักถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นกรอบแนวคิดและพื้นฐานในการดำเนินชีวิตควบคู่ไปกับการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งจะนำไปสู่พลังศรัทธาและฉันทามติเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงในสังคม

(5) สร้างสื่อเพื่อการเปลี่ยนแปลง (Communication for Change) ที่มีพลังจากการประมวลความรู้และบทเรียนต่าง ๆ เพื่อประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ให้ประชาชนทั่วไปมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และเกิดความสนใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง โดยเน้นการสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในกลุ่มเป้าหมาย

(6) ขยายผลในภาคส่วนต่าง ๆ ในหลากหลายมิติ ให้เกิดพลังเครือข่ายที่มีแรงมากเพียงพอ (Momentum) ที่จะทำให้กระแสเศรษฐกิจพอเพียงขยายต่อไปเรื่อย ๆ ในวงกว้างอย่างเป็นธรรมชาติ จนเกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงในแต่ละพื้นที่ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้เรียนรู้ถึงแนวทาง วิธีการ และเงื่อนไขในการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนและสังคม

(7) เกิดผลลัพธ์จากการขับเคลื่อน คือ ประชาชนในแต่ละพื้นที่และภาคส่วนปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิต โดยน้อมเอาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นปรัชญานำทางชีวิต และเกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ในกลุ่มสาขาอาชีพ และพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ จนสามารถนำไปสู่การปรับเปลี่ยนระบบและโครงสร้างของสังคม และยึดหลักการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียงในที่สุด

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (มปป : 18) ได้กล่าวถึง วิธีการในการขับเคลื่อน กล่าวคือ การสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงจะมุ่งประสานพลังในลักษณะพันธมิตรแห่งความร่วมมือ และเน้นการเสริมพลังทางบวกโดยการชักจูงเครือข่าย ให้มีประสิทธิภาพและมีพลังในการขับเคลื่อน โดยเริ่มจากการมองภาพการดำเนินการอย่างเป็นองค์รวมก่อน แล้วจึงกำหนดแนวทางและการดำเนินการในแต่ละด้าน เพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงและเสริมพลังในการขับเคลื่อน ให้ประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับรากหญ้าถึงระดับมหภาค นำหลัก

เศรษฐกิจพอเพียง ไปประยุกต์ใช้อย่างจริงจัง เครือข่ายขับเคลื่อนในเบื้องต้น จะแบ่งเป็น 2 เครือข่ายหลัก ตามกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ เครือข่ายด้านประชาสังคมและชุมชน และ เครือข่ายธุรกิจเอกชน โดยมีเครือข่ายสนับสนุน ที่ร่วมมือกันทำงานตามภารกิจ 3 ด้าน ได้แก่ เครือข่ายพัฒนาวิชาการและส่งเสริมการวิจัย เครือข่ายสร้างกระบวนการเรียนรู้ และ เครือข่ายสร้างความเข้าใจและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ โดยทุกเครือข่ายจะมีแนวทางในการทำงานร่วมกันที่จะสร้างเสริมพลังเล็ก ๆ ภายในเครือข่าย และในที่สุดจะนำไปสู่การเสริมพลังซึ่งกันและกันจนกลายเป็นพลังใหญ่แห่งการขับเคลื่อน การทำงานของแต่ละเครือข่ายนั้นจะมีลักษณะกึ่งเวทีเปิด ที่สามารถเชิญคนภายนอกจากภาคส่วนอื่น ๆ มาร่วมแสดงความคิดเห็น และร่วมมือในกิจกรรม ตามประเด็นความสนใจ

2. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเครือข่ายการเรียนรู้

เครือข่าย เป็นแนวคิด แนวปฏิบัติที่มีมานาน ในความหมายที่กว้าง เครือข่ายคือ หัวใจของวิถีชุมชนในอดีต ซึ่งผู้คนอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยกันทั้งในชุมชนและกับชุมชนอื่น ๆ มีความสัมพันธ์แบบเครือข่ายที่แสดงออกทางกิจกรรมที่ทำกันสม่ำเสมอหรือเป็นครั้งคราว ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของชุมชน เพราะแม้มีอำนาจรัฐอยู่ แต่ก็ไม่ได้ครอบคลุมไปถึงวิถีปฏิบัติของชุมชน

เมื่ออำนาจรัฐแผ่ลงไปจนกระทบถึงวิถีชุมชน ก็มีการจัดเครือข่าย ส่วนหนึ่งเพื่อจัดการชีวิตของชุมชนเอง อีกส่วนหนึ่งเพื่อหาทางออก ถ้าหากถูกบีบคั้นจนเกินไป ดังกรณีฝิ่นญหรือขบถต่าง ๆ ซึ่งมีการประสานเครือข่ายระหว่างชุมชนหลาย ๆ แห่งคล้ายกับ “สมัชชา” ทั้งหลายในปัจจุบัน หรือในกรณีของตะวันตก คือ การจัดการชุมชนชาวคริสต์ภายใต้โครงสร้างทางศาสนาคริสต์ที่เป็นเครือข่ายอีกแบบหนึ่ง ที่แม้ว่าไม่ได้ปฏิเสธอำนาจรัฐ แต่ด้านหนึ่งก็ถือว่าตนเองเป็นอิสระ เพราะขึ้นต่ออำนาจของพระเจ้า โดยผ่านทางผู้แทนของพระเจ้า คือพระสันตะปาปาและผู้นำศาสนาทั้งหลาย

เครือข่ายในยุคใหม่มาพร้อมกับแนวคิดทางการเมืองในรัสเซียและบางประเทศในยุโรปในนามของอนาธิปไตย (Anarchism) โดยเครือข่ายเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเชื่อมประสานชุมชน กลุ่มองค์กรต่าง ๆ เข้าด้วยกันให้เป็น “ขบวนการ” โดยไม่จำเป็นต้องเป็น “สถาบัน” ที่มีอำนาจในตัวเอง และแข็งตัวด้วยกฎระเบียบต่าง ๆ ดังที่ปรากฏชัดเจนในระบบของอำนาจรัฐ

ในแวดวงวิชาการ เครือข่ายมาพร้อมกับวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์แขนงต่าง ๆ แต่ปรากฏให้เห็นว่ามีพลังจริง ๆ ในท้ายศตวรรษที่ 20 นี้เอง เมื่อมีการปรับกระบวนการทัศน์ ปรับวัฒนธรรมองค์กรในภาคธุรกิจ จนเกิดการ “ปฏิวัติการจัดการธุรกิจ” ขึ้น เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนทำงานทั้งในองค์กรเอง และระหว่างองค์กรต่าง ๆ

ในด้านการพัฒนาเอกชนก็ค่อย ๆ เกิด “ขบวนการ” ดังกล่าวมาตั้งแต่ 2525 เมื่อมีการเปลี่ยนกระบวนทัศน์พัฒนา เปลี่ยนจากการทำโครงการการจัดองค์กรชุมชน ไปสู่การเชื่อมประสานให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงที่มาจาก “ข้างใน” ชุมชน เพราะมีการพัฒนาศักยภาพของชุมชนเองโดยการใช้ทรัพยากรหรือ “ทุนชุมชน” ที่เหลืออยู่

สองทศวรรษนี้ ทั่วโลกมีการนำแนวคิดเรื่องเครือข่ายไปประยุกต์ใช้ในแวดวงการทำงานของตนเอง ในประเทศไทยมีประสบการณ์ที่หลากหลายเรื่องเครือข่าย ที่ได้นำเสนอในหนังสือเล่มนี้มาจากประสบการณ์ของผู้เขียน ผู้เรียบเรียงรวมประสบการณ์เหล่านี้มาเสนอ บอกกับประสบการณ์และข้อมูลจากหน่วยงานระดับชาติและนานาชาติจำนวนหนึ่ง ทำให้ได้ข้อสรุปที่สรุปเป็นประเด็นที่น่าจะนำไปใช้ต่อไป (เสรี พงศ์พิศ, 2548: 197 – 198)

2.1 ความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้

การเรียนรู้ของคนในชุมชนนั้นย่อมมีอยู่ในชุมชนมาตั้งแต่อดีต เพื่อเป็นการถ่ายทอดความรู้และมวลประสบการณ์ มิฉะนั้นแล้ว มนุษย์ก็ไม่สามารถสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ที่สืบเนื่องกันมานาน แสดงให้เห็นว่าการเรียนรู้ของมนุษย์มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตได้เป็นอย่างดี (นิธิ เอี่ยมศรีวงศ์ อ้างใน เสรี พงศ์พิศ, 2532 : 31) เครือข่ายเป็นการรวมกลุ่มของบุคคลในชุมชน บุคคลระหว่างชุมชน กลุ่มกับกลุ่ม ชุมชนกับชุมชน โดยมีหลักยึดตามขอบเขตของพื้นที่ประเด็นเนื้อหา และสถานภาพทางสังคม ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การเรียนรู้และการปฏิบัติ เนื้อหา และกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียว (เสรี พงศ์พิศ, 2532 : บทนำ) เครือข่ายการเรียนรู้ เป็นสิ่งที่จะช่วยเสริมความรู้ ความสามารถ ช่วยการเรียนรู้ซึ่งกันและกันในส่วนมีความขาดแคลนอยู่ โดยมีฐานคิดว่าไม่มีใครคนใดคนหนึ่ง หรือองค์กรใดองค์กรหนึ่งเป็นผู้ผูกขาดแต่เพียงผู้เดียว ความรู้เกิดจากการเรียนรู้ร่วมกัน (อภิชัย พันธเสน, 2533 : 12)

สีลาภรณ์ นาคทรพร (2538 : 41 – 42) กล่าวว่า เครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดประสบการณ์ ความคิด ความรู้ และทักษะระหว่างกันและกัน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนร่วมกัน และขยายวงไปยังบุคคล กลุ่ม และชุมชนอื่น ๆ เพื่อยกระดับการเรียนรู้ การคิดวิเคราะห์ และการแก้ปัญหาให้สูงขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งสอดคล้องกับ เอนก นาคะบุตร (2533 : 29 – 46) ที่กล่าวว่า เครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง การเชื่อมโยงประสานสัมพันธ์แหล่งความรู้ต่าง ๆ เข้าด้วยกันเพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกันโดยมีบุคคลที่มีความถนัดในด้านต่าง ๆ ซึ่งสามารถถ่ายทอดความรู้ให้บุคคลอื่น ๆ ได้ ซึ่ง บุญเรือง เนียมหอม (อ้างใน ปาน กิมปี, 2540 : 29) ให้ความหมาย เครือข่ายการเรียนรู้ว่า เป็นแนวคิดที่สร้างโอกาสในการเรียนรู้ด้วยตนเองให้แก่บุคคล ชุมชนทุกระดับ ทั้งในสถาบันการศึกษา และนอกสถาบันการศึกษา โดยเป้าหมายอยู่ที่การสร้างสังคมการเรียนรู้

การศึกษาตลอดชีวิตให้กับบุคคล ชุมชน เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเอง และนำความรู้ไปพัฒนา
งาน อันจะนำความรู้ไปสู่ชีวิตและเศรษฐกิจที่ดีของบุคคล ชุมชน และสังคม

นอกจากนี้ สุวัฒน์ แก้วสังข์ทอง (2536 : 53 - 54) ให้ทัศนะเกี่ยวกับเครือข่ายการ
เรียนรู้ว่า หมายถึง การจัดระบบและพัฒนาให้แหล่งความรู้ ซึ่งหมายถึง องค์กร สถาน
ประกอบการบุคคล ศูนย์ข่าวสารข้อมูล สถานที่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้สามารถถ่ายโยงเกิด
กระบวนการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน หรือผู้สนใจได้ ทั้งด้านความรู้ ทักษะ
เกี่ยวกับ อาชีพ สังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี ศาสนา และศิลป วัฒนธรรมที่เป็นของดีดั้งเดิม
และที่พัฒนาแล้ว ที่มีอยู่ในชุมชน อำเภอ จังหวัด หรือจัดตั้งขึ้นใหม่

จากความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้สามารถสรุปได้ว่า เครือข่ายการเรียนรู้
หมายถึง การรวมกลุ่มของบุคคลในชุมชน เพื่อเชื่อมโยง ประสานสัมพันธ์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้
โดยมีบุคคลที่มีความถนัดในด้านต่าง ๆ ซึ่งสามารถ ถ่ายทอดประสบการณ์ ความคิด ความรู้ และ
ทักษะระหว่างกันและกัน โดยเป้าหมายอยู่ที่การสร้างสังคมการเรียนรู้การศึกษาตลอดชีวิตให้กับ
บุคคล ชุมชน เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเอง และนำความรู้ไปพัฒนางาน อันจะนำความรู้ไปสู่
ชีวิตและเศรษฐกิจที่ดีของบุคคล ชุมชน และสังคม

2.2 ลักษณะเครือข่ายการเรียนรู้

เครือข่ายการเรียนรู้ เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต
เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน อันจะเป็นพลังที่จะแก้ปัญหา และพัฒนาตนเอง ครอบคลุม และ
ท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายการเรียนรู้สามารถ
ประมวลลักษณะของเครือข่ายการเรียนรู้ได้ดังต่อไปนี้ (ปาน กิมปี, 2540 : 32 – 33)

(1) เครือข่ายการเรียนรู้มีแนวคิดการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานความต้องการของ
ประชาชน (bottom – up) มากกว่าความต้องการของรัฐที่จะพัฒนา (top – down) ให้ชาวบ้านมี
แนวความคิดพื้นฐานของการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง (self – reliance) ที่อาศัยความรู้ ความสามารถ
ของชาวบ้านที่จะร่วมคิด ร่วมทำ ลงมือแก้ปัญหาของตน ชุมชนของตนมากกว่าที่จะพึ่งพาความ
ช่วยเหลือจากภายนอกความสัมพันธ์ในแนวราบจะเป็นความสัมพันธ์ที่ส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายการ
เรียนรู้ แนวความคิดพื้นฐานดังกล่าวจะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน (sustainable
development) มากยิ่งขึ้น

(2) เครือข่ายการเรียนรู้มีลักษณะการดำเนินงานที่ประชาชนมีส่วนร่วม ทั้ง
ร่วมกันคิด ร่วมดำเนินการ โดยอาศัยองค์กรชุมชนเป็นแกนในการดำเนินการ

(3) เครือข่ายการเรียนรู้มีลักษณะในกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนทุกเพศ ทุกวัย มีลักษณะยืดหยุ่นในการถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และการกระจายความรู้ที่มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

(4) เครือข่ายการเรียนรู้เป็นกระบวนการคลังกรองความรู้จากภายนอก เพื่อผสมผสานกับความรู้ของชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อผสมผสานเป็นความรู้ใหม่ที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชน

(5) เครือข่ายการเรียนรู้มีลักษณะการระดม ผสมผสานการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ในลักษณะร่วมมือกันเพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

จากลักษณะของเครือข่ายการเรียนรู้ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า เครือข่ายการเรียนรู้มีลักษณะที่เป็นลักษณะเฉพาะที่จะบ่งชี้ความเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ได้อย่างเด่นชัด จึงอาจสรุปเป็นหลักการของเครือข่ายการเรียนรู้ได้ดังนี้

(1) คนทุกคนมีกระบวนการเรียนรู้ ทั้งในลักษณะเอกัตบุคคล และลักษณะรวมของชุมชน

(2) กระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติของมนุษย์ และการเสริมสร้างกิจกรรมให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นโดยหน่วยต่าง ๆ ทั้งภายใน และภายนอกสังคม

(3) การทำงานของหน่วยต่าง ๆ ทั้งภายใน และภายนอกชุมชน เพื่อเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นลักษณะของการประสานสัมพันธ์กิจกรรม และระดมทรัพยากรเข้ามาร่วมดำเนินงานเป็นเครือข่ายกัน

(4) การดำเนินงานร่วมกันในลักษณะเครือข่ายนั้นเป็นการเชื่อมโยงการทำงาน of หน่วยต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ (อ้างใน ประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล, 2538 : 17 – 18) ได้กล่าวถึง เครือข่ายการเรียนรู้ว่ามีลักษณะ 3 ประการดังนี้ คือ

(1) เครือข่ายที่เป็นไปในรูปของสถาบัน ลักษณะเครือข่ายในรูปของสถาบันจะทำงานโดยวัตถุประสงค์ร่วมกันอย่างหนึ่ง เช่น มหาวิทยาลัยขอนแก่นกับวิทยาลัยครูร่วมกันทำพจนานุกรมอีสาน โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันที่จะสร้างเอกสารทางวิชาการและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

(2) เครือข่ายที่เป็นภูมิปัญญาที่แสวงหาทางรอดทางเศรษฐกิจอะไรต่าง ๆ พอเกิดหลายจุด จะเกิดการไหลเวียนและเกิดกระบวนการทางภูมิปัญญาขึ้น จากภูมิปัญญาธรรมดาเกิดเป็นกระบวนการ

(3) เครือข่ายในรูปองค์กร ที่มีอยู่ในขณะนี้คือ องค์กรชุมชน ซึ่งเครือข่ายการเรียนรู้นี้ คือ การสร้างอำนาจให้ผู้ยากจน 3 ทาง คือ ทางแรกคือ ความรู้ที่แข็งแกร่งแล้วเป็นประโยชน์ต่อประชาชน ทางที่สองคือ องค์กรอำนาจของประชาชน ที่สามารถต่อรอง กดดันและสร้างกระบวนการได้ ทางที่สามคือเศรษฐกิจของชุมชน ถ้าเครือข่ายการเรียนรู้ ตอบสนอง 3 ทางนี้ไม่ได้ คิดว่าจะไม่เป็นผลสำเร็จ องค์กร ชุมชนดังกล่าวมีลักษณะคือ 1) องค์กรชาวบ้าน เป็นองค์กรชุมชน เช่น ธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ต่าง ๆ เป็นองค์กรที่มุ่งแก้ปัญหาการขาดแคลนชั่วคราว 2) องค์กรระดับจังหวัด เช่น กลุ่มปศุสัตว์ กลุ่มไร่นาสวนผสม กลุ่มหม่อนไหม มีชุมชนต่าง ๆ ในระดับจังหวัด มีการไหลเวียนขององค์ความรู้ไปมา 3) องค์กรระดับภาค ซึ่งมีในภาคอีสาน องค์กรที่แข็งแกร่งคือ เครือข่ายปศุสัตว์ภาคอีสาน

2.3 หัวใจสำคัญของเครือข่ายการเรียนรู้

การประสานสัมพันธ์อย่างมีพลวัตขององค์ประกอบหรือหน่วยต่าง ๆ ที่มีอยู่ภายในเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งมีหลักการที่สำคัญคือ (วิชัย ต้นศิริ, 2536 : 13 – 14)

2.3.1 การกระตุ้นความคิด ความใฝ่แสวงหาความรู้ จิตสำนึกในการพัฒนาชุมชน/ท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อเพิ่มพูนขีดความสามารถของบุคคลในการตัดสินใจเลือกทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับแก้ไขปัญหาของตนเอง และชุมชน

2.3.2 การถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และกระจายความรู้ ทั้งในส่วนของวิทยาการสากล และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับชุมชน และเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ทั้งของบุคคล และชุมชนเกี่ยวกับความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาภายในชุมชน สภาพปัญหา และความต้องการของชุมชน ตลอดจนการปรับใช้วิทยาการสากลให้เหมาะสมกับการแก้ปัญหา และพัฒนาชุมชน

2.3.3 การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ที่มีอยู่ภายในเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อให้ทุกฝ่ายได้อาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน สามารถทราบถึงความเคลื่อนไหวของกันและกัน

2.3.4 การระดมและประสานการใช้ทรัพยากรบุคคล วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ และเงินงบประมาณ เพื่อให้หน่วยต่าง ๆ สามารถใช้ทรัพยากรเหล่านี้ร่วมกันเพื่อการพัฒนาชุมชน/ท้องถิ่น ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และลดความซ้ำซ้อนและสูญเปล่าให้มากที่สุด

2.4 การมีส่วนร่วมในองค์กรเครือข่ายการเรียนรู้

สมพันธ์ เตชอธิก ปรีชา อุตระกุล และชื่น ศรีสวัสดิ์ (อ้างใน ปาน กิมปี, 2540 : 31) ได้ทำการศึกษาศักยภาพแลเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น พบว่า ความเข้มแข็งของเครือข่ายอยู่ที่การมีส่วนร่วมของสมาชิก ซึ่งประกอบด้วย 5 ขั้นตอนคือ

2.4.1 การร่วมคิดและวิเคราะห์ถึงปัญหา สาเหตุแห่งปัญหาและทางเลือกแห่งการแก้ปัญหาอันเป็นพื้นฐานทางความคิดในการประมวลความรู้ทั้งหมดของชุมชน

2.4.2 การตัดสินใจ อันเป็นหัวใจสำคัญของการมีส่วนร่วมในการที่จะให้คนส่วนใหญ่ในชุมชนได้ใช้อำนาจของตนเอง ตัดสินใจว่าจะทำอะไรหรือไม่ควรทำอะไร

2.4.3 การวางแผน เมื่อตัดสินใจว่าจะดำเนินการเป็นที่แน่นอนแล้ว อยู่ที่ยังการวางแผนอย่างเป็นระบบว่าควรทำอะไรก่อนหลัง ทำไปแล้วจะเป็นอย่างไร

2.4.4 การปฏิบัติ เป็นการปฏิบัติจริงตามสิ่งที่คิด

2.4.5 สิ่งที่เกิดและปฏิบัติจะได้ผลตามที่ตั้งวัตถุประสงค์เอาไว้ต้องมีปัญหาเกิดขึ้นในรายละเอียด ซึ่งต้องทำการแก้ไขไปตลอดเวลา จึงต้องติดตามประเมินผลเพื่อแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น

2.5 แนวคิดเครือข่ายการเรียนรู้

ชยันต์ วรรณฤติ (ม.ป.ป. : 1 – 7) ได้เสนอกรอบแนวคิดในการศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้ว่า ในการพิจารณากระบวนเครือข่ายการเรียนรู้จะต้องพิจารณา 2 ประเด็นคือ

2.5.1 หลักการและแนวคิดเครือข่ายการเรียนรู้

(1) เครือข่ายการเรียนรู้มีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับเครือข่ายสังคมดังนี้ คือ เครือข่ายการเรียนรู้ได้ไปทางสายสัมพันธ์ของครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนซึ่งเป็นกลุ่มตามธรรมชาติ และหรือสัมพันธ์กับกลุ่มองค์กร สถาบัน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีการจัดตั้งจากภายนอก เครือข่ายการเรียนรู้มีความสัมพันธ์กับฐานการผลิตหรือการดำเนินชีวิตที่มีฐานปัญหาาร่วมกัน มีประสบการณ์ชีวิตหรือมีกิจกรรมร่วมกัน

(2) เครือข่ายการเรียนรู้มีแม่ข่าย ซึ่งอาจมีแม่ข่ายเดียวหรือแม่ข่ายเชิงซ้อน (มีแม่ข่ายหลายแม่ข่าย) โดยมีส่วนประกอบ 3 ประการ คือ มีภูมิปัญญาในการวิเคราะห์ มีคุณธรรม และแม่ข่ายอาจจะเป็นบุคคล กลุ่ม องค์กร และสถาบัน ลักษณะของแม่ข่ายอาจจะมีรู้ความชำนาญเฉพาะด้าน และมีความสัมพันธ์บนพื้นฐานความเสมอภาคระหว่างกัน

(3) เครือข่ายการเรียนรู้อยู่บนวิถีชีวิตหรือการปฏิบัติทางสังคม (สภาวะวิสัย) เช่น เขาดำเนินการอย่างไร มีความสัมพันธ์กับใคร ซึ่งสะท้อนอุดมการณ์ ค่านิยม ที่สะท้อนในประเด็นคำถามที่ว่า คนทำอะไรในการดำเนินชีวิต การปฏิบัติทางสังคมในฐานะที่เป็น ฐานในการดำเนินชีวิต สารระเหื่อหาที่ดำเนินชีวิต เป้าหมายที่มีจุดมุ่งหมายในการดำเนินชีวิต ทางเลือกที่เกิดจากการสรุปบทเรียน

2.5.2 องค์ประกอบเครือข่ายการเรียนรู้

(1) องค์ความรู้ ได้แบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ ด้านแรกลักษณะของความรู้ มีลักษณะเป็นทวิลักษณ์ระหว่าง ความรู้ของปัจเจก เช่น พ่อ แม่ญาติ พี่น้อง ความรู้ของกลุ่ม องค์กร สถาบัน ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ส่วนในด้านที่สองคือระดับเนื้อหา ประกอบด้วย ปัญญาในเชิงสังเคราะห์ควบคู่ คุณธรรมและปฏิบัติ

(2) กระบวนการเรียนรู้ มี 2 ลักษณะ คือ การเรียนรู้แบบดั้งเดิม เป็นการเรียนรู้ในมิติวัฒนธรรม เช่น การเรียนรู้โดยผ่านพิธีกรรม คติธรรม คำบอกเล่า เพลงชาวบ้าน และนิทาน เป็นต้น และการเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิต ประสบการณ์จากผู้อื่น และมีขั้นของการเรียนรู้ 3 ระดับ คือ ขั้นของการคิดได้ ขั้นของการแสวงหาความรู้ ขั้นของการนำไปใช้

2.6 ขั้นตอนของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543 : 48) อธิบายว่า เครือข่ายสามารถเปรียบได้กับสิ่งมีชีวิต ธรรมชาติของเครือข่ายจะต้องมีการเจริญเติบโตอยู่เสมอ ดังนั้นกระบวนการเกิดขึ้นและการคงอยู่ของเครือข่ายประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้

2.6.1 ขั้นการเกิดเครือข่าย

การก่อตัวของเครือข่ายอาจเกิดได้สองแนวทางใหญ่ ๆ แนวทางแรก คือ เครือข่ายที่เกิดจากรัฐเข้าไปมีส่วนเป็นผู้ริเริ่ม กระตุ้นให้ประชาชนเกิดความตระหนักในปัญหา สร้างความตื่นตัวให้เกิดความสนใจรวมตัวกัน แนวที่สองคือเครือข่ายที่ประชาชนเป็นแกนนำจัดตั้ง โดยเกิดจากการริเริ่มสร้างสรรค์ของกลุ่มประชาชนเอง เพราะตระหนักและตื่นตัวในปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งการพัฒนาเครือข่าย ควรให้มีการดำเนินการไปทั้งสองแนวทาง โดยพิจารณาถึงความสามารถในการรวมตัวของประชาชนเป็นหลักภายในเครือข่านั้น โดยต้องผ่านกระบวนการรวมตัวไปตามลำดับ ตั้งแต่การสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว การสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์ การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย และการสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย

2.6.2 ขั้นการประสานเชื่อมโยง

เมื่อมีการสร้างเครือข่ายก็ต้องมีการจัดระบบบริหารเครือข่าย ประกอบด้วย การจัดฟังก์ชันเครือข่าย การจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย การจัดระบบติดต่อสื่อสาร การจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน และการจัดระบบสารสนเทศ

2.6.3 ขั้นการพัฒนาเครือข่าย

เครือข่ายใดสามารถดำเนินบทบาทของตนเองได้ครบถ้วน เครือข่ายนั้นก็จะมีพลังเคลื่อนไหว และมีอิทธิพลต่อสังคมในวงกว้างมากขึ้น การใช้ประโยชน์เครือข่ายในระยะนี้ มีดังนี้

(1) การใช้เครือข่ายเพื่อเป็นเวทีกลางประสานงานร่วมกัน ได้แก่ ประสานความคิด ความเข้าใจระหว่างกันในวัตถุประสงค์ ขอบข่าย แผนการทำงาน วิธีการทำงาน ตลอดจนแนวทางการปฏิบัติให้ไปในทิศทางเดียวกัน และประสานความต้องการระหว่างสมาชิกภายในเครือข่ายด้วยตนเอง และระหว่างเครือข่ายกับนอกเครือข่าย ทำให้รู้ว่าขาดอะไรและใครต้องการอะไร ซึ่งต้องผ่านระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ผ่านการจัดเวทีเพื่อเสวนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างสมาชิกของเครือข่าย เป็นต้น

(2) การใช้เครือข่ายเพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนสารสนเทศและความรู้ เครือข่ายยังรุ่งเรืองเมื่อมีการเคลื่อนไหวแลกเปลี่ยนสารสนเทศและความรู้ระหว่างสมาชิก ประสบการณ์ และบทเรียนใหม่ ๆ ที่ค้นพบช่วยให้เกิดการพัฒนาค่อยลดความคิด

(3) การใช้เครือข่ายเพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนและระดมทรัพยากร

(4) การใช้เครือข่ายเพื่อเป็นเวทีร่วมสร้างสรรค์และพัฒนาความรู้ใหม่ ๆ

(5) การใช้เครือข่ายเพื่อเป็นเวทีสร้างกระแสผลักดันประเด็นใหม่ ๆ

2.6.4 ชั้นรกรรักษาเครือข่าย

การจัดกิจกรรมร่วมที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งกิจกรรมดังกล่าวกลายเป็นแบบแผน ของการกระทำที่สมาชิกของเครือข่ายยอมรับโดยทั่วกัน ดังตัวอย่างหนึ่งของกลุ่มสโมสรโรตารีที่สามารถรักษากลุ่มได้ยั่งยืนยาวนานหลายทศวรรษ ก็เพราะมีการจัดโครงสร้างเวลา ที่กำหนดให้สมาชิกของกลุ่มมาพบปะ เพื่อทำกิจกรรมร่วมกันทุกสัปดาห์รวมทั้งมีระบบการตรวจสอบให้สมาชิกทุกคน จะต้องเข้าร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอทุกสัปดาห์ ดังนั้นการรักษาเครือข่ายสามารถกระทำได้ด้วยการกำหนดโครงสร้างของกิจกรรมอย่างชัดเจน ทั้งในแง่ของเวลา ความถี่ และการจัดกิจกรรมที่มีความน่าสนใจ เพียงพอที่จะดึงดูดสมาชิกให้เข้าร่วม ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นเสมือนน้ำมันที่คอยหล่อลื่นการทำงาน เช่น การกำหนดกลไกสร้างระบบจูงใจ การจัดหาทรัพยากรสนับสนุนอย่างเพียงพอ การให้ความช่วยเหลือและช่วยแก้ไขปัญหา และการสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

2.7 การจัดการเครือข่ายในระดับชุมชน / หมู่บ้าน

ในการจัดการเครือข่ายนั้น ยังต้องคำนึงถึงความสามารถในการจัดการตนเองของเครือข่าย และการจัดการเครือข่ายของในระดับชุมชน/หมู่บ้าน และเครือข่ายขนาดเล็กที่เรียกว่าการจัดการเครือข่ายโดยชุมชน ซึ่งการจัดการเครือข่ายโดยชุมชนมีกระบวนการจัดการไม่แตกต่างจากหลักการจัดการเครือข่ายโดยทั่วไป แต่มีข้อที่น่าสนใจ คือ การจัดการเครือข่ายในระดับชุมชนนั้น จะต้องคำนึงถึงศักยภาพของชุมชน และขนาดของเครือข่ายทั้งในด้านพื้นที่และประเด็นกิจกรรมที่เกิดขึ้น วิธีการหนึ่งที่ใช้ในการจัดการเครือข่ายในระดับชุมชน คือ การจัดการพื้นที่อย่าง

เป็นรูปธรรม โดยมีการโยงโยกระบวนกรพัฒนาที่เป็นองค์รวม ที่ยึดเอาความสำเร็จในการเสริมสร้างความสัมพันธ์และการจัดการเครือข่าย ซึ่งมีหลักการและวิธีการ ดังนี้ (พระมหาสุทิตย์ อาภากร, 2547 : 146 - 148)

แนวคิด/หลักการจัดการเครือข่ายในระดับชุมชน/หมู่บ้าน

- (1) การจัดการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน
- (2) การจัดการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน
- (3) การจัดการที่เหมาะสมกับบริบทและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน

โดยมีข้อที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับขั้นตอนและวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

(1) การศึกษาชุมชนและสภาพการณ์ภายในชุมชน การศึกษาชุมชน จะทำให้เห็นแนวทางในการวิเคราะห์ชุมชนอย่างเป็นระบบ และจะนำไปสู่การส่งเสริมการจัดการเครือข่ายภายในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ

(2) การค้นหาผู้นำกลุ่มที่สำคัญ การค้นหาผู้นำมีความจำเป็นต่อการเสริมสร้างการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายในระดับชุมชน ผู้นำมีความสำคัญต่อการดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย ซึ่งหลายเครือข่ายเกิดจากการที่ผู้นำในชุมชนได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านเกิดการรวมตัว ดังนั้น การค้นหาผู้นำที่สำคัญในระดับชุมชน จึงเป็นเทคนิคและวิธีการอย่างหนึ่งในการจัดการเครือข่ายในระดับชุมชน

(3) การเสริมสร้างความตระหนักในการรวมกลุ่มและเครือข่าย เป็นวิธีการเพื่อให้ชุมชนเกิดความสนใจและเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่ม เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งการสร้างความตระหนักในการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายนั้น จะต้องดำเนินการอย่างรอบคอบ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในทุกกระบวนการ

(4) การพัฒนากิจกรรมและระดับความสัมพันธ์ เป็นการนำไปสู่การจัดการเครือข่ายและการแก้ไขปัญหาภายในชุมชน โดยกิจกรรมที่เกิดขึ้นนั้นจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนและทางการพัฒนาสังคมในภาพรวม

(5) การพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสาร เพื่อให้เกิดการรับรู้กิจกรรมที่เกิดขึ้นร่วมกันในขณะเดียวกันก็เสริมสร้างระบบติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกในชุมชนในเครือข่าย

(6) การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่าย สิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากเครือข่ายมีความเป็นปึกแผ่นแล้ว ชุมชนและเครือข่ายจะต้องมีกระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ระหว่างชุมชนและเครือข่าย เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ต่อเนื่อง

(7) การสรุปบทเรียนและการขยายกระบวนการเครือข่าย เป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาเครือข่าย และการพัฒนาชุมชนในระยะยาว เพราะจะช่วยให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ และการ

สรุปทเรียนมีความสำคัญยิ่งขึ้นเมื่อชุมชนได้นำบทเรียนนั้น ไปประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน

2.8 ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (2547 : 149) ได้กล่าวถึง ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย มีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกของเครือข่ายที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย ดังนี้

ปัจจัยภายใน ที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย ได้แก่ การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน จิตสำนึกต่อส่วนรวมของปัจเจกบุคคล การมีผู้นำเครือข่ายที่มีความรู้ความสามารถ การมีระบบการบริหารจัดการในเครือข่ายที่เป็นระบบหรือมีกลไกที่เหมาะสมกับเครือข่าย การมีระบบสารสนเทศ/ข้อมูล/ระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การมีพันธกรณีที่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน การจัดการและกรพัฒนาความรู้อย่างต่อเนื่อง การเสริมสร้างภูมิความรู้และขบวนการทางปัญญา และการมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง

ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น แหล่งทุน สถาบันวิชาการ หน่วยงานวิจัย และกองทุนสนับสนุนต่าง ๆ การมีเวทีสาธารณะ ขบวนการประชาสังคม และสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดการรวมพลังเครือข่าย

สมพันธ์ เตชะอธิก (2537 : 97) ได้กล่าวถึง ปัจจัยความเข้มของเครือข่ายในระดับชุมชนไว้ 2 ลักษณะ คือ

(1) เครือข่ายภายในชุมชน มีข้อควรพิจารณาอยู่ 3 ประการ คือ การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ผลของกิจกรรม และความเข้มแข็งของผู้นำ

(2) เครือข่ายภายนอกชุมชน ได้แก่ การเชื่อมโยงงานของท้องถิ่น และกระบวนการเรียนรู้ของคนนอกชุมชน

สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2545 : 40 - 41) ได้ศึกษาปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของการพัฒนาเครือข่ายภาคประชาชนตามโครงการประสานความร่วมมือระหว่างสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติกับเครือข่ายภาคประชาชน พบว่า ปัจจัยที่ส่งเสริมต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายภาคประชาชน คือ

(1) ความหลากหลายของกลุ่ม องค์กร เครือข่ายที่มีอยู่ในสังคม

(2) การสร้างเวทีการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลุ่มองค์กรของภาคประชาชนด้วยกัน และกับภาครัฐ/นักวิชาการ

(3) การสร้างระบบฐานข้อมูลขององค์กรเครือข่ายที่เป็นระบบ

(4) การเฝ้าติดตามประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่

- (5) ขาดการพึ่งพาตนเองในด้านต่าง ๆ ทั้งทางเทคโนโลยี ทัน หรือบุคลากร ผู้นำ
 (6) ขาดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาที่ยังไม่มีความต่อเนื่อง

ส่วนการศึกษาของ ปาน กิมปี (2540 : 30 – 31) ได้กล่าวถึง วิธีการจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ ที่ประสบผลสำเร็จว่า ควรมีการดำเนินการใน 2 ลักษณะ คือ (1) ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ (2) สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อให้มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของเครือข่ายการเรียนรู้ที่สำคัญ ได้แก่

(1) ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความตระหนักปัญหาการมีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม การจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและความสามารถในการเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่าย โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง

(2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเผยแพร่แนวคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา การให้ความสำคัญและความต่อเนื่องของนโยบายภาครัฐ ความร่วมมือและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้อง

ส่วนการศึกษาของ ประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล (2538 : 122) ได้ศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้เกี่ยวกับระบบการเกษตรกรรมทางเลื้อยของชุมชน พบว่า เงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของเครือข่ายหลายประการ คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติสูง บทเรียนการเผชิญวิกฤตการณ์ปัญหาาร่วมกัน การเรียนรู้ปัญหาบทเรียน และการแก้ไขปัญหา วัฒนธรรม ประเพณีที่ทำให้มีการพบปะ การผลิตทางอุดมการณ์ในการดำเนินชีวิต องค์กรชุมชนหรือการรวมกลุ่มทำกิจกรรมแก้ไขปัญหา ระบบการจัดการกลุ่มเครือข่ายความสามารถทางการเมือง ทั้งในระดับชุมชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อรสุดา เจริญรัต (2543 : บทคัดย่อ) การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

ผลการวิจัยพบว่า เงื่อนไขสำคัญที่สุดของการเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ การที่ชุมชนหรือหมู่บ้านยังคงมีอำนาจในการควบคุมดูแลจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ของตนเอง อำนาจดังกล่าวนับเป็นรากฐานสำคัญที่นำไปสู่การสร้างและพัฒนาระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพสำหรับการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ ในรูปแบบบรรทัดฐานของหมู่บ้านที่ปรากฏอยู่ในจารีต ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ หรือพิธีกรรม ซึ่งเป็นผลเชื่อมโยงจากอิทธิพลของโลกทัศน์และระบบคุณค่าของชุมชน ปัจจัยดังกล่าวนี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจ

พอเพียงสามารถปรับตัวไปตามบริบทสังคมที่เปลี่ยนผ่านจากสังคมประเพณีเข้าสู่สังคมทันสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อมูลจากการศึกษาพบว่า เมื่อหมู่บ้านต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงจากความทันสมัยต่าง ๆ เช่น การที่มีถนนตัดผ่านเข้ามา การมีสาธารณูปโภคที่สะดวกสบาย หรือการเข้ามาแทรกแซงของอำนาจรัฐ รวมทั้งระบบทุนนิยมการค้า ที่มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมหลายด้าน ทำให้อำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชนต้องถูกกระทบกระเทือน ผลที่เกิดขึ้นก็คือ บรรทัดฐานที่เคยมีบทบาทในการกำหนดและควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านี้ไว้ จำเป็นต้องปรับตัวไปภายใต้การจักระเบียบสังคมใหม่ที่มีลักษณะแตกต่างไปจากเดิม เป็นต้นว่า การสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกัน (Norms of Reciprocal) และการสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน (Networks of Civic Engagement) ขึ้นมา เพื่อสนับสนุนและทดแทนความสัมพันธ์แบบพึ่งพาในระบบเครือข่ายที่มีบทบาทน้อยลงเมื่อเทียบกับในอดีต ดังนั้น จึงพบว่าภายในหมู่บ้านได้เกิดการรวมกลุ่มกันในรูปแบบต่าง ๆ ทั้ง คณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มเกษตรนิเวศ กลุ่มทอผ้า กลุ่มธนาคารข้าว รวมทั้งกลุ่มออมทรัพย์ ภายใต้ระบบการจัดการรูปแบบใหม่ที่เกิดจากความร่วมมือทั้งกับหน่วยงานรัฐ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชนหรือแม้กระทั่งองค์กรระหว่างประเทศเพื่อสร้างศักยภาพในการปรับตัวโดยระดมหลากหลายทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็น ความรู้ ทุน เทคโนโลยี ฯลฯ จากแหล่งต่าง ๆ นำมาสร้างกระบวนการเรียนรู้ใหม่ร่วมกันของชุมชนที่มีได้ตัดตอนจากภูมิปัญญาเดิม แต่กลับได้นำความรู้สมัยใหม่มาบูรณาการกันได้อย่างเหมาะสม ปัจจัยเหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงยังคงสามารถดำรงอยู่ในชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของบริบทแวดล้อมได้อย่างยั่งยืนตลอดมา

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากระบวนการปรับตัวเพื่อดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียง จะมีได้อยู่บนเส้นทางที่ราบรื่นปราศจากอุปสรรคและปัญหาใด ๆ ตรงกันข้ามกลับพบว่ายังคงมีอุปสรรคและปัญหามานัปการที่ชาวบ้านจะต้องร่วมกันเรียนรู้เพื่อพัฒนาวิธีการต่อสู้และเอาชนะปัญหาเหล่านี้ต่อไป รัฐในฐานะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือและสนับสนุนชุมชนเหล่านี้ สามารถส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพดังกล่าวได้โดยการกำหนดนโยบายที่เอื้อต่อการกระจายอำนาจจากส่วนกลางให้มากขึ้นพร้อม ๆ ไปกับการช่วยเหลือและสนับสนุนให้ชุมชนสามารถพัฒนาความเข้มแข็งของตนเองด้วยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายร่วมกัน ตามแต่สภาพปัญหาของแต่ละพื้นที่ ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้มีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาให้เกิดขึ้นบนความสัมพันธ์ที่อยู่บนพื้นฐานของทุนทางสังคม (Social Capital) ของชุมชนนั่นเอง

ประพันธ์ศักดิ์ รัชย์ไชยวรรณ (2543 : บทคัดย่อ) ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการนำโครงการ “เกษตรทฤษฎีใหม่” (ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ) ไปสู่การปฏิบัติ

ผลจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การดำเนินโครงการส่วนใหญ่เป็นไปตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ทั้งในปี 2541 และ ปี 2542 แต่ไม่ครอบคลุมพื้นที่ในทุกตำบล เนื่องจากคุณลักษณะของพื้นที่บางตำบลไม่ตรงตามเกณฑ์ที่กำหนด เช่น คุณสมบัติของดินไม่เหมาะสมสำหรับการปลูกข้าวบางพื้นที่อยู่ในเขตชลประทาน เป็นต้น อีกทั้งผู้เข้าร่วมโครงการบางรายขอลอนตัวจากโครงการ อย่างไรก็ตามก็ดีเจ้าหน้าที่และผู้เข้าร่วมโครงการประเมินว่าการดำเนินงานโดยรวมมีประสิทธิภาพสูง

สิ่งที่ระบุไว้เป็นวัตถุประสงค์ของโครงการคือ (1) การพัฒนาคุณภาพชีวิต (2) การดำรงชีพอย่างยั่งยืน และ (3) การลดการเคลื่อนย้ายการใช้แรงงาน เป็นสิ่งที่ไม่อาจเกิดขึ้นและเห็นผลอย่างเป็นรูปธรรมในระยะเวลาอันสั้น และต้องให้ระยะเวลาผ่านไปพอสมควรจึงจะประเมินได้ว่าบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่ อย่างไรก็ตามก็ดีผู้เกี่ยวข้องกับโครงการทุกกลุ่มประเมินว่าการดำเนินงานมีประสิทธิภาพสูง โดยผู้เข้าร่วมโครงการให้คะแนนความพึงพอใจสูง (ประมาณ 9 จาก 10) นอกจากนั้นหลังจากเข้าร่วมโครงการ ผู้เข้าร่วมมากกว่าร้อยละ 70 สามารถเลี้ยงตัวเองได้ดีขึ้น แต่ผู้เข้าร่วมโครงการส่วนหนึ่งยังระบุว่าได้รับผลกระทบจากเศรษฐกิจการค้า ท้ายสุดผู้เข้าร่วมโครงการเกือบทั้งหมดระบุว่าไม่ต้องการเดินทางไปทำงานที่จังหวัดอื่น และต้องการดำเนินชีวิตตามรูปแบบการเกษตรทฤษฎีใหม่ต่อไป

ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สามารถจำแนกตามประเด็นในด้านแผนงานและการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ ด้านผู้เข้าร่วมโครงการ และด้านปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอกอื่น ๆ ได้ 8 ประการ คือ (1) การประชาสัมพันธ์ (2) การคัดเลือกพื้นที่และเกษตรกร (3) การเตรียมความพร้อมของผู้เข้าร่วมโครงการ (4) การจัดทำแผนการผลิตและส่งเสริม (5) การดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ (6) การตลาด (7) การขยายเครือข่าย และ (8) ระบบฐานข้อมูล

นอกจากนั้นพบว่า ปัจจัยสภาพแวดล้อมในการนำโครงการไปปฏิบัติด้าน (1) หลักการดำเนินโครงการ (2) ความสามารถในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ และ (3) คุณสมบัติของเกษตรกรส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ในเชิงสาเหตุและผลกับความพหิมิพอกิน ซึ่งเป็นผลสำเร็จในขั้นต้นของโครงการ โดยความพร้อมในการทำการเกษตรจะส่งผลทางตรง นอกนั้นจะส่งผลในทางอ้อม

เมื่อพิจารณาเรื่องกลไกแทรกของโครงการพบว่า เมื่อผู้เข้าร่วมโครงการมีความเพียงพอในการทำการเกษตร และมีผลผลิตที่เพิ่มขึ้นจะทำให้เกษตรกรมีความพหิมิพอกินมากขึ้น ทั้งนี้ความเพียงพอและผลผลิตเป็นผลสืบเนื่องมาจากการสนับสนุนทางด้านแหล่งน้ำและปัจจัยการผลิต

โดยตรง ในขณะที่การอบรมจะส่งผลให้เกิดความพอมือพอกินในทางอ้อม นอกจากนี้เมื่อเกษตรกรจะทำให้เกษตรกรมีผลผลิตเพิ่มขึ้นและทำให้เกิดความพอมือพอกินได้ในที่สุด

เมื่อพิจารณาแล้วโครงการ “เกษตรทฤษฎีใหม่” (ตามแนวพระราชดำริ) มีทฤษฎีที่ใช้กำกับโครงการอย่างมีสาเหตุและผล ซึ่งควรค่าแก่การนำไปปฏิบัติต่อไป อย่างไรก็ตามก็ควรพิจารณาตรวจสอบในเรื่องกระบวนการสนับสนุนแหล่งน้ำ และปัจจัยการผลิตเพื่อให้เกษตรกรมีความพร้อมและความเพียงพอในการทำการเกษตร รวมถึงการมีผลผลิตที่เพิ่มมากยิ่งขึ้น และอาจคัดเลือกเกษตรกรผู้ที่มีความมุ่งมั่นในการทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อให้เกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการสามารถดำเนินงานการเกษตรทฤษฎีใหม่จนประสบผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

กังสกาล อยู่เย็น (2544 : 147) ได้ทำการวิจัยเรื่อง พลวัตชุมชนบ้านเปรี๊ดใน ภายใต้นามความคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาด้านเศรษฐกิจของชุมชนบ้านเปรี๊ดใน เริ่มจากระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมที่ผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน ต่อมามีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและรูปแบบการผลิตเพื่อขายโดยการปลูกพืชเศรษฐกิจและการสัมปทานป่าไม้ ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน

ต่อมาสมาชิกส่วนหนึ่งได้พยายามปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตและรูปแบบการผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้รูปแบบการผลิตแบบเกษตรทางเลือกเข้ามาปฏิบัติการบริโภคที่มีความเรียบง่ายคำนึงถึงสุขภาพและสิ่งแวดล้อม มีการพัฒนาขีดความสามารถในการเรียนรู้อย่างเท่าทัน มีความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก ใช้ความเอื้อเฟื้อ เพื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน ให้เกิดการแบ่งสรรปันส่วนปัจจัยการผลิตให้แก่ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน และชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านเปรี๊ดใน คือ ผู้นำกลุ่ม และองค์กร กระบวนการเรียนรู้ ค่านิยม การดำเนินชีวิตด้านสังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี ภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติ และการดำเนินชีวิตเศรษฐกิจและภาวะหนี้สิน

สถาบันพัฒนาสี่แยกอินโดจีน(ส.พ.อ.) (2541 : บทคัดย่อ) ได้ทำโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่องส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม พ.ศ. 2542 ขึ้นมาเพื่อส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ คือ กิจกรรมจัดทำแผนที่ศักยภาพ (Social Mapping) กิจกรรมพัฒนากลุ่มแกนประสานงานเพื่อส่งเสริมประชาคมจังหวัด กิจกรรมค้นหาและพัฒนาศักยภาพแกนนำพัฒนาสังคมประจำท้องถิ่น กิจกรรมการก่อตั้งองค์กรและเครือข่ายผู้บริโภคในเมืองใหญ่ กิจกรรมการพัฒนาศูนย์ให้บริการสื่อเพื่อการเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม ซึ่งกลุ่มเป้าหมายประกอบด้วยข้าราชการ ผู้นำชุมชน นักธุรกิจ องค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน จาก 10 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง ได้แก่ อุทัยธานี นครสวรรค์ พิจิตร เพชรบูรณ์ พิษณุโลก สุโขทัย กำแพงเพชร ตาก

อุตรดิตถ์ และแพร่ โดยใช้การรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ตลอดจนกระบวนการอบรมแบบมีส่วนร่วมสูงสุดและการส่งเสริมกิจกรรมชุมชนและประชาสังคมหลังการอบรมเป็นหลัก

ผลการวิจัยพบว่า การอบรมแบบมีส่วนร่วมสูงสุดสามารถทำให้ผู้ที่ผ่านการอบรมใน 10 จังหวัดกลับไปเป็นแกนนำประชาคม รวมตัวกันทำงานเพื่อสังคมและชุมชนของตนเอง กว่า 400 ท่าน บางแห่งเกิดกลุ่มประชาคม ชมรม กองทุน และมูลนิธิประชาคมที่สามารถพึ่งพาตนเอง การทำงานของแกนนำประชาคมเหล่านี้ได้ก่อเกิดชุมชนเข้มแข็งด้านต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ส่วนชุมชนที่เข้มแข็งอยู่แล้วสามารถพัฒนาตนเองออกสู่ชุมชนรอบข้างอย่างรวดเร็ว จนสามารถรวมตัวกันเป็นเครือข่ายชุมชนเข้มแข็งด้านต่าง ๆ เช่น เครือข่ายพระสงฆ์เพื่อสังคม (คพส.) เครือข่ายเกษตรกร เครือข่ายยาเสพติด เครือข่ายเยาวชน เครือข่ายผู้ด้อยโอกาส เครือข่ายแพทย์ทางเลือก เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายเอดส์ เครือข่ายประชาคม ฯลฯ ขณะนี้การทำงานของประชาคมจังหวัดกำลังดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง ด้วยการทำงานแบบพหุภาคี เอาชุมชนเป็นศูนย์กลาง เน้นการพัฒนาคนเป็นหลัก ทำให้เกิด ผู้นำ ปราชญ์ชาวบ้าน องค์กรในพื้นที่วิจัย และยังปรากฏว่าแกนนำประชาคมระดับต่าง ๆ เป็นที่ยอมรับขององค์กรภาครัฐ องค์กรเอกชน องค์กรชาวบ้าน ในการเป็นกรรมการ วิทยากร ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ปรึกษา ฯลฯ ไม่ว่าจะป็นภาระหน้าที่ใดก็จะมีตัวแทนประชาคมเข้าเป็นแกนหลักอยู่เสมอจนสามารถรวบรวมออกมาเป็นแผนที่ทุนทางสังคม เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการทำงานต่อไป

ภาสกร เขมณะศิริ (2538 : บทคัดย่อ) เครือข่ายการเรียนรู้ของหมู่บ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน คือ กลุ่มและองค์กรในชุมชน ผู้นำ และระบบความสัมพันธ์ที่มีต่อกันในชุมชนนั้น รูปแบบของเครือข่ายการเรียนรู้มีหลากหลายในชุมชนทั้งในลักษณะแนวนอน คือ เครือข่ายภายในชุมชนระหว่างครอบครัวต่อครอบครัว กลุ่มต่อกลุ่มในหมู่บ้าน และในแนวดิ่งซึ่งมีการเชื่อมโยงสานต่อไปในชุมชนอื่นทั้งใกล้และไกล โดยที่นักพัฒนาทั้งจากภายนอกและภายในเป็นผู้เชื่อมประสาน

รูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้ที่หลากหลาย แต่มีวัตถุประสงค์เดียวกัน คือ เป็นการถ่ายทอดแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ระหว่างคนภายในด้วยกันเอง และกับคน ภายนอกชุมชน อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีรูปแบบที่หลากหลายแต่เครือข่ายเหล่านี้ก็ไม่มีกฎเกณฑ์ที่ตายตัว สามารถเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปเรื่อย ๆ และนำวิธีการใหม่ ๆ มาใช้ เป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนได้ตื่นตัวและพัฒนาศักยภาพของตนเองได้ในระดับหนึ่ง เครือข่ายเดิมถูกนำมาพิจารณาให้รัดกุมก็สามารถพัฒนาและนำกลับไปใช้ในชุมชนได้เป็นอย่างดี ดังกรณีเครือข่ายการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตทั้งสามชุมชน

อย่างไรก็ตาม เครือข่ายการเรียนรู้จะมีความสำคัญ มีประโยชน์และจำเป็นต่อชุมชนก็ต่อเมื่อผู้ถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนกันในชุมชนจะต้องเชื่อมั่นในศักยภาพซึ่งกันและกันของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักพัฒนาจากภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชนจะต้องมีความเชื่อมั่นในศักยภาพส่วนนี้ และจะสามารถถ่ายทอดเครือข่ายการเรียนรู้ให้เกิดการพัฒนาได้ในที่สุด

อภิชัย พันธเสน และ คณะ (2549 : บทสรุปสำหรับผู้บริหาร) สังกะระห้องค้ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง มีวัตถุประสงค์การวิจัย (1) เพื่อสำรวจสถานะองค์ความรู้ (Status of Knowledge) ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (2) เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในระดับ รัฐ ครอบครั้ว ชุมชน ภาคธุรกิจ โดยเฉพาะในระดับชุมชน ของสังคมไทย และ (3) เพื่อสนับสนุนแผนงานพัฒนาวิชาการและการจัดการความรู้ (ส่งเสริมการวิจัย) ของคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คณะผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการวิจัย ด้วยการเลือกศึกษางานวิจัย (research studies) ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ “เศรษฐกิจพอเพียง”

ผลการวิจัยพบว่า

1. ประเภทของงานวิจัยที่เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

1.1 ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 1 : การแยกประเภทงานวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย

1.2 ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 2 : การแยกประเภทงานวิจัยตามลักษณะของคำถามการวิจัยและวิธีวิทยาการวิจัย

1.3 ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 3 : การแยกประเภทงานวิจัยตามกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ในการศึกษา

1.4 ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 4 : การแยกประเภทงานวิจัยตามกรอบแนวคิดในการทำวิจัย

1.5 ผลการสังเคราะห์งานวิจัยขั้นที่ 5 : การแยกประเภทงานวิจัยตามนิยามเชิงปฏิบัติการในการทำวิจัย

2. สถานะองค์ความรู้ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2.1 ประการที่หนึ่ง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นท่ามกลางกระแสแนวคิดการพัฒนาทางสังคมทางเลือกละหลายกลุ่มในสังคมไทย อันเป็นเสมือนความพยายามด้านกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ-สังคมกระแสหลัก

2.2 ประการที่สอง ความรู้ที่ปรากฏในงานวิจัยเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงครอบคลุมมิติต่าง ๆ ในการดำรงอยู่ของมนุษย์ มีลักษณะเป็นองค์รวม หลอมรวมวิถีการผลิต อุดมการณ์

และสัมพันธ์ภาพการผลิต เข้ากับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์กับสิ่งที่อยู่ล้อมรอบ มนุษย์ในทุกมิติ จนเป็นเนื้อเดียวกันจนเรียกว่าเป็นศาสตร์แห่งการบูรณาการ (Integral Sciences)

2.3 ประการที่สาม การวิจัยเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย ยืนยันว่าความรู้ของ ชุมชนไทยในภาคชนบทและ/หรือ ภาคการเกษตร เรื่องความพอเพียง ดำรงอยู่แล้วในวิถีชีวิต ชุมชน ด้วยอุดมการณ์การผลิต ที่มีเอกลักษณ์แตกต่างจากอุดมการณ์การผลิตของระบบทุนนิยม

2.4 ประการที่สี่ ความรู้ ประสบการณ์และภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตของผู้คนในภาค การเกษตรหรือทางการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพิงระบบนิเวศธรรมชาติ และระบบความสัมพันธ์ทาง สังคมและวัฒนธรรมในฐานะปัจจัยในการผลิตที่มีความสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2.5 ประการที่ห้า ข้อพบจากงานวิจัยชุด โครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้าน ไทยยืนยัน ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของการดำเนินชีวิตของประชาชนไทยในภาคการเกษตร/ภาคชนบทโดยยึด หลักเศรษฐกิจพอเพียง

3. ประเด็นสำคัญอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

3.1 ความรู้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นสหวิทยาการ

3.2 สถานะขององค์ความรู้ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในมิติของการประยุกต์ใช้

3.3 การสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

สถานการณ์ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง

1. สภาพทั่วไป

อุทัยธานี เป็นเมืองที่มีเรื่องราวทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์อันเก่าแก่ เป็นแหล่งที่อยู่ของ มนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เคยเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณสมัยทวารวดีในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็น เมืองหน้าด่านที่สำคัญ และเป็นที่ถือกำเนิดของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก พระชนกชาติใน รัชกาลที่ 1 ได้ประสูติ ณ บ้านสะแกกรัง นอกจากนี้ยังมีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เช่น ผืนป่าห้วยขาแข้ง ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางธรรมชาติของโลก จากองค์การศึกษาวิทยาาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติมีแม่น้ำสายสำคัญ คือ แม่น้ำ สะแกกรัง ที่วิถีชีวิต และการดำรงชีวิตของประชาชนผูกพันกับแม่น้ำสายนี้ พร้อมทั้งสร้างความ อุดมสมบูรณ์ให้เป็นแหล่งเกษตรกรรมที่นอนเนื่องจากการปลูกข้าว คือ การทำประมงน้ำจืด โดย ปลาที่นิยมเลี้ยง และสร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัด คือ ปลาแรด สมดังคำขวัญประจำจังหวัดที่ว่า

“อุทัยธานี เมืองพระชนกจักรี ปลาแรดรสดี ประเพณีเทโว

ส้มโอบ้านน้ำตก มรดกโลกห้วยขาแข้ง แหล่งต้นน้ำสะแกกรัง ตลาดนัดดังโคกระบือ”

2. ที่ตั้ง และอาณาเขต

จังหวัดอุทัยธานี ตั้งอยู่ทางภาคเหนือตอนล่าง มีพื้นที่ทั้งหมด 6,730 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 4,206,404 ไร่ พื้นที่ทางการเกษตร 2,034,290 ไร่ นอกจากนั้น เป็นพื้นที่ที่มีสภาพเป็นพื้นที่คุ้มครอง เช่น ป่าสงวนแห่งชาติ 9 แห่ง วนอุทยาน 2 แห่ง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 1 แห่ง เขตห้ามล่าสัตว์ป่า 1 แห่ง อาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับกิ่งอำเภอชุมตาบง อำเภอลาดยาว อำเภอโกรกพระ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอวัดสิงห์ อำเภอกิ่งหนองมะโมง อำเภอกิ่งเนินขาม จังหวัดชัยนาท อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี และอำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ และอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอศรีสวัสดิ์ อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี และอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก

3. สภาพทางด้านเศรษฐกิจ

ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อหัว 47,867 บาท/ปี ผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด 14,499 ล้านบาท ขึ้นอยู่กับสาขาการเกษตรมากที่สุด รองลงมา คือ การค้าส่ง และค้าปลีก และสาขาบริหาร มีระบบโครงการชลประทานขนาดใหญ่ คือ อ่างเก็บน้ำทับเสลา โครงการชลประทานขนาดกลาง 3 แห่ง คือ เขื่อนวังร่มเกล้า ฝ่ายทัพคล้าย และอ่างเก็บน้ำห้วยขุนแก้ว และโครงการชลประทานขนาดเล็ก 207 โครงการ การประกอบอาชีพที่สำคัญ คือ ภาคการเกษตร และการเลี้ยงสัตว์ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ประกอบด้วย ข้าว อ้อย ลำปะหูลัง ข้าวโพด เลี้ยงสัตว์ มีสถานประกอบการ 796 แห่ง ลูกจ้าง 12,324 คน โครงสร้างตลาดการเงิน ประกอบด้วยสถาบันการเงิน ธนาคารพาณิชย์ 14 แห่ง ธนาคารออมสิน 3 สาขา ธนาคาร ธกส. 6 สาขา 2 หน่วย สหกรณ์ออมทรัพย์ 9 แห่ง สถานธนาฑูบาล 1 แห่ง

4. สภาพทางสังคม

ทางการศึกษา มีสถานศึกษาในระบบโรงเรียน จำนวน 300 แห่ง แยกเป็นสังกัด สปช. 21 แห่ง สังกัดกรมสามัญศึกษา 21 แห่ง สังกัดเทศบาล 5 แห่ง สังกัดกรมการศาสนา 3 แห่ง สังกัดทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ 2 แห่ง และสังกัดสถาบันราชภัฏ 1 แห่ง

ทางด้านสาธารณสุข มีโรงพยาบาลประจำจังหวัด 1 แห่ง 350 เตียง โรงพยาบาลชุมชนครบทุกอำเภอ รวมจำนวนเตียงที่สามารถให้บริการได้ 690 เตียง อัตราเฉลี่ย 1 เตียงต่อประชากร 473 คน ระดับตำบลมีสถานอนามัยให้บริการครอบคลุมทุกตำบล จำนวน 90 แห่ง บุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขที่สำคัญ คือ แพทย์ จำนวน 64 คน อัตราส่วนต่อประชากร 1 : 5,105 พยาบาล 590

คน อัตราส่วนต่อประชากร 1 : 554 ปัญหาทางด้านสาธารณสุขที่สำคัญ คือ โรคไข้เลือดออก โรคความดันโลหิตสูงและหลอดเลือดสมอง โรคมะเร็ง การฆ่าตัวตาย และภาวะเจ็บป่วยตายของมารดาและทารก

5. วิสัยทัศน์การพัฒนาจังหวัด

"มรดกโลกห้วยขาแข้ง แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เกษตรปลอดภัย"

วัตถุประสงค์

1. เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต
2. ลดการใช้สารเคมีของเกษตรกร
3. เสริมสร้างภาพลักษณ์ และศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
4. พัฒนาผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ได้มาตรฐานสู่ตลาดสากล และการสร้างมูลค่าเพิ่ม
5. ส่งเสริมด้านการตลาด และสร้างเครือข่ายเชื่อมโยง เพื่อกระจายสินค้าและบริการ
6. ประชาชนมีรายได้ที่เพิ่มขึ้น
7. ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

เป้าประสงค์การพัฒนาจังหวัด

จากการที่จังหวัดมีภาคสังคมที่เข้มแข็ง ประชาชนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เป็นเมืองพุทธภูมิ และมีปัญหาสังคมต่ำ จึงต้องมีการพัฒนาในภาคเศรษฐกิจก่อน แต่ไม่ทอดทิ้งการพัฒนาภาคสังคม โดยผลักดันให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น จากภาคการเกษตรและการท่องเที่ยว และเน้นการพัฒนาอย่างมีคุณภาพ และยั่งยืน โดยกำหนด เป้าประสงค์ (Goals) ร่วมกันว่า ในปี พ.ศ. 2550 ชาวอุทัยธานี มั่งคั่ง มั่นคง โดยครัวเรือนมีรายได้ไม่น้อยกว่า 20,000 บาท / คน / ปี ครบ 100% ประชาชนมีคุณภาพชีวิตผ่านเกณฑ์ จปฐ. (ความจำเป็นพื้นฐาน) ที่กำหนด 37 ตัวชี้วัด

6. ยุทธศาสตร์การพัฒนา และแนวทางการพัฒนาจังหวัด

ยุทธศาสตร์ที่ 1 พัฒนาด้านการเกษตรให้มีประสิทธิภาพและเพิ่มมูลค่า

แนวทางที่ 1 ส่งเสริม และพัฒนาการผลิตเกษตรปลอดภัย และเกษตรอินทรีย์

แนวทางที่ 2 พัฒนาประสิทธิภาพกระบวนการผลิต เพิ่มมูลค่า และคุณภาพสินค้า

เกษตร

แนวทางที่ 3 ส่งเสริม และพัฒนาการตลาดสินค้าเกษตร

แนวทางที่ 4 ส่งเสริมการวิจัย และพัฒนาการเกษตร

ยุทธศาสตร์ที่ 2 เพิ่มศักยภาพและพัฒนาขีดความสามารถในการบริหารจัดการและการแข่งขัน

แนวทางที่ 1 สร้าง และพัฒนาปัจจัยสนับสนุนพื้นฐาน (โครงสร้างพื้นฐาน / IT / นวัตกรรม) และผู้ประกอบการที่มีคุณภาพ

แนวทางที่ 2 สร้าง และพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน วิสาหกิจชุมชน และระบบสหกรณ์ให้ได้มาตรฐาน

แนวทางที่ 3 พัฒนาสินค้าให้ได้มาตรฐาน

แนวทางที่ 4 เชื่อมโยง และขยายฐานทางเศรษฐกิจการค้า

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

แนวทางที่ 1 พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีคุณภาพ และยั่งยืน

- พัฒนาฟื้นฟูด้านกายภาพ และปรับปรุงสภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว
- พัฒนาระบบสาธารณูปโภค และสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว

ให้ได้มาตรฐาน

- ส่งเสริมให้มีศูนย์ข้อมูล และบริการด้านการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว

สำคัญ

- พัฒนาเครือข่ายเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงในและนอกกลุ่มจังหวัด
- การดูแลความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว
- ส่งเสริมให้ประชาชน และชุมชนมีส่วนร่วมบริหารจัดการ

แนวทางที่ 2 การพัฒนาสู่สากล

- พัฒนารูปแบบ และกิจกรรมการท่องเที่ยวสู่สากล
- พัฒนาและยกระดับคุณภาพมาตรฐานด้านการท่องเที่ยว
- พัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการท่องเที่ยว

แนวทางที่ 3 เพิ่มศักยภาพด้านการตลาด และการประชาสัมพันธ์

- ประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์ และศักยภาพการท่องเที่ยว
- สร้างและขยายโอกาสด้านการตลาดท่องเที่ยว

ยุทธศาสตร์ที่ 4 เร่งฟื้นฟู และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แนวทางที่ 1 เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แนวทางที่ 2 ฟื้นฟู และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความ
อุดมสมบูรณ์

ยุทธศาสตร์ที่ 5 พัฒนาคุณภาพคน และการคุ้มครองทางสังคม

แนวทางที่ 1 พัฒนาคคนให้มี คุณภาพ คุณธรรม และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง

แนวทางที่ 2 ส่งเสริมให้คนมีงานทำ

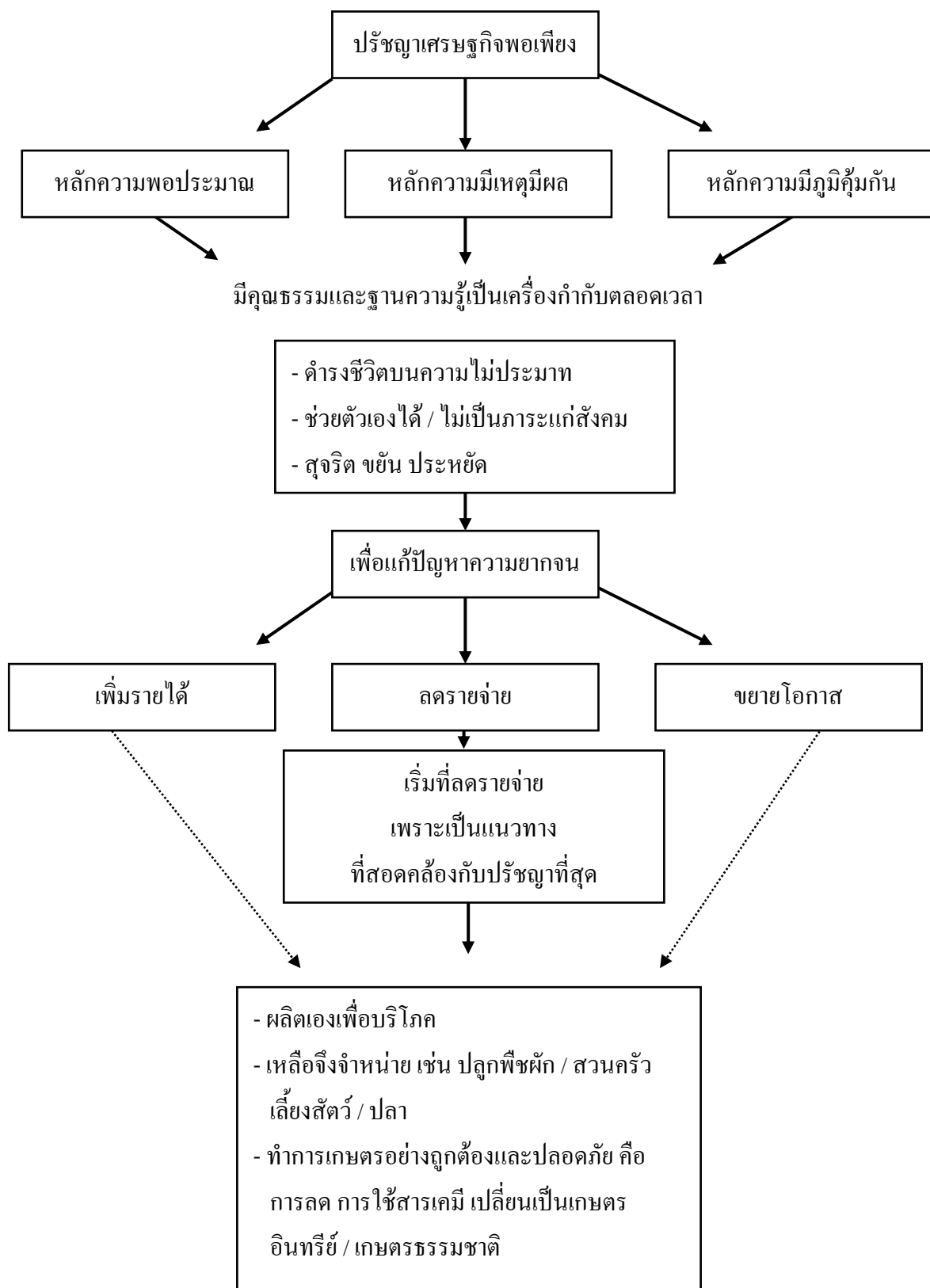
แนวทางที่ 3 ปรับปรุงระบบการคุ้มครองทางสังคมให้มีประสิทธิภาพ

แนวทางที่ 4 การ ป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติด และความปลอดภัยในชีวิต

ทรัพย์สิน

แนวทางที่ 5 ส่งเสริมบทบาทของทุกภาคส่วนเข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนา

7. กลยุทธ์การทำงานเพื่อบรรลุผลในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัด

- **ปัจจัยสำคัญที่สุด** ที่จะทำให้แนวคิดดังกล่าวสำเร็จ คือ **น้ำ** ดังนั้น หากขาดน้ำ ก็ไม่อาจไปสู่ความสำเร็จได้ **ซึ่งแสดงว่า ชุมชน / พื้นที่** ดังกล่าว ยังขาด **ความสมดุลในพื้นฐาน** การดำรงชีวิต เพราะยังขาดน้ำซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญ การสร้างความสมดุล จึงเป็นเรื่องที่จะต้องทำควบคู่ หรือคู่ขนาน ไปด้วยกับการนำแนวคิด และ / หรือหลักปรัชญามาปรับใช้
- **ความสมดุลในพื้นฐาน** การดำรงชีวิต นอกจากปัจจัยสี่ ยังมีอีกมากมาย เช่น เรื่อง หลักประกันสุขภาพ, เรื่อง การศึกษาพื้นฐาน, เรื่อง ความสามารถที่จะเข้าถึงการรับบริการของรัฐ เป็นต้น

แผนภาพที่ 7 กลยุทธ์การทำงานเพื่อบรรลุผลในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดอุทัยธานี
ที่มา : <http://www.uthaithani.go.th>

สรุป การจะพัฒนาเรื่องใดก็ตาม **จะต้องสร้างสมดุลในพื้นฐานการดำรงชีวิต** ควบคู่ / คู่ขนาน ไปด้วยเสมอ จึงจะทำให้การพัฒนาประสบผลสำเร็จ

8. หลักการดำเนินงานตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัด

ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชน จะต้องยึดแนวพระราชดำริฯ เศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักในการดำเนินงานแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน โยต้องให้ชาวบ้านรับเอาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเข้าเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต เมื่อชาวบ้านรับเอาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นเครื่องมือในการดำรงชีพแล้ว ก็จะพึ่งพาตนเอง เช่น ลดรายจ่ายโดยการปลูกพืชไว้บริโภคเอง เพิ่มรายได้ด้วยการนำผลผลิตที่เหลือบริโภคไปจำหน่าย มีการออมอย่างต่อเนื่อง และมีวินัย มีวิถีชีวิตตามทำนองครองธรรม มีการดำเนินชีวิตแบบรักษาทรัพยากรธรรมชาติ มีความเอื้ออาทรต่อเพื่อนบ้าน ถ้าประพฤติปฏิบัติได้เช่นนี้ จะทำให้เศรษฐกิจของครัวเรือนดี ส่งผลดีต่อเศรษฐกิจของชุมชน ยังทำให้สังคมดีด้วย

การแก้ไขปัญหาความยากจนของจังหวัดอุทัยธานี โดยความร่วมมือของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ได้มีการรับจดทะเบียนปัญหาความยากจนของประชาชนใน 8 ปัญหา เพื่อทราบข้อมูลและปัญหาความเดือดร้อน และความต้องการของประชาชน ผลการจดทะเบียนคนจนของจังหวัด

จำนวนทั้งสิ้น 86,468 ราย ได้มีการศึกษา วิเคราะห์สาเหตุของความยากจนของผู้จดทะเบียนใน 4 ปัญหาหลัก พบสาเหตุของความยากจน ประกอบด้วย

- 1) ปัญหาที่ดินทำกิน เกิดจากการไม่มีที่ดินในการทำมาหากิน / ที่ดินไม่เพียงพอ สาเหตุอันเนื่องมาจากครอบครัวขยาย หรือมีที่ดินแต่ขาดเอกสารสิทธิ
- 2) ปัญหาที่อยู่อาศัย สาเหตุอันเนื่องมาจากครอบครัวขยาย ต้องการแยกครอบครัว หรือ คนจนที่ไม่มีบ้านที่อยู่อาศัย
- 3) ปัญหาหนี้สินภาคประชาชน สาเหตุจากการกู้เงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิต / ปัญหาการขาดแคลนแหล่งเงินทุน และการขาดโอกาสในการเข้าหาแหล่งทุน
- 4) ปัญหาด้านอาชีพ สาเหตุจากการขาดโอกาสในการประกอบอาชีพ / ขาดเงินทุนในการประกอบอาชีพ และการขาดทักษะฝีมือ ความสามารถในการประกอบอาชีพ ความสำเร็จในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาที่เป็นรูปธรรม

9. รูปแบบการแก้ไขปัญหาที่โดดเด่น

การให้ความช่วยเหลือคนจนที่จดทะเบียนที่ผ่านการ Verify แล้วเป็น Need ใน 4 ปัญหาหลัก ของศูนย์อำนวยการปฏิบัติการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนจังหวัดอุทัยธานี (ศตจ.จ.อน.) ที่เป็นรูปธรรมชัดเจน ดังนี้

1. ปัญหาที่ดินทำกิน

ผู้จดทะเบียนที่ผ่านการ Verify แล้วเป็น Need และได้รับการช่วยเหลือเสร็จสิ้นแล้ว จำนวน 1,117 ราย ใช้งบประมาณยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด / กลุ่มจังหวัด ประจำปี 2549 ตามแผนงาน / โครงการคาราวานแก้จนรายอำเภอ และรายครัวเรือน กระจายในพื้นที่ทั้ง 8 อำเภอ โดยการบูรณาการความร่วมมือการทำงานของหน่วยงานต่าง ๆ เช่น กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุขกระทรวงการคลัง กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงแรงงาน กระทรวงพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงอุตสาหกรรม ดังนี้

- จัดสรรที่สาธารณประโยชน์ เนื้อที่ทั้งหมด 73 ไร่ 38 งาน 110 ตารางวา ให้กับคนจนจดทะเบียน จำนวน 61 ราย เข้าทำประโยชน์

- จัดสรรที่ ส.ป.ก. เนื้อที่ 10,984 ไร่ 0 งาน 95 ตารางวา ให้คนจนจดทะเบียน เข้าทำกิน จำนวน 862 ราย

- ที่ราชพัสดุ จัดสรรให้กับคนจนจดทะเบียน จำนวน 13 ราย ๆ ละ 2 ไร่ รวมเนื้อที่ทั้งหมด 26 ไร่ พร้อมส่งเสริมอาชีพปลูกข้าวโพดหวาน จำนวน 12 ราย และส่งเสริมอาชีพปลูกผักสวนครัว จำนวน 1 ราย เป็นเงิน 9,230 บาท

- ส่งเสริมด้านอาชีพ ได้แก่

- 1) เลี้ยงหมูหลุม จำนวน 38 ราย งบประมาณ 411,364 บาท
- 2) เลี้ยงโค / กระบือ จำนวน 3 ราย ๆ ละ 10,000 บาท งบประมาณ 30,000 บาท
- 3) เลี้ยงแพะ จำนวน 1 ราย ๆ ละ 10,000 บาท งบประมาณ 10,000 บาท
- 4) การเลี้ยงปลาในบ่อพลาสติก จำนวน 19 ราย งบประมาณ 651,000 บาท
- 5) ส่งเสริมด้านเกษตรกรรม ได้แก่ เลี้ยงไผ่หวาน จำนวน 29 ราย ๆ ละ 2,000 บาท งบประมาณ 58,000 บาท

- ส่งเสริมด้านการพัฒนาคน และคุณภาพชีวิตของประชาชน / เยาวชน ได้แก่

- 1) มอบทุนการศึกษาให้นักเรียน จำนวน 1 ราย เป็นเงิน 1,000 บาท
- 2) มอบเบี้ยยังชีพให้แก่คนจนจดทะเบียน จำนวน 3 ราย ๆ ละ 300 บาท/เดือน
- 3) มอบจักรยาน จำนวน 4 ราย ๆ ละ 1,300 บาท เป็นเงิน 5,200 บาท
- 4) มอบทุนประกอบอาชีพ จำนวน 1 ราย เป็นเงิน 5,000 บาท
- 5) ซ่อมแซมบ้าน จำนวน 2 ราย ๆ ละ 10,000 บาท เป็นเงิน 20,000 บาท
- 6) ฝึกอบรมปรับจิตสำนึก จำนวน 59 ราย งบประมาณ 64,216 บาท
- 7) ฝึกอบรมวิชาช่าง จำนวน 1 ราย

- ยุติเรื่อง จำนวน 20 ราย

2. ปัญหาที่อยู่อาศัย

ผู้จดทะเบียนที่ผ่านการ Verify แล้วเป็น Need และได้รับการช่วยเหลือ มีทั้งหมด 153 ราย ดังนี้

- ซ่อมแซมบ้านให้แก่ราษฎร จำนวน 37 หลัง

- สร้างบ้านคนจนตามแบบสำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดอุทัยธานี จำนวน 6 ราย ในพื้นที่ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอทัพทัน โดยองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกระทุ่มสนับสนุนงบประมาณในการก่อสร้าง

- ขอยกเลิกการช่วยเหลือ จำนวน 110 ราย

- สร้างบ้านเอื้ออาทรให้แก่ราษฎร โดยสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดอุทัยธานี และการเคหะแห่งชาติ จำนวน 250 หน่วย ซึ่งเป็นคนจนจดทะเบียน สย.7 ทั้งที่เป็น Want และ Need ของทั้ง 8 อำเภอ โดยสำนักงานการเคหะแห่งชาติฯ จะดำเนินการคัดสรรอีกครั้งหนึ่ง

3. ปัญหาหนี้สินภาคประชาชน

หนี้ในระบบ มีผู้ต้องการได้รับการช่วยเหลือ (Need) ทั้งหมด 2,871 ราย รายละเอียด ดังนี้

- 1) ได้รับการเจรจาไกล่เกลี่ยเข้าสู่ระบบธนาคาร จำนวน 106 ราย เป็นเงิน 7,412,062 บาท
- 2) ได้รับอนุมัติเงินกู้ จำนวน 402 ราย เป็นเงิน 20,837,747 บาท
- 3) ไม่อนุมัติเงินกู้ จำนวน 109 ราย เป็นเงิน 37,256,260 บาท
- 4) ขอยกเลิก จำนวน 2,254 ราย

4. ปัญหาอื่น ๆ

ผู้จดทะเบียนที่ผ่านการ Verify แล้วเป็น Need และได้รับการช่วยเหลือเสร็จสิ้นแล้ว มีทั้งหมด 4,860 ราย ดังนี้

ได้รับการให้ความช่วยเหลือด้านส่งเสริมอาชีพ ดังนี้

- จัดสรรที่ดินทำกิน จำนวน 3,560 ราย
- มอบเบี้ยยังชีพ จำนวน 231 ราย ๆ ละ 300 บาท / เดือน
- มอบทุนการศึกษา จำนวน 45 ราย ๆ ละ 1,000 บาท เป็นเงิน 45,000 บาท
- มอบทุนประกอบอาชีพ จำนวน 234 ราย ๆ ละ 2,000 บาท เป็นเงิน 468,000 บาท
- มอบทุนประกอบอาชีพทางการเกษตร จำนวน 50 ราย ๆ ละ 1,000 บาท เป็นเงิน 50,000 บาท
- ส่งเสริมอาชีพเลี้ยงปลาในบ่อพลาสติก จำนวน 33 ราย ๆ ละ 3,500 บาท เป็นเงิน 115,500 บาท โดยบูรณาการความร่วมมือระหว่างสำนักงานประมงจังหวัด / ที่ทำการปกครองอำเภอ
- ส่งเสริมการเลี้ยงหมูหลุม จำนวน 19 ราย ๆ ละ 3 ตัว เป็นเงิน 1,900,000 บาท โดยที่ทำการปกครองอำเภอ
- ส่งเสริมการเลี้ยงโค / กระบือ จำนวน 19 ราย ๆ ละ 3 ตัว เป็นเงิน 1,900,000 บาท โดยที่ทำการปกครองอำเภอ
- ติดตั้งแผงรับพลังงานแสงอาทิตย์ จำนวน 18 ราย ๆ ละ 25,000 บาท รวมเป็นเงิน 450,000 บาท
- สนับสนุนในเรื่องสาธารณสุขโรค จำนวน 41 ราย
- ประสานกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการให้ความช่วยเหลือต่อไป จำนวน 283 ราย

- ซ่อมแซมบ้านให้คนจน จำนวน 27 ราย ๆ ละ 5,000 บาท เป็นเงิน 13,500 บาท
- ขอยกเลิก จำนวน 276 ราย
- อื่น ๆ จำนวน 24 ราย ได้แก่ ค่ารักษาพยาบาลเด็กพิการ, เพิ่มซื้อในทะเบียนบ้าน, จัดซื้อเครื่องกรองน้ำ เป็นเงิน 5,900 บาท

5. การแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

เพื่อจัดความยากจนระดับบุคคลและสร้างโอกาสให้ประชาชนคนยากจนได้เข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบ ด้วยการเร่งรัดการออกโฉนดที่ดินเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพ ดังนี้

- จัดทำการรังวัดแล้ว	จำนวน	6,690	แปลง
- แจกโฉนดที่ดินแล้ว	จำนวน	3,904	แปลง
- ค้างดำเนินการ	จำนวน	2,786	แปลง

10. การร่วมมือของหน่วยงาน / องค์กรที่เกี่ยวข้อง

การแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ในการขจัดปัญหาความยากจน เพื่อช่วยให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งปัญหาหลักของคนจน 4 ปัญหา ที่หน่วยงาน/องค์กร ให้ความช่วยเหลือ คือ

1) ปัญหาที่ดินทำกิน แก้ไขโดยจัดที่ดินสาธารณประโยชน์ให้เช่า / จัดที่ สปก. ให้เช่าทำกิน / จัดที่ดินป่าเสื่อมโทรม (ส.ท.ก.) ให้เช่าทำกิน หรือหากไม่มีที่ดินหรือไม่เหมาะสม (Supply Side ไม่มี/ไม่เหมาะสม) ดำเนินการฝึกออาชีพ และมอบปัจจัยการผลิตให้เพื่อเพิ่มรายได้

2) ปัญหาที่อยู่อาศัย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (องค์กรบริหารส่วนจังหวัด / เทศบาล / องค์กรบริหารส่วนตำบล) สนับสนุนงบประมาณการก่อสร้างบ้านคนจนตามแบบของสำนักงานโยธาธิการและผังเมือง (ห้องแถว) แล้วให้คนจนเช่าอยู่อาศัย และการเคหะแห่งชาติ มีแผนงาน / โครงการสร้างบ้านเอื้ออาทรให้คนจนจดทะเบียนเช่าจองในโควตา 50% ของโครงการ

3) ปัญหาหนี้สินภาคประชาชน เฉพาะหนี้ในระบบติดต่อลูกหนี้กับธนาคารกรุงไทย / ออมสิน / ธ.ก.ส. / SME เพื่อผู้โดยขยายระยะเวลาหรือผ่อนปรนเงื่อนไข หากยังกู้ไม่ได้ มอบหมายให้หน่วยงานเกี่ยวข้องดำเนินการช่วยเหลือ เช่น กสน./ จัดหางาน เพื่อฝึกออาชีพ พร้อมสนับสนุนปัจจัยการผลิตแทน

4) ปัญหาอาชีพ ทั้งภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร มอบหมายหน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ / กระทรวงแรงงาน ดำเนินการจัดหาอาชีพหรือฝึกออาชีพ พร้อมมอบปัจจัยการผลิตให้คนจนจดทะเบียนเพื่อทำกิน เพิ่มรายได้ให้หลุดพ้นจากความจนกลไกการบูรณาการการแก้ไขปัญหา

ศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติ (ศตจ.) ได้มีคำสั่งจัดตั้งศูนย์อำนวยการปฏิบัติการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนจังหวัด (ศตจ.จ.) ขึ้น เพื่อเป็นกลไกในการอำนวยการบูรณาการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่จังหวัด มีผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นผู้อำนวยการ และปลัดจังหวัด เป็นกรรมการและเลขานุการ

ระดับอำเภอจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนอำเภอ (ศตจ.อ.) นายอำเภอ เป็นผู้อำนวยการ ปลัดอำเภอ เป็นกรรมการและเลขานุการ

นอกจากนั้น จังหวัดได้แต่งตั้งคณะทำงาน / คณะอนุกรรมการ ในการแก้ไขปัญหาด้านที่ดินทำกิน / คนเร่ร่อน / ผู้ประกอบอาชีพผิดกฎหมาย / การให้ความช่วยเหลือนักเรียน นักศึกษาให้มีรายได้จากอาชีพที่เหมาะสม / ปัญหาถูกหลอกลวง / หนีสินภาคประชาชน / ที่อยู่อาศัย และด้านการส่งเสริมอาชีพและการมีงานทำ

จังหวัดได้ดำเนินการจัดองค์กรการบริหารเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในระดับจังหวัดและอำเภอ คือ

- ฝ่ายปฏิบัติการแก้ไขปัญหาด้านที่ดินทำกิน
- ฝ่ายปฏิบัติการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย
- ฝ่ายปฏิบัติการแก้ไขปัญหาหนีสินภาคประชาชน
- ฝ่ายปฏิบัติการแก้ไขปัญหาอาชีพเกษตรกรรม
- ฝ่ายปฏิบัติการแก้ไขปัญหาด้านแรงงานและสวัสดิการ

11. ผลการดำเนินงานแก้ไขปัญหาความยากจน

ผลการดำเนินงานแยกตามรายปัญหา

ศตจ.จังหวัดอุทัยธานี / ศตจ.อำเภอ ทุกแห่ง ได้ร่วมกันแก้ไขปัญหาความยากจน โดยปัจจุบันได้ให้ความช่วยเหลือ Need เสร็จสมบูรณ์แล้ว 13,629 ราย คิดเป็นร้อยละ 95.69 ของเป้าหมาย คงเหลือ Need ที่จะต้องดำเนินการอีก 614 ราย คิดเป็นร้อยละ 4.31

ผลการดำเนินการของชุมชน/องค์กรชุมชนที่มีผลงานดีเด่น

รูปแบบการดำเนินการ

การแก้ไขปัญหาความยากจนและสังคมของจังหวัดอุทัยธานี ขณะนี้ได้จัดทำข้อมูลรายครัวเรือน (Family Folder) ครบถ้วนแล้ว ซึ่งจะเป็นข้อมูลที่สำคัญที่สุดในการแก้ไขปัญหาความยากจน ต่อไปทุกส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาความยากจน จะต้องใช้ข้อมูลรายครัวเรือน (Family Folder) เป็นเป้าหมายในการดำเนินการ ส่วนแนวทาง / กรอบการช่วยเหลือในทุกปัญหาก็ได้ช้อยู่ดีในการดำเนินการแล้ว ขึ้นอยู่กับทีมตำบลและนายอำเภอซึ่งเป็นแม่ทัพในอำเภอจะขับเคลื่อนต่อไป

โครงสร้างทีมตำบล ให้นายอำเภอแต่งตั้งตามที่เห็นสมควรและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่/บุคลากรที่มีอยู่ ดำเนินการตามแผนปฏิบัติการที่ผู้ว่าราชการจังหวัดอนุมัติในพื้นที่ตำบล มีการทำงานเป็นทีมอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของประชาชน มีหัวหน้าส่วนราชการประจำอำเภอ / ปลัดอำเภอ เป็นหัวหน้าทีมตำบล รับผิดชอบการแก้ไขปัญหาความยากจนในตำบลและภารกิจอื่น ๆ ตามนโยบายของรัฐบาลและผู้ว่าราชการจังหวัด รู้ทุกเรื่อง/ทำทุกเรื่องในพื้นที่ตำบลที่รับผิดชอบ (Area Approach) โดยเน้นไปที่คนจนจดทะเบียนที่ Verify แล้ว เป็น Need ต้องช่วยเหลือก่อน โดยการใช้ข้อมูลรายครัวเรือน Family Folder เป็นกลไกในการแก้ไขปัญหาคนจน เพราะอำเภอได้บันทึกข้อมูลคนจนจดทะเบียน / ปัญหาที่จดทะเบียน / การกลั่นกรองข้อมูล (Re-check) และผลการให้การช่วยเหลือ (แบบ ข. 1 – 8) แล้วเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหารายครัวเรือน

ร้อยละที่ลดลงของจำนวนครัวเรือนยากจนที่มีรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ จปฐ.

ร้อยละที่ลดลงของจำนวนครัวเรือนยากจนที่มีรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ จปฐ. เป็นตัวชี้วัดการปฏิบัติราชการ ตามคำรับรองการปฏิบัติราชการ ประจำปีงบประมาณ 2549 ที่สามารถบ่งชี้ถึงความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาความยากจนของจังหวัดได้เป็นอย่างดี โดยครัวเรือนยากจนที่มีรายได้ตกเกณฑ์ จปฐ. ของจังหวัดลดลงเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ในปี 2547 จำนวน 14,307 ครัวเรือน / ปี 2548 จำนวน 7,508 ครัวเรือน / ปี 2549 จำนวน 2,460 ครัวเรือน โดยสามารถผลักดันลดจำนวนครัวเรือนที่ตกเกณฑ์ฯ ได้ ร้อยละ 67.23 สูงกว่าเป้าหมายที่สำนักงาน ก.พ.ร. วางไว้ ผลการดำเนินงานที่สำคัญ คือ

1. วิเคราะห์ผลการจัดเก็บข้อมูล จปฐ. ปี 2548/2549 มอบให้หน่วยงาน เพื่อใช้เป็นแนวทางการจัดทำแผนงาน / โครงการในการแก้ไขปัญหาความยากจน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนอุทัยธานีให้ดีขึ้น

2. ดำเนินโครงการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเข้าถึงทุกครัวเรือน โดยใช้หลัก 4 ท.คือ ทักษะ ทักยะ ทรัพยากร และทางออก เพื่อนำไปสู่ 3 พ. คือ เศรษฐกิจพอเพียง ความสุขพอเพียง และความอบอุ่นพอเพียง ผลการดำเนินการครัวเรือนเป้าหมาย 11,100 ครัวเรือน ได้รับการเคาะประตูแล้ว 11,100 ครัวเรือน มีการบันทึกข้อตกลงระหว่างชุดปฏิบัติการแก้จนกับครัวเรือนเป้าหมายแล้ว 10,311 ครัวเรือน ครัวเรือนได้รับการสงเคราะห์แล้ว 2,807 ครัวเรือน ครัวเรือนดำเนินการตามทางออกด้วยตนเอง ชุมชน และหน่วยงานต่างๆ จำนวน 9,259 ครัวเรือน ผลการจัดทำแผนชุมชนแก้จน โดยใช้เศรษฐกิจพอเพียง มีหมู่บ้านดำเนินการปรับแผนชุมชนแล้ว 635 หมู่บ้าน มีโครงการ/กิจกรรมตามแผนชุมชนที่ปรับแล้ว จำนวน 1,382 กิจกรรม และชุมชนสามารถนำไปปฏิบัติได้ จำนวน 497 กิจกรรม

3. อำเภอ 8 อำเภอ ได้จัดทำโครงการสนับสนุนกิจกรรมเพิ่มรายได้แก่ครัวเรือนยากจนตามโครงการปฏิบัติการแก้จนแบบเข้าถึงทุกครัวเรือน
จำนวน 11 กิจกรรม งบประมาณจากกรมการพัฒนาชุมชน เป็นเงิน 320,000 บาท
4. อำเภอหนองขาหย่าง ได้ดำเนินงานตามโครงการปฏิบัติการแก้จนแบบเข้าถึงทุกครัวเรือน โครงการส่งเสริมการเลี้ยงหมูหลุมในหมู่บ้าน
Best Practice หมู่ที่ 1 ตำบลคงขวาง งบประมาณจากศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 12 เป็นเงิน 90,000 บาท
5. จัดทำข้อมูลกองทุนในหมู่บ้านทุกกองทุนของทุกหน่วยงาน จำนวน 2,320 กองทุน จำนวนเงิน 1,000,346,048 บาท เพื่อ นำไปใช้ประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความยากจน
6. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดทำกิจกรรมและโครงการเพื่อยกระดับรายได้ของประชาชน และครัวเรือนเป้าหมาย เช่น สำนักงานประมงจังหวัด,สำนักงานปศุสัตว์จังหวัด, สำนักงานเกษตรจังหวัด เป็นต้น
7. ดำเนินกิจกรรมตามโครงการที่ได้รับงบประมาณจากกรมการพัฒนาชุมชน จำนวน 47 โครงการ จำนวนเงิน 1,296,610 บาท ดังนี้
 - 7.1 ส่งเสริมและพัฒนากิจการบูรณาการกองทุนชุมชน
 - 7.2 ประชุมเชิงปฏิบัติการสร้างวิทยากรเศรษฐกิจพอเพียง
 - 7.3 ประชุมเชิงปฏิบัติการส่งเสริมการยกระดับรายได้ครัวเรือนยากจนโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
 - 7.4 พัฒนาแกนนำชุมชนในการบริหารจัดการแก้ไขปัญหาความยากจน
8. สนับสนุนการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต / โครงการ กข.คจ. / กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง เพื่อเป็นแหล่งทุนในชุมชน
9. สร้างจิตสำนึกแก่ครัวเรือนยากจนเพื่อลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นหรือตัดวงจรหนี้ ดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงตาม โครงการเพิ่มพูนทักษะการบริหารจัดการเครือข่ายกองทุนเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงและพัฒนาวิสาหกิจ จำนวน 8 รุ่น 8 อำเภอ และสอดแทรกการสร้างจิตสำนึกในการฝึกอบรม/สัมมนา โครงการกิจกรรมต่างๆที่ดำเนินการ
10. สนับสนุนให้ครัวเรือนเป้าหมายเข้าถึงแหล่งทุน จำนวน 7,150 ครัวเรือน โดยการส่งเสริมให้ครัวเรือนเป้าหมายใช้บริการแหล่งเงินทุนที่มีอยู่ในชุมชน เช่น กองทุนหมู่บ้าน กองทุนโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ.) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต รวมทั้งกองทุนหน่วยงานอื่นที่มีอยู่ในหมู่บ้าน

11. ส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ครัวเรือนเป้าหมายดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จำนวน 5,702 ครัวเรือน โดยส่งเสริมให้ครัวเรือนดำเนินกิจกรรม ดังนี้

- 11.1 ปลูกข้าวอย่างพอเพียงต่อการบริโภคในครัวเรือน
- 11.2 ปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ หรือเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภค
- 11.3 ทำการเกษตรโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์/ปุ๋ยชีวภาพที่ผลิตเอง
- 11.4 แปรรูป/ถนอมอาหารเก็บไว้บริโภค
- 11.5 ปลูกพืชสมุนไพรไว้ใช้เมื่อจำเป็น
- 11.6 มีรายได้จากการประกอบอาชีพโดยสุจริต
- 11.7 มีเงินออมไว้กับกลุ่มการเงิน/ธนาคาร
- 11.8 ทำการเกษตรแบบผสมผสาน/ไร่นาสวนผสม
- 11.9 แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการผลิตกับบุคคลอื่นในชุมชน

12. จัดทำทะเบียนหมู่บ้าน/ครัวเรือนตัวอย่างการดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลละ 1 หมู่บ้าน ละ 1 ครัวเรือน รวม 68 ตำบล 68 หมู่บ้าน 68 ครัวเรือน ตัวอย่าง และประชาสัมพันธ์ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทราบและใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานต่อไป

13. ดำเนินการโครงการที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจังหวัดอุทัยธานี ประจำปี 2549 อาทิ เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด จำนวน 5 โครงการ งบประมาณ 13,650,000 บาท ได้แก่

- 13.1 โครงการสนับสนุนหมู่บ้านเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง 26 หมู่บ้าน
- 13.2 โครงการสนับสนุนกิจกรรมแก้ไขปัญหาความยากจนตามแผนชุมชน 20 ตำบล
- 13.3 โครงการหมู่บ้าน OTOP ต้นแบบ 2 หมู่บ้าน
- 13.4 โครงการหมู่บ้าน OTOP ต้นแบบ (งบเหลือจ่าย) 8 หมู่บ้าน
- 13.5 โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน กิจกรรมแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าทอ

และกิจกรรมฝึกอบรมผู้นำหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานประมงจังหวัด จำนวน 4 โครงการ งบประมาณ 2,100,000 บาท สำนักงานปศุสัตว์จังหวัด จำนวน 2 โครงการ งบประมาณ 4,977,400 บาท สำนักงานเกษตรจังหวัด จำนวน 8 โครงการ งบประมาณ 16,936,400 บาท เป็นต้น

14. จัดทำสารสนเทศชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ส่งเสริมการท่องเที่ยว การลงทุนประกอบอาชีพในชุมชน และประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของชุมชนให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย
15. ดำเนินงานตามโครงการคาราวานแก้จนจังหวัดอุทัยธานี จำนวน 12 ครั้ง
16. ดำเนินงานตามโครงการนำร่องบูรณาการการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ จำนวน 20 ตำบล 8 อำเภอ

12. โครงการนำร่องบูรณาการจังหวัดเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของจังหวัด

ศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนกระทรวงมหาดไทย (ศตจ.มท.) ร่วมกับ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ได้ดำเนินโครงการนำร่องบูรณาการจังหวัดเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนพื้นที่นำร่อง 12 จังหวัด คือ แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ อุดรดิตถ์ อุบลราชธานี กาฬสินธุ์ ยโสธร นครพนม นครปฐม สมุทรสงคราม อุทัยธานี ตรัง และพัทลุง ในระหว่างเดือนมกราคม - ธันวาคม 2548 ซึ่งจังหวัดอุทัยธานีได้ดำเนินการสรุปผลการดำเนินงานเป็นภาพรวมเพื่อเป็นบทเรียนสำคัญในการบูรณาการการแก้ไขปัญหาความยากจน คือ ปัจจัยแห่งความสำเร็จ ข้อจำกัดและอุปสรรค ข้อค้นพบเชิงนโยบายและภาคปฏิบัติ ซึ่งโครงการนำร่องบูรณาการจังหวัดเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนจังหวัดอุทัยธานี ดังกล่าว เป็นการดำเนินงานที่

1. สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจนในระดับพื้นที่จังหวัด / อำเภอ คือ การให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคมและความยากจนด้วยกระบวนการแผนชุมชน
2. เป็นต้นแบบการทำงานในระดับพื้นที่ที่มีการบูรณาการร่วมกัน 3 ส่วน คือ ภาควิชาการ ภาคชุมชน และภาคราชการ ทำให้เกิดพลังเสริมพลังร่วม และพลังการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาความยากจน
3. สนับสนุนการจัดการระบบข้อมูล การจัดการความรู้ และสื่อประชาสัมพันธ์ ทั้งในระดับชุมชน ท้องถิ่น จังหวัด เชื่อมโยงสู่นโยบายและสาธารณะทั่วไป
4. ศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติ (ศตจ.) ได้เห็นชอบให้ขยายผลโครงการให้เต็มพื้นที่จังหวัดนำร่อง และขยายผลออกไปยังจังหวัดอื่น ๆ พร้อมกับการดำเนินงานคาราวานแก้จน และกิจกรรมปฏิบัติการแก้จนแบบเข้าถึงทุกครัวเรือน

13. การดำเนินงานภาคประชาชน

รูปแบบการดำเนินงาน

1. กิจกรรมระดับครัวเรือน

การเพิ่มรายได้

- 1) การเลี้ยงปลาในบ่อพลาสติก การเลี้ยงกบในบ่อซีเมนต์ ผู้รับผิดชอบหลัก คือ สำนักงานประมงจังหวัด จัดหาพันธุ์ปลา/วัสดุ/อุปกรณ์อื่น /อบรมให้ความรู้ในการเลี้ยง
- 2) การปลูกผักปลอดสารพิษ การเพาะเห็ดโคนน้อย ผู้รับผิดชอบหลัก คือ สำนักงานเกษตรจังหวัด จัดหาเมล็ดพันธุ์/อบรมให้ความรู้ในการเพาะปลูก
- 3) การเลี้ยงหมูหลุม การเลี้ยงหมูป่า การเลี้ยงไก่พื้นเมือง การเลี้ยงโคเนื้อ ผู้รับผิดชอบหลัก คือ สำนักงานปศุสัตว์จังหวัด จัดหาพันธุ์สัตว์/อบรมให้ความรู้ในการเลี้ยง
- 4) การจัดทำบัญชีรายรับ - รายจ่าย ผู้รับผิดชอบหลัก คือ ช.ก.ส. อบรมให้ความรู้/สาธิตการลงบัญชีรายรับ-รายจ่าย ตามแบบ
- 5) การออมทรัพย์ ผู้รับผิดชอบหลัก คือ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด อบรมส่งเสริมให้มีการออมทรัพย์ในครัวเรือน

การลดรายจ่าย

- 1) การทำเครื่องใช้ในครัวเรือนใช้เอง เช่น ทำสบู่/ยาสระผม ผู้รับผิดชอบหลัก คือ ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัด อบรมให้ความรู้/ทักษะในการทำสบู่/ยาสระผม
- 2) การทำถ่านจากขังข้าวโพด ผู้รับผิดชอบหลัก คือ ศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัด และสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด อบรมให้ความรู้ในการทำถ่านจากขังข้าวโพด
- 3) การให้ความรู้ด้านช่าง ผู้รับผิดชอบหลัก คือ ศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัด อบรมให้ความรู้ในการซ่อมซ่อมเครื่องยนต์เล็ก
- 4) การทำปุ๋ยอินทรีย์ไว้ใช้ในครัวเรือน ผู้รับผิดชอบหลัก คือ สำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัด อบรมให้ความรู้ในการทำปุ๋ยอินทรีย์ไว้ใช้ในครัวเรือน / ชุมชน

การขายโอกาส

- 1) การต่อยอดสินค้า OTOP ผู้รับผิดชอบหลัก คือ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด อบรมให้ความรู้/เพิ่มทักษะเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้า OTOP

การจัดครัวเรือนต้นแบบแก้ปัญหาความยากจน ด้วยการจัดครัวเรือนต้นแบบแก้ปัญหาความยากจนคุ่มละ 1 ครัวเรือนๆ ละ 1 กิจกรรม ผู้รับผิดชอบหลัก คือ สำนักงานประมงจังหวัด สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานปศุสัตว์จังหวัด กศน.จังหวัด ศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด สำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัด

2. กิจกรรมระดับชุมชน

1) การเตรียมประชาชนให้ลด ละ เลิก อบายมุข โดยการจัดทีมวิทยากรอบรมให้ความรู้ การปรับทัศนคติให้ลด ละ เลิก อบายมุข ดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง การจัดทำแผนชีวิต ผู้รับผิดชอบหลัก คือ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด

2) การจัดทำโรงสีชุมชน ผู้รับผิดชอบหลัก คือ สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด สำนักงานพาณิชย์จังหวัด

3) การจัดซื้อรถไถชุมชน ผู้รับผิดชอบหลัก คือ ศตจ.จ.อน. สำนักงานจังหวัด

4) การจัดตั้งร้านค้าสวัสดิการชุมชน ผู้รับผิดชอบหลัก คือ สำนักงานสหกรณ์จังหวัด

5) การจัดตั้งสหกรณ์หมู่บ้าน/ชุมชน ผู้รับผิดชอบหลัก คือ สำนักงานสหกรณ์จังหวัด

6) การจัดตั้งธนาคารหมู่บ้าน/ชุมชน ผู้รับผิดชอบหลัก คือ สำนักงานสหกรณ์จังหวัด

7) การทำปุ๋ยอินทรีย์ชุมชน ผู้รับผิดชอบหลัก คือ สำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัด

14. การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม ศักยภาพจังหวัด (SWOT Analysis)

จุดแข็ง (Strengths)

1. ภูมิประเทศมีความหลากหลายทางชีวภาพ
2. มีแหล่งวัตถุดิบการเกษตรจำนวนมาก
3. มีแรงงานกึ่งฝีมือเพียงพอ ค่าจ้างถูก
4. สินค้าเกษตรมีศักยภาพในการผลิตเพื่อส่งออก
5. เกษตรกรสามารถผลิตสัตว์น้ำและแหล่งน้ำที่มีศักยภาพต่อการผลิต
6. พื้นฐานทางเศรษฐกิจสามารถพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายในมาก
7. มีสังคมเกษตรกรรมแบบพอเพียงและเข้มแข็ง
8. มีภูมิปัญญาท้องถิ่นหลากหลาย
9. มีงานประเพณี วัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก
10. มีการรวมกลุ่มของประชาชนในการทำงานด้านการพัฒนาสังคมร่วมกันมากขึ้น
11. ผู้ประกอบการมีความชำนาญอุตสาหกรรมเกษตร
12. มีทรัพยากรธรรมชาติฯ เช่น ห้วยเขาแข็ง ฯลฯ
13. มีแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ
14. ประชาชนมีความตื่นตัวในการดูแลสุขภาพ
15. มีสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา
16. ปัญหาด้านสังคมต่ำ
17. การบริการด้านสาธารณสุขครอบคลุมพื้นที่

18. ประชาชนมีวิถีชีวิตแบบอนุรักษ์นิยม แต่พร้อมที่จะยอมรับ
19. การพัฒนาที่ดินราคาถูก มีที่ดินเพียงพอที่จะรองรับการพัฒนาฯ

จุดอ่อน (Weaknesses)

1. แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรขาดแคลนระบบชลประทาน
2. เงินทุนหมุนเวียนในการประกอบอาชีพไม่เพียงพอ
3. การผลิตต้นทุนสูง เพราะใช้สารเคมีมาก
4. การบริหารจัดการเงินกองทุนบางส่วนไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์
5. ขาดอาชีพเสริม เพิ่มรายได้หลังเก็บเกี่ยว
6. ราคาผลผลิตไม่มีเสถียรภาพ
7. ผลผลิตต่อไร่อยู่ในเกณฑ์ต่ำ
8. ขาดการเชื่อมโยงของข้อมูล/บุคคล ระหว่างหน่วยงาน
9. ขาดการส่งเสริม การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลักสูตรการเรียนการสอน
10. ปริมาณงาน/คุณภาพของวัตถุดิบการเกษตร ที่จะป้อนโรงงานไม่แน่นอน
11. ขาดแคลนแรงงานไร้ฝีมือ(Unskilled labour) และแรงงานฝีมือเฉพาะด้าน (skilled labour) เช่น การออกแบบ/วิศวกร/วิทยาศาสตร์/คณิตศาสตร์/R&B
12. ผู้ประกอบการส่วนใหญ่ ขาดความรู้ภาษาต่างประเทศ วิทยาการจัดการสมัยใหม่เพื่อการค้า
13. ขาดการกำหนด Brand name ของตน และการกำหนดเอกลักษณ์(Identity) ของตน ส่วนมากจะผลิตตามสั่ง
14. ขาดการเข้าถึง และเชื่อมโยงระหว่างผู้ผลิตอุตสาหกรรมด้วยตนเอง(Cluster developing)
15. ขาดระบบการจัดการข้อมูลข่าวสารที่ทันต่อการค้าของโลก
16. ขาดการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจระดับมหภาคอย่างต่อเนื่อง เช่น ระบบถนน การคมนาคมขนส่งผลผลิต และคุณภาพการจ่ายกระแสไฟฟ้าต่ำกระทบต่อภาคการผลิต
17. ขาดการเลือกสรร และพัฒนาเพื่อต่อยอดภูมิปัญญา/เทคโนโลยี ทางด้านการผลิตและการตลาด
18. เกษตรกรมีการใช้สารเคมีมาก
19. โรคที่เกิดจากพฤติกรรมสุขภาพไม่ถูกต้อง มีแนวโน้มสูงขึ้น
20. ข้าราชการขาดจิตสำนึกในการให้บริการประชาชน

โอกาส (Opportunities)

1. เป็นแหล่งผลิตอาหาร และแปรรูปสินค้าเกษตรปลอดภัย(safe product)
2. มีโอกาสในการพัฒนา และส่งเสริมอุตสาหกรรมเกษตร
3. มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และเชิงนิเวศ
4. ประชาชนมีความตื่นตัวในการดูแลสุขภาพ
5. สินค้าเกษตรมีตลาดรองรับ
6. เศรษฐกิจไทยเริ่มฟื้นตัว
7. มีระบบเทคโนโลยีการสื่อสารถึงระดับชุมชน (E – Commerce)
8. ผลผลิตทางการเกษตร(พืช-สัตว์) มีช่องทางในการส่งออกต่างประเทศ
9. อัตราดอกเบี้ยของสถาบันการเงินต่ำ สภาพคล่องสูง
10. รัฐบาลให้การสนับสนุน และช่วยเหลือผู้ประกอบการ SMEs
11. นโยบายรัฐบาลมีความชัดเจนทุกด้าน
12. ประชาสังคม (CSO) ในประเทศมีการทำงานเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง เน้นการพัฒนา
ทุนทางสังคม
13. ประชาสังคม (CSO) ของโลก และองค์กรภาครัฐต่างประเทศ สนับสนุนการมีส่วนร่วม
ร่วมของภาคประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ภัยคุกคาม (Threats)

1. ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม
2. สื่อฯ กระแสการบริโภคนิยม ทำให้เกิดการใช้จ่ายไม่จำเป็น
3. จังหวัดอุทัยธานีไม่ได้อยู่ในลำดับความสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจมหภาคของ
รัฐบาล
4. การผันผวนของอัตราการแลกเปลี่ยน ส่งผลกระทบต่อต้นทุนการผลิตที่นำเข้า และ
ราคาสินค้าส่งออก
5. ภาวะการชลอตัวทางเศรษฐกิจของประเทศคู่ค้า
6. มาตรการกีดกันทางการค้าของโลก
7. น้ำท่วมซ้ำซาก/แล้งซ้ำซาก
8. งบประมาณไม่ต่อเนื่อง
9. ประชาชนขาดความสนใจในการหาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน
10. ประชาชนขาดจิตสำนึก และไม่เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมไทย
11. ประชาชนมีจิตสำนึกในการรักษาสິงแวดล้อมต่ำ

15. แผนปฏิบัติราชการจังหวัดอุทัยธานี ประจำปี พ.ศ. 2550

ตารางที่ 3 แผนปฏิบัติราชการจังหวัดอุทัยธานี ประจำปี พ.ศ. 2550

วิสัยทัศน์ของจังหวัด : เมืองมรดกโลกห้วยขาแข้ง แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เกษตรปลอดภัย
 ประเด็นยุทธศาสตร์ด้านเกษตรปลอดภัย : การพัฒนาการเกษตรให้มีประสิทธิภาพและเพิ่มมูลค่า

เป้าประสงค์	ตัวชี้วัด	ค่าเป้าหมาย ปี 2550	กลยุทธ์
1. พัฒนาประสิทธิภาพการผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตร	1.1 ร้อยละที่เพิ่มขึ้นของจำนวนเกษตรกรที่ใช้ข้าวพันธุ์ดี เมื่อเปรียบเทียบกับปี 2547	10 %	(1) การพัฒนาปัจจัยและโครงการพื้นฐานการผลิต (2) การพัฒนาทักษะให้แก่เกษตรกร (3) การพัฒนาระบบการผลิตแบบครบวงจร (4) การพัฒนาระบบส่งเสริมการตลาด (5) การพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่าย (6) การประกันราคาและการทำสัญญาซื้อขายล่วงหน้า
	1.2 จำนวนเกษตรกรที่มีการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินการตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง	8 กลุ่ม	
	1.3 จำนวนเกษตรกรที่มีการปลูกยางพาราคุณภาพดี	50 ราย	
	1.4 จำนวนสินค้าเกษตรแปรรูปที่ผ่านการรับรองคุณภาพ	20 ผลิตภัณฑ์	
	1.5 จำนวนกลุ่มเกษตรกรที่สามารถจัดการผลิตและบรรจุภัณฑ์ที่ได้มาตรฐาน	1 กลุ่ม	
	1.6 จำนวนเกษตรกรที่ดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน	400 ราย	
	1.7 จำนวนแปลงศึกษาดูงานเกษตรกรในพื้นที่ใกล้เคียง	20 แปลง	

ตารางที่ 3 (ต่อ) แผนปฏิบัติราชการจังหวัดอุทัยธานี ประจำปี พ.ศ. 2550

วิสัยทัศน์ของจังหวัด : เมืองมรดกโลกห้วยขาแข้ง แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เกษตรปลอดภัย

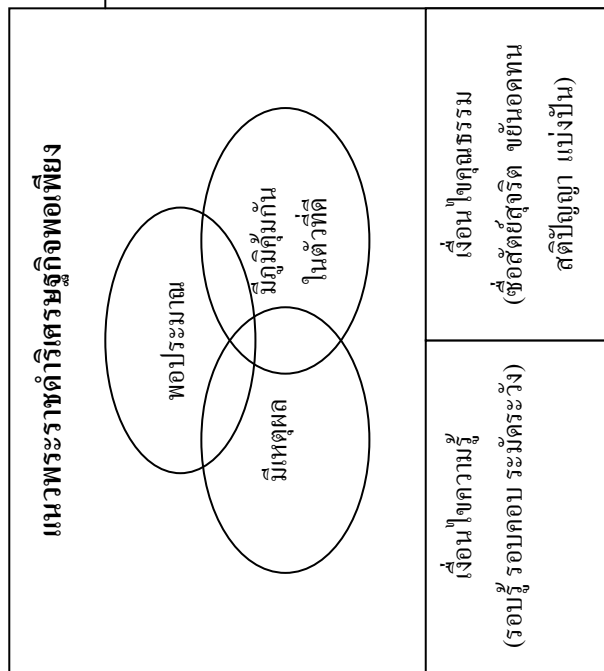
ประเด็นยุทธศาสตร์ด้านเกษตรปลอดภัย : การพัฒนาการเกษตรให้มีประสิทธิภาพและเพิ่มมูลค่า

เป้าประสงค์	ตัวชี้วัด	ค่าเป้าหมายปี 2550	กลยุทธ์
2. ผลิตสินค้าการเกษตรที่มีคุณภาพและปลอดภัย	2.1 จำนวนกลุ่มเกษตรกรที่มีการส่งเสริมให้มีการผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษและผ่านการรับรองความปลอดภัยด้านอาหาร	6 กลุ่ม	(1) พัฒนาทักษะให้แก่เกษตรกร (2) พัฒนาแหล่งน้ำที่มีความเพียงพอต่อการผลิต
	2.2 จำนวนพื้นที่เพาะปลูกข้าวด้วยวิธีการเกษตรอินทรีย์ที่ผ่านการรับรองจากกรมวิชาการเกษตรหรือสถาบันทางวิชาการที่เป็นกลาง	500 ไร่	(3) การพัฒนา/ปรับปรุงคุณภาพดินให้เหมาะสม (4) การพัฒนาระบบป้องกันศัตรูพืชและสัตว์
	2.3 จำนวนพื้นที่เพาะปลูกข้าวด้วยวิธีการเกษตรที่ดีและเหมาะสมที่ผ่านการรับรองจากกรมวิชาการเกษตรหรือสถาบันทางวิชาการที่เป็นกลาง	15,000 ไร่	(5) การพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศ
	2.4 จำนวนเกษตรกรที่ได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีและปฏิบัติตามการผลิตอ้อยที่ดีและเหมาะสม	200 ราย	(6) การพัฒนาระบบส่งเสริมการตลาด
	2.5 จำนวนเกษตรกรที่สามารถผลิตมะม่วงคุณภาพดีเพื่อการส่งออก	25 ราย	
	2.6 จำนวนเกษตรกรที่ใช้เทคโนโลยีการผลิตสินค้าเกษตรได้มาตรฐานและปลอดภัย	2,500 ราย	
	2.7 จำนวนเกษตรกรมีรายได้เพียงพอต่อการบริโภคและสามารถพึ่งตนเองได้	4,640 ราย	

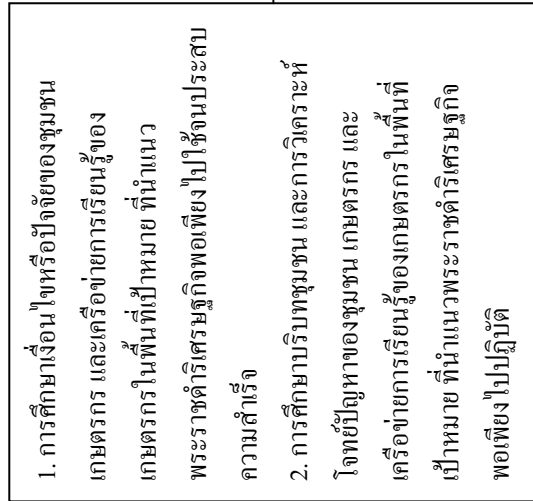
กรอบแนวคิดการวิจัย

การพัฒนาชุดโครงการวิจัย เดินตามพ่อ : การจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน : ศึกษากรณีโจทย์ปัญหาของเกษตรกรและเครือข่ายเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เพื่อเป็นพื้นฐานทางกรอบแนวคิดที่ใช้ในการดำเนินการวิจัย ซึ่งได้แก่ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งถือเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน ทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ ต่อมาคือ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งเรื่องเครือข่ายนี้ถือเป็นแนวคิด แนวปฏิบัติที่มีมานาน ในความหมายที่กว้าง เครือข่าย คือ หัวใจของวิถีชุมชนในอดีต ซึ่งผู้คนอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยกันทั้งในชุมชนและกับชุมชนอื่น ๆ มีความสัมพันธ์แบบเครือข่ายที่แสดงออกทางกิจกรรมที่ทำกันสม่ำเสมอหรือเป็นครั้งคราว ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของชุมชน ทั้งนี้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ออกแบบกระบวนการวิธีการพัฒนา ฯ โดยแบ่งออกเป็น 2 ระยะ ได้แก่ 1. การศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชนเกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ 2. การศึกษาบริบทชุมชน และการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ ซึ่งผลของกระบวนการวิธีการพัฒนา ฯ ดังกล่าวก็จะนำไปสู่โจทย์ปัญหาของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่เป้าหมาย ในการนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน

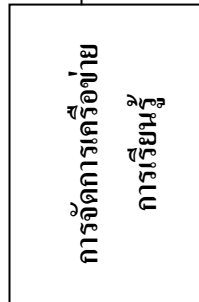
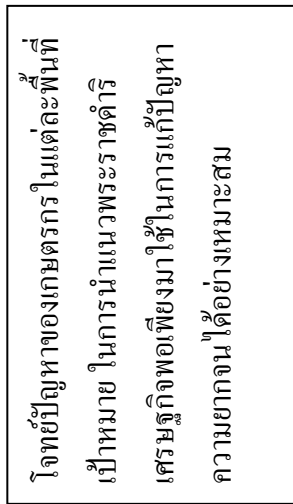
แนวคิด ทฤษฎี

กระบวนการพัฒนา ฯ

ผลของกระบวนการพัฒนา ฯ

บทที่ 3

กระบวนการพัฒนาโจทย์ชุดโครงการวิจัย และข้อเสนอโครงการวิจัย

เหตุผล หลักการแนวคิดในการออกแบบกระบวนการพัฒนา ฯ

การพัฒนาชุดโครงการวิจัย เดินตามพ่อ : การจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน : ศึกษากรณีโจทย์ปัญหาของเกษตรกรและเครือข่ายเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (The Review of Documentary) และใช้วิธีการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal : PRA) โดยใช้เทคนิควิธีการสัมภาษณ์แบบลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การวิเคราะห์สาเหตุหรือปัญหา (Causal Diagrams) โดยใช้เทคนิคแผนที่ความคิด (Mind Mapping) และการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis) ทั้งนี้เพราะผู้วิจัยต้องการทบทวนกรอบแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงชุมชนต้นแบบที่นำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ว่ามีเงื่อนไขปัจจัยใด ที่ทำให้เกิดความสำเร็จ องค์ความรู้ดังกล่าวเป็นกรอบแนวคิดทฤษฎีที่ผู้วิจัยใช้เป็นแนวคิดในการวิเคราะห์ชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อพัฒนาโจทย์ปัญหาในการพัฒนา ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งหลักการแนวคิดในการพัฒนามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

การสนทนากลุ่ม เป็นวิธีการเก็บข้อมูลของการวิจัยเชิงคุณภาพวิธีหนึ่ง ซึ่งเป็นวิธีการศึกษาให้ได้มาซึ่งข้อมูลเพื่อวัดความรู้ ทักษะคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ รวมทั้งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมนั้น ๆ โดยอาศัยหลักของการเชิญผู้เป็นกลุ่มเป้าหมายมานั่งคุยกัน โดยมีผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) ทำหน้าที่ดำเนินการสนทนาให้ครอบคลุมเนื้อหาสาระที่ต้องการ ผู้ร่วมสนทนากลุ่มนี้จะได้มาจากการเลือกสรรตามหลักเกณฑ์ที่นักวิจัยกำหนดไว้ว่าจะเป็นผู้ที่สามารถให้คำตอบที่เป็นความรู้ และทัศนคติตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา และเป็นตัวอย่างที่ดีจากชุมชนหรือกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการ

1. วัตถุประสงค์ของการจัดสนทนากลุ่ม

1. 1 ใช้เพื่อสร้างให้เกิดสมมุติฐาน (Generating hypothesis)

1. 2 ใช้เพื่อสำรวจความคิดเห็น ทักษะคิดของกลุ่มประชากรต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นที่

สนใจจะศึกษา

1. 3 ใช้ในการทดสอบแนวความคิดในเรื่องที่เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นมาใหม่
1. 4 ใช้ในการบำบัดรักษา เป็นการรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการช่วยแก้ปัญหาชีวิตแก่กันและกัน
 1. 5 ใช้ในการประเมินผลการวิจัยต่าง ๆ หรือโครงการพัฒนา หรือประเมินผลทางด้านธุรกิจ
 1. 6 ใช้ในการพัฒนาแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์
 1. 7 ใช้เพื่อเป็นการค้นหาคำตอบที่ยังคลุมเครือหรือไม่แน่ชัดในการวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อช่วยเสริมงานวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น
 1. 8 ใช้ประโยชน์ในการทำการศึกษานำร่อง (Pilot study) ศึกษาบางเรื่องเพื่อเป็นแนวทางในการทำกรณีศึกษา (case study) ต่อไป (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์ และโยชิน แสงวงดี . 2536 : 9)
2. ขั้นตอนต่าง ๆ ในการจัดสนทนากลุ่ม ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนคือ
 - 2.1 การจัดเตรียมกลุ่มสนทนา ก่อนจะเริ่มจัดสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยจะต้องเตรียมสิ่งต่างๆ ให้พร้อม ได้แก่ แนวคำถาม หรือแนวทางในการสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนา ผู้จัดบันทึกการสนทนากลุ่ม สมาชิกกลุ่มสนทนา
 - 2.2 การจัดกลุ่มสนทนา ควรมีขั้นตอนดังนี้ การต้อนรับผู้ร่วมสนทนา การเริ่มการสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนาแนะนำตนเองและทีมงาน และอธิบายถึงจุดมุ่งหมายในการมาทำการสนทนา วัตถุประสงค์ของการศึกษา และบอกให้ทราบว่าจะมีการบันทึกคำสนทนา การสนทนากลุ่ม ผู้ดำเนินการสนทนาเริ่มคำถามที่จัดเตรียมไว้ไปที่ละคำถาม โดยการทิ้งช่วง ให้มีการถกประเด็นและโต้แย้งกันให้พอสมควร
 - 2.3 การเตรียมข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ เมื่อสิ้นสุดการสนทนากลุ่มแล้ว ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มจะทำการถอดเทปซึ่งเป็นบทสนทนากลุ่ม เมื่อถอดบทสนทนาโดยละเอียดแล้ว ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มจึงเริ่มทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากบทสนทนากลุ่ม โดยมีขั้นตอนสำคัญคือ ผู้วิเคราะห์ควรเริ่มอ่านบทสนทนาทั้งหมดรอบหนึ่งก่อน เพื่อให้ได้ภาพรวมของเรื่องที่สนทนา จากนั้นกำหนดเค้าโครงการวิเคราะห์อย่างละเอียด ว่ามีหัวข้อใดบ้าง ให้คัดเลือกประเด็นคำสนทนาที่คิดว่าเป็นรายละเอียดที่ดีที่สุดในแต่ละหัวข้อลงในบัตรรายการ แล้วนำบัตรรายการที่มีหัวข้อหรือประเด็นเดียวกันมารวมกันไว้ด้วยกัน แล้วเริ่มทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยพิจารณาความคล้ายคลึง และความแตกต่างของทัศนะและความคิดเห็นต่างๆ รวมทั้งพยายามหาคำอธิบายว่ามีเหตุปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้ผู้ร่วมสนทนาแต่ละกลุ่มมีทัศนะเหมือนหรือแตกต่างกัน (นภาพรณี หะวานนท์ . 2534 : 17)

การวิเคราะห์สาเหตุหรือปัญหา (Causal Diagrams) โดยใช้เทคนิคแผนที่ความคิด (Mind Mapping)

ชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหาและโยงใยความสัมพันธ์ซึ่งจะช่วยให้มองเห็นความเชื่อมโยงของปัญหา ทำให้สามารถแก้ไขอย่างเป็นระบบและมองรอบด้าน การศึกษาครั้งนี้ได้ประยุกต์ใช้เทคนิคแผนที่ความคิด ซึ่งเป็นเทคนิคที่จะช่วยให้สมองคิดอย่างรอบด้านทั้ง 360 องศาแล้ว และทำให้คิดอย่างลุ่มลึก และความคิดสามารถแตกกิ่งก้านสาขาออกไปอย่างมากมาย เปรียบเสมือนรากของสมองที่มีความคิดหลัก (Main Idea) ความคิดรองที่แตกออกจากความคิดหลักต่าง ๆ และทำให้สนุกไปกับจินตนาการทางความคิด (ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์, 2544 : 213 – 218)

1. หลักการในการใช้ความคิดใน Mind Map คือ

- 1.1 ใช้ทักษะของสมองทั้งหมด โดยคิดให้รอบด้าน 360 องศา
- 1.2 ใช้จินตนาการเพื่อสร้างสรรค์ผลงานทางความคิด
- 1.3 ใช้ความสามารถในการเชื่อมคำ สร้างความคิดให้กว้างและชัดเจนสื่อความหมายได้ง่าย
- 1.4 สร้างความสนุกกับการคิด โดยเพิ่มมิติความลุ่มลึก และสร้างสัญลักษณ์ รูปภาพ และสีสัน ประกอบ เพราะเป็นสิ่งที่สมองชอบ

2. เทคนิคที่สำคัญ ใน Mind Map

- 2.1 คัดเลือกกระดาษเปล่าที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงการช่วยให้คิด จินตนาการได้รอบด้าน และแตกแขนงทางความคิดได้ดี
- 2.2 เริ่มประเด็นหรือ หัวข้อสำคัญไว้ตรงกึ่งกลางหน้ากระดาษ
- 2.3. แตกแขนงความคิดออกจากประเด็นหรือหัวข้อสำคัญนั้น ๆ โดยคิดในด้านหลัก ๆ (Main Idea) ก่อนแล้วค่อยแตกแขนงเส้นย่อย ๆ ออกไป การใช้คำ ใช้คำที่สั้น ๆ (Key Word) ง่ายต่อความเข้าใจ สะดวกต่อการบันทึกและสามารถเชื่อมโยงคำและความคิดในแต่ละแขนงต่าง ๆ ได้
- 2.4. สร้างความสนุกไปกับจินตนาการทางความคิด ด้วยการให้สีสัน วาดภาพ แสดงสัญลักษณ์ต่าง ๆ

3. หลักในการเขียนแผนที่ความคิด (Mind Map)

- 3.1 เรื่องที่เป็นหัวข้อสนใจหรือประเด็นในการประชุมที่จะให้ร่วมกันระดมสมอง จัดให้อยู่ตรงจุดกึ่งกลางของแผ่นกระดาษ

3.2 ความคิดหลัก (Main Idea) จะแตกแขนงออกจากหัวข้อหรือประเด็นที่ร่วมกันระดมความคิด ส่วนความคิดย่อย ๆ ในความหลักแต่ละด้าน ก็จะแตกแขนงออกไปเรื่อย ๆ ให้ความสำคัญด้วยการใช้เส้น โดยความคิดหลักใช้เส้นใหญ่ทึบ และเส้นเล็กลงเรื่อย ๆ เมื่อแตกแขนงของความคิด

3.3 เพิ่มความลึกในมิติของความคิด เพิ่มสีสัน ซึ่งนอกจากจะเขียนคำ (Key Word) ต่าง ๆ ลงในแผนที่ความคิดแล้ว ควรตกแต่งสี รูปภาพ เพื่อให้สนุกไปกับความคิดและจินตนาการ

3.4 เชื่อมโยงและจัดกลุ่มทางความคิดในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันอีกครั้ง เพื่อสรุปและคิดเพิ่มเติม

การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม Social Network Analysis

1. หลักการและประโยชน์

การศึกษาวิเคราะห์กลุ่มองค์กรหรือบุคคลที่จะเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อค้นหา “ประชาคม” หรือ “คนที่ทำงานในชุมชน” นอกจากนี้ใช้พิจารณาถึงกลุ่มที่มีผลกระทบและจัดความสัมพันธ์ในเชิงรับรู้ปัญหา การทำกิจกรรม ซึ่งจะทำให้ เราสามารถแยกแยะองค์กร กลุ่มคน และโครงสร้างความสัมพันธ์สำหรับการแก้ไข ปัญหาหรือการพัฒนาได้อย่างชัดเจนมากขึ้น อันจะนำไปสู่การส่งเสริมความร่วมมือ ระดมทรัพยากรเพื่อใช้ในกิจกรรมหรือโครงการของชุมชน

2. ขั้นตอนการทำกิจกรรม

2.1 ให้ชุมชนแยกแยะกลุ่มคนทำงาน องค์กร หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในแต่ละประเด็นปัญหาและการพัฒนานั้น ๆ

2.2 โยงใยความสัมพันธ์ของปัญหาหรือการพัฒนาต่อกับกิจกรรม ที่แต่ละกลุ่ม แต่ละองค์กร หรือคน ดำเนินการ หรือการรับรู้ข่าวสาร ศึกษาวิเคราะห์ความร่วมมือ

2.3 ให้นำหน้าความสัมพันธ์ของแต่ละกลุ่ม เพื่อให้สามารถจัดความสัมพันธ์ของเครือข่ายความร่วมมือโดยอาจใช้เทคนิค การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis) (ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์. 2544 : 219)

กระบวนการวิธีการพัฒนา ๔ ที่ออกแบบไว้

การพัฒนาชุดโครงการวิจัย เดินตามพ่อ : การจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน : ศึกษากรณีโจทย์ปัญหาของเกษตรกรและเครือข่ายเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ในครั้งนี้ มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยแบ่งกระบวนการพัฒนาออกเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ

ระยะที่ 2 การศึกษาบริบทชุมชน และการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ

กระบวนการวิธีการพัฒนา ๗ ที่ดำเนินการ

ระยะที่ 1 การศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ

1. กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ ซึ่งผู้วิจัยได้สืบค้นจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จในครั้งนี้ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การศึกษาเอกสาร (The Review of Documentary) โดยมีประเด็นเกี่ยวกับเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

5. ระยะเวลาที่ใช้ในการดำเนินการ เริ่มตั้งแต่เดือนธันวาคม 2549 ถึง เดือนมกราคม 2550

ระยะที่ 2 การศึกษาบริบทชุมชน และการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ

1. กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย 5 ตำบล ในจังหวัดอุทัยธานี ซึ่งประกอบด้วย

- 1.1 ตำบลคอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี
- 1.2 ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี
- 1.3 ตำบลเมืองการุ้ง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี
- 1.4 ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี
- 1.5 ตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาบริบทชุมชน และการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ ในครั้งนี้ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ 1. แนวทางการสัมภาษณ์แบบลึก (In-depth Interview) โดยมีประเด็นเกี่ยวกับ ประวัติชุมชน สภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ ข้อมูลพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ชุมชน การเมือง การปกครอง เป็นต้น 2. แนวทางการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Guideline) โดยมีประเด็นเกี่ยวกับ การเกิดขึ้น (การก่อตั้ง) การดำรงอยู่ (การดำเนินการ) และการปรับตัวของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ตลอดจนประเด็นเกี่ยวกับโจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ โดยลักษณะคำถามนั้นเป็นคำถามที่กว้างเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมสนทนาได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสรี คำถามที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ เป็นแนวทางให้ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มประเด็นการสนทนากลุ่ม 3. การวิเคราะห์สาเหตุหรือปัญหา (Causal Diagrams) โดยใช้เทคนิคแผนที่ความคิด (Mind Mapping) และ 4. การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis)

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนาม ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้การศึกษาวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal : PRA) โดยใช้เทคนิควิธีการสัมภาษณ์แบบลึก การสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์สาเหตุหรือปัญหา โดยใช้เทคนิคแผนที่ความคิด และการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นหลัก คือ 1. บริบท

ชุมชนของพื้นที่เป้าหมาย ในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ประวัติชุมชน สภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ ข้อมูลพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ชุมชน การเมือง การปกครอง เป็นต้น 2. ข้อมูลเกี่ยวกับ การเกิดขึ้น (การก่อตั้ง) การดำรงอยู่ (การดำเนินการ) และการปรับตัวของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ตลอดจนประเด็นเกี่ยวกับโจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติซึ่งพื้นที่เป้าหมาย 5 ตำบล ในจังหวัดอุทัยธานี ได้แก่ (1) ตำบลคอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี (2) ตำบลตุลुकู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี (3) ตำบลเมืองการุ้ง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี (4) ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี และ (5) ตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis)

5. ระยะเวลาที่ใช้ในการดำเนินการ เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2550 ถึง เดือนมีนาคม 2550

บทที่ 4

ผลการดำเนินงาน

การพัฒนาชุดโครงการวิจัย เดินตามพ่อ : การจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน : ศึกษากรณีโจทย์ปัญหาของเกษตรกรและเครือข่ายเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อพัฒนาโจทย์ปัญหาของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่เป้าหมาย ในการนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการแก้ปัญหาคความยากจนได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งมีวัตถุประสงค์ย่อย ดังนี้ 1. เพื่อศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ 2. เพื่อศึกษาบริบทชุมชน และวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอผลของกระบวนการพัฒนา ฯ โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งผลของกระบวนการพัฒนา ฯ มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. ผลการศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ
2. ผลการศึกษามุมมองและการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ

1. ผลการศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ
ผลการวิจัยปรากฏผลดังนี้

1.1 “โลกพยอม”.... วิถีพึ่งพา ดิน น้ำ ป่า ตำบลละงู อำเภอละงู จังหวัดสตูล

ในชีวิตของคนเราอาจจะเป็นทั้งผู้สร้างและผู้ทำลาย เพียงแต่ใครจะเลือกทำในสิ่งที่ถูกต้องด้วยความตั้งใจ และสำนึกที่พร้อมจะเปลี่ยนแปลงเพื่อก้าวสู่สิ่งใหม่ที่ดีกว่า เหมือนเช่นที่บ้านโลกพยอม.... ชุมชนบนแนวป่าชายเลน ต.ละงู อ.ละงู จ.สตูล ที่คนทั้งชุมชนมีอาชีพรับจ้างตัดไม้ในป่า เพื่อเผาทำถ่านมาแต่อดีต....

หากวันนี้ด้วยสองมือและน้ำพักน้ำแรงของพวกเขา คือ ผู้พลิกฟื้นคืนป่าให้อีกครั้ง จากการต่อสู้เพื่อสิทธิ มีเสียงในการปกครองของภาครัฐ มีการรวมกลุ่มกิจกรรมเป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน และกลุ่มอื่น ๆ บนฐานการมีส่วนร่วมของทุกคน สร้างให้เกิดความเข้มแข็ง ด้วยการบริหารจัดการของชุมชน จนได้รับรางวัลโลกสีเขียวในปี 2549 นับเป็นความภาคภูมิใจและมั่นใจว่านี่คือก้าว.... ที่เดินมาอย่างถูกต้องและพอเพียงในการดำรงชีวิต

สภาพแวดล้อมที่โอบล้อมด้วยทะเล ทรัพยากรสำคัญที่ชาวบ้านหาอยู่หากินจึงรายล้อมรอบตัว.... “ป่าชายเลน” คือฐานที่มั่นที่ชาวบ้านอิงอาศัยกินมานาน แต่เมื่อเกิดการสัมปทานป่า ความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตเดิมของชุมชนก็เปลี่ยนไป โรงงานเผาถ่านเกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับอาชีพรับจ้างตัดไม้ในป่าชายเลน ตัดไม้ส่งเข้าโรงงาน เผาถ่านส่งขาย หลายสิ่งหลายอย่างเปลี่ยนไป.... แล้ววันหนึ่งป่าชายเลนก็หมด

ในปี พ.ศ.2544 ฝืนป่าชายเลนที่เคยอุดมสมบูรณ์ ที่ชาวบ้านเคยจับหอยจับปูแห่งนี้ ก็เสื่อมสภาพลงพร้อม ๆ กับการหมดสัมปทานทำไม้ในป่าชายเลน ไม่เพียงเท่านั้นกุ้งหอยปูปลาก็หายไปจากลำคลอง หมดทั้งป่า หมดทั้งแหล่งอาหาร และไม่มีอาชีพในการทำกินอีกต่อไป

ปัญหาที่ถาโถมมายังชุมชนบนแนวป่าชายเลนแห่งนี้ กลายเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านได้มาร่วมคิด ร่วมทำ เรียนรู้ปัญหาหันและกัน บนโจทย์สำคัญที่ว่า ชุมชนจะอยู่กันอย่างใดเมื่อฐานทรัพยากรหมดลง เกิดการปรึกษาหารือในชุมชนจนเกิดเป็นแนวคิดในการปลูกป่าทดแทน

ฟื้นฟูป่า สร้างฐานทรัพยากรชุมชน

ชาวบ้านทุกคนต่างช่วยกันเก็บเอาฝักลูกไม้มาปลูกเป็นป่าทดแทน ระดมกำลังจนเกิดการจัดงานปลูกป่าวันพ่อ มีการเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดมาเปิดงาน ทำให้หน่วยงานภาครัฐเห็นบทบาทความสำคัญของกิจกรรมชาวบ้าน เกิดการร่วมไม้ ร่วมมือ ภาครัฐเข้ามาสนับสนุนกิจกรรมให้ความรู้ โดยกรมป่าไม้ได้ส่งเจ้าหน้าที่มาอบรมการฟื้นฟูป่า ปลูกป่าทดแทนให้แก่ชุมชน และให้ชาวบ้านรับจ้างเพาะกล้าไม้แล้วนำไปปลูกในป่า

แม้ว่าจะมีหน่วยงานรัฐเข้ามาสนับสนุน แต่ความแตกต่างในวิถีชีวิตระหว่างชาวบ้านผู้อยู่อาศัยในป่าชายเลนกับเจ้าหน้าที่รัฐ กลับกลายเป็นสิ่งที่สร้างกระบวนการเรียนรู้สำคัญให้กับชุมชน โศกพยอม ชาวบ้านมีความเห็นที่แตกต่างไปในการไปปลูกป่า กรมป่าไม้เน้นการปลูกป่าในลักษณะป่า จัดตั้งโดยทางที่ให้โล่งเตียนแล้วนำกล้าไม้ชนิดเดียวไปปลูกใหม่ทั้งหมด ในขณะที่ชาวบ้านมีความเห็น ที่มองถึงความสำคัญของซากไม้ต่าง ๆ ที่เหลืออยู่ที่ยังสามารถแตกกิ่งก้านเติบโตได้โดยธรรมชาติ และสุดท้ายชาวบ้านจึงใช้วิธีการนำกล้าไม้ใหม่ ชนิดใดก็ได้ไปปลูกแซมในพื้นที่เดิมโดยไม่มีการถางเตียน กลายเป็นวิธีการปลูกป่าทดแทนที่เห็นผล เมื่อต้นไม้โตขึ้นชุมชนก็ได้ป่าชายเลนกลับคืนมา ป่าที่อุดมสมบูรณ์มีทั้งไม้โกกง ไม้แสมเหมือนเดิม

นับว่าการปลูกป่าของชุมชน เป็นการปลูกป่าแบบธรรมชาติที่ไม่ต้องมีใครมาสอน แต่อยู่ในความรู้สึก ในจิตสำนึกของชาวบ้านที่เกิดและเติบโตอยู่กับป่า เรียนรู้จากบรรพบุรุษมาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้มีการตั้งคณะกรรมการป่าชายเลนขึ้นเพื่อบริหารจัดการ และกำหนดกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์จากป่า ด้วยเห็นความสำคัญของป่า ซึ่งเปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ของผู้คนชุมชนในหลายหมู่บ้าน รวมทั้งยังเป็นแหล่งอาชีพ แหล่งอาหาร สมุนไพร และเป็นที่ยึดมั่นกักกันภัยจากธรรมชาติ อย่างกรณีคลื่นสึนามิอีกด้วย

“ป่าชุมชน” ก้าวอย่างสู่ความยั่งยืน

เมื่อการปลูกป่าเกิดขึ้น การฟื้นฟูวิถีเดิมจึงกลับคืนมาด้วยเช่นกัน การอยู่กับธรรมชาติอย่างเคารพ เกื้อกูล พึ่งพิงอาศัยฟื้นฟูกลับมา การจัดการป่าหาใช่เป็นเพียงป่าทดแทนเท่านั้น แต่ชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญของป่าที่มีคุณค่า และประโยชน์อันมากมาย เกิดเป็นกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์จากป่า คือ ห้ามใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าเฉลิมพระเกียรติ สมาชิกคนใดต้องการใช้ไม้ในกรณีจำเป็นต้องแจ้งคณะกรรมการป่าทราบล่วงหน้า 3 วัน สมาชิกคนใดตัดไม้ 1 ต้น ต้องปลูกทดแทน 5 ต้น ผู้ใดตัดไม้โดยไม่บอกคณะกรรมการป่า จะถูกดำเนินคดีและจ่ายค่าปรับ 500 – 1000 บาท ค่าปรับที่ได้จะนำเข้ากองทุนพัฒนาป่าชายเลน กฎระเบียบนี้สามารถปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมตามความเหมาะสม ห้ามบุคคลภายนอกเก็บลูกฝัก พันธุ์ไม้จากป่าชายเลนก่อนได้รับอนุญาต และแม้ว่าในการจัดการป่าของชุมชน จะมีโครงสร้างคณะกรรมการในการดูแลจัดการ แต่กลับพบว่าจิตสำนึกของชาวบ้านกลับเป็นพลังสำคัญยิ่งที่หนุนเสริมการจัดการป่าชุมชนให้ยั่งยืนยิ่งขึ้น ชาวบ้านต่างทำหน้าที่อย่างเต็มความสามารถในการดูแลรักษาป่า เป็นหูเป็นตาสอดส่องไม่ให้คนภายนอกเข้ามาลักลอบตัดไม้ เพราะผืนป่าชายเลนแห่งนี้คือเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงชีวิตชุมชนอย่างแท้จริง

มีป่า มีแหล่งอาหาร จึงมีความพอเพียง

ความผูกพัน และความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลของชาวบ้าน โลกพยอมกับทรัพยากรธรรมชาติ กลับคืนมาอีกครั้ง จากผืนป่าชายเลนเชื่อมโยงสายน้ำ ลำคลอง ผืนดินที่ชาวบ้านอิงอาศัยในการทำไร่นาเรือกสวนไม่พอสวย เกษตรธรรมชาติตามวิถีเดิมต่างกลับคืนสมบูรณ์

“คลองตึงหงี” เป็นสายน้ำแห่งชีวิตที่เป็นแหล่งทรัพยากรสัตว์น้ำนานา ชาวบ้านใช้ลำคลองนี้เป็นแหล่งอาหารจับกุ้งหอยปูปลามาแต่อดีต เมื่อป่าสมบูรณ์ ย่อมทำให้แหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ตามคลองสายนี้จึงเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชนเรื่อยมา จนปัจจุบันมีการส่งเสริมอาชีพประมงพื้นบ้านโดยการเลี้ยงปลาในกระชังตลอดแนวลำคลองจากกรมประมง ปัจจุบันมีสมาชิกกว่า 50 ครัวเรือน มีกระชังทั้งหมด 80 กระชัง จากเริ่มต้นเพียงแต่ 20 กระชังเท่านั้น การบริหารจัดการกลุ่มที่ดีทำให้ชาวบ้านมีอำนาจในการต่อรอง ได้ราคาปลาที่เหมาะสม และไม่ถูกคราคราจากพ่อค้า

คนกลางที่มารับซื้อ ปัจจุบันมีเงินกองทุนหมุนเวียน เพื่อจัดสวัสดิการแก่สมาชิก 25,000 บาท มีกระบวนการชุมชนในการดูแล จัดการ มีเวรยามทำหน้าที่ผลัดกันให้อาหารปลาและนอนเฝ้าปลาในตอนกลางคืนเพื่อป้องกันขโมยจากชุมชนอื่น มีกฎกติกา สวัสดิการสำหรับสมาชิกกลุ่ม หากพ่อแม่สมาชิกเสียชีวิตได้รับเงิน 3,500 บาท โดยมีการทำประกันชีวิตให้สมาชิกคนละ 50,000 บาท เสียค่าประกันเดือนละ 200 บาท แบ่งปันให้โรงเรียน 20,000 บาท เป็นค่าอาหารกลางวันของเด็ก และมีแนวคิดที่จะต่อยอดเงินให้แก่สมาชิกอีกด้วย เรียกได้ว่าเป็นการบริหารจัดการกลุ่มที่เชื่อมโยงชุมชนทั้งชุมชน และเป็นการจัดการอาชีพ ความเป็นอยู่โดยชาวชุมชนเพื่อชุมชน แสดงให้เห็นศักยภาพและพลังสร้างสรรค์ของชาวบ้านในการพึ่งพาตนเองอย่างชาญฉลาดและเท่าทัน “ถ้าเราบริหารจัดการกระชังปลาดี เราก็รับสมาชิกเพิ่ม เงินค่าสมัครก็เพิ่ม เงินออมก็เพิ่ม... โดยจริง ๆ แล้วชุมชนเราต้องการคน ต้องการความสามัคคี ความเอื้ออาทร เป้าหมายจริง ๆ อยู่ตรงนั้นให้คนได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน”

ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน ก่อให้เกิดกิจกรรมร่วมกันของชุมชน ที่ได้สร้างแนวคิดและกระบวนการเรียนรู้สำคัญแก่ชุมชน เรียนรู้ “พลัง” ที่มาจากการรวมกลุ่ม ร่วมมือกันโดยมีความสามัคคี เข้าอกเข้าใจกัน เป็นตัวประสานร้อยรวมความเป็นหนึ่งเดียวให้เกิดพลังของชุมชน อันนำไปสู่ความสำเร็จ

พลังหญิง พลังกลุ่มออมทรัพย์กองทุนชุมชน

ในวิถีพึ่งพาทรัพยากรของชุมชนโลกพยอม ส่วนที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการผลักดันขับเคลื่อนกิจกรรมก็คือ กลุ่มผู้หญิงในชุมชน หลากหลายเรื่องราวชีวิตผู้หญิงโลกพยอมสะท้อนถึงความเข้มแข็ง และพลังของผู้หญิงที่มีบทบาทในการประสานพลังชุมชน เคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้หญิง ให้มีบทบาทในการบริหารจัดการงานชุมชน จนเกิดกลุ่มกิจกรรมมากมาย ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านมีรายได้ มีอาชีพทำกิน และหนึ่งในกลุ่มกิจกรรมชุมชนที่สำคัญก็คือ “กลุ่มออมทรัพย์กองทุนชุมชน”

เจ้สู เอ็มเล่ง ผู้หญิงวัย 51 ปีที่ประกอบอาชีพมากมายจนเธอบอกว่าไม่มีอาชีพเป็นหลักแหล่ง ทำทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ และมีคนจ้าง วันนี้เจ้สู เอ็มเล่ง เป็นหัวหน้าครอบครัวที่ต้องหาเลี้ยงสามที่เจ็บไข้ได้ป่วยจนไม่สามารถทำงานได้ ระยะเวลาที่ผ่านมา เธอบอกว่า เธอสามารถส่งเสียเลี้ยงดูลูกสาวทั้งสองคนให้เรียนจบปริญญาตรีโดยไม่ต้องกู้เงินเรียน ลูก ๆ ต่างมีครอบครัว และสามารถทำงานเลี้ยงตัวเองได้ในปัจจุบัน นี่คือการภาคภูมิใจของหญิงชาวบ้านที่ทำทุกอย่างได้ด้วยตัวเอง อาศัยเพียงสองมือและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน “มะมีรายได้ 3 – 4 พันบาทต่อเดือนเท่านั้น แต่เราไม่ฟุ่มเฟือย ข้าเราก็มีกินเอง กับข้าวกี๊เยอะเยอะ อยากกินกุ้งหอยปูปลาก็ออกคลองเตี้ยก็ได้อิน ผักก็มีอยู่ในสวน ซื่อกินนิดหน่อย ก็มีเงินเก็บส่วนหนึ่งไว้ให้ลูก ส่วนหนึ่งเก็บ

ออม มะมีหลักเสมอว่าได้เงินเท่าไรก็ใช้ 1 ส่วน เก็บออม 2 ส่วน มีความเป็นอยู่ที่ไม่ฟุ่มเฟือย จนมะส่งลูกเรียนได้จบปริญญาตรีไม่ต้องกู้เงินรัฐเรียน แค่นี้ก็ถือว่ามะทำได้แล้ว มะเลี้ยงลูกส่งเสียลูกได้เป็นอย่างดีเท่าที่มะจะทำได้ มะมีกินมีใช้มีเหลือเก็บเพราะเราเห็นว่าเรามีเท่าไรใช้เงินที่มีคุณภาพของเงาะสุ เอ็มเล่ง ที่ปฏิบัติมานานด้วยการนำรายได้ที่มีมาใช้เพียง 1 ส่วน เก็บออม 2 ส่วน และกลายเป็นหลักคิดสำคัญของการเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนทั้ง 4 กลุ่มด้วยกัน ทั้งกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้เลี้ยงปลาในกระชัง กลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มกองทุนหมู่บ้าน และอีกหนึ่งเสียงสะท้อนจาก ไหมมูนิ๊ะ หลีหาค หญิงผู้พลิกบทบาทจากแม่บ้านก้าวขึ้นมาทำงานในบทบาทหน้าที่ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครองและประธานกองทุนหมู่บ้าน “กองทุนหมู่บ้านเป็นกองทุนเงินล้าน เรื่องเงินทองมักเป็นผู้หญิงดูแล ด้วยมีคำพูดที่ฟังรื่นหู มีความละเอียดอ่อน มีความรอบคอบมากกว่าในเรื่องการเงิน และการทำบัญชี เมื่อมีเงินทุนมา ทุกคนจะได้หมด โดยเฉลี่ย ๆ กันไป เพราะทุกคนก็คือเครือญาติ เราก็รู้ ๆ เห็น ๆ กันอยู่ว่าเขาเอาเงินไปทำอะไร คิดว่าการทำตรงนี้มีประโยชน์ช่วยให้ชาวบ้านมีที่พึ่งในยามยาก ไม่ต้องไปพึ่งหนี้ในระบบอื่น ๆ มีทุนในการประกอบอาชีพ และทำให้ชาวบ้านมีวินัย รับผิดชอบและซื่อสัตย์ต่อตนเอง”

เรื่องราวในการทำงานของกลุ่มผู้หญิง พลังของชุมชนนี้ ไม่ใช่เป็นเรื่องของความสุจริตที่มีสำหรับตัวเองเท่านั้น แต่เป็นการแบ่งปันความสุขไปสู่คนอื่น ๆ ทั้งในครอบครัวและในชุมชน ชาวโคกพยอมต่างมีจิตอาสาที่จะทำงานเพื่อส่วนรวม มีจิตอาสาที่มุ่งหวังเพื่อทำให้ชุมชนมีความสุข และเมื่อชุมชนและส่วนรวมมีความสุข คนในชุมชนก็จะมีมีความสุขตาม เงาะสุ เอ็มเล่ง บอกว่า “ไม่หวังอะไรเลยกับการทำงานกลุ่ม ช่วยงานไม่หวังผลกับตัวเอง แต่หวังว่าสิ่งที่เรามาช่วย ถึงแม้จะเป็นแค่แรงงานก็จะช่วยให้งานที่มี ทำไปได้ และผลก็จะตกอยู่กับกลุ่มของเรามากกว่า เป็นผลที่ตกสู่ส่วนรวม” สิ่งละอันพันละน้อยเหล่านี้ ได้เชื่อมร้อยและฟื้นแนวความคิดความพอเพียงของชาวชุมชน ฟื้นความสำคัญของความเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง สามัคคี และชาวบ้านอยู่ได้ด้วยการเห็นคุณค่าของทรัพยากรรอบตัว ทั้งดิน น้ำ ป่า และเรียนรู้ที่จะจัดการ จัดสรรทรัพยากรที่มี “รายได้เพียงเล็กน้อยเดือนละ 4 – 5 พัน ไม่พอหรือถ้าใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย โดยเฉพาะถ้าเราไปหลงติดกับวัตถุต่าง ๆ อยากได้ใครมีไปตามคนอื่น ๆ เราจะอยู่ไม่ได้ แต่ถ้าเรารู้จักใช้ รู้จักจัดสรรเงินที่เรามี ใช้ประโยชน์ให้ได้มากที่สุด ก็ใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุข วันนี้เรามีค่าใช้จ่ายไม่มาก กับข้าวกับปลาแทบจะไม่ต้องซื้อ ซื้อเฉพาะที่เราทำเองหาเองไม่ได้เท่านั้น เรียกว่า เราต้องรู้จักใช้เงิน รู้จักใช้ชีวิต รู้จักประมาณตน รู้จักพอใช้ในสิ่งที่เรามี” เงาะสุ เอ็มเล่ง “ชีวิตที่พอเพียงสำหรับมะคือได้แค่ไหนก็แค่นั้น หรือว่ามะทำได้แค่ไหน มะก็พอใจที่จะได้เท่านั้น ให้เราได้กิน ได้อยู่อย่างสบายออกสบายใจ พอใจในสิ่งที่เรามีอยู่ ไม่ต้องขวนขวายมากมาย เคยคิดอยากจะมีเหมือนคนอื่นแต่ก็ไม่ได้พยายามทำ เพราะว่ามีพอใจกับสิ่งที่มะมี ที่มะทำไว้ พอใจกับสิ่งที่มี ภูมิใจกับสิ่งที่เป็น เป็นคำพูดที่มะได้ยิน

จากที่ไหนไม่รู้ แต่ว่ามะคิดว่าเหมาะกับมะ มะมีงานทำทุกวัน ถึงแม้เป็นงานรับจ้างไม่มีงานเป็นหลักเหมือนคนอื่น แต่มะอยู่ได้ พึ่งพาตนเองได้ มะยอมรับว่าสภาพตอนนี้อยู่ได้ดีมีความสุขตามสมควร มีความสุขที่สุดที่มะอยู่ได้ ลูกสาวมะอยู่ได้ ครอบครัวเรามีความสุขตามสมควรที่เราทำได้พอแล้ว”

และอีกหนึ่งผู้แก่ ป๊ะรอบบี หม่องเริ่ วัย 52 ปี ทุกวันนี้การทำงานที่ป๊ะรอบบี ทำอยู่ทุกเมื่อเชื่อกันคือการเป็นช่างทำบ้านหรือช่างก่อสร้าง นอกจากนี้ยังเป็นช่างต่อเรือ และทำสวนวนเกษตรอยู่ที่บ้าน รวมถึงการเลี้ยงปลากระชังอีกด้วย “ชีวิตในแต่ละวันนอกจากทำงานสร้างบ้านเป็นหลัก ก็ยังรับซ่อมเรือให้กับชาวบ้าน มีงานทุกวัน และที่สำคัญคือการทำสวนไม้ผสมที่บ้าน ที่เรียกว่า วนเกษตร ป๊ะเริ่มจากไปดูมาจากที่ต่าง ๆ เห็นคนอื่นทำแล้วมีรายได้มีอาหารการกิน ลดรายจ่ายในครอบครัวได้ ก็เลยเริ่มทำบ้าง สวนวนเกษตรของป๊ะอยู่ที่หลังบ้านปลูกทั้งไม้ผล เช่น มะม่วง ขนุน กระท้อน ปลูกไม้หอมไว้ขายต้น เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ไว้ขายตัวเก็บไข่ไว้กิน นอกจากนี้ยังมีแปลงผักหลาย ๆ อย่าง ผลที่เห็นคือ มีอาหารการกิน มีรายได้จากการทำวนเกษตร พอเลี้ยงครอบครัวเพิ่มเติมได้” หลักคิดสำคัญของ ป๊ะรอบบี หม่องเริ่ ในการทำวนเกษตรคือ การพยายามลดรายจ่ายของครอบครัว โดยการทำบัญชีรายรับ รายจ่าย ทำให้เห็นว่าครอบครัวจะลดรายจ่ายลง ถ้าปลูกพืชที่สามารถเป็นแหล่งอาหารและเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวของจากการทำอาชีพหลัก ๆ และมีแหล่งอาหารสำรองที่คล่องต่องดงไว้พึ่งพิง

“ป๊ะอยากได้รถกระบะซัดคันไว้ทำให้เวลาทำงานสะดวกขึ้น และไปไหนมาไหนสะดวกขึ้น แต่เมื่อมาคิดดูก็จะเป็นภาระมาก ๆ ในตอนนี้ ไว้ให้เราสู้สักว่าเอามาแล้วไม่เป็นภาระ รอให้ลูกเรียนจบก่อนจึงค่อยซื้อ น่าจะดีกว่า ตอนนี้อย่าทำอะไร การมีอะไรเพิ่มขึ้นเราต้องไม่ลำบากไปกว่าเดิม นั่นแสดงว่าเราพร้อมที่จะมีอะไรเพิ่มขึ้น” นี่คือนั่งความคิดอย่างง่าย ๆ ของป๊ะรอบบี หม่องเริ่ ที่มองและคิดได้เองมาตลอดว่า ความพอเพียงสำหรับตนเองคือรู้จักพอใจในสิ่งที่เรามีอยู่ รู้จักช่วยเหลือตัวเอง และรู้ว่ากำลังทำอะไรได้ไม่เกินกำลังตัวเอง ซึ่งทำให้ชีวิตของป๊ะและครอบครัว อยู่กันมาได้อย่างมีความสุข สบายตัวสบายใจ...

เรื่องราวของหลากหลายชีวิตบนผืนดินแนวป่าชายเลน โลกพยอมแห่งนี้ สะท้อนภาพชีวิตของวิถีพอเพียงในรูปแบบต่าง ๆ บนฐานสำคัญคือ การมีฐานทรัพยากรธรรมชาติในการอิงอาศัยทั้งผืนดิน น้ำ ป่า ที่ผสมผสานเชื่อมโยง รวมทั้งการมีกลุ่มกิจกรรมที่มีการจัดการอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนี้ หากชุมชนมีทรัพยากร พวกเขาจะสามารถหาอยู่หากิน อยู่ได้ และนอกจากจะอยู่ได้ ยังต้องมีกระบวนการในการสืบสานแนวคิดของชุมชน ทำให้เกิดการขยายผลของความรู้ชุมชนที่มีคุณค่า สร้างกระบวนการให้คนมองเห็นคุณค่าร่วมกัน มองเห็นคุณประโยชน์ของทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งป่าชายเลน สายน้ำ ลำคลอง และทุนวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอยู่

บรม : กระบวนการ บ้าน โรงเรียน และมัสยิด

“เรารู้ตัวเองว่าสิ่งไหนจำเป็น และสิ่งไหนควรทำ สิ่งไหนไม่ควรทำ เพราะในหลักศาสนา ก็มีสอนอยู่แล้ว” สิ่งไหนไม่ควรทำ เพราะในหลักศาสนาก็มีสอนอยู่แล้ว” จากแนวคิดนำไปสู่กาปรับใช้ในชีวิตชาวชุมชน เกิดการผลักดันให้ชาวบ้าน มีความกระตือรือร้นตั้งใจในการประกอบอิฟ เช่น การเลี้ยงปลาในกระชัง ส่งผลให้ความเป็นอยู่ดีขึ้น และสิ่งสำคัญคือความรักสามัคคี และเข้าใจกันระหว่างชาวบ้าน โรงเรียน มัสยิด ผ่านการพบปะพูดคุยกันทุกคำคืน ที่ศาลาท่าน้ำซึ่งสร้างขึ้นด้วยน้ำพักน้ำแรงของชาวชุมชน ช่วยกันหางบประมาณและบริจาคเพิ่มเติม ส่งผลให้กิจกรรมของชุมชนประสบผลสำเร็จ เช่น กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน จนได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวในปี 2549 และที่สำคัญชุมชนยังยึดมั่นในหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม เป็นมุสลิมที่คิดดี ทำดี และไม่เบียดเบียนใคร มีความเคารพในระบอบอาวุโส เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนระหว่างรุ่น ให้เกิดการเรียนรู้และเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิตของชาวชุมชนเรียกได้ว่า จัดการชุมชนบนฐานศาสนา ใช้ความมีน้ำใจและแบ่งปันกันและกันอยู่เสมอ ทั้งในโรงเรียน มัสยิด วัด ผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาส ในชุมชน รวมทั้งมีการถ่ายทอดแนวคิด ความรู้ของผู้อาวุโสและแนวทางการทำงาน ประสบการณ์ กระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ ของแกนนำ ชุมชนด้วยการพูดคุยแลกเปลี่ยนอย่างเปิดเผย ณ ศาลาการเรียนรู้น้ำ ที่เป็นดั่งโรงเรียนคำคืนที่ไม่เคยขาดหายผู้คนมาชุมนุมกัน

ผู้เฒ่าวัย 80 ปี ป๊ะมาหมาด หลีหาค คอยสอนสั่งเล่าเรื่องราวในอดีตให้ชาวชุมชนได้ฟัง แทนทุกคำคืนที่มีการพบปะพูดคุยที่ศาลาท่าน้ำ “คนสมัยก่อนกับสมัยนี้ไม่เหมือนกัน สมัยก่อนรู้จักใช้จ่าย ใครมีเงิน 30 บาทก็ถือว่ารวยแล้ว เพราะรู้จักการใช้จ่าย รู้จักทำให้สุขภาพดี แต่คนสมัยนี้ชอบแต่ซื้อ ไม่รู้จักทำ จะลำบากในภายหลังเพราะเอาแต่ใช้จ่าย ฟุ่มเฟือย เป็นหนี้ ธกส. ฟ่อนนั้น ฟ่อนนี้ เราทำของเรา รู้ใช้อย่างสมคูล อยู่ให้พอกิน อยู่ให้พอใช้ คือความพอเพียง” และที่สำคัญ มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ทั้งในรูปแบบกลุ่มกิจกรรม กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าชายเลน รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องต่าง ๆ เช่น การเลี้ยงปลาในกระชัง ขนมวลูกรโยย การต่อเรือหัวโทง ให้ลูกหลานของชุมชนได้ศึกษาในโรงเรียน หลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนบ้านโคกพยอมจึงเกิดขึ้นจากความร่วมมืออย่างเต็มที่ของชุมชน โรงเรียนรวมไปถึงมัสยิดประจำชุมชน เป็นการจัดการที่เชื่อมโยงหรือที่เรียกว่า บรม ซึ่งได้แก่ บ้าน โรงเรียน และมัสยิด ร่วมมือร่วมใจกันในการเสริมสร้างความรู้และแนวคิดต่าง ๆ เพื่อเป็นทุนในการดำเนินชีวิตให้กับลูกหลาน อีกทั้งยังเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันภัยให้กับลูกหลานอีกด้วย

ความสำเร็จของชุมชนโคกพยอม จึงเกิดจากพลังของคนในชุมชนทุกส่วนที่ร่วมกันคิด ทำ แก่ไข และจัดการชุมชนของตนเอง มีชีวิตที่มีวิถีผูกพัน และสอดคล้องกับฐานทรัพยากร มีแกนนำชุมชนที่ทำงานเชื่อมประสาน สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมต่าง ๆ เชื่อมประสานเยาวชน มุ่ง

สร้างคนรุ่นใหม่ให้สืบสานวิถีของพ่อ แม่ ปู่ย่า ตายาย โลกพยอมในวันนี้จึงเป็นชุมชนพอเพียง ที่มีวิถีพึ่งพา ผูกพันกับดิน น้ำ ป่าอย่างเกื้อกูล และยั่งยืน

เส้นทางข้างหน้า บนทิศทางวิถีพอเพียง

เส้นทางก้าวต่อไปของชุมชนวิถีผูกพัน ดิน น้ำ ป่าแห่งนี้ คือ เส้นทางของความท้าทาย ความพยายามของชุมชนในการจัดการตนเอง สิ่งที่ชุมชนต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างระบบทุนที่ถาโถมชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีบริษัทยักษ์ใหญ่ด้านอาหารในเรื่องการเลี้ยงปลาในกระชัง พยายามเจ้าแตรกแซงวิถีของชุมชน แต่ชาวชุมชนก็ไม่ได้นั่งนอนใจ เพราะชาวบ้านก็เตรียมพร้อม ต้อนรับ และสร้างความเข้มแข็งในแนวทางของตนเอง ขณะเดียวกันนโยบายจากภาครัฐเองก็มีส่วน ทั้งนโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน โครงการ seafood bank โดยที่ชุมชนเองก็กำลังศึกษาข้อมูลจากภาครัฐ ถึงผลดี ผลเสียอยู่ในขณะนี้

นอกจากเส้นทางที่ต้องจัดการอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้แล้ว ความฝันที่ชาวชุมชนมุ่งมั่นที่จะก้าวต่อ คือ ความตั้งใจที่จะทำให้ชุมชนของตนเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวนิเทศ มีโฮมสเตย์ มีโปรแกรมท่องเที่ยวชมป่าชายเลน วิถีชีวิตประมงพื้นบ้าน ชมธรรมชาติสองฝั่งคลอง ล่องคลอง ดึงหัง การจับปลาของชาวบ้าน การเลี้ยงปลาในกระชัง และชมภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยกำลังศึกษาแนวทางและหางบประมาณไปดูงาน อีกทั้งพัฒนาปรับปรุงพื้นที่บริเวณป่าชายเลนให้เหมาะสมเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทุนเดิมและความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน ดังนั้น ความพอเพียงของชุมชนจึงไม่ใช่การหยุดนิ่งเฉย แต่ความพอเพียงจะชีวิตได้ เมื่อชุมชนได้มีโอกาสจัดการตนเอง มีโอกาสในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ในขณะเดียวกันก็สามารถจัดสรรแบ่งปันฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชาวชุมชนอย่างเท่าเทียม และยั่งยืน

เพราะสำหรับวิถีชุมชนในชนบท ฐานทรัพยากรคือฐานที่มั่นในการพึ่งพิงอิงอาศัย คนชุมชนจะอยู่ได้ หากพวกเขาสามารถเข้าถึง และจัดการทรัพยากรนั้น ๆ ได้ อย่างชุมชนแม่ทาจังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนโลกพยอม จังหวัดสตูล แตกต่างกันตามสภาพพื้นที่ ต่างภาษาพูด ต่างวัฒนธรรม แต่ความแตกต่างที่หลากหลายเหล่านี้ คือ ภาพชีวิตของชุมชนที่สะท้อนถึงมุมมองความพอเพียง ที่ให้คุณค่ากับทรัพยากรธรรมชาติเหมือนกัน อาจต่างรูปแบบในการจัดการ แต่ไม่ได้ต่างเลยในเป้าหมายที่จะดำรงอยู่

จากชุมชนในชนบทจากภาคเหนือและภาคใต้ เดินทางมุ่งหน้าสู่ชุมชนใกล้เมือง กิ่งชนบท กิ่งเมืองในภาคอีสาน ที่มีลักษณะเฉพาะตัวแตกต่างจากชุมชนชนบท ทั้งเรื่องฐานทรัพยากร ทุนเดิมทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อที่จะเรียนรู้ร่วมกันว่า ความหลากหลายของพื้นที่ต่าง ๆ มีความพอเพียงและยั่งยืนในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ได้อย่างไร (วิทยาลัยการจัดการ.2549 : 37 – 55)

1.2 ชุมชนวิถีพอเพียง ตำบลบ้านใหม่ อ.หนองบุญมาก จ.นครราชสีมา

ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ ๑ ที่จังหวัดนครราชสีมา หรือเรียกกันติดปากว่า โคราช มีชุมชนวิถีพอเพียง ที่มีกลุ่มกิจกรรมความรู้หลากหลาย ชุมชนตำบลบ้านใหม่ อำเภอหนองบุญมาก จังหวัดนครราชสีมา พื้นที่เรียนรู้ที่เชื่อมโยง 9 หมู่บ้านบนฐานคิดการทำงานแบบพี่น้อง มีฐานความรู้จำนวนกว่า 12 ฐานเรียนรู้ เช่น เรื่องสมุนไพร ไม้ดอกไม้ประดับ ทอผ้า กลองยาว หินทราย แปรรูปน้ำพริก ขนมหอมม่วง ปุยชีวาภาพ ข้าวตั้งหมูหยอง และป่าชุมชน

ชุมชนตำบลบ้านใหม่อาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน เหมือนชุมชนชนบททั่วไปในภาคอีสาน ชาวบ้านมีประวัติความเป็นมาจากกลุ่มบรรพบุรุษที่ย้ายถิ่นมาบุกเบิก จับจองที่ทำกินเดียวกัน เมื่อสภาพแวดล้อมไม่ได้เป็นใจนักในการอยู่อาศัย ทำให้ชาวบ้านต้องหันหน้าพึ่งพาอาศัยกันมาตั้งแต่อดีต แต่เงื่อนไผ่เช่นนี้ กลับหล่อหลอมจิตใจเอื้ออาทรของชุมชนให้เข้มแข็งหนักแน่นมาจนถึงปัจจุบัน

วิถีชีวิตของชาวบ้านแต่ละครอบครัวมีฐานะใกล้เคียงกัน มีความสุขกันตามอัตภาพที่แตกต่างกันไปของแต่ละคน มีอิสรภาพในการดำเนินชีวิต เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม จึงมีอิสระที่จะคิดวางแผนจัดการครอบครัวของตัวเองได้เต็มที่ รวมทั้งมีอิสระที่จะคิดค้น ตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่วนรวมด้วย

จากหนึ่ง รวมเป็นกลุ่มก้อน

.... กว่าชุมชนบ้านใหม่จะเติบโต เข้มแข็ง เป็นชุมชนเรียนรู้เหมือนเช่นทุกวันนี้ เมื่อก่อนชาวบ้านอยู่กันอย่างตัวใครตัวมัน ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ แต่ปัจจุบัน ชาวบ้านได้หันมาพึ่งพากันมากขึ้น มองเห็นความสำคัญของความเป็นชุมชน และทุนทางสังคมเดิมที่มีอยู่มากมายเติมชุมชน โดยมีการสนับสนุน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกับหน่วยงานพัฒนาต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

หนึ่งในทุนที่สำคัญของชุมชน ก็คือป่า ฝืนป่าที่ชุมชนมีความฝันอยากให้เห็นผักรหวานเต็มพื้นที่ เกิดชุมชนสังคัมผักรหวาน ยืนอยู่บนหลักคิดการพึ่งพาตนเอง เศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ผู้ใหญ่พรหม ปีกกลาง ผู้ใหญ่บ้านใหม่สมบูรณ์ “เวลาเข้าไปในป่า ก็ปลูกอะไรสักอย่างในป่า เช่น สมุนไพร อย่างจิง ตะไคร้ มะตูม บัวบก กระเจี๊ยบ ผักรหวาน แล้วช่วยกันดูแลรักษาป่า เพราะเมื่อป่าอยู่ได้ ชาวบ้านก็อยู่ได้ อยากให้เป็นบ้านสีเขียว ป่าสีเขียว นี่คือการความฝันที่คิดไว้” ด้วยความคิดเช่นนั้น การรวมแรงพึ่งพาเอื้ออาทรกันจึงเกิดขึ้นในหลายรูปแบบ

เช่นเดียวกับ ธนาคารแรง ที่เกิดขึ้นมาเพื่อทำให้ชาวบ้านช่วยเหลือพึ่งพิงซึ่งกันและกัน คล้ายกับวิถีเดิมที่มีการลงแขก เอาแรงของแรงกันได้ ขณะเดียวกันทั้งการฟื้นฟู ดูแลป่า การฟื้นวิถีพึ่งพาแบบดั้งเดิม ก็สอดคล้องกับการให้ความสำคัญกับวิถีการทำเกษตร ซึ่งแต่เดิมนั้นการเกษตร

เป็นปัญหาสำคัญของชุมชน “ตอนที่ใช้ปุ๋ยเคมีก็ไม่ได้นึกถึงปัญหาสุขภาพ ร่างกายหรือทุนในการเพาะปลูกข้าว อ้อย หรือมันสำปะหลัง รู้แต่ทำให้มันงามไว หัวใหญ่ ได้น้ำหนักเท่านั้น จนเกิดปัญหาขายง่าย สุขภาพ ผลผลิต พอมูลนิธิหมู่บ้าน เครือข่ายภูมิปัญญาไทเข้ามาช่วงปี พ.ศ.2543 – 2544 มาแนะนำอบรมทำปุ๋ยน้ำสกัดชีวภาพและพาไปดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ ชาวบ้านก็เริ่มสนใจและทดลองทำ แต่วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตก็ยังอยู่ที่คอกวัว กองฟางที่กองบริเวณลานข้างบ้าน อยากรู้การทำปุ๋ยหมักด้วยจุลินทรีย์ในครัวเรือนก็จะนำจุลินทรีย์วัตถุที่ต้องการทำปุ๋ยหมัก เช่น หลุ้าแห้ง ใบไม้แห้ง ฟางแห้ง มูลสัตว์ มากองรวมกัน คลุกให้เข้ากัน ผสมกับน้ำสกัดชีวภาพกับกากน้ำตาล ไปรดบนกองปุ๋ยให้ชุ่มทั้งกอง “การปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อการใช้ปุ๋ยเคมีมาเป็นปุ๋ยชีวภาพไม่ใช่เรื่องที่ย่างหรือยาก เพียงแต่ธรรมชาติของคนต้องการเห็นคนทำเป็นแบบอย่าง และยิ่งทำแล้วได้ผลผลิตดี ประสบความสำเร็จ คนก็ยิ่งจะเอาเป็นเยี่ยงอย่าง และทำตามในที่สุด

การผลิตของชาวบ้านจึงเน้นการใช้ปุ๋ยธรรมชาติมากกว่าปุ๋ยเคมี ไม่ใช่เงินเป็นตัวตั้ง ด้วยเห็นปัญหาร่วมกันว่าการทำเกษตรที่ผ่านมา ชาวบ้านใช้สารเคมีกันอย่างมากในการเพาะปลูก สุขภาพมีปัญหา สิ่งแวดล้อมก็เลวร้าย จุดนี้เป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านเริ่มตระหนัก และหันกลับมาทำเกษตรอินทรีย์ ผลที่ได้จากการทำเกษตรอินทรีย์ เกิดประโยชน์แก่ชาวบ้าน ครอบครัวและชุมชน

พ่อสัมฤทธิ์ ยอดไชสง “เราไม่ต้องซื้อหาผักกิน เพราะมีผักสวนครัวในบ้านที่สะอาดปลอดภัย เราก็แข็งแรงและประหยัด อยู่ได้... เกิดความพอเพียงที่เกิดจากการทำพออยู่ ไม่เกินตัว ตามศักยภาพ ตามทุน และปัญญาที่มี คนในชุมชนก็รักใคร่เกื้อหนุนกัน อยู่กันอย่างที่ช่วยน้อง ช่วยพี่ เมื่อชุมชนมีลักษณะเช่นนี้ หมู่บ้านก็เกิดความสงบสุข คนมีความรักกัน ผักบ้านกัน ได้ชุมชนอยู่ร่วมกันได้ ธรรมชาติก็ฟื้นคืนมีความอุดมสมบูรณ์”

นอกจากทุนทางธรรมชาติ และทรัพยากรต่าง ๆ แล้ว วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนเป็นอีกหนึ่งปัจจัยขับเคลื่อนให้เกิดการรวมกลุ่มกันได้อย่างเหนียวแน่น ชุมชนยังคงดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชุมชนไว้ได้อย่างดี มีการฟื้นฟูการจัดทำกิจกรรมอนุรักษ์ฟื้นฟู ประเพณีวัฒนธรรมร่วมกันหลายต่อหลายกิจกรรม เช่น การเข้าวัดทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา จัดงานบุญพระเวส รื้อฟื้นการสวดสรภัญญะ รักษาวิธีการทำนาหว่าน ฟื้นฟูการเล่นกลองยาว โดยมีผู้รู้ภูมิปัญญาถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมประเพณีให้กับเยาวชนรุ่นหลัง (กลุ่มเยาวชนต้นกล้า ความดี) ได้สืบทอดต่อมา กิจกรรมดังกล่าวสามารถรวมคนในชุมชนมาทำกิจกรรมร่วมกันได้ รวมทั้งก่อให้เกิดความเอื้ออาทรพึ่งพาอาศัยกันในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในด้านอื่น ๆ ด้วย

สิ่งเหล่านี้เป็นภาพสะท้อนที่ดีที่ทำให้เห็นว่า ชุมชนเรียนรู้ที่จะผสมผสานความรู้เดิมของตนกับความรู้ใหม่ โดยมีผู้นำชุมชนตำบลบ้านใหม่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญ นอกจากนี้ วิถีปฏิบัติที่ชาวบ้านเรียนรู้และปฏิบัติในชุมชนไม่ว่าจะในรูปแบบปัจเจกบุคคล เช่น การทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย

ครัวเรือน การลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ลด ละ เลิก อบายมุข ฯลฯ หรือในรูปของการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มโรงสีรวม กลุ่มไม้ดอกไม้ประดับ กลุ่มข้าวตังหมูหยอง ฯลฯ ต่างก็มีเป้าหมายที่มุ่งไปสู่ความพออยู่พอกัน ความพอเพียง พอประมาณ มีการเรียนรู้ร่วมกัน ท่ามกลางการปฏิบัติ รวมทั้งมีการเก็บออมเงินทุนของตนเองในกลุ่มออมทรัพย์ทั้งระดับหมู่บ้าน และเครือข่ายตำบล จึงไม่แปลกเลยที่ชุมชนตำบลบ้านใหม่จะมีกลุ่มกิจกรรม กลุ่มอาชีพมากมาย มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน นับเป็นอีกหนึ่งตัวอย่าง ต้นแบบของชุมชนเข้มแข็งจัดการตนเองได้

ก้าวอย่างสู่วิถีพอเพียง “ทำให้ดูอยู่ให้เห็นเป็นตัวอย่าง”

แม้ว่าบ้านใหม่ จะมีพื้นฐานทุนเดิมทั้งความเป็นเครือญาติพี่น้อง กลุ่มแกนนำชุมชน ผู้อาวุโส และกลุ่มกิจกรรมอาชีพต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมากมาย สะท้อนถึงการเรียนรู้ของชุมชน ในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องแล้ว สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ย่างก้าวของวิถีพอเพียงในชุมชน ขยายผลไปได้ นั่นคือการ “ทำให้ดูอยู่ให้เห็นเป็นตัวอย่าง” ซึ่งนับว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดเป็นการปรับเอาแนวคิด และปรัชญาไปใช้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตประจำวัน การขยายผลวิถีพอเพียงในชุมชนบ้านใหม่ จึงแตกกิ่งก้านสาขาจากคนสู่คน จากแกนนำสู่ชาวบ้าน และจากครัวเรือนสู่ครัวเรือน

พ่อเจริญ พรหมวิหาร แกนนำกลุ่มปฎิชาชีพ ต.บ้านใหม่ “การจัดการชุมชนนั้นมีความสำคัญ บางคน บางครอบครัวไม่เข้าใจ เราต้องค่อย ๆ สร้างความเข้าใจ ใช้ประโยชน์จากการรวมกลุ่มชักชวนคนในชุมชนมารวมกัน สร้างพลังในการทำงาน การพูดคุย แลกเปลี่ยนในกลุ่มเล็ก ๆ ก็จะขยายจากคนไปสู่ครัวเรือน โดยที่เราไม่ต้องลงทุน และที่สำคัญเราต้องทำให้เขาเห็น เมื่อคนเห็นประโยชน์ เห็นตัวอย่างก็เกิดการขยายผล คนที่ชุมชนบ้านใหม่จึงมีความสุข สุขที่ไม่เบียดเบียน มีการแลกเปลี่ยนพืชผักที่ปลอดภัย มีพืชผลที่ผสมผสาน คนอยู่ได้ไม่เดือดร้อน ทำกินอย่างผสมผสานตามถนัด ช่วยเหลือกันตามบทบาทหน้าที่ เรียนรู้ร่วมกัน เหมือนที่เราเชื่อว่าเราต้องทำให้ดู อยู่ให้เห็น เป็นตัวอย่างนั่นเอง”

วิถีความพอเพียงของชุมชนบ้านใหม่จึงเกิดขึ้นในหลายระดับ ในระดับบุคคล มีกิจกรรมลด ละ เลิก อบายมุข มีโครงการวัดปลอดเหล้าถาวร ทำให้กลุ่มคนที่มีพฤติกรรมกินเหล้าลดน้อยลง โดยเฉพาะผู้นำชุมชน ซึ่งต้องปฏิบัติตัวให้เป็นแบบอย่างของชาวบ้าน ในระดับครอบครัวเองก็มีหลายกิจกรรม เช่น การจดบันทึกรายรับ รายจ่ายครัวเรือ เพื่อวางแผนชีวิตในการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ให้กับตนเอง มีการปลูกพืชผักสวนครัวในสวนข้างบ้าน มีการทำเกษตรอินทรีย์ชีวภาพในแปลงนา มีการทำเกษตรแบบผสมผสาน ในระดับกลุ่มในชุมชน มีการรวมกลุ่มช่วยเหลือกันในลักษณะกลุ่มองค์กรชุมชน เช่น กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน กลุ่มไม้ดอกไม้ประดับ กลุ่มข้าวตัง เป็น

ต้น และระดับเครือข่ายองค์กรชุมชนตำบล มีการรวมกลุ่มช่วยเหลือพึ่งพากันเองในรูปของเครือข่ายองค์กรชุมชน เช่น เครือข่ายออมทรัพย์ เป็นต้น

วิถีพอเพียง ตามวิถีบ้านใหม่

ชุมชนบ้านใหม่ มีวิถีของความพอเพียงที่ดั่งต้นจากการรวมกัน เรียกได้ว่า บ้านใหม่เป็นหมู่บ้านที่มีการรวมกลุ่มองค์กรที่หลากหลาย ในแต่ละหมู่บ้าน มีกลุ่มกิจกรรม กลุ่มอาชีพมากกว่า 3 กลุ่มขึ้นไป หากรวมทั้งตำบลบ้านใหม่รวม 9 หมู่บ้าน มีกลุ่มกิจกรรมกว่า 30 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มทำพวงหรีด กลุ่มทอผ้า กลุ่มข้าวเกรียบสมุนไพร กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มโรงสี กลุ่มธนาคารข้าว กลุ่มศูนย์สาธิตการตลาด กลุ่มแปรรูปการผลผลิตมะม่วง กลุ่มตลาดชุมชน กลุ่มแปรรูปข้าวตังหมูหยอง กลุ่มป่าชุมชน กลุ่มธนาคารมูลสัตว์ กลุ่มธนาคารพันธุ์พืช กลุ่มวัฒนธรรมกลองยาว กลุ่มสรภัญญะ กลุ่มหัตถกรรมหินทราย กลุ่มปีพาทย์ กลุ่มเกษตรทางเลือก กลุ่มไม้ดอกไม้ประดับ กลุ่มปลูกผัก กลุ่มทำนาไร้สารพิษ กลุ่มเกษตรทำนา กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มชกส. กลุ่มพักชำระหนี้ ฯลฯ ซึ่งมีลักษณะการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่ายในพื้นที่ สามารถพึ่งตนเองได้ในครอบครัวและชุมชน ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่

ขณะเดียวกัน สิ่งที่เชื่อมร้อยกลุ่มคน กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ให้ยังเหนียวแน่น มั่นคงมากขึ้นคือ ศาสนา ชาวบ้านที่นับถือนับถือศาสนาพุทธ มีวัดรวม 3 แห่ง วัดบ้านใหม่ไทยเจริญ วัดใหม่สมบูรณ์ วัดบ้านถนนหัก และมีขนบธรรมเนียมประเพณี รวมทั้งพิธีกรรมตาม “ฮีต 12” คืองานประเพณีบุญ 12 เดือน และ “ครอง 14” ซึ่งถือเป็นวิถีชีวิตขั้นพื้นฐานในการปฏิบัติตน หรือการครองชีพในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านจึงอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข แม้ชาวบ้านที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานจะมาจากหลายแห่ง เช่น จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดร้อยเอ็ด ฯลฯ ก็ตาม

วิถีบ้านใหม่ จึงเป็นวิถีของชุมชนที่มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย ซึ่งเป็นวิถีชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันและอยู่เฉพาะในกลุ่มตนเอง แต่สิ่งที่เหมือนกันคือ นับถือพุทธศาสนาและเข้าทำบุญที่วัดเดียวกัน มีความหลากหลายของกลุ่มคนที่ประกอบด้วยวัฒนธรรม ไทลาว ไทเขมร ไทส่วย ไทภาคกลาง ไทโคราช แต่ต่อมาก็มีความเชื่อมโยงกันทางสังคมโดยการแต่งงานกัน และมีการปรับตัวของคนในชุมชน จนเกิดความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกัน มีการผสมผสานทุนเดิมและเติมเต็มชุมชนด้วยทุนใหม่อย่างเท่าทัน ผ่านกระบวนการกิจกรรมกลุ่ม มีแกนนำ ผู้รู้ ผู้เฒ่า ผู้แก่เป็นแกนในการประสานประโยชน์ต่าง ๆ

ด้วยเหตุนี้ ความพอเพียงของชุมชนบ้านใหม่ จึงเป็นความพอเพียงที่สัมพันธ์ สอดคล้อง กับหลายส่วนในชุมชน เป็นความพอเพียงที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดย ชาวบ้านชุมชนตำบลบ้านใหม่ร่วมกันอนุรักษ์ป่าชุมชนไว้ได้ถึง 2 แห่ง เนื้อที่ประมาณ 700 ไร่ มีการจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนอย่างเข้มแข็ง ทำให้ผืนป่าชุมชนทั้ง 2 แห่ง มีความอุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เป็นหม้อข้าวหม้อแกงหล่อเลี้ยงผู้คนในตำบลบ้านใหม่และตำบลข้างเคียงได้ตลอดทั้งปี

ขณะเดียวกัน แนวทางการพัฒนาของตำบลบ้านใหม่ ให้ความสำคัญและคุณค่ากับการมีส่วนร่วมของคนทุกระดับชั้น ทั้งในการคิด การวางแผน การดำเนินการ การรับ ประโยชน์ การตรวจสอบติดตาม ทำให้เกิดมีผู้นำหลายรุ่น หลายระดับชั้น ตั้งแต่ผู้เฒ่าผู้แก่ แกน นำชุมชน และเยาวชน ทำงานสืบต่อกัน กิจกรรมการพัฒนาที่เกิดขึ้นจึงไม่ใช่ การสั่งการให้ทำ แต่ เป็นกิจกรรมที่เกิดจากความพร้อม ความเข้าใจ เห็นประโยชน์ จึงลงมือปฏิบัติการร่วมกัน กลุ่ม กิจกรรมต่าง ๆ จึงพัฒนามาอย่างต่อเนื่องยั่งยืน

และภายใต้กระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ ได้ก่อให้เกิดการจัดการชุมชนที่สมดุล ชาว ชุมชนตำบลบ้านใหม่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้วยการพึ่งตนเองในรูปแบบธุรกิจชุมชน ที่มีการ บริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมโดยกลุ่มองค์กรชุมชนจำนวนมาก ที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านเป็น แกนกลางในการร่วมคิด ร่วมจัดการ จนสามารถดำเนินกิจกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้อย่างสมดุล และเป็นธรรม

วันนี้ชุมชนตำบลบ้านใหม่ทั้ง 9 หมู่บ้านจึงเป็นชุมชนที่มีกิจกรรมมากมายและยืนหยัดอยู่ ท่ามกลางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้อย่างสมดุล และเป็นธรรม จนทำให้ชุมชนตำบลบ้านใหม่ กลายเป็นศูนย์การเรียนรู้ ที่มีผู้คนทั้งใกล้ไกลแวะเวียนเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างไม่ขาดสาย (วิทยาลัยการจัดการ.2549 : 57 – 69)

1.3 ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พระยาบันลือ : ความพอเพียงบนฐานหลักธรรม

ค.พระยาบันลือ อ.ลาดบัวหลวง จ.พระนครศรีอยุธยา

บริเวณพื้นที่ลุ่มภาคกลาง ที่พระยาบันลือ อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่อยู่กันอย่างเอื้ออาทร และแบ่งปัน ช่วยเหลือกัน ที่แห่งนี้มีชุมชนวิถี พอเพียงที่มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมชาวพุทธและชาวมุสลิม ซึ่งอยู่ร่วมกันอย่าง สนิทฉันท์ สภาพแวดล้อมแบบพื้นที่ลุ่มนี้ เมื่อถึงหน้าน้ำ น้ำจะท่วมพื้นที่นาจนมิด 4 – 5 เดือน และเผชิญกับน้ำแล้งอีก 8 เดือน ต้นไม้ต้นหญ้ามีน้อย ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่เป็นที่โล่ง ด้วยสภาพ พื้นที่เช่นนี้การทำกินด้วยการเกษตรจึงสอดคล้องกับธรรมชาติมากที่สุด แต่กลับพบว่า ชาวบ้านไม่

มีที่ดินเป็นของตัวเอง เพราะพื้นที่นาไร่สวน ที่ดินต่าง ๆ ถูกนายทุนกว้านซื้อทั้งหมด เมื่อไม่มีที่ดินทำกิน จึงต้องเช่าที่ดินในการทำเกษตร ทำให้ถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางที่เข้ามาซื้อผลผลิต ประกอบกับเมื่อยังทำยังจน ยิ่งทำยิ่งขาดทุน ชาวบ้านจึงจำนองที่ดินกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ชกส.) สูดท้ายที่ดินที่นาของตัวเองก็หลุด เพราะถูกนายทุนถ่วงอมนที่นามาเป็นของตน จนเกิดนโยบายการปฏิรูปที่ดิน สปก.4-01 มีการพยายามพลิกพื้นที่พระยาบันลือให้เป็นพื้นที่เศรษฐกิจจนเกิดการเปลี่ยนแปลง เกษตรกรรมแบบเคมีเริ่มเข้ามา เน้นการทำเกษตรเพื่อการค้า ทำให้ชาวนาต้องเปลี่ยนระบบการผลิตเพื่อตอบสนองตลาด ต้นทุนการผลิตสูง ปลูกพืชตลอดปี แต่ราคาผลผลิตตกต่ำ ชาวบ้านเริ่มเป็นหนี้ ชกส. เพิ่มขึ้น เป็นหนี้หนักกว่าเก่า เมื่อชีวิตมีปัญหา วิถีชุมชนก็เปลี่ยนไป สังคมที่เคยเอื้ออาทรเปลี่ยนแปลงไปอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ จากจุดนั้น นำไปสู่การปรับเปลี่ยนแนวคิดที่จะพลิกพื้นที่พระยาบันลืออีกครั้ง โดยเน้นการทำงานในรูปแบบสหกรณ์ และการรวมกลุ่มกันของชาวบ้าน

4 ปีล้ม 4 ปีลุก

ชาวบ้านเริ่มรวมตัวกัน เพื่อแก้ปัญหาการเกษตร ราคาผลผลิตตกต่ำ ต้นทุนการผลิตสูง ขาดเงินลงทุนทางการเกษตร เกิดการรวมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนชุมชน แต่การดำเนินการประสบปัญหาคณะกรรมการ เนื่องจากกรรมการขาดความรู้ในการจัดทำระบบบัญชี จึงไม่สามารถอธิบายระบบการเงินของกลุ่มให้แก่สมาชิก ส่งผลให้สมาชิกขาดความเชื่อถือ กลุ่มจึงหยุดการดำเนินการไป

ปี พ.ศ.2533 เกิดการพัฒนาและฟื้นฟูกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการเกษตรขึ้นมา การรวมกลุ่มได้สรุปบทเรียน และส่งแกนนำไปศึกษาดูงาน รวมทั้งเรียนรู้การจัดทำระบบบัญชี ทำให้แกนนำเกิดกำลังใจในการฟื้นฟูกลุ่มขึ้นอีกครั้ง กรรมการสามารถชี้แจง และแสดงบุคคลให้สมาชิกได้ตรวจสอบ สมาชิกกลุ่มจึงเกิดความไว้วางใจ แต่ต่อมากิจกรรมการบริหารงบประมาณอย่างไม่โปร่งใส ทำให้สมาชิกขาดความเชื่อถือ จนเกิดการตั้งคณะกรรมการตรวจสอบกรรมการที่ไม่โปร่งใสขึ้นมา อีกทั้งเพื่อให้มีการจัดทำระบบบัญชีให้โปร่งใส สมาชิกสามารถตรวจสอบได้ เรียกความน่าเชื่อถือจากสมาชิกได้อีกครั้งหนึ่ง จำนวนสมาชิกเริ่มมากขึ้น มีความชัดเจนในระบบบัญชี สมาชิกให้ความเชื่อถือ

ปี พ.ศ.2537 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต มีระบบบัญชีที่ชัดเจน ตรวจสอบได้ ทำให้คนในชุมชนให้ความไว้วางใจ มีสมาชิกเป็นจำนวนมาก จึงขยายจดทะเบียนเป็นสหกรณ์เครดิตยูเนียน กิจกรรมเริ่มขยายไม่ใช้แค่การกู้ การออม แต่มีการจัดสวัสดิการคนในชุมชน มีการลงทุนเพาะกล้ามะม่วง สมาชิกให้ความสนใจมากเข้าร่วมลงทุน แต่เกิดปัญหาการโกงขึ้น จึงทำให้สมาชิกหมดความเชื่อถือ กลุ่มล้มอีกครั้งหนึ่ง

ปี พ.ศ. 2542 เมื่อชุมชนต้องพึ่งพาตลาดภายนอกในการป้อนผลผลิต ทำให้ถูกเอาเปรียบอยู่โดยตลอด ด้วยเหตุนี้แกนนำชุมชน จึงมีความพยายามที่จะสร้างการรวมกลุ่ม สร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสร้างแนวทางหรือช่องทางการต่อรองทางด้านการตลาดระหว่างกลุ่มพ่อค้าคนกลางภายใน และพ่อค้าคนกลางภายนอก รวมทั้งตลาดสี่มุมเมือง นอกจากนี้ยังรวมกันแก้ไขปัญหาหนี้สินชุมชนในอีกหลายรูปแบบ เช่น การจัดระบบค่าใช้จ่ายภายในครอบครัว การวิเคราะห์ปัญหาหนี้สิน การวิเคราะห์รายรับ รายจ่าย ปัจจุบันแม้ว่ากลุ่มสหกรณ์เครดิตยูเนียน จะมีสมาชิกไม่มากนัก แต่สมาชิกในกลุ่มล้วนมีปรัชญาร่วมกันว่า “ร่วมคิด แยกทำ เรียนรู้ สรุบทบทเรียน” โดยที่สหกรณ์เครดิตยูเนียนชุมชนพระยาบันลือมีลักษณะเฉพาะที่สำคัญก็คือ มีการบริหารงานโดยผู้นำหรือกรรมการที่มาจากสองศาสนา คือ ศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม

“สวัสดิการชุมชน คือ ความมั่นคงของคนจน”

สหกรณ์ ฯ มีวิธีการจัดเก็บเงิน โดยจะนำเงินที่เก็บคล้าย ๆ ดอกเบี้ย เก็บในลักษณะเพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนและสังคม เช่น สำหรับพัฒนาชุมชนหรือสนับสนุนเยาวชนในชุมชน นอกจากนี้ สหกรณ์ยังเป็นเครื่องมือในการขยายแนวคิดรวมกลุ่มเกษตรกร เพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม สร้างอำนาจการต่อรองราคาผลผลิต ไม่ให้ถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง เกษตรกรได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เทคนิคการเกษตร คนในชุมชนเรียนรู้การแบ่งปัน และการพัฒนาคุณภาพการผลิตให้ได้มาตรฐาน จนกระทั่งผลผลิตที่มาจากตำบลพระยาบันลือเป็นที่ยอมรับของตลาด

โดยมีหลักการสำคัญคือ สมาชิกทุกคนคือเจ้าของสหกรณ์ ไม่ใช่ลูกค้าหรือคนอื่น ซึ่งถือเป็นหนึ่งในขั้นตอนของการพัฒนาคนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนของชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านสามารถอยู่ร่วมกันได้ หลักการของสหกรณ์เครดิตยูเนียนไม่ได้เกิดขึ้นมา เพื่อแก้ไขปัญหาในเรื่องของการถูกกดขี่เอาเปรียบจากนายทุนเท่านั้น แต่ถ้าหลักการหรือกฎระเบียบของสหกรณ์ในข้อหนึ่งข้อใด ไม่สอดคล้องหรือไม่เข้ากับชาวบ้านหรือชาวบ้านยอมรับไม่ได้ กรรมการก็จะนำประเด็นนั้นมาเสนอเข้าที่ประชุมเพื่อพิจารณาแก้ไขได้ และผู้นำจะต้องมีการศึกษาหาความรู้อยู่เป็นเนืองนิตย์ เพื่อที่จะนำความรู้ความสามารถที่ได้มานำกลับมาพัฒนาองค์กร

ลูก...เพื่อเดินต่อ

จากประสบการณ์การล้มแล้วลุกของกลุ่ม ทำให้เกิดการเรียนรู้มากมาย แต่จุดหนึ่งที่เป็นจุดเปลี่ยนในชุมชน คือ การพัฒนาการเกษตร ตั้งแต่เรื่องของการจัดการที่ดินในการทำการเกษตร การพัฒนาการตลาดในชุมชน การแทรกแซงราคาผักบุง การประกันราคาผักบุง การรวมกลุ่มขายผักบุง และการพัฒนาผลผลิตแข่งขันกับบริษัทส่งผัก

จากการถูกแทรกแซงราคาผักบั้ง การถูกเอาเปรียบจากตลาด แม้ว่าเกษตรกรตำบลพระยาบันลือจะมีการผลิตผักบั้งเงินเป็นปริมาณมาก แต่เกษตรกรกลับแยกย้ายกันขาย จึงทำให้พ่อค้าคนกลางเข้ามาเอาเปรียบ ให้ราคาที่ไม่เป็นธรรม ชาวบ้านในชุมชนจึงรวมตัวกัน ฟื้นฟูกลุ่มเกษตรกรพัฒนาผลผลิตแข่งขันกับบริษัทรับ – ส่งผัก ส่งผักเข้าโลตัส เริ่มมีการแทรกแซงราคาผักบั้ง เพื่อดึงราคาผักบั้งหน้าสวน จึงเกิดการรวมกลุ่มขายผักบั้ง มีการสำรวจราคาจากตลาดสี่มุมเมือง แล้วแจ้งให้เกษตรกรทราบเพื่อต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลาง ทำให้ราคาผักบั้งดีขึ้น ชาวบ้านมองเห็นความสำคัญในการรวมกลุ่มกันต่อรองราคาผลผลิตจากพ่อค้าคนกลางมากขึ้น

คำจันทร์ เย็นไธสง หนึ่งในแกนนำชุมชน “เกษตรกรไทยยากจนเพราะไม่รู้เรื่องการตลาด เกษตรกรไทยเก่งเรื่องการทำงาน คนไทยมีศักยภาพในการสร้างผลผลิต พอมาคิดเรื่องการตลาดกลับมีปัญหา อย่างผมมีรถจึงเอาไปรับจ้างขนผักได้ วันละ 800 บาท หักค่าน้ำมัน ส่งผักที่แรกขาดทุน ผมคิดว่าหากผมส่งสองเที่ยวได้ 1,600 ทำอยู่อย่างนี้ก็ขาดทุนเพราะไม่รู้ระบบของห้าง ไม่รู้เรื่องการตลาด ผักน้อยผักมาก ขาดทุนยับเยิน เริ่มคิดทบทวน พบว่าระบบการตลาดนั้นเอาเปรียบเกษตรกร การค้าขาย คือการเอาประโยชน์ ย้อนมาทบทวนทุนของตัวเอง พบว่าเราขาดเครื่องมือ เราไม่มีทุนมาก เราไม่มีห้องแล็บ ห้องเย็น ซึ่งเป็นข้อแม้ของบริษัทใหญ่ ๆ ผักที่ไม่มีสารตกค้าง เกษตรกรทุกคนทำได้ แต่ไม่มีเครื่องมือในการจัดการ ต้องเอาไปส่งบริษัททำให้เกิดการเอาเปรียบ เมื่อมีการจัดระบบข้อมูลตรงนี้ เกิดประโยชน์มาก เกิดเป็นกลุ่ม ที่สามารถต่อรองราคากับตลาดได้”

กระทั่งเกิดการจัดการระบบการตลาด พัฒนาระบบตลาดในชุมชน ที่เน้นการจัดการระบบการตลาดอย่างมีคุณธรรม มีการวิเคราะห์ความต้องการตลาด ศักยภาพการผลิต การแทรกแซงตลาด กำหนดปริมาณพืชที่จะปลูก โดยใช้ระบบคิमान ชับพลาย คือเมื่อสินค้ามีปริมาณมากราคาจะถูก เมื่อสินค้ามีปริมาณน้อยความต้องการตลาดจะมากทำให้ราคาสูง

คนรุ่นใหม่หันมาสนใจแนวคิดคนรุ่นก่อน เยาวชนคนรุ่นใหม่ในชุมชนเป็นอีกส่วนหนึ่งที่ไม่ได้นิ่งนอนใจกับปัญหาที่รุ่นเร้าเข้ามาในชุมชน จากการหนุนเสริมทั้งภาครัฐและชุมชน ทำให้เยาวชน 35 คน เข้าร่วมโครงการ “ยุวเกษตรกร” ตำบลพระยาบันลือ โดยมีแนวคิด “เยาวชนปลดหนี้ให้พ่อแม่” เพื่อปลดหนี้เกษตรกร เยาวชนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เรียนรู้การทำมาหากิน เรียนรู้ระบบตลาด และเรียนรู้การทำงานร่วมกับผู้อื่น โดยเยาวชนมีบทบาท หน้าที่ทำความเข้าใจกับผู้ปกครองของเยาวชน ถึงวัตถุประสงค์โครงการ ชวนพ่อแม่ลงทุนให้โดยการแบ่งที่ 2 ไร่ ให้ลูกตนเองเข้าร่วมโครงการ รวมทั้งเยาวชนจะมีการปลูกผักบั้งในพื้นที่ของตนเอง หากใครไม่มีความรู้ในการเกษตร ก็จะสอน สมาชิกทุกคนจะช่วยกันโดยไม่คิดค่าแรง จากนั้นเยาวชนเข้าไปเรียนรู้การตลาด โดยการนำผลผลิตไปขายที่ตลาด รวมทั้งมีแผนการปลดหนี้

ระดมองค์ความรู้ ผู้จัดการเศรษฐกิจพอเพียงทั้งระบบ

จากการสังมองค์ความรู้ชุมชน 4 ปี ล้ม 4 ปี ลุก เกิดความรู้ในการจัดการชุมชนในหลายด้าน เช่น การจัดการองค์การเงิน การจัดสวัสดิการ การจัดระบบการตลาด การพัฒนาคน เป็นต้น เกิดการถกเถียงองค์ความรู้เป็นแนวความคิดการจัดการเศรษฐกิจพอเพียงทั้งระบบ ซึ่งมีแนวคิดสำคัญ ๆ คือ การอยู่อย่างมีความสุข โดยการพึ่งพาตนเอง เคารพธรรมชาติ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เคารพศักดิ์ศรีความเป็นคน มีการจัดสรรที่ดินอย่างเป็นธรรม ชุมชนมีอิสระและสามารถกำหนดอนาคตตนเองได้ ภายใต้อำนาจบ้านมั่นคง ซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเสริมการจัดการเศรษฐกิจพอเพียงทั้งระบบ รูปแบบที่ใช้ในการจัดการเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน มีรูปแบบดังนี้

การจัดสรรที่ดินอย่างเป็นธรรม เริ่มจากการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์ทุกตารางเมตร ในเนื้อที่ 3 งาน 13 ตารางวา แบ่งเป็นปลูกบ้าน 48 ตารางวา : ทำนา 1 งาน : ปลูกผักเพื่อขาย 1 งาน : ปลูกเพื่อกิน : 20 ตารางวา : บ่อปลา 45 ตารางวา

การจัดการตลาด โดยการวิเคราะห์ตลาด และกำหนดทิศทางการผลิตสร้างช่องทางการตลาดที่ชุมชนสามารถรองรับได้

การมีส่วนร่วม เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร เคารพกันและกัน ร่วมคิด แยกทำ รวมกันขาย เรียนรู้ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน สรุบทเรียนอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีการสร้างกตিকা พื้นฟูวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกัน

เคารพธรรมชาติ ทำการเกษตรแบบไม่ทำลายธรรมชาติ รักษาสิ่งแวดล้อม ทั้ง 4 ประเด็น เป็นรูปแบบในการจัดการ เศรษฐกิจพอเพียงทั้งระบบโดยชุมชน การสังมองค์ความรู้ชุมชน ก่อให้เกิดแนวความคิดการจัดการเศรษฐกิจพอเพียงทั้งระบบโดยชุมชน ที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของตำบลพระยาบันลือ ชุมชนมีการพึ่งพาตนเอง ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เคารพกติกาที่ร่วมกันสร้าง และเคารพผู้อื่น โดยไม่แบ่งความรวย ความจน รวมทั้งเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน

ขณะเดียวกันประสบการณ์ที่ผ่านมาของชุมชนก็ได้สร้างสำนึกร่วมกันของความเป็นชุมชน ชาวบ้านรู้สึกหวงแหนทรัพยากร มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม มีการจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรม โดยการจัดสรรที่ดินในชุมชน ซึ่งเป็นฐานการผลิตที่สำคัญอย่างหนึ่ง และชุมชนมีอิสระในการกำหนดทิศทางการผลิตเองได้ จึงเกิดการจัดการเศรษฐกิจพอเพียงโดยชุมชน ที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างความสุขและกำหนดอนาคตของตนเอง

หลักคิดชุมชน : ธรรมะพื้นฐานของชีวิตพอเพียง

นอกจากความรู้ หรือทุนทางสังคมต่าง ๆ ของชุมชนที่ประกอบสร้างนำพาชุมชนเข้มแข็งแล้วนั้น ส่วนสำคัญอีกส่วนที่มีผลต่อวิถีชีวิตชุมชน คือ หลักคิด ศาสนา... วิถีชีวิตของชาวบ้าน

พระยาบันลือ คือภาพสะท้อนความเชื่อมโยงของหลักศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลามที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ปรีชา มหิงส์พันธุ์ชู แกนนำชุมชนที่ทำงานโดยยึดหลักศาสนาในการประสานชุมชน “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักอิสลามเป็นหลักการเดียวกัน ทุกอย่างเริ่มที่ใจ ในการทำธุรกิจทุกอย่างคือการเอาเปรียบ คิดอย่างเดียวว่าต้องรวย ทำเกษตรปลูกผัก ปลูกพืชต่าง ๆ อดปุ๋ย อดยา สุดท้ายตัวเองต้องเข้าโรงพยาบาลเพราะแพ้ยา เอาที่หน้าเข้างานองกับ ธกส. ได้เงิน 1,000,000 บาท ออกรถหกล้อวิ่งขึ้นคอรับซื้อกะหล่ำปลี พอปี พ.ศ.2540 เกิดปัญหาเศรษฐกิจ เงินหนึ่งล้านหายวับไปกับตา กลายเป็นบทเรียนที่ดี ทำให้ตัวเราได้คิดว่า หลักเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่หลักโลภมาก ความอยากนั้นอยู่ในหัวใจ เมื่ออยากได้จึงคิดวิธีการเพื่อให้ได้มา หากยิ่งอยากได้มากเท่าไร ก็ยิ่งเสียมากเท่านั้น ในหลักธรรม คำสอนมุสลิมย้ำเตือนเราว่าให้พึงศพบใน 24 ชั่วโมง หลักคิดของคำสอนนี้คือ ไม่อยากให้คนที่เสียชีวิตมาเป็นภาระกับคนที่มีชีวิต เกิดแก่เจ็บตายเป็นสามัญโลกที่เกิดขึ้นได้ ไม่อยากให้มาเป็นภาระ ญาติพี่น้องต้องมาอยู่ด้วยกัน 100 วัน 1,000 วัน เป้าหมายจริง ๆ พระเจ้ากำลังต้องมาอยู่ด้วยกัน 100 วัน 1,000 วัน เป้าหมายจริง ๆ พระเจ้ากำลังสอนเราเรื่องบาปบุญ หากผู้ตายมีบาปมาก ก็จะปรับกรรมเร็วเหมือนกัน

หลักการทำงานในแต่ละวัน เรื่องศาสนาไม่ควรจะแยก แต่เราต้องมาดูที่หลักการว่ามีความคิดที่จะแก้ปัญหาอย่างไร นำหลักคิดมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอยู่ตลอดเวลา ...หากเข้าใจหลักการนี้จะไม่มีปัญหา เพราะพระเจ้าบอกว่าให้มีความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ทั้งโลก มีคำกล่าวเอาไว้ว่า ศาสนาของท่าน คือ ศาสนาของท่าน ศาสนาของผม คือ ศาสนาของผม แต่การแลกเปลี่ยนแนวคิดกันเป็นเรื่องที่ดี อย่างมาอ้างว่าของผมดีกว่าหรือของท่านดีกว่า จะทำให้เกิดปัญหา ... ใครคิดอย่างไร ชอบอย่างไรก็จะอยู่รวมกลุ่มกัน เหมือนการทำโครงการบ้านมั่นคง หลายคนไม่เข้าใจสิ่งที่ชุมชนทำ เราไม่ได้ทำงานเรื่องมั่นคง แต่เราทำงานเพื่อให้เกิดเศรษฐกิจพอเพียงและพัฒนาคน กิจกรรมบ้านมั่นคงเป็นกุญแจหนึ่งในการพัฒนาคน ไม่ว่าคนทำงานจะเก่งในการทำงานแค่ไหน หากขาดความร่วมมือก็ทำงานไม่ได้”

สิ่งที่คนในชุมชนบอกเล่าให้ฟัง สะท้อนหลักคิดที่แสดงให้เห็นว่า สำหรับชุมชน “ธรรมะ” คือ เป้าหมาย แต่กระบวนการใหญ่ไม่ใช่แค่ความรู้ แต่การปฏิบัติเป็นหลักใหญ่ใจความสำคัญ ความรู้อย่างเดียวไม่เพียงพอ เหมือนเช่น ความพยายามจัดการตนเองของชุมชนพระยาบันลือ พวกเขาธรรมะมาปรับใช้ในการปฏิบัติ การปฏิบัติที่ไม่มีล้าว่าลุ่มเหลว ล้มเจ็บแล้วก็ลุก การล้มแต่ละครั้งต้องหาบทสรุป จึงไม่แปลกเลยที่ชุมชนพระยาบันลือแห่งนี้ แม้ว่าจะล้มลุกคลุกคลาน 4 ปีล้ม 4 ปีลุก มาโดยตลอด ก็ยังก้าวผ่านกลับมายึดหลักพอเพียง ตั้งตนได้อย่างมั่นคง “เรามีค่านิยมสิ่งที่เราทำว่า ผู้นำดี ผู้ตามดี ย่อมดีแน่ เหมือนกับแห เราดึงหัวออกมาเท่านั้นแหละ ตาทั้งหลายจะขึ้นมา

ตัวอย่าง หากไม่เกิดศรัทธาอย่าคิดหวัง พวกเราถามตัวเองว่าได้อะไรต่อการปฏิบัติ ถ้าไม่ทำตัวให้เป็นตัวอย่างอย่าหวังว่าจะไปรอด การทำงานต้องมีความต่อเนื่องเหมือนกับการปฏิบัติ อย่าวางแต่การทำไม่ดีเลย การทำดียังมีคนว่า คนทำงานต้องเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง หากคนทำงานมาแล้วพูดเข้าไปเข้ามา เมา มีผลประโยชน์ก็เอาใส่กระเป๋า ไม่รับฟังผู้อื่น ความสามัคคี ความมีส่วนร่วมก็เกิดขึ้นไม่ได้”

หลากหลายเรื่องราวของชุมชนพระยาบันลือ วันนี้ชุมชนพระยาบันลือยังเดินทางต่อไป พวกเขาพยายามจัดการต่อปัญหาของชุมชนในทุกเรื่อง ทั้งเรื่องที่ดิน ตลาด การผลิต และคนในชุมชน โดยใช้กระบวนการของชุมชน ทั้งการมีส่วนร่วม กลุ่มแกนนำ ผู้นำ เยาวชน แต่หัวใจหลักที่ไม่อาจละเลยได้นั้น คือ หลักคิดศาสนา ไม่ว่าจะหลักคิดของศาสนาใด ล้วนสอนให้ผู้คนดำรงอยู่อย่างมีความสุขและพอเพียงทั้งนั้น

สำราญ มีสมชัย ปราชญ์ชุมชน “เศรษฐกิจพอเพียง คือ การมองเห็นวิถีชีวิตของชุมชนและมีการสัมผัสได้ แต่กระนั้นพระพุทธรูปเจ้าบอกว่า เหตุการณ์มีเกิด สมดุลและดับไป การพออยู่ พอดี คือสิ่งที่ดี แนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง หนทางไม่ได้โรยด้วยกลีบกุหลาบ กว่าจะเกิดความเข้าใจ กว่าหน่วยงานราชการจะเข้าใจ กว่าชาวบ้านจะเข้าใจ หลายบ้านถูกยึดด้วยระบบเกษตรสมัยใหม่ มีทางเดียวที่จะแก้ไขได้อย่างสง่างาม นั่น คือ ฟังตนเองได้ ซึ่งเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง เศรษฐกิจพอเพียงก็เหมือนธรรมะ เหมือนศาสนา หากรู้แต่ไม่ปฏิบัติ อย่าหวังว่าจะเข้าใจ เข้าถึงหรือทำได้ สิ่งสำคัญ คือ การปฏิบัติ” บทสรุปเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนพระยาบันลือ หนักแน่นด้วยหลักคิดของการปฏิบัติ การกระทำนั้นสำคัญที่สุด เศรษฐกิจพอเพียงจึงไม่ได้เกิดขึ้นง่าย ๆ ดังนั้นถ้าอยากได้ ต้องลงมือทำ (วิทยาลัยการจัดการ.2549 : 71 – 87)

1.4 คนเล็กในเมืองใหญ่ ชุมชนประดิษฐ์โทรการ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร

“ความกว้างขวางใหญ่โต และสลัดซับซ้อนของเมืองใหญ่ทุกเมืองในโลก ล้วนมีความหลากหลายของผู้คนตัวเล็ก ๆ อิงอาศัยอยู่ ไม่ว่าจะอยู่ตามชอกหลืบ หรือที่โล่งแจ้งที่เห็นกันชินตา... หรือบางครั้งอาจจะไม่ทันได้มองเห็นก็ตามที”

“เศรษฐกิจพอเพียงในเขตเมืองมีจริงหรือ?”

หากนึกถึงกรุงเทพมหานคร หลายต่อหลายคนคงนึกไปถึงความจอแจ สับสนวุ่นวาย ตามประสาเมืองใหญ่ ที่คับคั่งไปด้วยผู้คน อาคารบ้านเรือน ตึกสูงมากมาย ด้วยความเป็นเมืองหลวง กระมัง? ทำให้ใครหลายคนอาจมีคำถามว่า ในเมืองอย่างกรุงเทพ ฯ ที่เป็นฐานการผลิตภาคอุตสาหกรรม เป็นศูนย์กลางด้านการเมืองการปกครอง การศึกษา การคมนาคมขนส่ง รวมทั้ง

เศรษฐกิจตามกระแสนิยม จะมีพื้นที่สำหรับคน ชุมชนที่มีวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างไร

ความหลากหลายของรูปแบบวิถีเศรษฐกิจพอเพียง นับแต่ ภาคเหนือ และภาคใต้ ซึ่งมีทรัพยากรเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง หรือชุมชนในภาคอีสาน และภาคกลางที่อยู่ใกล้เขตเมือง มีลักษณะเป็นชุมชนกึ่งชนบทกึ่งเมือง ที่มีรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงแตกต่างจากชุมชนในภาคเหนือ และภาคใต้ เช่นเดียวกัน ในกรุงเทพมหานคร วิถีชีวิตของคนเมือง ถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ เช่น ค่าครองชีพ ราคาสินค้าอุปโภค บริโภค เงินเดือน อัตราค่าแรง เงื่อนไขเหล่านี้ได้ผันแปรการชีวิตของคนเมือง จนยากที่จะมีอิสระในการดำรงชีวิต แต่ในขณะที่เศรษฐกิจบริโภคนิยมเฟื่องฟู กลับพบว่าในมุมหนึ่งของเมือง ยังมีชุมชน กลุ่มคนที่พยายามจัดการตนเอง ด้วยการประกอบอาชีพงานหัตถกรรมดั้งเดิม เศรษฐกิจชุมชนบนฐานความพอดีพอประมาณ ที่สามารถสะท้อนแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในแบบฉบับของตนเอง “ชุมชนประดิษฐ์โทรการ”

“ทองลงหิน” ประดิษฐ์โทรการ ชุมชนของคนมีราก วิถีหัตถกรรมทำกิน

พื้นที่ย่านบางบัวในอดีตนั้นเป็นทุ่งนากว้างสุดลูกหูลูกตา ที่ดินทำกินที่กว้างขวางนี้กลายเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยสำหรับคนต่างจังหวัดที่ระหกระเหินจากบ้านเข้ากรุง ช่วงปี พ.ศ.2494 เริ่มมีคนจากจังหวัดฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี อุรุษยา อ่างทอง และชลบุรี เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

ชีวิตคนชนบทเข้าเมือง การงานอาชีพที่มาจากงานของตัวเองและครอบครัวได้ ในช่วงแรกชาวบ้านจึงหาอยู่หากินด้วยการหาจับสัตว์จากผืนนา ทอดแห ส่องปลา รับจ้างทำนา และทำงานภาคแรงงานอื่น ๆ จากนั้นเกิดการชักชวนญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง จากบ้านเกิดเข้ามาอยู่และทำงานด้วยกัน ในปี พ.ศ.2500 ชุมชนเล็ก ๆ แห่งนี้ มีจำนวนครัวเรือนเพิ่มขึ้นถึง 40 – 50 ครอบครั้ว และปี พ.ศ. 2510 มีถึง 100 กว่าครอบครั้ว เมื่อเข้ามาอยู่ร่วมกันด้วยวิถีชีวิตแบบท้องถิ่น คนจากต่างที่ต่างทางเหล่านี้จึงยึดเหนี่ยว และสัมพันธ์กันด้วยความรู้สึกเหมือนพี่น้อง เครือญาติที่ช่วยเหลือกันเกื้อกูลกัน จนกระทั่งปี พ.ศ.2532 เริ่มมีคนเข้ามาอยู่กันมากขึ้น เขตจตุจักรมองเห็นถึงความหนาแน่นที่เพิ่มขึ้น ประกอบกับชุมชนมีสภาพแออัด เพราะมีบ้านเรือนจำนวนมาก เจ้าหน้าที่เขตจึงลงมาพัฒนาชุมชน โดยการยกระดับ จัดทะเบียนเป็นชุมชนที่ถูกต้องตามกฎหมาย คนในชุมชนระดมความคิดเห็นแลกเปลี่ยนร่วมกันจนได้ จัดตั้งเป็นชุมชนเมื่อวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2532 ใช้ชื่อว่า “ชุมชนประดิษฐ์โทรการ” เพื่อเป็นการให้เกียรติแก่ชุมชนประดิษฐ์โทรการ เจ้าของที่ดินครอบครัวพื้นที่ซอยพหลโยธิน 47 และ 49 เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ฯ

วิถีชุมชนดั้งเดิม ชาวบ้านอยู่ด้วยกันโดยใช้ระบบอาวุโสยึดเหนี่ยว ดูแลชุมชน มีผู้ใหญ่ที่คนในชุมชนเคารพนับถือกัน 4 – 5 คน เป็นผู้นำชมมาพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน ใครมีปัญหาที่จะมาแจ้ง

มาบอก เอาคุณธรรมมาใกล้เกลี่ยก่อนที่จะใช้กฎหมายบ้านเมือง ในขณะที่ปัจจุบัน มีประชาชนชุมชน มีคณะกรรมการประชุม และมีกฎกติกาของชุมชนในการตัดสิน แต่ทั้งนี้ ชาวบ้านอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีความเอื้ออาทรกัน แต่ละคนรู้จักกัน หากใครทำผิดมีการลงโทษทางสังคมอัตโนมัติ เช่น ผู้นำไม่เป็นธรรม ชาวบ้านก็จะออกมาต่อต้าน หากผู้นำไม่ดี คนในชุมชนก็ออกมารวมกันไม่เอา ไม่มาทำกิจกรรมด้วยเวลาที่ชุมชนมีกิจกรรม ชาวบ้านในชุมชนมีจำนวนกว่า 249 ครัวเรือน มีคนประมาณ 1,000 กว่าคน ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้าง ทำอพาร์ทเมนต์ หอพัก เนื่องจากชุมชนอยู่ใกล้สถานศึกษา จึงมีนิสิต นักศึกษาเข้าพักจำนวนมาก

ทุนของความพอเพียง : ความเป็นชุมชน

ในกรุงเทพฯ ๗ ผู้คนมากมายมีวิถีชีวิตที่ต่างคนต่างอยู่ ซึ่งแตกต่างจากวิถีชีวิตในท้องถิ่นชนบท ที่มีความเป็นชุมชนสูง มีความเป็นเครือญาติ พื้นที่ที่เหนียวแน่น สำหรับชุมชนประดิษฐ์โทรการ แม้ว่าชุมชนจะอยู่ติดถนน ในเขตย่านสถานศึกษา หน่วยงานราชการ แม้ว่าจะมีผู้คนเดินเข้าออกชุมชนหลากหลาย แต่ด้วยพื้นที่เดิมที่ต่างก็ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเมืองเหมือนกัน ชนบทประเพณีของแต่ละที่ที่ติดตัวมาด้วย เช่น รำแม่ศรี รคน้ำคำหัว รำวง สะบ้า ทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้ กลายเป็นสิ่งเชื่อมร้อยผู้คนแต่ละพื้นที่เข้าด้วยกัน ในชุมชนจึงไม่ได้ปกครองหรือเกี่ยวพันกันด้วยเรื่องอำนาจ แต่เป็นความสัมพันธ์แบบเรียนรู้ ใช้ประสบการณ์ในการช่วยจัดการกันภายในกลุ่ม ยอมรับเคารพในความรู้ของกันและกัน ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ระหว่างกัน ใช้ระบบอาวุโสในการจัดการ คนในชุมชนพึ่งพาช่วยเหลือกัน เพราะมาจากที่เดียวกัน รู้จักกันหมด มีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ที่ไม่ต่างจากชวานาสมัยก่อน คนแปลกหน้าในที่ต่างถิ่น ที่มารวมกันสัมพันธ์กันเหมือนเครือญาติ

ความเป็นชุมชนของคนประดิษฐ์โทรการ ยังเห็นได้จากงานกิจกรรมในชุมชน เช่น งานประเพณีปีใหม่ สงกรานต์ งานวันเฉลิมพระชนมพรรษา งานบุญศาสนา หรือ งานปีใหม่ ซึ่งการนิมนต์พระจำนวน 40 – 50 รูปทุกปี ชาวชุมชนทั้ง 2 ซอยคือ พหลโยธิน 47 และ 49 มาร่วมงานกัน มีการรับบริจาคเงินในการจัดกิจกรรมทางศาสนา

นอกจากนี้ชุมชนยังยึดเหนี่ยวกันด้วยกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชนประดิษฐ์โทรการ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสวัสดิการชุมชน กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มวิสาหกิจ หรือกลุ่มภูมิปัญญา เช่น กลุ่มหัตถกรรม ศิลปวัฒนธรรม ดนตรีไทย หมอพื้นบ้าน กิจกรรมต่าง ๆ ทำให้ความเป็นชุมชนเกิดขึ้น เพราะมีโอกาสแลกเปลี่ยน พูดคุย ร่วมคิด ร่วมแก้ปัญหาของชุมชนร่วมกัน และยังเป็น การสร้างความรู้สึกร่วม ภูมิใจในชุมชนของตนอีกด้วย

ทองลงหิน ทุนเดิมที่เพิ่มพูน

เครื่องทองลงหิน (Bronzeware) จากการค้นคว้าหลักฐานทางศิลปวัตถุตามแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย มีหลักฐานย้อนหลังไประหว่างประมาณ 2,500 – 3,500 ปี สำหรับในประเทศไทย พบว่าไทยรู้จักทองสัมฤทธิ์ หรือทองลงหินมาช้านานโดยสังเกตจากพระพุทธรูป เทวรูป และ ศิลปวิทยาการ และจากการที่เรียกว่า เครื่องทองลงหิน เพราะใช้เรียนโลหะผสมที่หล่อเป็นพิเศษหรือมีวิธีขัดด้วยหินถือว่าเป็นหินที่มีคุณภาพดี สินค้าหัตถกรรมที่ผลิตในครัวเรือน หรือที่เรียกว่า Handmade เป็นงานที่ประยุกต์มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการสืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

คุณสมบัติของเครื่องทองลงหิน คือ แข็งแกร่ง เหนียวมาก ขัดแล้วจะสุกใสเป็นเงางาม เสียงดังจะกังวาน ไพเราะ และหากทำเป็นมีดจะมีความคมและแข็งแรงมาก ชูรับประทานอาหารที่นิยมทำนั้น เช่น ซ้อน ทับพี ส้อม และมีดซึ่งมีหลายแบบด้วยกัน และด้วยเครื่องทองลงหินเป็นงานหัตถกรรมที่ผลิตด้วยมือไม่ใช้เทคโนโลยีในการผลิตมากนัก ขั้นตอนการผลิตส่วนใหญ่เป็นการผสมระหว่างเครื่องจักรกล และฝีมือของช่างที่มีความชำนาญ กว่าจะได้งานแต่ละชิ้นจะต้องมีขั้นตอนในการทำมากมาย

ชุมชนประดิษฐ์โทรการ : ผู้ประกอบการงานทอง “ถ้ามีงานทำ ไม่จนหรอก”

สำหรับชุมชนประดิษฐ์โทรการแล้ว งานหัตถกรรมทองลงหินเป็นภูมิปัญญา ที่ก่อเกิดจากกระบวนการเรียนรู้อย่างแท้จริง เรียกได้ว่าเริ่มต้นจากศูนย์จนกระทั่งมีอาชีพ มีบ้าน มีเงินเลี้ยงลูกเลี้ยงครอบครัว เวลา 50 กว่าปีของความรู้ทองลงหินที่ก่อตัวขึ้นในชุมชน ได้ผ่านร้อนผ่านหนาว เผชิญกับความผันผวนทางเศรษฐกิจ ความต้องการของตลาด อุปสงค์ - อุปทานต่าง ๆ แต่ทุกวันนี้ทองลงหินกลับเป็นภูมิปัญญาของชุมชน ที่ชุมชนภูมิใจ ภาคภูมิใจในอาชีพช่างทำทอง แม้จำนวนคนทำจะลดน้อยลง คนสนใจเรียนรู้แทบจะไม่มี แต่สิ่งเหล่านี้กลับเป็นกระบวนการเรียนรู้สำคัญของชุมชนและของกลุ่มหัตถกรรมทองลงหินที่จะต่อยอดความรู้ของพวกเขาเพื่อการดำรงอยู่อย่างพอเพียงให้ได้

การก่อตัวขึ้นที่ชุมชนประดิษฐ์โทรการ เริ่มต้นขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2494 เริ่มจากนายสำราญ พูลสวัสดิ์ มีความสนใจเครื่องทองลงหิน จึงไปขอศึกษาอาชีพ เมื่อได้เรียนรู้ศึกษาจนเกิดความชำนาญ จึงเกิดการคิดทำสูตรผสมเนื้อโลหะเครื่องทองลงหิน และจัดตั้งเป็นบริษัทขึ้นครั้งแรกคือ บริษัท ส.สำราญไทยแลนด์ จำกัด บริเวณถนนเพชรบุรี กรุงเทพฯ ฝึกสอนวิชาชีพแก่บรรดาลูกหลาน และเพื่อนบ้านในท้องถิ่นนั้น ต่อมาลูกจ้างของบริษัท ส.สำราญไทยแลนด์ได้แยกตัวออกมาสร้างอาชีพเป็นของตนเอง มาทำการผลิตด้วยตนเองบริเวณถนนพหลโยธินซอย 47 และ 49 ซึ่งเริ่มมีการตั้งชุมชน มีบ้านเรือนหลายหลังคาเรือน โดยเน้นการผลิตชุดสำหรับรับประทานอาหาร จากไม้ก่

ครัวเรือนที่ทำการผลิต จนขยายออกเป็นอุตสาหกรรมระดับชุมชนจำนวน 200 กว่าครัวเรือน ขยายขยายสู่ญาติ และคนในชุมชนเกิดการลงมือปฏิบัติ โดยการลงมือทำ มือต่อมือ

ภูมิปัญญาการทำทองลงหิน เป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะเทคโนโลยี เครื่องมือ เครื่องใช้ในการผลิต ลองทำ เรียนรู้ผิดถูก ทำไม่ได้ก็แนะนำกัน เมื่อลูกจ้างทำงานชำนาญขึ้นก็สามารถขยายทำกิจการเอง แต่ยังพึ่งพาอาศัยกันได้ หยิบยืมกันได้ หากทำงานไม่ทันกำหนดส่งของกลุ่มคนทำทองลงหินก็จะลงแรงกัน ตอบแทนกันด้วยการเลี้ยงอาหาร ไม่ต้องให้ค่าแรง การเรียนรู้ในการทำทองลงหินจึงไม่ใช่การถ่ายทอด แต่คือการซึมซับ มองเห็น คຸ້ນชิน มาแต่เกิด อาศัยครูพักลักจำ ประกอบการช่างตาม ช่างสังเกต ฟังคำแนะนำเพิ่มเติม

เศรษฐกิจชุมชนปรับตัวเท่านั้นจึงจะอยู่รอด

เมื่อต้องพึ่งพาสถานในการส่งขายสินค้า ยามใดที่ตลาดมีความต้องการมาก เรียกได้ว่าขายดิบขายดี จนแทบจะผลิตงานหัตถกรรมทองลงหินไม่ทัน แต่เมื่อตลาดซบเซา สินค้าไม่ได้รับความนิยมนิช ช่างทองลงหินเหล่านี้ต่างก็ต้องปรับตัว หากทางออกในการประทังตัวเองและครอบครัวให้ได้ ในปี พ.ศ. 2516 เป็นช่วงที่ถูกค้าตลาดงานหัตถกรรมมีจำนวนลดลง เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจซบเซา บรรดาช่างทองลงหินที่เคยเต็มชุมชน กลับลดน้อยถอยลง หลายต่อหลายคนเลือกที่จะเลิกทำ เปลี่ยนอาชีพหันไปทำอย่างอื่น บางคนทำทองลงหินส่งเสียลูกหลานจนจบการศึกษา เล่าเรียนมีงานมีการทำเลี้ยงดูครอบครัวได้ก็เลิกไป บางคนมีอายุมากขึ้น สุขภาพไม่ไหวก็เลิกจากการทำทองลงหิน หลายปัจจัยทั้งเรื่องตลาด ลูกหลาน และอายุอานามล้วนสะสมเรื่อยมา จนสุดท้ายก็ส่งผลทำให้ครัวเรือนที่ทำทองลงหินลดลงไปเรื่อย จนกระทั่งในปี พ.ศ.2533 เหลือจำนวน 40 ครัวเรือน จาก 200 กว่าครัวเรือน และทยอยเลิกจนเหลือเพียง 10 ครัวเรือนในปัจจุบัน

สิ่งที่ยึดเหนี่ยว กลุ่มคน 10 ครัวเรือนนี้ให้ยังสืบสานวิถีหัตถกรรมทำกินต่อไปนั้น ส่วนหนึ่งก็เพราะใจรัก โดยมองว่าอาชีพนี้เป็นอาชีพที่เลี้ยงตัวเองและครอบครัวได้ และอีกส่วน เพราะพวกเขาเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้อยู่รอด ทำกินจากอาชีพทำทองลงหินอย่างพอเพียง อยู่ได้ และอยู่อย่างไม่เดือดร้อน

ผสมผสานความรู้ เก่า-ใหม่ กลุ่มหัตถกรรมทองลงหิน : วิธีการปรับตัว

“จะอยู่อย่างไรให้รอด ให้อยู่ได้ เมื่อยังทำทองลงหินอยู่” โจทย์สำคัญของช่างทองลงหินท่ามกลางสภาพการแข่งขันทางเศรษฐกิจ ราคาวัตถุดิบที่สูงขึ้น ทั้งทองแดง ดีบุก และความเปลี่ยนแปลงหลายต่อหลายอย่างของชุมชนในเมือง ครัวเรือนทำหัตถกรรมทองลงหินต่างเรียนรู้ที่จะปรับตัว เพื่อที่จะทำให้งานหัตถกรรมของตนสร้างรายได้ เลี้ยงตัวและครอบครัวได้ พวกเขาปรับตัวโดยตั้งอยู่บนฐานการใช้ความรู้เดิมในการทำทองลงหิน มาดัดแปลง ผสมผสานกับความรู้เรื่องการตลาดสมัยใหม่ ความรู้ในการวิเคราะห์สังคม ความต้องการของกลุ่มลูกค้า เมื่อเกิดการ

ผสมผสานของความรู้ทั้งเก่าและใหม่ จึงเกิดเป็นชิ้นงานทองลงหินที่มีความหลากหลายมากขึ้น มีความสอดคล้องกับตลาด ทำตามรูปแบบที่ตลาดต้องการ เช่น กำไล ขวดยาตาม ฯลฯ แต่คนทำก็ยังมีอิสระในการคิดสร้างสรรค์ผลงานศิลปะหัตถกรรมของตนเอง ภูมิใจในงานที่สำเร็จเป็นรูปเป็นร่าง เป็นการตามใจตลาดที่ทำให้คนทำมีความสุขมากขึ้นด้วย นอกจากการปรับตัวในเรื่องการผลิต พวกเขายังเรียนรู้ที่จะจัดการด้านตลาด ด้วยการสร้างช่องทางตลาดโดยการติดต่อลูกค้า และร้านจำหน่ายโดยตรง เรียกได้ว่าครอบครองทั้งเรื่องการรุกและรับทีเดียว ขณะเดียวกัน เมื่อตลาดซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่เป็นปัญหาทั้งในการกำหนดราคา ผูกขาดทำให้ในการประกอบอาชีพทำทองลงหินไม่เป็นอิสระต้องคอยพึ่งพา อยู่ด้วยตัวเองไม่ได้ เมื่อพวกเขามองเห็นปัญหาร่วม จึงเกิดการจัดตั้งกลุ่มหัตถกรรมทองลงหินขึ้น เป็นกลุ่มที่มีอิสระในการผลิต มีการผลิตสินค้าส่งขายข้างนอก โดยมีศูนย์หัตถกรรมทองลงหินเป็นตัวประสานกลาง จัดการด้วยระบบออเดอร์จากข้างนอก ที่ยึดเหนี่ยวความสัมพันธ์ของชุมชน มีกระบวนการเรียนรู้เพื่อปรับตัว แลกเปลี่ยนกันและกัน ตกลงราคา กำหนดราคากลางร่วมกัน ทำให้เกิดการกำหนดราคาขึ้นของสินค้า เพราะในการที่แต่ละครัวเรือนส่งขายสินค้าเองนั้น ราคาจะไม่คงที่ ดังนั้นเมื่อมีกลุ่มฯ เมื่อสินค้าผลิตเสร็จ สินค้าก็เข้ามาพักที่ส่วนกลาง ศูนย์หัตถกรรมทองลงหิน และสมาชิกมาประเมินราคาาร่วมกัน รวมทั้งต้นทุนรายได้ มีอิสระมากขึ้น ผู้ประกอบการคิดร่วมกัน นับตั้งแต่การคิดตั้งแต่การเริ่มหลอม ใช้กิโลกรัม ต้นทุนของกิโลกรัมละเท่าไร เทเป็นชิ้นงานกิโลกรัมหนึ่งได้กี่ชิ้น จนตีราคาออกมาเป็นราคากลางของกลุ่มฯ มีอิสระในการกำหนดราคา เพราะแต่ละชิ้นจะหนักไม่เท่ากัน บุญธรรม โตเจริญ หนึ่งในสมาชิกกลุ่มหัตถกรรมทองลงหิน “มีการประเมินว่ากิโลกรัมหนึ่งได้จำนวนกี่อัน ต้องคำนวณดูว่ากิโลกรัม 320 บาท ต้นทุนต่อกิโลกรัม ขึ้นละเท่าไร ต้องร่วมกันกำหนดราคาให้คนทำสามารถอยู่ได้ ดังนั้นในราคาจึงคิดและคำนวณ รวมทั้งค่าไฟ ค่าน้ำ ค่าจ้างคนงาน ...กลุ่มฯ ทำให้เราอยู่ได้” แม้ว่าสังคมเมืองอย่างกรุงเทพฯฯ ผู้คนจะมีความเป็นปัจเจก ต่างคนต่างอยู่ แต่สำหรับชุมชนประดิษฐ์โทรการ สิ่งที่พวกเขาพยายามจัดการอาจไม่ใช่แค่เรื่องของการทำกินและรายได้เพียงเท่านั้น แต่หมายถึงความเป็นกลุ่มก้อน ความเป็นชุมชน เป็นความสุขเล็กๆ ของคนเล็กในเมืองใหญ่ ที่สุขใจที่เห็นคนหยิบจับ ซื่อหาชิ้นงานของตนไปใช้สอย ภูมิใจที่คนรู้จักชุมชนประดิษฐ์โทรการในฐานะชุมชนงานหัตถกรรมทำทองลงหิน เป็นมุมของความสุขที่รูปลักษณ์แตกต่างไปจากชุมชนในภาคอื่น ๆ

นอกจากทุนความรู้เดิมในการทำทองลงหิน และการผสมผสานความรู้เรื่องการตลาดสมัยใหม่แล้ว ทุนสำคัญในชุมชนอีกอย่างที่ทำให้เกิดการจัดการกลุ่มหัตถกรรมทองลงหินได้ ก็คือกลุ่มออมทรัพย์ ที่เป็นกลไกสำคัญอย่างหนึ่งในการประกอบอาชีพของคนในชุมชน โดยมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2543 ในตอนนั้นมีสมาชิก 76 คน กรรมการ 9 คน โดย

ในปัจจุบันมีสมาชิก 505 คน และ กรรมการ 15 คน เงินออมของสมาชิกจะสามารถกู้ยืมได้ แบ่งเป็น เงินกู้สามัญและเงินกู้พิเศษ ผู้ที่สามารถกู้เงินได้มีระเบียบกำหนดว่าต้องเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ 6 เดือนขึ้นไป การให้กู้ยืมให้เฉพาะกรณีความจำเป็นตามที่คณะกรรมการจะเห็นสมควร ดอกเบี้ย และรายได้ที่ได้จากการออมทรัพย์ทั้งหมด ปลายปีหักค่าใช้จ่ายและเฉลี่ยคืนสมาชิกเป็นเงินปันผล และสวัสดิการชุมชน ทั้งสวัสดิการเพื่อการรักษาพยาบาล สวัสดิการเพื่อฌาปนกิจ สวัสดิการเพื่อผู้ป่วยโรคเอดส์ และทุนด้านต่าง ๆ ของชุมชน

ปัจจุบันมีครอบครัวสมาชิก 505 คน ในส่วนของผู้ประกอบการทองลงหิน เงินที่กู้ไปนั้นก็ นำมาใช้ทำทองลงหิน เพื่อเป็นเงินทุนมาซื้อวัตถุดิบ เครื่องมือ หิน ยาขัด ค่าใช้จ่ายจิปาถะ ดังนั้น กลุ่มออมทรัพย์จึงมีประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพของคนในชุมชน และเมื่อกลุ่มมีรายได้จาก สินค้า เงินรายได้บางส่วน ก็มีการแบ่งปันกลับมายังชุมชน กลายเป็นเงินกองกลางที่นำมาซื้อที่ดิน สร้างศูนย์เรียนรู้ชุมชน ที่ประชุมของชุมชนหมุนเงิน กลับมาสร้างพื้นที่ส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งจะ ทำให้คนในชุมชนสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ปกป้องหรือเกิดความเป็นชุมชนที่เหนียวแน่นอีกทาง

ความพอเพียงของชุมชนในสังคมเมืองหลวง

สมคิด ค้วงเงิน ผู้ประสานงานกลุ่มหัตถกรรมทองลงหิน “เรามีชีวิตที่ไม่เดือดร้อน มีอาชีพ ที่ทำโดยสุจริต ตรงไปตรงมา ใช้ระบบการแบ่งปันกันและกันดีที่สุด ต้องแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกัน และกัน... กำลังผลิตทำได้มาก ก็เป็นประโยชน์กับเรา คือ ไม่ต้องพึ่งพาใคร และเราพึ่งพากันเองใน กลุ่ม รายได้มากก็มีความสุข ต้องให้เห็นผลงาน อย่าเอาเปรียบใคร ในกลุ่มคนทำทองก็เรียนรู้จาก กันและกัน เป็นเจ้าแก่ ลูกน้องวนกันมา ยึดเรื่องความซื่อสัตย์ ตรงไปตรงมา ต้องมีเครดิต ทำงาน ไม่ต้องยอมให้เสียเครดิต ใช้น้อยทำน้อย ใ้มากต้องทำมาก หลักของความซื่อสัตย์ทำให้คน เชื่อถือ ถ้าไม่สำเร็จ ก็จะมีเพื่อนฝูงมาช่วยกัน พึ่งพากันในกลุ่มเท่านั้นก็พอเพียงแล้ว ลูกหลานที่จบ การศึกษา ก็มาจากเงินหัตถกรรมทั้งนั้น บ้าน รถ สิ่งของต่าง ๆ มาจากทองลงหิน ถ้าเรารู้จักใช้เงิน ก็พอเพียงแล้ว อยู่อย่างสุขสบายไม่เดือดร้อนใคร เราก็ไม่เดือดร้อน เรามีความพอเพียงของตนเอง และส่วนรวม ถึงเราจะมีหนี้ แต่เราก็สามารถส่งได้อย่างไม่เดือดร้อน เพราะเราส่งได้ ไม่ติดขัด เป็นหนี้กลุ่มตัวเอง... การทำทองลงหินมีความสุข เพราะเป็นอาชีพที่สง่างาม เราก็ไม่ได้ไปพึ่งพา ใคร ไม่ได้เบียดเบียนใคร ทำแล้วสบายใจ ทั้งชีวิตทุกอย่างเกิดขึ้นจากเงินหัตถกรรม ออกเดอร์ทั้งปี ลิบกว่าล้านบาททั้งชุมชน มีรายรับก็ต้องมีรายจ่าย คำว่าพอเพียงของเรา จึงหมายถึงพอกิน พออยู่ พอซื้อได้ ทำเองได้มาจากน้ำพักน้ำแรง สุจริตไม่เบียดเบียนใคร อยู่ได้ไม่เดือดร้อน ไม่เดือดร้อน ตนเอง ไม่เดือดร้อนผู้อื่นและในชุมชนเองก็มีการช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อกัน ถ้ามีคนที่เดือดร้อนใน ชุมชน คนในชุมชนเองที่จะเดือดร้อน ดังนั้นเราจึงคอยดูแลกันและกัน” (วิทยาลัยการจัดการ.2549:

1.5 ชุมชนคลองจินดา อ.สามพราน จ.นครปฐม

เกษตรทางเลือก วิธีใหม่ของคนคลองจินดา

“ผักเรานั้นแสนถูก เพราะเราปลูกด้วยใจ” คงเป็นวลีที่คุ้นหูของลูกค้าผักปลอดสารพิษของกลุ่มเกษตรกรยั่งยืนคลองจินดา จากการทำสวนเกษตรแบบปลอดสารเคมี โดยให้ธรรมชาติพึ่งพิงกันเอง มานานกว่า 5 ปี แม้ว่าจะเป็นกลุ่มคนเล็ก ๆ แต่ทว่าได้กลายเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญในการใช้ความรู้ ภูมิปัญญา ของบรรพบุรุษในการจัดการสวนเพื่อผลิตผัก ผลไม้ที่เป็นมิตรต่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดสุขภาวะที่ดีต่อตนเองและคนในชุมชน นอกจากนี้สวนเกษตรยังเป็นเสมือนห้องเรียนที่ร่มรื่น มีพันธุ์ไม้หลากหลายชนิดเป็นตำราที่มีชีวิต มีเจ้าของสวนเป็นครูผู้เติมเต็มความรู้และมอบประสบการณ์ที่ดีให้กับผู้ใฝ่รู้

จากภูมิปัญญา ...สู่ความสมดุล

ต.คลองจินดา อ.สามพราน จ.นครปฐม เป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีดิน น้ำ อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การปลูกผัก ผลไม้เป็นอย่างยิ่ง แต่หลายสิบปีที่ผ่านมา ได้รับผลกระทบจากการใช้สารเคมี โดยพบว่ามีการใช้สารเคมี ไม่ว่าจะปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงสูงถึง 70 ล้านบาทต่อปี ส่งผลให้สุขภาพของคนในชุมชนถดถอย สภาพแวดล้อมย่ำแย่ แต่ด้วยความตระหนักรู้ในปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่ในที่สุดจึงมีการรวมตัวกันเข้าสู่วิถีแห่งเกษตรปลอดสาร ในนามของ กลุ่มเกษตรกรยั่งยืนคลองจินดา มีสมาชิกเพียง 10 ครอบครัว ในจำนวน 2,000 ครัวเรือนของชุมชนคลองจินดาทั้งหมด มีการปลูกผักหลากหลายชนิดเพื่อให้เกิดการพึ่งพิงกันตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นแนวคิดหลักของกลุ่ม แต่วิธีการจัดการภายในส่วนก็ต่างกันไปตามความถนัดและสภาพพื้นที่ “เกษตรกรส่วนใหญ่ใช้สารเคมีมาก พอเราได้เรียนรู้ว่ามันเป็นอันตรายต่อตัวเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม จึงมีการปรับเปลี่ยนเกิดขึ้น การปรับตัวเข้าสู่เกษตรแบบปลอดสารต้องใช้เวลา ดังนั้นสวนของสมาชิกในกลุ่มจึงมีอยู่ 3 รูปแบบ คือ สวนที่ลดการใช้สารเคมี สวนที่เลิกใช้สารเคมี และเมื่อสามารถปรับตัวได้ก็จะนำไปสู่สวนที่ปล่อยให้ธรรมชาติดูแลกันเองโดยที่ไม่ต้องใส่ปุ๋ย ใส่ยา “ได้ในที่สุด” นางชุตินา น้อยนารถ แกนนำกลุ่มเล่าให้ฟัง

นอกจากนี้ ยังเล่าถึงวิธีการพึ่งพิงของพืชว่า “สวนเกษตรที่มีความหลากหลายของพืชนั้นเป็นองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับมาจากปู่ย่าตายายที่เล่าให้ฟังอยู่ทุกเมื่อเชิ้อวัน เกี่ยวกับการเรียนรู้พันธุ์พืช ชีวิต แมลง และวิถีธรรมชาติที่พึ่งพากัน เช่น การปลูกใบพลูกับต้นทองหลาง เมื่อใบทองหลางร่วงลงดินแล้วย่อยสลายต่อไป ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์ปุ๋ยจะงามสะพรั่ง หรือการพึ่งพากันของมะนาวกับต้นกระถินณรงค์ มะนาวเป็นพืชที่ไม่ชอบน้ำขัง ขณะที่กระถินณรงค์มีคุณสมบัติขับน้ำ ทำให้เกิดความพอดี และใบกระถินที่ร่วงลงน้ำก็เป็นปุ๋ยได้ โดยการโกยเลนมาไว้ที่ใต้ต้นมะนาว ทำให้ได้มะนาวลูกใหญ่ปลั่งปลั่ง นอกจากนี้การปลูกต้นพริกไว้ใกล้ต้นกล้วย ถือ

เป็นการคืนสมดุลให้แก่กันและกันของพืช เนื่องจากพริกมีความเผ็ดร้อน ต้นกล้วยมีน้ำมาก สามารถให้ความเย็น จึงสังเกตเห็นได้ว่าพริกเป็นพืชที่ชอบน้ำ”

สิ่งเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาที่ล่องลอยมาเรื่อยๆ จนในที่สุดได้ค้นพบว่า ความสมดุลคือสิ่งที่ธรรมชาติต้องการ ดังนั้นเมื่อสวนเหล่านี้ปราศจากสารเคมี ระบบนิเวศจึงเข้าสู่ภาวะปกติ จึงไม่น่าแปลกใจ หากยามค่ำคืนจะมีหิ่งห้อยตัวน้อยนับร้อย ๆ ตัวกลับมาเปล่งแสงระยับระยับ หลังจากที่ภาพเหล่านี้ได้เลื่อนหายไปจากคลองจินดามานานหลายปี

ศึกษาเรียนรู้...สร้างความเข้าใจ ขยายตลาดผักปลอดสาร

แม้มีภูมิปัญญาแต่กลุ่มเกษตรกรฯ ยังประสบปัญหาด้านการตลาด เพราะผลผลิตจากสวนปลอดสารนั้นจะไม่สวยงาม ยกตัวอย่างเช่น ผักมีรู ใบแกร็น ผลไม้ลูกเล็ก จึงถูกโง่งราคาจากพ่อค้าคนกลาง ทางกลุ่มจึงตัดสินใจศึกษาหาความรู้ด้านการตลาด ด้วยการทำวิจัยเรื่อง “รูปแบบการตลาดที่เหมาะสมกับกลุ่มเกษตรกรแบบยั่งยืน ต. คลองจินดา” ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค เมื่อปี 2545 โดยเกษตรกรได้นำพืชผลจากสวนไปขายเองตามตลาดต่างๆ และมีการสื่อสารกับลูกค้าโดยตรง ชูดีมาเล่าให้ฟังว่า “เนื่องจากผักปลอดสารพิษที่เราขายจะมีราคาสูงกว่าในตลาดเล็กน้อย แต่ราคาเราคงที่ เช่น กล้วยหิวละ 15 บาทตลอด จะไม่มีการลดราคาและเพิ่มราคา แต่ลูกค้าก็ไม่บ่นเพราะเรามักจะบอกลูกค้าเสมอว่า ผักผลไม้ของเราปลูกเองขายเอง ปลอดภัยแน่นอน อย่างผักบางชนิด เช่น ผักหวาน ดอกขจร ที่ลูกค้าบางคนกินไม่เป็นก็จะบอกสูตรอาหารให้ไปทำด้วยซึ่งลูกค้าส่วนใหญ่จะเป็นชนชั้นกลางที่ใส่ใจในสุขภาพ ” จากการดำเนินงานวิจัยเรื่องการตลาด ทำให้ทุกวันนี้กลุ่มเกษตรกรฯมีตลาดรองรับสินค้าและมีลูกค้าประจำ อยู่ 3 แห่งหลักๆ ด้วยกัน คือ มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ จ.นครปฐม และ ปฐมอโศก จ. นครปฐม พบว่าผักขายดีมากแต่ทางกลุ่มเกษตรกรผลิตตามกำลังเท่านั้น ที่สำคัญไม่มีการตีราคาความปลอดภัยจากหน่วยงานใดแต่การันตีด้วยความซื่อสัตย์ของผู้ผลิต

เมื่อตลาดขยายตัวขึ้นจึงทำให้มีคนรู้จักมากขึ้น นอกจากนี้สวนเกษตรปลอดสารของกลุ่มเกษตรกรคลองจินดาได้ปรากฏตามสื่อต่างๆ ทำให้สถาบันการศึกษาทั้งในท้องถิ่นและภายนอกให้ความสนใจที่จะมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีนักเรียน นักศึกษาเข้ามาศึกษาเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศ ระบบการตลาดชุมชนค่อนข้างมาก “ทุกครั้งที่มีคนมาเยี่ยมที่สวน จะเล่าเรื่องวิถีการพึ่งพิงของพืชพันธุ์ชนิดต่างๆ ให้ฟัง รวมไปถึงเรื่องระบบนิเวศ เด็กนักเรียนจะชอบฟังเรื่องวิถีชีวิตของแมลงที่อยู่ในสวน พวกเรามีความยินดีที่นอกจากสวนนี้จะเป็นวิถีชีวิตของเราแล้วยังเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับคนอื่น ๆ ด้วย” บุญเสริม แก้วมาลัย เล่าให้ฟัง ด้วยสีหน้ายิ้มแย้ม

หากไม่มีความตระหนักว่าการใช้สารเคมีนั้นก่ออันตรายร้ายแรงแก่ตนเองและผู้อื่นมากเพียงใด และขาดคุณธรรมจริยธรรมในการผลิตแล้วผลเสียก็จะกลับมาที่ชาวคลองจินดาที่มีอัตราการเจ็บป่วยสูงขึ้นทุกปี ทรัพยากรเสื่อมโทรม ทั้งดินและแหล่งน้ำ แต่ด้วย ความรู้และความมีเหตุมีผลในการเลือกทางเดินของชุมชนที่เริ่มจากคนกลุ่มเล็กๆ ที่เปี่ยมไปด้วยตั้งใจจริง ความซื่อสัตย์สุจริต การไม่ผลิตเกินกำลังที่ตัวเองมี โดยไม่ไปเร่งการเจริญเติบโตของพืชผักด้วยการใช้สารเคมี และมีชีวิตอยู่บน ความพอประมาณ ด้วยสมาชิกทุกคนหวังว่ากลุ่มเกษตรปลอดสารจะขยายปริมาณมากขึ้นเพื่อนำไปสู่สภาวะที่ดีของคนคลองจินดาทุกครัวเรือนและผู้บริโภคทุกคน สิ่งสำคัญที่สุดคือการได้สร้างภูมิคุ้มกันที่ดีที่สุดให้แก่ชุมชน ด้วยการพิสูจน์ให้เห็นถึง “ความสุข” ในการเกษตรวิถีธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นเกราะป้องกันที่แข็งแกร่งท่ามกลางสังคมเกษตรสมัยใหม่ที่มีการใช้สารเคมีมากขึ้นขณะ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 50 - 54)

1.6 “ปุม้า” อาชีพยั่งยืนของคนบ้านดิงไทร

“เรามีทะเล ซึ่งเปรียบเสมือนธนาคารอยู่หน้าบ้าน” นี่คือเสียงบอกเล่าของชาวบ้านดิงไทรที่ประกอบอาชีพประมงมายาวนาน แต่การทำประมงก็ยังคงประสบกับปัญหามากมาย เช่น สัตว์น้ำมีให้จับน้อยลง เกิดการแย่งชิงทรัพยากร การว่างงาน การอพยพย้ายถิ่นฐานเพื่อหางานทำหนีความยากจน ซึ่งปัญหาเหล่านี้มีแนวโน้มรุนแรงมากขึ้น

“เลี้ยงปุม้า” ทางเลือกที่มีเหตุมีผล

สภาพภูมิประเทศบริเวณชายฝั่งทะเลจังหวัดกระบี่ที่เป็นชายหาดยาวประมาณ ๑๖๐ กิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ โดยเฉพาะที่บ้านดิงไทร ตำบลเกาะศรีบอยา อำเภอเหนือคลอง ซึ่งตั้งอยู่บริเวณอ่าวกระบี่ที่มีคลื่นลมสงบตลอดทั้งปีและมีกระแสน้ำนิ่ง และบริเวณนี้ยังจัดเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อนด้วยพื้นที่โดยรอบอ่าวยังอุดมไปด้วยหญ้าทะเล สาหร่ายผมนาง หอยกะพง หอยแมลงภู่ที่เกิดตามธรรมชาติ

อดีตบ้านดิงไทรมีทรัพยากรปุม้าที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งยังเป็นแหล่งที่มีปุม้าชุกชุมมาก จึงไม่มีใครคิดเลี้ยงปุม้า มีแต่จับอย่างเดียว ทำให้ทั้งปุม้า ปลา และสัตว์ทะเลอื่นๆ เริ่มลดจำนวนลงบวกกับราคาน้ำมันที่เพิ่มขึ้น ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ที่ประกอบอาชีพประมงเป็นหลักมีความเป็นอยู่ลำบากขึ้น ยิ่งหลังจากประสบภัยสึนามิที่เครื่องมือทำมาหากินและอุปกรณ์ทำประมงหลงเหลือเพียงซาก อีกทั้งการเข้ามาช่วยเหลือของหน่วยงานต่างๆ บางครั้งก็หิบบิ้น ให้แต่เม็ดเงินเพียงอย่างเดียว

เมื่อทรัพยากรธรรมชาติกำลังจะหมดไป ชาวบ้านดิงไทรจึงเกิดความตระหนักและร่วมกันคิดหาทางเลือกในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นอย่างรู้ค่าและพอเพียง โดยเกิดเป็นกระบวนการคิดและรวมกลุ่มกัน เรียนรู้ว่า ชุมชนตนเองก็มีทั้งสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสมอุดมไปด้วยหญ้าทะเล ที่

เหมาะสำหรับนำมาใช้เป็นอาหารสำหรับเลี้ยงปูม้าได้อย่างเพียงพอ และการเลี้ยงปูม้ายังสามารถสร้างรายได้ให้ชุมชนมากกว่าสัตว์น้ำชนิดอื่นๆ เนื่องจากมีราคาสูงและเป็นที่ต้องการของตลาด เพราะการออกไปทำประมงเพียงอย่างเดียวอาจมีรายได้ไม่แน่นอน เนื่องจากต้องอาศัยคลื่นลมด้วย ซึ่งยามใดที่มีลมมรสุมก็ไม่สามารถออกไปจับปูปลาหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวได้ ปัญหาเหล่านี้ทำให้ชาวติงไทรตระหนกและเกิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างทางเลือกให้กับอาชีพใหม่ที่น่าจะยั่งยืนกว่าการทำประมงเพียงอย่างเดียว

ความรู้: เงื่อนไขในการสร้างอาชีพที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและพื้นที่

การเลี้ยงปูม้าของชาวบ้านบ้านติงไทรนั้น ได้มีการสร้างคอกเลี้ยงปูม้าของชุมชนโดยวิธีช่วยกันลงแรง หาปูขนาดเล็กมาใส่ในคอกและหาอาหารมาเลี้ยงปู ส่วนการบริหารและจัดการคอกในขณะที่เลี้ยงนั้น ชาวบ้านจะร่วมกันจัดหาวัสดุและลงแรงช่วยกันสร้างคอกปูม้ากันเอง โดยไม่ต้องใช้เงินลงทุน ส่งผลให้ต้นทุนในการเลี้ยงปูม้านั้นต่ำกว่าที่อื่น นอกจากนี้ยังได้นำเทคโนโลยีการเลี้ยงปูม้าในคอกจาก “ศูนย์การเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีการเพาะเลี้ยงปูม้าในบ่อดินและในที่ดินบริเวณชายฝั่งสู่ชุมชนต่างๆ” ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)และสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน(Population and Community Development Association: PDA) มาปรับใช้ อาทิ เรียนรู้การสร้างคอกปูม้า โดยจะออกแบบระบบนิเวศน์ภายในคอกให้เหมาะสมสอดคล้องกับนิสัยของปูม้าคือ ก้นคอกเพื่อให้ปูม้าได้มีโอกาสฟักตัวตามพื้นทราย และเติมสาหร่ายเส้นจำพวกสาหร่ายผมนาง หรือหนามมกฏเพื่อให้อาหารปูม้าใช้ในการหลบซ่อนตัวในช่วงที่กำลังลอกคราบ ซึ่งหากไม่มีที่หลบซ่อนจะมีปัญหาการกินกันเองได้ ทั้งนี้สาหร่ายยังช่วยให้ปูม้าสามารถกำบังตัวเพื่อล่าเหยื่อจำพวกกุ้ง ลูกปลาตัวเล็กๆ และยังได้อาหารจำพวกเหยื่อจากสาหร่ายในคอกอีกด้วย ส่วนของอาหารที่ใช้เลี้ยงปูม้านั้นจะได้จากโปะที่ชุมชนสร้างขึ้นเพื่อดักจับอาหารมาเลี้ยงปู โดยขนาดของโปะที่สร้างนี้ถูกออกแบบให้มีขนาดเล็กเหมาะกับปริมาณสัตว์น้ำที่ต้องนำมาใช้เลี้ยงปูในแต่ละวัน โดยผลพลอยได้จากโปะนี้ยังมีปลาเศรษฐกิจอื่นๆ เช่น ปลาเบญจพรรณ ปลากะพง และปลาเก๋ที่มีขนาดเล็กติดมาด้วย ชาวบ้านจึงนำปลาเหล่านี้ไปเลี้ยงในกระชังเพื่อสร้างรายได้ต่อไป ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ถือเป็นการจัดการทรัพยากรและแรงงานที่มีอยู่ในพื้นที่อย่างฉลาดและบูรณาการ

ปัจจุบันกลุ่มคนเลี้ยงปูม้าในคอกบ้านติงไทรมีสมาชิกกลุ่มประมาณ 13 คน โดยในกลุ่มได้สละเงินคนละ 2,000 บาทเพื่อใช้เป็นทุนหมุนเวียนการดำเนินงานระยะแรก สร้างคอกปูและทยอยปล่อยปูจิวและปูเล็กที่จับจากบริเวณใกล้เคียงด้วยลอบพับจำนวน 60 ลูกลงเลี้ยงในคอก นอกจากปูเล็กและปูจิวแล้วทางกลุ่มยังได้ซื้อปูไข่ฝามาเพื่อให้คืนลูกปูสู่ทะเล จำนวนปูจิว ปูเล็กและปูไข่ที่ปล่อยเลี้ยงในคอกมีทั้งหมดประมาณ 2,611 ตัว โดยปูที่เลี้ยงในคอกที่บ้านติงไทร จะโตเร็วและ

มีสุขภาพดี ในระยะเวลา 2 เดือนปูที่ปล่อยเลี้ยงประมาณร้อย 10 ได้เติบโตเป็นปูขนาด 5-6 ตัว/กก. จับขายได้ราคาประมาณกก.ละ 70 บาท (ราคาหน้าแพ) แต่ถ้าขายปูเป็นให้แก่ร้านอาหารในท้องถิ่น จะขายได้ในราคาประมาณกก.ละ 150 บาท(ราคาหน้าฟาร์ม)

ผลผลิตที่สามารถทำรายได้ให้แก่ชุมชนนอกจากปูม้าที่มีคุณภาพแล้ว ยังมีปลาเศรษฐกิจ ชนิดต่างๆที่ปล่อยเลี้ยงร่วมในคอกปูม้า หรือสาหร่ายขนนกซึ่งมีราคาและเป็นที่ต้องการตลาดนั้น กำลังอยู่ในระหว่างการศึกษาความเป็นไปได้ที่จะนำมาขยายพันธุ์เลี้ยงในคอกปู ซึ่งผลพลอยได้ เหล่านี้นอกจากจะได้ปูเป็นอาหารแล้ว ส่วนที่เหลือก็ยังสามารถนำไปขายและเป็นที่มาของรายได้ เพิ่มให้แก่ชุมชนอีกทางหนึ่ง การรับรู้ปัญหาและเรียนรู้ที่จะพึ่งตนเองทำให้ชุมชนประมงพื้นบ้านดิ้น ไหวรเกิดความเข้มแข็ง มีศรัทธาและเชื่อมั่นว่า “การเลี้ยงปูม้าในคอกเป็นคำตอบที่ทางชุมชน ต้องการ” จะเห็นได้จากที่สมาชิกมีส่วนร่วมในโครงการอย่างไม่กลัวความเหนื่อยยาก ทำงานด้วยความสนุก จริงจังยอมเสียสละเวลาแรงงานและทุนทรัพย์เพื่อเป็นเงินทุนหมุนเวียนในระยะแรก

ความสำเร็จนี้จึงเกิดจากการเลือกประกอบอาชีพที่เหมาะสมทั้งกับตนเองและภูมิประเทศ อีกทั้งการรู้จักเลือกเดินทางสายกลางในการเลือกจับสัตว์น้ำที่โตเต็มที่นั้น ก็เป็นการยึดหลักความพอประมาณ ไม่ใช่ทรัพยากรเกินขีดความสามารถของธรรมชาติที่จะรองรับ ทำให้ชาวบ้านได้มากกว่าที่ควรจะได้เสียอีก นอกจากนี้การที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ มีจิตสำนึกว่า “ปูม้า” เป็นของส่วนรวมต้องช่วยกันดูแล รักษา รู้จักแบ่งปันซึ่งกันและกัน ถือเป็น การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้ชุมชนในการตั้งรับกับปัญหาในทุกๆวิกฤตได้ต่อไป (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 55 - 60)

1.7 กรุ่นกลิ่น “ข้าวหอม” วิถีเลี้ยงชีพใหม่ ชาวนาป่าภูเขียว

การปลูกข้าว เป็นอาชีพที่อยู่ในวิถีวัฒนธรรมไทยมาช้านาน ในอดีตชาวนาไทยจะปลูกข้าว โดยแบ่งส่วนหนึ่งไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน เก็บไว้เป็นเมล็ดพันธุ์ และเหลือไว้จำหน่ายหรือ แจกจ่าย ซึ่งเป็นวิถีไทยที่อยู่กันอย่างเอื้ออาทร ทำให้ชาวนาไทยถือเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ และมีความสำคัญอย่างยิ่ง แต่เมื่อเทคโนโลยีเข้ามา ทำให้เกิดการปรับปรุงพันธุ์ด้วยการใช้เทคโนโลยีชั้นสูงช่วยทำให้เกิดอุตสาหกรรมการผลิตพันธุ์ข้าวขึ้น ในที่สุดแล้วชาวนาไทยก็หันมาซื้อเมล็ดพันธุ์แทนที่จะคัดสรรพันธุ์ตามท้องถิ่นและธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้นอกจากจะทำให้พันธุ์ข้าวท้องถิ่นหายไป ชาวนาต้องพึ่งพิงพันธุ์ข้าวจากพ่อค้า ขาดความมั่นคงในการพึ่งพาพันธุ์ข้าวของตนเอง ขณะที่สถานการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นกับชาวนาโดยรวม แต่ในพื้นที่บริเวณรอบเชิงเขาภูเขียวที่ประสบปัญหาการทำนา ชาวนากลุ่มนี้ได้พลิกวิกฤตให้เป็น โอกาสในการผลิตพันธุ์ข้าวของตนเอง จากความร่วมมือของภาครัฐและนักวิชาการ

มีเหตุผล เรียนรู้ปัจจัยเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ

บริเวณรอบเชิงเขาภูเขียว อำเภอเกษตรสมบูรณ์ คอนสานและอำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ มีพื้นที่ปลูกข้าวประมาณ 308,630 ไร่ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา แต่ผลผลิตข้าวที่ได้ในแต่ละปีลดน้อยลงเรื่อยๆ และมีคุณภาพต่ำ ขณะที่ต้นทุนการผลิตต้องมีค่าใช้จ่ายจากการใช้สารเคมีเพิ่มขึ้น รายได้จากการจำหน่ายข้าวจึงลดน้อยลงไปอีก ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งยังคงเข้าไปทำลายทรัพยากรธรรมชาติในเขตอนุรักษ์เพื่อหาเลี้ยงชีพ ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดความแห้งแล้งในพื้นที่เกษตรกรรมโดยรอบ

จากสภาพแวดล้อมที่ถูกทำลาย การทำนาก็ไม่ได้ผลอย่างที่คาดหวัง ชาวนาป่าภูเขียวจึงเริ่มตระหนักและแสวงหาทางเลือกใหม่เพื่อพลิกฟื้นผืนดิน พร้อมใจกันระดมสมองเพื่อหาแนวทางเพิ่มผลผลิตและเกิดการเรียนรู้ว่า การปลูกข้าวควรสอดคล้องกับวิถีธรรมชาติ ร่วมดูแลบำรุงรักษาผืนดินไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น เรียนรู้สภาพแวดล้อมที่เป็นพื้นที่นาเกือบทั้งหมดอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก และส่วนใหญ่ยังประสบปัญหาฝนแล้งและฝนทิ้งช่วง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความแห้งแล้งในปลายฤดูทำนาจะส่งผลให้ผลผลิตลดลงมาก แนวทางการนำพันธุ์ข้าวใหม่ๆ ที่มีผลผลิตสอดคล้องกับการตกของฝนจึงเป็นทางเลือกหนึ่ง เมื่อเกิดสมมูลข้าวก็จะกลับมาออกรวงเป็นสีทองอีกครั้ง ซึ่งนั่นหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ที่ช่วยให้สามารถเก็บเกี่ยวเลี้ยงชีพได้อย่างยั่งยืน

พอประมาณ สู่วิถีเกษตรอินทรีย์

คนปลูกข้าวป่าภูเขียว จึงร่วมแรงใจกันหันไปใช้ทางเลือกของการทำนาอย่างพอเพียงไม่เบียดเบียนธรรมชาติ โดยได้รับความรู้จากโครงการการผลิตเมล็ดข้าวพันธุ์ข้าวหอมคุณภาพดีเพื่อเป็นทางเลือกใหม่ให้ชาวนารอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ด้วยการนำวิถีเกษตรอินทรีย์มาปรับใช้ บำรุงดินเนื่องจากอดีตชาวนาส่วนใหญ่จะใช้ปุ๋ยเคมีติดต่อกันเป็นเวลานาน ทำให้สภาพดินเสื่อมโทรม ขาดอินทรีย์วัตถุ(ซากพืช ซากสัตว์)เมื่อหันมาใช้หลักความพอประมาณจึงได้เริ่มหมักปุ๋ยใช้เองด้วยการหาวัสดุใกล้บ้านอย่างเศษฟางและมูลสัตว์มาหมักทดแทนปุ๋ยเคมีราคาแพง ทำให้สามารถลดทั้งต้นทุนการผลิตและพื้นที่ดินมีคุณภาพดีขึ้นได้ พอประมาณ สู่วิถีเกษตรอินทรีย์ คนปลูกข้าวป่าภูเขียว จึงร่วมแรงใจกันหันไปใช้ทางเลือกของการทำนาอย่างพอเพียงไม่เบียดเบียนธรรมชาติ โดยได้รับความรู้จากโครงการการผลิตเมล็ดข้าวพันธุ์ข้าวหอมคุณภาพดีเพื่อเป็นทางเลือกใหม่ให้ชาวนารอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ด้วยการนำวิถีเกษตรอินทรีย์มาปรับใช้ บำรุงดิน เนื่องจากอดีตชาวนาส่วนใหญ่จะใช้ปุ๋ยเคมีติดต่อกันเป็นเวลานาน ทำให้สภาพดินเสื่อมโทรม ขาดอินทรีย์วัตถุ(ซากพืช ซากสัตว์)เมื่อหันมาใช้หลักความพอประมาณจึงได้เริ่มหมักปุ๋ยใช้เองด้วยการหาวัสดุใกล้บ้านอย่างเศษ

ฟางและมูลสัตว์มาหมักทดแทนปุ๋ยเคมีราคาแพง ทำให้สามารถลดต้นทุนการผลิตและพื้นที่ดินมีคุณภาพดีขึ้นได้

ชาวนาป่าภูเขียว ยังได้เรียนรู้วิธีสร้างเมล็ดพันธุ์คุณภาพด้วยการใช้พันธุ์ข้าวหอมมะลิ 105 และพันธุ์ข้าวเหนียว กข 6 ซึ่งเป็นพันธุ์ที่กรมการข้าวแนะนำและเป็นที่ยอมรับในท้องตลาดมาปรับปรุงพันธุ์และวิธีเก็บรักษา เช่น จากเดิมที่ปล่อยทิ้งไว้โคนฝนจนเมล็ดพันธุ์เปียกชื้นและขึ้นรา หรือจะเก็บเมล็ดพันธุ์ธรรมชาติไว้ 2 – 3 ปีหรือมากกว่านั้นเพื่อใช้ปลูกในปีต่อไป ทำให้เมล็ดพันธุ์เสื่อมคุณภาพลงเพราะมีสิ่งเจือปน อาทิ มีเมล็ดข้าวพันธุ์อื่นหรือเมล็ดหญ้าปน เป็นสาเหตุให้คุณภาพหุงต้มเปลี่ยนไปด้วย (ข้าวแข็ง ไม่หอม) และหากนำไปทำเมล็ดพันธุ์จะทำให้ประสิทธิภาพของการงอกลดลง จึงเริ่มปรับเปลี่ยนวิธีการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ให้บริสุทธิ์ โดยนำมาเก็บไว้ในภาชนะหรือกระสอบบรรจุข้าวที่สะอาดด้วยการปิดฝาหรือมัดปากกระสอบให้แน่นและระบุชื่อพันธุ์ติดไว้หน้ากระสอบเพื่อให้สะดวกต่อการนำมาใช้งาน อีกทั้งยังใส่ใจด้วยการไม่ใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวเก่ามาปลูกซ้ำ ไม่มีวัชพืชปน สะอาดและปราศจากแมลง

ด้วยการปรับเปลี่ยนวิถีผลิตเดิมและสนใจในรายละเอียดต่างๆ เหล่านี้ ทำให้ชาวนาป่าภูเขียวได้เมล็ดพันธุ์ข้าวมีคุณภาพ ทนต่อโรค ตรงตามมาตรฐานพันธุ์ข้าวที่ดีของกรมการข้าว ผลของโครงการขณะนี้ยังสามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว 30 ตันจากเกษตรกร 26 ราย และได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นประมาณ 500 กิโลกรัมต่อไร่จากค่าเฉลี่ยผลผลิตข้าวเดิมที่ 240 – 320 กิโลกรัมต่อไร่ นอกจากนี้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวยังสามารถผลิตเมล็ดพันธุ์และจำหน่ายให้องค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อเป็นตัวกลางในการกระจายเมล็ดพันธุ์ไปสู่เกษตรกรทั่วไปในราคา กิโลกรัมประมาณ 13 – 16 บาทต่อกิโลกรัม (จากเดิมขายเมล็ดพันธุ์ได้ในราคา 7 – 10 บาทต่อกิโลกรัม) ทำให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่เมล็ดพันธุ์ดังกล่าวยังได้หมุนเวียนนำมาใช้ในพื้นที่ของเกษตรกรรายอื่นๆ ซึ่งมีราคาจำหน่ายที่ถูกกว่าการนำเข้าเมล็ดพันธุ์จากแหล่งอื่น

ความสำเร็จครั้งนี้ทำให้ชาวนาบริเวณรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวมีเมล็ดพันธุ์ใช้เอง เรียนรู้การทำอย่างถูกวิธีและเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จนมีการขยายผลพื้นที่โครงการต่อไปอีกใน 3 อำเภอรวมเกษตรกรเข้าร่วมเพิ่มขึ้น 300 ราย พื้นที่นาประมาณ 1,200 ไร่ ซึ่งคาดว่าจะได้ผลผลิตเป็นเมล็ดพันธุ์กว่า 500 ตัน/ฤดู สร้างโอกาสให้จังหวัดชัยภูมิได้ในการเป็นศูนย์กลางผลิตเมล็ดพันธุ์ของภูมิภาค ช่วยท้องถิ่นให้พึ่งตนเองได้และเป็นที่ยิ่งของผู้คนได้ในที่สุด (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 61 - 65)

1.8 สถาบันการเงินเพื่อสวัสดิการ : นวัตกรรมชุมชนพึ่งตนเอง

ปัจจุบันประเทศไทยยังมีคนอีกกว่า 50 ล้านคนที่ไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการภาครัฐ ซึ่งคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเกษตรกร ชาวไร่ ชาวนา ชาวสวน เด็ก ผู้สูงอายุ และแรงงานนอกระบบ แม้จะมีการดำเนินงานของกลุ่มองค์กรการเงินชุมชนเกิดขึ้นก็ตาม แต่ส่วนใหญ่จะเน้นในเรื่องการออมเพื่อผู้เป็นหลักเท่านั้น ความความต้องการสวัสดิการที่เป็นหลักประกันของชีวิตในยามเดือดร้อน เจ็บไข้ได้ป่วย จึงยังไม่สามารถเกิดขึ้นได้จริง

สัจจะลดรายจ่ายวันละ 1 บาท สำนักร่วมสังคมพอประมาณ

แต่ที่ตำบลน้ำขาว จังหวัดสงขลา ทุกวันที่ 1 ของเดือน เวลาบ่ายสองโมง จะเห็นสมาชิกของกลุ่มสัจจะลดรายจ่ายวันละ 1 บาท เพื่อทำสวัสดิการภาคประชาชนจังหวัดสงขลา ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ ทอยกันนำเงินมาขึ้นให้ฝ่ายบัญชีของกลุ่มเพื่อฝากเข้ากองทุนสวัสดิการ โดยเงินนั้นมาจากการมีสัจจะลดรายจ่ายวันละ 1 บาท ออมเก็บไว้และนำมาส่งตามกำหนด ด้วยความสมัครใจ

กลุ่มสัจจะลดรายจ่ายวันละ 1 บาท เพื่อทำสวัสดิการภาคประชาชนจังหวัดสงขลา เป็นนวัตกรรมองค์กรการเงินชุมชนที่ ดร.ชบ ยอดแก้ว หรือ ครูชบ ผู้นำชุมชนได้พัฒนาขึ้นจากประสบการณ์ทำสัจจะวันละ 1 บาทที่จังหวัดลำปางแล้วนำมาประยุกต์แนวคิดสัจจะลดรายจ่ายวันละ 1 บาท สำหรับใช้เป็นสวัสดิการภาคประชาชนขึ้น เพื่อมุ่งเน้นพัฒนาคนให้เป็นคนดี มีความสามารถ โดยใช้เงินเป็นเครื่องมือ จากกิจกรรมการออมเพื่อนำไปจัดสวัสดิการซึ่งจะช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์อันเกื้อกูลกัน ตลอดจนช่วยพัฒนาความสมดุลของทุนในชุมชน โดยมีการจัดตั้งกองทุนขึ้นที่ตำบลน้ำขาว เป็นกลุ่มแรก เมื่อปี 2547 และมีรูปแบบบริหารการเงินคือ เมื่อออมได้ 180 วัน เงินทั้งหมดจะถูกแบ่งเป็น 3 ส่วนคือ 50 เปอร์เซ็นต์ตั้งไว้เพื่อจัดสวัสดิการ 9 เรื่อง 20 เปอร์เซ็นต์ตั้งเป็นกองทุนสำรอง และอีก 30 เปอร์เซ็นต์ตั้งเป็นกองทุนกู้ยืม สำหรับใช้ทำวิสาหกิจธุรกิจที่ไม่เอาเปรียบสังคม หรือกู้ยืมเพื่อการศึกษา เป็นต้น โดยมีกฎกติกาการยืมที่สมาชิกยอมรับและสมัครใจเข้าร่วม

สวัสดิการ 9 เรื่องของกลุ่มสัจจะลดรายจ่ายวันละ 1 บาท ๑

1. เกิด ให้อุปการะ 500 บาท แม่นอนโรงพยาบาลได้คืนละ 100 บาท ไม่เกิน 5 คืน ปีละไม่เกิน 2,000 บาท
2. แก่ จะ ได้เมื่อสัจจะครบตั้งแต่ 15 - 60 ปีขึ้นไปและมีอายุครบ 60 ปี โดยจะ ได้บำนาญเดือนละ 300 - 1,200 บาท เพิ่มขึ้นตามระยะเวลาสัจจะ
3. เจ็บ นอนโรงพยาบาลได้คืนละ 100 บาท ปีละไม่เกิน 10 คืน
4. ตาย จะ ได้เมื่อสัจจะครบ 180 - 5,840 วัน ได้ค่าทำศพตั้งแต่ 2,500 - 30,000 บาท เพิ่มขึ้นตามระยะเวลาสัจจะ

5. ทุนการศึกษา ยืมกองทุน 30 เปอร์เซ็นต์
6. คนด้อยโอกาส กองทุนจ่ายให้ นำไปฝากสัจจะ
7. สวัสดิการคนทำงาน จ่ายให้คนละ 130 บาทต่อวัน ฝากออม 100 บาท 30 บาทฝากสัจจะ
8. สวัสดิการเงินกู้ ตายกองทุนจ่ายในวงเงินไม่เกิน 30,000 บาท และกู้มาแล้วไม่น้อยกว่า 365 วัน
9. สวัสดิการเงินฝาก ตายจ่ายให้ 50 เปอร์เซ็นต์ แต่ไม่เกินวงเงิน 15,000 บาท

แนวคิด “เจ็ดร่วม” ภูมิคุ้มกันภาคประชาชน

กลุ่มสัจจะลดรายจ่ายวันละ ๑ บาทฯ เกิดขึ้นจากแนวคิด “เจ็ดร่วม” ในการดำเนินการคือ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติตามแผน ร่วมแก้ปัญหา ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมประเมินและขยายผล และมี 6 ขั้นตอนในการพัฒนาคือ ขั้นจุดประกาย ขั้นให้ความรู้ ขั้นรับสมาชิก ขั้นติดตามผล ขั้นจ่ายสวัสดิการ และขั้นประเมินผลและขยายผล ที่จังหวัดสงขลาการเรียนรู้แค่ขั้นจุดประกายและขั้นให้ความรู้ก็สามารถตั้งกลุ่มได้ ปัจจุบันขยายครอบคลุมทั้งจังหวัด 66 กลุ่ม สมาชิกเกือบ 5 หมื่นคน เงินกองทุนกว่า 16 ล้านบาท การจัดสวัสดิการ 9 เรื่องนั้น มีผู้ใช้ประโยชน์จริงแล้วทุกกรณี ส่งผลให้จำนวนสมาชิกและเงินกองทุนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อีกทั้งการได้มาพบเจอกันในวันส่งเงิน และทุกวันที่ 7 เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเป็นประจำทั้งกรรมการและสมาชิกก่อให้เกิดความเข้าใจเกิดจิตสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกัน

จะเห็นว่ากลุ่มสัจจะลดรายจ่ายวันละ 1 บาท เพื่อสร้างสวัสดิการภาคประชาชนที่สงขลานั้น เป็นการสร้างกลไกการดูแลตนเองของชุมชนตั้งแต่เกิด ชราภาพ กระทั่งเสียชีวิต เป็นการสร้างกระบวนการพึ่งพาตนเองของชุมชนมากกว่าการรอพึ่งความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก และยังเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันชุมชนไปสู่วิถีความพอเพียงแนวทางหนึ่ง

ความสำเร็จของเครือข่ายสัจจะลดรายจ่ายวันละ 1 บาท สำหรับสวัสดิการภาคประชาชน จังหวัดสงขลา ถูกนำมาต่อยอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเพื่อนเครือข่ายองค์กรการเงินชุมชนอีก 4 แห่ง ที่มีแนวคิดเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการชุมชน คือ เครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์พัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต จังหวัดตราด 164 กลุ่ม สมาชิกกว่า 6 หมื่นคนในหลายจังหวัด มีเงินออมกว่า 350 ล้านบาท เครือข่ายองค์กรออมทรัพย์ชุมชนจังหวัดลำปาง 16 กลุ่ม สมาชิกราว 3,600 คน เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านตำบลกะหรอ จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นการรวมกันของกองทุนหมู่บ้าน 9 กลุ่มและมีการจัดสรรเงินสำหรับจัดสวัสดิการอยู่แล้วกว่า 2.7 ล้านบาท เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านตำบลในคลองบางปลากด จังหวัดสมุทรปราการ 13 กลุ่ม มีสมาชิกราว 5,200 คน

“แบ่งปันแนวคิด” เพื่อสร้างเศรษฐกิจพอเพียง

นวัตกรรมนี้จะลดรายจ่ายวันละ 1 บาททำสวัสดิการภาคประชาชนสงขลา ถูกนำมาต่อยอด ยกระดับ ปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละแห่ง และยังนำความรู้จากการปฏิบัติกลับมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่องจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นข้ามกลุ่ม เครือข่าย ดังที่ นายภิรมย์ภักดี อดีตนายกรัฐมนตรี ประธานงานโครงการวิจัยการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาองค์กรการเงินชุมชน ภายใต้การสนับสนุนทุนจาก สกว.และ ศตจ. กล่าวถึงการต่อยอดกิจกรรมองค์กรการเงินชุมชนจากการออมเพื่อกู้มาสู่การออมเพื่อจัดสวัสดิการช่วยเหลือกันของชุมชนว่า

“ กองทุนเพื่อสวัสดิการ มีจุดเริ่มมาจากการดำเนินงานของเครือข่ายลำปางที่ครูซบไปเห็นแล้วนำกลับมาปรับเปลี่ยนพัฒนาต่อที่จังหวัดสงขลา โดยแทรกไปกับกิจกรรมขององค์กรการเงินชุมชนเดิมที่ทำอยู่และรวมกันเป็นเครือข่ายอยู่แล้ว จึงเกิดเครือข่ายนี้จะลดรายจ่ายวันละ 1 บาท ทำสวัสดิการ 9 เรื่อง ปัจจุบันพัฒนามาเป็นสมาคมสวัสดิการภาคประชาชนสงขลา เมื่อเครือข่ายนี้จะจังหวัดตราด ได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ก็นำไปทำเสริมกับกิจกรรมกลุ่มนี้จะทำอยู่เดิม ตั้งเป็นกองทุนเมตตาธรรมทำบุญวันละ 1 บาท ก้าวข้ามสวัสดิการไปเป็นเรื่องของการทำบุญ ปัจจุบันทำไปแล้ว 76 กลุ่ม มีสมาชิกประมาณ 12,000 คน มีเงินกองทุนกว่า 4.3 ล้านบาท ส่วนเครือข่ายลำปางเมื่อได้มาเรียนรู้จากสงขลา และตราด และที่อื่น ๆ เครือข่ายออมทรัพย์ 4 กลุ่มจึงรวมกันแยกมาเป็นกลุ่ม โชนใต้ จังหวัดลำปาง ทำเรื่องกองทุนสวัสดิการ ปัจจุบันมีสมาชิกกว่า 4,000 คน มีเงินกองทุนกว่า 2.5 ล้านบาท

เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านตำบลกะหรอ จังหวัดนครศรีธรรมราช และ เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านตำบลในคลองบางปลากด จังหวัดสมุทรปราการ นำแนวคิดนี้ไปจัดตั้งกองทุนสวัสดิการขึ้นมาในระดับหมู่บ้าน โดยเครือข่ายกองทุนหมู่บ้านตำบลกะหรอ ที่มีการเชื่อมโยงเครือข่ายระดับตำบล ที่พัฒนามาจากการได้เรียนรู้แนวคิดเรื่องการทำสวัสดิการภาคประชาชนแล้วนำกลับไปตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการระดับตำบลขึ้นมา ขณะที่ตำบลในคลองบางปลากด มีการตั้งกองทุนนี้จะวันละ 1 บาทขึ้นที่หมู่ 5 แต่เปิดรับสมัครจากภายนอกด้วย”

จะเห็นว่า กองทุนสวัสดิการหรืออาจเรียกได้ว่า “สถาบันการเงินเพื่อสวัสดิการชุมชน” ที่เกิดขึ้นเป็นนวัตกรรมในขบวนการองค์กรการเงินชุมชนที่ช่วยสร้างหลักประกันชีวิตที่ชุมชนทำตัวเอง อีกทั้ง “กลไกการจัดการความรู้” ที่นำมาใช้ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาทักษะความรู้ความสามารถของคนที่ร่วมกระบวนการตั้งแต่ประชาชนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มองค์กรการเงินต่าง ๆ กรรมการและเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ/เอกชนจากหน่วยงานภาคนอก ทำให้เกิดการดำเนินงานที่เรียนรู้กันเพื่อจะนำพลังที่มีนวัตกรรมใหม่ ๆ เชื่อมเข้าสู่การขยายผลของภาครัฐที่ก่อร่างชัดเจนขึ้นเรื่อย ๆ โดยเห็น

ได้จากการเข้ามาเชื่อมต่อของ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กระทรวงการคลัง สำนักงานประกันสังคม และอื่น ๆ

กลไกจัดการความรู้ ซึ่งเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ ฝึกฝนตนเอง พึ่งพาช่วยเหลือกัน ในชุมชน เกิดการพัฒนาคนที่มีสัจจะ วินัย และทาน ได้สร้าง “ทุนทางสังคม” คือ สวัสดิการ ความร่วมมือ และสำนึกรักชุมชนได้ประโยชน์ร่วมกัน อันนำไปสู่การเกิดสังคมดี คนมีความสุข ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการเกิดชุมชนเข้มแข็งและแก้ปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน เพราะเกิดคนที่ คิดเป็น ทำเป็น และบริหารจัดการได้ภายใต้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นปกติ เพราะทุกคนมีคุณสมบัติของการ “ใส่ใจ แบ่งปัน เรียนรู้” อันเป็นภูมิคุ้มกันที่ทำให้องค์กรการเงินชุมชนสามารถทำหน้าที่เพื่อเป็นแหล่งทุนและแหล่งเรียนรู้ชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้หลักเศรษฐกิจพอเพียง

ภูมิคุ้มกันที่เกิดขึ้นชัดเจนกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของทั้ง 5 เครือข่าย คือ ในระดับบุคคลผู้ที่เข้าร่วมกระบวนการ เกิดวิธีคิดและการปฏิบัติในการออมทรัพย์ของตนเอง และขยายไปในครอบครัว กล่าวคือ การลดรายจ่ายทำให้เกิดรายได้เพิ่ม “ยังใช้ชีวิตเดิมแต่มีเงินออมเพิ่มขึ้น” “มีสัจจะกับตนเองออมทุกวันทำให้ภูมิใจตัวเองมากขึ้น เป็นตัวอย่างของลูกหลาน” ขณะที่สวัสดิการต่างๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งเป็นการสงเคราะห์ช่วยเหลือกันในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่เกิดจนตายนั้นก็สร้างความมั่นใจ และสร้างหลักประกันในชีวิตให้กับคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น เห็นได้จากจำนวนสมาชิกที่เพิ่มมากขึ้นนั่นเอง (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 72- 78)

1.9 แพทย์พื้นบ้านล้านนา : หลักประกันสุขภาพในวิถีพอเพียง

เพราะผู้คนชาวล้านนาเชื่อว่า การมีสุขภาพที่ดีคือการต้องดำรงชีวิตให้ผูกสัมพันธ์ และเชื่อมโยงกับสรรพสิ่งที่อยู่รายล้อมรอบตัว ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ชุมชน สังคม และสิ่งเหนือธรรมชาติที่มองไม่เห็นอย่างผสมกลมกลืน...

ขณะเดียวกัน “การผูกสัมพันธ์” ก็ต้องเป็นไปอย่างมีเงื่อนไข มีปัจจัยพื้นฐานที่เอื้อต่อการเจริญเติบโต และดำรงเผ่าพันธุ์ เช่นการได้รับประทานอาหารที่ดี มีคุณค่า มีอากาศบริสุทธิ์ และมีที่อยู่อาศัยที่ถูกต้องตาม “ชะดาราณี” เราจึงเห็นสำหรับกับข้าวของคนล้านนาอุดมด้วยพืชผักสมุนไพร มีประเพณีอันศักดิ์สิทธิ์และทรงคุณค่าให้ยึดถือและปฏิบัติ

การดำเนินชีวิตของคนล้านนาสมัยก่อนจึงเน้นไปในเรื่องของการสร้าง “สมดุล” ของร่างกายและจิตใจ...เป็นการรักษา “คน” มากกว่าการมุ่งรักษา “โรค”

แต่เมื่อเกิดการเจ็บป่วย หรือ หากต้องบำบัดรักษา ก็มักจะใช้หลัก “สร้างเสริมสิ่งที่ขาด” กำจัดส่วนที่เกิน ล้างสิ่งที่เป็นพิษ เพื่อให้เกิดความสมดุลขึ้นในร่างกาย ซึ่งอาจจะใช้อาหาร สมุนไพร หรือพิธีกรรมเข้ามาแก้ไขจนปิดเป่า...

เหล่านี้คือ “องค์ความรู้” คือ “ภูมิปัญญา” ในด้านการป้องกัน ดูแล และรักษาสุขภาพ “พื้นบ้าน” ที่อธิบายความสัมพันธ์ตั้งแต่การเกิด การดำรงชีวิต หากต้องเกี่ยวข้องกับโรคภัยไข้เจ็บ ก็สามารถหาสาเหตุของการเกิดโรค หรือการวินิจฉัยโรค โดยอาศัยคำอธิบายที่สะท้อนให้เห็นถึงความใกล้ชิดระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ จึงอาจกล่าวได้ว่าวิถีการดูแลสุขภาพพื้นบ้านของคนล้านนานั้นล้วนเชื่อมโยงสัมพันธ์กับระบบอื่นๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ สังคม ครอบครัว การศึกษา วัฒนธรรม ความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อเรื่องผี เป็นต้น

ระบบการแพทย์พื้นบ้านล้านนา จึงมิได้แยกส่วนออกจากชุมชน แต่ยังคงบทบาทหน้าที่รับใช้ชุมชนมาช้านาน โดยมี “หมอเมือง” หรือ “แพทย์พื้นบ้าน” ทำหน้าที่สืบต่อและถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เป็นระบบการแพทย์อันทรงคุณค่านี้ไว้

และนอกจากจะทำหน้าที่ป้องกัน และดูแลสุขภาพของคนในชุมชนแล้ว “หมอเมือง” ยังทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เพราะหมอเมืองบางท่านยังรับบทบาทเป็นผู้นำทางพิธีกรรม เช่น บางคนเป็นปุจาร์ย (มัคนายก) บางคนเป็นกำนัน บางคนเป็นพ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) และความสำคัญของหมอเมืองก็มีได้มีอยู่ที่การรักษาอาการป่วยไข้เพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน “หมอเมือง” หลายท่านจึงเป็นผู้ที่ได้รับการเคารพศรัทธาจากชุมชน และทุกๆ ปีที่ถึงวาระของวัน “ปีใหม่เมือง” เหล่าคนไข้ที่เคยให้พ่อหมอรักษาก็จะพากันไปรดน้ำดำหัวสุมาคารวะ พ่อหมอเสมือนญาติผู้ใหญ่ในครอบครัว

และจนกระทั่ง... ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเริ่มเข้ามามีบทบาทในสังคมไทยมากขึ้น การแพทย์สมัยใหม่มีประสิทธิภาพสูง สามารถรักษาโรคได้อย่างรวดเร็ว แนวทางการรักษาสุขภาพแบบองค์รวมที่เห็นผลช้าจึงถูกละเลยไป สถานการณ์ถดถอยของภูมิปัญญาหมอเมืองเกิดขึ้นเป็นลำดับ เมื่อถูกละเลยจากสังคมในที่สุดจึงไม่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ “การรักษาโรคที่ต้องมีใบประกอบโรคศิลป์” ทำให้กลุ่ม “หมอเมือง” ที่บางคนยังคงทำการรักษาผู้ป่วยอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ต้องตกอยู่ในสภาพ “หมอเถื่อน” ไปโดยปริยาย

การก้าวเข้ามาของเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่แม้จะแสดงให้เห็นถึงศักยภาพอันชาญฉลาดในการรักษาโรคร้ายหลายชนิด แต่ในด้านหนึ่งก็ทำให้ “วิถี” ที่ “พอดี” ของชาวล้านนาถูกปรับเปลี่ยนไปด้วย และสาเหตุการป่วยไข้ล้วนแล้วแต่เกิดจากการดำเนินชีวิตที่ผิดแผกแตกต่างไปจากเดิม สำหรับอาหารที่หมอเมืองเคยบอกเคยแนะนำซึ่งส่วนใหญ่เต็มไปด้วยพืชผักและสมุนไพรที่เป็นภูมิคุ้มกันให้ร่างกายต้านทานโรคร้ายก็ถูกละเลย พืชผักสมุนไพรที่เคยปลูกเคยหากก็ไม่ได้รับการปกป้องรักษาไว้เช่นเดิม และเหล่านี้ก็ได้ส่งผลกระทบต่อร่างกายเท่านั้น หากยังส่งผลไปถึงการสูญเสีย “หลักประกันสุขภาพปราศจาก” ของผู้คนล้านนาเช่นเดียวกัน

หรับหมอเมือง การอยู่ในสถานะที่กฎหมายไม่รับรองมิได้ส่งผลกระทบต่อเฉพาะ “ตัวหมอ” เท่านั้น หากยังส่งผลกระทบต่อไปถึง “ภูมิปัญญา” หรือ “องค์ความรู้ทางการแพทย์พื้นบ้าน” ในการดูแลและรักษาผู้ป่วย ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษมาหลายชั่วอายุคน อาจ “หาย” หรือ “ตาย” ไปพร้อมๆ กับหมอเมืองซึ่งส่วนใหญ่ล้วนแต่แก่เฒ่าแทบทั้งสิ้น

หมอเมือง” ร่วมตัวกันอีกครั้งเมื่อโครงการวิจัย “การสังคายนาองค์ความรู้หมอเมือง” โดย ผศ.ดร. ยิ่งยง เทาประเสริฐ โดยการสนับสนุนจาก สกว. ได้เชิญกลุ่มหมอเมืองมาร่วมกันระดมสมอง เพื่อสังคายนาและพัฒนาตำราทางการแพทย์พื้นบ้าน โดยมีเป้าหมายในการรื้อฟื้นภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนล้านนา กลับคืนมา ขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างระบบการรักษาให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน

การถอดองค์ความรู้ในด้านการดูแลสุขภาพของหมอเมืองกว่า 200 คน ใช้การรวบรวม ชำระ ตรวจสอบ และจัดระบบองค์ความรู้ สังเคราะห์องค์ความรู้มาใช้เป็นตำรากลางในการอ้างอิง และเป็นที่ยอมรับของกฎหมายแล้ว ขณะเดียวกันก็ยังเป็นการเปิดโอกาสให้หมอเมืองได้มาร่วมกันพัฒนาองค์ความรู้ทั้งในด้านการตรวจวินิจฉัยโรค ระบบโรค การพัฒนาตำรับยาสมุนไพร หรือหลักเภสัชกรรมของหมอเมือง ตลอดจนกระบวนการดูแลรักษาสุขภาพ

การทำงานร่วมกันของหมอเมืองและนักวิจัย ทำให้ได้องค์ความรู้หมอเมืองซึ่งเป็นตำราเล่มใหญ่ อีกทั้งยังมีส่วนที่เป็นแรงผลักดันให้มีการจัดตั้งกรมพัฒนาการแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือกในกระทรวงสาธารณสุข ในขณะที่การส่งต่อองค์ความรู้ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ได้เปิด “วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้าน” ใช้ความรู้จากตำรากลางมาแยกย่อยเป็นตำราเรียนแก่นักศึกษาซึ่งเปิดสอนถึงระดับปริญญาตรี โดยเปิดโอกาสให้หมอเมืองบางท่านสลับสับเปลี่ยนมาเป็นผู้ทรงคุณวุฒิช่วยสอน

การฟื้นภูมิปัญญาหมอเมืองให้กลับมาอีกครั้ง ไม่เพียงนำ “คุณค่า” เดิมคืนมา หากแต่เป็นการฟื้นคืนมาของหลักประกันสุขภาพของคนล้านนา กลับมาอีกครั้ง เครือข่ายหมอเมืองที่กลับมาเข้มแข็งขึ้น ความรู้หมอเมืองที่ถูกบันทึกสืบทอดอย่างเป็นระบบ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 79 - 84)

1.10 ภูมิคุ้มกันจัดการป่าชุมชน สร้างความพอเพียง สู่ประชาคมอุทัยฯ

ในอดีต จังหวัดอุทัยธานีมีพื้นที่ป่าไม้ราว 2 ใน 3 ของพื้นที่ทั้งหมด ส่วนใหญ่อยู่ในอำเภอลานสัก บ้านไร่ และห้วยคต วิถีชีวิตของคนในพื้นที่จึงเกี่ยวข้อง เชื่อมโยง และผูกพันกับป่าธรรมชาติ ภาวที่คุ้นตาของชุมชนคือ ผู้คนจากหลากหลายพื้นที่ ทั้งภาคกลาง ภาคอีสาน และพื้นที่ใกล้เคียง หลั่งไหลกันเข้ามาทำงานอยู่ในพื้นที่เป็นประจำ เนื่องจากการสัมปทานป่าไม้ หลังจาก

หมดสัมปทาน จึงตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ และมีการจัดการทรัพยากรพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าอนุรักษ์ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดำเนินการโดยภาครัฐ

ที่สำคัญ คนในพื้นที่ ยังมีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งทรัพยากรป่าไม้อยู่ เช่น บ้านสวนพลูพุตอ ที่ชาวบ้านรวมตัวกันดูแลรักษาป่าเพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำของชุมชนซึ่ง ต่อมาราชการได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านรวมกลุ่มเพื่อจัดการป่าชุมชน (ดูแลรักษาและใช้ประโยชน์) ทั้งยังมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาทำโครงการสนับสนุนชาวบ้านในพื้นที่ป่ากันชนห้วยขาแข้ง ทำให้เกิดป่าชุมชนขึ้นหลายพื้นที่ ที่ชาวบ้านได้จัดการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน

หลักชัย ในการฟื้นป่าเรียนรู้ อย่างมีเหตุ มีผล

ทว่าการจัดการป่าที่ช่วยให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ คือ ป่าอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหาร แหล่งน้ำ และแหล่งเรียนรู้ และเพื่อเป็นการป้องปรามในการจัดการป่าชุมชน คณะทำงานประชาคมจังหวัดอุทัยธานี จึงร่วมกันศึกษาข้อมูล การใช้ประโยชน์จากป่าใน 5 อำเภอ คือ อำเภอลานสัก อำเภอบ้านไร่ อำเภอห้วยคต อำเภอทัพทัน และอำเภอสว่างอารมณ์ โดยเก็บข้อมูลพื้นฐานป่าชุมชน, จำนวนผู้ใช้ประโยชน์, ชนิดของป่าที่ใช้ประโยชน์ และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ จากครัวเรือนจำนวน 1,310 ครัวเรือน พบว่าชุมชนมีรายได้ต่อปีจากป่าทั้งสิ้น เป็นเงิน 4,926,016 บาท แบ่งเป็น หน่อไม้ 1,737,184 บาท เห็ดโคน 1,196,481 บาท ผักหวาน 264,421 บาท และการใช้แหล่งน้ำ 1,420,900 บาท ทำให้ชุมชนตระหนักรู้ว่า ป่าชุมชนเป็นแหล่งผลิตอาหารได้มากมายหลายชนิด ซึ่งในแต่ละฤดูจะมีอาหารแตกต่างกันออกไปให้เลือกเก็บกินได้ตลอดปี ผลประโยชน์จากป่านอกจากเป็นแหล่งอาหารของชุมชนแล้วยังสร้างรายได้ให้กับชุมชนป่าเขาหินเหล็กไฟมีเห็ดโคนและเห็ดอื่นๆ ผักหวานมากกว่าป่าอื่นๆ ซึ่งอาจเป็นเพราะบริเวณป่าหินเหล็กไฟไม่มีไฟไหม้ป่ามา 12 ปี และในขณะที่ป่าบริเวณ อำเภอทัพทัน และอำเภอสว่างอารมณ์ ไฟไหม้ครั้งสุดท้ายเมื่อ 6 ปี และ 5 ปีมาแล้ว ตามลำดับ ส่วนป่าชุมชนสวนพลูพุตอ ก็มีเห็ดโคนมากกว่าป่าอื่นๆ เพราะเป็นป่าต้นน้ำที่มีการอนุรักษ์ที่ดี เช่นกัน

ป่าเลี้ยงคน...คนรักป่า มีส่วนร่วม มีภูมิคุ้มกัน

ในช่วงเก็บข้อมูลคณะทำงานได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับพื้นที่ต้นแบบ เห็นว่ามีความรู้มากมายทั้งป่าชุมชนเขาหินเหล็กไฟและป่าชุมชนบ้านสวนพลูพุตอ และได้นำความรู้ในการจัดการป่ามาใช้สร้างภูมิคุ้มกันจากการศึกษาความรู้ในการอนุรักษ์ป่าอย่างรอบด้าน ที่ช่วยให้ชุมชนเข้าใจและเรียนรู้ อย่างมีเหตุ มีผล

พื้นที่ป่าชุมชนเขาหินเหล็กไฟ หมู่ที่ 2,7,11 และ 16 ของตำบลระบำ อำเภอลานสัก ร่วมทำแนวกันไฟในเดือนธันวาคม ของทุกปี ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องป่าชุมชนในเวทีประชุมประจำเดือนของกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน/อบต. / ให้อบต. สนับสนุนงบประมาณพระสงฆ์ได้มีเวทีพูดคุย

ชักชวนพระวัดอื่นๆ มาร่วมกันดูแลรักษาป่า สนับสนุนงบประมาณ (ทำแนวกันชนในการดับไฟ/ การเฝ้าระวังในการดูแลรักษา ปลูกป่าในวันที่ 12 สิงหาคม ให้เป็นงานของ อบต. / ให้ อบต. ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดอบรมและสาธิตการป้องกันและดับไฟป่า

พื้นที่ป่าชุมชนเขาผาลาด หมู่ที่ 2,5,6,10 และ 14 ตำบลลุดคู่ อำเภอกันทรวิชัย ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการป้องกันไฟป่า โดยชาวบ้านรอบป่าชุมชนเขาผาลาด ทำความเข้าใจกับชาวบ้านเรื่องการทำไม้เผาไร่ ข้าวโพด เชิญเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้าร่วมประชุมกับแกนนำ /เสนอให้หมู่บ้านดังกล่าวเป็นป่าชุมชน /อบรมเกี่ยวกับป่าชุมชน และการป้องกันไฟป่า /สนับสนุนการดำเนินงานเครือข่ายป่าชุมชนเขาผาลาด

พื้นที่ป่าชุมชนวัดเขาหินเทียน ตำบลพลวงสองนาง อำเภอสว่างอารมณ์ ชาวบ้านรอบป่าชุมชนวัดเขาหินเทียน หมู่ 1,4,6 และ 8 ตำบลพลวงสองนาง หมู่ 13 ต.หนองกระทุ่ม ชุมชนมีการป้องกันไฟป่า และปลูกป่าเสริม นายกองค้ำการบริหารส่วนตำบล สนับสนุนงบประมาณ และกำลังคนในการดูแลรักษาป่า โรงเรียนวัดเขาหินเทียน ให้เด็กนักเรียนได้เรียนรู้และมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าชุมชน เชิญชวนครู นักเรียนมาร่วมปลูกป่า และทำแนวกันไฟ / มีกิจกรรมค่ายเรียนรู้ธรรมชาติ และระบบนิเวศเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกให้กับเยาวชนในการดูแลรักษาป่า

สร้างความยั่งยืน - สถานความร่วมมือ - ผู้ยุทธศาสตร์เครือข่าย

แม้การอนุรักษ์ป่าจังหวัดอุทัยธานีจะเริ่มต้นจากความต้องการใช้ประโยชน์จากป่าก็จริง แต่วันนี้ภาพความเคลื่อนไหวของชุมชนที่พยายามพลิกฟื้นผืนป่า ให้กลับมาเป็นแหล่งอาหารของชุมชน ทั้งด้านสภาพแวดล้อมและสภาพเศรษฐกิจที่ดีของชุมชน ได้มีกลไกในการขับเคลื่อนงานอนุรักษ์จากหลายภาคส่วน ที่เข้าใจสภาพปัญหา และสอดคล้องกระบวนการเรียนรู้หลากหลายรูปแบบที่ต้องการจัดการป่าให้กลับมาสมบูรณ์อีกครั้ง หากแต่ความสำเร็จนี้ ต้องสร้างจุดยืนที่ชัดเจนของหลายฝ่าย ที่จับมือลงเรือลำเดียวกันแล้วร่วมกันพายเรือ ไปสู่ธงชัยที่ปักไว้ร่วมกัน ทั้งส่วนนโยบาย โดยชุมชน ขอสนับสนุนจาก ผู้ว่าราชการจังหวัด ให้มีคำสั่งถึง นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ดูแลรักษาป่าในเรื่อง การเก็บของป่าไม่ถูกวิธี และการปิดป่าอย่างเคร่งครัด

นอกจากนี้ยังขอสนับสนุนวิทยุสื่อสารจาก นายกองค้ำการบริหารส่วนจังหวัดให้กับเครือข่ายป่าชุมชนในทุกพื้นที่ (สื่อสารเรื่องของการจัดการ และภัยภายในหมู่บ้านด้วย นอกเหนือจากการดูแลรักษาป่าอย่างเดียว) และ เขตพื้นที่การศึกษา ให้โรงเรียนในพื้นที่ที่มีป่าชุมชนได้พานักเรียนเข้าไปเรียนรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน ความสำคัญและระบบนิเวศโดยทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชน

การสานความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการรักษาผืนป่าใหญ่แห่งนี้ คือการปักธงชัยระยะยาว ที่จะตอบสนองความยั่งยืนของผืนป่าอุทัยธานี ให้ยืนหยัดอยู่คู่ชุมชน อย่างพอเหมาะ พอเพียง กับสภาพแวดล้อมและบริบทของคนอุทัยธานี ตลอดไป (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 85 - 89)

1.11 “กูดเป่ง” ป่าทามชุมชน ป่าเพื่อการ “เฮ็ดอยู่-เฮ็ดกิน” ของชุมชนยางคำ

พื้นที่กว่า 3,000 ไร่ ของ ป่าทามกูดเป่ง เป็นพื้นที่ป่าที่ชาวบ้าน บ้านท่างาม บ้านเหล่าข้าว บ้านคอนจิก บ้านคอนสำราญ ในตำบลยางคำ อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด ได้ร่วมกันใช้ประโยชน์มาช้านาน ทั้งเพื่อการเลี้ยงวัว ควาย เพาะปลูก เก็บฟืน ต้มเกลือ หาปลา หอย กบ และอาหารตามธรรมชาติอีกมากมาย ซึ่งในอดีตเมื่อครั้งทรัพยากรธรรมชาติยังอุดมสมบูรณ์ และจำนวนผู้ที่เข้าไปใช้ประโยชน์มีไม่มาก การ “เฮ็ดอยู่-เฮ็ดกิน” ในทามนั้นเป็นไปตามวิถีการพึ่งพาเพียงเพื่อการดำรงอยู่เป็นหลัก

“แต่ก่อนบ้านเมืองยังบ่เจริญ ถนนหนทางบ่มี ชาวบ้านก็เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิน กับทามกันทั้งหมด หลักๆ คือ ใช้เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย และหาอาหาร เพราะมันมี ทั้งผัก เห็ด หน่อไม้ ปลา ไข่มดแดง กบ หอย สารพัดของกิน คนรุ่นพ่อ รุ่นแม่ เข้ามาก็หาบกะตา (ตะกร้า) ไปทาม ข้างหนึ่งเป็นหม้อข้าว ข้างหนึ่งใส่ลูก หรือคนที่ไม่ได้เลี้ยงวัว ควาย ก็ไป ยามเช้า ผู้ชาย ก็เตรียมแหไปจับปลา ผู้เมียก็ห่อข้าวไปนำกัน ผัวก็จ่อปลาไป เมียก็ ชูดมัน หาของป่า เก็บผัก งามหอย ยามเมื่อแลง ก็ได้ฟืนเต็มกะตา ช่วยกันหาบกลับบ้าน เห็นว่า มื้อนี้ได้ละเค้อคาบ แลง และคาบเช้า พรุ่งนี้ไปหาเอาใหม่ ...” แม่ผา กองกรรมบ้านคอนสำราญ เล่าย้อนถึงวิถีการพึ่งพาป่าทามของชาวบ้านเมื่อครั้งยังเป็นเด็กๆ

การพึ่งพาที่เปลี่ยนไป...การจัดการใหม่ที่ต้องเรียนรู้

แต่เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป ผู้คนมีมากขึ้น วิถีการทำมาหากินในป่าทามจึงเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ป่าที่เคยเป็นของ “ส่วนรวม” ก็เริ่มถูกบุกเบิกจับจองเป็นที่นา และไร่ปอ แต่นับเป็นโชคดีของชาวบ้านรอบป่าทามกูดเป่ง ที่มี พ่อใหญ่ใบ หอมกล่อม ผู้ใหญ่บ้านท่างาม ผู้มองเห็นการณ์ไกลได้กัน พื้นที่ป่าทามกูดเป่งไว้ เป็น ป่าสาธารณะ ให้คนทั้ง 4 หมู่บ้าน ได้ใช้ร่วมกัน มาตั้งแต่ พ.ศ. 2512

“พ่อใหญ่ท่านเห็นว่า คนบ้านเราเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย กันมาก จำเป็นต้องมีที่เลี้ยง แต่ถ้าปล่อยให้คนจับจองกันได้ วันข้างหน้าจะไม่มีที่เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย ต้องพากันเดือดร้อน...” พุฒ บุญเต็ม สมาชิก อบต.ยางคำ แกนนำชุมชนให้ข้อมูลเพิ่มเติม พร้อมกับย้ำว่า การตัดสินใจของพ่อใหญ่ในครั้งนั้น นับเป็นจุดพลิกสำคัญซึ่งส่งผลให้ “ป่าทามกูดเป่ง” ไม่ถูกรุกทำลายจนเสื่อมโทรม ยากต่อการจัดการ ดังที่ชุมชนอื่นๆ ประสบ...

กระนั้น ก็เชื่อว่าป่าชุมชนกุดเป่งจะรอดพ้นจากสถานการณ์การถูกบุกรุกจับจองเพื่อทำประโยชน์เสียทีเดียว ด้วยวิธีการผลิตแบบใหม่ ทำให้ชาวบ้านที่อยู่ติดกับบริเวณป่าทามมีการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น มีการนำรถไถมาใช้ปรับพื้นที่ เข้าไปตัดต้นไม้เพื่อเผาถ่านขาย ทำให้สภาพป่าทามแต่เดิมเปลี่ยนไป และเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ต่อมาก็เริ่มมีมีชาวบ้าน 3-4 รายเข้าไปจับจองพื้นที่ทำนาทามและปลูกพืชเป็นการถาวร แต่ก่อนที่จะมีคนทำตามกันมากไปกว่านั้น ผู้นำชุมชนและกรรมการหมู่บ้านทั้ง 4 แห่ง ซึ่งได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานการจัดการป่าของชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ ได้นำแนวคิดการจัดการป่าชุมชน มาดำเนินการในปี พ.ศ.2542 เพื่อปกป้องป่าทามกุดเป่งไว้เป็นสมบัติของชุมชนไปจนถึงชั่วลูก ชั่วหลาน...

กลุ่มผู้นำ แกนนำชุมชน และชาวบ้าน ได้เริ่มจากการสำรวจพื้นที่และกันแนวเขตป่าทาม 3,000 ไร่ ให้ชัดเจน และจัดแบ่งพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์เป็น 2 ส่วน โดยใช้เขตพื้นที่ส่วนบนของร่องน้ำกุดเป่งซึ่งมีเนื้อที่ 1,100 ไร่ เป็นเขตพื้นที่ทำกินและใช้สอยของชาวบ้าน และจัดให้เขตพื้นที่ส่วนล่างของร่องน้ำกุดเป่ง ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 1,900 ไร่ เป็นเขตพื้นที่อนุรักษ์ มีการออกกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์ และมีคณะกรรมการกำกับดูแล

การจัดการป่าด้วยระเบียบกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์ที่เปลี่ยนไปนี้ นับเป็นครั้งแรกที่สมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันพิจารณาถึง “คุณค่า” ของผืนป่าต่อชีวิตของพวกเขาอย่างถ่วงถี้ ซึ่งกลายเป็น “เหตุผล” ที่ทำให้สมาชิกในชุมชนยอมรับกติกาใหม่ร่วมกัน แม้แต่ชาวบ้านที่เข้าไปทำกินในทาม ก็ยินยอมถอนตัวออกมาแต่โดยดี ไม่เพียงเท่านั้นชาวบ้านยังมีกิจกรรมปลูกป่าร่วมกันเป็นประจำทุกๆ ปี

วิกฤติเขื่อนราษีไศล...ย้าคุณค่าการพึ่งพา

คุณค่าป่าทามกุดเป่งที่มีต่อชีวิตของผู้คน ถูกขยายชัดเจนมากขึ้น เมื่อการสร้างเขื่อนราษีไศลที่ส่งผลให้เกิดน้ำท่วมป่าทามลุ่มน้ำมูนเป็นบริเวณกว้าง ก่อให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิต และการทำมาหากินของชาวบ้านอย่างมหาศาล เนื่องจาก พื้นที่ ป่าทามกุดเป่ง ประกอบด้วยพื้นที่ที่เป็นเนินสูงและที่ลุ่ม แม้ส่วนหนึ่งจะถูกน้ำท่วม แต่ยังมีพื้นที่ซึ่งไม่ถูกน้ำท่วมอีกกว่าพันไร่ ประกอบกับการที่ชุมชนมีการดูแลจัดการป่าร่วมกันมาอย่างต่อเนื่อง ผืนป่าจึงยังคงความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก ทำให้คนรอบทามกุดเป่ง ยังคงมีพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ และพึ่งพาหากินได้ไม่เดือดร้อนมากนัก

“คนที่นำลูกน้ำท่วม หากินไม่ได้ ส่วนหนึ่งก็ได้อาศัยหากินจากทาม คราวนี้ไม่ได้พึ่งพาเฉพาะหากิน แต่หาขายเป็นรายได้ด้วย ...” แม่ผา กองคำ ซึ่งถึงคุณค่าต่อการดำรงชีพของชาวบ้านที่เปลี่ยน สำนัก และความตระหนักในคุณค่านี้ ได้ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมเมื่อมีการให้สัมปทานคูตทรายในเขตพื้นที่ทามกุดเป่ง ในปี พ.ศ.2535 และชาวบ้านได้พากันต่อต้านอย่างรุนแรงจนกระทั่งการคูตทรายมีอันต้องยุติไปในที่สุด

จากนั้นเป็นต้นมาความใส่ใจใน “คุณค่า” ป่าทามของชุมชนจึงมีมากขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนจากนักพัฒนาองค์กรเอกชน นักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อม สถาบันการศึกษา รวมทั้งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เช่น มีการศึกษาเรื่องราวผักพื้นบ้านในป่าทาม การสำรวจความหลากหลายของพันธุ์ไม้ การจัดทำแผนที่ป่าทาม ข้อมูลการใช้ประโยชน์จากทามของชุมชน เป็นต้น ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ต่อมาได้นำมาเผยแพร่ให้กับคนทั้งภายในและภายนอก

“ในชุมชนนั้นเราก็จำเป็นต้องทำความเข้าใจ โดยเฉพาะกับคนรุ่นใหม่ที่มีวิถีชีวิตสัมพันธ์กับป่าทามน้อยลง เราได้ร่วมกับโรงเรียนพาเด็กๆ มาช่วยกันเก็บข้อมูล เพื่อให้เด็กๆ ได้สัมผัส ซึ่งก็ได้ผล เด็กๆ ที่มาร่วมกิจกรรมหลายคนไม่รู้จักผัก ไม่รู้จักต้นไม้ ไม่เคยกิน ไม่กล้า พอได้มาเรียนรู้ก็กล้าที่จะกิน ค่อยๆ เข้าใจ แม้แต่ผู้ใหญ่ก็จำเป็น เพราะบางทีก็มีความไม่เข้าใจกัน...” แม่ผา เพิ่มเติม

จากความแข็งขันร่วมกันดูแลรักษาป่าทามกุดเป่ง เพื่อการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ ป่าทามกุดเป่ง กลายเป็น ศูนย์การเรียนรู้ในการจัดการป่าทามชุมชน ในเขตลุ่มน้ำมูลตอนกลาง สำหรับชุมชน นักเรียน นักศึกษา และหน่วยงานรัฐ ที่สำคัญแห่งหนึ่ง อีกทั้งทำให้ อบต.ยางคำ ได้รับรางวัล อบต.เขียวจี้ จากสำนักนายกรัฐมนตรี ในปี พ.ศ.2548 แต่นั่นคงไม่สำคัญเท่ากับการที่ชาวบ้านรอบทามกุดเป่งกว่าร้อยละ 60 ยังได้อาศัยพึ่งพาทามในการหาอาหาร หาฟืน ทั้งเพื่อกินและขาย ซึ่งตัวเลขโดยประมาณจากการประเมินมูลค่าการใช้ประโยชน์จากป่าทามที่ชาวบ้านช่วยกันสำรวจในปี พ.ศ. 2536 มีสูงถึงปีละ 20,000 บาทต่อครัวเรือน โดยตัวเลขนี้ไม่รวมรายได้จากวัว/ควาย ซึ่งปัจจุบันป่าทามกุดเป่ง ยังเป็นที่เลี้ยงวัว ควาย ของชาวบ้านรอบทามกว่า 400 ตัว

สำหรับชุมชนการมีฐานทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า เป็นที่พึ่งพาหากิน สร้างรายได้ ย่อมหมายถึงความมั่นคงในการดำรงชีวิตในระดับหนึ่ง ความตระหนักรู้ในคุณค่าทรัพยากร ของชาวบ้านรอบป่าทามกุดเป่ง คือ เหตุผล ที่ทำให้ชาวบ้านพยายามช่วยกันหาวิธีจัดการดูแลป่า การใช้ประโยชน์อย่าง พอประมาณ เพื่อให้เกิดความยั่งยืน อีกทั้งพยายามใช้ข้อมูล ความรู้ มาเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจให้กับคนรุ่นใหม่ และนำมาปรับใช้ในการจัดการอย่างเท่าทัน เหล่านี้นับเป็น “ภูมิคุ้มกัน” ที่จะสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตให้กับชาวบ้านรอบป่าทามกุดเป่งต่อไปในอนาคต (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 90 - 95)

1.12 ป่าอยู่คนอยู่ : ภูมิคุ้มกันบ้านชะลอกกระสัง

ย้อนไปเมื่อ 30 ปีก่อน “ป่าเขาคอก” ต.เขาคอก อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์ เคยเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีพันธุ์ไม้นานาชนิด มีสัตว์ป่ามากมาย ผืนป่าแห่งนี้ล้อมรอบด้วยชุมชนทั้งหมด 15 ชุมชน มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ไทยเขมร ไทยกวย ซึ่งเป็นกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่นี้เกือบร้อยปีมาแล้ว ต่อมากลุ่มไทยลาวเริ่มอพยพเข้ามา ทำให้พื้นที่เกิด

ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทั้งการใช้ทรัพยากรจากป่า วัฒนธรรมการทำมาหากิน และ วัฒนธรรมความเชื่อที่แตกต่างกัน

เวลาให้หลังได้ไม่นาน (15 - 25 ปีที่ผ่านมา) มีการบุกรุกทำลายป่าอย่างหนัก โดยนายทุน บ้าง ชาวบ้านบ้าง หรือด้วยนโยบายภาครัฐด้วยการสัมปทานตัดไม้ และการสัมปทานเผาถ่านบ้าง ส่งผลให้สภาพป่าเสื่อมโทรม ต้นไม้และสัตว์ป่าลดลงจนเกือบจะสูญพันธุ์ พืชผักและอาหารต่างๆ ที่เคยเลี้ยงปากเลี้ยงท้องคนในชุมชน ลดน้อยลง และหากินได้ยากขึ้น ปัญหาดังกล่าวส่งผลกระทบต่อโดยตรงกับคนในชุมชนมากขึ้นทุกปี

รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ

การสืบค้นมูลค่า “การใช้ประโยชน์จากป่ามูลค่าทางเศรษฐกิจ” เกิดจากการความตระหนัก ในปัญหา และสร้างเครื่องมือเรียนรู้ของทีมวิจัยฯ ด้วยการเก็บข้อมูลครัวเรือนจำนวน 150 ครัวเรือน จากทั้งหมด 587 ครัวเรือน พบว่ามูลค่าของป่าที่ชุมชนเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่า เช่น เห็ด ไข่มดแดง แมลง หรือผลไม้ป่า ที่ชาวบ้านมองว่าไม่มีมูลค่า (กิโลกรัมละ 2-3 บาท) แต่เมื่อนำมารวมกัน แล้วพบว่ามีมูลค่าการบริโภคต่อปีคิดเป็นเงิน 912,828 บาท และ จำหน่ายได้ 690,688 บาทต่อปี รวมทั้ง “ฟืน” ที่ชาวบ้านเข้าไปหาในป่าเพื่อใช้ก่อไฟ หุงข้าว ทำกับข้าว มีสูงถึง 98 % ซึ่งนับว่าเป็นมูลค่ามหาศาล

จากบทเรียนนี้ได้สร้างกระบวนการเรียนรู้จากป่าให้กับคนในชุมชน และนำมาซึ่งความตระหนักในตัวเองและชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เกิดสำนึกในการอนุรักษ์ป่าร่วมกัน ทว่าคำถามที่ชุมชนต้องตอบก็คือ ชุมชนจะร่วมกันอนุรักษ์ป่าได้อย่างไร ?

“การวิเคราะห์ข้อมูล ไม่ควรจะทำเฉพาะทีมวิจัยเท่านั้น แต่ควรดึงผู้ที่มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล เข้ามามีส่วนร่วมด้วย ทั้งพระ ครู และผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชนที่เคยให้ข้อมูลมานั่งร่วมวง แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน” คุณประมวล เจริญยิ่ง นักวิจัยชาวบ้าน เล่าถึงขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ก่อนจะกล่าวด้วยสีหน้ายิ้มแย้มต่อไปว่า

“ได้ข้อมูลที่ชัดเจนมากขึ้น เกิดการรับรู้ข้อมูลของชุมชน โดยที่ไม่รู้ตัวเลยว่า นี่หรือ !?? คือการวิเคราะห์ข้อมูล เวทีครั้งนั้นทำให้ทุกคนมีความสุข บรรยากาศแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นกันเอง คนเฒ่าคนแก่ ก็กล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็น” ช่วยให้ชุมชนได้ชุดความรู้มากมาย อาทิ ประวัติศาสตร์ชุมชน ประวัติศาสตร์ป่า เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า รู้ว่าแต่ก่อนชุมชนพึ่งพิงป่าด้านใด และรู้ว่าสาเหตุที่ป่าเสื่อมโทรมมาจากอะไร การเรียนรู้และรับรู้ข้อมูลของชุมชน ช่วยให้ชุมชนรู้เหตุ รู้ผล ของการอนุรักษ์ป่าที่ถูกต้อง รวมทั้งรู้ตน รู้ประมาณ ในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

อยู่รอด อยู่อย่างพอดี

เมื่อกลุ่มอนุรักษ์ฯ (ชาวบ้าน) ได้เรียนรู้กระบวนการมีส่วนร่วม โดยการขับเคลื่อนเวทีสร้างความเข้าใจในชุมชน สามารถดึงชุมชนที่อยู่รอบๆป่า ทั้งชาวบ้าน อบต.ฯลฯ เข้ามาร่วมเรียนรู้ และลงมือปฏิบัติกิจกรรมอนุรักษ์ป่า ได้เรียนรู้เครื่องมือวิจัยร่วมกันทุกขั้นตอนอย่างไม่รู้ตัว ชักชวนผู้ที่ต้องการเข้าร่วมกลุ่มอนุรักษ์ป่า ลงพื้นที่หาข้อมูลอย่างต่อเนื่อง ช่วยให้ชุมชนได้รับรู้ข้อมูลที่ชัดเจน และเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับป่าอย่างพอดี เพื่อความอยู่รอดของชุมชนเอง

“โครงการสร้างป่าในบ้าน” เป็นการยืนยันเจตนาของชุมชนที่จะอยู่ร่วมกับป่าอย่างพอดี สร้างทางเลือกที่จะใช้ทรัพยากรป่าไม้เท่าที่จำเป็นโดยทำแปลงปลูกผักพื้นบ้านในรั้วบ้าน ลดการบุกรุกป่าและ ช่วยอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไปพร้อมๆกัน ด้วยความตระหนักรู้ถึงสถานการณ์ความเป็นจริง วางบทบาทของชุมชนบนทางสายกลาง โดยใช้ทรัพยากรอย่างพอเหมาะพอประมาณ

“คนอยู่ป่ายัง” ภูมิคุ้มกันป่าชุมชน

ถึงกระนั้นก็ตาม โครงการ “ป่าพูดได้” กับป้ายคำขวัญเชิญเชิญให้ชุมชนระมัดระวังในการใช้ประโยชน์จากป่า นับเป็นเสียงสะท้อนจากป่า ช่วยกระแทกจิตสำนึกชาวบ้านทั้งในและนอกชุมชน ได้ตระหนักรู้ถึงการอนุรักษ์ และเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับชุมชนรอบข้าง นำไปปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม

รวมทั้งการเกิด “กลุ่มเยาวชนคนรักธรรมชาติ” ในตำบลเขาคอก เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมอนุรักษ์ป่า ของกลุ่มเยาวชนที่มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มผู้ใหญ่ใจดี ศึกษาสำรวจภูมินิเวศน์ป่าชุมชน ร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาเรื่องพันธุ์ไม้ และสมุนไพรหลากชนิด

สามารถดึงความร่วมมือของโรงเรียน บ้านละหอกกระสัง และโรงเรียนเขาคอก เข้ามาได้เรียนรู้ร่วมกับชาวบ้านในเรื่องสมุนไพร ซึ่งโรงเรียนได้กันพื้นที่จำนวน 1 แปลง ให้ปราชญ์ชาวบ้านได้ถ่ายทอดประสบการณ์ความรู้ในการปลูกพืชผักสมุนไพรแก่นักเรียน เสมือนเป็นอีกแหล่งเรียนรู้ “ป่าเล็กในป่าใหญ่” ที่ช่วยสร้างภูมิคุ้มกันทางอาหาร รวมทั้งเศรษฐกิจของชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง และคงปฏิเสธไม่ได้ว่าเยาวชนถือเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความยั่งยืน และเป็นภูมิคุ้มกันขนานแท้ที่ช่วยให้ผืนป่ายังคงความเป็นป่าได้อย่างสมบูรณ์

กระบวนการเรียนรู้และทำความเข้าใจถึงรากเหง้าของปัญหาที่แท้จริง ยอมรับและเรียนรู้ที่จะคิดแก้ปัญหาป่าชุมชนที่เสื่อมโทรมร่วมกันของชุมชนบ้านละหอกกระสัง ช่วยให้ปัญหาที่คิดว่าใหญ่ กลับดูเล็กลงได้ด้วยการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน หันกลับมาทบทวนถึงอดีต มองปัจจุบัน และสร้างอนาคตที่สดใสร่วมกัน

วันนี้ “กระบวนการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าชุมชน - ป่าละหอกกระสัง” ได้ทำให้ชุมชนรอบๆป่าละหอกกระสังรู้จักความหมายของคำว่า “แบ่งปัน” มากขึ้น มีความพอดี ในการใช้ทรัพยากร

สร้างนิสัย ความพอเพียง ในตัวเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคมมากขึ้น หลังพายุฝนลูกใหญ่ผ่านพ้นไป จิตสำนึกของชุมชนในการบอกรักษ์ป่าคูดงแสงอาทิตย์ที่สาดส่อง ผู้เฝ้าดินที่เคยชุ่มฉ่ำด้วยปัญหาความขัดแย้ง เกิดเป็นต้นกล้าน้อยใหญ่ ผุดขึ้นจากผืนดินแห่งเหตุและผล ซึ่งนับวันจะยิ่งแตกหน่อต่อ ยอดเติบโตขึ้นพร้อมกับการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับป่าอย่างมีความสุข ในบริบทของคนกับป่าอย่างต่อเนื่องสืบไป(สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 96- 101)

1.13 วิถีความพอเพียง ของชุมชนในพื้นที่ป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง

หมู่บ้านเขาราวเทียนทอง มีชื่อเดิมว่า หมู่บ้านเขากระเจียว มีที่มาจากการที่หมู่บ้านมีเขาลูกใหญ่ตั้งอยู่ใกล้ๆ หมู่บ้านหลายลูก ซึ่งจะมีต้นกระเจียวทั่วทั้งภูเขา ภูเขาแต่ละลูกจะต่อกันทอดยาวไปสุดที่ จ.อุทัยธานี เวลาไฟป่าเกิดขึ้นยอดไม้ที่ลูกติดไฟเมื่อมองดูไกลๆ ราวกับมีผู้จุดเทียนประดับประดาไว้บนเขา ชาวบ้านเห็นจึงขอตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ว่า “เขาราวเทียน” ต่อมาภายหลังเพิ่มคำว่า “ทอง” ต่อท้าย เพื่อให้ไฟระจิบขึ้น

ป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง มีเนื้อที่ 993 ไร่ ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านเขาราวเทียนทอง หมู่ที่ 10 ต.เนินขาม กิ่ง อ.เนินขาม จ.ชัยนาท ประกอบด้วยภูเขาจำนวน 4 ลูก คือ เขากระเจียว เนื้อที่ประมาณ 169 ไร่ เขารวก เนื้อที่ 281 ไร่ เขาวัด เนื้อที่ 81 ไร่ และบริเวณมอยายกา 462 ไร่ สภาพป่าเป็นป่าผลัดใบแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ป่าเบญจพรรณ ซึ่งเป็นป่าที่ครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของป่าชุมชน และป่าเต็งรัง ซึ่งเป็นป่าที่อยู่บริเวณยอดเขา

พื้นที่บริเวณบ้านเขาราวเทียนทองในอดีตมีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ มีป่าไม้หนาแน่นและไม้ขนาดใหญ่จำนวนมาก ต่อมาชาวบ้านทั้งจากในพื้นที่และต่างถิ่นอพยพมาตั้งถิ่นฐานและจับจองที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน มีการแผ้วถางป่าเพื่อบุกเบิกที่ดินทำการเกษตร ตัดไม้เผาฟันทำถ่านขาย โดยขยายพื้นที่ออกไปรอบๆ เขตป่ามากขึ้น นอกจากนี้ยังมีนายทุนและผู้มีอิทธิพลเข้ามาบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกยูคาลิปตัสและสะเดา ทำให้พื้นที่ป่าลดลงอย่างรวดเร็ว ส่วนป่าที่เหลือก็กลายเป็นป่าเสื่อมโทรม เนื่องจากขาดการดูแลรักษา สถานการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดความแห้งแล้ง การลดลงของแหล่งอาหารตามธรรมชาติ และขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภคในชุมชน

ตั้งสติ...รักษาป่า

ในปี พ.ศ.2539 ได้มีการชักชวนกันของชาวบ้านบางกลุ่ม มาปรึกษาหารือกันว่าถ้าชุมชนยังมีใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่รู้คุณค่า ไม่หวงแหน ก็จะทำให้ทรัพยากรในป่าหมดไป และส่งผลกระทบต่อชุมชนในที่สุด ดังนั้นชาวบ้านจึงเริ่มดูแลรักษาป่าเขาราวเทียนทองโดยการช่วยกันทำแนวกันไฟเพื่อป้องกันไฟป่า เริ่มจากบริเวณเขาลูกเล็กๆ จากนั้นจึงขยายผลต่อในหมู่บ้าน และรณรงค์ให้ชาวบ้านเลิกตัดไม้มาเผาถ่าน

การจัดการดูแลป่าอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมชัดเจนเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2541 โดยมีการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรขึ้น ภายใต้การนำของ ผู้ใหญ่สายชล พ่วงพิกุล มีกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มแปรรูปถนอมอาหาร และกลุ่มอาชีพต่างๆ เพื่อสร้างรายได้เสริมให้ชาวบ้าน กลุ่มแม่บ้านจึงปรึกษารื้อกับกับกลุ่มที่ดูแลรักษาป่าเพื่อหาทางให้เกิดการทำกิจกรรมร่วมกันของทั้งชุมชน โดยเริ่มทำงานด้านป่าชุมชนเป็นอันดับแรก และจัดตั้งเป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนเขาราวเทียนทองขึ้น เพื่อวางแผนจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างยั่งยืน

จากความร่วมมือร่วมใจ ในการดำเนินงานดูแลรักษาป่าชุมชนร่วมกัน ทำให้ป่าแห่งนี้ฟื้นกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง จนได้รับการจัดตั้งเป็นป่าชุมชนตามระเบียบและข้อกำหนดของกรมป่าไม้ในปี เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2542 ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.2484 และ ในปี 2543 ได้มีการขยายขอบเขตการดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ไปในบริเวณป่าสงวนแห่งชาติเขาราวเทียนทอง ซึ่งเป็นป่าอีกผืนหนึ่งที่อยู่บริเวณใกล้หมู่บ้านจำนวนประมาณ 3,500 ไร่

สร้างข้อตกลงร่วมกัน เพื่อจัดการป่าที่ยั่งยืน

ชาวบ้านบ้านในชุมชนเขาราวเทียนทอง รวมตัวกันดูแลป่าในรูปแบบคณะกรรมการป่าชุมชน โครงสร้างของคณะกรรมการประกอบด้วยคณะที่ปรึกษา และ กรรมการบริหารป่าชุมชน โดยชาวบ้านคัดเลือกกันเองในชุมชน แนวทางในการจัดการป่า เป็นการจัดการกันเองของคนในชุมชน โดยได้มีการสร้างข้อตกลงในการดูแลและใช้ประโยชน์ร่วมกันดังนี้

1. ห้ามตัดไม้ หรือขุดย้ายต้นไม้ทุกชนิดออกจากป่าชุมชน
2. ห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิด
3. ห้ามทำให้เกิดไฟป่า
4. ห้ามนำรถยนต์ตั้งแต่ 4 ล้อ ขึ้นไปเข้าไปในเขตป่าชุมชน
5. ห้ามใช้อุปกรณ์ในการขุดหาหน่อไม้
6. ห้ามเก็บหาหน่อไม้ที่มีความยาวเกิน ๑ เมตร
7. จะต้องมีการหยุดเก็บหน่อไม้ทุกปี
8. การเก็บหาผักหวานและอินทนิล ให้ใช้วิธีเด็ดหรือสอยเท่านั้น ห้ามตัดโคนต้นไม้
9. การเก็บกลอยและพืชสมุนไพรจะต้องแจ้งต่อคณะกรรมการป่าชุมชนก่อนเก็บหาทุกครั้ง

ส่วนกิจกรรมอื่นที่ดำเนินการเพื่อเสริมการจัดการได้แก่ การทำแนวกันไฟ การระดมกันดับไฟป่าเมื่อเกิดไฟป่า การตรวจตราป่าเพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้และเผาป่า การปลูกป่าเสริมในที่ว่างและในชุมชน การดูแลต้นไม้มที่ปลูก และการเพาะกล้าไม้

ดอกผลแห่งความเพียร

จากการที่ชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษาป่าตั้งแต่ปี พ.ศ.2539 จนถึงปัจจุบัน มีผลที่ได้รับ ดังนี้

ผลต่อสิ่งแวดล้อม พบว่าสภาพป่ามีการฟื้นตัวขึ้น รวมทั้งสามารถลดการทำลายป่าจากไฟป่าได้ ทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ

ผลต่อเศรษฐกิจชุมชนและการทำมาหากิน มีทรัพยากรและอาหารป่ากลับมาอุดมสมบูรณ์มากขึ้นกว่าเดิม สัตว์น้ำมีปริมาณและหลากหลายมากขึ้น ทำให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้นจากการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น ในปี พ.ศ. 2547 ชาวบ้านประมาณ 60 ครอบครัวที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า (คิดเป็นร้อยละ 52 ของครัวเรือนทั้งหมด) มีรายได้จากการเก็บของป่าขาย 111,264 บาท/ปี หรือคิดเป็น 18,500 บาท/ครัวเรือน

ผลทางด้านสังคม เกิดความร่วมมือของชาวบ้านในการทำกิจกรรมดูแลรักษาป่า และความเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชนใกล้เคียงในการพัฒนาเป็นประชาคมตำบลต่อไป รวมทั้งหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ในการให้การสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณและทางวิชาการ

ด้านการพัฒนาตนเอง ทำให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง ได้แก่ การประชุมวางแผนและติดตามผลการทำงาน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การศึกษาดูงาน การสัมมนาวิชาการ การฝึกอบรม และการเป็นวิทยากรให้กับชุมชนอื่นเพื่อขยายผล

การจัดการป่าที่สะท้อนวิถีชีวิตแบบพอเพียง

การจัดการป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านเขาราวเทียนทอง เป็นไปเพื่อการยังชีพและการสร้างรายได้เสริม มีการใช้ประโยชน์อย่างเหตุผล โดยอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ทางสังคมที่ชาวบ้านร่วมกันร่างขึ้นมา เพื่อให้เกิดความยุติธรรมและกระจายผลประโยชน์ให้ชาวบ้านได้รับอย่างทั่วถึง อย่างพอเหมาะพอควรแก่อัตภาพ ไม่ให้มากเกินไปหรือน้อยเกินไป เช่น การเก็บของป่า เห็ด หน่อไม้ ไม้ไผ่ ก็จะเก็บโดยไม่ทำลายรังปลวก และจะต้องปรับพื้นที่หลังเก็บแล้วไม่ให้มีหลุมบ่อ เพื่อมิให้น้ำขังและซึมลงไปในรังปลวก เพราะรังปลวกจะเน่าและไม่สามารถให้ผลผลิตเห็ดได้ในปีต่อไป รวมทั้งกำหนดเวลาห้ามเก็บในช่วงปลายฤดูฝน (กันยายน) ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดหน่อไม้ชุดสุดท้าย เพื่อให้เป็นลำไผ่เลี้ยงกอและผลิตหน่อไม้ในปีถัดไป เป็นต้น การจัดการและใช้ประโยชน์ตามแนวทางดังกล่าว เป็นไปตามหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความมีเหตุผล และความพอประมาณ ส่วนการมีภูมิคุ้มกันนั้น หมายถึงการที่ชุมชนมีความเข้มแข็ง และมีความสามัคคี มีความศรัทธาในวัฒนธรรมและผู้นำของตน รวมไปถึงการมีจิตสำนึกในการหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ มีการพัฒนาความรู้ความสามารถและศักยภาพของตนเอง อันจะเป็นภูมิคุ้มกันที่ทำให้ชุมชนตั้งมั่นอยู่ในจุดยืน ไม่หวั่นไหวไปกับกระแสการพัฒนาที่ถั่งโถมมาจากภายนอก ดังนั้น หากมีเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ก็จะไม่กระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 101 - 107)

1.14 วิธีพื่อเพียงคนสองฝั่งแม่น้ำนครนายก

ลุ่มน้ำนครนายกเป็นลุ่มน้ำสาขาหนึ่งของลุ่มน้ำบางปะกง เกิดจากการรวมตัวของลำห้วยสำคัญหลายสาย เช่น สาธิตา นางรอง ลำกระตึก ท่าด่าน และสมพุงใหญ่ มีต้นกำเนิดอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอบ้านนา อำเภอบางพลี และอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก เนื้อที่ประมาณ 2,000 ตารางกิโลเมตร ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำปราจีนบุรีเป็นแม่น้ำบางปะกง ที่อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา

เมื่อครั้งอดีตแม่น้ำนครนายก เป็นหัวใจสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำ เพราะมีความอุดมสมบูรณ์มาก เนื่องจากมีป่าต้นน้ำในป่าดงพญาเย็นกักเก็บน้ำทำให้มีน้ำตลอดทั้งปี ชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณนี้ได้ใช้น้ำในการทำมาหากิน มีอาหารธรรมชาติ ทั้งกุ้ง หอย ปู ปลาและพืชผักหลากหลาย อีกทั้งยังเป็นเส้นทางการคมนาคม ค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้ามายาวนาน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2533 มีโรงงานผลิตสารฟอกสีมาตั้งริมแม่น้ำนครนายก และปล่อยน้ำเสียลงในแม่น้ำ ทำให้แม่น้ำเน่าเสียตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา ส่งผลกระทบต่อวิถีชาวบ้านริมฝั่งแม่น้ำ ระบบนิเวศถูกทำลาย ทั้งพืชผักหลายชนิด และสัตว์หลายประเภท เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ที่ตายเป็นแพเน่าไปทั้งสายน้ำ สร้างความเดือดร้อนต่อชาวบ้านริมสองฝั่งแม่น้ำ ยิ่งนานวันความเดือดร้อนได้ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ชาวบ้านไม่สามารถประกอบอาชีพและใช้ประโยชน์จากลำน้ำได้ และถึงจุดวิกฤติในปี พ.ศ. 2537

รวมตัว ร่วมใจ แก้ไขปัญหา

จากเหตุการณ์ดังกล่าวชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจึงรวมตัวกันเรียกร้องต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เข้ามาช่วยแก้ไข และขอความร่วมมือจากกรมควบคุมมลพิษให้มาสอนวิธีการตรวจวัดคุณภาพน้ำ รวมทั้งการเจรจาต่อรองกับโรงงานที่เป็นต้นเหตุ แต่ก็ไม่ได้ผล ชาวบ้านใช้เวลากว่า 10 ปี ในการร้องเรียน และรณรงค์ให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของสายน้ำ รวมทั้งให้ตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือ จนกระทั่งในปี พ.ศ.2547 จึงรวมตัวกันจัดตั้งเป็น “ชมรมคนรักลุ่มน้ำนครนายก” โดยมีแกนนำชุมชนเริ่มต้นจาก 6 ตำบล ใน 3 อำเภอ มาทำงานร่วมกัน และขยายเครือข่ายความร่วมมือให้ครอบคลุมพื้นที่มากขึ้นทั้งลุ่มน้ำ

ฟื้นคุณค่าของสายน้ำ

การดำเนินงานของ “ชมรมคนรักลุ่มน้ำนครนายก” มีกิจกรรมที่ร่วมกันทำหลายอย่างด้วยกัน ได้แก่ การทำงานรณรงค์สร้างจิตสำนึกกับชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำ เช่น การทำเรือรณรงค์ ซึ่งเป็นเรือโบราณนั่งได้ 15 คน ล่องไปตามลำน้ำนครนายก แล้วป่าวประกาศให้ชาวบ้านไม่ให้ทิ้งขยะมูลฝอยสิ่งปฏิกูลลงสู่แม่น้ำ โดยจะมีการรณรงค์กันทุกๆ เดือน ส่วนหน้าบ้านมีการเก็บกวาดและปลูกดอกไม้กันทุกหลังคาเรือนเพื่อสร้างระบบนิเวศในชุมชนให้มีชีวิตชีวา

คึกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับการฟื้นฟู อนุรักษ์แม่น้ำ และทรัพยากรทางน้ำ ได้แก่ การตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยได้รับความร่วมมือจากกรมควบคุมมลพิษในการใช้เครื่องมือตรวจวัด นอกจากนี้ยังร่วมกันสร้าง “นักสืบสายน้ำ” ขึ้นมาเพื่อให้การศึกษาแก่ชาวบ้าน โดยการสืบสวนความเปลี่ยนแปลงของสายน้ำ นำข้อมูลจริงที่ได้รับมาแก้ไขปัญหา ทำเครื่องชุดดึงผักตบชวาขึ้นจากแม่น้ำนครนายก เพื่อกำจัดสิ่งกีดขวางการจราจรทางน้ำ ไปสู่การทำนุบำรุงรักษาชีวนาข้าวอินทรีย์ เป็นการลด ละ เลิก สารเคมีการเกษตรในลุ่มน้ำนครนายก จนนำไปสู่การแก้ปัญหาความยากจนของชุมชนได้ในที่สุด ทำเกษตรประณีตปลอดสารพิษบริเวณริมแม่น้ำ ปลูกทุกอย่างที่อยากกินและกินทุกอย่างที่ปลูก มีผักสวนครัว ปลูกด้วยปุ๋ยอินทรีย์ไม่ใช้สารเคมีใดๆ ทั้งสิ้น สวนสมุนไพร สร้างธนาคารปลา โดยใช้วัสดุที่เป็นกิ่งไม้ในชุมชนมาสร้างเป็นที่อาศัยให้ปลาไปตามแนวสายน้ำ ซึ่งทุกๆ ปีชาวบ้านจะช่วยกันซ่อมแซมส่วนที่เสียหายจากการพัดพาของกระแสน้ำ

นอกจากนี้ยังมีงานด้านการสร้างเครือข่ายและขยายผลความร่วมมือ ได้แก่ การตั้งกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ลุ่มน้ำนครนายก เพื่อสืบทอดวิถีชุมชนจากภูมิปัญญาของคนเฒ่าคนแก่และคอยเฝ้าระวังไม่ให้ใครมาทำลายสายน้ำซึ่งเป็นการสานต่องานของนักสืบสายน้ำ การสืบชะตาและรับขวัญแม่น้ำนครนายก เพื่อให้เป็นกุศโลบายในการสร้างพลังสามัคคีของชาวบ้านและเครือข่ายชุมชนรักษาลุ่มน้ำนครนายก และแลกเปลี่ยนความรู้กับชุมชนในจังหวัดอื่นที่ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำนครนายก จนเกิดกลุ่มกิจกรรมต่างๆ หลายกลุ่ม โดยมีบ้านบางมงคล ตำบลบางอ้อ อำเภอบ้านนา เป็นต้นแบบในการคิดค้นการอนุรักษ์วิถีชุมชน และสามารถขยายผลออกสู่ชุมชนในสายน้ำเดียวกัน ตั้งแต่ชุมชนต้นน้ำวังกระโจม อำเภอเมือง ไปจนถึงปลายน้ำในเขตตำบลบางลูกเสือ อำเภองครักษ์ จังหวัดนครนายก ได้เข้ามาเป็นเครือข่ายอนุรักษ์ระบบนิเวศตามสายน้ำร่วมกัน และสุดท้ายคือกิจกรรมต่อเนื่องจากการอนุรักษ์ ได้แก่ ทำศูนย์เรียนรู้เครื่องมือประมงพื้นบ้าน การทำเรือท่องเที่ยว และโฮมสเตย์ เป็นต้น

ใช้ทุนสังคม ฟื้นฟูทรัพยากร

จากปัญหาที่สะสมมา 14 ปี กับการรณรงค์และต่อสู้ของชุมชนริมแม่น้ำนครนายกในรูปแบบ “ชมรมอนุรักษ์ลุ่มน้ำนครนายก” เกือบ 2 ปี (ไม่นับที่ต่อสู้แบบไม่เป็นกลุ่มองค์กร) ได้เกิดผลสำเร็จอย่างมหาศาล คือ

1. โรงงานที่เป็นต้นเหตุยอมปิดตัวเองลงเมื่อกลางปี พ.ศ. 2548 ซึ่งเป็นข้อสรุปจากการตั้งคณะกรรมการร่วมเพื่อตรวจสอบ และมีข้อตกลงจากการดำเนินงานร่วมกัน และถือว่าเป็นผลงานจากการดำเนินงานของชมรมและเครือข่ายต่างๆ ที่ทำงานร่วมกัน
2. แม่น้ำนครนายกได้รับการฟื้นฟูให้มีสภาพที่สะอาด ใส และสวยงาม ไม่เกิดภาวะมลพิษทางน้ำต่อชุมชนอีก

3. ทรัพยากรทางน้ำ สัตว์น้ำต่างๆ เช่น ปลาแดง ปลาเขยง ปลายี่สก ปลาเค็ล้า กุ้งก้ามกราม น้ำจืด ปลาลิ้นหมา น้ำจืด กลับมาในแหล่งน้ำมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านประกอบอาชีพประมงเล็กๆ ได้เหมือนเดิม โดยสามารถหาปลาได้วันหนึ่งไม่ต่ำกว่า 20 กิโลกรัม และขายได้กิโลกรัมละ 20 – 30 บาท เกิดรายได้ประมาณ 9,000 – 12,000 บาท/คน/วัน ซึ่งมากกว่าเดิมหลายเท่า ช่วยแก้ปัญหาความยากจนและปัญหาทางเศรษฐกิจของชุมชนได้

4. ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีความร่วมมือร่วมใจกันทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เกิดเครือข่ายความร่วมมืออย่างกว้างขวาง โดยมีแผนที่จะขยายความร่วมมือให้ครอบคลุมทั้งจังหวัด ใน 18 ตำบล 3 อำเภอ

5. มีการพัฒนาความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่เป็นคณะทำงาน โดยเกิดแกนนำชุมชนทุกตำบล และสามารถเป็นวิทยากรได้

เศรษฐกิจพอเพียง ในวิถีคนลุ่มน้ำนครนายก

หากพิจารณาปัจจัยความสำเร็จของการอนุรักษ์ลุ่มน้ำนครนายก นอกจากประเด็นปัญหาที่เป็นวิกฤติ จนพลิกเป็นโอกาสทำให้คนในชุมชนริมแม่น้ำนครนายก มาร่วมมือร่วมใจกันอย่างแข็งขันเพื่อต่อสู้ให้ได้มาซึ่งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดีแล้ว ยังมีองค์ประกอบสำคัญคือ การมีผู้นำชุมชนที่มีศักยภาพ มีประสบการณ์ สามารถเชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอยู่ร่วมกับแม่น้ำ ให้มาเป็นพลังสำคัญในการดำเนินการ รวมทั้งความสามัคคีของชาวบ้านในชุมชน ที่เป็นจุดแข็งประเด็นนี้ถือว่าเป็นภูมิคุ้มกันที่สำคัญยิ่งของชุมชน หากทุนเดิมที่มีอยู่ไม่เข้มแข็งก็จะไม่สามารถพลิกฟื้นวิถีชุมชนให้กลับมาสงบสุขได้อีกครั้ง นอกจากนี้ ในระหว่างการต่อสู้รวมถึงหลังจากที่ประสบความสำเร็จแล้ว ชุมชนริมแม่น้ำนครนายกก็ได้ลุ่มหลงกับความสำเร็จจนลืมที่จะดำเนินชีวิตอย่างระมัดระวัง มิให้กระทบต่อลำน้ำ เช่น มีการทำเกษตรปลอดสารพิษ การประกอบอาชีพประมงเล็กๆ แบบพอประมาณ เพื่อยังชีพ รวมไปถึงการสานงานเดิมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งกล่าวได้ว่าได้ดำเนินชีวิตตามครรลองของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 108 - 113)

1.15 วิถีพอเพียง : บทเรียนจากบ้านสามขา

บ้านสามขา หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ชุมชนเล็กๆ ที่ตั้งอยู่ท่ามกลางหุบเขาและห่างไกลจากความเจริญ ที่แต่เดิมชาวบ้านพึ่งพิงป่า และพึ่งพาซึ่งกันและกัน ระบบการผลิตล้วนเอื้อต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ปลูกข้าว ปลูกผักเพื่อกิน หาปลาในหนองน้ำหลังหมู่บ้าน หาเห็ด หาหน่อไม้จากป่าซึ่งได้รับการดูแลรักษาจากคนรุ่นต่อรุ่นมาเป็นอย่างดี ผลผลิตบางอย่างที่ได้มาหากเหลือก็จะแจกจ่ายเพื่อนบ้าน....ดูไปอาจคล้ายชุมชนในอุดมคติ

ต่อเมื่อ “ถนน” สัญลักษณ์ของความเจริญตัดผ่าน ความสงบ เรียบง่ายเริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะในสภาวะที่ชุมชนไร้ซึ่งภูมิคุ้มกันทางสังคม ท้ายสุดชุมชนที่เคยพึ่งพาตนเองก็ตกเป็นเหยื่อแห่งการไหลบ่าของสินค้าอุปโภคบริโภค เป็นเหยื่อของการตลาดในระบบทุนนิยม เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีคิด วิธีการดำเนินชีวิต “ใหม่” อย่างไม่สามารถต้านทานได้

“ผล” ของการปรับเปลี่ยน แม้จะทำให้ชีวิตของคนสามขาใช้ชีวิตอยู่บนความสะดวกสบาย “ซื้อทุกอย่างที่อยากกิน” ซื้อผักจากรถ “กับข้าว” จากพ่อค้านอกหมู่บ้าน ต้นไม้ที่ไม่เคยใส่แม่แต่ปุ๋ยเม็ดเดียว ... วันหนึ่งก็มีพ่อค้าเดินมาบอกว่า ถ้าใส่ปุ๋ยสูตรนี้ต้นข้าวจะโตเร็วและให้ผลผลิตดี ชาวบ้านก็เห็นดีเห็นงามและปฏิบัติตามคำแนะนำอย่างไม่เคยพินิจพิจารณาถึงข้อดีและข้อเสีย ซึ่งหากมองอย่างผิวเผิน ชุมชนก็ไม่ได้เสียอะไร นอกจาก “เสียเงิน” ซึ่งก็เหมาะสมกับสิ่งของที่ได้กลับมา

แต่การสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคือ การสูญเสียองค์ความรู้และภูมิปัญญาการทำมาหากิน การดำเนินชีวิตภายใต้ปัจจัยที่จำกัด ที่สำคัญชาวบ้านยังสูญเสียความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่ระบบผลิตแบบดั้งเดิมนั้น “เอื้อ” ต่อการ “เอื้อเพื่อเอื้อแผ่”

หลายคนในชุมชนเริ่มตั้งคำถามกับสภาพชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป เช่นปัญหาสังคมที่ตามมา ยาเสพติดที่เด็ก ๆ ต้องตกเป็นเหยื่อ และหนี้สินที่เพิ่มขึ้นอย่างไม่รู้ตัว

ทั้งหมดล้วนเกิดจากการหันไปใช้ชีวิตอย่างไม่พอเพียง...

หาข้อมูล...หาเหตุแห่งปัญหา

แล้วความเปลี่ยนแปลงก็เกิดกับคนบ้านสามขาอีกครั้ง เมื่อแกนนำหมู่บ้านมีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมพัฒนาจากนอกชุมชน โดยเฉพาะการเข้าร่วมในเวที “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ที่ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดลำปาง (NODE ลำปาง) จัดขึ้นทุกๆ ต้นเดือน กอปรกับบ้านสามขามีระบบการพบปะพูดคุยในรูปแบบของ “ประชาคมหมู่บ้าน” ที่ทุกๆ เดือนแกนนำชุมชน และชาวบ้านจะมาพบปะ พูดคุยและหารือถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น รวมไปถึงการช่วยกันระดมความเห็นพร้อม ๆ ไปกับการเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหา

เมื่อมีการนำเสนอแนวทางการแก้ปัญหา ชาญ อุทธิยะ หรือ หนานชาญ เสนอแนวทางใหม่ให้ชุมชนร่วมกันขบคิด นั่นคือ “กระบวนการวิจัย” ซึ่งแม้คำว่า “วิจัย” จะเป็นเรื่องไกลเกินไปสำหรับชาวบ้านธรรมดา แต่ภายใต้ความมุ่งมั่นของแกนนำชุมชนอย่าง “หนานชาญ” ที่พยายามถ่ายทอด และชักชวนจนทำให้ชาวบ้านกว่า 160 ครัวเรือนเข้าร่วมขบวนเดียวกัน โดยมีเป้าหมายคือ “ลดภาระหนี้สินของชุมชน” ซึ่งหนานชาญเคยบอกว่า “หนี้สิน” คือปัญหาใหญ่ เนื่องจากมีแนวโน้มจะก่อให้เกิดผลกระทบตามมามากมายหลายเรื่อง เพราะนอกจากหนี้จะทำให้เกิดการเครียด และหันไปพึ่งพาเหล่าแล้วก็มักจะตามมาด้วยปัญหาครอบครัว เด็ก ๆ หันไปพึ่งพายาเสพติด

ในการกระบวนการวิจัย ชาวบ้านใช้ “บัญชีครัวเรือน” มาเป็นระบบตรวจสอบพฤติกรรมของตนเอง ด้วยการจด และบันทึกที่มาที่ไปของเงินทุกบาททุกสตางค์

ซึ่งระบบการตรวจสอบก็ทำงานอย่างได้ผล เมื่อชาวบ้านนำตัวเลข “หนี้” ของแต่ละครอบครัวมาบวกรวมกันแล้วพบว่าสามขามีหนี้สินมากกว่า 18 ล้านบาท

ร่วมเรียนรู้...กลับสู่วิถีพอเพียง

บัญชีครัวเรือน ไม่ได้บอกเพียงแค่นี้สินของคนสามขาเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นถึงพฤติกรรมสุรุ่ยสุร่ายของคนบ้านสามขาที่หมดเงินไปกับห่วยได้ดิน ค่าเหล้า บุหรี่ แคร่ ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง ค่าผัก ค่าอาหาร และที่น่าเจ็บปวดที่สุดคือ “อาหาร” ส่วนใหญ่ที่ชาวบ้านเสียเงินซื้อล้วนแต่อยู่รายล้อมตัวของพวกเขาทั้งสิ้น

“บัญชีครัวเรือน” ทำให้ชาวบ้านเห็นตัวเอง ขณะเดียวกันก็เห็นด้วยว่า “คนอื่น” ที่ไม่หลงไปกับกระแสบริโภคนิยมอย่างลุงโม๊ะ - บุญหลง ปิงไผ่ ก็ดำรงชีวิตได้เช่นเดียวกัน หากแต่ที่ลุงโม๊ะเหนือกว่าก็คือ ไม่มีหนี้สินเกินตัว ไม่มีทุกข์ และลุงโม๊ะก็ไม่กินเหล้า

หลังเห็นตัวเองในบัญชีครัวเรือนก็เกิดการปรับตัวครั้งใหญ่ของคนบ้านสามขา...เกิดการหันกลับไปมองวิถีแบบเก่า ... วิถีที่พอเพียง ชาวบ้านหลายคนเริ่มถือกระบุงตระกร้าเข้าป่าอีกครั้งเพื่อหาอาหาร บางบ้านขุดบ่อเพื่อเลี้ยงปลา เอาเฉพาะแค่กิน หากเหลือก็เผื่อแผ่เพื่อนบ้านหรือไม่ก็ขาย รวมกลุ่มกันผลิตของใช้ประจำวันจำพวกแชมพู น้ำยาล้างจาน ยาสระผม เกิดกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพ สำหรับใช้และซื้อขายกันเองภายในหมู่บ้าน หนี้ก้อนโต มีการปรับเปลี่ยนกติกา และรูปแบบการผ่อนชำระเพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกในกลุ่มมีอิสระในการชำระหนี้มากขึ้น นอกจากนี้ยังเกิดกลุ่มออมทรัพย์ที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านนำเงินมาออม เพราะเมื่อถึงวันชำระหนี้จะได้ไม่ต้องวิ่งไปกู้เงินจากคนอื่น ส่วนพฤติกรรมการบริโภคเหล้า บุหรี่ และห่วย ก็เชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะมาอบรมชาวบ้าน และชี้ให้เห็นถึงพิษภัยของสิ่งเหล่านี้

สร้างฐานคนรุ่นใหม่...สานต่อสังคมพอประมาณ

กระบวนการเรียนรู้เพื่อรู้จักตนเองไม่ได้อยู่ในกลุ่มของผู้ใหญ่เท่านั้น แต่เยาวชนในหมู่บ้านยังได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจดบัญชีครัวเรือนของแต่ละครอบครัว โรงเรียนได้เข้ามาสนับสนุนกิจกรรมของนักเรียน ด้วยการจัดตั้ง “ธนาคารสมอง” ซึ่งจำลองภาพของกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน โดยให้กลุ่มเด็กๆ เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมเองทั้งหมด ทั้งการปล่อยกู้ การตรวจสอบ หรือแม้แต่การอนุมัติโดยมีกลุ่มผู้ใหญ่คอยให้คำชี้แนะ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าว นอกจากให้เด็กๆ เข้ามาเรียนรู้พร้อมกับผู้ใหญ่แล้ว ยังเป็นการสร้างสำนึกให้เด็กๆ ได้รู้จักรูปแบบในการดำเนินชีวิตบนวิถีแห่งการพึ่งตนเองอีกด้วย

วันนี้ชาวบ้านสามขาไม่เฉพาะแต่รู้จักตัวเองเท่านั้น หากยังพร้อมที่จะตั้งคำถามกับสิ่งใหม่ ๆ ที่จะเข้ามาในชุมชนดังที่ หนานญาญเคยกล่าวไว้ว่า “เราไม่ปฏิเสธการเข้ามาของแหล่งเงินจากนอกชุมชน แต่ต้องดูเงื่อนไข องค์ประกอบ คุณคิดว่ามันไม่มีผลกระทบต่อชาวบ้าน และถ้าเป็นไปได้ จะเป็นเรื่องดีหากชาวบ้านสามารถเป็นผู้กำหนดเงื่อนไข และกติกาเหล่านั้นเอง ...” และด้วยคำประกาศที่ชัดเจนเช่นนี้ การเข้ามาของ “ธนาคารกรุงไทย – สามขา” จึงเป็นครั้งแรกที่ชาวบ้านได้เข้าไปมีส่วนในการกำหนดเงื่อนไข และกติกาตามความต้องการของชาวบ้าน ขณะเดียวกันก็ไม่ผิดเงื่อนไขของธนาคาร

แม้การเปลี่ยนแปลงในเบื้องต้น จะก่อให้เกิดผลกระทบอย่างใหญ่หลวง แต่ท้ายที่สุดชาวบ้านก็ “พลิกกลับ” ได้อย่างทันท่วงที

และการพลิกกลับจากวิถีที่ “ไม่พอเพียง” มาสู่การดำรงชีวิตตามอัตภาพของคนสามขาก็ที่น่าจะตอบคำถามได้ว่า “แนวทางแห่งความพอเพียง” ไม่ยากที่ใคร หรือ ชุมชนใดจะนำไปปฏิบัติขอเพียงแต่ทำความรู้จักกับตัวเอง....เพราะการ “รู้จักตัวเอง” เสมือนภูมิคุ้มกันชนิดหนึ่งที่จะทำให้วังหรือไม่วังไปตามกระแสบริโภคนิยมที่ตัวเองเกิดความยากลำบาก นี่คือคำยืนยันของคนสามขา (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 180 - 185)

1.16 ชุมชนนักปฏิบัติ...กับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีการพัฒนาประเทศไทย โดยพยายามเปลี่ยนจากรากฐานของประเทศเกษตรกรรม มาเป็นประเทศอุตสาหกรรม โดยขาดความพร้อมทั้งด้านความรู้และภูมิปัญญาในด้านอุตสาหกรรม ทำให้สังคมไทยไม่พร้อมที่จะรองรับความเสี่ยง จากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างต่างๆ ภายในประเทศ ทำให้เกิดผลเสียหายในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมที่มีการเสื่อมโทรมอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้จากพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานให้ประชาชนชาวไทย เพื่อนำมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันนั้น ในด้านสิ่งแวดล้อม ยังขาดแนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ดังนั้นเพื่อให้สามารถนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ได้อย่างถูกต้องในทุกภาคส่วน “สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม” จึงมีการจัดทำตัวชี้วัดด้านสิ่งแวดล้อมขึ้น โดยได้หยิบยกกรณีศึกษา ได้แก่ ภาคการเกษตร ภาคการผลิตของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ภาคบริการ และภาคทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มาเป็นแนวทางศึกษาในการจัดทำตัวชี้วัดเศรษฐกิจพอเพียง โดยเน้นความเชื่อมโยงของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่ดำเนินถึง ภูมิคุ้มกัน พอประมาณ ความมีเหตุผล ภายใต้เงื่อนไขของความรู้และคุณธรรม

ข้อมูลพื้นฐานของกรณีศึกษา

กรณีที่ 1 : การจัดการป่าชายเลนชุมชนเพื่อเศรษฐกิจพอเพียง อ.ปะเหลียน จ.ตรัง

การจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนถือเป็นแนวทางฟื้นฟูระบบนิเวศชายฝั่งทั้งระบบ โดยการประยุกต์หลักการเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งนอกจากการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าไม้ชายเลนแล้ว ยังทำกิจกรรมอนุรักษ์สัตว์บก สัตว์น้ำต่างๆด้วย มีมาตรการในการจัดการโดยชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันรักษาและนำสู่ความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศชายฝั่ง เป็นกระบวนการที่สร้างฐานเศรษฐกิจพอเพียงให้กับชุมชนชาวประมงพื้นบ้านในระยะยาว

กรณีที่ 2 : การประกอบธุรกิจวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม กระดาษสา ต.ศรีษะเกษ จ.น่าน

อุตสาหกรรมการผลิตกระดาษสาของ ต. ศรีษะเกษ ถือเป็นตัวอย่างของการผลิตที่ดำเนินไปตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ เป็นธุรกิจที่พึ่งพิงตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอก ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมกันที่จะกำหนดวิสัยทัศน์ของตน จะเห็นได้ว่าชุมชนมีมติว่าต้องการให้มีโรงงานเพียง 2 แห่งเท่านั้นเพราะคำนึงถึงข้อจำกัดเรื่องขีดความสามารถในการรองรับของเสียโดยธรรมชาติ วัตถุประสงค์และแรงงานที่ใช้ก็หาได้ในท้องถิ่น เทคโนโลยีการผลิตยังคงอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาแต่ดั้งเดิม มีการใช้ชี้เถาในกระบวนการต้มปอสา ไม่มีการใช้สีเคมีในการย้อมเยื่อสา แต่ใช้สีธรรมชาติจากดอกไม้ชนิดต่างๆ เจ้าของโรงงานมีความรู้ในการจัดการน้ำเสียที่เกิดขึ้นจากกระบวนการผลิต โดยทำบ่อพักน้ำเสียเพื่อให้ทำปฏิกิริยากับแสงแดด มีการวางแผนการผลิตให้เหมาะสมกับฤดูกาลและผลิตตามคำสั่งซื้อ ไม่มีการผลิตเพื่อเก็บเป็นสินค้าคงคลัง ทำให้ไม่เกิดการลงทุนที่มากเกินไป คนในชุมชนก็มีการปฏิสัมพันธ์กันด้วยดีและอยู่กันอย่างสงบ

กรณีที่ 3 : การประกอบธุรกิจด้านบริการ“ชุมพรคานารีรีสอร์ทและศูนย์กีฬาคานารี”

“ชุมพรคานารีรีสอร์ทและศูนย์กีฬาคานารี” ถือเป็นแบบอย่างของหน่วยธุรกิจ ที่ดัดแปลงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติในธุรกิจโรงแรม เพื่อแก้ไขปัญหาทางการเงินในยุควิกฤตเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. 2540 ผลของการประยุกต์แนวคิด “การพึ่งตนเอง” ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงทำให้โรงแรมเล็กๆ แห่งนี้สามารถลดค่าใช้จ่ายต่อเดือนนับเป็นจำนวนเงินหลายแสนบาท ขณะเดียวกันยังเพิ่มประสิทธิภาพในการปกครองพนักงานได้เป็นอย่างมาก รวมทั้งมีการสร้างช่องทางตลาดใหม่ในเชิงธุรกิจและสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนภายนอก ด้วยวิถีคิด “our loss is our gain”

กรณีศึกษาที่ 4 : การประกอบอาชีพทางการเกษตรในกรณี “อรหันต์ชาวนา” และ “หมอดินอาสา”

พูนศักดิ์ สมบูรณ์ เป็นเกษตรกรหนุ่มแห่งบ้านโนนยาง อ.กุฉินทรา จ.ยโสธร ซึ่งเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตจากเดิมที่ทำงานก่อสร้างในเขตเมืองสู่อาชีพการทำนาทำไร่แบบผสมผสานในเขตที่ดินของตนเอง จำนวน 16 ไร่ โดยยึดหลักแนวทางการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง และพยายามนำวัฒนธรรมดั้งเดิมมาใช้ร่วมกันในการดำเนินชีวิตและทำนาโดยอาศัยการเกื้อกูลกันตามวิถีของธรรมชาติ และนำความรู้ใหม่มาประยุกต์ใช้ ทำให้สามารถลดต้นทุนการผลิตได้มากในการประกอบอาชีพได้แบ่งที่ดินเป็นโซนทำนา ทำไร่ ทำสระเลี้ยงกบเลี้ยงปลาและเก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง ปลูกผักสวนครัวไว้กินเอง แบ่งให้ญาติพี่น้อง ส่วนที่เหลือเอาไปขาย และในการทำการเกษตรไม่มีการใช้สารเคมี นอกจากนี้ยังมีการเผยแพร่การปฏิบัติให้แก่ชุมชนจนมีการขยายเครือข่ายเป็นกลุ่มและให้นิยามของการเป็นชาวนาที่ดำเนินชีวิตแบบพวกเขาว่า “อรหันต์ชาวนา” คือชาวนาที่เป็นผู้รู้ ผู้ตื่นแล้ว ไม่โง่แล้ว เป็นผู้หลุดพ้นจากการเป็นทาสของระบบนายทุน หลุดผลจากรังวนของการใช้สารเคมี และการหลุดพ้นจากความจนจะเป็นผลพลอยได้ที่ตามมา

คุณยวง เขียวนิล เกษตรกรแห่งตำบลราชภูริ นิคม อำเภอไทรน้อย จ.นนทบุรี เป็นผู้เผชิญกับวิกฤตชีวิต ต้องล้มลุกคลุกคลานมาพอสมควร จากอาชีพรับราชการ อาชีพรับเหมาและได้หันสู่อาชีพเกษตรกร โดยเริ่มทำการเกษตรแบบไร่นาสวนผสม มีการแบ่งเป็นพื้นที่ทำนา ทำสวน เลี้ยงปลา แต่ในระยะแรกพื้นที่ถูกน้ำท่วมจนเสียหายทั้งหมด ต่อมาได้ปรับปรุงพื้นที่ทำการเกษตรใหม่ที่ยึดมั่นแนวทางตามโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ผสมผสานกับความมุ่งมั่นในการประกอบอาชีพ แสวงหาความรู้ใหม่ทางวิชาการอยู่เสมอ และนำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ เช่น ทำปุ๋ยหมักจากเศษหญ้าไว้ใช้เอง ทำให้ลดค่าใช้จ่าย ซึ่งทำให้เขาสามารถมีอาชีพที่เป็นนายของตัวเอง มีรายได้เลี้ยงปากเลี้ยงท้องและดูแลครอบครัวได้อย่างมีความสุข นอกจากนั้นยังพยายามรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อให้พืชผลขายได้อย่างมีราคามากขึ้น

ตัวชี้วัดหลัก (Core indicator) ด้านสิ่งแวดล้อมจากกรณีศึกษา

วิธีการหาตัวชี้วัดด้านสิ่งแวดล้อม เป็นกระบวนการศึกษาโดยทีมวิจัยของสถาบันธรรมรัฐ เพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม ได้ลงไปศึกษาในพื้นที่และเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้ที่ได้ลงมือปฏิบัติจริงจากการประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งผลการศึกษาได้นำกลับมาระดมข้อคิดเห็น ทำการถกถ่วง วิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อถอดออกมาเป็นตัวชี้วัดหลัก (Core indicator) ซึ่งเน้นตามหลักทฤษฎีของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีผลการศึกษา ดังนี้

1. ทุนทรัพยากร ประกอบด้วยตัวชี้วัดดังนี้ คือ

ความหลากหลายทางชีวภาพ พบว่าในทุกกรณีศึกษาได้ทำกิจกรรมที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือเป็นการใช้ทุนทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ในลักษณะที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ไม่โลภ ไม่ใช้เกินขีดความสามารถของธรรมชาติที่จะรองรับ จะเห็นได้จากสภาพของพื้นที่ในแต่ละกรณีศึกษาที่ยังคงอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะกรณีป่าชายเลน ที่ยังพบปริมาณของพืชพันธุ์ สัตว์น้ำ และสมุนไพรที่ยังคงอยู่อย่างชุกชุม

คุณภาพของทรัพยากรและปริมาณทรัพยากร พบว่าในแต่ละพื้นที่ศึกษาจะมีการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมและเพียงพอต่อการดำรงชีวิต ด้วยการหมุนเวียนทุนทรัพยากรภายในพื้นที่ ดังเช่น กรณีกระดาศา จังหวัดน่าน ถึงแม้จะทำในรูปแบบของธุรกิจที่ดั่งมุ่งเน้นการผลิตเพื่อจำหน่าย แต่ในกลุ่มนี้ยังคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมที่จะไม่มีการทำลายป่าและทรัพยากรธรรมชาติ จากข้อพิสูจน์คือน้ำที่ตมสำนั้นจะไม่นำไปทิ้งทันทีแต่จะนำกลับมาใช้ซ้ำ โดยวิธีการดังกล่าวจะทำให้ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยลง นอกจากนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจน ในกรณีศึกษา ภาคเกษตรที่ทำไร่นาสวนผสม โดยใช้ทฤษฎีใหม่ทำการพลิกฟื้นคุณภาพดินจากสภาพดินเปรี้ยวให้สามารถกลับมาเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ และสามารถมีน้ำใช้สอยได้อย่างตลอด ซึ่งถือว่าเป็นการอนุรักษ์และเพิ่มทุนทรัพยากรสิ่งแวดล้อม แม้กระทั่งกรณีธุรกิจรีสอร์ทชุมชนพรคานาที่คำนึงถึงทุนทางทรัพยากรเข้ากับภูมิสังคม คือการทำนาข้าวเหลืองประทิว ซึ่งเป็นข้าวของภาคใต้

2. ทุนมนุษย์ และภูมิปัญญา ประกอบด้วยตัวชี้วัด ดังนี้

กระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเป็นไปตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการใช้ชีวิตบนฐานการคิดและรู้จักตนเอง รู้จักแหล่งทุนทรัพยากร ซึ่งเป็นส่วนของเงื่อนไขความรู้ คือเมื่อทำกิจกรรม จะทำการไตร่ตรองทั้งผลดี ผลเสีย และหาวิธีการแก้ไขปัญหา โดยพยายามใช้สติปัญญาและความรู้ นำไปจัดการกับปัญหาตามศักยภาพของทุนที่มี ซึ่งแต่ละกรณีศึกษามีการเรียนรู้ สามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้กับกิจกรรมของตน โดยอาศัยการคิดค้น และทดลองทำ เช่น กรณีธุรกิจรีสอร์ทชุมชนพรคานาที่ประสบปัญหา และสามารถสร้างภูมิปัญญาใหม่เพื่อเอาชนะปัญหาต่างๆ อาทิ การอนุรักษ์ข้าวเหลืองประทิว ซึ่งถือว่าอยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง และการแก้ไขปัญหาความผันผวนราคากาแฟ การพลิกฟื้นให้ธุรกิจรีสอร์ทชุมชนพรคานากลับมาเป็นธุรกิจที่สามารถดำเนินกิจการได้อย่างยั่งยืน เหล่านี้ ถือว่าเป็นตัวชี้วัดในด้านของความสามารถในการจัดการ

องค์ความรู้ ดังเช่น กรณีกระดาศา จังหวัดน่าน ที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จึงลดการใช้ปริมาณสารเคมี หันมาให้ภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษเคยใช้มาจัดการเพื่อลดปัญหาสิ่งแวดล้อมเหล่านี้เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ทุมนมนุษย์ และภูมิปัญญา เป็นทุนที่มีความสำคัญที่สุด เพราะมนุษย์มีบทบาทในการเป็นทั้งผู้สร้างและผู้ทำลาย หากพื้นฐานทางด้านจิตใจขาดซึ่งภูมิคุ้มกันที่เป็นไปในทางที่ดี และมีคุณธรรมแล้ว ก็จะส่งผลกระทบต่อการดำเนินกิจการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านสิ่งแวดล้อม สังคม ในทุกๆด้าน

3. ทุนการเงิน ประกอบด้วยตัวชี้วัด คือ

วิธีการจัดการเงิน ซึ่งประกอบด้วย ภาระหนี้, การทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย, ลดต้นทุน และมูลค่าเพิ่ม เป็นความพอเพียงในระดับที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ สามารถดำเนินชีวิตโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น คือไม่เป็นหนี้ และการทำบัญชีรายรับรายจ่าย จะเป็นในลักษณะการรู้จักตนเอง ลดการฟุ้งเฟ้อ และลดความเสี่ยงในการดำเนินกิจกรรม ซึ่งพบว่าในทุกกรณีศึกษานั้น มีวิธีการจัดการเงินในรูปแบบต่างๆ อาทิ กรณีของป่าชายเลนที่มีการออมในรูปแบบของทรัพยากรธรรมชาติที่ชาวชุมชน มีความรู้รักและหวงแหนทรัพยากร และใช้อย่างเพียงพอ สมณะเพื่อการดำรงชีวิตเท่านั้น ทำให้ลดปัญหาของการตัดไม้ทำลายป่า

4. ทุนทางสังคม ประกอบด้วยตัวชี้วัดดังนี้

การก่อเกิดของตัวตนแบบใหม่/ อัตลักษณ์ โดยจะพบว่าในทุกกรณีศึกษาซึ่งประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียง ก่อเกิดเป็นอัตลักษณ์หรือตัวตนใหม่ ที่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นแบบอย่างให้กับชุมชนได้ ดังเช่น การได้รับรางวัลเชิดชูการดำเนินการในด้านต่างๆ ในทุกกรณีศึกษา หรือการที่ธุรกิจริสอร์ทชุมชนพรคานา ที่ดำเนินธุรกิจ CSR รับผิดชอบต่อสังคม ในการพยายามลดผลกระทบที่จะมีต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งจัดว่าเป็นแบบอย่างที่ดีของการดำเนินธุรกิจโรงแรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

การพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่มีการพิจารณาในหลักของการมีเหตุผล ความพอประมาณ รู้จักการพึ่งพาตนเอง คือการตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่มีความสำคัญให้ดำรงอยู่กับสังคมมนุษย์ในอนาคต ซึ่งเป็นการดำเนินวิถีชีวิตร่วมกับชุมชน สังคม ให้ร่วมกันเกิดความรู้สึกรักหวงแหน และร่วมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ โดยการให้อย่างพอเพียง ไม่มากและไม่น้อยจนเกินไป ซึ่งดังกรณีตัวอย่างของการร่วมกันรักษาดูแลทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนที่อำเภอประเหลียน จังหวัดตรัง ซึ่งได้รับการยอมรับให้เป็นป่าชุมชนแห่งแรก

มีเครือข่าย เป็นการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายองค์กร เพื่อให้เกิดพลังในการร่วมมือดำเนินกิจกรรมในสังคม เป็นการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงในสังคมให้เป็นไปตามหลักของความพอเพียง อาทิ กรณีการทำเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ ของธุรกิจริสอร์ทชุมชนพรคานา กรณีการทำชมรมแลกเปลี่ยนแรงงานในภาคเกษตรที่ส่งเสริมการใช้แรงงานของชุมชนในท้องถิ่น และเครือข่ายของกลุ่มอนุรักษ์ชาวนา

5. ทูตทางการเมือง ประกอบด้วยตัวชี้วัดดังนี้

การมีส่วนร่วม / แนวร่วมการมีประชาสังคม

เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มในสังคม ชุมชนที่มีความพอเพียง มาร่วมกันเพื่อแก้ไขและดูแลสิ่งแวดล้อม ดังตัวอย่างของกิจกรรม การเสวนา นโยบายร่วมของเครือข่ายและชุมชน ในการร่วมกันปลูกข้าวเหลืองประทิว หรือการมีมติประชาสังคม จำกัดจำนวน โรงงานไม่ให้เกินความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ ที่ตำบลศรีษะเกษ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 243 - 251)

1.17 กปิเยาะห์ และผ้าคลุมผม ...อาชีพบนฐานวัฒนธรรม

กปิเยาะห์ และ ผ้าคลุมผม เป็นองค์ประกอบสำคัญในวัฒนธรรมการแต่งกายของชาวมุสลิมที่จำเป็นต่อวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งความต้องการนี้ได้กลายเป็นช่องทางใน การสร้างอาชีพ-สร้างรายได้ ให้กับพี่น้องมุสลิมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา โดยปัจจุบันมีการรวมกลุ่มผลิตผ้าคลุมผมสตรี จำนวน 109 กลุ่ม สมาชิก 2,826 คน และมีผู้ผลิตหมวก กปิเยาะห์จำนวน 188 กลุ่มสมาชิก 2,167 คน โดยมีตลาดรองรับทั้งในและตลาดต่างประเทศ สำหรับตลาดต่างประเทศนั้นในปี พ.ศ. 2546 พบว่ามีการส่งออกกปิเยาะห์สูงถึง 275 ล้านบาท และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวได้อีกมาก แต่ชุมชนกลับไม่ได้ประโยชน์จากโอกาสนี้

กปิเยาะห์ “กะมียอ”

ตำบลกะมียอ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ได้ชื่อว่าเป็นแหล่งผลิต “กปิเยาะห์” แหล่งใหญ่ที่สุดในจังหวัด มีจำนวนผู้ผลิตกปิเยาะห์มากถึง 78 กลุ่ม แต่ด้วยต่างคนต่างผลิต ต่างคนต่างขาย ทำให้ผลิตภัณฑ์ไม่ได้มาตรฐานเท่าที่ควร ส่งผลให้ราคาของกะปิเยาะห์ต่ำลงเรื่อยๆ ทั้งที่ถูกพ่อค้าคนกลางกดราคาระหว่างกลุ่มผู้ผลิตขาดเงินทุนหมุนเวียนไม่สามารถกักตุนสินค้าไว้จนถึงฤดูกาลตลาดได้ หรือบางรายที่ใช้วิธีฝากกปิเยาะห์ไปกับกลุ่มผู้ประกอบการพิธีฮัจญ์ แล้วถูกโกงกลายเป็นหนี้สินนับล้านบาท ซึ่งปัญหาของผู้ผลิตกปิเยาะห์ส่วนใหญ่ มักจะวนเวียนอยู่เช่นนี้...

รู้จักตัวเอง-รู้จักปัญหา

กระทั่งในปี พ.ศ.2546 เจ้าหน้าที่ศูนย์บริการการศึกษาออกโรงเรียน (กศน.) จังหวัดปัตตานี และผู้นำกลุ่มผู้ผลิตกปิเยาะห์ในตำบลกะมียอ ได้ร่วมกัน ศึกษากระบวนการรวมกลุ่มผู้ผลิตกปิเยาะห์รายย่อย เพื่อสร้างความเข้มแข็งโดยการมีส่วนร่วมของผู้ผลิตกปิเยาะห์รายย่อยในตำบลกะมียอขึ้น โดยใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ได้รับทุนสนับสนุนจาก สกว. ปัญหาในข้างต้นก็ถูกคลี่คลาย...

“เดิมเราคิดว่าปัญหาใหญ่ คือ การขาดเงินทุนหมุนเวียน แต่เมื่อได้เรียนรู้ปัญหาแล้ว ทำให้ความคิดเริ่มเปลี่ยนไป จากเดิมที่ต้องการ แสวงหาแต่เงินทุน ก็เปลี่ยนมาเป็น การแสวงหารูปแบบการจัดการ” อับดุลการิม การิมะ กรรมการฝ่ายการตลาดของกลุ่มผู้ผลิตกปิเยาะห์และเครื่องแต่งกายมุสลิมปัตตานี เล่าให้ฟังถึงผลจากการเรียนรู้ร่วมกันของเขาและกลุ่มผู้ผลิตกปิเยาะห์ในกะมียอ

อับดุล เล่าว่า จากการทบทวนสภาพปัญหาอาชีพการผลิตกปิเยาะห์ร่วมกัน ทำให้พบว่าอุปสรรคสำคัญที่ทำให้กลุ่มไม่เข้มแข็งก็คือ “ความไม่รู้” กลุ่มผู้ผลิตส่วนใหญ่ไม่รู้ว่าตลาดอยู่ที่ไหน ไม่รู้ว่าตลาดต้องการอะไร เพราะไม่รู้จึงคอยแต่พึ่งพาพ่อค้าคนกลาง ที่จะคอยบอกว่าจะต้องผลิตรูปแบบใด จำนวนเท่าไร และที่สำคัญคือ การกำหนดราคา แต่สิ่งสำคัญที่สุดที่กลุ่มได้เรียนรู้ก็คือ การที่หมวกกปิเยาะห์ถูกตีราคาต่ำ เป็นเพราะคุณภาพการตัดเย็บ ไม่ได้มาตรฐาน สมาชิกขาดทักษะด้านฝีมือ ขาดระบบการบริหารจัดการที่ดี ด้วยที่ผ่านมาประธานกลุ่มจะเป็นผู้จัดการทุกอย่างเพียงผู้เดียว...

แก้ไขอย่างเท่าทัน...

เมื่อรู้ถึง “เหตุแห่งปัญหา” ที่ชัดเจนการแก้ไขจึงทำได้ “ตรงจุด” จุดอ่อนต่างๆ ค่อยๆ ได้รับการปรับปรุงพัฒนาให้เป็นจุดแข็ง...

เริ่มการจัดทำฐานข้อมูลการผลิตกปิเยาะห์ในตำบลทั้งหมด ศึกษารูปแบบ ระบบตลาดและเส้นทางการค้าของกปิเยาะห์ทั้งในและต่างประเทศ ศึกษาทางเลือกในการเชื่อมโยงเครือข่ายในระดับอำเภอ และจังหวัด พร้อมทั้งแสวงหารูปแบบการรวมกลุ่ม แหล่งทุน และการจำหน่ายผลิตภัณฑ์โดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง โดยศึกษาดูงานรูปแบบการบริหารจัดการของกลุ่มออมทรัพย์ที่เข้มแข็ง

กระบวนการศึกษาเรียนรู้ทั้งหมดนี้ไม่เพียงทำให้กลุ่มค้นพบข้อดีของกลุ่มเท่านั้น แต่ยังพบ “ศักยภาพ” หรือ “ทุน” ที่มีอยู่ในชุมชนหลายอย่างที่เอื้อให้กลุ่มผู้ผลิตสามารถดำเนินการผลิตและจำหน่ายด้วยตัวเอง เช่น รู้ว่า มีบุคลากรที่มีทักษะ มีความรู้ มีประสบการณ์ในการนำผลิตภัณฑ์ไปจำหน่ายที่ประเทศซาอุดีอาระเบีย มีแหล่งทุน ที่พร้อมจะให้การสนับสนุน และมีภาคีที่จะช่วยหนุนเสริมในส่วนที่ขาด เป็นต้น

ก้าวสู่วิสาหกิจชุมชน...

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องและนำไปสู่ การจัดตั้งกลุ่มผู้ผลิตกปิเยาะห์และเครื่องแต่งกายมุสลิมจังหวัดปัตตานี ขึ้นในปี พ.ศ. 2547 โดยยึดแนวทางตามหลักการของกลุ่มออมทรัพย์ เงินทุนที่ได้จากการระดมหุ้นจากสมาชิกทั้งภายในและภายนอก ถูกนำมาใช้เพื่อประโยชน์ใน 2 ส่วน คือ ส่วนหนึ่ง เป็นเงินทุนหมุนเวียนในการจัดซื้อวัสดุในการผลิตมาจำหน่ายให้สมาชิกใน

ราคาต่ำกว่าท้องตลาด และใช้เป็นเงินทุนสำรองในการรวบรวมกปิเยาะห์ส่งไปประเทศ
ซาอุดีอาระเบียโดยตรงเพื่อลดปัญหาการถูกกดราคาโดยพ่อค้าคนกลาง

เมื่อช่องว่างที่เคยมีถูกเติมเต็ม...ผลที่ตามมาคือ เพียงปีแรก กลุ่มผู้ผลิตกปิเยาะห์และเครื่อง
แต่งกายมุสลิมจังหวัดปัตตานี สามารถส่งออกกปิเยาะห์ได้ถึง 223,000 ใบ คิดเป็นมูลค่าทั้งสิ้น
3,345,000 บาท มีผลกำไรสุทธิในรอบปี 362,966 บาท สามารถปันผลให้กับสมาชิกเงินเงิน 20.24
บาทต่อหุ้น โดยผลกำไรที่ได้ส่วนหนึ่งทางกลุ่มได้นำไปช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในสังคมตามหลัก
ศาสนาอิสลาม ด้วยการจ่าย ซากาต แก่ผู้สมควรได้รับจำนวน 100 ราย รวม 54,130 บาท ซึ่งไม่เพียง
ทำให้สมาชิกกลุ่มมีความภาคภูมิใจเท่านั้น หากแต่ยังทำให้สมาชิกในชุมชนมองเห็นคุณค่านี้เช่นกัน
ผู้บริหาร โรงเรียนชุมชนบ้านกะมียอ มีแผนที่จะนำวิชาการผลิตกปิเยาะห์เข้าไปบรรจุเป็นหลักสูตร
ท้องถิ่นให้กับเยาวชน...

ความสำเร็จของกลุ่มผู้ผลิตกปิเยาะห์กะมียอ เกิดจากชุมชน ได้ร่วมกันเรียนรู้ปัญหาของ
ตัวเอง ซึ่งทำให้เห็นภาพปัญหาได้อย่างชัดเจน ขณะเดียวกันก็เห็นถึงศักยภาพ ความรู้ที่มีอยู่ใน
ชุมชน และดึงมาใช้เป็นฐานในการพัฒนาภูมิปัญญาพร้อมกับการศึกษาหาข้อมูล ความรู้ใหม่ๆ มา
ประกอบการคิดวิเคราะห์เพื่อหาทางเลือกด้วยความรอบคอบ ทำให้กลุ่มผู้ผลิตกปิเยาะห์กะมียอเป็น
วิสาหกิจชุมชนที่เข้มแข็งมากขึ้นในปัจจุบัน

กลุ่มผ้าคลุมผมบ้านยานิง...เรียนรู้เพื่อยืนหยัดด้วยตัวเอง

เส้นทางอาชีพของกลุ่มผู้ผลิตผ้าคลุมผม ก็ไม่แตกต่างไปจากกลุ่มผู้ผลิตกปิเยาะห์มากนัก
เพียงแต่ผู้อยู่ในกระบวนการผลิตส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง เพราะรายได้จากการผลิตผ้าคลุมผมนั้นในแต่ละ
เดือนจะอยู่ระหว่าง 1,500 – 4,500 บาท ขณะที่บางรายทำได้สูงถึง 6,000 บาทเลยทีเดียว แต่
นอกจากรายได้แล้วแรงจูงใจที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ อาชีพนี้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของสตรี
มุสลิม วันมีนา สามี ผู้ยึดอาชีพปักผ้าคลุมผมมานานกว่า 17 ปีเล่าให้ฟังว่า เธอชอบอาชีพนี้เพราะ
เป็นอาชีพอิสระ มีเวลาว่าง ได้อยู่กับบ้าน ได้ดูแลครอบครัว ไปพร้อมๆ กัน

กลุ่มผ้าคลุมผมบ้านยานิง ตำบลจวบ อำเภोजะเอย์ จังหวัดนราธิวาส เป็นหนึ่งในกลุ่ม
ผู้ผลิตผ้าคลุมผมซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2544 เพื่อหวังให้มีรายได้เสริม โดยแรกเริ่มมีสมาชิก 21 คน
ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพทำสวนและรับจ้าง ปัญหาที่กลุ่มผ้าคลุมผมบ้านยานิงประสบก็คล้ายกับ กลุ่ม
ผู้ผลิตกปิเยาะห์คือ มีกลุ่มผ้าคลุมผมกลุ่มย่อยๆ จำนวนมาก ทำให้เกิดการตัดราคากันเอง ราคาจำ
จึงต่ำ สมาชิกมีรายได้ลดลงเรื่อยๆ

กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นทำให้กลุ่มได้ทบทวนสภาพปัญหา และได้ร่วมแลกเปลี่ยนกับ
กลุ่มผู้ผลิตกปิเยาะห์ และกลุ่มผลิตผ้าคลุมผมกลุ่มอื่นๆ ทำให้เห็นถึงข้อจำกัดของการเป็นเพียง
“ผู้รับจ้างปักผ้า” เพียงอย่างเดียว ทำให้ไม่มีโอกาสจะพัฒนาอาชีพของตัวเองให้มีความมั่นคงได้ จึง

พยายามรวมกลุ่มย่อยๆ ให้เป็นกลุ่มใหญ่เพื่อให้สามารถต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลางได้มากขึ้น พร้อมทั้งขอรับการอบรมเพิ่มทักษะต่อยอดจากความรู้เดิม เพื่อ “สร้างจุดแข็ง” ให้กับผลิตภัณฑ์ด้วยการผลิตชิ้นงานที่มีความประณีต งดงาม จึงมีพ่อค้าจากมาเลเซียมารับซื้ออย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันทางกลุ่มมีสมาชิก 69 คน มีเงินทุนหมุนเวียน 70,000 บาท สามารถผลิตผ้าคลุมผมได้ประมาณ เดือนละ 5,000 ผืน

...ซึ่งการปรับปรุงการผลิตของกลุ่มครั้งนี้ เป็นเพียงการปรับตัวในขั้นต้นเท่านั้น โดยขั้นต่อไปกลุ่มมีแผนจะดำเนินการผลิตและจำหน่ายเองต่อไปในอนาคต เพราะจากการศึกษาตลาดทั้งในและต่างประเทศพบว่า ตลาดในประเทศซึ่งเดิมทางกลุ่มไม่รู้จักนั้น แท้จริงแล้วยังมีความต้องการอีกมาก ขณะเดียวกันการได้ไปไปศึกษาดูงานตลาดผ้าคลุมผมที่โกตาบารู ประเทศมาเลเซีย และเห็นตัวอย่างการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตกบิเยาะห์กะมียอ ประกอบกับการได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนกับกลุ่มผู้ผลิตอื่นๆ และเข้าร่วมเวทีประชุมของหน่วยงานต่างๆ ทำให้ทางกลุ่มมีความมั่นใจที่จะยื่นหยัดบนขาตัวเองมากยิ่งขึ้น

โดยการก้าวไปข้างหน้าของกลุ่มจะทำแบบค่อยเป็นค่อยไป พิจารณาตามความพร้อมและศักยภาพของสมาชิกเป็นหลัก ไม่ผลิผลามเร่งรีบจนเกินกำลัง ... ไครพูด

กะบิเยาะห์ และผ้าคลุมผม...อาชีพบนฐานวัฒนธรรม

...เรื่องราวของกลุ่มผู้ผลิตกบิเยาะห์กะมียอ และกลุ่มผู้ผลิตผ้าคลุมผมบ้านยานิง เป็นตัวอย่างของชุมชนที่แก้ปัญหาด้วยการหาข้อมูลอย่างมีเหตุผลทำให้สามารถดึงเอาความรู้ ภูมิปัญญา และศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชนมาสร้างรายได้ และสร้างความมั่นคงในอาชีพของตนเองได้อย่างสอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของพี่น้องมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพราะเป็นงานที่ทำอยู่กับบ้าน สามารถประกอบศาสนกิจได้ครบทุกเวลา และที่สำคัญคือสามารถดูแลครอบครัวได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง

หากกลุ่มผู้ผลิตแต่ละกลุ่มสามารถพัฒนาระบบการบริหารจัดการให้เข้มแข็งมีประสิทธิภาพ ก็จะทำให้สมาชิกได้รับประโยชน์จากการประกอบอาชีพดังกล่าวอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ลดปัญหาความยากจน ลดอัตราการว่างงานของเยาวชนในพื้นที่ได้อีกทางหนึ่ง อันจะทำให้พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ก้าวไปสู่การเป็น “ศูนย์รวมการผลิต และส่งออกเครื่องแต่งกายมุสลิมสู่ประเทศเพื่อนบ้านและประชาคมมุสลิมทั่วโลก”

ที่สำคัญก็คือ ความมั่นคงในอาชีพ ความมั่นคงในรายได้ ความภาคภูมิใจ และความมั่นใจในภูมิรัฐ ภูมิปัญญาของตัวเอง ประกอบกับกระบวนการร่วมคิด ร่วมทำ ของชุมชนนั้นจะเป็น ภูมิคุ้มกัน ให้ชุมชนสามารถเลือกรับ หรือเลือกจัดการกับสถานการณ์ปัญหาที่เข้ามาปะทะกับชุมชนในอนาคตได้อย่างเหมาะสมต่อไป (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 289 - 296)

1.18 กลุ่มสัจจะธรรมชีวิตศรีลาภรณ์

ต้นแบบหมู่บ้านชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง

ในภาวะปัจจุบันที่กระแสการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สภาพสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนสิ่งดึงดูดใจ ขาดการเชื่อมต่อผสมผสานให้เชื่อมต่อกัน ได้กลายเป็นวิกฤติที่ชุมชนส่วนใหญ่กำลังเผชิญอยู่ หลายๆ ชุมชนล่มสลายเพราะถูกการพัฒนาแบบใหม่ทำลายรากฐานทางวัฒนธรรมอย่างซ้ำๆ ความเป็นชุมชนดั้งเดิมหายไปจนเกือบหมดสิ้น

แม้กระนั้น ชุมชนบ้านศรีลาภรณ์ หมู่ที่ 7 ตำบลศรีเตี้ย อำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน ยังยืนหยัดอยู่ได้เพราะมีหลักยึดเหนี่ยวที่มั่นคง สร้างพลังในชุมชนร่วมกันแก้ปัญหาชุมชนบนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในรูปแบบ กลุ่มสัจจะธรรมชีวิตศรีลาภรณ์ จังหวัดลำพูน ใช้ระยะเวลา รวมกลุ่มกันเพียง 3 – 4 ปี ก็สามารถขับเคลื่อนการทำงานและกิจกรรมที่หลากหลาย จนเป็นที่ยอมรับของชุมชนอื่นๆ มีการพัฒนาอาชีพ มีเงินออม มีรายได้ มีสวัสดิการต่างๆ แก่ชุมชน สร้างชุมชนให้น่าอยู่ ก้าวเข้าสู่ชุมชนที่แข็งแรงขึ้นทุกวัน

เรียนรู้อดีต เข้าใจปัจจุบัน

ในปี พ.ศ.2546 สถาบันเพื่อการพัฒนาเกษตรกรและชนบท โดยการสนับสนุนของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ หรือ ธ.ก.ส. สาขาบ้านโฮ้ง จ.ลำพูน จัดอบรมโครงการพัฒนาศักยภาพและคุณภาพชีวิตแก่ชาวบ้าน ซึ่งมีสมาชิกในหมู่บ้านศรีลาภรณ์เข้ารับการอบรมจำนวน 54 คน ซึ่งกิจกรรมหลักๆ มีอยู่ 2 อย่างคือ ช่วงแรกเป็นกิจกรรม “ล้างใจ” ด้วยคุณธรรม สร้างผู้นำที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมจริยธรรมอันดี พยายามลด ละ เลิกอบายมุข ซึ่งกระบวนการอบรมทางพระพุทธศาสนาในครั้งนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงสัจจะธรรมชีวิตด้วยตนเอง ก็คือการไปพิจารณาชีวิตและความตายที่ป่าช้า ทำให้ผู้อบรมปล่อยวาง ไม่ประมาทในชีวิต และกิจกรรมพัฒนาอาชีพ

กระบวนการอบรมแบ่งเนื้อหาเป็น 6 ฐาน หมุนเวียนไปศึกษาดูงาน ตามฐาน ประกอบด้วย การทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพปุ๋ยหมักทำด้วยแฉะหมู น้ำยาล้างจาน ทำวิคสมุนไพรรักษาโรค สบู่สมุนไพรรักษาโรค ยุงสมุนไพรรักษาโรค ซึ่งเป็นกิจกรรมเพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้เสริมให้แก่ครัวเรือน

หลังจากเข้ารับการอบรมตามหลักสูตรแล้ว จึงมีแนวคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนาอาชีพต่างๆ ในชุมชน ให้ชื่อว่า “กลุ่มสัจจะธรรมชีวิตศรีลาภรณ์” ในเดือนตุลาคม 2546 มีจำนวน 135 คน ปัจจุบันเพิ่มขึ้นเป็น 224 คน ดำเนินการตามปรัชญาที่ว่า “ประสานสามัคคี มีน้ำใจ ได้พัฒนาอาชีพ” มีเป้าหมายของกลุ่มฯ เพื่อเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความคิดเห็น ประสบการณ์ และเผยแพร่ข่าวสารทางวิชาชีพต่างๆ สร้างและส่งเสริมอาชีพให้กับสมาชิก เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ และลดรายจ่ายในครัวเรือนของสมาชิก เกิดความสามัคคีในหมู่สมาชิก รวมทั้ง

ส่งเสริมและพิทักษ์ไว้ซึ่งสิทธิเสรีภาพ สวัสดิภาพ และสวัสดิการของสมาชิก โดยร่วมมือกับองค์กรหรือกลุ่มงานอื่นๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมสาธารณประโยชน์ให้กับชุมชน

พอเหมาะ ในบริบทบ้านศรีลาภรณ์

การทำงานของกลุ่มได้มีการกระจายงานออกเป็นกลุ่มอาชีพและกลุ่มสี เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน มี 6 หมู่สี คือ สีม่วง, สีน้ำเงิน, สีเขียว, สีเหลือง, สีแสด และสีแดง ซึ่งในแต่ละหมวดสีจะมีสมาชิกในกลุ่มประมาณ 35 – 38 คน ทุกหมู่สีจะมีกิจกรรมหลักคือ ฝากเงินออมสะสมทุกเดือน และการผลิตน้ำหมักชีวภาพเพื่อใช้ในการเกษตร โดยรวมกลุ่มกันผลิตแล้วแจกจ่ายกันทุกคน

ขณะเดียวกันกลุ่มฯ ก็ได้ศึกษาดูงาน แสวงหาความรู้เพิ่มเติมจากกลุ่มองค์กรอาชีพต่างๆ ที่ประสบความสำเร็จในการทำงาน และนำมาเป็นบทเรียนในชุมชน หลังจากนั้นนำมาปรับประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมอาชีพ หลายๆ ด้าน เช่น กลุ่มทำปุ๋ยหมัก, กลุ่มผลิตถ่าน-น้ำส้มควันไม้, กลุ่มแปรรูป ฯลฯ และเพื่อการลดรายจ่าย เช่น กลุ่มน้ำยา, ร้านค้าชุมชน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามกลุ่มอาชีพหลักๆ ยังมีกิจกรรมสะท้อนให้เห็นแนวทางการพึ่งตนเองด้านต่างๆ อย่างเด่นชัด เช่น กลุ่มสีผลิตภัณฑ์เพื่อการออม จากค่าครองชีพที่สูงขึ้น กลุ่มสีจะธรรมชาติศรีลาภรณ์ ได้ส่งเสริมการจัดทำบัญชีครัวเรือน ลงรายการบันทึกประจำวัน ทำให้รู้กำไร-ขาดทุน สามารถควบคุมค่าใช้จ่าย เมื่อมีเงินเหลือก็เป็นเงินออม เมื่อมีรายได้จากการทำงาน หรือรายได้อื่นๆ ก็นำมาแบ่งเป็น 2 ส่วน นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน 1 ส่วนเหลือไว้เก็บออม อีกเช่นกัน

กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ อัดเม็ดคุณภาพสูง สามารถลดต้นทุนจากการซื้อปุ๋ยเคมีราคาแพง และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม สร้างความสมดุลทางธรรมชาติ กลุ่มเตาถ่าน-น้ำส้มควันไม้ เพื่อใช้บำรุงพืชให้การ เจริญเติบโตได้ดี นอกจากนี้ยังแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อื่นๆ จากถ่านไม้ อาทิ หมอนถ่านไม้ศรีลาภรณ์ ถูถ่านไม้ศรีลาภรณ์ชนิดถูเท้า ถูถ่านไม้ศรีลาภรณ์ชนิดตาข่าย กลุ่มผลิตน้ำยาเอนกประสงค์ ทำการผลิตน้ำยาล้างจาน ผลิตน้ำยาซักผ้า แชมพูสระผม กลุ่มพัฒนาคุณภาพผลผลิตลำไย ไม่มีสารพิษตกค้าง ทำให้มีราคาสูงกว่าตลาดทั่วไป กลุ่มผลิตน้ำดื่มสะอาด เพื่อผลิตน้ำดื่มที่บริสุทธิ์มีการกรองน้ำตามหลักวิทยาศาสตร์เหมือน โรงงานน้ำดื่มทั่วไป ทั้งยังมีบริการขนส่งน้ำดื่มเกือบทุกครัวเรือน และมีโครงการจะขยายเครือข่ายผู้ใช้บริการน้ำดื่มออกไปสู่หมู่บ้านอื่น กลุ่ม OTOP ไวน์ดีศรีลาภรณ์ ผลิตไวน์จากผลไม้ต่างๆ เช่น ไวน์ลำไย ไวน์น้ำผึ้ง ไวน์มะขาม ไวน์มะยม และไวน์ลูกหว้า ร้านค้าชุมชนศรีลาภรณ์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการจำหน่ายผลิตภัณฑ์กลุ่มสีจะธรรมชาติทุกประเภท กลุ่มธนาคารหมู่บ้าน รูปแบบการออมทรัพย์ที่ให้สมาชิกมีเงินเก็บออม ให้บริการกู้ยืมเงินแก่สมาชิก รวมถึงจัดสวัสดิการให้กับสมาชิก และมีเงินทุนกลุ่ม 250,000 บาท นอกจากนี้

กองทุนหมู่บ้าน ยังเป็นกองทุนหมู่บ้านต้นแบบในเรื่องการทำบัญชีให้กับกองทุนหมู่บ้านอื่นในตำบล

ทั้งนี้เมื่อกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน ช่วยให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชุมชนแล้ว ภาพสะท้อนที่เกิดขึ้นในชุมชนคือ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีร่วมแรง ร่วมใจ ทำงานอย่างขันแข็ง สามารถแบ่งปันผลกำไรได้ในแต่ละปี มีรายได้เสริมจากการประกอบอาชีพหลัก และยังมีสวัสดิการชุมชนช่วยเหลือให้คนในชุมชนเกิดคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ด้วยกิจกรรมที่มุ่งเน้นการพึ่งตนเอง แบบพออยู่พอกิน เหลือจึงขาย ทั้งจากการทำพืชผักสวนครัว รั้วกินได้ แบบปลอดสารพิษ การผลิตปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพใช้เอง เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา ฯลฯ ล้วนเป็นภาพสะท้อนของครัวเรือนที่ชี้ให้เห็นถึงการพึ่งพาตนเองของชุมชน โดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนในระดับชุมชน มีกิจกรรมหลากหลายที่เกิดขึ้นอย่างมีเหตุมีผล และสร้างภูมิคุ้มกันในชีวิตให้กับชุมชน เช่น กลุ่มสีเพื่อการออมทรัพย์ ซึ่งเป็นที่พึ่งของชุมชน ในด้านการเงินตลอดจนแก้ปัญหาหนี้สินของแต่ละครัวเรือนได้อย่างเป็นรูปธรรม

ผลแห่งความสำเร็จทำให้ “บ้านศรีลาภรณ์” ได้รับการคัดเลือกจากอำเภอให้เป็น หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ ที่มีความร่วมมือของชุมชน กลุ่มองค์กรต่างๆ ในหมู่บ้าน ได้ดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงมาโดยตลอด และเป็นหมู่บ้านตัวอย่างที่เปิดโอกาสให้ชุมชนต่างๆ เข้ามาศึกษาเรียนรู้การใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ในบริบทของบ้านศรีลาภรณ์ ที่สามารถพึ่งตนเองได้ และเป็นที่ยิ่งของผู้อื่นได้ในที่สุด (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 297 - 301)

1.19 พอเพียง สร้างภูมิคุ้มกัน บนวิถี ชีวิตบ้านทาป่าเปา

“บ้านทาป่าเปา” ตั้งอยู่บนเนินเขา หมู่ที่ 6 ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน มีประชากร 819 คน 205 ครัวเรือน ในอดีตชุมชนมีอาชีพทำนาเป็นหลัก ไม่มีการใช้สารเคมีในการฉีดพ่นเพื่อฆ่าแมลง มีการดำรงชีวิตแบบพื้นบ้านสงบเรียบง่าย มีความสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้คนในชุมชนแข็งแรงมีชีวิตที่ยืนยาว เมื่อว่างจากฤดูการทำนาแล้วจะปลูกพืชผักไว้กินและหาของป่าเป็นอาหาร เช่น ไข่มดแดง ผักหวาน ผักพ้อคำดีเมีย หน่อไม้ และเห็ดต่างๆ การหาของป่าของคนในหมู่บ้านมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตเป็นอย่างยิ่ง ชาวบ้านสามารถหาของป่าเพื่อบริโภคในครัวเรือน และนำออกจำหน่ายในแต่ละช่วงฤดูมีของป่าหมุนเวียนกันตลอดทั้งปี

ทว่าปัจจุบันโลกเจริญขึ้น และเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้คนในชุมชนปรับตัวไปตามเทคโนโลยี หันไปนิยมบริโภคควัตถุนิยม โดยไม่รู้จักประมาณตนเอง ส่งผลให้เกิดหนี้สินที่เกิดจากการประกอบอาชีพการเกษตรไม่ได้ผล เนื่องจากเกษตรกรหันไปใช้ปุ๋ยเคมี สารเร่งและยาฆ่า

แมลงเป็นหลัก เพื่อจะเพิ่มผลผลิตให้ได้มากขึ้น แต่ผลที่ตามมาทำให้ดินและน้ำเสื่อมคุณภาพ ผลผลิตตกต่ำ ขายไม่ได้ราคา เป็นอันตรายแก่ผู้บริโภคและบั่นทอนสุขภาพร่างกายของตัวเกษตรกรเอง

“ป่าห้วยทรายขาว” ซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ต้นไม้ของป่าและสัตว์ป่าแล้ว ยังเป็นต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ถูกรุกทำลาย “ป่าห้วยทรายขาว” ที่เคยเป็นเหมือนสายน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิตของราษฎรบ้านทาป่าเปา จึงเหลือเพียงสายน้ำเล็กๆ ประกอบกับความชุ่มชื้นของพื้นผิวน้ำที่สูญเสียจากการถูกทำลาย ส่งผลให้ชาวบ้านทาป่าเปาขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค แม้แต่น้ำดื่มก็ต้องซื้อบริโภค เนื่องจากน้ำประปาของหมู่บ้านใช้น้ำจากน้ำแม่ทา ซึ่งไม่สะอาดเพียงพอสำหรับการบริโภคอีกต่อไป รวมทั้งประสบปัญหาภัยแล้งจากธรรมชาติ ทำให้คนในหมู่บ้านที่อยู่ในวัยแรงงานต้องอพยพออกจากหมู่บ้านไปขายแรงงานต่างถิ่น

สื่อสาร สร้างสรรค์ ช่อมแซม

แนวคิดในการอนุรักษ์ป่าจึงเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ปี 2537 โดยนายไพฑูลย์ จำหงส์ กำนันนักพัฒนา ได้ประสานกับผู้ใหญ่บ้าน และลูกบ้านเริ่มจัดเวทีประชาคมกระตุ้นให้ลูกบ้านเล็งเห็นถึงความเสียหาย พร้อมทั้งหาแนวทางป้องกันแก้ไข ในปี 2541 เมื่อนายไพฑูลย์ จำหงส์ ได้รับการแต่งตั้งคัดเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน การรณรงค์-ประชาสัมพันธ์ในการอนุรักษ์ป่าจัดทำขึ้นอย่างเข้มข้น โดยใช้วิธีการพูดคุยกันในกลุ่มกิจกรรมต่างๆ วันพระที่ชาวบ้านทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งยังมีการจัดชุดลาดตระเวนออกตรวจเมื่อมีการบุกรุกป่า ฝึกรบมราษฎรอาสาพิทักษ์ป่า ทำให้แหล่งน้ำป่าห้วยทรายขาวที่โอบอุ้มชีวิตของชาวบ้านทาป่าเปากลับมาฟื้นคืนชีวิตอีกครั้งหนึ่ง จนชาวบ้านเรียกป่าแห่งนี้ว่า “ซูปเปอร์มาร์เก็ตของหมู่บ้าน” เพราะมีอาหารป่ามากมายตลอดปี ที่เกิดจากความตระหนักรู้ของชุมชนสร้างกฎเกณฑ์ร่วมกัน ไม่ให้ลักลอบตัดไม้ หัวดอกอว พืชสมุนไพรบางชนิด และ สัตว์ป่า ออกจากป่าห้วยทรายขาว เพื่อเป็นการย้ำเจตนาของการอนุรักษ์ฯ และการอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน

ส่งเสริม สร้างภูมิคุ้มกัน

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านทาป่าเปา ได้จัดตั้งขึ้นเพื่อความต่อเนื่องในการอนุรักษ์ป่าห้วยทรายขาวให้เป็นป่าชุมชน มีการออกกฎระเบียบข้อปฏิบัติร่วมกันเกี่ยวกับป่า โดยห้ามตัดไม้ไม่ว่าจะเป็นการรับจ้างขายไม้ตัดไม้ออกขาย ซึ่งส่งผลกระทบต่อราษฎรบางกลุ่มที่มีอาชีพตัดไม้ขาย ไม่มีอาชีพและรายได้ ทางกลุ่มฯ จึงวิเคราะห์ถึงปัญหาและหาทางออกโดยเอาเงินทุนกลุ่มออมทรัพย์มาให้ผู้ที่มีอาชีพตัดไม้ สามารถเอาไปเป็นเงินทุนประกอบอาชีพใหม่ได้ ทำให้มีผู้ที่สนใจและจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ฯ ขึ้น มีสมาชิกในกลุ่ม 73 คน และปัจจุบันมีเพิ่มขึ้นเป็น 288 คน และมีเงินสะสมกว่า 2 ล้านบาท

เป็นการสร้างทางเลือกที่ดีให้กับชุมชน นำไปสู่วิถีชีวิตใหม่ในการประกอบอาชีพเลี้ยงโค โดยนำเงินกลุ่มฯ จำนวน 120,000 บาท ซื้อโคจำนวน 12 ตัวให้ราษฎรยากจนในหมู่บ้านจำนวน 4 ครอบครัวนำไปเลี้ยงครอบครัวละ 3 ตัว แบ่งรายได้จากกำไรในการขายให้ผู้เลี้ยงร้อยละ 60 และให้กลุ่มฯ ร้อยละ 40 รวมทั้งนำเงินจัดตั้งสถานค้าชุมชนจำนวน 60,000 บาท ซึ่งในแต่ละปีกลุ่มฯ ได้เงินปันผลจำนวน 6,000 บาท

การดำเนินการของกลุ่มออมทรัพย์มีความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง และได้รับการคัดเลือกให้เป็นกลุ่มออมทรัพย์ดีเด่นของจังหวัดลำพูนในปี พ.ศ. 2544 และ ปี พ.ศ. 2546 ทำให้มีชื่อเสียงและเป็นที่ยกย่องของกลุ่มออมทรัพย์และหมู่บ้านต่างๆ ทั้งจังหวัดลำพูนและต่างจังหวัด

ต่อมาปี 2546 ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) ได้เข้ามาอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกร ในด้านการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ในเรื่องการทำน้ำยอเนกประสงค์ ปุ๋ยหมักชีวภาพ และน้ำหมักชีวภาพ เกษตรกรนำไปปฏิบัติในชีวิตจริงและปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดผลดีต่อเกษตรกรในด้านการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน มีการขยายผลต่อจนมีสมาชิกเพิ่มมากขึ้น ธ.ก.ส. เห็นว่าชุมชนบ้านทาป่าเปาได้นำความรู้ที่ได้รับจากการอบรมไปปฏิบัติจริง จึงเข้ามาอบรมให้ความรู้เพิ่มเติมเพื่อเป็นการต่อยอดในเรื่องปุ๋ยชีวภาพ การเผาถ่านและน้ำส้มควันไม้

ในปี 2547 ทางกลุ่มเกษตรกรบ้านทาป่าเปาจึงรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มสังฆกรรมชีวิตขึ้น เพื่อดำเนินกิจกรรมตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง โดยกลุ่มสตรีแม่บ้านซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มสังฆกรรมชีวิต มองเห็นปัญหาของชุมชนเรื่องค่าใช้จ่ายของครัวเรือน โดยเฉพาะการซื้อน้ำเพื่อบริโภค เพราะเกือบทุกครัวเรือนต้องซื้อน้ำบริโภค ในราคาลังละ 25 บาท กระปุกละ 12 บาท แต่ละครัวเรือนใช้น้ำประมาณ 5 ถึง 3 กระปุก คิดเป็นเงินค่าซื้อน้ำเดือนละประมาณ 161 บาท มีครัวเรือนที่ซื้อน้ำบริโภคประมาณ 100 ครัวเรือน ชุมชนบ้านทาป่าเปาต้องเสียเงินซื้อน้ำบริโภคเดือนละ 16,000 บาท ถ้าในชุมชนมีงาน เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช งานแต่งงาน งานบุญต่างๆ หรืองานศพ ต้องเสียเงินซื้อน้ำดื่มไม่ต่ำกว่างานละ 3,000 บาท

ในปี 2548 กลุ่มสตรีแม่บ้านได้รับความรู้เพิ่มเติมในเรื่องการทำเครื่องกรองน้ำสะอาดและได้นำเสนอในที่ประชุมกลุ่มสตรีแม่บ้าน สมาชิกที่ประชุมเห็นด้วยในการทำน้ำดื่มสะอาดเพื่อการบริโภคในชุมชนและเพื่อสุขภาพของคนในชุมชน โดยได้รับการร่วมมือในการจัดทำและงบประมาณบางส่วนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และองค์การบริหารส่วนตำบลทาปลาคุกมาดำเนินการจัดทำเครื่องกรองน้ำและติดตั้ง โดยขออนุญาตใช้สถานที่อาคารเรียนหลังเก่า นอกจากนั้นยังได้ไปศึกษาการทำน้ำดื่มของชุมชนอื่น ซึ่งติดตั้งโดยบริษัทแล้วนำมาประยุกต์ใช้เป็นของกลุ่มเพื่อลดค่าใช้จ่าย ซึ่งขณะนี้กลุ่มได้เริ่มดำเนินงานผลิตและจำหน่ายน้ำดื่มให้กับชุมชนเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2549 ในราคาลังละ 18 บาท ถึงละ 8 บาท

แม้ว่าการทำกิจกรรมเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนจะมีปัญหาอุปสรรคมาโดยตลอด ทว่าชุมชนมีความสมัครสมานสามัคคีและได้ยึดเอาพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นหลักยึดว่า “ถ้าจะทำงานอย่าหยาบยกเอาความขาดแคลนมาเป็นข้ออ้าง จงทำงานท่ามกลางความขาดแคลนด้วยความถูกต้องและซื่อสัตย์” ทางกลุ่มจึงมีความมานะที่จะดำเนินกิจกรรมต่อไปจนกระทั่งผลงานออกมาเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของชุมชนและภาครัฐจนเกิดการประสานความร่วมมือสร้างสรรค์สิ่งดีๆเกิดขึ้นในชุมชนมากมาย

กลไก เงื่อนไข นำสู่ความสำเร็จ

หากถามว่าอะไรทำให้ทาป่าเปามีเศรษฐกิจที่ดี มีความเขียวขจีของป่า ซึ่งเป็นสิ่งนำพาให้คนในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุขในทุกวันนี้ คำตอบที่ได้ คงจะไม่ใช่เหตุผลใดเหตุผลหนึ่งเท่านั้น เพราะมีกลไกเงื่อนไขหลากหลายที่ทำให้หมู่บ้านแห่งนี้ ประสบผลสำเร็จ และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข กระบวนการมีส่วนร่วมน่าจะเป็นกลไกหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดความรู้สึกสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น มีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมมือแก้ไขไม่ขัดแย้ง ทั้งกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ กิจกรรมทางสังคม ดังที่ได้เล่าสู่กันฟังมานั้น ทำให้บ้านทาป่าเปาได้รางวัลต่างๆมากมาย เหนือสิ่งอื่นใด ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในตัวเอง สร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับครอบครัว ชุมชน และสังคม อยู่อย่างพอเหมาะ พอประมาณ ในวิถีชีวิตของ “บ้านทาป่าเปา” สืบต่อไป. (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 302 - 307)

1.20 ชุมชนพึ่งตนเองบ้านศรีจุฬา เรียนรู้จากสัจธรรมนำสู่ชีวิตที่พอเพียง

ชุมชนบ้านศรีจุฬา อ.เมือง จ.นครนายก เป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ดำรงชีวิตอยู่ในวิถีเกษตร ปลูกผัก ปลูกข้าวและเลี้ยงปลาเป็นส่วนใหญ่ ความพออยู่ พอกิน พอมีให้เห็นบ้างแต่เนิ่นวันจะเลือนลางลงทุกที ช้ำร้ายในอดีตก็เกิดความแตกแยกขึ้นในชุมชน เพราะปัญหาการเมือง กระทั่ง พ.ศ. 2538 คณะกรรมการหมู่บ้านได้จัดตั้ง “ประชาคมหมู่บ้าน” ขึ้น ด้วยตระหนักว่าการพัฒนาที่ดีและมีส่วนร่วมจะต้องเริ่มจากการทำประชาคมหมู่บ้าน จึงยึดปฏิบัติกันตั้งแต่นั้นมา และที่โดดเด่นกว่าที่อื่นคือการทำประชาคมหมู่บ้านศรีจุฬาไม่เพียงเชิญตัวแทนเท่านั้นแต่จะเชิญทุกครัวเรือนเข้าร่วมประชุมกันทุกๆ วันที่ 8 ของทุกเดือนหลัง 6 โมงเย็นเพราะชาวบ้านเริ่มกลับจากไร่ นา ผู้ใหญ่บ้านชวนกันทำกับข้าวกินร่วมกัน ความสัมพันธ์ที่เคยบอบบางก็เริ่มแน่นแฟ้น ชาวบ้านหันหน้าเข้าหากันมากขึ้น ฟังกันมากขึ้น

จากการทำประชาคมหมู่บ้านนี้เอง ทำให้ชาวบ้านเริ่มทำบัญชีครัวเรือน และเริ่มเห็นปัญหาที่พวกเขาต่างกำลังเผชิญร่วมกันนั่นคือ “ปัญหาความยากจน” และจากการรวมกลุ่มกันคิด ทำให้ชาวบ้านเกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่า “การพัฒนาที่ไม่ได้มาจากความต้องการของชาวบ้าน

ชุมชน ไม่สามารถเชี่ยวชาญแก้ปัญหาให้พวกเขาได้” อาทิ การที่ชุมชนมีต้นกก เป็นวัตถุดิบสำคัญแต่ ส่วนราชการกลับส่งเสริมให้ชาวบ้านทอผ้าไหม ระยะนี้เองทำให้ชาวบ้านเริ่มหันหลังให้กับส่วน ราชการที่เข้ามาส่งเสริมอาชีพ แต่กลับหันมารวมกลุ่มประดิษฐ์ดอกไม้กันเอง

กระทั่งปี 2544 ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ หรือ ธ.ก.ส. ได้เข้ามาจัดตั้ง โครงการ พัฒนาศักยภาพและคุณภาพชีวิตของเกษตรกร ในหลักสูตรสัจธรรมชีวิต เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรตาม โครงการพักชำระหนี้ พ.ศ. 2544 – 2547 ซึ่งได้รับความสนใจจากประชาชนเป็นอย่างมาก แม้จะ ดำเนินโครงการภายใต้ความไม่วางใจจากภาครัฐของชาวบ้านเองก็ตาม

นางพรหมจิต มูลจันทร์ เลขานุการคณะกรรมการหมู่บ้านศรีจุฬา กล่าวถึงเหตุที่ชาวบ้าน ยอมรับและกล้าที่จะเข้าร่วม โครงการฯกับภาครัฐอีกครั้งหนึ่งว่า เนื่องจาก คณะกรรมการหมู่บ้าน และชาวบ้านต้องการวัดใจส่วนราชการอีกครั้ง ประกอบกับ ธ.ก.ส.มีข้อเสนอที่คั่นคือไม่มุ่งเน้นแต่ เฉพาะลูกค้าที่พักชำระหนี้กับธ.ก.ส.เท่านั้นแต่ธ.ก.ส.ใจกว้างที่จะให้ใครก็ได้ ไม่จำเป็นต้องเป็น เกษตรกร แต่ขอให้อยู่ในชุมชนนี้เข้าร่วมกิจกรรมไปศึกษาดูงานกันเป็นเวลา 4 ถึง 5 วัน ที่กลุ่มสันติ อโศก โดยธ.ก.ส.ออกค่าใช้จ่ายให้ทั้งหมด

แม้จะเป็นการไปดูการทำน้ายาเอนกประสงค์เท่านั้น แต่ ณ จุดนี้เองที่ทำให้ชาวบ้านศรีจุฬา ค้นพบสัจธรรมของชีวิตจริงๆ เพราะเมื่อสิ้นสุดการดูงาน พวกเขาได้มีโอกาสรวมกลุ่มกันระดม ความคิดว่าตลอดระยะเวลาที่ใช้ชีวิตอยู่ที่สันติอโศกพวกเขาได้เรียนรู้อะไร ได้คิดอะไร และจะ กลับไปทำอะไรต่อ

นางพรหมจิต กล่าวว่า การไปดูงานดังกล่าวทำให้ตนได้เรียนรู้ชีวิต และเข้าใจชีวิตมากขึ้น ชาวบ้านหลายคนเกิดสติในการใช้จ่ายในชีวิต “เป็นเหตุ” ให้เมื่อกลับมาในหมู่บ้าน ชุมชนจึงได้จัด เวทีประชาคมหมู่บ้านเพื่อค้นหาองค์ความรู้ของชุมชน จากการทำบัญชีครัวเรือน และเกิดการ รวมกลุ่มกันทำน้ายาเอนกประสงค์เป็นสิ่งแรก โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ “การลดค่าใช้จ่าย” เน้น “ราย เหลือ” มากกว่า “รายได้” โดยไม่มุ่งเน้นการผลิตเพื่อจำหน่าย เป็นความ “พอประมาณ” ที่ชาวบ้าน ยึดถือเป็นหัวใจหลักในการรวมกลุ่มผลิต

คุณอุดม ถมปีด ผู้ช่วยผู้จัดการธ.ก.ส.เขต จ.นครนายก กล่าวว่า ธ.ก.ส. ได้ส่งเสริมให้ ชาวบ้านศรีจุฬาช่วยกันทำแปลงสาธิตผักไร้สารพิษขึ้น เพื่อให้เป็นแปลงฝักรวมสำหรับเรียนรู้ ร่วมกันในการปลูกผักปลอดสารพิษ และโรงเรียนชาวนาที่ใช้หลักการเดียวกัน เพื่อใช้ความรู้เป็น พื้นฐานในการพัฒนาชุมชนให้พึ่งตนเองได้ เมื่อมีการทำแปลงผัก และทำนาร่วมกัน ชาวบ้านจึง เริ่มทำปุ๋ยชีวภาพใช้เองเพื่อทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมี ซึ่งทำให้สภาพแวดล้อมที่ดีหวนกลับคืนมา นอกจากนี้ชาวบ้านยังร่วมกันทำปลาเค็ม ปลาร้า และน้ำปลาใช้เอง โดยใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น มี การนำเกลือปลาที่เหลือมาประดิษฐ์เป็นดอกไม้เกลือปลา เพื่อเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่งด้วยและ

เมื่อชาวบ้านมีความรู้เพิ่มเติมมากขึ้น จึงพัฒนาสู่การทำน้ำหมักชีวภาพ และผลิตน้ำยาเอนกประสงค์ เพื่อใช้ล้างจาน ซักผ้า สระผม ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้ระดับหนึ่ง

ไม่เพียงเท่านั้นจากการทำบัญชีครัวเรือนนี้เองยังทำให้ชาวบ้านศรีจุฬาพบว่า ชาวบ้านต้องสูญเสียเงินไปกับการซื้อข้าวบริโภคนปีละกว่า 1 ล้านบาท ทั้งๆ ที่ชาวบ้านมีอาชีพเป็นเกษตรกร ชาวนา ทำให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักรู้ถึงปัญหากระทบกระทั่งเกิดโรงสีของชุมชนขึ้นจากการระดมทุนของชาวบ้านเอง เพื่อสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” ให้กับชุมชนจากการเอาัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง

จากน้ำยาเอนกประสงค์, โรงสีชุมชน, ยังเกิดผลิตภัณฑ์ที่ต่อยอดจากความรู้อีกมากมาย อาทิ แชมพูชีวภาพ น้ำยาล้างจาน ปุ๋ยชีวภาพ สารไล่แมลง พิมเสนน้ำ สบู่เหลว อิฐดินซีเมนต์ ดอกไม้ เทียนหอม เป็นต้น และเมื่อชาวบ้านเริ่มมี “รายเหลือ” พร้อมๆ กับรายได้ที่ทยอยเข้ามาทำให้ชาวบ้านเริ่มมองต่อไปถึง “เงินออม” ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการตั้ง “ธนาคารหมู่บ้าน” ที่บริหารจัดการโดยชาวบ้านกันเองโดยไม่มีข้อขัดแย้ง เพราะชาวบ้านทุกคนล้วนใช้ “คุณธรรม” เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้ปัจจุบันมีเงินหมุนเวียนกว่า 800,000 บาท ดอกเบี้ยที่ได้ชาวบ้านจะนำมาใช้เป็นกองทุนสวัสดิการชุมชน อีกทั้งยังนำเงินดังกล่าวมาบำรุงสาธารณะประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนที่ชำรุดเสียหายเช่น ไฟทาง ถนนชำรุด โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากรัฐ

ชาวศรีจุฬาได้เรียนรู้ “สังคมนิยมชีวิต” จากโครงการพัฒนาศักยภาพและคุณภาพชีวิตของเกษตรกรที่ดำเนินการโดย ธ.ก.ส. กระทั่งทำให้ชาวบ้านเกิดสติในการดำรงชีวิตและพัฒนาอาชีพ แม้ชาวบ้านจะประเมินตนเองว่าพวกเขาอาจไม่ใช่ชุมชนที่เข้มแข็ง แต่ก็มั่นใจว่าสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่งและยังมีโอกาสที่จะพัฒนาขึ้นไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริงในที่สุดได้

ปัจจุบันแม้ว่าโครงการฯที่ได้รับการสนับสนุนจาก ธ.ก.ส. จะจบสิ้นลงตั้งแต่พ.ศ.2547 และแม้ว่าทุกวันนี้ชาวบ้านจะมีรายได้เพิ่มมากขึ้น หนี้สินลดลง มีความสุขขึ้นมากกว่าเดิมก็ตาม แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้ใช้จ่ายเงินที่เพิ่มขึ้นอย่างไร้สติ ชาวบ้านยังใช้ “ประชามหมู่บ้าน” เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบรายรับ-รายจ่ายของคนในหมู่บ้าน ทุกๆ วันที่ 8 ของทุกๆ เดือนชาวบ้านทุกครัวเรือนจะถือบัญชีครัวเรือนมารวมกันตรวจสอบค่าใช้จ่าย แม้ระยะแรกจะมีชาวบ้านเพียง 2-3 คนนั่งถกเถียงถึงค่าใช้จ่ายว่าใครใช้มากกว่ากัน ต่อมาเมื่อเพื่อนบ้านเริ่มอยากรู้อยากเห็นของเพื่อนบ้านปากต่อปากเล่ากันไปทำให้เกิดข้อตกลงกันว่าทุกครัวเรือนจะต้องนำบัญชีครัวเรือนมาแลกเปลี่ยนกันเพื่อสรุปรายรับ-รายจ่ายรวมของหมู่บ้านศรีจุฬา (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 308 - 312)

1.21 หลุดพ้นกระแส ปรับเปลี่ยนชีวิต สู่วิถีพอเพียง

ภูเขาแยก น้ำท่วมมา เปลี่ยนวิถีชีวิต

นายประเสริฐ ด้วยวงศ์ บ้านมณฑล หมู่ที่ 6 ต.เทพนิมิต อ.เขาสมิง จ.ตราด

กำนันประเสริฐต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับความล้มเหลวในการประกอบอาชีพครั้งแรกแล้วครั้งเล่า และเริ่มต้นสิ่งใหม่ ๆ ตามกระแสโดยมิได้ศึกษาข้อมูลในสิ่งที่จะทำอย่างรอบคอบ กับการตัดสินใจ โดยไม่ดูความพร้อมของตนเอง จึงทำให้กำนันเกิดปัญหาหนี้สิน เมื่อถึงวันนี้ กระแสการปลูกปาล์ม ก็เป็นทางเลือกและเป็นที่ยอมรับแพร่หลายอย่างรวดเร็ว โดยมีสิ่งจูงใจในการเลือกปลูกปาล์มแทนพืชอื่น คือ หากในพื้นที่จะปลูกปาล์มมีต้นไม้อื่นแล้วให้เงินชดเชยต้นละ 500 บาท กำนันไม่คิดที่จะทำตามกระแส จึงไม่คิดที่จะโค่นต้นไม้เพื่อปลูกปาล์มแทนเลยแม้แต่ต้นเดียว แต่ด้วยความ เป็นห่วงลูกบ้านของตนเอง ซึ่งส่วนใหญ่ขณะนี้ตกอยู่ในสภาพมีฐานะยากจน มีหนี้สินมากและขาด ความเชื่อมั่นในการประกอบอาชีพเพื่อดำรงชีวิต และอาจเป็นไปได้ที่จะตัดสินใจเสี่ยงตามกระแส กำนันประเสริฐจึงได้เรียกประชุมลูกบ้านทั้งตำบล และให้ข้อคิด ผลของการประชุมครั้งนั้นทำให้ ไม่มีใครรีบร้อนโค่นต้นไม้ทิ้งเพื่อนำพื้นที่มาปลูกปาล์มแทน จะมีก็เพียงแต่โค่นต้นไม้ที่แก่ทิ้งหรือ บางครัวเรือนที่อยากจะทดลองปลูกก็เพียงแต่นำมาปลูกไว้ตามหัวไร่ปลายนาเท่านั้น ที่เป็นเช่นนี้ เป็นเพราะจากบทเรียนที่กำนันและคนอื่น ๆ ได้รับมา จึงทำให้ใช้ชีวิตอย่างระมัดระวังมากขึ้น เพื่อให้ครอบครัวมีภูมิคุ้มกันภัย ปรับวิถีชีวิตคืนสู่ธรรมชาติของหมู่บ้าน ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ที่ทำให้ผลไม้มีรสชาติดีเยี่ยม มีแหล่งน้ำธรรมชาติที่ใช้เพาะปลูกได้ตลอดปี อีกทั้งยังมีภูมิทัศน์ที่สวยงามเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเป็นที่รู้จักและประทับใจแก่นักท่องเที่ยวทั่วโลกมาช้านาน จึงทำให้ กำนันใช้เวลาที่เหลือทั้งหมดจากการปฏิบัติหน้าที่กำนันหันมาปลูกผลไม้เพิ่มเติม และศึกษาหา ความรู้นำมาปรับปรุงพันธุ์ผลไม้ให้มีคุณภาพ ทดลองทำให้ผลไม้ ออกผลผลิตนอกฤดูกาล โดย ประสานขอความช่วยเหลือจากทางราชการ

ครอบครัวตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

เริ่มต้นที่ครอบครัวของเรา ก่อน ปฏิบัติจนเห็นผลเป็นรูปธรรม จึงค่อยชักชวนให้ลูกบ้าน ทดลองปฏิบัติ เป็นสิ่งที่กำนันตั้งใจไว้ ดำรับตำราที่เคยไปร่วมอบรมโครงการทฤษฎีใหม่ และ ความรู้การทำบัญชีรับ – จ่ายในครัวเรือนที่ได้รับติดมือกลับมา กำนันก็เริ่มนำแนวทางเศรษฐกิจ พอเพียงมาปฏิบัติโดยมีหลักคิดว่าหากเรานำแนวคิด หลักการเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในครอบครัว แล้ว อย่างน้อยก็จะช่วยให้เราสามารถลดรายจ่ายลงได้บ้าง อีกทั้งยังเป็นผลดีด้วยซ้ำเพราะเราจะ มีรายได้จากการนำผลผลิตในครัวเรือนไปขายทุกวัน

“...กิจกรรมที่ได้ทำ คือ ทำบัญชีรับ – จ่ายของครอบครัว จัดลำดับความสำคัญ ลด ค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นหรือจำเป็น รายจ่ายที่ต้องจ่ายทุกวัน คือ การซื้อพืชผักสวนครัวทุกชนิดและ

เนื้อสัตว์จากตลาดเพื่อนำมาปรุงเป็นอาหารทุกวัน และยังพบสิ่งที่ไม่จำเป็นที่เกิดจากรายจ่าย คือ การดื่มสุรา สูบบุหรี่ เทียวกลางคืน เป็นที่มาของอีก 2 กิจกรรม คือ ปลูกผักสวนครัวไว้กินเอง ซึ่งแต่ก่อนไม่ได้ปลูกพืชผักสวนครัวอะไรเลยทุกวันที่ทำอาหารต้องซื้อผักสวนครัวทุกชนิดจากตลาดทั้งสิ้น และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อตัดรายจ่ายที่ฟุ่มเฟือย การดื่มสุรา สูบบุหรี่และเที่ยวเตร่ คัดสนใจเลิกพฤติกรรมไม่ใช่ออย่างเด็ดขาด อบอุ่นมากขึ้น ส่วน 3 กิจกรรมที่เหลือ คือ ขุดบ่อเลี้ยงปลาและปลาช่อนในเนื้อที่ 6 ไร่ 1 บ่อ ซึ่งหลักคิดคือคนใส่ใจในการดูแลสุขภาพมากขึ้น จึงหันมานิยมบริโภคเนื้อปลาแทนเนื้อสัตว์อื่น ด้วยเหตุผลที่ว่าเนื้อปลาสามารถย่อยได้ง่าย และไม่มีไขมัน ราคาก็ไม่แพงมากนัก ส่วนการเลี้ยงปลาก็ไม่ยุ่งยาก เมื่อครบกำหนดจึงจับปลาขายได้ในราคาดี เก็บเงินส่วนหนึ่งไว้ลงทุนเลี้ยงปลาครั้งต่อไป และนำส่วนหนึ่งไปใช้หนี้ธนาคาร อีกกิจกรรมหนึ่ง คือ ทำสวนผลไม้ผสมผสานเพิ่มขึ้น ได้แก่ หนาม มังคุด เงาะ ทุเรียน ลองกอง สละ ซึ่งเป็นการปลูกทดแทนผลไม้ที่โค่นทิ้งไป แต่การปลูกเพิ่มเติมครั้งนี้ต้องดูแลดินที่เสียจากการปลูกมันสำปะหลัง และปัญหาผลไม้มักจะราคาตก เมื่อออกผลผลิตพร้อม ๆ กัน แต่ถึงอย่างไรก็ยังทำให้ครอบครัวมีรายได้เพิ่มขึ้นในแต่ละปีอย่างเห็นได้ชัด กิจกรรมสุดท้าย คือ เลี้ยงไก่บ้าน เพราะเป็นที่นิยมรับประทานของคนทั่วไป เนื่องจากมีรสชาติดี เนื้อแน่น ไม่เละ เลี้ยงง่าย ต้นทุนในการเลี้ยงก็ไม่สูง ระยะเวลาในการเลี้ยงไก่อ้วน เลี้ยงไม่นานก็ขายได้แล้ว อีกทั้งยังขายได้ราคาสูงในช่วงเทศกาลไหว้บรพบุรุษ ตรุษจีนและสารทจีน...”

แผนชีวิตสู่แผนชุมชน

ความมุ่งมั่นที่จะนำชีวิตทุกชีวิตในตำบลเทพนิมิตได้อยู่อย่างพอเพียงผ่านถ้อยคำต่อไปนี้ของกำนัน คือ “...ต้องเผยแพร่วิชาชีพให้กับคนในหมู่บ้านได้รู้และทดลองปฏิบัติ โดยใช้วิธีการสน ขันตอนที่ตนเองได้ปฏิบัติมา และจะขยายผลให้ครบทุกหมู่บ้านของตำบลเทพนิมิต สิ่งที่ตั้งใจทำคือ การให้ความรู้เรื่องแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงแก่คนในชุมชนและแนะนำชักชวนให้ปฏิบัติตามแนวทางครบทุกหมู่บ้านในตำบล ต้องจัดตั้งกลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ เพื่อใช้ในการเพาะปลูกและนำขายสู่ตลาดภายนอก จัดตั้งร้านค้าชุมชน เพื่อเป็นแหล่งนำผลผลิตจากครัวเรือนที่เหลือจากการบริโภคมาจำหน่าย เพื่อลดการพึ่งพาภายนอกให้มากที่สุด และหาตลาดภายนอกรองรับผลผลิตของครัวเรือน เพื่อระบายผลผลิตและป้องกันปัญหาถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง พึ่งตนเองเป็นหลัก ทำเป็นขั้นตอน ทำให้พอดีในครัวเรือน เพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และใช้คุณธรรมในการครองตน คือ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่อยากได้ของผู้อื่น เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ยึดชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการครองตนและดำรงชีวิต เป้าหมายสุดท้ายคือ ประชาชนหายจน ชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ด้วยเศรษฐกิจพอเพียง ...”

บทสรุปท้ายสุดกับวิถีการดำเนินชีวิตของกำนันประเสริฐ ด้วยวงศ์ ที่ผ่านมามีต้องพบกับ ปัญหาอุปสรรคมากมาย ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนเกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ทั้งจากภัยธรรมชาติ และสภาพสิ่งแวดล้อม / เศรษฐกิจภายนอก ซึ่งส่งผลกระทบต่อโดยตรงกับครอบครัว แต่หากมีการศึกษาหาความรู้ ข้อมูลโดยใช้เหตุผลไตร่ตรองอย่างละเอียดรอบคอบตั้งแต่แรก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภัยธรรมชาติ และการเปลี่ยนไปตามกระแสความต้องการพืชเศรษฐกิจของตลาดสินค้าก็ คงไม่ทำให้ครอบครัวของกำนันต้องประสบกับปัญหามากมายเช่นนี้ ความพอประมาณ ไม่โลภ จนมองเห็นสิ่งที่ตัวเองมีอยู่ด้วยคุณค่า เชื้อมั่นและศรัทธาในความเป็นตัวของตัวตนของตนเอง ไม่ยอมรับในสิ่งที่ยังไม่ประจักษ์แก่สายตาอย่างชัดเจนแล้วก็จะทำให้ชีวิตเปรียบเสมือนมีเกราะที่ แข็งแรงห่อหุ้มให้ปลอดภัยตลอดเวลา ไม่ต้องคอยเสี่ยงแบบไม่รู้ชะตากรรม ความสามารถในการ พลิกผันชีวิตครอบครัวให้กลับฟื้นขึ้นมาใหม่อีกครั้ง จะต้องมีสติและใช้ปัญญาส่องนำทางชีวิตใหม่ ถึงแม้ว่าจะเป็นทางเดิมที่เคยเดินมาก่อนแล้วในอดีตก็ตาม การมีคุณธรรม ซื่อสัตย์ อดทน ขยันหมั่นเพียร ไม่ยอมแพ้ต่อความยากลำบากและที่สำคัญคือความมั่นใจในแนวทางเศรษฐกิจ พอเพียงตามพระราชดำริ จึงทำให้ครอบครัวของกำนันประเสริฐเกิดความสมดุลมีคุณภาพชีวิตที่ดี ขึ้นและยิ้มได้อย่างภาคภูมิใจในวันนี้(สำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน.2549 : 22 -25)

1.22 ต้นแบบวิถีชีวิตพอเพียง ... มรดกล้ำค่าของชุมชน

นายเกษม บุญประสิทธิ์ บ้านเลขที่ 81 หมู่ที่ 8 บ้านหัวเมือง ตำบลหัวเมือง อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร

“...แม้กับพ่อของหนูช่วยคุณตาเกษมทำนา ทำสวนมาตั้งนานแล้วนะ ตั้งแต่หนูเกิดมาหนูก็ เห็นที่บ้านทำการเกษตรมาตลอด ทุกวันนี้คุณตาเกษมสอนคนในหมู่บ้านทำโน่น ทำนี่เยอะเยอะไปหมด อย่างที่หนูทำอยู่ก็เป็นการทำปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักไว้สำหรับเอาไปเป็นปุ๋ยใส่นา ต้นมะม่วง มะนาว แล้วก็แปลงผัก...”

เด็กหญิงศุภลดา หรือ บอล หลานสาววัย 12 ปี ของคุณตาเกษม เล่าถึงเรื่องราวชีวิต ความเป็นอยู่ของคุณตาเกษม บุญประสิทธิ์ อดีตผู้ใหญ่บ้านหัวเมือง ตำบลหัวเมือง อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ที่ปัจจุบันนี้เกษียณอายุจากการเป็นผู้ใหญ่บ้านแล้วมาอยู่ในฐานะเกษตรกร เต็มตัว เสียใจไปพลางมือน้อย ๆ ก็จัดกระสอบปุ๋ยไปด้วยกับการบอกเล่าเรื่องราวของ ครอบครัว กิจกรรมประจำวันที่ต้องทำร่วมกันของคุณเกษม บอล พ่อ ปละแม่ในวันจันทร์ถึงศุกร์ หลังเลิกเรียน บอลจะมีหน้าที่บรรจุปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักที่บ้านใส่กระสอบไว้ไปใช้ที่นา ช่วยปักชำ ต้นไม้ รดน้ำพรวนดิน ส่วนวันเสาร์ – อาทิตย์ ยังได้ไปช่วยคุณตาถางหญ้าในส่วนที่ปลูกไม้ผล

ชุดบ่อเลี้ยงปลา รดน้ำสวนผัก ซึ่งงานเหล่านี้คุณตาเกษมจะเป็นผู้ลงมือพาทำ ส่วนคุณตาเกษมเองได้เล่าถึงที่มาของการทำเกษตรผสมผสานว่า “...แต่ก่อนนั้นได้พาชาวบ้านไปเข้าร่วมอบรมการทำเกษตรแบบผสมผสาน และได้ไปศึกษาดูงานที่จังหวัดนครพนม จากนั้นก็นำความรู้และประสบการณ์ที่ได้มาปรับปรุงกิจกรรมและพื้นที่ของตนเอง โดยปลูกพืชทุกอย่างที่กินได้ เหลือจากกินก็แจกจ่ายให้กับบ้านใกล้เคียง และนำออกขายที่ตลาด บางทีก็มีพ่อค้ามารับซื้อถึงบ้าน มีรายได้จากพืชผักที่ปลูกทั้งปี ปลูกในบริเวณบ้านก็ไม่ค่อย ส่วนใหญ่ก็เป็นผักสวนครัวที่ไม่ต้องไปหาซื้อมาทำกับข้าว พวกพริก กระเพรา มะเขือเทศ อีกแห่งที่ปลูกคือที่สวนนั้นจะมากหน่อยจนเก็บขายได้เลย จะใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยคอกและมูลสัตว์ต่าง ๆ จะไม่ใช่สารเคมีทุกชนิดเพราะมันเป็นอันตรายต่อร่างกาย นอกจากนี้ก็มีเลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู เลี้ยงปลาอีก 2 บ่อ วัวอีก 5 ตัว ทำแค่นี้แทบจะไม่ได้ใช้เงินซื้ออะไรทำกินแล้ว ประหยัดไปได้เยอะ ลดรายการที่จะต้องจ่ายเห็นง่าย ๆ ก็พริก กระเพรา ไหนจะไข่ไก่ เนื้อหมู มีอยู่ในบ้านทั้งนั้น ไม่ต้องไปตลาดก็ได้...”

วันนี้หน้าที่ใหม่ที่คุณตาเกษมได้รับในบ้านหัวเมืองก็คือ การเป็นวิทยากรเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นบทบาทของผู้นำโดยธรรมชาติจริง ๆ คุณตาเกษมบอกแก่ทุกคนที่ถามถึงความรู้สึกในการได้รับเลือกให้เป็นวิทยากรนี้ว่า “ผมภูมิใจมากที่ได้เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ธรรมเนียมในการทำเกษตรอินทรีย์ เรื่องนี้ไม่เป็นเรื่องที่ยากเกินไป ในช่วงเริ่มต้นของการเป็นวิทยากร บททดสอบที่ผ่านมาด้วยความยากลำบาก คือ การเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชุมชน ความสะดวกสบายในการเพาะปลูก หลายคนทำนาแบบนายจ้าง จ้างตั้งแต่ไถ หว่าน ดำ เกี่ยว นวด จ่ายแต่ค่าแรง เพราะต้องการให้ทำนาเสร็จไว ๆ แข่งกันทำนา ทำอย่างกับว่าใครทำนาเสร็จช้าต้องถูกปรับแพ้ครอบไป...” ผลพวงจากที่ช่วยหนึ่งปุ๋ยเคมีเข้ามาเป็นพระเอกในการทำการเพาะปลูก แม้จะต้องจ่ายค่าปุ๋ยที่มีราคาสูง ทุกคนก็ยอมเพื่อแลกกับผลตอบแทนที่คุ้มค่า เพราะได้ผลผลิตมากแต่ลืมนึกถึงต้นทุนที่เพิ่มขึ้น แม้จะมีผลผลิตจำหน่ายออกไปมาก แต่ก็หักค่าใช้จ่ายต้นทุนที่สูงขึ้น ถ้าไรสุทธิจริง ๆ ก็ได้ได้เพิ่มขึ้นไปด้วย เมื่อรับรู้ปัญหาและมองเห็นหนทางที่จะแก้ไขปัญหาระบบนี้ให้หมดไป คุณตาเกษมจึงเป็นเรียวแรงสำคัญของบ้านหัวเมืองในการเปลี่ยนแปลงความคิดของคนในชุมชนให้หันกลับมาใช้การทำเกษตรแบบเกษตรอินทรีย์ เรื่องนี้เริ่มได้ไม่ยากนัก เพราะผู้คนที่นี่เป็นสายเลือดหัวเมืองดั้งเดิม ความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย สายสัมพันธ์ของเครือญาติในชุมชนที่มีอยู่อย่างแน่นแฟ้น ทำให้การสอนแนะเรื่องนี้เป็นไปได้โดยง่าย ความเชื่อมั่นในตัวคุณตาที่ช่วยเหลือชุมชนนี้มาโดยตลอด ตั้งแต่ครั้งที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน ภาพความอบอุ่นของครอบครัว ความเป็นอยู่ที่ไม่อึดอัดขัดสน เรือสวนไร่นาที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ นับว่าเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ทุกคนในชุมชนยอมรับ

คุณตาเกษมเกษมทองคุณตาในชุมชนที่ไปทำงานในต่างถิ่นด้วยความรู้สึกเสียสละไปกับทุกสิ่งทุกอย่าง เสียสละพลังกำลัง แรงกายและแรงใจที่คนเหล่านั้นน่าจะได้ทุ่มเททำให้กับบ้านเกิดของตนเองมากกว่าที่ไปทำให้ที่อื่น การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีจึงเป็นหนทางเดียวที่จะสามารถปกป้องครอบครัวและชุมชนให้พ้นจากกระแสวัตถุนิยม การสอนให้รู้จักพึ่งพาตนเอง ปลูกฝังความรู้สึกรักถิ่นฐานและทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนถึงสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้แก่หลานสาวและเด็ก ๆ ในหมู่บ้าน บอลอาจจะโชคดีกว่าคนอื่น เพราะมรดกที่คุณตามีให้ไม่ใช่เพียงทรัพย์สิน ที่นาหรือสวนผัก ผลไม้ แต่ยังมีความรู้ด้านการเกษตรอันทรงคุณค่า เพราะคุณตาสอนให้รู้จักปลูกต้นไม้ เลี้ยงสัตว์ ทำปุ๋ยหมัก หว่าน ปักดำ นา สิ่งเหล่านี้คือ มรดกอันมีค่าที่สุดในชีวิต และอีกสิ่งหนึ่งก็คือการศึกษา ที่ต้องขวนขวายหาด้วยตนเองโดยคุณตาจะสนับสนุนให้ลูกหลานได้เล่าเรียนให้มากที่สุด ความรู้ที่ได้จากคุณครูสอน ผนวกกับประสบการณ์จริงที่คุณตาเกษมบ่มเพาะให้เด็ก ๆ และคนในหมู่บ้านได้ดูแลรักษาครอบครัวและชุมชนให้อยู่ได้อย่างพอเพียง ไม่ต้องดิ้นรนหรือแสวงหาจากภายนอกชุมชนอีกต่อไป บ้านของคุณตาเกษมจึงไม่ว่างเว้นคนมาเยี่ยมเยียน ได้รับรับผู้คนมากมาย ทั้งกลุ่มองค์กรประชาชน กลุ่มอาชีพ นักเรียน นักศึกษาที่มาศึกษาคุณตาอยู่เป็นประจำ

การตั้งอยู่บนความไม่ประมาทนั้นจะทำให้ชีวิตรอดปลอดภัย คุณตาเกษมได้ทำการเพาะชำต้นหมากเขาไว้สำหรับเป็นทุนในอนาคต “เอาหมาเขาหอมหัวคองสิมันกั่วหนาม...” สำเนียงภาษาถิ่นอีสานของคุณตาที่เอ่ยถึงหมากเขาหรือที่คนภาคกลางเรียกว่าสบู่ดำ แต่ก่อนนั้นชาวบ้านจะปลูกเป็นไร่บ้าน ซึ่งจะดีว่าการใช้ไม้ไผ่ เพราะต้นสบู่ดำมีสรรพคุณมากมาย เรียกว่าเป็นยาใกล้ตัว ไร่กินได้เลยทีเดียว ถ้าเอาใบไปทำเป็นยาชงกินแก้ไอ ทำเป็นยาต้มแก้ท้องเสีย ไข้ดำ พอก หรือคั้นเอาแต่น้ำทารักษาแผลเรื้อรัง ลดการอักเสบก็ได้ เนื้อไม้และใบไปต้มน้ำให้เด็กอาบแก้พิษซา ส่วนกิ่งก้านสามารถนำมาทาบ ๆ ใช้แปรงฟันแก้เหงือกบวม ยางของต้นสบู่ดำก็ใช้ในการห้ามเลือด ใช้ผสมเกลือกวาดปากเด็ก แก้ลิ้นและปากเปื่อยพุพองได้ แต่ที่เป็นพิษก็คือ มีสารที่เป็นกรดชนิดหนึ่งจะมีกลิ่นเหม็นเขียว ทำให้สัตว์และแมลงไม่ยอมเข้าใกล้ เพราะฉะนั้นที่คนโบราณปลูกเป็นไร่ไว้ก็เพราะต้องการกั้นไม่ให้สัตว์เข้ามาบรบกวนในบริเวณบ้าน และในเมล็ดสบู่ดำก็มีสารพิษซึ่งกินแล้วจะทำให้ท้องเดินเหมือนกับสลด คนอีสานจึงเรียนอีกชื่อหนึ่งว่า สีหลอด เรียกว่าใช้ประโยชน์ได้ทั้งต้นเลยทีเดียว จึงไม่แปลกอะไรที่จะเห็นต้นสบู่ดำแฝงตัวอยู่ทั่วไปในบ้านหัวเมืองแห่งนี้ สำหรับคุณตาเกษมกับความรู้ที่ได้จากภาครัฐถึงกระแสการปลูกสบู่ดำที่รัฐบาลมีนโยบายจะใช้พลังงานทดแทนเป็นน้ำมันไบโอดีเซล ซึ่งเคยมีผลการทดสอบน้ำมันสบู่ดำสามารถใช้กับเครื่องยนต์ดีเซลขนาดเล็กได้ ถ้าเช่นนั้นการปลูกสบู่ดำก็เป็นประโยชน์อย่างยิ่งเพราะจะสามารถลดต้นทุนในการประกอบอาชีพได้ รวมทั้งยังเป็นการใช้พื้นที่และที่ดินให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ เพราะสามารถปลูกได้ในที่ดอน หัวไร่ปลายนา และบริเวณบ้านที่อยู่อาศัยได้ ทุกวันนี้คุณตาเกษม ลูก

สาว ลูกเขย และหลานสาวจะมีกิจกรรมอีกหนึ่งอย่างที่ทำร่วมกันคือ การเพาะต้นสนุดำจำหน่าย ช่วยกันคนละไม้คนละมือจนมีจำนวนมากกว่า 40,000 ต้นแล้ว แม้จะใช้เวลาหลายเดือนกว่าที่จะเห็นเป็นรูปเป็นร่างคุณตาเกษมก็มีได้ย่อท้อ ได้พยายามรณรงค์ให้คนในชุมชนช่วยกันปลูกต้นสนุดำเพื่อเป็นพลังงานทดแทนของประเทศต่อไป

ชีวิตอย่างที่คุณตาเกษมและครอบครัวเป็นอยู่คือ การอยู่อย่างพอเพียง ผสมผสานกันอย่างลงตัวกับการมีชีวิตอยู่อย่างมีเหตุมีผล สร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับครอบครัว ถึงเวลานี้แล้วคงไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้คือ ความปรารถนาของทุกคนและทุกชุมชน แม้จะมีไม่ได้เหมือนคุณตาเกษมทั้งหมด แต่การเริ่มต้นที่จะลงมือทำและใช้ชีวิตบนวิถีของความพอเพียงได้สักเพียงเสี้ยวหนึ่งของคุณตาเกษม ก็คงจะช่วยให้ครอบครัวเป็นสุขและชุมชนเข้มแข็งได้อย่างแน่นอน (สำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน.2549 : 26 -29)

1.23 ผสมผสาน..ผ่านไอดิน..ลดต้นทุนทำกิน..สู่ชีวิตที่พอเพียง

นายสมาน กำลังประสิทธิ์ บ้านเลขที่ 36 บ้านคอยจัน หมู่ที่ 1 ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

ลุงสมาน กำลังประสิทธิ์ อายุ 60 ปี เป็นคนจังหวัดเชียงรายโดยกำเนิด จบการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพจากสถาบันวิทยาลัยเทคนิคเชียงราย คู่สมรสคือนางอรสา กำลังประสิทธิ์ มีบุตรธิดา จำนวน 2 คน ลุงเริ่มอาชีพรับราชการตำแหน่งเจ้าพนักงานพัฒนาชุมชนหรือที่เรียกว่า “พัฒนากร” ตั้งแต่ปี 2512

อาชีพพัฒนากร ถึงแม้ว่าจะเป็นอาชีพที่มั่นคง มีรายได้ที่แน่นอน แต่ลุงสมานก็ดำเนินชีวิตอยู่บนความไม่ประมาท มีการจัดแจงวางแผนชีวิตของตนเองและครอบครัว ลุงสมานมีความฝันที่จะใช้ชีวิตอย่างพออยู่พอกิน ความมุ่งมั่นที่จะลาออกก่อนเกษียณอายุราชการ เพื่อหันมาประกอบอาชีพเกษตรกรรมปลูกพืชผักผลไม้ เลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคในครัวเรือน ในขณะที่รับราชการลุงสมานจึงเลี้ยงหมูเป็นอาชีพเสริมมาตั้งแต่ปี 2516 สะสมเก็บออมเงินไว้ และในปี 2522 นำเงินที่เก็บออมมาซื้อที่นาจำนวน 10 ไร่ ราคา 30,000 บาท และต่อมาในปี 2534 ได้ซื้อที่นาเพิ่มอีกจำนวน 14 ไร่ ละ 6,000 บาท รวมเป็น 24 ไร่ ซึ่งในขณะนั้นทำประโยชน์ในที่นาเพียงแค่ให้เช่าทำนาทั้งหมด โดยตนเองจะได้ข้าวจากการให้เช่าทำนาปีละ 10 ถึง ในครัวเรือนเท่านั้น

สายเลือด...นักพัฒนา

นอกจากความตั้งใจที่จะใช้ชีวิตในปัจจุบันปลายตามความฝันแล้วนั้น ลุงสมานยังได้เล่าให้ฟังอีกว่า “... ตอนเป็นพัฒนากรเข้าไปทำงานในชุมชนเห็นชาวบ้านมีรายจ่ายมาก ต้องซื้อกินทุกอย่าง แม้แต่ผักสวนครัวต่างๆ ที่มีที่ดินของตนเอง น่าจะทำกินเอง จะได้ลดรายจ่ายในบ้าน การพูดให้

ชาวบ้านเห็นประโยชน์ของการทำกินเองเป็นเรื่องยาก ฟังอย่างเดียวไม่เห็นภาพ ไม่เกิดการกระตุ้น ต้องทำให้ดู ผมจึงอยากลงมือปฏิบัติเพื่อเป็นตัวอย่างให้ชาวบ้านเห็นถึงผลที่ได้รับผมอยากสอนให้ชาวบ้านใช้ชีวิตที่ไม่ฟุ่มเฟือย การทำกินไม่ต้องลงทุนมาก ไม่ได้หวังร่ำรวยขอเพียงแค่นี้ให้มีชีวิตที่อยู่ได้ด้วยตัวเอง ไม่ต้องกู้เงินมาลงทุน ค่อยๆ ทำทีละน้อยหาประสบการณ์ไปเรื่อยๆ แล้วค่อยขยายออกไป...” ในปี 2542 ลุงสมานจึงลาออกจากราชการผันตัวเองมาเป็น “เกษตรกร” อย่างเต็มตัว ด้วยการผสมผสานปลูกทุกอย่างที่กินได้ รวมถึงการเลี้ยงปลา ไข่ไก่และไก่พื้นเมือง สามารถลดรายจ่ายในครอบครัวลงได้มาก ส่วนที่เหลือ ก็นำไปขายเป็นรายได้ของครัวเรือนลุงสมานดำเนินชีวิตการเป็นเกษตรกรด้วยความรอบคอบ และศึกษาหาความรู้ใหม่ๆ เพิ่มเติมอยู่เสมอทั้งจากเอกสารผู้รู้ เพื่อนร่วมงาน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้าน ด้วยกันตามงานต่างๆ ในชุมชน ไม่ว่าจะไปร่วมงานศพ งานบวช งานแต่งงาน

ลุงสมานกินและใช้ประโยชน์จากทุกสิ่งที่ทำเอง ตั้งแต่พืชผัก ผลไม้ ข้าว หรือแม้แต่วัชพืชก็นำไปทำเป็นปุ๋ยชีวภาพ สำหรับรากไม้กิ่งก้านที่หักโค่น หรือไม้ผลที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์แล้วก็นำมาเผาเป็นถ่านไว้ใช้ในครัวเรือน ซึ่งผลผลิตทุกอย่างที่เกิดจากน้ำพักน้ำแรงของคุณลุงไม่เพียงแต่ได้รับประโยชน์เฉพาะในครัวเรือนของตนเท่านั้น ยังแผ่ออกไปถึงญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านใกล้เคียง

ผสมผสาน..อย่างลงตัว..

บนพื้นที่ 24 ไร่ กับการจัดสรรเนื้อที่ในการทำกิจกรรมต่างๆ ที่ผสมผสานสอดคล้องกันอย่างลงตัว เนื้อที่ 9 ไร่ กับการทำนาที่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน และยังเป็นอาหารสำหรับเลี้ยงไก่พื้นเมือง เนื้อที่อีก 7 ไร่ ปลูกไม้ผลและพืชผักสวนครัว อีก 7 ไร่ สำหรับขุดบ่อเลี้ยงปลา จำนวน 4 บ่อ และอีก 2 งานเป็นพื้นที่เลี้ยงไก่พื้นเมืองสำหรับที่อยู่อาศัยใช้พื้นที่ เพียง 2 งานเท่านั้น

ทุกกิจกรรมที่ลุงสมานทำ เอื้อประโยชน์ เกื้อกูลกันเป็นวงจร และเป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดโรงเรือนเลี้ยงไก่ไข่ยกพื้นสูงบนบ่อปลามูลไก่เป็นอาหารปลา ปลูกพืชผักสวนครัวแซมระหว่างไม้ผล และปลูกไม้ผลบนขอบบ่อเลี้ยงปลา

ลดต้นทุนทำกิน...ชีวิตปลอดภัย..สร้างรายได้แก่ครัวเรือน

จากความพยายามศึกษาหาความรู้และปรับเปลี่ยนวิถีในการผลิตให้เป็นวิถีธรรมชาติทำให้ผลผลิตจากนา หรือสวนของลุงสมาน ล้วนแต่เป็นผลิตที่มีคุณภาพ มีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค และเป็นการลดต้นทุนการผลิต ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนจากนาดำเป็นนาหว่าน กรใช้ปุ๋ยชีวภาพที่ทำเอง หรือการใช้สมุนไพรปราบศัตรูพืช

จากนาค่า..สู่นาหว่านน้ำตาม ใน 3 ปี แรกที่ลุงสมานเริ่มต้นชีวิตการทำนา ใช้ทุนเฉลี่ยปีละ 25,000 บาท โดยในปีแรก ลงทุนทั้งหมด 27,000 บาท ได้ข้าวจำนวน 6 ตัน ขายได้เงินจำนวน 36,000 จากการทำบัญชี ทำให้ลุงสมานรู้ว่าต้นทุนการทำนาสูงเกิดจากการจ้างแรงงาน ในการถอนต้น

กล้า การดำนา และการเกี่ยวข้าว ลุงสมานจึงศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการทำนาหว่าน โดยพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้กับเจ้าหน้าที่เกษตรและชาวบ้านทั่วไปนำความรู้ที่ได้รับมาวิเคราะห์เพื่อปรับใช้ในที่นาของตนเมื่อบ่มเพาะความรู้แล้วในปี 2548 ลุงสมานจึงเปลี่ยนวิธีการทำ นาดำ..สู่นาหว่านน้ำ ตม โดยลดขั้นตอนการผลิตต้นกล้า การถอนต้นกล้า และการดำนา เป็น การหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าง ครั้งเดียว เริ่มจากการไถกลบเพื่อหมักหญ้าและวัชพืชต่างๆ ให้ย่อย สลาย โดยใช้หญ้าหมักชีวภาพที่ทำ ขึ้นเองราคาไปตามทุ่งนาในขณะที่ไถ ใช้เวลาประมาณ 15-20 วัน จาก นั้นไถพรวนทิ้งไว้ 5 วัน ปรับ พื้นที่ให้เรียบในลักษณะน้ำตม (ดินและๆ เหมือน โคลน) แล้วหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าว การทำนาหว่านน้ำ ตมในปี 2548 ใช้เงินลงทุนจำนวน 11,300 บาท เป็นค่าน้ำมันในการไถ 6,200 บาท และค่าจ้างรถ เกี่ยวข้าว 5,100 บาท ได้ข้าวเปลือกจำนวน 6,840 กิโลกรัมเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนและเลี้ยงไก่ ตลอดปี 2549 จำนวน 3,740 กิโลกรัม ส่วนที่เหลือจำนวน 3,100 กิโลกรัม ขายได้เงินกว่า 30,000 บาท จะเห็นว่านอกจาก ลดต้นทุนการผลิตแล้วยังได้ผลผลิตเพิ่มอีกด้วย

มูลไก่...อาหารปลา บนพื้นที่บ่อเลี้ยงปลาจำนวน 4 บ่อ ลุงสมานได้ทำโรงเรือนยกพื้นสูง สำหรับเลี้ยงไก่ไข่ และได้มูลไก่เป็นอาหารของปลานิล ปลาตะเพียน ปลายี่สก ปลาสร้อยเป็นกรใช้ พื้นที่ให้คุ้มค่า และลดรายจ่ายค่าอาหารปลา มีเพียงค่าใช้จ่ายในการซื้อพันธุ์ปลามาเลี้ยง และค่าน้ำมันสำหรับสูบน้ำเพื่อจับปลาไปขายซึ่งลุงสมานมีรายได้จากการขายปลาต่อรุ่นประมาณ 150,000 ใช้เวลาเลี้ยงรุ่นละ 8 เดือน) นอกจากนี้ยังทดลองเลี้ยงปลาอุกในกระชัง โดยใช้ อาหารสำเร็จ อีก จำนวน 2 กระชัง ใช้เวลาเลี้ยงรุ่นละ 3 เดือนมีกำไรจากการขาย ปลาอุกเป็นเงิน 11,000 บาท

หลากหลายพืชพันธุ์ ลุงสมานเล่าให้ฟังว่า “ผมปลูกทุกอย่างที่กินได้ โดยเฉพาะไม้ผลปลูกไว้กินเอง ไม่ต้องกลัวยาฆ่าแมลงเพราะผมไม่ฉีดยาผลไม้มันปลูกก็มีมะม่วง กระท้อน มะนาว มะพร้าว ลิ้นจี่ ลำไย เงาะ มะกอกน้ำ ที่ปลูกมากที่สุดคือ มะม่วง 50 ต้น และกระท้อน 35 ต้น เงาะ ปลูกไว้ 15 ต้น ปีกลายคิดได้เงินขายมะม่วง 2,000 บาท กระท้อน 3,000 บาท ส่วนเงาะปลูกไว้ 15 ต้น ปีกลายคิดผลดี รสชาติหวานกรอบก็แจกให้ลูกหลาน ญาติพี่น้องได้ชิมกัน” นอกจากปลูกไม้ผลที่หลากหลายแล้ว ลุงสมานได้ปลูกพืชผักสวนครัวแซมในช่องระหว่างไม้ผล เช่นผักกาด ถั่วฝักยาว ผักชี พริก ข่า ตะไคร้ ฯลฯ ไว้กินในครัวเรือนเช่นกัน เหลือกก็แบ่งปันให้ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน

สะเดา..สมุนไพรขับไล่แมลง ลุงสมานปลูกต้นสะเดาหอมไว้เพียง 1 ต้น ได้ใช้ประโยชน์ในการบริโภค และนำไปทำยาขับไล่ศัตรูพืช โดยนำต้นสาบเสือ ใบสะเดา ยาสูบน้ำส้มสายชู และเหล้า ขาวมาผสมกันแล้วหมักไว้ 15 วัน จากนั้นก็นำน้ำหมักมาฉีดพ่นไม้ผลและพืชผักสวนครัว

ขังข้าว ปุ๋ยชีวภาพ..เพิ่มสารอาหารในดิน หลังจากเกี่ยวข้าวแล้ว ลุงสมานจะใช้พื้นที่ ส่วนหนึ่งสำหรับปลูกพืชผักสวนครัว ส่วนที่นาที่เหลือนั้นจะตัดต่อขังต้นข้าวร่วมกับฟางกองไว้ กระจาย

ไปทั่วๆ พื้นที่ แล้วนำน้ำหมักชีวภาพมารดเพื่อเร่งการสลายให้กลายเป็นปุ๋ย ซึมลงในดิน เมื่อถึงฤดูทำนาที่ไถกลบเตรียมพื้นที่ในการทำงาน

ไม่ผล..ลดค่าใช้จ่าย ... เพิ่มรายได้สู่ครัวเรือน

นอกจากจะได้ลิ้มชิมรสผลไม้หลากหลายที่มีอยู่ในสวนและสร้างรายได้ให้ส่วนหนึ่งแล้ว ประโยชน์อีกทางหนึ่งที่ได้รับคือ เป็นเชื้อเพลิง ในการหุงต้ม โดยสูงสมานนำตอ กิ่งไม้ที่หักโค่น หรือต้นไม้ที่ไม่ใช้ประโยชน์แล้วมาเผาเป็นถ่าน ใช้ในครัวเรือน และขายบางส่วน การเผาถ่านของสูงสมานจะทำโดยนำอิฐมาก่อเป็นเตาเผา ถ่านแบบอูโมงค์ ต่างจากการเผาถ่านของชาวบ้านทั่วไปที่เผาโดยใช้ดินและแกลบกลบ “การเผาใช้ดินหรือแกลบกลบทำง่ายแต่ผลผลิตได้ไม่เต็มที่ ถ้าใช้เผาเตาถ่านแบบอูโมงค์จะได้ถ่านไม้เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ การเผาถ่านเป็นการใช้ประโยชน์จากสิ่งเหลือใช้ หรือนำสิ่งที่ไม่มียุทธประโยชน์แล้วมาใช้ให้เกิดประโยชน์อีกครั้ง” สูงสมานกล่าว

สร้างภูมิคุ้มกันให้ชีวิต

สูงสมานดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของความพอเพียง เมื่อมีรายได้จากการทำการเกษตร ผสมผสานเป็นจำนวนมาก ก็ไม่ได้ใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็นสูงสมานจะคิดหลักที่ต่อเมื่อไปร่วมงานต่างๆ แต่ก็เพียงแค่งบๆ เพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างเพื่อนๆ และเลิกสูบบุหรี่ ตั้งปี 2518 สูงสมานเล่าว่า “ชีวิตผมมาจากศูนย์ จึงต้องพึ่งตนเองให้ได้ ต้องรู้จักตัวเองว่าจนเพราะอะไร คนเราต้องอยู่บนความไม่ประมาท ในขณะที่เรายังพอมีแรงก็ควรขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ เมื่อทำแล้วก็ให้รู้จักเก็บออมเพื่อใช้ในอนาคต” ด้วยความที่อยากให้ชุมชนมีเงินออมของตนเอง ในปี 2536 สูงสมานจึงเป็นแกนนำในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตขึ้นในหมู่บ้าน เป็นที่ปรึกษาและเป็นเหรียญกกลุ่ม สูงสมานสนับสนุนให้สมาชิกทุกคนในครอบครัวเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ ฝากเงินไว้กับกลุ่มรวมเดือนละ 2,500 บาทนอกจากนี้ยังฝากเงินไว้กับกลุ่มออมทรัพย์ฯ ระดับตำบลอีกเดือนละ 1,000 บาท และรายได้ที่ได้รับจากการขายผลผลิตต่างๆ ก็จะนำฝากธนาคารไว้เพื่อใช้เป็นทุนในการประกอบอาชีพต่อไป

ตัวอย่างชุมชน...

ในที่สุดความฝันที่จะทำเป็นตัวอย่างให้ชาวบ้านคู่อื่นก็เป็นความจริง จากความสำเร็จในการดำเนินวิถีชีวิตอย่างพอเพียง คุณสูงสมานได้รับคัดเลือกเป็นประธานศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรตำบลโยนก ประธานกลุ่มไร่นาสวนผสมตำบลโยนก และได้รับเชิญเป็นวิทยากรด้านการเกษตรของจังหวัดเชียงราย คุณสูงสมานได้กล่าวว่า “ตนเองทำไร่นาสวนผสมไม่ได้หวังที่จะให้ร่ำรวย แต่หวังเพื่อตนเองและสมาชิกในครัวเรือนได้บริโภคพืชผักที่ปลอดภัยจากสารพิษ และเป็นแบบอย่างให้กับคนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง” ซึ่งปัจจุบันได้ขยายผลสู่เกษตรกรเครือข่ายตำบลโยนก จำนวน 65 ราย พื้นที่ดำเนินการทั้งสิ้น 516 ไร่ นอกจากการ เป็นวิทยากร

เกษตรของจังหวัดแล้ว คุณลุงสมานยังได้ทำคุณประโยชน์แก่สังคมด้านอื่นๆ อาทิเช่น ดำรงตำแหน่ง กรรมการการศึกษาบ้านคอยจัน เป็นสมาชิกและเป็นกรรมการที่ปรึกษากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต บ้านคอยจัน เป็นประธานร้านค้าหมู่บ้าน และสิ่งที่คุณลุงสมานอยากฝากไว้ด้วย“เราต้องรู้จักปัญหา ของตัวเอง ต้องทำบัญชีครัวเรือนว่ารับ – จ่ายสมดุลหรือไม่พุ่มเพื่อยไปกับสิ่งใด เมื่อรู้ปัญหาแล้ว ต้องทำกิจกรรมเพื่อลดค่าใช้จ่ายของครอบครัว ลดความฟุ้งเฟ้อไปกับสิ่งใด เมื่อรู้ปัญหาแล้วต้องทำ กิจกรรมเพื่อลดค่าใช้จ่ายของครอบครัว ลดความฟุ้งเฟ้อ ดำเนินชีวิตแบบทำกินเอง ในสังคมชนบท ของเราส่วนใหญ่มีที่ดินอย่างต่ำครัวเรือนละ 1 งาน ดังนั้นเมื่อเราปลูกบ้านเรือนเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย แล้ว ควรปลูกพืชผักสวนครัวไว้ในบริเวณบ้าน ปลูกอย่าง ละ 1-2 ต้นก็พอ จะได้ประหยัดไม่ต้องซื้อ จากที่อื่นเป็นการประหยัดและดีต่อสุขภาพ เพราะผักที่เราปลูกเองเป็นผักที่ปลอดจากสารพิษ ที่สำคัญอย่าลืมเก็บออมเงินอย่างน้อยเพียงวันละ 1 บาท ก็จะเป็นทุนชีวิต” (สำนักส่งเสริมวิสาหกิจ ชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน.2549 : 30 -35)

1.24 จ่ายต้องจด อดเพื่อออม... บัญชีครัวเรือนของจริงพิสูจน์ชีวิต

นายคำผง คำจ่าง บ้านนาโพธิ์ หมู่ 5 ต.ในเมือง อ. บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น

“...ตื่นเช้าได้งานหลาย ต้นสายได้งานน้อย ก็กลายเป็นแมลงวันขยันเป็นแมลงผึ้ง พักอาศัย อยู่ไร่สวน หมั่นขุดพรวนไม่อดกิน ปลูกพืชผักคู่แผ่นดิน สร้างทรัพย์สินให้เป็นทอง..”

นี่คือข้อคิดแห่งความสำเร็จในการดำเนินชีวิตของนางคำผง คำจ่างด้วยวัยที่ผ่านร้อนผ่านหนาวมา 48 ปี กับคติสอนใจในการทำงานที่ติดตัวมาตั้งแต่รุ่นปู่ รุ่นย่า คำสอนที่ทำให้มีความขยันหมั่นเพียร รู้จักตื่นแต่เช้าจะได้มีเวลาทำงานมากขึ้น อย่าเกียจคร้านอย่างแมลงวันที่ไม่ได้ทำประโยชน์อะไร อาศัยได้ตอมไปเรื่อย ตนเองได้ใช้ผืนดินทำอาชีพเพาะปลูกที่เป็นมรดกทอดให้เกิดรายได้เลี้ยงครอบครัวให้อยู่รอดปลอดภัย ความตั้งใจที่ต้องการอยู่อย่างพอเพียง โดยไม่ได้คิดที่จะรวยล้นฟ้า แต่ก็ไม่อยากจะยากจนข้นแค้นและต้องเป็นหลักให้ครอบครัวได้เพียงแค่นั้นเอง

ย้อนไปเมื่อปี พ.ศ. 2529 ที่นายสวิง คำจ่าง ผู้เป็นสามีเดินทางจากบ้านนาโพธิ์ หมู่ที่ 5 ตำบลในเมือง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ไปทำงานต่างประเทศ ตลอดระยะเวลาทุกๆ 2 ปี ที่จะได้กลับบ้านครั้งหนึ่ง ด้วยคาดหวังว่าสามีจะหอบเงินทองที่ได้จากต่างแดนมาก่อร่างสร้างตัว แต่ในความเป็นจริงก็ยังมีอะไรดีขึ้น ช้ำร้ายครอบครัวต้องขาดความอบอุ่นเมื่อเสาหลักของบ้านไม่ได้อยู่ด้วยกัน เมื่อคิดได้ดังนั้นชีวิตในต่างแดนของนายสวิงจึงยุติลงเมื่อก้าวสู่วัยที่ 10 ของการทำงาน นางคำผง ตัดสินเข้าร่วมโครงการ คปร. ในปี 2539 ที่เกษตรตำบลได้มาประชุมที่หมู่บ้านในขณะนั้น ใจมุ่งแต่ว่าจะทำอย่างไรที่ครอบครัวได้อยู่อย่างพร้อมหน้า พ่อ แม่ และลูกชายทั้ง 2 คนซึ่งกำลังเรียนหนังสือ เลี้ยวหนึ่งของความคิดที่ว่าจะทำอย่างไร หากลูกชายเรียนจบมาแล้วไม่มีงานทำ นี่คือ

ทางเลือกสำรองว่าถ้าทำการเกษตรแบบผสมผสานนี้แล้ว คงจะสามารถถ่ายทอดเป็นมรดกแก่ลูกชาย ทั้งสองได้ ในระยะแรกได้ปรับที่นาให้เหมาะสม พร้อมทั้งปลูกไม้ผล 4 ชนิด คือ มะม่วง มะขามเทศ มะพร้าว น้ำหอม และมะนาว ซึ่งในปีแรกยังไม่ผลผลิต จึงได้ปลูกผักสวนครัวไปด้วย เพื่อไว้กินใน ครอบครัวส่วนที่เหลือก็จำหน่ายภายในหมู่บ้าน รายได้ที่เกิดขึ้นจึงไม่ได้มากมายพอที่จะหักกลบลบหนี้เดิมที่มีอยู่ลงไปได้ในทันที แต่ที่ยังได้ให้พ่อกับแม่มีความหวังอยู่ก็คือ ช่อมะม่วงที่ผลิดอก มะขามเทศ ที่ออกฝักเต็มต้น มะพร้าว น้ำหอมอีกหลายทะลาย และมะนาวที่ผลิดอกออกผลสีเขียวน่าดูอีกหลายต้น และที่สำคัญไปกว่านั้นคือ ลูกสวิง ที่ให้ทั้งกำลังกายและกำลังใจในการที่จะฮึดสู้ต่อไป

ทฤษฎีใหม่...สร้างชีวิตที่พอเพียง

ผ่านช่วงเริ่มต้นมาด้วยความมุ่งมั่น เมื่อก้าวเข้าสู่ปีที่ 3 พ.ศ. 2541 โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ได้เข้ามาชุบชีวิตนางคำผาง การที่ได้รับสนับสนุนด้านวิชาการต่างๆ จากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้ามาแนะนำ พร้อมนำมาปรับใช้ในกิจกรรมที่ทำอยู่ จากมีที่ดินใช้ทำนาจำนวน 14 ไร่ นำมาจัดสรรตามแนวคิดทฤษฎีใหม่ คือ 30 : 30 : 30 : 10 โดยแบ่งพื้นที่เพื่อขุดบ่อเลี้ยงปลา 2 ไร่ (2 บ่อ) นาข้าว 5 ไร่ ไม้ผล 5 ไร่ ผักสวนครัวและที่อยู่อาศัย 2 ไร่

อีกหนึ่งเสียงที่ยืนยันถึงความตั้งใจจริงในการทำการเกษตรผสมผสานของนางคำผางก็คือลุง วีระ ผู้ใหญ่บ้านนาโพธิ์ซึ่งเล่าให้ฟังว่า “...70 กว่าคร้วเรือนในหมู่บ้านนี้ ที่ทำการเกษตรผสมผสาน แต่ที่ก้าวเข้าสู่ทฤษฎีใหม่อย่างจริงจังมีเพียง 2 ราย ป้าคำผางคือหนึ่งในสองรายที่น่ายกย่องจะเห็นได้ว่าชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น สามารถพึ่งตนเองได้ ก็เพราะป้าคำผางและสามีเป็นคนขยันอดทน มีความตั้งใจมุ่งมั่นในการทำงานอย่างจริงจัง และเป็นคนที่มีความโอบอ้อมอารี ช่วยงานวัดงานวาอยู่เป็นประจำ ความโดดเด่นของป้าคำผางอีกประการคือ เป็นผู้นำสตรีในหมู่บ้านในการพัฒนาต่างๆ ซึ่งนะให้ชาวบ้านรู้จักการเก็บออม โดยคิดชักชวนให้ชาวบ้านจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ฯ และศูนย์สาธิตการตลาดประจำหมู่บ้านขึ้น ในด้านประกอบอาชีพ ก็จะเน้นการใช้ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมักชีวภาพ ซึ่งได้วัสดุจากในสวนของตนเอง เป็นการทำเกษตรแบบพึ่งพิงธรรมชาติ การกำจัดเพลี้ยแมลง ก็ใช้น้ำสกัดจากใบสะเดา และยังช่วยแนะนำให้ชาวบ้านได้รู้จักใช้ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมักชีวภาพ เพื่อลดรายจ่ายในการเกษตรอีกด้วยนะ..”

ครุบัญชีอาสาจุดประกาย จำต้องจด...

หลังจากได้มาดำเนินชีวิตแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ ทำให้รายได้ในครอบครัวดีขึ้น สามารถที่จะผ่อนชำระหนี้ ธกส. ได้ ส่วนหนึ่งเกิดจากการทำบัญชีรับจ่ายของตนเองและครอบครัว นางคำผาง ได้มีการจัดทำบัญชีรับ-จ่าย ในครอบครัวทำให้รู้ได้ว่าปีหนึ่ง ๆ มีรายได้เป็นอย่างไร สามารถที่จะวางแผนการใช้จ่ายภายในครอบครัว ได้อย่างถูกต้อง ซึ่งกว่าที่จะลบความคิดที่ว่าบัญชีนั้นเป็นเรื่องยาก ประกอบกับปีความรู้ที่น้อยคงจะทำให้บัญชีไม่เป็น ก็ต้องใช้เวลาในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอยู่

มากพอสมควร ไม่ใช่จะทำกันได้ง่ายๆ แต่เพราะนางคำผงได้มีโอกาสดีกว่าอีกหลายคนที่ได้เข้าร่วมการอบรมเป็นครูบัญชีอาสาของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ ซึ่งจุดนี้เองที่เป็นการจุดประกายความคิดที่จะปรับเปลี่ยนชีวิต เมื่อเรียนรู้มาทำเป็นประจำก็ทำได้ แต่เพราะต้องการที่จะถ่วงทอดให้คนในชุมชนได้ทำตาม นางคำผงจะต้องฝึกฝนและทดลองทำบัญชีด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง นางคำผงเล่าถึงความคิดที่ต้องจกรายการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันว่า “...เริ่มจากปี 2543 เมื่อจกรายรับ-รายจ่ายในแต่ละวัน จดทุกสิ่งอย่างละเอียด เก็บผัก หาบปลาได้ก็คิดหมด เพราะถือว่าเป็นเงินเหมือนกัน เพราะถ้าไม่ไปเก็บไปหา ก็ต้องเอาเงินในกระเป๋าไปซื้อมาเหมือนกัน แม้จะมีรายรับมาก แต่รายจ่ายก็มากตามหักลบเหลือเงินเพียง 10, 125 บาท ที่จะใช้ลงทุนต่อ จึงได้จกรายการที่เป็นรายจ่ายฟุ่มเฟือยออกมาได้จำนวนหนึ่ง เช่น ค่ายาปราบศัตรูพืชและปุ๋ยเคมีที่ใช้ในสวน ไร่ นา เป็นจำนวนเงินที่ต้องจ่ายมากกว่ารายการ อื่นๆ หลังจากนั้นในปีต่อมา ได้ลดการใช้ยาฆ่าแมลงและปุ๋ยเคมีลงครึ่งหนึ่งและหันมาใช้ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมักชีวภาพ น้ำสกัดจากใบสะเดาแทนยาฆ่าแมลงซึ่งใช้วัตถุดิบภายในสวนของตนเอง ทำให้ต้นทุนในการผลิตลดลง เมื่อหักค่าใช้จ่ายออกไปทำให้สัดส่วนของกำไรสุทธิสูงขึ้นเป็นลำดับทุกปี เช่นในปี 2547 ลงทุนทำกิจกรรมทั้งปีเป็นเงิน 163,665 บาท รายจ่ายทั้งสิ้น 92,293 บาท คงเหลือเป็นกำไรสุทธิ 71,372 บาท...”

เป้าหมายในชีวิตต้องรู้จักเพียงพอและอดออม..

เมื่อทำให้ดูเป็นตัวอย่างได้แล้ว สิ่งที่น่าคำผงยังสร้างความเชื่อมั่นให้คนอื่น ๆ ในชุมชนได้เห็นก็คือ การเข้าเป็นแกนนำในการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาโพธิ์ ซึ่งได้รับความไว้วางใจจากคนในชุมชนให้เป็นประธานกลุ่มออมทรัพย์ฯ ช่วยเหลือสมาชิกในการให้คำแนะนำให้ทำบัญชีครัวเรือนและการใช้จ่ายเงิน ตลอดจนกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชนอีกด้วย นางคำผงสรุปให้ข้อคิดไว้ว่า “...ทุกวันนี้ต้องรู้จักเพียงพอเสียก่อนในเมื่อรู้ว่าความพอเพียงนั้นหมายถึงความพอประมาณมีเหตุผล ก็ต้องรู้จักพอ ก็คือ มีความโลภน้อย เมื่อโลภน้อยเบียดเบียนคนอื่นน้อย ซึ่งถ้าคนทุกคนได้มีความคิดนี้ มีความคิดที่ว่าทำอะไรต้องพอเพียงหมายความว่า พอประมาณ ชัดตรง ไม่โลภมาก ก็จะทำให้คนเรามีความสุขหรือเป็นสุขได้ที่สำคัญต้องรู้อด รู้ออมใช้เงินให้เป็นสะสมเงินเพื่อความมั่นคงในบั้นปลายชีวิตและเป็นทุนให้ลูกหลานได้ใช้ประโยชน์ต่อไป คนในครอบครัวก็ต้องใช้ชีวิตไปในทางที่ดี ไม่ดื่มเหล้า เข้าบ่อนลุ่มหลงในอบายมุข มีเงินออมไว้เป็นทุนข้างหน้า แค่นี้ชีวิตก็อยู่ได้สบายๆ แล้ว...” ซึ่งหากครัวเรือนใดได้มีโอกาสเรียนรู้นำหลักคิดและวิถีปฏิบัติดังกล่าว ไปปรับใช้ในครอบครัวและชุมชนของตนเองก็จะสามารถดำเนินชีวิตด้วยความผาสุกตลอดไป (สำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน.2549 : 36 - 39)

1.25 เกษตรไร้สารเคมีใช้ชีวิ้งยั่งยืน

บ้านวังตะกู หมู่ที่ 3 ตำบลวังตะกู อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร

บ้านวังตะกู หมู่ที่ 3 ตำบลวังตะกู มีครัวเรือนทั้งสิ้น 117 ครัวเรือน ประชากร 343 คนเป็นชาย 156 คน เป็นหญิง 187 คน ที่มาของชื่อบ้านวังตะกูที่เรียกขานกันอยู่ในปัจจุบันมาจากพื้นที่เดิมของหมู่บ้านจะมีต้นตะกู ซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็งเนื้อไม้มีสีเหลือง ลักษณะใบใหญ่คล้ายใบทองหลาง ผลกลมคล้ายผลลูกจันทน์มีสีเขียว ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมใช้ลำต้นนำไปประกอบเฟอร์นิเจอร์ ประชากรในพื้นที่มีอาชีพหลักคือ การทำนา เนื่องจากเป็นอาชีพดั้งเดิมของบรรพบุรุษการทำนาของประชาชนในเขตนี้ประสบปัญหาดินที่มีคุณภาพเสื่อม เนื่องจากการใช้สารเคมีและขาดการบำรุงดิน ประชากรในพื้นที่ส่วนใหญ่ใช้สารเคมีในการทำนาและจะใช้ในปริมาณที่เพิ่มขึ้นทุกครั้งที่เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มากขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพดิน และตัวเกษตรกรผู้ใช้สารเคมีในการฉีดพ่นผลให้ร่างกายสะสมสารเคมี จนทำให้เกิดการเจ็บป่วยในที่สุด

ทุนทางสังคมของชุมชน

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บ้านวังตะกูมีแหล่งน้ำทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การประกอบอาชีพด้านการเกษตรของประชาชนในพื้นที่ โดยมีลำห้วย คลอง อ่างเก็บน้ำ และพื้นที่ทำไร่นาสวนผสม

กองทุนต่างๆ ในชุมชนโดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ เช่นกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนหมุนเวียนต่างๆ ในชุมชนซึ่งคนในชุมชนได้ใช้บริการในการกู้ยืมเงินประกอบอาชีพ

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีลักษณะที่เป็นคนรักสงบ มีความรัก ความสามัคคีกลมเกลียว มีความเห็นอกเห็นใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ช่วยเหลืองานในชุมชนอย่างสม่ำเสมอยึดหลักประชาธิปไตยในการทำงาน มีความไว้วางใจ เชื่อใจซึ่งกันและกันทำให้หมู่บ้านวังตะกูเป็นหมู่บ้านที่ค่อนข้างสงบและได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่เกิดขึ้น

คุณลุงสืบ กลิ่นชาติ ประธานกลุ่มปุ๋ยชีวภาพ และคุณลุงณรงค์ แฉล้มวงศ์ ผู้นำอาชีพก้าวหน้าประจำปี 2545 และเป็นเหรียญกกลุ่มปุ๋ยชีวภาพ เล่าถึงความเป็นมาของกลุ่มปุ๋ยชีวภาพว่า ท่านได้ประสบปัญหาผลกระทบที่เกิดจากการใช้สารเคมีในไร่นาของตนเองอย่างรุนแรงจนเกือบเสียชีวิตเกิดจากร่างกายได้สะสมสารเคมีที่ใช้ในการฉีดพ่นจนทำให้เป็นอันตรายต่อร่างกาย ซึ่งผลดังกล่าวทำให้ต้องนอนพักรักษาตัวในโรงพยาบาล เมื่อรักษาตัวจนหายจึงเกิดความคิดและมีความตั้งใจอย่างแน่วแน่ตั้งสัจจะต่อตนเองว่าจะต้องเลิกการใช้สารเคมีในการทำนาอย่างเด็ดขาด โดยเริ่มสนใจที่จะเรียนรู้ในเรื่องเกษตรไร้สารพิษ การจัดทำปุ๋ยชีวภาพเพื่อใช้ในไร่นาและสวนผลไม้ของ

ตนเอง โดยรับการอบรมในวิทยาลัยการเปลี่ยนสู่การพึ่งตนเอง (วปอ.) เพื่อเรียนรู้ในการทำปุ๋ยชีวภาพได้ทำการทดลองและพิสูจน์กับตนเองจนเชื่อมั่นว่าได้ผลดีไม่มีผลกระทบต่อร่างกายให้ประโยชน์ต่อคุณภาพของดินเมื่อเปรียบเทียบกับการใช้สารเคมีและพบว่าให้ผลผลิตที่ดีลดต้นทุนการผลิต

การก่อเกิดกลุ่มปุ๋ยชีวภาพ

จากผลกระทบดังกล่าวคุณลุงสืบ กลิ่นชาติ และคุณลุงณรงค์ แฉล้มวงศ์ ได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มปุ๋ยชีวภาพขึ้นเมื่อปี 2544 มีสมาชิก 25 คน วัตถุประสงค์หลักของกลุ่มเพื่อให้สมาชิกได้เรียนรู้การทำปุ๋ยชีวภาพสูตรต่างๆ ใช้ในไร่นาของตนเอง เป็นการลดต้นทุนการผลิต ซึ่งวัตถุดิบที่ใช้ในการทำปุ๋ยได้จากภายในหมู่บ้าน ยกเว้นกากน้ำตาลที่ต้องซื้อจากภายนอก ใช้แรงงานของสมาชิกภายในกลุ่มโดยไม่ต้องจ้างแรงงานจากที่อื่น แต่คิดเป็นมูลค่าของปุ๋ยซึ่งนำกลับไปใช้ในไร่นาของตนเอง เครื่องมือ อุปกรณ์การทำปุ๋ยอัดเม็ดเกิดจากการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาดัดแปลงเพื่อให้ได้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการนำไปใช้ในงาน

ผลที่เกิดขึ้น

หลังจากมีการนำปุ๋ยชีวภาพไปใช้ในไร่นา เมื่อเปรียบเทียบกับการใช้สารเคมีพบว่าต้นทุนการผลิตต่อไร่ลดลง ดังนี้

เดิมต้นทุนการผลิต 1,000 บาท/ไร่ ผลผลิต 45-50 ถัง/ไร่ รายได้จากการจำหน่าย 10,000 บาท/ไร่ หลังจากใช้ปุ๋ยชีวภาพแล้วปรากฏว่าต้นทุนการผลิต 700-800 บาท/ไร่ ผลผลิต 70-80 ถัง/ไร่ รายได้จากการประมาณ 30,000 บาท/ไร่ รายได้จากการประมาณ 30,000 บาท/ไร่ ทำให้เกษตรกรผู้ทำนามีรายได้เพิ่มขึ้น ลดความเสี่ยงจากการใช้สารเคมีและเป็นการบำรุงฟื้นฟูให้มีสภาพที่ดีขึ้น จุดเด่นและผลสำเร็จที่กลุ่มภาคภูมิใจ คือ สามารถขยายผลไปยังหมู่บ้าน ตำบลใกล้เคียงจนเป็นเครือข่ายเกษตรปลอดสารพิษระดับจังหวัดการผลิตปุ๋ยชีวภาพสำเร็จรายแรกของ จังหวัดพิจิตร และการผลิตหัวเชื้อจุลินทรีย์ได้สำเร็จระดับภาคเหนือ

อยู่อย่างพอเพียง

ความพอประมาณ เกษตรกรบ้านวังตะกูนั่นเกษตรกรพึ่งตนเอง การปลูกผักปลอดสารพิษไว้บริโภคในครัวเรือน การทำปุ๋ยชีวภาพโดยใช้วัตถุดิบในชุมชน ซึ่งเป็นการลดต้นทุนการผลิต

ความมีเหตุผล การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาดัดแปลงเพื่อให้ได้อุปกรณ์การทำปุ๋ยอัดเม็ดที่เหมาะสมกับการนำไปใช้งาน การยึดหลักประชาธิปไตยและการมีระเบียบกติกาในการบริหารจัดการกลุ่ม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ภูมิคุ้มกัน การงดใช้ปุ๋ยเคมีและใช้ปุ๋ยชีวภาพเพื่อความปลอดภัยในชีวิต การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้สมาชิกได้มีการออมเงิน สมาชิกมีการเตรียมพร้อมรับ

สถานการณ์ปริมาณการใช้ปุ๋ยทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยการเตรียมวัตถุดิบในชุมชนให้พร้อมกับความต้องการของผู้บริโภค

เงื่อนไขความรู้ กิจกรรมที่ลดความรุนแรงของปัญหาจากการใช้สารเคมี ลดต้นทุนการผลิตเพิ่มผลผลิตให้กับกลุ่ม การสืบทอดภูมิปัญญาและนำมาประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา ให้เหมาะสมกับกิจกรรมที่ทำ ความรอบรู้เหตุการณ์ ศึกษาหาความรู้ใหม่ๆ เข้าร่วมประชุมกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ มีเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน

เงื่อนไขคุณธรรม สมาชิกกลุ่มและคนในชุมชนมีความรัก ความสามัคคี เอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ผู้นำและผู้บริหารกลุ่มมีความซื่อสัตย์โปร่งใส ตรวจสอบได้

“การส่งเสริมเกษตรปลอดสารพิษ ไม่ใช่แค่เรื่องของเกษตรกร โดๆ ไม่ใช่เรื่องของคนใดคนหนึ่ง ไม่ใช่การทำงานเพียงเพราะหน้าที่แต่เป็นการทำงานที่เกิดจากความเข้าใจระบบสุขภาพของคนและสังคม ที่เชื่อมโยงอยู่กับวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมซึ่งต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงของคนหลากหลายที่มีความมุ่งมั่น และพร้อมจะอุทิศตนเองเพื่อความคิดและความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับสุขภาพ ความสุขที่ได้จะยั่งยืนมากกว่าการทำเพราะเป็นเพียงหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ” ลุงณรงค์ แฉล้มวงศ์ สรุปความคิดของตนเองให้ฟัง(สำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน.2549 : 41 – 44)

1.26 ชุมชน..สร้างความพอเพียง

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านโงกน้ำ หมู่ที่ 8 ตำบลนาขยาด อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

ตามเส้นทางถนนเข้าสู่หมู่บ้าน สองข้างทางที่เต็มไปด้วยต้นยางพาราสีเขียวขจี สลับกับนาข้าว บ้านเรือนหลังน้อยใหญ่ตั้งเรียงรายอย่างสงบ แต่สีสันวิถีชีวิตของชาวโงกน้ำ หมู่ที่ 8 ตำบลนาขยาด อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง สะท้อนเรื่องราวการพึ่งตนเองของคนชุมชนอย่างเข้มแข็ง โดยเฉพาะการสร้างเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตที่ยาวนานกว่า 22 ปี ความพยายามในการผลักดันให้เกิดกิจกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง เกิดเป็นคุ่มกันของชุมชน

ก้าวเดินที่มั่นคง...บนความเอื้ออาทร

26 สิงหาคม 2526 จุดเริ่มต้นของการออมเกิดจากกลุ่มสตรีในหมู่บ้าน โดยพัฒนากรเป็นผู้จุดประกาย คณะกรรมการสตรีเป็นแกนนำ จากสมาชิกเพียง 61 คน เงินออม 2,640 บาท ทุกย่างก้าวดำเนินการด้วยความรอบคอบ บนความคิดที่ต้องการพึ่งตนเองของชุมชน และค่อยๆ เติบโตอย่างมั่นคง ทุกกิจกรรมดำเนินด้วยความมีเหตุผลและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจวบจนปัจจุบันกว่า

22 ปีแล้ว มีผู้สมัครใจร่วมออมเงินเพื่อช่วยเหลือกันในชุมชนจำนวน 866 คน เงินออมรวม 14,307,470 บาท

ประพาส พุนทอง ผู้ใหญ่บ้านโงกน้ำ ในฐานะผู้นำชุมชนเล่าถึงบรรยากาศการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์ฯ ให้ฟังอย่างน่าสนใจว่า “ชาวโงกน้ำมีความสุขกับการออมเงิน และอยากให้ถึงวันส่งเงินออมไวๆ เพราะจะได้มาพบปะพูดคุยกัน เมื่อถึงวันที่ 5 ของทุกเดือน สมาชิกทั้ง 866 คน จะพร้อมใจกันมาฝากเงินและอยู่ร่วมประชุมรับฟังผลการดำเนินงานกลุ่มจากคณะกรรมการ โดยจะเปิดโอกาสให้สมาชิกซักถาม ตรวจสอบการทำงานของกรรมการ เมื่อประชุมเสร็จก็จะรับประทานอาหารร่วมกันเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกับสมาชิกและสมาชิกสมาชิกกับกรรมการ นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาแจ้งข้อราชการแก่ประชาชนด้วย”

“สังคมบ้านโงกน้ำเป็นสังคมเครือญาติ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเสมอ ชาวโงกน้ำมีความรักใคร่สามัคคี เมื่อจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ฯ ขึ้นในหมู่บ้าน ชาวโงกน้ำร่วมกันคิด ร่วมกันทำเพื่อประโยชน์ของชุมชน ส่งสมประสงค์ผ่านการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและแก้ปัญหาาร่วมกันตลอดเวลา 22 ปี” ประพาสกว้างเสริม

กรรมการเสียดสละ...สมาชิกร่วมใจ...

ในวันประชุมใหญ่สามัญประจำปีนอกจากชาวโงกน้ำจะได้รับฟังผลการดำเนินงานกลุ่มในรอบปีที่ผ่านมา และรับเงินปันผลแล้ว ยังเป็นวันที่สมาชิกต้องร่วมกันเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารงานกลุ่มจำนวน 1 ชุด คณะกรรมการฯ ดำรงตำแหน่งคราวละ 1 ปี คณะกรรมการบางคนอาจได้รับคัดเลือกให้ทำงานต่อในปีที่ 3 กรรมการก็จะขอให้คัดเลือกคนใหม่เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ “ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะเข้ามาบริหารจัดการกลุ่ม จะได้เรียนรู้จากประสบการณ์ เป็นการสร้างความโปร่งใส และทำให้เกิดความไว้วางใจกัน แผลเป็นการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ให้กับชุมชน” นายประพาสกล่าว

คณะกรรมการบริหารงานกลุ่มจะร่วมประชุมเพื่อสรุปผลการดำเนินงานกลุ่ม ทุกๆ 6 เดือน โดยทำเป็น โครงการ “กินพุง นอนคืน” เป็นวันที่คณะกรรมการจะอยู่ร่วมกันตลอด 24 ชั่วโมงเพื่อพูดคุยถึงปัญหาในการดำเนินงานกลุ่ม สภาพปัญหาของชุมชน และกลุ่มออมทรัพย์ฯ จะเข้าไปช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหาดังกล่าวเหล่านั้นได้อย่างไร รวมถึงเป็นการสร้างความมั่นใจและเพิ่มประสบการณ์ทำงานแก่กรรมการด้วยกัน ซึ่งในการจัดกิจกรรมดังกล่าวจะใช้เงินส่วนตัวทั้งสิ้น

ในวันที่ชาวบ้านนำเงินมาออมกับกลุ่ม แม้จะมีสมาชิกเป็นจำนวนมาก แต่คณะกรรมการก็บริหารจัดการอย่างเป็นระบบ การบริการแบ่งเป็นช่องส่งเงินสัจจะ ช่องเงินกู้ ช่องรับคืนเงินกู้ คณะกรรมการทุกคนสามารถทำงานแทนกันได้ สมาชิกทุกคนต้องรับบัตรคิว เพื่อความเป็นระเบียบ หลอด เรื่องพูน รองประธานกลุ่มเล่าว่า “...การแบ่งหน้าที่กันทำงานและการบริการตามลำดับ

ก่อนหลังถือเป็นการส่งเสริมให้สมาชิกรู้จักการรอคอย และฝึกความมีระเบียบวินัย นอกจากนี้ยังเป็น การฝึกทักษะการทำงานที่เป็นระบบแก่คณะกรรมการด้วย...”

พลังการออม...สู่กิจกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง

เมื่อการดำเนินงานผ่านไปในแต่ละปี กลุ่มจะนำกำไรมาจัดสรรเป็น 4 ส่วน ร้อยละ 55 เป็น เงินปันผลและเฉลี่ยคืนให้กับสมาชิก ร้อยละ 20 เป็นกองทุนสวัสดิการแก่สมาชิกและชุมชน ร้อยละ 15 เป็นค่าตอบแทนแก่คณะกรรมการ และอีกร้อยละ 10 สมทบเป็นทุนดำเนินการกลุ่มสมาชิกทุกคนและชุมชนต่างมีความพึงพอใจในการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกันรับผลประโยชน์

จากการรวมพลังการออม การร่วมคิด ร่วมทำ ทำให้ชาวโงกน้ำมีความมุ่งมั่นที่จะพึ่งตนเอง ให้ได้ด้วย การดำเนินกิจกรรมต่างๆ อีกหลายกิจกรรมที่ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของชุมชน

1. ทุนประกอบอาชีพ ชาวโงกน้ำร่วมใจกันระดมเงินออมเพื่อเป็นทุนของชุมชนในการ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้ชาวโงกน้ำมีแหล่งเงินทุนสำหรับประกอบอาชีพของตนเอง ด้วยดอกเบี้ย ร้อยละ 12 ต่อปี การกู้เงินจากกลุ่มหากกู้ไม่เงินออมที่ตนมีอยู่กับกลุ่มก็ไม่ต้องมีคนค้ำประกัน หากกู้เกินเงินออมของตนก็ให้เพื่อนสมาชิกเป็นผู้ค้ำประกันให้ เป็นการสร้างจิตสำนึกการเห็นอก เห็นใจกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และสำนึกถึงการพึ่งตนเองอย่างพอเพียง

2. ศูนย์สาธิตการตลาด เป็นการดำเนินกิจกรรมที่ต้องการช่วยเหลือสมาชิกในเรื่องการลด ต้นทุนการประกอบอาชีพ และลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนโดยคณะกรรมการบริหารงานกลุ่มออม ทรัพย์ฯ นำประสบการณ์จากการทำงานกลุ่มมาใช้ในการบริหารงานศูนย์สาธิตการตลาด สมาชิก กลุ่มออมทรัพย์ฯทุกคนเป็นเจ้าของศูนย์สาธิตฯ ร่วมกัน ได้ซื้อสินค้าในราคาถูกกว่าท้องตลาดและ ยังได้เงินเฉลี่ยคืนจากยอดซื้ออีกด้วย สำหรับสินค้าที่นำมาจำหน่ายให้กับสมาชิก ได้แก่ ปัจจัยการ ผลิต และสินค้าอุปโภค บริโภค ต่างๆ

3. โรงงานปุ๋ยชีวภาพ ชาวโงกน้ำประกอบอาชีพทำสวนยางพาราเป็นหลัก จึงมีค่าใช้จ่ายใน การซื้อปุ๋ยเคมีเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดปัญหาดินเป็นพิษ ความพยายามที่จะแก้ปัญหาดังกล่าว ชาว โงกน้ำจึงสร้าง โรงงานปุ๋ยชีวภาพขึ้น เพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยหมักชีวภาพขึ้นใช้ในชุมชน การ ดำเนินงานโรงงานปุ๋ยชีวภาพนี้ตั้งอยู่บนความมีเหตุมีผล ชาวโงกน้ำได้ศึกษาถึงผลดีผลเสียของการ ใช้ปุ๋ยเคมีและปุ๋ยชีวภาพรวมถึงการสร้างความรู้ในการทำปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยหมักชีวภาพโดยได้ เรียนรู้จากหมู่บ้านใกล้เคียงและต่างจังหวัด กลุ่มจะรณรงค์ให้มีการใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพนี้ให้ ครอบคลุมทั้งหมู่บ้าน เพื่อรักษาสภาพที่ดินทำกินของชุมชน และเป็นการลดต้นทุนการผลิตของชาว โงกน้ำอีกทางหนึ่ง ขณะนี้ได้เชื่อมโยงเครือข่ายโดยสมัครเป็นสมาชิกชมรมปุ๋ยชีวภาพ อำเภอ ควบขนุน

4. สวัสดิการชุมชน..ผลพวงจากการเสริมภูมิคุ้มกัน นอกเหนือจากการออกมาแล้วกิจกรรมที่ถือว่าเป็นการเสริมสร้างชีวิตแก่ชาวโงกน้ำที่สำคัญคือการจัดสวัสดิการต่างๆ นับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิต เริ่มจากมอบ ของขวัญแก่ผู้เกิดใหม่กลุ่มจะรับบุตรของสมาชิกเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มตั้งแต่แรกเกิด ด้วยการเปิดบัญชีออมเงินกับกลุ่มให้จำนวน 1,000 บาทต่อเด็ก 3 คน เป็นทุนประเดิมและส่งเสริมให้มีการออมเงินตั้งแต่แรกเกิดเพื่อจะให้สะสมไว้เป็นทุนการศึกษาในอนาคต กองทุนเพื่อการศึกษาสำหรับเด็ก ในวันเด็กของทุกปี กลุ่มจะมอบทุนการศึกษาให้กับเด็กที่เรียนดี ขยัน สุภาพ เรียบร้อยและขาดแคลนทุนทรัพย์ กองทุนกีฬาแก่เยาวชน กลุ่มเสริมสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และเพื่อสนับสนุนให้เยาวชนใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ไม่มีวามสุเมยาเสพติด ด้วยการจัดแข่งขันกีฬาระหว่างเขตปกครองในหมู่บ้าน กองทุนรักษาพยาบาล สมาชิกกลุ่มที่ไม่สบายหากเข้ารับการรักษาที่สถานอนามัยจะได้รับเงินช่วยเหลือครั้งละ 50 บาท เดือนละไม่เกิน 2 ครั้ง หากเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลจะได้รับเงินช่วยเหลือครั้งละ 100 บาท เดือนละไม่เกิน 2 ครั้ง และหากต้องเข้าพักรักษาตัวในโรงพยาบาลจะได้รับเงินช่วยเหลือครั้งละ 100 บาท เดือนละไม่เกิน 2 ครั้ง และหากต้องเข้าพักรักษาตัวในโรงพยาบาลจะได้รับเงินช่วยเหลือค่าห้องคืนละ 300 บาท ไม่เกิน 10 คืน กองทุนฉุกเฉิน เป็นทุนสำหรับให้สมาชิกยืมไปใช้ในกรณีฉุกเฉินต่างๆ เช่น กรณีการจัดงานศพ กรณีเกิดภัยธรรมชาติ ให้ยืมได้ครั้งละไม่เกิน 20,000 บาท โครงการจักรยานยนต์ผ่อนส่ง เป็นสวัสดิการที่จัดให้กับสมาชิกที่ต้องการซื้อรถจักรยานยนต์ไว้ใช้เป็นการเดินทางไปทำงาน ในสวนยางพารา และกิจกรรมอื่นๆ โดยกลุ่มจะติดต่อซื้อรถและจ่ายเงินให้กับร้านค้าก่อนแล้วจึงให้สมาชิกผ่อนกับกลุ่ม โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 12 ต่อปี สำหรับรายได้จากดอกเบี้ยและส่วนลดจากร้านค้าจะนำเข้าเป็นรายได้ของกลุ่มนำมาจัดสรรประโยชน์ให้กับสมาชิกและชุมชนต่อไป สุดท้ายกองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ กลุ่มตั้งกองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์เพื่อช่วยเหลือครอบครัวสมาชิกที่เสียชีวิตโดยรวบรวมสมาชิกกลุ่มที่สมัครใจเข้าร่วมจัดตั้งกองทุนประมาณ 400 คนเศษ และเก็บเงินรวมเป็นกองทุนคนละ 1,200 บาท เงินกองทุนดังกล่าวจะให้สมาชิกนำไปใช้จ่ายในกิจกรรมต่างๆ โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 18 ต่อปี เพื่อนำรายได้จากดอกเบี้ยไปช่วยเหลือครอบครัวสมาชิกที่เสียชีวิต โดยในปีแรกสามารถช่วยเหลือได้ศพละ 5,000 บาท และเพิ่มขึ้นทุกปีๆ ละ 5,000 บาท จนถึงปีปัจจุบันสามารถช่วยเหลือครอบครัวสมาชิกผู้เสียชีวิตได้ถึงครอบครัวละ 30,000

ภาพแห่งความพอเพียงได้ปรากฏขึ้นอย่างเด่นชัดในกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านโงกน้ำ ดังถ้อยคำของนายสงวน จิตรขาว หนึ่งในสมาชิกกลุ่มกับความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จ “...กิจกรรมที่สำคัญๆ นอกเหนือจากการออมของชาวโงกน้ำแล้ว ยังนำรายได้ของกลุ่มส่วนหนึ่งมาตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการแก่สมาชิกและชุมชน เป็นการสร้างสวัสดิการจากการออม และหลักการงานที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วม คือร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับรู้ ร่วมกันรับผิดชอบ ชาวโงก

น้ำมีคตินพจน์ที่สำคัญ คือ เงินเหลือนำฝาก นอกจากนี้ปัจจัยที่ทำให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จก็เพราะกรรมการทำงานโปร่งใส ชาวบ้านรักและศรัทธา ทุกวันนี้คนในชุมชนมีความสุขที่ได้ฟังตัวเองไม่ต้องห่วงกังวลอะไร...” (สำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน.2549 : 45 – 49)

1.27 ผืนผ้าแสดงภูมิปัญญา วิธีชีวิตแห่งความพอเพียง

กลุ่มทอผ้าบ้านดอนมะนาว หมู่ที่ 2 ตำบลดอนมะนาว อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี “ก่อเกิดลาวโซ่ง หรือชาวไทยทรงดำแห่งสยามประเทศ”

เสียงบอกเล่าอันชวนฟังของผู้เฒ่าผู้แก่ที่นั่งล้อมวงกันเกี่ยวกับที่มาของชาวไทยทรงดำหรือลาวโซ่ง ซึ่งมีถิ่นกำเนิดบริเวณรอยต่อของจีนตอนใต้ และเวียดนามตอนเหนือ และได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยใน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่จังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี นครปฐม สุโขทัย เลย และสุพรรณบุรี ซึ่งการตั้งถิ่นฐานในจังหวัดสุพรรณบุรีนั้น ได้กระจายอยู่ในท้องที่อำเภอสองพี่น้อง อู่ทอง เมืองสุพรรณบุรี บางปลาหมอ นองหญ้าไซ และอำเภอด่านช้าง สำหรับชาวไทยทรงดำบ้านดอนมะนาว หมู่ที่ 2 ตำบลดอนมะนาว อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี ได้อพยพมาเมื่อประมาณปี พ.ศ.2443 ซึ่งเดิมหมู่บ้านแห่งนี้เป็นป่า โป่งที่ดอนและที่ราบลุ่มเป็นแหล่งทำมาหากิน การสร้างบ้านเรือนในสมัยก่อนสร้างด้วยไม้ไผ่หลังคามุงแฝกสร้างชิดติดกันเป็นกลุ่ม ทำนาอยู่ที่ต่ำ ปัจจุบัน มีครัวเรือนอาศัยอยู่ประมาณ 150 หลังคาเรือน และมีผู้คนอาศัยอยู่ประมาณ 340 คน อาชีพหลักคือ ทำนา ทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ มีอาชีพเสริม คือ การทอผ้า เย็บปักถักร้อยเครื่องแต่งกายชาวไทยทรงดำ ซึ่งความโดดเด่นของเครื่องแต่งกายที่นับเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่าใช้สวมใส่เมื่อมีพิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนใช้ในชีวิตประจำวันทั้งชายและหญิง เช่น ชุดเสื้อฮี จะใช้สวมใส่ในพิธีต่างๆ ชุดผู้ชายหนุ่มชาวโซ่งชุดผู้หญิงสาวชาวโซ่ง ชุดลูกสะใภ้ชาวโซ่ง การแต่งกายของหญิงโซ่งที่แต่งงานแล้ว การแต่งกายของสาวโสด ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของลาวโซ่งแล้ว ยังมีศิลปะการแสดงออกมในด้านเพลงพื้นบ้านดนตรีแคน ซึ่งจะเห็นเป็นประจำในงานประเพณีวันที่ 14 เมษายนของทุกปี ชาวโซ่งมีอักษรของตนใช้มาตั้งแต่ครั้งมีถิ่นฐานอยู่สองฝั่งแม่น้ำแล้ว เมื่ออพยพมาอยู่ในประเทศไทยได้นำเอาอักษรและภาษาของตนเข้ามาใช้ในการพูดคุยกันในกลุ่มซึ่งยังคงใช้กันอยู่ในหมู่คนสูงอายุ ลูกหลานคนรุ่นใหม่จะฟังภาษารู้เรื่อง และพูดได้บ้าง ส่วนภาษาเขียนมีผู้เขียนได้อยู่เพียง 1-2 คน เท่านั้น และยังมีปราชญ์ชาวบ้านในด้านต่างๆ ที่คงความเป็นไทยทรงดำหรือโซ่ง ไม่ว่าจะเป็นด้านกรรือเพลงพื้นบ้าน ด้านจักสานและการใช้สมุนไพรในการรักษาอาการเจ็บป่วย

พลิกวิฤติ สร้างโอกาส กำเนิดกลุ่มทอผ้าไทยทรงดำ

ความงดงามในวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาวไทยทรงดำที่นี้ ก็คล้ายกับอีกหลายชุมชนที่ดูเหมือนว่าช่วงระยะหนึ่ง ที่ได้รับผลกระทบจากภาวะกระแสการบริโภคนิยม วิธีชีวิตชาวไททรงดำที่นี้เริ่มเปลี่ยนไป ภาษาพูดเริ่มเพี้ยน ตำนาน คติความเชื่อ และระเบียบปฏิบัติในการดำเนินชีวิต วัฒนธรรมที่มีมาแต่ดั้งเดิมขาดการเอาใจใส่จนแทบจะสูญหายไป ร่องรอยยากการให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2537 ความรู้สึกของผู้คนในชุมชนที่ต้องการความเป็นตัวตนของชาวไทยทรงดำกลับคืนมา ความต้องการที่จะอนุรักษ์ พื้นฟู และสืบสานประเพณีวัฒนธรรมไทยทรงดำให้คงอยู่คู่กับหมู่บ้านคอนมะนาวต่อไป เกิดขึ้นจากพื้นฐานที่ชาวโชนังเป็นคนรักหมู่คณะและอยู่ด้วยกันอย่างญาติพี่น้อง ไม่ว่าจะทำกิจกรรมใดๆ ก็มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ภาพของสตรีจำนวน 15 คน ที่เป็นแกนนำในการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าไทยทรงดำขึ้น ช่วยกันทอผ้า ย้อมผ้าโชนังโบราณ ร่วมกันเย็บปักถักร้อย ปักสอดเส้นด้านเป็นลวดลายต่างๆ จนสามารถตัดเย็บเครื่องแต่งกายของชาวไทยทรงดำให้ปรากฏเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาได้

อาคารสร้างชุมชน ปณิธานสร้างงานโชนัง...“ต้องการสืบสานศิลปวัฒนธรรมของไทยทรงดำให้ยั่งยืน และเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายของคนทั่วไป”

นี่คือ ปณิธานที่มุ่งมั่นในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มทอผ้าไทยทรงดำที่นางขวัญยืนทอง คุณจอย ประธานกลุ่มได้ให้ข้อมูลแก่ผู้มาเยือนกลุ่มทอผ้าที่นี้ ภาพของสมาชิกจำนวนมากที่ช่วยกันย้อมสี ทอผ้ากันอย่างขะมักเขม้นสอดคล้องกับคำกล่าวที่เต็มไปด้วยภูมิรู้ของประธานถึงกิจกรรมของกลุ่ม

“...งานของชาวโชนังจะประกอบไปด้วยงาน 4 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ งานพิธีกรรมงานด้านศิลปะการแสดง งานด้านการแต่งกาย และงานด้านภาษา กลุ่มทอผ้าของเราได้ช่วยกันสืบสานอนุรักษ์ งานทั้ง 4 ด้านนี้ไว้อย่างครบถ้วน ปัจจุบันนี้กลุ่มได้แปรรูปผ้าทอเป็นกระเป๋าใบเล็ก ซาองใส่โทรศัพท์ ซึ่งต่อไปเราจะทำเป็นรูปช้าง สัตว์ต่างๆ แต่เรายังคงความเป็นโชนัง คือ รูปแบบสัญลักษณ์ลวดลายต่างๆ ให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ได้สืบทอดวัฒนธรรมงานโชนังทั้ง 4 ส่วนให้คงอยู่ต่อไป โดยอาศัยศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนเต็มรูปแบบ เป็นที่เรียนรู้ของเยาวชนและเป็นที่ศึกษาคุณงาน และเพื่อฟื้นฟูภาษาพูด-ภาษาเขียน ให้คงอยู่กับเยาวชนคนรุ่นต่อไป ด้วยเอกลักษณ์ของผ้าที่นี้เราไม่สนใจว่าจะสู้หรือแข่งขันกับผ้าที่อื่นได้หรือไม่ แต่เราต้องแข่งกับตัวเองนั่นก็คือ คงรูปแบบดั้งเดิม ผ้าต้องเป็นเส้นฝ้ายธรรมชาติ สีพื้นเป็นสีดำ หรือสีครามเพราะ คนที่นี้ทำการเกษตรต้องทำไร่ทำนา จึงต้องสวมใส่เสื้อผ้าที่มีสีเข้ม ง่ายต่อการทำความสะอาดและ ผ้าที่นี้มีกลิ่นหอมเฉพาะตัว ใช้สีธรรมชาติ 9 ขั้นตอนเช่นเปลือกไม้ต่างๆ หรือ ย้อมนิล ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมานานนับร้อยปี โดดเด่นด้วยลวดลายรูปทรงเรขาคณิต และประกอบกันเป็นลายดอกเป็ยวหรือลายดวงอาทิตย์

ซึ่งปักด้วยไหมสีฉูดฉาด เด่นสะดุดตา...” จะเห็นได้ว่านอกจากการทอผ้าเพื่อสวมใส่เองแล้ว ยังสามารถสร้างรายได้ให้คนในชุมชนอีกด้วย เพราะเมื่อนำผ้าทอ และชุดที่ตัดสำเร็จของที่นี่ ออกจำหน่ายในงานต่างๆ จะมียอดจำหน่ายเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะชาวต่างประเทศที่ให้ความสนใจเพราะถือว่าเป็นงานฝีมือมีความประณีตงดงาม สวมใส่สบายเพราะผ้าฝ้ายไม่เก็บความร้อน ที่สำคัญยังมีธรรมชาติแบบโบราณอีกด้วย

อยู่อย่างพอเพียง ต้องอยู่อย่างมีภูมิคุ้มกัน...

ผลจากการดำเนินงานของกลุ่มที่ได้รวมตัวกันทอผ้าและนำออกจำหน่าย จึงสามารถสร้างรายได้เข้าสู่ชุมชนและครัวเรือนได้อย่างต่อเนื่อง โดยที่มีต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบหรือวิถีชีวิตของตน ตามสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด นั่นก็คือ ต้องมีการวางแผนจัดการที่ดี กลุ่มทอผ้าที่นี้จึงเป็นจุดศูนย์รวมในการทำงานเพื่อชุมชน อันได้แก่ บ้าน โรงเรียน วัด ซึ่งเป้าหมายแรก คือ การทำหมู่บ้านให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยการจัดตั้ง ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกลุ่มทอผ้าไทยทรงดำบ้านดอนมะนาว ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้เกี่ยวกับการทอผ้าด้วยกี่โบราณ กี่กระตุก การย้อมผ้า การเย็บปักถักร้อย (เอื้อแล้ว) เครื่องแต่งกายชาวไทยทรงดำ ซึ่งไทยทรงดำมีค่านิยมว่าหญิงสาวต้องเย็บปักถักร้อย ปักสอดเส้นด้ายเป็นลวดลายต่างๆ จึงออกเรือนได้ ฝ่ายชายหนุ่มต้องหัดขึ้นเชือกผูกวัวควาย และสานเครื่องใช้เป็น ดังคำกล่าวที่ว่า “ทอผ้ายังไม่เป็นไม่เหมที่จะให้ใครเป็นของขวัญ ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมยังไม่เป็น ยังอยากจะมีครอบครัว” ศูนย์แห่งนี้จึงเป็นแหล่งชุมชนผู้คนชาวไทยทรงดำที่เมื่อว่างเว้นจากการประกอบอาชีพมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเพิ่มพูนทักษะของแต่ละคนตามคำกล่าวโบราณของคนในชุมชนที่ได้บอกเล่าต่อกันมา

เป้าหมายถัดมา คือ โรงเรียน สถานศึกษาที่กลุ่มมองว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจะคงอยู่ได้ยาวนานเท่านั้นก็ต้องอาศัย สมองและสองมือของลูกหลานในชุมชน ด้วยความตระหนักในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าสไตล์ไทยทรงดำ จึงได้จัดทำหลักสูตรการเรียนรู้ท้องถิ่นด้านการทอผ้าพื้นบ้าน และบรรจุเข้าเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนใน โรงเรียนอีกด้วยวัดดอนมะนาว และวัดอนันนิกาย ซึ่งเป็นวัดไทย และวัดจีน เป็นเป้าหมายสุดท้ายที่กลุ่มทอผ้าได้ให้ความสำคัญในการสืบทอดประเพณีของคนไทยและคนจีนไว้ การคงไว้ซึ่งพิธีกรรมการเล่นเรือ พิธีกรรมการเล่นตัว การแต่งงาน การทำบุญตักบาตร พิธีการกินเจ ซึ่งผลจากการยึดมั่นในประเพณีอันดีงามที่สืบทอดกันมา สามารถสร้างสรรค์ชุมชน ช่วยเหลือเกื้อกูล พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ซึ่งเป็นการสร้างระบบภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับชุมชน

การดำเนินงานของกลุ่มทอผ้าบ้านดอนมะนาว จึงเป็นการผสมผสานวิถีชีวิตดั้งเดิม ความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้ออาทรต่อกัน มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ขณะที่ภายในชุมชนก็ยังมีทุนทางสังคมในด้านต่างๆ อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ โดยทั้งหมดนี้ดำเนินไปด้วยความ

รอบคอบ ที่จะนำความรู้มาพิจารณาวางแผนอย่างเป็นขั้นตอน ค้นพบศักยภาพของท้องถิ่น และสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีไว้ให้เป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่ช่วยพัฒนาชุมชนและครัวเรือนให้มีชีวิตอยู่ได้ด้วย ความพอเพียงและยั่งยืนตลอดไป (สำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน.2549 : 50 - 54)

1.28 ระเบียบเขียวสร้างชุมชนเอื้ออาทร

กลุ่มผู้ปลูกระเบียบเขียวเพื่อส่งออก หมู่ที่ 1 บ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

“...เช้าๆ จะเห็นภาพคนในครอบครัวช่วยกันเก็บระเบียบเขียว หรือไม่ก็หักหน่อไม้ฝรั่ง ข้าวโพดฝักอ่อน บางครอบครัวก็เก็บใบโหระพา กระเพรา บ้าง ต้นหอม กล้วยบ้างที่คืนที่นี้ไม่มีวาง หรอก ส่วนเวลา ที่มีอยู่หมดจากช่วงเช้าไปก็มีงานให้ทำอีกหลายอย่าง ไม่ได้นั่งเล่นไปวันๆ หรอก ...”

นางหนู อรุณรุต ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านดอนขุนวิเศษ หมู่ที่ 1 ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดปฐม ได้บอกเล่าถึงกิจกรรมประจำวันของคนที่นี่ ให้แก่ผู้ที่มาเยือนดินแดนแห่งนี้

หากย้อนกลับไปในอดีตจากเดิมที่คนในหมู่บ้านทำนาเพียงอย่างเดียว เพราะมีระบบน้ำ การชลประทานดีผลผลิตมีจำนวนมาก แต่ต่อมาเกิดภาวะข้าวราคาถูก ทำให้คนในชุมชนนี้เกิดปัญหาขายข้าวไม่ได้ราคาหลายต่อหลายครัวเรือนประสบปัญหาการเงิน จึงได้ปรึกษาเจ้าหน้าที่โดยได้รับคำแนะนำให้ปลูกพืชที่ไม่ใช่ระยะเวลาสั้น ให้ผลผลิตมาก เพื่อเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของผู้ที่ประสบปัญหาทำนาเพียงอย่างเดียว ไม่มีอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ ซึ่งในขณะนั้นได้มีการสำรวจตลาดแล้วว่ามีความต้องการระเบียบเขียวจำนวนมาก เกษตรกรจึงมีความคิดที่จะปลูกระเบียบเขียวขาย เพราะสามารถปลูกขายในระยะเวลาไม่ยาวนานนัก และได้รายได้ที่แน่นอนและมีพ่อค้ามารับซื้อถึงหมู่บ้าน การรวมกลุ่มในปี 2535 เริ่มต้นด้วยคนที่สนใจใฝ่รู้จริงๆ เพียง 15 คน ลองผิดลองถูก แต่อาศัยความอดทน ปัจจุบันกลุ่มมีสมาชิกเป็นจำนวนถึง 63 คน มีการรวมหุ้นเป็นทุนจำนวน 100 หุ้นๆ ละ 100 บาท เป็นเงิน 10,000 บาท นางหนู อรุณรุต เล่าถึงวัตถุประสงค์อื่นที่เป็นส่วนประกอบในการตัดสินใจจัดตั้งกลุ่ม

“...ต้องการให้สมาชิกมีความรู้ด้านเกษตรใหม่ๆ มีอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว แม้จะเป็นรายได้ ที่ไม่มากมายนักแต่ก็ดีกว่าไม่ทำอะไรเลย ที่สำคัญการรวมกลุ่มได้นั้นเป็นการส่งเสริมความสามัคคีในกลุ่ม หมู่บ้าน ตำบล ที่จะร่วมมือร่วมใจใช้พลังกลุ่มในการพัฒนาหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดการกินดีอยู่ดีถ้วนหน้ากัน อย่างระเบียบนี้จริงๆ แล้วตอนเริ่มต้นเอาเมล็ดพันธุ์

พื้นบ้านมาปลูก แต่ส่งออกไม่ได้ ถ้าส่งออกจะต้องเป็นพันธุ์ที่ต่างประเทศต้องการจริงๆ ...กระเจี๊ยบเขียวกินฝัก กระเจี๊ยบแดงกินน้ำ คนมักจะสับสนเรียกแต่กระเจี๊ยบเข้าใจผิดว่าจะเป็นชนิดเดียวกัน ที่ส่งออกคือ กระเจี๊ยบเขียวหรือกระเจี๊ยบมอญ หรือที่ฝรั่งเรียกว่า โอครา เป็นที่นิยมในแถบอเมริกาใต้ เมดิเตอร์เรเนียน อินเดีย แต่ตลาดที่นิยมจริงๆ คือ ญี่ปุ่น คนญี่ปุ่นจะให้ความสำคัญกับสุขภาพมาก การกินกระเจี๊ยบเขียวของคนญี่ปุ่นไม่ใช่แค่รสชาติที่อร่อยอย่างเดียวยังมีสรรพคุณทางยาป้องกันอาการหลอดเลือดตีบตัน ความดันโลหิตสูง ลดอาการโรคกระเพาะอาหาร แม้ว่าจะปลูกได้เองในญี่ปุ่นแต่บางช่วงก็ไม่มีผลผลิตออกมาเพราะในช่วงฤดูหนาวหิมะตกจะไม่มีผลผลิตออกมาเพราะในช่วงฤดูหนาวหิมะตกจะไม่มีผลผลิต ต้องนำเข้าจากต่างประเทศ...” จุดนี้เองที่ทำให้รับรู้ถึงความต้องการของตลาดที่แท้จริง จึงได้ติดต่อไปยังบริษัทนิยามาซึ่งเป็นบริษัทที่ส่งออกกระเจี๊ยบเขียว ทำการตกลงเงื่อนไข ที่กลุ่มต้องดำเนินการ คือ ปลูกกระเจี๊ยบเขียวส่งให้บริษัท โดยปลอดสารเคมี ปัจจุบันนี้มีโรงงานส่งรถแช่เย็นมารับฝักกระเจี๊ยบ และนำฝักกระเจี๊ยบที่เก็บได้มาล้างและคัดเกรด ซึ่งจะมีเกณฑ์การคัดขนาดของบริษัท เมื่อคัดขนาดแล้วจะนำฝักกระเจี๊ยบมาเรียงในตะกร้าพลาสติก คล้ายตะกร้าผ้า โดยวางเรียงเป็นชั้นๆ และเจ้าหน้าที่ของบริษัทจะนำขึ้นไปเรียงในรถแช่เย็น ระยะเวลาในการปลูก 45 วัน สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ถึง 110 วัน แล้วต้องเว้นการปลูกไป เพราะฉะนั้นจะต้องมีระบบการจัดการผลิตที่ดี ใช้พื้นที่ปลูกพืชสลับเวียนกันไปตามห้วงระยะเวลาของพืชผักที่ปลูกได้ซึ่งการจัดการต้องดี โดยนางหนู อรุณรุต และกรรมการที่มีอยู่ตลอดจนสมาชิกก็ได้มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ที่ความรับผิดชอบอย่างชัดเจน แบ่งสมาชิกให้ได้ทำงานที่ตรงกับความถนัดของแต่ละบุคคล ได้แก่ แผนกวัตถุดิบ แผนกการตลาด แผนกบัญชี และแผนกการผลิต เป็นการทำหน้าที่อย่างลงตัว บริหารจัดการเป็นระบบทำให้ทุกอย่างราบรื่น

“...การปลูกกระเจี๊ยบเขียวไม่ว่าจะทำเท่าไรก็ได้ จะต้องอยู่บนพื้นฐานของความพอประมาณด้วยกรรมการต้องพิจารณาด้วยว่าสมาชิกมีความสามารถที่จะทำได้หรือไม่ จะต้องดูแรงงานในครอบครัว เช่น ถ้ามีอยู่ 4 คน ก็ให้ทำ 2 ไร่ แต่ถ้ามี 2 คน ก็ให้ทำ 1 ไร่ เพราะการทำต้องอาศัยความละเอียดอ่อนในการปลูกไม่ใช่ปุ๋ยเคมี ทางกลุ่มได้ให้คำแนะนำและชักชวนให้สมาชิกได้ใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพ อย่างกระเจี๊ยบเขียว ผักบุ้ง ตำลึง และผักอื่นๆ ก็นำมาผสมกับกากน้ำตาลทำเป็นปุ๋ยชีวภาพได้...” นางหนู อรุณรุต เล่าถึงสิ่งที่กลุ่มได้ช่วยกันลดต้นทุนการผลิต การที่ไม่ต้องซื้อปุ๋ยทำให้ลดรายจ่ายลงไปมากทีเดียว ไม่ได้ใช้ที่ปลูกกระเจี๊ยบยังเอาไปใส่ที่นา ที่ปลูกพืชผักต่างๆ ของครัวเรือนดินก็จะถูกปรับสภาพไปโดยธรรมชาติ นางหนูได้บอกต่ออีก ถึงสภาพของแต่ละครอบครัวที่มีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข พืชพันธุ์ที่ลงไปปลูกกระเจี๊ยบเขียว อีก 20 ครัวเรือนเป็นช่วงที่ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง ครัวเรือนอื่นๆ ปลูกต้นหอม โหระพา กระเพรา ข้าวโพด ถั่วฝักยาว คละเคล้ากันไป

ความเขี้ยวข่มจึงมีให้เห็นตลอดทุกวัน ความเอาทรต่อกัน เมล็ดพันธุ์ ต้นกล้าที่แต่ละครัวเรือน หยิบยื่นแลกเปลี่ยนให้แก่กัน เพื่อประหยัดต้นทุนไม่ต้องไปหาซื้อจากภายนอก

แม้ในขณะนี้ กลุ่มจะมีรายได้หลักที่แน่นอนจากการปลูกกระเจี๊ยบเขียว และพืชผักอื่นๆ ส่งออกต่างประเทศ แต่ก็ไม่ทำให้สมาชิกกลุ่มนี้อยู่อย่างประมาท ทุกวันนี้ภายในบริเวณบ้านของ สมาชิกที่สามารถปลูกพืชได้ก็จะปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ เป็ด ไก่ หมู ปลา เพื่อลดรายจ่ายไม่ต้องไปหาซื้อจากตลาด ที่ต้องซื้อหาจากตลาดคือ ที่ผลิตเองไม่ได้และจำเป็นต้องใช้จริงๆ แต่ก็ได้เห็นว่าการใช้จ่ายที่เคยจ่ายอย่างฉะฉานลดลงไปอย่างเห็นได้ชัด

“...สิ่งสำคัญนั้นต้องมีความเห็นอกเห็นใจต่อกัน รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวมทำงานเป็นกลุ่มต้องอาศัยความขยัน ฝึกฝน มีมานะ อดทน แล้วยังต้องให้ความไว้วางใจ และซื่อสัตย์ต่อกัน สุดท้ายที่จะล้มไม่ได้คือต้องมีความรับผิดชอบร่วมกัน ไม่โทษเขา โทษเรา...” นี่คือ หัวใจหลัก 5 ประการ ในการทำงานของกลุ่มผู้ปลูกกระเจี๊ยบเขียวเพื่อส่งออกที่นางสายฝน นุ่นยืนยงรองประธานกลุ่ม ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติม และได้เล่าถึงแผนการดำเนินงานที่คณะกรรมการบริหารกลุ่มได้วางไว้คือ จะก่อสร้างอาคารที่ทำกรกลุ่ม เพื่อใช้ในการเป็นสถานที่ประชุมของสมาชิกกลุ่มเพื่อส่งสินค้าให้กับบริษัทและปัจจุบันนี้ กลุ่มฯ ยังได้ขยายกิจกรรมของกลุ่มอีก คือ ผลิตภัณฑ์จากกล้วย เช่น กล้วยฉาบรสต่างๆ และพัฒนาในด้านบรรจุภัณฑ์ของกล้วย เพื่อเป็นอาชีพเสริมรองจากการปลูกกระเจี๊ยบเขียวเพื่อส่งออก และใช้ทรัพยากรในพื้นที่ คือ กล้วยให้มีมูลค่าเพิ่ม ซึ่งทั้งกิจกรรมหลักและกิจกรรมเสริมเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือนได้เป็นอย่างมาก เกิดจากความขยันขันแข็ง ใช้พื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้านให้เกิดประโยชน์สูงสุด สมาชิกทุกคนและคนในชุมชนมีชีวิตอยู่อย่างปกติสุข นำไปสู่การดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงพึ่งตนเองได้ในที่สุด (สำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน.2549 : 55 -58)

1. 29. พลังการออม ก่อเกิดอาชีพ..อยู่อย่างพอเพียง

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านแดง หมู่ที่ 12 ตำบลบ้านเหล่า อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น

จากเรื่องเล่าขานความเป็นมาของหมู่บ้านแดง หมู่ที่ 12 ตำบลบ้านเหล่า อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่นนั้น เริ่มจากชาย 3 คน คือ นายบาติก นายโมก และนายหนูขาว จากบ้านแกนน้อย ได้อพยพเข้ามา ณ โคนป่าแดง ด้วยสาเหตุที่ย้ายบ้านมาเพราะบ้านเดิมมีคนต่างถิ่นอพยพเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น ทำให้ที่ดินทำกินน้อยลงต้นไม้ถูกโค่นล้มเพื่อมาสร้างบ้านเรือน สังคมใหม่ที่ต้องแย่งชิงแข่งขัน ทำให้เกิดความคิดที่ต้องการขยับขยายเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและเหมาะสมกับความเป็นตัวตนของพวกเขาเอง จึงได้ชักชวนกันมาตั้งหมู่บ้านใหม่ การตั้งบ้านหรือชื่อบ้านก็ตั้งตามลักษณะ

ของสิ่งที่มีอยู่มากมายในบริเวณนั้น คือ ต้นแดง จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านแดง” ตามชื่อต้นไม้ต้นนั้น ซึ่งปรากฏเป็นหลักฐานในคำขวัญประจำหมู่บ้านที่ว่า บ้านแดงไม้งาม เลิศล้ำป่าโคกเส เสน่ห์เห็ดชมเพลินชมห้วยท่าลี่ สตรีโสภา งามตาศาลาใหญ่ จิตใจใฝ่ธรรม ลือล้าวัดโพธิ์ตาลิ ความเพียบพร้อมเต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติที่ปรากฏให้เห็นในหมู่บ้าน ความยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงาม ตลอดจนความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคนในชุมชน เหล่านี้คือการจุดประกายความคิดของคนกลุ่มหนึ่งที่ปรารถนาให้ชุมชนได้อยู่อย่างมีความสุขและพึ่งตนเองได้ด้วยความเป็นอยู่ที่มิได้แตกต่างไปจากสภาพความเป็นอยู่ดั้งเดิมของบ้านแดงแห่งนี้

ถือกำเนิดการออม

ด้วยบทบาทของกรรมการกลุ่มสตรีซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านมาเป็นเวลานานหนึ่งในนั้นคือ นางศิริพงษ์ กลางเมืองขวา ได้รวมกลุ่มสตรีซึ่งมีความคิดเห็นตรงกันที่จะช่วยคนในชุมชนได้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยจุดประกายให้กับคนในชุมชนได้เห็นความสำคัญของการออมทรัพย์เพราะรายได้ที่เกิดขึ้นจากอาชีพการเกษตรเดิมนั้น แม้จะไม่มากมายนักแต่ก็เห็นควรว่าน่าจะมีหนทางการสะสมเงินที่มีอยู่เพื่อใช้เป็นทุนในอนาคต การก่อเกิดของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านแดง จึงได้ถือกำเนิดขึ้นในวันที่ 10 กันยายน 2538 สมาชิกก่อตั้ง 55 คน ปัจจุบันมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 110 คน เงินสะสมจะสะสมกว่า 170,000 บาท นางศิริพงษ์ กลางเมืองขวา ซึ่งได้รับความไว้วางใจทุกคนให้เป็นเพื่อการผลิตบ้านแดงบอกเล่าให้ทราบว่า “..กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านแดงแม้จะมีเงินสะสมไม่มากนัก แต่ก็มีการฝากเงินสะสมเป็นประจำไม่เคยขาด คุณธรรม 5 ประการของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ที่รับการปลูกฝังมาตั้งแต่ ปี 38 ได้หล่อหลอมคนในชุมชนให้มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน จุดหมายปลายทางของกลุ่มจึงไม่ได้อยู่ที่จำนวนเงินที่มากขึ้น หากแต่เป็นการฝึกคนที่นี่ให้รู้จักเก็บรู้จักออม และที่สำคัญไปกว่านั้นคือ การฝึกคนให้ทำกิจกรรมร่วมกันและใช้คุณธรรม 5 ประการ ในการพัฒนาคนในชุมชน..”

การยึดมั่นในคุณธรรม 5 ประการ อันได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ความรับผิดชอบ ความเห็นอกเห็นใจ และความไว้วางใจต่อกัน คือ สิ่งที่เอื้อให้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านแดงได้ดำเนินกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้านและคนในชุมชนนี้อย่างแท้จริง

ก่อเกิดอาชีพ...

ภาพของสวนผักนานาพันธุ์ ที่กระจายอยู่เต็มพื้นที่ตามหัวไร่ปลายนา เป็นอาชีพเสริมที่คนในชุมชนทำมาโดยตลอด พื้นที่ว่างนอกเหนือจากที่นำก็มีที่บริเวณ โดยรอบของบ้านพักอาศัยผักต่างๆ ที่ปลูกนั้นก็จะเป็นประเภทผักสวนครัว ปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือนและส่วนที่เหลือก็นำไปจำหน่ายได้ ความเป็นอยู่ในเรื่องนี้ นางรัชนิวรรณ โควิ เลขานุการกลุ่มออมทรัพย์ฯ ได้บอกต่ออีกว่า

“...กรรมการและสมาชิก ตลอดจนคนในชุมชน ที่ส่วนใหญ่แล้วมีการปลูกผักสวนครัวไว้เพื่อกินเอง ไม่ได้ไปเที่ยวซื้อหาจากตลาด หลายครอบครัวปลูกผักเพื่อขาย ก็ได้ยืมเงินจากกลุ่มของเราไปลงทุนซื้อเมล็ดพันธุ์มาปลูกจำหน่าย รายได้แม้จะไม่มากมายนัก แต่ก็เป็นที่ยินดีเสริมให้ครอบครัวได้ดีทีเดียว อย่างที่เห็นก็คือเป็นการลดรายจ่าย เพราะปลูกผักกินเองไม่ต้องเสียเงินซื้อเขา จะซื้อก็พวกกะปะ น้ำปลา ที่เราไม่ได้ทำเอง...”

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านแดงมีกิจกรรมส่งเสริมอาชีพของสมาชิกที่หลากหลาย นอกเหนือจากการปลูกพืชผักแล้ว ยังจัดสรรเงินให้สมาชิกได้กู้ยืมไปประกอบอาชีพตามความถนัด อาชีพเกษตรผสมผสานของนางศิริพงษ์ ผู้เป็นประธานกลุ่มออมทรัพย์ฯ นับเป็นตัวอย่างที่ได้รับการยกย่องจากสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ ว่ามีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่พอเพียง อยู่อย่างพอประมาณอย่างแท้จริง หนึ่งในส่วนของพื้นที่ถูกนำไปปลูกพืชผัก อีกหนึ่งส่วนใช้เป็นที่ทำนาเพราะปลูกข้าว ปลูกไม้ผล ส่วนที่เหลือแบ่งเป็นส่วนหนึ่งเก็บออมกับกลุ่มออมทรัพย์ฯ เมื่อคนในชุมชนได้เห็นตัวอย่างที่ดีทำให้มีแรงจูงใจในการเข้าร่วมดำเนินการกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ฯ โดยยึดถือแม่แบบที่ดี ซึ่งนางศิริพงษ์ยังเป็นผู้นำอาชีพก้าวหน้าที่นี่อีกด้วย นอกจากนี้คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ฯ ยังได้ให้การสนับสนุนทักษะความรู้ที่เป็นประโยชน์ ในการประกอบอาชีพให้แก่สมาชิกกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงสัตว์ เช่น สุกร โค กระบือ ไก่ สมาชิกก็จะได้มูลสัตว์มาทำปุ๋ยจึงได้ให้คำแนะนำในการจัดทำปุ๋ยคอก ใบไม้ หญ้า เศษอาหาร มาทำปุ๋ยหมัก เพื่อนำใช้ ปลูกพืชผัก ทำนา สามารถลดต้นทุนการผลิต เพราะไม่ได้เสียค่าใช้จ่ายซื้อปุ๋ยเคมี สำหรับนางรัชนิวรรณเลขานุการกลุ่มฯ ได้นำความรู้ในการทำน้ำหมักชีวภาพ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากบิดาผู้ซึ่งเป็นวิทยากรเกษตรอินทรีย์ของหมู่บ้านนี้มาให้คำแนะนำแก่สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ ได้มีทางเลือกอีกทางหนึ่งเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการทำการเกษตรอีกด้วย

ออมด้วยใจ ใช้เงินสร้างการเรียนรู้ด้วยกัน...

นางเพ็ญศรี เพชรสงคราม เற்றுณุกกลุ่มออมทรัพย์ฯ ได้สรุปถึงการทำงานของกลุ่มออมทรัพย์ฯ ที่ประสบผลสำเร็จเป็นที่ยอมรับคือ “...เรามีการบริหารจัดการที่ดี กรรมการมีความโปร่งใส รับผิดชอบงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย และที่สำคัญที่สุดคือ กรรมการและสมาชิกต่างมีคุณธรรมประจำใจทุกคน ที่นี้ต้องการฝึกฝนให้คนได้มีความซื่อสัตย์ในการส่งสัจจะ การส่งคืนเงินกู้ ไม่ใช่ต้องการฝากสัจจะเพื่อประสงค์ที่จะกู้เพียงอย่างเดียว การกู้เงินจึงไม่ใช่กิจกรรมหลักของกลุ่มเรา หากเป็นการสอนให้รู้จักออมที่ละเล็กละน้อย ตามกำลังที่สมาชิกจะสามารถออมได้ เงินสัจจะที่เก็บได้เดือนละ 12,800 บาท จึงไม่ใช่เงินมากมายอะไร แต่นั่นคือ สัจจะที่สมาชิกทุกคนได้ให้คำสัตย์ไว้ต่อกัน...” การทำงานออมทรัพย์ที่สำคัญคือ ความสามัคคี อันหมายถึงตัวกรรมการ สมาชิก และทุกคนในชุมชน ต้องมีความคิดตรงกันเคารพในตนเองและหมายถึงตัวกรรมการ สมาชิก และทุกคน

ในชุมชน ต้องมีความคิดตรงกันเคารพในตนเองและเคารพในกติกาของกลุ่มและชุมชน การเข้ามาทำงานร่วมกันในกลุ่มทำให้ทุกคนได้ประสบการณ์ที่ดีในการบริหารจัดการ ซึ่งต่อมาได้พร้อมใจกันจัดตั้งร้านค้าศูนย์สาธิตบ้านแดงขึ้น แม้จะมีเงินลงทุนจากกลุ่มออมทรัพย์ฯ ไม่มากนัก แต่เมื่อรวมกับเงินลงทุนของสมาชิกก็เพียงพอที่จะขยายงานร้านค้าได้ ศาลากลางบ้านซึ่งเป็นศูนย์รวมของการเรียนรู้คือสถานที่ขายของ ผนวกกับเงินสวัสดิการของกองทุนหมู่บ้านที่ได้ให้การสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์ในการปรับปรุงศาลาให้กลายเป็นมินิมาร์ตของชุมชน กรรมการซึ่งเสียสละผลักดันมาช่วยดูแล สมาชิกที่ได้ชื่อของราคาถูกลง และสามารถช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายของครอบครัวได้ เหล่านี้คือประสบการณ์อันล้ำค่าที่ส่งผลต่อทุกคนในชุมชน

เมื่ออาชีพที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว รู้จักเก็บออม และใช้จ่ายอย่างมีเหตุมีผล ทำให้หนี้สินที่เคยมีลดน้อยลง และบางส่วนหมดไป ความเป็นอยู่ภายในครอบครัวก็อบอุ่นมากขึ้น เพราะทุกคนทั้งพ่อแม่ลูก ได้อยู่พร้อมหน้ากัน คนในชุมชนได้ช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันและกัน ภาพวิถีชีวิตที่อยู่อย่างพอเพียงจึงปรากฏให้ทุกคนได้เห็นและสัมผัสได้จากผลการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านแต่ที่เป็นเสาหลักสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านแห่งนี้ตลอดไป(สำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน.2549 : 59 - 62)

1.30 ทางเลือกอาชีพ...เกษตรกรท้องถิ่นไทย ปลูกผักปลอดภัยสู่ครัวโลก

ภาพของผู้คนหลายหลากวัย ช่วยกันเก็บผักในแปลงอันเขียวขจีนั้นเป็นที่คุ้นชินของชาวบ้านชุมชนห้วยพระนาน เพราะคนส่วนใหญ่มีอาชีพปลูกผัก ผักเหล่านี้จะถูกกระจายไปยังผู้บริโภคในกรุงเทพมหานครเป็นส่วนใหญ่ แต่ใครจะรู้บ้างว่าเกษตรกรผู้ปลูกผักกว่า ร้อยละ 70 มีสารเคมีตกค้างและยาฆ่าแมลงเป็นประจำ ทำให้วิถีชีวิตของคนปลูกผักย่าแย่ ทำการเกษตรของชุมชนห้วยพระ อ.ดอนตูม จ.นครปฐม จึงไม่ต่างจากวิถีของเกษตรกรอีกมากมายหลายพื้นที่ ซึ่งประสบปัญหาระบบการผลิตที่แม้จะแลกมาด้วยความเสี่ยงของสุขภาพตนเอง แต่ผลผลิตที่ได้กลับไม่มีคุณภาพและขายไม่ได้ราคา จึงต้องหันมาทบทวนวิธีการผลิตของตนเองเพื่อแก้ปัญหาอย่างจริงจัง

ใช้ความรู้...สร้างภูมิคุ้มกัน คู่เกษตรกรวิถีใหม่

เมื่อปี 2545 วิถีชีวิตของเกษตรกรบ้านห้วยพระได้เข้าสู่จุดเปลี่ยนสำคัญ เมื่อไม่อาจทนกับสภาพของการใช้สารเคมีจำนวนมากที่ไม่ช่วยให้ผลผลิตดีขึ้น แต่กลับส่งผลให้สุขภาพของผู้ปลูกลดถอยลง ด้วยผลจากการเข้าไปขอคำปรึกษาจากนักวิชาการที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ทำให้รับรู้ได้ว่า พืชที่ปลูกนั้นไม่เหมาะกับดินที่เสื่อมโทรมจากการใช้สารเคมีมากเกินไป จึงต้องเปลี่ยนชนิดของผักที่ปลูกให้เหมาะสม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกษตรกรคิดได้

ว่า หากต้องเปลี่ยนก็ควรจะเปลี่ยนวิธีการปลูก โดยการลดสารเคมีและปรับปรุงดินให้มีคุณภาพดีขึ้น แนวคิดนี้ก่อเกิดเป็นรูปร่างขึ้น โดยการแนะนำของนักวิจัยให้ทดลองปลูกผักปลอดภัยโดยปรับปรุงรูปแบบการผลิตให้ได้มาตรฐาน GAP (Good Agricultural Practice) เพื่อให้ผลผลิตที่ได้เป็นที่ยอมรับของตลาดผู้บริโภคทั้งในและต่างประเทศ

ความร่วมมือของเกษตรกรผู้ปลูกผัก นักวิชาการ และบริษัทผู้ส่งออกผักจึงเกิดขึ้นในโครงการ พัฒนาคุณภาพและผลิตผักปลอดสารในจังหวัดนครปฐม โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ด้วยปัจจัยที่ว่าพื้นที่จังหวัดนครปฐมมีศักยภาพในการผลิตพืชผลทางการเกษตรสูง ประกอบกับมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกและอยู่ใกล้ศูนย์กลางตลาดภายในประเทศ หากมีการปรับตัวให้ทันต่อการเป็นแหล่งผลิตอาหารที่มีคุณภาพได้ จะทำให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ฉะนั้นการประสานงานระหว่างนักวิจัย บริษัทเอกชนที่ส่งออกผลผลิตทางการเกษตร และเกษตรกรจึงเกิดขึ้น โดยมีนักวิชาการให้ความรู้ บริษัทให้ข้อมูลที่เป็นเงื่อนไขการผลิตผักปลอดภัย ขั้นตอนการควบคุมคุณภาพการผลิต จนในที่สุด เกษตรกรชุมชนห้วยพระสามารถเข้าสู่ระบบการผลิตผักปลอดภัยที่มีคุณภาพ

การปลูกผักปลอดภัยของชุมชนห้วยพระ เน้นการใช้สารเคมีให้น้อยที่สุด มีการตรวจสอบสารเคมีตกค้างทั้งในแปลงผักและผู้ผลิตเองด้วยการตรวจเลือดของเกษตรกรทุกเดือน เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่า ผักที่ส่งออกสู่ผู้บริโภคมีความปลอดภัยจากสารเคมีอย่างแท้จริง การเปลี่ยนวิถีการเกษตรแบบที่คุ้นเคยเข้าสู่วิถีใหม่โดยคำนึงถึงความปลอดภัยของตนเองและผู้บริโภค โดยไม่ใช้สารเคมีอย่างเกินพอดี ทำให้ชีวิตเกษตรกรกลุ่มนี้ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจน ทั้งสุขภาพกายและใจคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

สร้างเครือข่ายขยายผล...ชุมชนผักปลอดภัย

เมื่อเห็นว่าการปลูกผักปลอดภัยสามารถเปลี่ยนชีวิตของเกษตรกรได้จึงมีการรวมกลุ่มในนาม กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรตำบลห้วยพระ ที่มีการขยายเครือข่ายสมาชิกกว่า 50 คน ผลิตผักหลายชนิด อาทิ ผักบุ้ง กะเพรา โหระพา ใบแมงลัก ผักชีฝรั่ง หน่อไม้ฝรั่ง กระเจี๊ยบเขียว ถั่วเหลือง ผักสด ข้าวโพดฝักอ่อน โดยมีตลาดรับซื้อผลผลิตที่แน่นอนเพื่อส่งขายทั้งในและนอกประเทศ ตลาดภายในประเทศที่รับซื้อคือ การบินไทย และซูเปอร์มาร์เก็ตต่าง ๆ ส่วนตลาดต่างประเทศ มีทั้ง ญี่ปุ่น ยุโรป และอเมริกา

ทั้งนี้ ราคาผักที่เกษตรกรได้รับนั้นจะประกันราคาไว้ที่กิโลกรัมละ 10 บาท แต่ละรายจะเก็บผลผลิตได้วันละไม่ต่ำกว่า 100 กก. ทำให้มีรายได้ที่แน่นอนและสม่ำเสมอ “ทำการเกษตรมาทุกรูปแบบแล้ว ทำนา ทำไร่ ทำสวน แต่ไม่เคยมีเงินเก็บเลย แต่ขณะนี้ชุมชนห้วยพระ มีเงินฝากไว้ในธนาคารสหกรณ์ ไม่มีหนี้สิน เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นมาก จากที่เมื่อก่อนถือว่าเป็นชุมชนที่ยากจน

มาก แต่ปัจจุบันเราพึ่งตนเองได้ด้วยการปลูกผักปลอดภัยขาย ใช้ความรู้และประสบการณ์เดิมที่มีบวกกับโอกาสและความรู้ใหม่ ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น สุขภาพก็ดีขึ้นด้วย เพราะเรากินผักที่เราปลูกเองกับมือ” นางสมจิตร ไพรสีม่วง หัวหน้ากลุ่ม ฯ หรือที่เรียกขานกันว่า ป้าแมว เล่าให้ฟังด้วยใบหน้าที่ยิ้ม

นอกเหนือจากผู้บริโภคจะมีความปลอดภัยแล้ว สิ่งสำคัญที่ชุมชนห้วยพระได้รับคือ วิถีชีวิตใหม่ที่ปลอดภัยจากการใช้สารเคมีซึ่งเป็นวิถีที่มีความรับผิดชอบต่อผู้บริโภค ตนเอง และสิ่งแวดล้อม ใช้เหตุผลและความรู้ในการเลือกที่จะประกอบอาชีพ นับเป็นจุดเริ่มต้นที่จะทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองของชุมชนได้ต่อไปในอนาคต การปลูกผักปลอดภัย จึงเป็นทางเลือกที่ชุมชนแห่งนี้เลือกเดินมาอย่างถูกต้อง (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.2549 : 46 - 49)

1.31 สร้างสมดุลให้ชุมชน..หล่อหลอมชีวิตที่พอเพียง

บ้านดอนทอง หมู่ที่ 1 ตำบลดอนข่อย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

บ้านดอนทอง ชุมชนที่สั่งสมวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำหรือชาวลาวโซ่ง ซึ่งมีประเพณีวัฒนธรรมเป็นทุนทางสังคม ช่วยในการกำหนดทิศทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตและความต้องการของคนในชุมชน ผนวกกับความสมัครสมานสามัคคี ความรักใคร่กลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่แสดงออกมาในรูปของกลุ่มองค์กรต่างๆ ที่เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านดอนทองแห่งนี้ ทำให้คำกล่าวที่ผู้คนกล่าวขานด้วยความชื่นชมถึงหมู่บ้านดอนทองคือ ภาพของความเป็นจริงอันงดงามมีเสน่ห์ที่เราๆ ท่านๆ สามารถสัมผัสได้

สันดอนที่ทอดยาวกับเรื่องราวอาชีพที่หลากหลาย

เรื่องราวที่น่าสนใจของชาวดอนทอง ได้ถูกถ่ายทอดผ่านนายสมาน ทองเด็ย ผู้ใหญ่บ้านกับจุดเริ่มต้นนับตั้งแต่ที่บรรพบุรุษของชาวดอนทองได้อพยพมาจากอำเภอยะโฮนจังหวัดเพชรบุรีมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณป่าไผ่ มีต้นไม้หลากหลายนานาพันธุ์ ที่เรียงรายตลอดแนวสันดอนที่ทอดยาวเกือบ 1 กิโลเมตร บริเวณโดยรอบเป็นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับการเพาะปลูก จึงมีอาชีพหลักคือการทำเกษตร แต่ปัจจุบันความเจริญด้านการคมนาคมและเทคโนโลยีด้านต่างๆ ทำให้หมู่บ้านดอนทองมีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย เศรษฐกิจของครอบครัวดีขึ้น หลายอาชีพที่ทำและใช้เองในครอบครัว และถ้าเหลือก็ส่งขายตลาด ไม่ว่าจะเป็นการจักสานที่มีผู้ชำนาญอยู่ไม่น้อย ดายจักสานเครื่องจับปลาที่หนองน้ำในหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้านที่มีชื่อด้านนี้คือ นายเขียน แสนกองแก้ว ซึ่งได้เล่าว่าที่จักสานเก่งและมีฝีมือประณีตเพราะว่าได้รับการสอนจากบรรพบุรุษ ซึ่งในสมัยก่อนในช่วงว่างจากการทำนา พ่อบ้านแทบทุกหลังคาเรือนจะทำการจักสานของใช้ต่างๆ ในครัวเรือน เช่น ทำกระบุง , ตะกร้า, กระจาดสำหรับใส่ปลา ฯลฯ ซึ่งนายเขียนก็ได้ถ่ายทอดการจักสานดังกล่าวให้กับเยาวชนรุ่นหลังๆ เพื่อเป็นการอนุรักษ์มรดกดังกล่าวไว้ ซึ่งนายเขียนกล่าวว่า “...ปัจจุบันเครื่องใช้

ของใช้แทบทุกชนิด มักจะทำจากพลาสติกมีทั่วไปดาษดื่น ถ้าอยากจะทำความประณีต ความคงทนถาวรเป็นเอกลักษณ์ของไทย ต้องกลับมาใช้ของที่มาจากวัสดุธรรมชาติ หวาย ไม้ไผ่ที่ยังคงหาได้ที่บ้านเรา ประการสำคัญเป็นการทำจากมือและผสมความใส่ใจของผู้ทำซึ่งได้ใส่ความคิด ความรู้สึก ลงไปในสิ่งของที่ทำได้ด้วยของเหล่านี้ทำให้มีคุณค่าทางด้านจิตใจ...” อีกหลายอาชีพที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการทำเฟอร์นิเจอร์ตกแต่งบ้าน นับเป็นอาชีพหนึ่งที่ทำรายได้ให้กับครอบครัว การช่วยกันทำงานแต่ละชิ้นให้เสร็จและรายได้แบ่งปันกัน ฝีมือการทำเฟอร์นิเจอร์ตกแต่งบ้านของที่นี่มีชื่อเสียงมาก งานประณีตสวยงามและราคาไม่แพง กลุ่มช่างทำเฟอร์นิเจอร์ตกแต่งบ้าน ซึ่งปัจจุบันได้ถ่ายทอดฝีมือดังกล่าวให้กับคนรุ่นหลัง โดยได้สอนเยาวชนในหมู่บ้าน เริ่มจากให้เป็นลูกมือในงานง่ายๆ ก่อนและค่อยๆ พัฒนามาทำงานที่ยาก

การรีไซเคิลพลาสติก คราวเรือนจะเก็บพลาสติกที่ใส่ของใช้หรือของกินนำมาขายให้กับบ้านนางสาวสมคิด ซึ่งจะทำความสะอาดและแยกเกรดของพลาสติกส่งโรงงานเม็ดพลาสติก ทำให้มีรายได้เสริมไว้ใช้จ่ายในครอบครัว ซึ่งการรีไซเคิลนั้น มีผลทั้งทางตรงและทางอ้อม คือ ทางตรงครัวเรือนมีรายได้เพิ่มขึ้นแม้จะไม่มาก แต่สำหรับบางครอบครัวจะให้ลูกหลานเป็นคนเก็บพลาสติกและรวบรวมมาขาย ได้เป็นค่าขนมไปโรงเรียน ในทางอ้อมเป็นการทำความสะอาดชุมชนด้วย เพราะว่าจะไม่มีเศษพลาสติกต่างๆ ให้เห็นเกล็ดเกลื่อนในหมู่บ้าน ทำให้ชุมชนสะอาดน่าอยู่ขึ้นมาก

อาชีพช่างกลึง-ช่างเชื่อม เป็นอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีรายได้ที่น่าพอใจ กลุ่มอาชีพกลึงและเชื่อมเหล็กจะรับงานทุกประเภท เช่น การทำประตู รั้วบ้าน หน้าต่างบ้าน เหล็กดัดทุกชนิด นายสมชาย มั่นเขตกิจ บอกเล่าว่า “...ถ้าเราตั้งใจทำงานด้วยความประณีต ละเอียด โดยให้คิดว่างานแต่ละ ชิ้นที่เรารับมา เราเป็นเจ้าของ ตั้งใจที่จะทำให้ดีทุกๆ ชิ้น จนเป็นที่ยอมรับว่าถ้าชิ้นงานทำมาจากหมู่บ้านดอนทอง จะมีผิดหวัง ทำให้กลุ่มอาชีพที่นี่มีงานต่อเนื่องตลอด มีรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวให้อยู่อย่างสบาย และไม่ต้องไปหางานทำนอกพื้นที่ ทำให้ครอบครัวอบอุ่นดี...” และอีกเสียงที่สนับสนุนคือนายเสริม ศรีช่วย เจ้าของกิจการ โรงหล่ออลูมิเนียม ซึ่งเป็นอะไหล่อลูมิเนียม ส่วนประกอบของรถมอเตอร์ไซด์ เช่น เบรก เกียร์ และชิ้นส่วนอื่นๆ ได้ ช่วยสนับสนุนคนหนุ่มสาวของบ้านดอนทองที่จบการศึกษาภาพบังคับแล้วไม่ได้เรียนต่อ ได้มีอาชีพที่มั่นคง ไม่ต้องออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน พร้อมสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีโดยกำหนดกฎเกณฑ์ห้ามทุกคนเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดทุกชนิดโดยเด็ดขาด และให้ช่วยกันสอดส่องดูแลกันเอง ทำให้ชุมชนนี้ไม่มียาเสพติดเข้ามาเกี่ยวข้อง

นอกจากอาชีพซึ่งคนในหมู่บ้านเป็นสมาชิก หรือทำงานในสถานประกอบการ ยังมีอาชีพดั้งเดิมคือการทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และมีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้กินเองทุกบ้าน และบางครอบครัวยังหาปลาตามลุ่มน้ำในหมู่บ้าน บางครั้งหาได้มากก็ยิ่งเหลือขาย บางครอบครัวเลี้ยงกุ้ง

เป็นอาชีพหลัก โดยมีการผสมอาหารเพื่อเลี้ยงกุ้งเอง เป็นการประหยัดรายจ่าย และขายให้กับผู้เลี้ยง กุ้งรายอื่นอีกด้วย ซึ่งอาชีพนี้ก็จะสร้างรายได้ที่ดีให้กับครอบครัว และบ้านที่เลี้ยงกุ้งแทบทุกบ้านจะ ปลูกพืชต่างๆ ไว้ที่ขอบบ่อเลี้ยงกุ้งเช่น มะละกอ มะเขือ พริก ฯลฯ ซึ่งนอกจากจะให้ความร่มรื่น ดู สวยงามแล้ว ยังมีพืชผักไว้บริโภคในครัวเรือน ส่วนที่เหลือมากพอก็นำไปจำหน่าย ทำให้มีรายได้ เพิ่มขึ้น และมีการลดต้นทุน โดยการรณรงค์ให้คนในชุมชนได้มีการใช้ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมักชีวภาพ แทนการใช้ปุ๋ยเคมีอีกด้วย โดยมีวัดดอนทองเป็นสถานที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการปลูก สมุนไพรนานาชนิดและใช้ปุ๋ยอินทรีย์มาโดยตลอด

ออมทรัพย์เป็นทุน แปรรูปผ้าเป็นรายได้เสริม...

กลุ่มเศรษฐกิจที่สำคัญในชุมชน ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านดอนทอง ที่จัดตั้ง เมื่อปี 2536 กฎ กติกาที่ถูกกำหนดโดยสมาชิกกลุ่ม กับความเข้มงวดของการส่งใช้เงินคืนของ สมาชิก การยึดถือในสัจจะ ไม่ว่าจะเป็นการส่งเงินสัจจะรายเดือน การส่งเงินกู้รายเดือนให้ตรงตาม เวลา ความโปร่งใสของคณะกรรมการ การจัดทำบัญชีที่ถูกต้องเป็นปัจจุบัน การขยายกิจกรรมโดย การ จัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาดโดยนายสมชาย สิบเอง ประธานศูนย์สาธิตการตลาดบ้านดอนทอง เล่าว่า “...ความคิดในการพูดคุยกับคณะกรรมการของกองทุนหมู่บ้าน ถึงปัญหาของชาวดอนทองที่ ต้องซื้อของใช้ในราคาที่แพง จากการที่มีศูนย์สาธิตการตลาดของหมู่บ้าน ถึงปัญหา ของชาวดอนทองที่ต้องซื้อของใช้ในราคาที่แพง จากการที่มีศูนย์สาธิตการตลาดของหมู่บ้าน มีสมาชิกของศูนย์ มาซื้อสินค้ากันตลอดเวลา ส่วนมากเป็นสินค้าที่มีความจำเป็นที่ใช้ในครัวเรือนเช่น อาหารแห้งชนิด ต่างๆ น้ำดื่ม เพราะว่าที่นี้ขายของในราคาที่ถูกกว่าร้านค้าปลีกทั่วไป และเมื่อสมาชิกมาซื้อของ มากๆ เราจะมีบัญชีลงการใช้บริการไว้ สิ้นปีมีการปันผลคืนกำไรให้กับสมาชิกอีก นับว่าเป็นการ ดำเนินงานที่ดีอย่างหนึ่ง...”

กลุ่มผลิตภัณฑ์ผ้าภูมิปัญญาลาวโซ่ง หรือที่หลายคนรู้จักในชื่อเดิมว่า กลุ่มทอผ้าและแปร รูปผลิตภัณฑ์จากสิ่งทอ เริ่มดำเนินการเมื่อปี พ.ศ. 2541 ด้วยแรงบันดาลใจที่ต้องการอนุรักษ์งาน หัตถกรรมที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนที่มีความสวยงามโดดเด่นเฉพาะตัวของไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) การรวมกลุ่มกันลงหุ้น นำไปซื้อวัตถุดิบและอุปกรณ์การผลิตทอผ้าฝ้ายพื้นบ้าน (ลายแดงโม่) ผ้า มัดหมี่ และผ้าพื้นจากไหมประดิษฐ์ จากนั้น นางสาววิวรรธ สิบเอง ประธานกลุ่มฯ ได้ริเริ่มแปร รูปเป็นผลิตภัณฑ์อื่น ๆ เช่น หมอนเพื่อสุขภาพ หมอนรูปต่างๆ กระเป๋าผ้ารูปทรงต่างๆ ของใช้ของ ประดับที่ทำจากผ้าเกือบทุกชนิด โดยการผลิตนั้นได้นำภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวไทยทรงดำมา สอดแทรกเช่น การนำดอกเป็ยมาประดับหน้าหมอนอิง ซึ่งการทำดอกเป็ยนั้นต้องเย็บด้วยมือ และนำมาตกแต่งชุดตัดเย็บของผู้หญิง การผลิตรูปแบบใหม่ๆ เช่น ทำซองใส่แว่นตา ซองใส่

โทรศัพท์มือถือ กระเป๋าใส่เศษสตางค์ซึ่งทำเป็นแบบพวงกุญแจ จึงได้รับความสนใจจากบุคคลทั่วไป มี ยอดจำหน่ายที่สูงขึ้นเรื่อยๆ มีรายได้เพิ่มขึ้น ทำให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

จะเห็นได้ว่ากลุ่มกิจกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างมีเหตุผล และมุ่งสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตให้แก่ ชุมชน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ที่สอนให้คนในชุมชนรู้จักออม รู้จักการใช้เงินอย่างประหยัด และเหมาะสม เป็นที่พึ่งของคนในชุมชนในด้านการเงิน การจัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาดทำให้คนใน ชุมชนได้รู้จักที่จะใช้จ่ายให้เป็นและให้รู้จักที่จะมีการลงทุนเข้าหุ้นเพื่อเป็นพื้นฐานในการบริหาร การใช้จ่ายเงิน ในส่วนของกลุ่มผลิตภัณฑ์ผ้าภูมิปัญญาลาวโซ่งนั้น ทำให้คนในชุมชนได้นำภูมิ ปัญญาอันเป็นเอกลักษณ์ประจำถิ่นของตนเองมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

สร้างสมดุลให้ชุมชน หล่อหลอมด้วยศาสนาและวัฒนธรรม

ภาพสะท้อนอาชีพอันหลากหลายที่สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน ที่คงดำเนินอยู่ภายใต้ หลักความพอเพียงทั้งในด้านความพอประมาณ และเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันไปในตัว โดยจะเห็นได้ จากอาชีพของแต่ละครอบครัว การทำการเกษตร และการเลี้ยงสัตว์ สะท้อนถึงความรอบคอบและมี เหตุผลในการดำเนินชีวิต ความขยันขันแข็ง คือตัวกระตุ้นให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง การสร้าง สมดุลให้ชุมชนไม่ให้กลายเป็นชุมชนวัตถุนิยม ที่ให้ความสำคัญกับเงินตราหลงลืมวิถีชีวิตดั้งเดิม เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่จะช่วยจุดรั้งให้เกิดสมดุลภายในชุมชนได้แก่ ระบบเครือญาติ และเผ่าพันธุ์ วัฒนธรรมประเพณี ชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธ มีวัดคอนทองเป็นศูนย์กลางในการรวมจิตใจ ความศรัทธา และการเผยแพร่ศาสนาจะมีการอบรมและนั่งวิปัสสนาให้แก่บุคคลทั่วไป สถานศึกษา ทั้งภายในตำบล อำเภอ จังหวัด และจังหวัดใกล้เคียงนำนักเรียน นักศึกษามอบรมในด้านการปฏิบัติ ทำให้มีความเป็นอยู่อย่างสงบมีความสุข และอยู่ได้อย่างปกติสุข ท่ามกลางกระแสความ เปลี่ยนแปลงที่เข้ามากระทบ อันเป็นเครื่องยืนยันหนทางไปสู่วิถีชีวิตความพอเพียงที่ทุกชุมชน บรรรณาได้ในที่สุด (สำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน.2549 : 71 - 75)

1.32 รวมกลุ่ม...พึ่งตนเอง...ชีวิตที่พอเพียง

บ้านถ้ำสนุก หมู่ที่ 5 ตำบลบ้านนา อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

แม้ว่าสภาพพื้นที่ของชุมชนบ้านถ้ำสนุกจะเปลี่ยนแปลงไปจากเมื่อครั้งอดีตอย่างเห็นได้ชัด แต่ภาพความเอื้ออาทร การช่วยเหลือ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การร่วมแรงร่วมใจในการดำเนิน กิจกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง อันนำไปสู่วิถีชีวิตที่พอเพียงของชาวถ้ำสนุกที่ชวนให้เราทั้งหลายได้คอย ติดตามความเป็นไปของชุมชนแห่งนี้

รู้จักบ้านถ้ำสนุก

บ้านถ้ำสนุก หมู่ 5 ตำบลบ้านนา อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของตัวเมืองชุมพร ห่างจากศาลากลางจังหวัดประมาณ 15 กิโลเมตร โดยเดินทางจากสี่แยกปฐมพรไปทางจังหวัดระนองประมาณ 4 กิโลเมตร จะถึงทางแยกเข้าสู่หมู่บ้าน บ้านถ้ำสนุกแบ่งการปกครองออกเป็น 7 เขต มีสมาชิก 155 ครัวเรือน รวมชาวถ้ำสนุกจำนวน 565 ชีวิต สภาพพื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขาและมีพื้นที่บางส่วนอยู่ริมแม่น้ำชุมพร ชาวถ้ำสนุกส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพทำการเกษตรเป็นหลัก

หมู่บ้านแห่งนี้มีประวัติศาสตร์เล่าขานสืบทอดกันมายาวนานนับร้อยปี เนื่องจากหมู่บ้านเป็นที่ตั้งของถ้ำสนุกสุขารมย์ ซึ่งเชื่อกันว่าน่าจะเป็นที่พำนักชั่วคราวของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ภายในถ้ำพบเศษภาชนะดินเผา และที่ผนังถ้ำบางส่วนมีการเขียนภาพเกี่ยวกับพุทธประวัติ และมีพระพุทธรูปปูนปั้นประดิษฐานอยู่ในถ้ำอีกร่วม 20 องค์ นอกจากนี้ถ้ำสนุกยังเป็นตำนานกรูสมบัติสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 อีกด้วย

รวมกลุ่ม...พึ่งตนเอง

แม้ว่าบ้านถ้ำสนุกจะตั้งอยู่ไม่ห่างจากตัวเมืองมากนัก แต่การเดินทางค่อนข้างลำบากต้องใช้วิธีเดินเท้าหรือม้า ผ่านสะพานไม้แขวนด้วยลวดสลิง ข้ามแม่น้ำชุมพรเข้าสู่ตลาดในตัวเมือง วิถีชีวิตของชาวถ้ำสนุกจึงเป็นการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน เป็นการพึ่งพาตนเอง นางอุไร รอดอำพิศ หนึ่งในคณะกรรมการหมู่บ้านสะท้อนภาพชุมชนถ้ำสนุกให้ฟังว่า “...แต่ก่อนจะออกไปไหนก็ลำบากไม่มีรถราต้องเดินข้ามแม่น้ำชุมพรในช่วงฤดูน้ำหลากจะข้ามสะพานแขวน ฤดูแล้งน้ำแห้งก็เดินผ่านแม่น้ำได้เลยชาวบ้านที่นี่จึงทำนา ปลูกพืชผักเลี้ยงสัตว์ไว้กินกันเอง เป็นการทำสวนแบบโบราณที่ปลูกทุกอย่างที่กินได้ไว้ในสวน พืชผัก หนาก มะพร้าว ผลไม้ต่างๆ สังคมที่นี่จึงเป็นเหมือนสังคมปิดเพราะการเดินทางไปมาไม่สะดวกชาวถ้ำสนุกจึงมีความรักและผูกพันกันเอื้อเพื่อเอื้อเผื่อช่วยเหลือกันเหมือนญาติพี่น้อง เวลามีงานในไร่นานาก็จะตามแรงลงแขก ว่างจากงานในไร่นาก็จะรวมกลุ่มปรึกษารื้อกัน...”

“...เดี๋ยวนี้ไปไหนมาไหนสะดวก มีสะพานคอนกรีตข้ามแม่น้ำชุมพร ถนนก็ลาดยางตลอดสาย...” อุไร รอดอำพิศ กล่าวเสริมจากการเดินทางที่สะดวกมากขึ้น ทำให้วิถีของชาวถ้ำสนุกเปลี่ยนแปลงไปมาก คนรุ่นใหม่ไม่นิยมทำนาเนื่องจากขาดแคลนน้ำ สินค้าจากภายนอกเข้าสู่ชุมชนมาก ค่าใช้จ่ายในครอบครัวและการลงทุนประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น แต่ความเอื้ออาทร ความร่วมมือร่วมแรงกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนยังคงมีให้เห็น จากสภาพพื้นที่และสภาพที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ชาวถ้ำสนุกพยายามที่จะดำรงรักษาวัฒนธรรมและการพึ่งตนเองของชุมชนให้คงอยู่ตลอดไป ด้วยการรวมกลุ่มกันดำเนินกิจกรรมเพื่อการพึ่งพาตนเอง

รวมกันออมเงิน เป็นจุดเริ่มต้นที่ชาวถ้ำสนุกคิดที่จะพึ่งตนเอง สถาพร สุบรรพต ผู้ใหญ่บ้าน กล่าวไว้ว่า “...การออมเงินถือเป็นจุดเริ่มสำคัญของการพึ่งตนเองของชุมชน เมื่อชุมชนมีทุนแล้ว ก็จะ สามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อการพึ่งพาตนเองได้...” ชาวถ้ำสนุกจำนวน 38 คน จึงรวมตัวกัน ออมเงินโดยจัดตั้ง กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ขึ้น เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2526 รวมเงินออมครั้ง แรก 1,770 บาท จากกลุ่มเล็กๆ ที่มีความเอื้ออาทร ช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิก ทำให้ชาวถ้ำสนุกเห็น ถึงความสำคัญของการออมเงิน และเข้าร่วมออมเงินกับกลุ่มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 669 คน รวมเงินออมของชุมชนถ้ำสนุก จำนวน 6,234,952 บาท

รวมกันซื้อ จากสภาพพื้นที่ที่เปลี่ยนไป ชาวถ้ำสนุกหันมาทำสวนยางพารา สวนปาล์มสวน ทูเรียนเป็นอาชีพเพื่อสร้างรายได้แก่ครอบครัว ทำให้มีรายจ่ายในการลงทุนประกอบอาชีพเป็น จำนวนมาก เนื่องจากต้องเข้าไปซื้อสินค้าในตัวเมืองในลักษณะต่างคนต่างซื้อ ชาวถ้ำสนุกจึงใช้ ประสิทธิภาพ การรวมกลุ่มกันออมเงิน มารวมกลุ่มกันซื้อเพื่อลดค่าใช้จ่ายและสามารถต่อรองราคา ได้ โดยการจัดตั้ง ศูนย์สาธิตการตลาด ขึ้นเพื่อรวมกันซื้อสินค้าอุปโภค-บริโภค และปัจจัยการผลิต รวมถึงน้ำมันเชื้อเพลิง มาจำหน่ายให้กับสมาชิกและชุมชนทำให้ไม่ต้องเดินทางไปซื้อสินค้านอก พื้นที่ที่มีราคาแพงและเมื่อถึงสิ้นปีก็มีการปันผลกำไรกลับคืนให้แก่สมาชิกอีกด้วย

รวมกันผลิต จากประสิทธิภาพการออมเงินทำให้ชาวถ้ำสนุกมีความมั่นใจในการพึ่งพา ตนเองมากขึ้น ความพยายามที่จะพึ่งตนเอง ทำให้เกิดการรวมกลุ่มสร้างอาชีพต่างๆ เพื่อแก้ไข ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน และเพื่อส่งเสริมสร้างรายได้แก่ชุมชนจึงเกิดขึ้น โดยเน้นเรื่องการออม เป็นจุดเริ่มดำเนินการกลุ่ม กลุ่มแปรรูปผลไม้ เริ่มดำเนินการในปี 2543 เพื่อแก้ไขปัญหาผลไม้ล้น ตลาด และการกดราคาของพ่อค้าคนกลาง ชาวสวนทุเรียนในชุมชนถ้ำสนุกจึงรวมตัวกันนำผลไม้ที่ มีในชุมชนได้แก่ ทุเรียน กล้วยเล็บมือนาง มาแปรรูปเพื่อชะลอการขายผลผลิตและเพิ่มมูลค่าให้กับ ผลผลิต กลุ่มประมงน้ำจืด ก่อตั้งเมื่อปี 2544 โดยรวมกลุ่มผู้สนใจจำนวน 56 คน ร่วมลงทุนและ รวมกันออมเงินเป็นรายเดือนๆ ละ 100 บาท เพื่อ เป็นทุนหมุนเวียนของกลุ่มให้สมาชิกกู้ยืมไปจุด บ่อเลี้ยงปลา กบ ไข่บริโภคในครัวเรือน และสร้างรายได้สู่ครัวเรือน โดยนำส่วนที่เหลือไปขายให้กับ คนในชุมชน ปัจจุบันมีการส่งเสริมให้สมาชิกจัดหาพ่อแม่พันธุ์ปลา กบ มาเพาะเพื่อเลี้ยงเองและ จำหน่ายให้แก่ผู้สนใจต่อไป กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ จากสภาพการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ทำให้วิถีการผลิตเพื่อบริโภคในชุมชนต่างๆ เปลี่ยนเป็นเพื่อการค้า การใช้ สารเคมีเพื่อพืชผักสวยงามขายได้ราคาโดยไม่ใส่ใจต่อผู้บริโภค จึงรวมกลุ่มกันผลิตผักปลอดสารพิษ ขึ้น โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านนาจำนวน 100,000 บาท ให้ สมาชิกกู้ยืม ไปปลูกผัก โดยใช้สารเคมีให้น้อยที่สุดเพื่อความปลอดภัยของผู้บริโภค ทำให้ผลผลิตได้ ราคาดีเนื่องจากเป็นผักปลอดสารพิษปัจจุบันมีการส่งเสริมให้สมาชิกใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพและใช้

สมุนไพรรักษาโรคไข้มาลาเรีย กลุ่มผลิตเครื่องแกง จัดตั้งเมื่อ ปี 2547 เป็นการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุในหมู่บ้านปลูกพืชผักสมุนไพรที่ใช้ในการทำเครื่องแกงมาจำหน่ายให้กับกลุ่ม โดยการสนับสนุนทุนจากกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนหมู่บ้านส่วนหนึ่ง และการระดมหุ้นจากสมาชิกกลุ่มอีกส่วนหนึ่ง เพื่อเป็นทุนในการปลูกพืชที่เป็นส่วนผสมของเครื่องแกง เช่น ข่า ตะไคร้ ขมิ้น พริก กระชาย เป็นต้น แล้วนำมาขายให้กับกลุ่มเพื่อผลิตเครื่องแกงต่างๆ โดยไม่เจือปนสีและสารกันบูด เพื่อความปลอดภัยของผู้บริโภคในชุมชน

รวมกันช่วยเหลือ ว่าสภาพพื้นที่ สภาพสังคมของชุมชนถ้าสนุกจะเปลี่ยนแปลงไปแต่ภาพการดำเนินชีวิตที่เต็มไปด้วยความรัก ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกันของชาวถ้าสนุกในอดีตยังคงแจ่มชัดในความทรงจำ และความพยายามที่จะรักษาวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนให้คงอยู่ ตามแรงลงแขก เป็นการช่วยเหลือกันระหว่างผู้ประกอบอาชีพเหมือนกัน เช่น การลงแขก แต่งแขนงทุเรียน โยงลูก โยงกิ่งทุเรียน การลงแขกเก็บเมล็ดกาแฟ แต่งแขนงกาแฟ เป็นต้น ฅาปนกิจสงเคราะห์ เป็นการช่วยเหลือครอบครัวผู้เสียชีวิต โดยการจัดตั้งกลุ่มฅาปนกิจสงเคราะห์ ขึ้นในปี 2541 มีสมาชิกจำนวน 258 คน จะเก็บเงินจากสมาชิกคนละ 50 บาท เพื่อช่วยเหลือครอบครัวสมาชิกที่เสียชีวิต ปลูกป่ารักษาธรรมชาติ ชุมชนบ้านถ้าสนุกมีพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้านเดิมเป็นป่าหญ้าคาใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย ปัจจุบันชาวบ้านได้ร่วมกันรณรงค์ให้มีการปลูกต้นไม้ เพื่อจัดเป็นสวนป่าเฉลิมพระเกียรติ สร้างความร่มรื่น แก่ชุมชน และเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอีกทางหนึ่ง พัฒนาลิ่งแวดล้อม ชาวถ้าสนุกจะร่วมแรงร่วมใจกันดูแล และพัฒนาสภาพแวดล้อมต่างๆ ในชุมชนสม่ำเสมอ เช่น การพัฒนาถนน แม่น้ำลำคลอง ให้มีความสะอาด และมีสภาพที่พร้อมใช้งาน ได้ตลอดเวลา นอกจากนี้ยังมีการจัดเก็บขยะมูลฝอยที่ถูกสุขลักษณะ โดยรับบริการการจัดเก็บขยะ จากองค์การบริหารส่วนตำบล หากครัวเรือนใดมีขยะน้อยก็จะทำลายโดยการฝังกลบเพื่อป้องกันการเกิดปัญหามลพิษในชุมชน

รวมกันสืบสาน ถ้าสนุก..หมู่บ้านเล็กๆ ที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน ผู้คนในชุมชนมีความรักใคร่สามัคคี ช่วยเหลือ พึ่งพากันเหมือนญาติพี่น้อง ชาวถ้าสนุกเป็นไทยพุทธ และมีประเพณีวัฒนธรรมเป็นทุนทางสังคมดั้งเดิมที่เปรียบเสมือนภูมิคุ้มกันของชุมชนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้ชุมชนมีความรักต่อกัน ในทุกปีสมาชิกชาวถ้าสนุกจะร่วมกันสืบสานวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน ได้แก่ การจัดกิจกรรมการเทศน์มหาชาติ การสวดกลางบ้าน การขึ้นเบญจาผู้สูงอายุ กิจกรรมวันแม่ กิจกรรมวันสงกรานต์ ประเพณีการแข่งขันเรือ การทอดกฐิน เป็นต้น

รวมกันปกป้อง นอกจากการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอาชีพ รายได้แก่สมาชิกชาวถ้าสนุก และการพัฒนาสภาพแวดล้อมในชุมชนแล้ว ยังมีการจัดตั้งผู้รับผิดชอบในการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อย และความปลอดภัยในทรัพย์สินของชุมชน นอกจากนี้ชาวถ้าสนุกได้ร่วมฝึกอบรม อบรม อปพร. ตำบล

บ้านนา ฝึกอบรมการดับเพลิง ฝึกอบรมลูกเสือชาวบ้าน และที่สำคัญชาวถ้ำสนุกได้ฝึกกำลังกันต่อต้านยาเสพติด สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นความพยายามที่จะให้ชุมชนถ้ำสนุกอยู่อย่างสงบ และมีความสุข

รวมกันเรียนรู้ จากความพยายามในการรวมกลุ่มเพื่อพึ่งตนเอง ทำให้ชุมชนบ้านถ้ำสนุกเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ชุมชนอื่นๆ ทั้งในจังหวัดชุมพร และจังหวัดต่างๆ มีชุมชน องค์กรต่างๆ เข้ามาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมาก แต่ชาวถ้ำสนุกก็มิได้หยุดนิ่งหรือปิดกั้นตัวเองที่เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ไม่ว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน ในชุมชน หากใครมีโอกาสดำเนินการฝึกอบรม ได้ความรู้ใหม่ๆ มา ก็จะถ่ายทอดให้เพื่อนๆ ชาวถ้ำสนุกทราบ การเชิญวิทยากรภายนอกมาให้ความรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับกลุ่ม องค์กร ชุมชนที่มาศึกษาดูงานในชุมชน

รวมกันคิด นอกจากกิจกรรมดังกล่าวข้างต้นแล้ว ชาวถ้ำสนุกยังร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน เพื่อพัฒนาชุมชน ให้เป็นชุมชนแห่งการพึ่งตนเองที่แท้จริงอันจะนำไปสู่วิถีที่พอเพียง ชาวถ้ำสนุกกำหนดแผนชุมชนขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่ยังมีอยู่ในชุมชน โดยขณะนี้กำลังดำเนินการสร้างโรงงานผลิตปุ๋ยชีวภาพ เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกชาวถ้ำสนุกใช้ผลิตปุ๋ยชีวภาพ เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกชาวถ้ำสนุกใช้ผลิตปุ๋ยชีวภาพ เป็นการลดต้นทุนการผลิต สร้างโกดังสินค้าเพื่อเป็นสถานที่เก็บปุ๋ย และใช้เป็นสถานที่รับซื้อ-ขาย ผลผลิตทางการเกษตรของสมาชิกชาวถ้ำสนุก นอกจากนี้ยังมีโครงการสร้างโรงงานผลิตน้ำดื่ม เพื่อผลิตน้ำดื่มสะอาดให้กับชุมชน และการพัฒนาถ้ำสุขารมย์ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว และเป็นที่ย้ายสินค้าน้ำของชุมชน

บ้านถ้ำสนุก.. จากชุมชนเล็กๆ ที่สมาชิกมีความรักใคร่สามัคคี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ร่วมแรงร่วมใจกันสร้างกิจกรรมเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน และดำเนินการด้วยความรอบคอบ อย่างมีเหตุมีผล ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้แม้เวลาและสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป แต่ชุมชนถ้ำสนุกจะยังคงสามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยแรงใจแรงกายของชาวถ้ำสนุกด้วยกัน

การดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท มีเหตุผล การใช้กิจกรรมต่างๆ เพื่อดึงดูดให้สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อการพึ่งตนเองตามความสนใจ การบริหารจัดการกลุ่มที่เหมาะสมกับสถานการณ์และฐานะของตนเอง ความร่วมแรงร่วมใจของชุมชนเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี การช่วยเหลือเกื้อกูล การเห็นอกเห็นใจกันของชุมชนถือเป็นวิถีชีวิตแบบพอเพียงที่ชาวถ้ำสนุกถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน (สำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน.2549 : 76 - 81)

จากการสังเคราะห์เอกสาร จากชุมชนตัวอย่าง ที่ใช้แนวคิดและเศรษฐกิจพอเพียงในการรวมกลุ่ม ทั้ง 32 ชุมชน สามารถสรุปเงื่อนไขในการดำรงอยู่ได้ ดังนี้

ปัจจัยพื้นฐานของชุมชน ได้แก่

1. ทูทางสังคม

ทูทางสังคมถือเป็นปัจจัยภายในที่ปรากฏอยู่ในชุมชนแต่ละชุมชนเอง ซึ่งก่อให้เกิดพลังความร่วมมือที่จะขับเคลื่อนชุมชนเพื่อแก้ไขและพัฒนาให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ซึ่งทูทางสังคมดังกล่าวแบ่งออกเป็น

1.1 ทูทางมนุษย์ ต้องเริ่มจากผู้นำ และ ชาวบ้านในชุมชน มีความรักใคร่ ไว้เนื้อเชื่อใจ มีน้ำใจและเอื้ออาทรเพื่อนมนุษย์ มีความเชื่อในระบบคุณค่า และหลักศีลธรรมที่ดี เช่น มีคุณธรรม มีวินัย ความซื่อสัตย์ จิตสำนึกสาธารณะ ฯลฯ

1.2 ทูทางสถาบัน กลุ่ม / เครือข่าย ต้องมีความเป็นปึกแผ่น ร่วมคิด ร่วมทำ มีความเป็นชุมชน ซึ่งได้แก่ สถาบันทางศาสนา สถาบันการเมือง สถาบันการศึกษา รวมทั้งองค์กรต่าง ๆ เช่น องค์กรพัฒนาภาคเอกชน องค์กรชุมชน ชมรม อาสาสมัคร สื่อมวลชน สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก

1.3 ทูทางวัฒนธรรม มีความเชื่อ มีจิตสำนึก มีวัฒนธรรมประเพณียึดโยงกัน ทำให้คนอยู่รวมเป็นกลุ่ม

2. ทูทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทูทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึง ทำเลที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ในภูมิประเทศที่สภาพทางภูมิศาสตร์อุดมสมบูรณ์ หรือยังสามารถอนุรักษ์ พื้นฟู ทรัพยากรเหล่านั้นให้เป็นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชนได้ รวมทั้งการเข้าถึงหรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนด้วย

3. ทูทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี

ทูทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี ซึ่งหมายถึง องค์กรความรู้ที่เป็นทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้ที่เป็นนวัตกรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีอยู่ในชุมชน และมีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในชุมชนเองและจากการยอมรับจากภายนอก

4. นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก

นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก หมายถึง กระบวนการทางนโยบายจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน จากภายนอกชุมชน ที่ได้ถูกนำไปใช้ในชุมชน หรือท้องถิ่นซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของการดำเนินการตามแผนงาน / ยุทธศาสตร์ หรือการทำโครงการต่าง ๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อโดยตรงชุมชนท้องถิ่น

2. ผลการศึกษาบริบทชุมชน และการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ

2.1 ผลการศึกษาบริบทชุมชนตำบลคอนกลอย

2.1.1 บริบทชุมชนตำบลคอนกลอย

ประวัติความเป็นมา

ชุมชนตำบลคอนกลอย สันนิษฐานได้ว่า มีเชื้อชาติมอญอาศัยปะปนอยู่มาแต่เดิม สังเกตได้จากวัฒนธรรม การสร้างเสาชิงช้าประจำศาสนสถานในชุมชนซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของคนเชื้อชาติมอญ เช่น ที่วัดขุนจัด และวัดแก่นิ้ว

ส่วนที่วัดคอนกลอยมีความเป็นมาตามคำบอกเล่า ของกำนันหลาบ ทิพรังษี ที่ปรากฏในหนังสือบ้านนาเมืองของศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่น โรงเรียนหนองขาหย่างวิทยาว่า “ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเกิดสงครามพม่ายกกองทัพมาทำศึกกับไทย กองทัพตีกรุงศรีอยุธยาแตก ผู้คนแตกหนีกระแสน้ำเช่นเข้าไปในที่ต่าง ๆ พระภิกษุรูปหนึ่งชื่อ หลวงพ่อจัน ซึ่งเป็นพระภิกษุชาวกรุงศรีอยุธยา ในขณะนั้น ได้หนีกองทัพพม่ามาตามลำพังจากการบอกเล่าว่า ท่านเป็นพระภิกษุผู้เรืองวิชารูปหนึ่ง ท่านได้เดินทางมาเรื่อยจนมาถึงพื้นที่บ้านคอนกลอยปัจจุบัน ขณะนั้นไม่มีบ้านเรือน พบพื้นที่เหมาะสมเต็มไปด้วยพืชพรรณธัญญาหาร โดยเฉพาะต้นกลอย จึงพำนักยึดป่ากลอยแห่งนี้เป็นที่อยู่อาศัยต่อไป เมื่อสงครามสงบลงท่านได้เดินทางกลับไปยังกรุงศรีอยุธยา ชักชวนญาติพี่น้องของท่านอพยพมาตั้งบ้านเรือนที่ป่ากลอยแห่งนี้ และตั้งชื่อบ้านนี้ว่า “บ้านคอนกลอย” พระภิกษุจันก็ได้ตั้งวัดขึ้นบริเวณบ้านคอนกลอยนี้ตั้งชื่อว่า “วัดคอนกลอย” ตามชื่อบ้านเช่นกัน ต่อมาชาวบ้านเหล่านี้มีลูกหลานสืบต่อกันมา มีผู้คนมากขึ้นเป็นหมู่บ้านใหญ่

สำหรับวิชาอาคมหรืออิทธิปาฏิหาริย์ของหลวงพ่อกัน ที่เล่าสืบต่อกันมาหลายชั่วคนว่า ท่านเคยแสดงให้เห็นปรากฏว่า เมื่อครั้งข้าศึกซึ่งเป็นกองทัพพม่า ยกกำลังไล่ติดตามคนไทยที่อพยพหนี ร่นขึ้นมาพบชาวบ้าน ชาวบ้านได้หนีไปขอพึ่งบุญญาธิการของหลวงพ่อกัน ท่านจึงให้ชาวบ้านทุกคนนั่งลง แล้วท่านก็เอากะลาครอบหัวชาวบ้านทุกคนกำชับมิให้ยื่นขึ้น ทำเช่นนี้จะไม่มีใครเห็น และไม่มีอันตราย หลวงพ่อกันใช้วิชาอาคมช่วยชาวบ้านจนรอดพ้น

เหตุการณ์ที่กองทัพพม่าเข้ามาราวี้ในชุมชนตรงกับคำบอกเล่าของผู้อาวุโส ว่าแต่ก่อนนี้ สมัยพม่ามาทำศึก พวกทหารพม่าได้ระดมกำลังพลชนิดินมาถมลำน้ำทำให้ลำน้ำตื้นเขิน ส่งผลกระทบให้น้ำเปลี่ยนทางเดินไปในที่สุด ซึ่งมีความสอดคล้องกันกับเอกสารประวัติจังหวัดอุทัยธานี

ที่ระบุไว้ว่า... ต่อมาเมื่อลำห้วยที่มีอยู่แห่งแล้งลงใช้การไม่ได้เนื่องจากน้ำเปลี่ยนทางเดิน...เกี่ยวกับทางเดินของลำน้ำแก่นี้ พอจะสันนิษฐานจากขนาดและระยะห่างของต้นยางกับไม้ยืนต้นขนาดใหญ่อื่นๆ ได้บ้าง ซึ่งที่ตั้งและความกว้างของลำน้ำสามารถอนุมานได้จากการสังเกตต้นยางกล่าวคือ หากต้นยางขึ้นตรงไหนแสดงว่า พื้นที่แต่เดิมนั้นเป็นพื้นดินที่อยู่ใกล้ทางเดินของลำน้ำแก่นี้ เพราะไม้ยางมักจะขึ้นใกล้ ๆ กับลำน้ำหรือแม่น้ำดังจะเห็นได้จากชื่อเรียกต้นยางในบางพื้นที่ ซึ่งเรียกกันว่า “ยางแม่น้ำ” ในทางตรงกันข้ามถ้าหากบริเวณใดเป็นเส้นทางลำน้ำแก่นี้จะไม่มีต้นยางขึ้น เนื่องจากไม้ยางจะขยายพันธุ์ด้วยเมล็ดภายในผลของมันซึ่งมีปีกงอกออกมาเหมือนกังหัน และสามารถปลิวตามลมไปได้ไกล แต่บริเวณไหนเป็นลำน้ำก็จะไม่สามารถงอกขึ้นมาได้เนื่องจากจะล่องลงน้ำ และนำไปในที่สุดและหากจะสันนิษฐานอายุของลำน้ำจากขนาดของต้นยางที่อยู่ด้านหลังของวัดคอนกลอยซึ่งมีขนาดประมาณ 2 คนโอบกว่าๆ นั้นก็คงมากโขอยู่ เพราะยางเป็นไม้ที่มีการเจริญเติบโตช้ามากนั่นเอง

และข้อมูลอีกประการหนึ่งที่สามารถยืนยันได้อย่างมีน้ำหนักนั้นก็คือ ไม้พาย สำหรับใช้ค้ำทำยเรือกระแซง ของต้นตระกูล “อินอ่อน” ซึ่งปัจจุบันอยู่ในการครอบครองของ คุณตากรุ่น อินอ่อน คุณตาเล่าว่าต้นตระกูลท่านเป็นกลุ่มคนที่ลี้ภัยมาจากกรุงศรีอยุธยาคราว ๆ เดียวกันกับ หลวงพ่อจัน ไม้พาย นั้นจึงเป็นหลักฐานที่บ่งชี้ได้ว่ามีลำน้ำอยู่จริงและในอดีตคงใช้เป็นเส้นทางคมนาคมด้วย

สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับอายุของชุมชนตำบลคอนกลอย หากพิจารณาจากอายุการก่อตั้งของศาสนสถานในชุมชนซึ่งเรียงลำดับตามระยะเวลาการก่อตั้งเก่าแก่ที่สุด 5 วัด ได้แก่

1. วัดแจ้ง	ก่อตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 1920
2. วัดคอนกลอย	ก่อตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2000
3. วัดหัวเมือง	ก่อตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2124
4. วัดแก่นี้ว	ก่อตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2219
5. วัดหนองหญ้านาง	ก่อตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2220

ในบรรดาวัดทั้งหมด 149 วัดในจังหวัดอุทัยธานี ปรากฏว่า ชุมชนนี้มีวัดเก่าแก่ถึง 2 วัดด้วยกัน คือ วัดคอนกลอยซึ่งมีอายุการก่อตั้งประมาณปี พ.ศ. 2000 อยู่ในลำดับที่ 2 และวัดแก่นี้วซึ่งมีอายุการก่อตั้ง เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2219 เป็นลำดับที่ 4 จึงเป็นตัวบ่งชี้ได้ว่าชุมชนคอนกลอยเป็นชุมชนเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยอยุธยา (จากหนังสือประวัติวัดที่วอณาจักรของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ)

ซึ่งมีความสอดคล้องกันกับ โบราณสถานเก่าแก่ที่ยังหลงเหลืออยู่นั้นคือ เจดีย์ของวัดคอนกลอยที่สันนิษฐานว่าเดิมน่าจะเป็นเจดีย์ทรงย่อมุมไม้สิบสอง ไม่ใช่ลักษณะคล้ายระฆังดังที่เห็นอยู่

ในปัจจุบัน ซึ่งน่าจะเกิดจากการบูรณะใหม่ในภายหลังเพราะไม่ถูกต้องตามลักษณะของเจดีย์ซึ่งมีองค์ประกอบเป็นศิลปะในช่วงสมัยอยุธยาตอนกลาง

ประกอบกับโบราณวัตถุได้แก่ พระกรุดอนกลอยที่เป็นมรดกตกทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษไม่รู้กี่ชั่วคน จึงสันนิษฐานว่าเป็นพระกรูที่แตกออกมาจากเจดีย์เก่าองค์นั้นนั่นเอง จากการรวบรวมข้อมูลพอที่จะสันนิษฐานได้ดังนี้กล่าวคือ พระกรุดอนกลอยดังกล่าวเป็นพระที่สร้างขึ้นโดยหลวงพ่ोजันหรือหลวงพ่อเฒ่าที่ชาวบ้านนิยมเรียก มิใช่พระโคนสมอโดยทั่วไปที่บรรดาเจ้าฟ้ามหากษัตริย์เจ้าขุนมูลนายหรือเจ้าเมืองเป็นผู้สร้างเพื่อการบำเพ็ญกุศล และเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา หากพิจารณาเนื้อหาที่เขียนระบุไว้ในหนังสือ จันทปัญญาอนุสรณ์ หน้า 8 เรื่อง อุตสาหกรรมดินเผาจะพบว่าพิธีกรรมการสร้างพระพิมพ์นั้นมีคำรับคำร่าเก่าแก่ที่สืบทอดกันมาแต่เดิม ดังนั้นเมื่อสร้างพระพิมพ์ดังกล่าวขึ้นแล้ว ส่วนหนึ่งคงจะแจกจ่ายให้แก่ลูกศิษย์ลูกหา และอีกส่วนหนึ่งคงจะบรรจุเจดีย์ไว้เพื่อเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาตามคติโบราณ ภายหลังเหตุการณ์พม่าบุกเผาบ้านเรือนและจุดไฟสุมนฐานเจดีย์ดังกล่าวไปแล้ว ทำให้เจดีย์เกิดความเสียหายและเป็นที่มาของการแตกกรุดของพระกรุดอนกลอยที่ลือชื่ออยู่ในปัจจุบัน

ที่ตั้ง และอาณาเขต

ตำบลดอนกลอย มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลอื่น ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ หมู่ 1,5 และ 6 ตำบลทุ่งผึ้ง

ทิศใต้ ติดกับ หมู่ 1,2 ตำบลหนองไผ่

ทิศตะวันออก ติดกับ หมู่ 1 ตำบลหนองขาหย่าง และหมู่ 6 ตำบลหนองพังค่า

อำเภอเมืองอุทัยธานี

ทิศตะวันตก ติดกับ หมู่ 1,2 ตำบลห้วยรอบ

สภาพภูมิประเทศ

พื้นที่ส่วนใหญ่ของตำบลดอนกลอย เป็นพื้นที่ราบลุ่มสลับพื้นที่ดอน มีเนื้อที่ทั้งหมด 6,863 ไร่ มีป่าไม้และพันธุ์ไม้อุดมสมบูรณ์ ทั้งป่าเบญจพรรณและพันธุ์พืชต่าง ๆ พันธุ์ไม้ที่เกิดขึ้นในป่าเป็นจำพวกไม้ยืนต้น ไม้ยาง ไม้สะเคา ไม้เต้ ไม้มะขาม ไม้จิว เป็นต้น แต่ในปัจจุบันป่าไม้มีจำนวนลดน้อยลง เพราะจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จึงมีการตัดไม้ไปปลูกบ้านอยู่อาศัย และแผ้วถางป่า หรือหักร้างถางพง เป็นที่ทำกิน บ้างก็ใช้เป็นที่อยู่อาศัย

ในปัจจุบันป่าไม้ในชุมชนดอนกลอยลดน้อยลงไปมาก จึงทำให้ความอุดมสมบูรณ์ที่เคยมีหายไป ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ซึ่งส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ภาวะความแห้งแล้งตามมา และต้องทำนาแบบหว่านแห้ง เพียงปีละ 1 ครั้ง

สภาพภูมิอากาศ

ชุมชนตำบลคอนกLOYเป็นชุมชนหนึ่งที่มีลักษณะภูมิอากาศร้อนชื้นมีฤดูกาล 3 ฤดู คือ มี ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือน มีนาคม ถึงเดือนมิถุนายน ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือน กรกฎาคม ถึงเดือน ตุลาคม และฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน ถึงเดือนกุมภาพันธ์

แหล่งน้ำ

ในอดีตชุมชนคอนกLOYได้ใช้น้ำ โดยพึ่งพิงจากธรรมชาติเป็นหลัก อาทิ น้ำฝน บ่อน้ำ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำฝนซึ่งมีปริมาณเพียงพอในการอุปโภคบริโภค และใช้ในการเกษตร ส่วนแหล่งน้ำสำรองที่ชาวบ้านใช้สอยกัน คือ คลองรอบๆ หมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านนิยมเรียกกันว่าลำเหมือง ชุมชนตำบลคอนกLOYอาศัยแหล่งน้ำในการอุปโภคบริโภคและทำการเกษตรจากแหล่งน้ำ 3 แหล่ง ดังนี้

1. น้ำฝน
2. น้ำใต้ดิน
3. แหล่งน้ำที่เกิดขึ้นโดยมนุษย์ เช่น ห้วย หนอง คลอง บึง ต่าง ๆ

ส่วนน้ำจากบ่อน้ำที่ขุดโดยคนนั้น จะมีบ่อน้ำที่มีชื่อว่า บ่อมะขามเตี้ย เป็นบ่อน้ำเก่าแก่ในอดีตเป็นบ่อทรายลึกสักประมาณคืบกว่า ๆ เวลาจะใช้น้ำต้องใช้ขันตักใส่กระป๋องอีกที ซึ่งก็จะมีน้ำไหลออกมาตลอด ไม่เคยแห้งเลย รอบ ๆ ปากบ่อใช้ไม้กระดานกันทั้ง 4 ด้าน เพื่อกันทรายพังต่อมาภายหลังมีการก่ออิฐไว้โดยรอบ เหตุที่เรียกบ่อมะขามเตี้ยเพราะอยู่ติดกันกับต้นมะขามขนาดใหญ่ ซึ่งมีลักษณะแปลกก็คือ ไม่มีลำต้นสูงยาว อย่างเช่นไม้ยืนต้นหรือมะขาม ทั่ว ๆ ไป แต่จะมีการแตกออกเป็นกิ่งใหญ่ 2 ข้าง ตระหง่านแลดูร่มรื่น

การคมนาคม

เส้นทางการคมนาคมของชุมชนตำบลคอนกLOYที่ใช้ในการเดินทางติดต่อกับชุมชนภายนอก เป็นเส้นทางคมนาคมทางบก ซึ่งแต่เดิมเป็นทางเกวียนแล้วจึงมีวิวัฒนาการมาดังนี้

1. ถนนลำลอง ประมาณตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เริ่มก่อสร้างเป็นถนนลำลองหรือถนนดินตามบันทึกของกำนันหลาบ ทิพย์รังศรี ว่าเมื่อวันที่ 16 มีนาคม 2504 ได้แบ่งเขตถนนสายคอนกLOY หนองไผ่ ร่วมกับคณะกรรมการอำเภอและกำนันผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่ ซึ่งในขณะนั้นอยู่ในยุคของการปกครองชุมชนของกำนันเทียบ โดยการขอแรงจากชาวบ้านช่วยกันตากถาง ขุดถมจนเป็นถนนลำลองดังกล่าว

2. ถนนลูกรัง เริ่มมีการนำลูกรังมาถมซ่อมแซม เป็นระยะๆและมีการบูรณะอีกครั้ง ในสมัย มล. คีตกฤษี ปราโมทย์ เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งมีนโยบายเงินผันเข้ามาในชุมชน จึงมีการพัฒนาเป็นถนนลูกรังอย่างเป็นทางการ

3. ถนนคอนกรีต เข้ามาในสมัยก้านันละโอ ฉิมพลีใช้งานได้ประมาณ 1 ปี จนกระทั่งเปลี่ยนวาระการปกครอง

4. ถนนลาดยาง เข้ามาในสมัยก้านันสมพร รู่อยู่ ซึ่งอยู่ในช่วงการปกครองประมาณปี พ.ศ. 2531 -2541 หน่วยงานภาครัฐ ได้เข้ามาช่วยเหลือ อำนวยความสะดวกให้กับประชาชน

ในสมัยผู้ใหญ่หลาบ ทิพย์รังศรี เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2504 ได้ทำการพัฒนาเส้นทางคมนาคมภายในหมู่ที่ 5 บ้านดอนกลอย โดยการซ่อมแซมถนนหน้าวัดข้างเหมืองคลองเตย ทำการถมดินยาว 40 เมตร กว้าง 8 เมตร สูง 1 เมตร

ถนนเส้นวัดแก่นิ้ว ทำการสร้างขึ้นเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2509 สูง 1 เมตร รัศมี กว้าง 12 เมตรยาว 160 เมตร และทำการซ่อมสะพานวัดแก่นิ้วเนื่องจากหัก เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2515 (ข้อมูลจากบันทึกก้านันหลาบ ทิพย์รังสี ตั้งแต่ยังคงดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน)

สภาพทางสังคม

การศึกษา

ด้วยการศึกษาภาษาไทยในสมัยแรก ได้จัดให้เด็กวัดเรียนบนกุฏิ โดยมีพระช่วยกันเป็นอาจารย์สอนเช่นเดียวกับที่อื่น ๆ ในยุคนั้น การสอนไม่มีชั้น สอนไปจดอ่านออกเขียนได้คล่อง ก็เป็นอันจบหลักสูตรแล้วเมื่อศิษย์วัดเรียนจบหลักสูตรแล้ว ถ้าสมัครอยู่ต่อไปก็ให้เรียนหนังสือเพิ่มเติมเป็นพิเศษ ครั้นเมื่อเด็กวัดมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น เรียนบนกุฏิคับคั่งจึงได้ร่วมกับทางกรรมการอำเภอ จัดให้เด็กทั้งทางวัดและทางบ้านไปรวมเรียนกันที่ศาลาการเปรียญ โดยจัดพระที่สามารถเป็นครูร่วมกับครูที่ทางกรรมการอำเภอส่งมาต่อมาครูพระได้สิ้นสุดลง คงมีแต่ครูพระชาวลมรวาสที่ทางฝ่ายศึกษาธิการอำเภอจัดมาสอนเป็นประจำ

ครั้นถึง พ.ศ. 2482 เด็กนักเรียนชาย หลงได้เพิ่มปริมาณมากขึ้น ศาลาการเปรียญอันเป็นสถานศึกษาเดิมไม่พอ ท่านได้ร่วมมือกับทางศึกษาธิการอำเภอ ดำเนินการปลูกสร้างโรงเรียนประชาบาลวัดขึ้น 1 หลัง โดยอำนวยการก่อสร้างมีไม้วัดเป็นต้น สำเร็จเป็นตัวโรงเรียนขนาดกว้าง 4 วา ยาว 12 วา ออกมุขกลางอีก 4 วา สำหรับเป็นห้องประชุม หลังคามุงด้วยสังกะสี ติฝ้าเกล็ดโดยรอบ พร้อมด้วยบานประตูหน้าต่าง เสร็จใช้การได้เมื่อ พ.ศ. 2484 สิ้นค่าใช้จ่ายประมาณ 2000 เศษ (จากหนังสือ จันทปัญญาอนุสรณ์)

สถาบันการเรียนรู้เริ่มมีพัฒนาการมาจาก “วัด” โดยการอบรมสั่งสอนให้ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมในเบื้องต้น จนกระทั่งเปลี่ยนเป็นสถาบันการศึกษาในระดับประถมศึกษา และมีมัธยมศึกษาตามลำดับดังนี้

1. โรงเรียนวัดคอนกलयซึ่งเป็นโรงเรียนในระดับประถมศึกษา เริ่มเปิดการเรียนการสอนตั้งแต่หลักสูตรประถมศึกษาปีที่ 1-4 เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2478
2. โรงเรียนวัดแก่นิ้ว ซึ่งเป็นโรงเรียนในระดับประถมศึกษา เริ่มเปิดการเรียนการสอนตั้งแต่หลักสูตรประถมศึกษาปีที่ 1-4 เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2482
3. โรงเรียนกาญจนภิเษก เป็นโรงเรียนในระดับมัธยมศึกษา เริ่มเปิดการเรียนการสอนตั้งแต่หลักสูตรมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2538 เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ และเป็นอนุสรณ์ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี

ความสัมพันธ์ทางด้านชุมชนกับโรงเรียนนั้น จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านนั้นสรุปได้ว่า มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันตลอดเวลาโดยสังเกตได้จากกรณีที่โรงเรียนจัดอบรมอาชีพ ซึ่งชาวบ้านก็ไปรับฟังการอบรมและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เมื่อโรงเรียนมีงานหรือกิจกรรมใดๆ ที่ต้องการความร่วมมือจากชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านรับทราบก็จะให้ความร่วมมือกับโรงเรียนอยู่เสมอ อย่างเช่น การเลี้ยงอาหารกลางวันเด็ก ชาวบ้านก็จะไปช่วยกันทำอาหารเพื่อให้เด็กได้รับประทานอาหารกัน

การศาสนา

ภายในชุมชนตำบลคอนกलयนี้พบว่ามีกรนับถือและผูกพันกับพระพุทธศาสนา มายาวนาน มีโบราณสถานและโบราณวัตถุแสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองในอดีตในแต่ละยุคแต่ละสมัย จากการสำรวจศึกษาแล้วพบว่ามียอดทั้งหมดในชุมชนถึง 5 วัดด้วยกันดังนี้

1. วัดคอนกलय
2. วัดแก่นิ้ว
3. วัดขุนจืด
4. วัดไฟไหม้
5. วัดนา

การสาธารณสุข

ในส่วนการรักษาพยาบาลแผนใหม่สถานีนามัยตำบลคอนกलय เดิมตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลคอนกलय อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี สร้างโดยทุนส่วนตัวของเจ้าหน้าที่ เมื่อปี

พ.ศ. 2512 โดยได้รับบริจาคที่ดินจาก นางสาว สะอึก ระบอบ และนางสาว พุง ระบอบ ปัจจุบัน
สถานีอนามัยตำบลดอนกลอย ตั้งอยู่บนที่ดินสาธารณประโยชน์ มีเนื้อที่จำนวน 8 ไร่

การปกครอง

การเมืองการปกครองในสมัยก่อนนั้นเป็นลักษณะเน้นคุณธรรมเป็นหลัก ด้วยวิถี
สังคมที่มีความเป็นอยู่กันอย่างเครือญาติมีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ จึงไม่เป็นการยากเย็นนักที่ใน
บรรดาชาวบ้านด้วยกันเองจะรู้จักอุปนิสัยใจคอซึ่งกันและกัน ดังนั้นหากใครมีบทบาทโดดเด่นใน
สังคม ย่อมเป็นที่รู้จักกันอยู่แล้วว่ากายภาพหน้าใครมีความเหมาะสมมีความควร เพียงแต่แจ้งให้
สาธารณะประชาชนทราบอย่างเป็นทางการเท่านั้น ก็เป็นอันเข้าใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่มีการ
แบ่งพังกแบ่งพวกเหมือนเช่นทุกวันนี้ เพราะไม่มีเรื่องของผลประโยชน์เข้ามาพัวพัน มีแต่เรื่องของ
ประโยชน์ ใหญ่ที่พวกเขายินยอมพร้อมใจกันให้เป็นผู้ปกป้องรักษา นำทาง นำประโยชน์มาให้แก่
ชุมชน

ขนบธรรมเนียม ประเพณี

ในการศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนตำบลดอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง
จังหวัดอุทัยธานี จากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่คณะผู้วิจัยสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลได้ และอาศัย
กรอบแนวคิดที่ใช้ทฤษฎีการเกิดภูมิปัญญาตามความสัมพันธ์ ซึ่งจำแนกเป็น 3 ประเด็นศึกษาดังนี้

วัฒนธรรมที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน หมายถึงวัฒนธรรมอันเป็น
ผลของการเรียนรู้ และสั่งสมประสบการณ์ ปรับปรุงพัฒนาจนกลายมาเป็นวิถีชีวิตที่มีความ
สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ อันก่อให้เกิดมิติทางด้านจิตใจและสังคม เช่น ศิลปะนันทนาการ
จารีตขนบธรรมเนียมประเพณี กิริยามารยาท การสื่อสารภาษาและวรรณกรรม เป็นต้น

วัฒนธรรมที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับธรรมชาติ คือ ผลของการเรียนรู้
และสั่งสมประสบการณ์ ปรับปรุงพัฒนาจนกลายมาเป็นวิถีชีวิตที่มีความสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม
นั้น ๆ ซึ่งมีวิวัฒนาการสืบทอดต่อกันมา อันก่อให้เกิดมิติทางด้านวัตถุหรือรูปธรรม และแสดง
ออกมาในลักษณะภูมิปัญญาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐาน ด้านปัจจัยสี่ การประกอบอาชีพ
สิ่งประดิษฐ์ เครื่องมือเครื่องใช้และการบริหารจัดการทรัพยากรและองค์กรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม
 เป็นต้น

วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ คือ ผลของการเรียนรู้
และสั่งสมประสบการณ์ ปรับปรุงพัฒนาจนกลายมาเป็นวิถีชีวิตที่มีความสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม
นั้น ๆ ซึ่งมีวิวัฒนาการสืบทอดต่อกันมา อันก่อให้เกิดมิติทางด้านนามธรรม จะแสดงออกมาใน
ลักษณะของการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา พิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ เป็นต้น

สภาพทางเศรษฐกิจ

ประชาชนภายในชุมชนตำบลคอนกลอยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ การทำนาเป็นอาชีพหลักและเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพเสริม ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม ดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทรายและดินเหนียว เหมาะแก่การทำเกษตร ในอดีตชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทางการเกษตรนั้นใช้แรงงานจากสัตว์ คือ ควาย ในการทำนา จึงทำให้ต้นทุนในการทำนานั้นต่ำ เมื่อเทียบกับปัจจุบันการทำนานั้นมีต้นทุนสูงเพราะกระบวนการผลิตเปลี่ยนแปลงไปมากเนื่องจากการนำเครื่องจักรกลมาใช้แทนแรงงาน ต้องใช้ปุ๋ยหรือสารเคมี เพิ่มขึ้น

การทำนาในอดีตของชุมชนคอนกลอยนั้นสามารถทำได้ครั้งเดียวในรอบปี เนื่องจากต้องรอน้ำฝนเพียงอย่างเดียว เรียกว่า นาปี ขั้นตอนการทำนาในอดีตพอถึงเดือนหก จะเริ่มมีการใช้ควายไถจะย่ำเทือกไปก่อนจากนั้นจึงหว่านกล้า รอให้กล้าโต จากนั้นถอนกล้าเพื่อที่จะนำต้นกล้าไปดำนาหรือเรียกกว่านาดำ รอข้าวโตออกรวงและประมาณเดือนสิบถึงเดือนสิบสองก็ทำการนบข้าวเพื่อที่จะสะดวกในการเก็บเกี่ยวโดยวิธีการเอาแรงซึ่งกันและกัน จากนั้นก็นำข้าวขึ้นมาตากให้แห้งพอแห้งแล้วนำข้าวมามัดเป็นพ่อนก่อนที่จะหาบขึ้นลาน เอาขึ้นลอม ตัดดอกออกแล้วให้ควายย่ำจนข้าวจะหลุดออกจากรวง และให้ข้าวแตกเม็ดพอมีขี้ลึบนำเอากระดังมาวิ แต่ในปัจจุบันการทำนาของชุมชนคอนกลอยเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตสามารถทำนาได้สองครั้งในรอบปีเรียกว่านาปรัง (การหว่านข้าวเป็นลักษณะการหว่านแห้งคือหว่านข้าวเพื่อรอฝน) เนื่องจากสภาพดินฟ้าอากาศเปลี่ยนแปลงฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ขั้นตอนการทำนาในปัจจุบันพอเดือนหกเริ่มไถนาเพื่อฆ่าหญ้าทิ้งไว้ให้หญ้าตายประมาณ 1 อาทิตย์หลังจากนั้นก็เริ่มทำการไถแปรเพื่อที่จะทำการหว่านข้าว และหลังจากนั้นก็ทำการคาดเพื่อให้หน้าดินในอันนาเสมอกัน เพื่อที่จะให้ข้าวขึ้นมาในละดับเดียวกัน หลังจากนั้นก็รอฝนตกเพื่อให้ข้าวขึ้นทิ้งไว้เดือนครึ่งและก็ทำการหว่านปุ๋ย รอข้าวตั้งท้องและหว่านปุ๋ยอีกครั้งหนึ่งพอข้าวออกรวงข้าวเหลือง สามารถเก็บเกี่ยวได้ ชาวบ้านก็จะจ้างรถมาเกี่ยวข้าวหรือชาวบ้าน เรียกกันว่า รถกะม๋า นอกจากนี้การทำนาในสมัยก่อนนั้นไม่มีการใช้ปุ๋ยเนื่องจากไม่มีแมลงหรือเพลี้ยหนอนต่างๆมารบกวนแต่ในสมัยปัจจุบันการทำนา ต้องใช้ปุ๋ยหรือสารเคมีในการทำนาเพราะมีแมลงหรือเพลี้ยมากและถ้าไม่ใช้ปุ๋ยข้าวก็จะไม่ตั้งท้องไม่โตไม่งอกงาม

สำหรับทุนในการทำนาในอดีตนั้นส่วนใหญ่ไม่ต้องลงทุนอะไรมาก เพราะใช้แรงงานสัตว์ แรงงานคน และไม่ต้องลงทุนเรื่องปุ๋ย นำผลกำไรเมื่อปีก่อนเก็บไว้ใช้เป็นต้นทุนในการทำนาในปีต่อไป ส่วนปัจจุบันทุนในการทำนานั้นจะกู้ยืมหรือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ กองทุนแก้ไขปัญหาความยากจน (กขคจ) และกองทุนหมู่บ้าน (เงินล้าน)

ส่วนผลผลิตที่ได้ในอดีตถ้าปีไหนมีปริมาณน้ำฝนมาก ผลผลิตก็จะได้ดี ถ้าปีไหนฝนแล้งผลผลิตก็จะน้อยลงตามไปด้วย เมื่อได้ผลผลิตจะเก็บไว้เพื่อบริโภคเป็นหลักเมื่อมีเหลือจะขาย

ซึ่งในสมัยก่อนนั้นการขายข้าวจะนำไปขายที่ในตัวเมืองอุทัยธานี เรียกว่าโรงสีหนองจี่ควาย ได้เกวียนละ 600 บาท (เมื่อประมาณ 40 ปี) แต่ในปัจจุบันผลผลิตที่ได้จะเป็นการผลิตเพื่อขายเป็นสำคัญ แล้วนำเงินมาซื้อผลผลิตเพื่อบริโภค ปัจจุบันนั้นการขายข้าวจะมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงที่ได้เกวียนละประมาณ 4,000-5,000 บาท

รายได้ของชาวบ้านชุมชนคอนกลอยในอดีตส่วนใหญ่ได้มาจากการทำนาเป็นหลัก และพอเพียงพอค่าใช้จ่ายเพราะสมัยก่อนไม่ต้องใช้จ่ายอะไรมาก ค่าใช้จ่ายในด้านครัวเรือนก็น้อยเพราะส่วนมากจะปลูกผักไว้กินเองแต่ก็มีส่วนที่ซื้อก็คือ พริกปลาทู ปูเค็ม เนื้อหมู (มันหมูเอามาเจียว) เป็นต้น แต่ปัจจุบันรายได้หลักของชาวบ้านชุมชนคอนกลอยส่วนใหญ่ได้มาจากการทำนาเหมือนกับอดีต แต่ไม่พอเพียงพอค่าใช้จ่ายเพราะปัจจุบันนี้ชาวบ้านชุมชนคอนกลอยมีหนี้สินเป็นจำนวนมากเมื่อทำนาได้ผลผลิตแล้วนำไปขายได้เงินมาก็ต้องนำไปใช้หนี้ไม่มีเงินพอที่จะใช้จ่ายหรือเหลือเก็บ พอจะทำนาในปีต่อไปก็ต้องไปกู้จากแหล่งทุนต่าง ๆ มาลงทุน จากการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชนตำบลคอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี มีรายได้ทั้งสิ้น จำนวน 29,956,653 บาทต่อปี ส่วนรายจ่ายมีถึง 24,944,622 บาทต่อปี ซึ่งสามารถจำแนกตามหมวดได้ดังนี้ หมวดการผลิต (ต้นทุนการผลิตสินค้า/ประกอบอาชีพ) 9,455,986 บาท หมวดอาหารและยารักษาโรค 6,117,189 บาท หมวดของใช้สิ้นเปลือง 1,804,425 บาท หมวดการศึกษา 2,820,627 บาท หมวดงานสังคม 1,243,130 บาท หมวดบันเทิง 922,787 บาท หมวดสิ่งอำนวยความสะดวก/ของใช้ในครัวเรือน 2,580,478 บาท เป็นต้น

2.1.2 ผลการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ

แหล่งเรียนรู้ชุมชนบนความพอเพียง บ้านคอนกลอย

แนวทางหนึ่งที่สำคัญ คือ การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง เพื่อสร้างศักยภาพและเพิ่มขีดความสามารถให้คนยากจนสามารถก่อสร้างตัวและพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยส่งเสริมการรวมกลุ่มของคนยากจนเป็นองค์กรชุมชนและเครือข่ายขององค์กรชุมชนที่เข้มแข็งผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เสริมสร้างให้เกิดการร่วมคิดร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหาของตนควบคู่ไปกับการเสริมสร้างความมั่นคงด้านอาชีพและเพิ่มรายได้ ด้วยการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างครบวงจรทั้งในด้านการผลิต การแปรรูป การตลาด และแหล่งเงินทุนหมุนเวียนสนับสนุนการรวมกลุ่มอาชีพ ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสม สร้างผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพเชื่อมโยงสู่ตลาดภายในและต่างประเทศได้แนวทางดังกล่าวมีสมมุติฐานสำคัญเกี่ยวกับคนจนว่าจะต้องมียุทธศาสตร์สำคัญ

ในการดำเนินการที่เน้นไปที่ตัวคนจน คือ การเพิ่มศักยภาพและโอกาสของคนจน โดยเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและเศรษฐกิจชุมชน ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้

ชุมชนบ้านคอนกลอย หมู่ที่ 4 ตำบลคอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี ก็เป็นชุมชนหนึ่งที่สามารถสร้างศักยภาพและเพิ่มขีดความสามารถให้ตน และพึ่งตนเองได้ในรูปแบบศูนย์การเรียนรู้ โดยมีกิจกรรมต่าง ๆ อาทิเช่น ปลูกพืชผักปลอดสารพิษ เลี้ยงปลา แปลงนาสาธิต และมีกิจกรรมที่โดดเด่น ได้แก่ “หมูหลุม” ซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งภายใต้กรอบความคิดของการพึ่งพาตนเองทางด้านเศรษฐกิจของกลุ่มคนยากจนและของชุมชน กล่าวคือ กิจกรรมดังกล่าวมีฐานคิดสำคัญ คือ หลักเศรษฐกิจแบบพอเพียงซึ่งเป็นหลักเศรษฐกิจที่เป็นวิถีชีวิตที่สอดคล้องสมดุลกับธรรมชาติ รู้จักเอื้อเพื่อแบ่งปันกันระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน รวมทั้งการสร้างสมดุลระหว่างกายกับจิตให้เกิดขึ้น และเป็นการผลิตที่มุ่งตอบสนองต่อความต้องการในการบริโภคของตนและครอบครัวเสียก่อนที่จะนำส่วนที่เหลือไปซื้อขาย ดังนั้นเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นวิถีชีวิตที่มีความหลากหลายและสามารถยืดหยุ่นได้

กิจกรรมการเลี้ยง “หมูหลุม” เป็นกิจกรรมที่ใช้ศักยภาพที่มีในท้องถิ่นหรือชุมชนเป็นฐานทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม รวมทั้งพลังชุมชนที่ร่วมกันคิด ร่วมทำและร่วมแก้ปัญหาความยากจน ทั้งนี้เพราะว่า หมูหลุม เป็นทางเลือกหนึ่งของการทำการเกษตรทางเลือกที่เรียกว่าเกษตรธรรมชาติหรือเกษตรอินทรีย์ ซึ่งมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การทำการเกษตรที่เป็นมิตรกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจในการดำเนินชีวิตของพืช สัตว์ และจุลินทรีย์ที่เกี่ยวข้อง เป็นเกษตรกรรมที่เกี่ยวพันกับวิถีตามธรรมชาติ เน้นการใช้สารอินทรีย์ในการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ โดยมีจุดเด่นสำคัญ สรุปได้ดังนี้ 1) เป็นเกษตรกรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม 2) ผลผลิตที่เพิ่มขึ้น 3) ลดต้นทุนการผลิต 4) คุณภาพดีขึ้น 5) สภาพท้องถิ่นต่างกัน – หลักการเดียวกันแต่มีวิธีปฏิบัติที่หลากหลาย 6) เป็นมิตรกับเกษตรกร และ 7) เอาใจใส่ต่อสิ่งมีชีวิต “หมูหลุม” เป็นการเลี้ยงสัตว์ที่นำเอาหลักการเกษตรแบบธรรมชาติมาใช้ในการดำเนินการผลิตจึงทำให้มีจุดเด่นทั้ง 7 ประการที่กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ยังแฝงด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันจะนำไปสู่วิธีการดำเนินชีวิตของเกษตรกรเพื่อหลุดพ้นความยากจนอย่างยั่งยืนด้วยภูมิปัญญาของชุมชนเอง

โจทย์วิจัย

จากกระบวนการพัฒนา ฯ โดยการใช้แผนที่ความคิด และกระบวนการวิเคราะห์ เครื่องข่ายทางสังคม ผลปรากฏ ดังนี้

แหล่งเรียนรู้ชุมชนบนความพอเพียง บ้านดอนกลอย

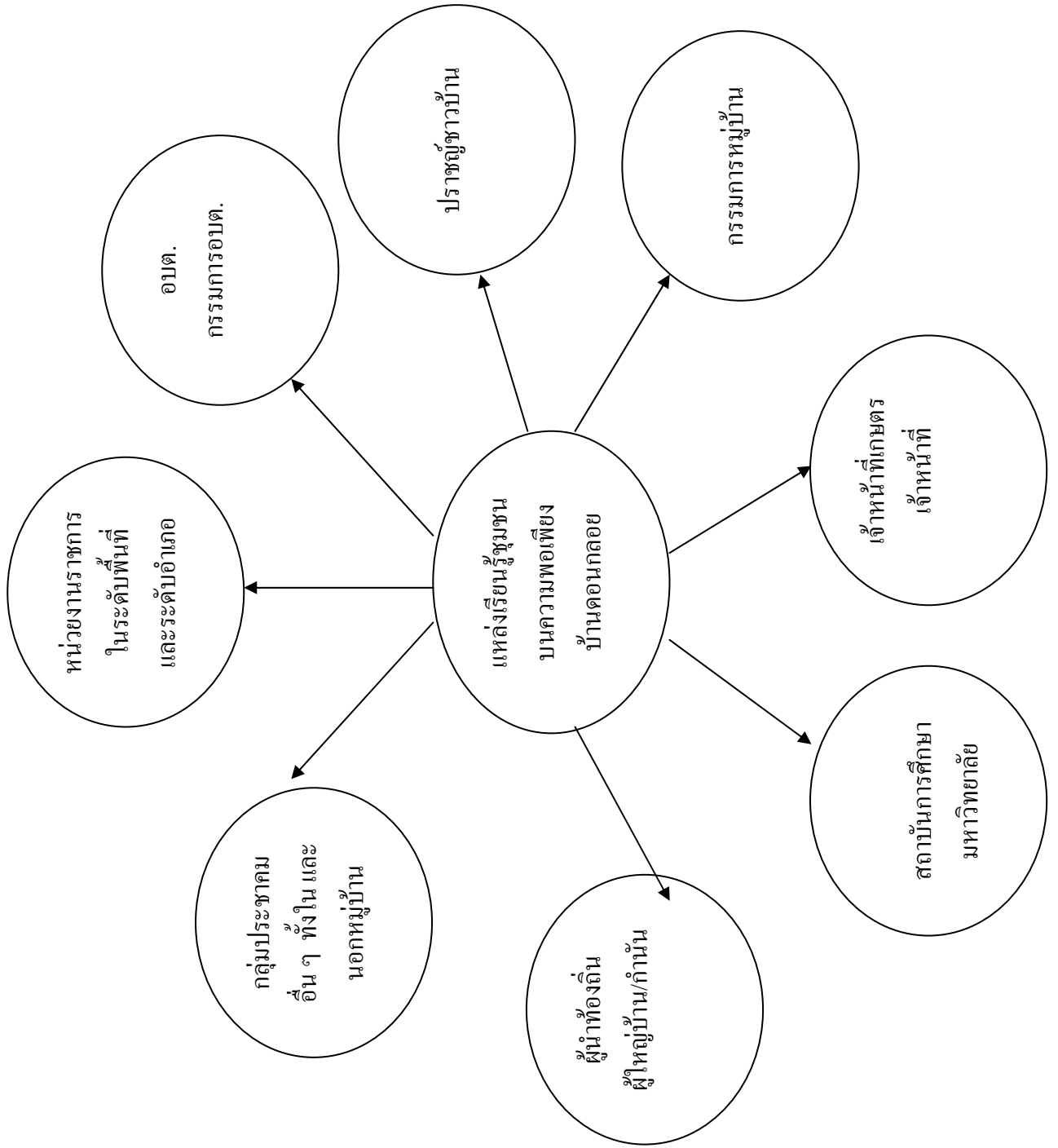
โจทย์หลัก

แนวทางการพัฒนาความเข้มแข็งให้กับแหล่งเรียนรู้ชุมชนบนความพอเพียง บ้านดอนกลอยควรมีแนวทางอย่างไร

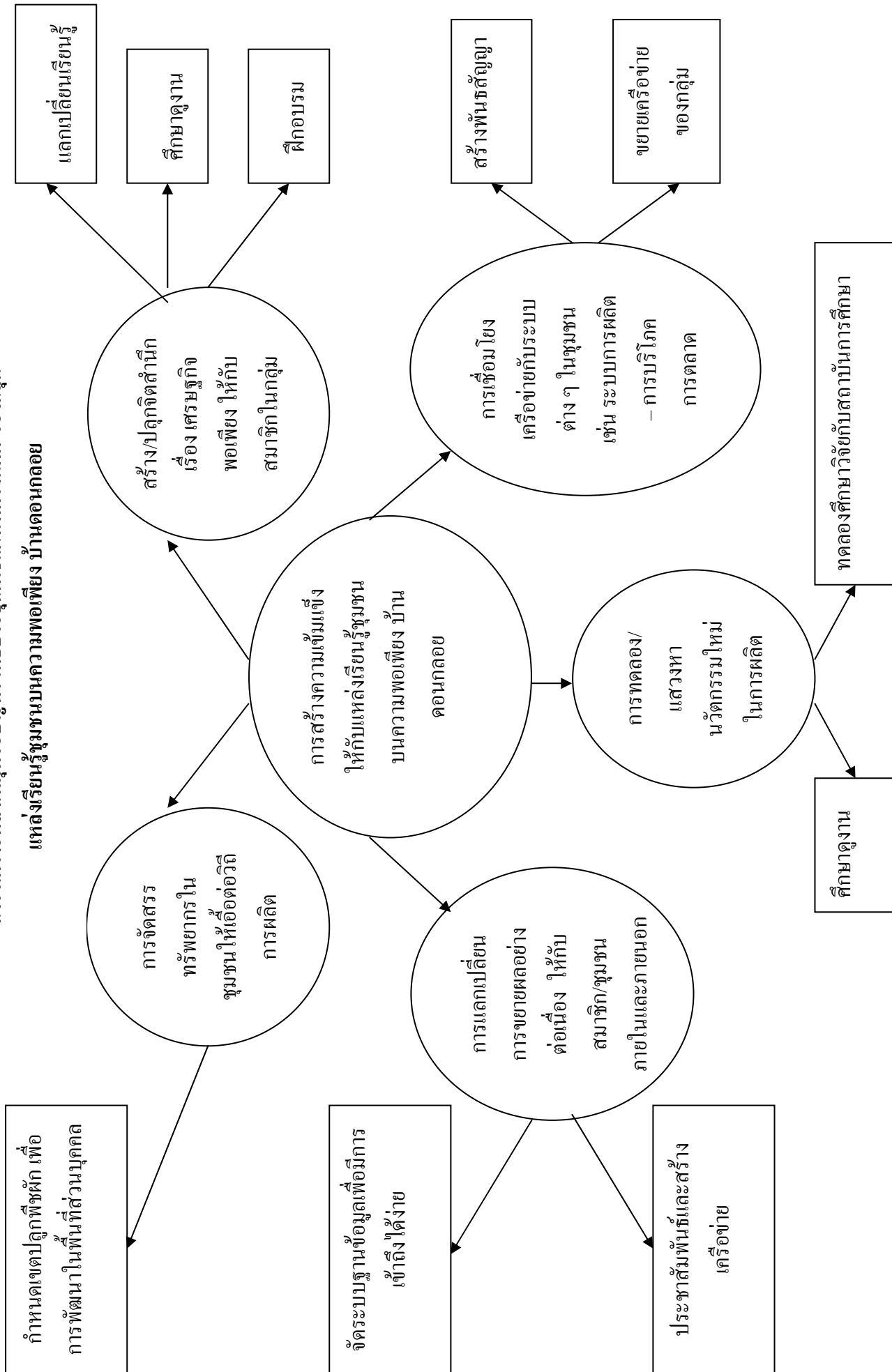
โจทย์ย่อย

1. จะพัฒนาจิตสำนึกที่มั่นคงในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงให้กับสมาชิกในกลุ่มได้อย่างไร
2. ระบบเกษตรธรรมชาติ/หมูลุม การเชื่อมโยงกับระบบต่าง ๆ ในชุมชนได้อย่างไร เช่น ระบบการผลิต – ระบบการบริโภค ระบบการตลาด – ระบบสวัสดิการ ระบบการออม เป็นต้น
3. จัดสรรทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างไรให้เอื้อต่อวิถีการผลิตตามเกษตรธรรมชาติ (หมูลุม)
4. มีการจัดระบบฐานข้อมูลของกลุ่มอย่างไรให้เป็นปัจจุบัน เข้าถึงง่าย
5. กระบวนการสร้างเครือข่ายควรเป็นอย่างไร มีแนวทางในการดำเนินการอย่างไร
6. มีนวัตกรรมในการผลิตอะไรบ้าง ที่จำเป็นสำหรับกลุ่ม และจะแสวงหาและพัฒนาอย่างไร

การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis)
แหล่งเรียนรู้ชุมชนบนความพอเพียง บ้านดอนกลอย

การวิเคราะห์สาเหตุหรือปัญหา โดยประยุกต์ใช้แผนที่ความคิดของกลุ่ม
แหล่งเรียนรู้ชุมชนบนความพอเพียง บ้านดอนกลอย

งานวิจัยที่เกิดจากการพัฒนาโจทย์ร่วมกันระหว่างภาคีที่เกี่ยวข้องในชุมชน ได้แก่

เรื่อง กระบวนการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง
ของชุมชนตำบลคอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี

2.2 ผลการศึกษาบริบทชุมชนตำบลตุ๊กตุ๋

2.2.1 บริบทชุมชนตำบลตุ๊กตุ๋

ประวัติความเป็นมา

เมื่อประมาณ 100 ปี มีชาวบ้านบ่อกร ลำพันบอง วังน้ำขาว กุดจอก เป็นชาวบ้านอพยพมาจากจังหวัดสุพรรณบุรี ชัยนาท ได้มาตั้งถิ่นฐานรวมกันเป็นหมู่บ้าน ชื่อว่าบ้านมะกรูดและหนองพงโดยเฉพาะบ้านหนองพงมีหนองน้ำเล็ก ๆ มีต้นไม้ประคูดั้งขึ้นอยู่บริเวณโดยรอบหนองน้ำ มีลักษณะเป็นหลุมเป็นบ่อเล็ก ๆ ชาวบ้าน จึงตั้งชื่อบริเวณแห่งนี้ว่า ตลูกประคูด ต่อมาได้ผวนคำพูดเป็น “ตุ๊กตุ๋” ซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่ที่ 1 บ้านหนองนกยูงปัจจุบัน

ที่ตั้ง และอาณาเขต

ตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอทัพทัน ห่างจากอำเภอทัพทันประมาณ 14 กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัดอุทัยธานี ประมาณ 33 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 81 ตารางกิโลเมตรหรือ 50,625 ไร่

ทิศเหนือ ติดเขตตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอทัพทัน ถัดตามเส้นแบ่งเขตตำบลตุ๊กตุ๋กับตำบลหนองกระทุ่ม ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และทิศตะวันออกเฉียงใต้

ทิศตะวันออก คือเส้นแบ่งเขตตำบลตุ๊กตุ๋ กับตำบลหนองสระไปทางทิศใต้ตั้งอยู่เขตอำเภอทัพทันกับอำเภอหนองฉาง

ทิศใต้ ตามเส้นแบ่งเขตอำเภอทัพทันกับอำเภอหนองฉาง ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ตั้งอยู่ตรงเขตอำเภอทัพทันกับอำเภอลานสัก

ทิศตะวันตก ตามเส้นแบ่งเขตอำเภอทัพทันกับอำเภอลานสักไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

สภาพภูมิประเทศ

สภาพทั่วไปมีลักษณะเป็นพื้นที่ลาดเทจากทางทิศตะวันตกไปทิศตะวันออกและมีที่ราบสลับกับเชิงเขาแบ่งตามลักษณะภูมิศาสตร์ออกเป็น 2 ลักษณะคือ

1. ด้านทิศตะวันตกอ้อมไปทางทิศเหนือมีเขาผาลาดเขาหนองแมงรักเป็นเส้นแบ่งเขตมีพื้นที่เป็นเนินดินเตี้ยลาดเป็นที่เนินสูงเรียกว่าพื้นที่หลังเขาเป็นพื้นที่เหมาะสมต่อการทำไร่ข้าวโพด มันสำปะหลัง และการเลี้ยงสัตว์
2. ด้านทิศตะวันออกหรือเรียกว่า หน้าเขาเป็นพื้นที่ราบเอียงเหมาะสมต่อการทำนาปลูกข้าวและเลี้ยงสัตว์มีการทำการประมงบ้างบางส่วน

สภาพภูมิอากาศ

มีอากาศร้อนอบอ้าว และร้อนจัดโดยเริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม มีอากาศหนาวตั้งแต่เดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคมความชื้นเฉลี่ยตลอดทั้งปี 60 % ปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ย 680 – 1,220 มิลลิเมตร โดยจะมีฝนตกตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคมแต่มักจะเกิดฝนทิ้งช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนตุลาคม

แหล่งน้ำ

ตำบลตลุกคู่ ตั้งอยู่ในที่ราบสูงลาดเอียงดังนั้นแหล่งต้นท่อน้ำตามธรรมชาติหรือพื้นที่ที่จะใช้เป็นแหล่งกักเก็บน้ำไม่มีต้องอาศัยแหล่งน้ำสำคัญคือ อ่างเก็บน้ำทับเสลาส่งน้ำมาตามคลองชลประทานหรือตามคลองธรรมชาติโดยมีการจัดบริการน้ำให้เกษตรกรใช้เป็นครั้งคราวตามจำนวนปริมาณน้ำในอ่างกักเก็บน้ำทับเสลาพื้นที่ที่พอจะเป็นแหล่งเก็บน้ำให้ราษฎรในตำบลได้ใช้อุปโภคบริโภคมีดังนี้

- น้ำประปาส่วนภูมิภาค	1	แห่ง
- ประปาหมู่บ้าน	12	แห่ง
- คลองชลประทาน	2	สาย
- ลำห้วย	14	สาย
- สระน้ำของราษฎรประมาณ	100	บ่อ

ตามสภาพดินในเขตพื้นที่ตำบลตลุกคู่เป็นชั้นดินที่ไม่มาธารดกเก็บน้ำได้เพราะพื้นที่เป็นดินปนทรายดังนั้นจึงไม่สามารถเก็บกักน้ำไว้ได้จึงเกิดปัญหาในเรื่องของแหล่งน้ำสำหรับอุปโภคโดยเฉพาะช่วง ฤดูแล้งตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนพฤษภาคมจะมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำในการทำการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ซึ่งเป็นปัญหาของคนในตำบลนี้มาช้านาน

การคมนาคม

ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี อยู่ห่างจากตัวจังหวัดอุทัยธานีประมาณ 33 กิโลเมตร การเดินทางจากตัวจังหวัดสามารถเดินทางได้สองเส้นทางหลัก คือ จากจังหวัดอุทัยธานีเดินทางมาตาม เส้นทางหลวงหมายเลข 3221 ถึงอำเภอทัพทัน ประมาณ 16 กิโลเมตร และจาก

อำเภอทัพทันเดินทางมาตามถนนทางหลวงชนบทหมายเลข อน.2003 สายทัพทัน - บ้านท่าชะอม ระยะทางประมาณ 14 กิโลเมตรรวม ระยะทาง 33 กิโลเมตร

ส่วนอีกเส้นทางหลักนั้นจากตัวจังหวัดอุทัยธานีเดินทางถนนสายอุทัยธานี – อำเภอหนองฉางตามทางหลวงหมายเลขถึงอำเภอหนองฉางผ่านกลางตลาดหนองฉางมายังตำบลอุทัยเก่า ใช้ถนนทางหลวงชนบทหมายเลข อน. 6006 ตลุกคู – หนองฉาง รวมระยะทาง 30 กิโลเมตร ซึ่งจะใกล้กว่าเส้นทางแรก 3 กิโลเมตร

สภาพทางสังคม

การศึกษา

- โรงเรียนมัธยมศึกษา	จำนวน	3	แห่ง
- โรงเรียนประถมศึกษา	จำนวน	7	แห่ง
- โรงเรียนเอกชน	จำนวน	1	แห่ง
- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก	จำนวน	3	แห่ง
- ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน	จำนวน	1	แห่ง
- ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน	จำนวน	15	แห่ง

การศาสนา

- วัด	จำนวน	9	แห่ง
-------	-------	---	------

การสาธารณสุข

- สถานีอนามัย	จำนวน	4	แห่ง
- ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน	จำนวน	16	แห่ง
- ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพหมู่บ้าน	จำนวน	16	แห่ง

การปกครอง

ตำบลตลุกคู แบ่งเขตการปกครองลักษณะท้องที่ออกเป็น 17 หมู่บ้าน โดยเพิ่มบ้านเพชรผาลาดแยกตัวออกมาจากบ้านเพชรภาพสินธุ์เมื่อพฤศจิกายน 2548 โดยมีกำนันเป็นหัวหน้าฝ่ายปกครองในตำบลและมีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าฝ่ายปกครองเขตพื้นที่ในหมู่บ้านรักษาความสงบเรียบร้อย บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎร ในเขตพื้นที่ตน ช่วยเหลือรับบริการให้แก่ราษฎรภายใต้การปกครองของตนเอง มีประชากรทั้งสิ้น จำนวน 11,571 คน แยกเป็นเพศชาย จำนวน 5,745 คน และเพศหญิง จำนวน 5,835 คน โดยมีครัวเรือนทั้งหมด จำนวน 2,962 ครัวเรือน

ตำบลตลุกคู่ นอกจากแบ่งการปกครองในลักษณะท้องที่แล้วก็ยังมี การปกครองแบบองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีพื้นที่ทั้งตำบลเป็นเขตเทศบาลตำบลตลุกคู่มีคณะเทศมนตรีในฐานะผู้บริหารท้องถิ่นมีสมาชิกสภาเทศบาลทำหน้าที่เป็นฝ่ายนิติบัญญัติมีสำนักปลัดเทศบาลทำหน้าที่งานธุรการการบริหารบุคลากรในองค์กร

เขตการปกครอง ตำบลตลุกคู่ แบ่งลักษณะการปกครองมีการปกครองลักษณะท้องที่ และการปกครองส่วนท้องถิ่นในปัจจุบันมีดังนี้

ลักษณะท้องที่มี จำนวน 1 คน และผู้ใหญ่บ้าน 17 คน ทำหน้าที่ฝ่ายปกครองมีวาระการ ดำรงตำแหน่งคราวละ 5 ปี

ลักษณะท้องถิ่น โดยเทศบาลตำบลตลุกคู่ มีสมาชิกสภาจากการเลือกตั้ง วาระ 4 ปี

ในการบริหารงานของเทศบาลนอกจากมีสภาเทศบาล และคณะผู้บริหารแล้วยังมีพนักงาน ที่ปฏิบัติหน้าที่งานประจำเรียกว่า “พนักงานเทศบาล” โดยมีปลัดเทศบาลเป็นผู้บังคับบัญชาพนักงานเทศบาลตำบลตลุกคู่

ขนบธรรมเนียม ประเพณี

ตำบลตลุกคู่ มีประเพณีท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์และสืบทอดกันมา คือ ประเพณีแห่ธงโบราณสงกรานต์จัดขึ้นระหว่างวันที่ 13 – 18 เดือนเมษายน ณ วัดตลุกคู่ และวัดเขาปฐวี ส่วนประเพณีอื่น ๆ เช่นประเพณีบุญเข้าพรรษา ประเพณีตักบาตรเทโว มีเกือบทุกวัด ประเพณีบุญบั้งไฟเดือนหกบ้านเพชรกาฬสินธุ์ หมู่ที่ 14

อื่น ๆ

- สถานีตำรวจภูธรตำบล	จำนวน	1	แห่ง
- กลุ่มอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน	จำนวน	1	กลุ่ม
- บรรเทาสาธารณภัย	จำนวน	1	แห่ง
- สหกรณ์เพื่อการผลิต	จำนวน	1	แห่ง
- กลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์	จำนวน	6	กลุ่ม
- กลุ่มผลิตข้าวพันธุ์ดีชุมชน	จำนวน	8	กลุ่ม

สภาพทางเศรษฐกิจ

ด้านเกษตรกรรม คือการปลูกพืชเป็นส่วนใหญ่ เช่นการทำนา ทำไร่ ทำสวน ปลูกไม้เศรษฐกิจการปลูกพืชในฤดูฝนจะมีการปลูกข้าวนาปี เป็นพืชหลักการปลูกพืชที่สำคัญของตำบล

ตลกคู่ เช่น ข้าวนาปี นาปรัง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อ้อยโรงงาน มันสำปะหลัง มะม่วง พุทรา ฯลฯ คิดเป็น 70 % ของอาชีพคนในตำบล

ด้านการเลี้ยงสัตว์ในปัจจุบันเทศบาลตำบลตลกคู่ได้ส่งเสริมอาชีพการเลี้ยงโค – กระบือ - แพะ ในตำบลทำให้ปริมาณประชากรสัตว์มีเพิ่มมากขึ้นและยังเป็นอาชีพเสริมที่ทำรายได้ให้แก่ผู้เลี้ยง คิดเป็น 25 % ของอาชีพ ด้านอาชีพอื่น ๆ เช่น ค้าขาย รับจ้าง รับราชการ คิดเป็น 10% ของอาชีพ

2.2.2 ผลการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ

“สัจจะ” ออมทรัพย์ บ้านหนองจิกยาว

ชุมชนบ้านหนองจิกยาว หมู่ที่ 16 ตำบลตลกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี เป็นชุมชนหนึ่งที่สร้างพลังในชุมชนร่วมกันแก้ปัญหาบนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในรูปแบบ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ บ้านหนองจิกยาว ใช้ระยะเวลารวมกลุ่มกันเพียง 3 – 4 ปี ก็สามารถขับเคลื่อนการทำงานและกิจกรรมที่หลากหลาย จนเป็นที่ยอมรับของชุมชนอื่น ๆ มีเงินออม มีรายได้ มีสวัสดิการต่าง ๆ แก่ชุมชน

แนวคิดเริ่มจากการหลวงพ่ที่วัดในชุมชนบ้านหนองจิกยาว ได้ไปศึกษาดูงาน ณ วัดไร่ล้อม จังหวัดตราด หลังจากนั้นได้มาบอกต่อแก่ชาวบ้านในชุมชนบ้านหนองจิกยาว ผู้นำชุมชนชาวบ้านจึงได้ไปศึกษาดูงาน ณ วัดดังกล่าว จากนั้นชาวบ้านจึงได้ตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านหนองจิกยาวขึ้น โดยมีเป้าหมาย คือ เพื่อให้สมาชิกรู้จักการออม และสามารถนำเงินที่ออมดังกล่าวมาใช้ในยามเดือดร้อน ได้โดยไม่ต้องไปกู้เงินจากทุนที่อื่น ปัจจุบันกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านหนองจิกยาว มีประธานกลุ่ม คือ ผู้ใหญ่สมคิด ปากเกร็ด มีสมาชิก 269 คน ทุกครัวเรือน ไม่ว่าจะเป็นเด็กวัยรุ่น ผู้ใหญ่ จนถึงคนแก่ ซึ่งกลุ่มจะมีการประชุมกันทุกวันที่ 5 ของเดือน โดยใช้วัดเป็นสถานที่ในการประชุม ในวันนั้นก็จะมีกรรวมทุนจากสมาชิกในกลุ่ม และได้มีการวางสัจจะ หรือมีการปฏิญาณตนกัน ต่อหน้าหลวงพ่ซึ่งเป็นประธานคณะกรรมการ ซึ่งทางกลุ่มมีหลักเกณฑ์ในการออมว่า อย่างน้อยต้องออมเดือนละ 10 บาท ถ้าเดือนใดไม่ออมก็จะทบไปอีกเดือนหน้า เป็น 20 บาท แต่ถ้า 3 เดือนแล้วไม่ออม ก็จะตัดสิทธิ์ แต่ยอดฝากห้ามเกิน 20,000 บาท ทั้งนี้ทางกลุ่มกลัวว่าจะมีคนนำเงินมาฝากมากเกินไปเพื่อหวังเอาเงินปันผล เพราะทางกลุ่มตั้งเงินปันผลไว้ที่ร้อยละ 10 บาทต่อปี ซึ่งสูงกว่าทางธนาคารทั่วไป

ปัจจุบันกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านหนองจิกยาวมีเงินกองกลาง จำนวน 1,000,000 บาท ซึ่งจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1. เงินสัจจะ 2. เงินสวัสดิการ เงินสัจจะก็คือเงินที่นำไปปันผล สำหรับ

เงินสวัสดิการก็คือเงินที่เอาไว้คอยช่วยเหลือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย สวัสดิการสมาชิกในกลุ่ม เช่น ค่ารักษาพยาบาล เมื่อสมาชิกเจ็บป่วยเข้าโรงพยาบาล ทางกลุ่มก็จะเงินค่าสวัสดิการ ให้คืนละ 50 บาท ไม่เกิน 10 คืน และเมื่อมีการตาย ทางกลุ่มก็มีเงินช่วยเหลือให้ 7,000 บาท อีกทั้งยังมีการให้สมาชิกกลุ่ม ได้กู้เงิน แต่ต้องมีอายุตั้งแต่ 18 ปี ขึ้นไป ถึงจะสามารถกู้ได้ ซึ่งปัจจุบันเงินกองกลาง จำนวน 1,000,000 บาท ดังกล่าวก็ได้กระจายอยู่ในกลุ่มสมาชิกที่กู้ไป ซึ่งทางกลุ่มมีหลักเกณฑ์โดยให้ผู้กู้จะต้องส่งให้กับทางกลุ่มอย่างน้อย 100 บาท ต่อเดือน โดยทางกลุ่มจะคิดดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาท ต่อเดือน ทั้งนี้ คือ 1 บาท แรกจะเข้าไปเป็นเงินปันผลของกลุ่ม อีก 1 บาท ก็จะเข้าเป็นเงินสวัสดิการกลุ่ม ทั้งนี้กลุ่มมีความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความสามัคคี รวมแรง ร่วมใจ สามารถแบ่งปันผลในแต่ละปี มีรายได้เสริมจากการประกอบอาชีพหลัก และยังมีสวัสดิการชุมชนช่วยเหลือให้คนในชุมชนเกิดคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

โจทย์วิจัย

จากกระบวนการวิธิการพัฒนา ฯ โดยการใช้แผนที่ความคิด และกระบวนการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม ผลปรากฏ ดังนี้

“ลัจจะ” ออมทรัพย์ บ้านหนองจิกยาว ตำบลตลุกคู่

โจทย์หลัก

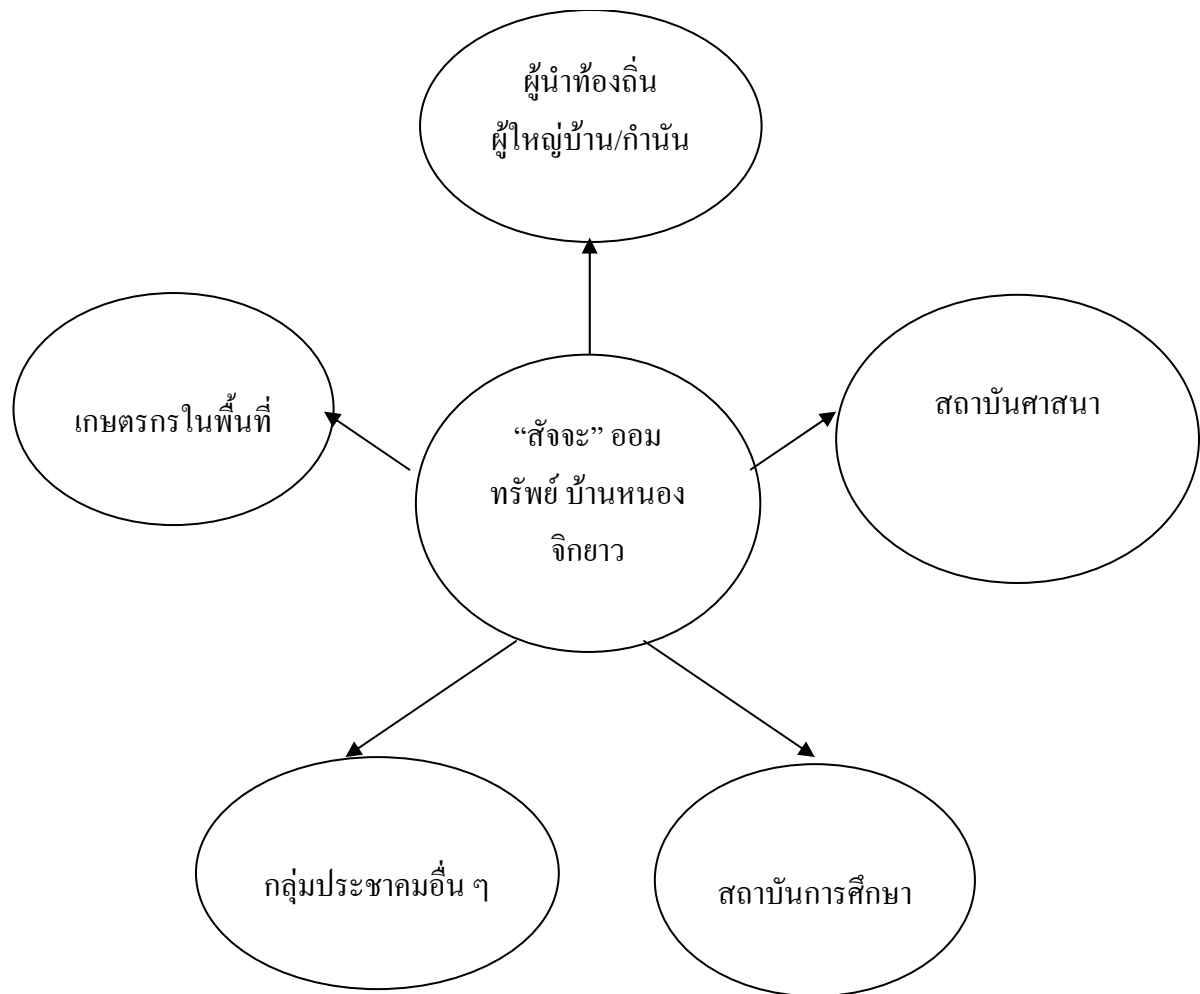
จะมีแนวทางในการสร้างค่านิยมในเรื่องการออมของประชาชนในชุมชนอย่างไร

โจทย์ย่อย

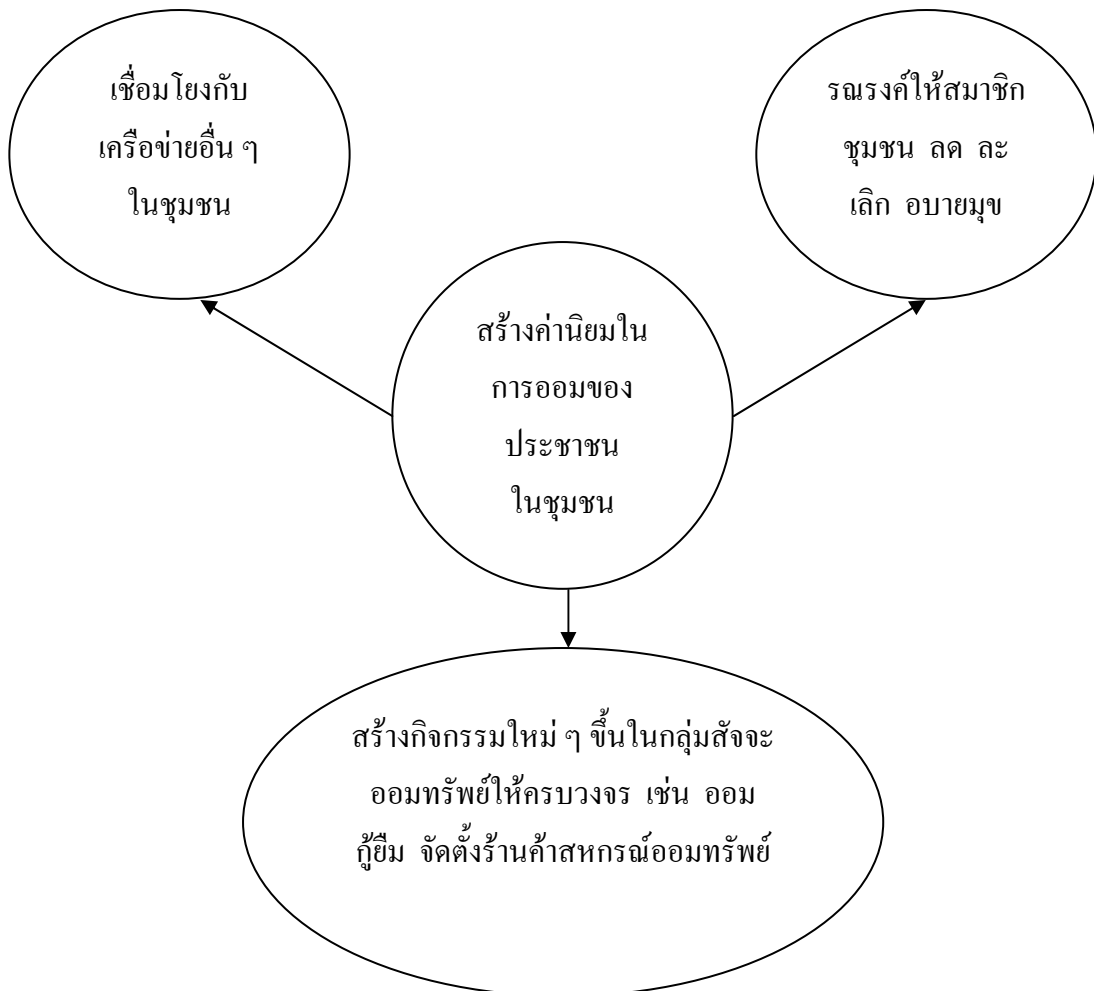
1. จะมีวิธีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่น ๆ ในชุมชนได้อย่างไร
2. การสร้างกิจกรรมใหม่ ๆ ขึ้นในกลุ่มลัจจะออมทรัพย์ให้ครบวงจร เช่น ออม กู้ยืม จัดตั้งร้านค้าสหกรณ์ออมทรัพย์ มีกระบวนการหรือขั้นตอนอย่างไร
3. จะมีวิธีการ / แนวทางในการรณรงค์ให้ชุมชน ลด ละ เลิก อบายมุข อย่างไร

การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis)

“สัจจะ” ออมทรัพย์ บ้านหนองจิกยาว

การวิเคราะห์สาเหตุหรือปัญหา โดยประยุกต์ใช้แผนที่ความคิด ของกลุ่ม
“สัจจะ” ออมทรัพย์ บ้านหนองจิกยาว

งานวิจัยที่เกิดจากการพัฒนาโจทย์ร่วมกันระหว่างภาคีที่เกี่ยวข้องในชุมชน ได้แก่

เรื่อง การประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างความเข้มแข็งในระดับครอบครัวและชุมชน ของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ บ้านหนองจิกยาว ตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุดรธานี

เครือข่ายข้าวปลอดภัย

เครือข่ายข้าวปลอดภัย จัดตั้งขึ้นในชุมชนบ้านถนนใหม่ หมู่ที่ 6 ตำบลตลุกคู่อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งประกอบไปด้วย กลุ่มส่งเสริมปลูกข้าวพันธุ์ดีและเหมาะสม และกลุ่มผลิตข้าวปลอดภัย กลุ่มเครือข่ายข้าวปลอดภัยเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่น่าปัญหาของชุมชนมาแก้ไข เพื่อนำไปสู่การจัดตั้งธนาคารข้าวชุมชนประจำหมู่บ้าน ตลอดจนเป็นแนวทางในการปฏิบัติ และปรับปรุงในกลุ่มอาชีพ และ ชุมชน อื่น ๆ ในหมู่บ้านอีกด้วย

เครือข่ายข้าวปลอดภัยมีแนวคิดจาก จังหวัดอุทัยธานีนี้เป็นจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลางตอนบน ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาปลูกข้าวโดยทั่วไปทุกอำเภอ และอำเภอทัพทันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดอุทัยธานีที่มีเกษตรกรทำนาปลูกข้าว และมีผลผลิตที่มีปริมาณเป็นอันดับต้น ๆ ของจังหวัด จากสภาพปัญหาของเกษตรกรอำเภอทัพทันที่ปลูกข้าว ก็คือต้นทุนในการผลิตข้าวสูง และขาดความรู้ในกระบวนการผลิตข้าวที่ถูกต้อง ตำบลตลุกคู่อ เป็นตำบลในอำเภอทัพทันที่มีพื้นที่ในการผลิตข้าวจำนวน 30,936 ไร่ เกษตรกร 2,764 ครัวเรือน ปลูกข้าวปีละ 1 – 2 ครั้ง ปัญหาของเกษตรกรตำบลตลุกคู่อคือขาดความรู้ในการทำนาปลูกข้าวอย่างถูกวิธี ดังนั้น จึงต้องมีการส่งเสริมในการปลูกข้าวอย่างถูกวิธีตามหลักการวิชาการเกษตร เกษตรกรหมู่ที่ 4 มี 80 ครัวเรือน พื้นที่ทำนา 2,549 ไร่ ที่ประสบ คือ เมล็ดพันธุ์ข้าวที่เก็บได้ไม่ได้คุณภาพ ไม่เคยเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ข้าวติดต่อกันหลายฤดู ทำให้เกิดการปนของเมล็ดพันธุ์ได้ ผลผลิตต่ำกว่าเท่าที่ควร ต้นทุนการผลิตสูง ดังนั้นจึงมีการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนหมู่ที่ 4 ขึ้น โดยผู้นำในหมู่บ้าน ผู้นำองค์กรในชุมชน ร่วมกันจัดตั้งเป็นองค์กรขึ้นภายในหมู่บ้าน เน้นการจัดอบรมวิธีการเรียนรู้จากการปฏิบัติจากนักวิชาการ ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบลตลุกคู่อ และจากสำนักงานเกษตรอำเภอทัพทัน ซึ่งทางเทศบาลตำบลตลุกคู่อสนับสนุนในรูปแบบของงบประมาณค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในการเรียนรู้ ดังนั้นจึงต้องมีการส่งเสริมให้เกษตรกรของหมู่ที่ 4 มีการเรียนรู้ในการผลิตพันธุ์ข้าวอย่างถูกวิธี มีกองทุนหมุนเวียนในกลุ่มเป็นปัจจัยที่จะนำไปสู่ความสำเร็จและแก้ไขปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงาน มีผลทำให้กองทุนเติบโตเป็นธนาคารข้าวชุมชนประจำหมู่บ้าน สามารถเป็นแนวทางในการปฏิบัติ และปรับปรุงในกลุ่มอาชีพอื่น ๆ หรือองค์กรอื่น ๆ ในหมู่บ้านที่ต้องการความสำเร็จในการดำเนินงาน

เครือข่ายข้าวปลอดภัยจัดตั้งมีเป็นเวลา 2 ปี โดยมีเป้าหมายในการดำเนินงานหลักคือ เพื่อให้เครือข่ายข้าวปลอดภัยเป็นธนาคารประจำหมู่บ้าน และมีเป้าหมายรอง เพื่อให้สมาชิกผู้เข้าร่วมโครงการได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้เทคนิคกรรมวิธีในการทำนาปลูกข้าวให้ได้ตามหลักวิชาการ ลดการใช้สารเคมี เปลี่ยนมาใช้อินทรีย์สาร สามารถบริหารจัดการบริหารกันเองในกลุ่ม และแบ่งหน้าที่รับผิดชอบกันเอง เป็นกองทุนหมุนเวียนในการทำนาปลูกข้าว แก้ไขปัญหาความ

ยากจน ลดภาระหนี้สินให้เกษตรกรในกลุ่ม นอกจากนี้ยังเพื่อเกิดความสามัคคีและให้สมาชิกในกลุ่มรับผิดชอบกันเอง

เครือข่ายข้าวปลอดภัยประกอบด้วย 2 กลุ่มย่อย คือ กลุ่มส่งเสริมปลูกข้าวพันธุ์ดีและเหมาะสม กลุ่มผลิตข้าวปลอดภัย ได้รับทุนสนับสนุนจาก เทศบาลตำบลลูกคู่ โดยสนับสนุนเป็นเงินจำนวน 250,000 บาท เพื่อจัดซื้อพันธุ์ข้าว ปูย ยา ซึ่งทางสำนักงานเกษตรเป็นผู้จัดซื้อ ซึ่งเฉลี่ยพันธุ์ข้าวประมาณ 10 ถัง ปูยประมาณ 10 ลูก โดยดูตามจำนวนพื้นที่ของการปลูกข้าว ส่วนวัตถุดิบที่ใช้ในการปลูกข้าว ส่วนใหญ่ซื้อ แรงงาน ใช้แรงงานตนเองเป็นบางส่วน แล้วก็มีการรถไถ รถเกี่ยว ฉีดยา หว่านปุ๋ย และยังมีระบบการเอาแรงกันบ้างในบางขั้นตอน ส่วนความรู้ที่ใช้ในการปลูกข้าวส่วนใหญ่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอยู่ และบางส่วนก็ปรึกษาเกษตร เช่น ด้านการใช้เมล็ดพันธุ์ การใช้ปุ๋ย ใช้น้ำ การหว่านข้าว การใช้สารเคมี

ขั้นตอนในการผลิต ส่วนใหญ่ชุมชนบ้านถนนใหม่ จะทำนาหว่าน เพราะว่าขาดแคลนแรงงาน สภาพน้ำจำกัด ยกแก่การปักดำข้าว เริ่มจากนำเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีการเพาะให้งอกก่อน แช่น้ำสะอาด 12 – 24 ชั่วโมง แล้วนำไปหุ้ม 30 – 45 ชั่วโมง จนมีรากงอกยาวประมาณ 1 – 2 มิลลิเมตร แล้วหว่านลงในพื้นที่นาที่เตรียมไว้อย่างดี คือ ทำเทือกจนราบเรียบ โดยสังเกตจากเมล็ดข้าวที่หว่านจะจมในเทือกประมาณครึ่งหนึ่งของเมล็ดตามแนวนอน เมื่อข้าวงอกแล้วค่อย ๆ ระบายน้ำเข้านา แต่ไม่ให้ท่วมยอดต้นข้าว

ในด้านการผลิตนั้น ถ้ามีที่นาประมาณ 10 ไร่ จะได้ข้าวประมาณ 8 เกวียน ซึ่งราคาเกี่ยวและประมาณ 5,000 บาท รวมเงินที่ได้ประมาณ 40,000 บาท / 3 เดือน โดยหักค่าปุ๋ย ค่ายาประมาณเดือนละ 20,000 บาท ก็จะเหลือ 20,000 บาท เฉลี่ยเดือนละ 6,666 บาท ซึ่งยังไม่หักค่าแรง และรายได้นี้สำหรับคนที่ ไม่ได้เช่านาคนอื่นทำ แต่สำหรับคนที่เช่านาทำนั้น สมาชิกคนหนึ่งกล่าวว่า “แทบไม่เหลือเลย เหลือน้อย” ซึ่งผลผลิตที่ได้จะนำไปขายส่วนหนึ่ง เก็บไว้บริโภค และเก็บไว้เป็นพันธุ์ข้าวส่วนหนึ่ง ซึ่งถ้าได้ผลผลิตประมาณ 10 เกวียน ก็จะนำไปขาย 8 เกวียน เก็บไว้บริโภค 1 เกวียน และ เก็บไว้เป็นพันธุ์ข้าวปลูก 1 เกวียน ในการถือหุ้นสมาชิกถือหุ้นละ 34 บาท ต่อไร่ แต่ไม่เกิน 10,000 บาท/ราย โดยสามารถกู้ยืมสมาชิกกู้เงินจากบัญชีหุ้นให้คิดอัตราร้อยละ 12 บาทต่อปี โดยการส่งคืนเมล็ดพันธุ์ให้คืนในรูปของตัวเงิน โดยคิด 10 บาท/กิโลกรัมตามจำนวนที่สมาชิกได้รับ โดยการกู้ครั้งแรกไม่คิดดอกเบี้ยให้ส่งแต่เงินต้น และการกู้ครั้งต่อไปให้คิดดอกเบี้ยร้อยละ 15 บาทต่อปี โดยมีการจัดสรรผลประโยชน์คือ อัตราดอกเบี้ยทั้งหมดจากการกู้ยืมของสมาชิกกลุ่ม ๆ รวมถึงดอกเบี้ยค่าหุ้นสมาชิก หักเข้าหุ้น 60% ปันผลให้สมาชิก 20% ค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดในโครงการ 10 % และค่าตอบแทนคณะกรรมการ 10 %

จากการที่ชาวบ้านตระหนักถึงปัญหาของตนเองในการปลูกข้าว ทำให้รวมกลุ่มกันหาวิธีการแก้ไขเพื่อความอยู่รอดของตนเอง และชุมชน ประกอบการ การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ภายในชุมชนเป็นอย่างดี ทำให้เครือข่ายข้าวปลอดภัยเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของชุมชน

โจทย์วิจัย

จากกระบวนการพัฒนา ฯ โดยการใช้แผนที่ความคิด และกระบวนการวิเคราะห์ เครือข่ายทางสังคม ผลปรากฏ ดังนี้

เครือข่ายข้าวปลอดภัย

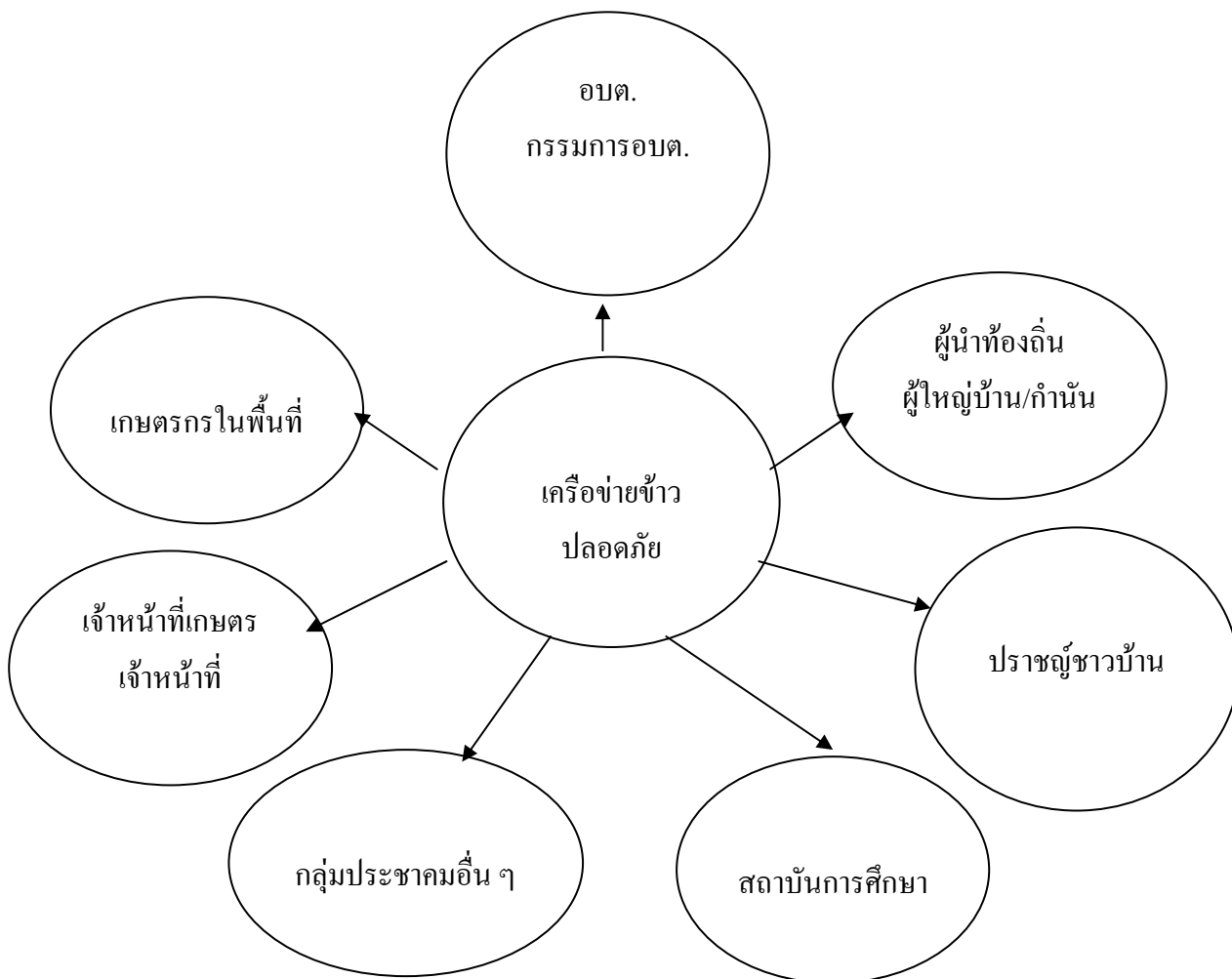
โจทย์หลัก

การผลิตข้าวที่ปลอดภัย มีคุณภาพ และต้นทุนต่ำ มีกระบวนการอย่างไรจึงจะดำรงอยู่ได้ ในสภาพสังคมปัจจุบัน

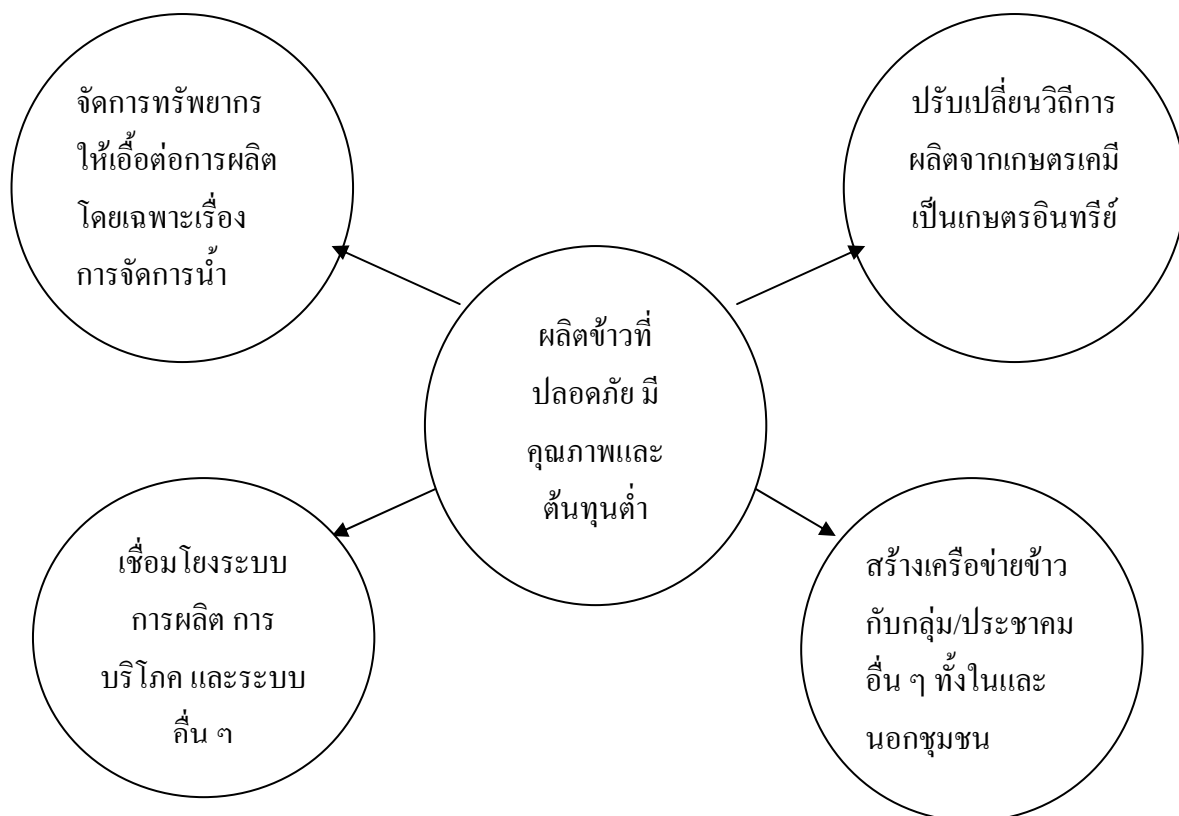
โจทย์ย่อย

1. จะมีวิธีการจัดการทรัพยากรให้เอื้อต่อการผลิตข้าว โดยเฉพาะเรื่องจัดการน้ำอย่างไร
2. กระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากเกษตรเคมีเป็นเกษตรอินทรีย์ มีกระบวนการหรือขั้นตอนอย่างไร
3. จะมีวิธีการสร้างเครือข่ายข้าวกับกลุ่ม / ประชาคม อื่น ๆ ในและนอกชุมชนอย่างไร
4. การเชื่อมโยง เครือข่ายผู้ผลิตข้าวกับผู้บริโภค ระบบการตลาด และระบบอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชน มีแนวทางอย่างไร

การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis)
เครือข่ายข้าวปลอดภัย

การวิเคราะห์สาเหตุหรือปัญหา โดยประยุกต์ใช้แผนที่ความคิด ของกลุ่ม
เครือข่ายข้าวปลอดภัย

งานวิจัยที่เกิดจากการพัฒนาโจทย์ร่วมกันระหว่างภาคีที่เกี่ยวข้องในชุมชน ได้แก่

เรื่อง การเชื่อมโยงเครือข่ายผู้ผลิตและผู้บริโภคข้าวปลอดภัย ของชุมชนตำบลลูกคู่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุทัยธานี

2.3 ผลการศึกษาบริบทชุมชนตำบลเมืองกาฐัง

2.3.1 บริบทชุมชนตำบลเมืองกาฐัง

ประวัติความเป็นมา

ตามประวัติตำบลเมืองกาฐัง มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เชื่อว่ามีอายุมากกว่า 1,000 ปี เมืองกาฐังได้กำเนิดขึ้นก่อนปี พ.ศ. 1600 เดิมทีลักษณะของเมืองกาฐังเป็นเนินดินมีกำแพงล้อมรอบเมืองสูง 6 เมตร มีคูน้ำกว้าง 20 เมตร ลึก 2 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางยาว 800 เมตร มีเนื้อที่ประมาณ 400 ไร่ เคยได้มีการขุดพบโบราณวัตถุจำนวนมาก เช่น ระฆังหิน เสาไม้ เรือบดยา รูปปั้น ฯลฯ ชนชาติเดิมที่อพยพอยู่ที่เมืองกาฐัง เชื่อว่าเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 – 14 ได้มีชาวละว้า ลู และกะเหรี่ยง รวมทั้งชาวขอม ได้อพยพเข้ามารวมกลุ่มอาศัยอยู่ตามลุ่มแม่น้ำ และป่าใหญ่บริเวณตำบลวังหิน ซึ่งปัจจุบันส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่ของเมืองกาฐัง ในอดีตเมืองกาฐังเดิมอยู่ในตำบลวังหิน ต่อมาแยกเป็นตำบลเมืองกาฐังตั้งอยู่ริมห้วยตะขาบ ซึ่งเป็นลำน้ำไหลจากทิศใต้ไปทิศเหนือ ลำน้ำนี้ไหลผ่านคูเมืองด้านทิศตะวันตก เท่ากับทำหน้าที่เป็นคูเมือง และพร้อมกันนั้นก็เป็นแหล่งส่งน้ำให้กับตัวเมืองด้วย

ได้มีการค้นพบฐานของพระปรางค์ที่เป็นศิลาแลงสลับบอิฐ ซึ่งเชื่อกันว่าสมัยก่อนขอมเคยครองเมืองนี้มาก่อน เดิมลักษณะเมืองกาฐังมีป่าที่ปกคลุมสิ่งก่อสร้างอยู่กลางเมือง จากหลักฐานเจ้าเมืองคนแรก คือ พระตะเบิด เป็นผู้ครองเมืองก่อนที่จะได้ไปตั้งเมืองอุทัยธานีที่ตำบลอุทัยเก่า โดยมีพระพด และพระอินทร เป็นผู้รักษาด่านแม่กรอง และด่านหนองหลวง ตามลำดับ ได้สร้างหลักเมือง และวัดต่างรอบเมือง เช่น วัดหัวเมือง วัดหมาก วัดแจ้ง และชาวบ้านก็อาศัยทะเลสาบใกล้ ๆ วัดหัวเมืองสำหรับอาบ กิน เดิมเมืองกาฐังจัดเป็นเมืองขนาดเล็ก มีลักษณะเป็นเมืองด่าน เพราะบริเวณโดยรอบของเมืองเป็นที่ราบสูงเหมาะแก่การทำไร่มากกว่าทำนา ซึ่งเป็นเศรษฐกิจสำคัญในสมัยนั้น การไปมาติดต่อเมืองกาฐังสมัยนั้นจะใช้ทางเรือมีลักษณะคล้ายเมืองด่าน เพราะถ้าหากเดินทางต่อจากเมืองกาฐังไปทางใต้ตามลำห้วยตะขาบแล้วก็ผ่านช่องเขาใหญ่ไปยังอำเภอบ้านไร่ ต่อจากนั้นก็เข้าช่องเขาไปยังเขตจังหวัดสุพรรณบุรี ตัดไปยังลำน้ำแควใหญ่แล้วเข้าเขตกาญจนบุรีไปทางทิศตะวันตกได้ การเดินทางสมัยโบราณจากตะวันตกผ่านอำเภอบ้านไร่เข้ามาและเดินมาตามลำห้วยตะขาบลงสู่ชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาถึงเขตอุทัยธานีได้โดยสะดวก

ที่ตั้ง และอาณาเขต

องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองกาฐัง ตั้งอยู่ถนนสายบ้านไร่ – อุทัยธานี เลขที่ 111 หมู่ 12 บ้านหนองปักไทร ตำบลเมืองกาฐัง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี อยู่ห่างที่ว่าการอำเภอบ้านไร่ ประมาณ 29 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อ ดังต่อไปนี้

- ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลบ้านใหม่คลองเคียน อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี
- ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลหนองบ่มกล้วย และตำบลหูช้าง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลตะพานหิน กิ่งอำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลห้วยแห้ง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

สภาพภูมิประเทศ

สภาพทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม พื้นที่ดิน โดยทั่วไปเป็นดินร่วนปนทราย บางส่วนของพื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขา มีการพังทลายของดินเนื่องจากกระแสน้ำพัดพาได้ง่าย

สภาพทางสังคม

การศึกษา

- โรงเรียนมัธยมศึกษา	จำนวน	-	แห่ง
- โรงเรียนประถมศึกษา	จำนวน	4	แห่ง
- โรงเรียนอาชีวศึกษา	จำนวน	-	แห่ง
- โรงเรียน / สถาบันชั้นสูง	จำนวน	-	แห่ง
- ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน	จำนวน	9	แห่ง

การปกครอง

องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองกาฐัง มีประชากรทั้งสิ้น จำนวน 4,933 คน แยกเป็น เพศชาย จำนวน 2,406 คน และเพศหญิง จำนวน 2,527 คน โดยมีครัวเรือนทั้งหมด จำนวน 1,383 ครัวเรือน แบ่งการปกครองเป็น 13 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านที่อยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลเมืองกาฐัง ทั้งหมด มี จำนวน 9 หมู่ ได้แก่ 1,2,3,6,7,8,11,12,13 สำหรับหมู่บ้านที่อยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลเมืองกาฐัง บางส่วน มี จำนวน 4 หมู่ ได้แก่ 4,5,9,10 มีเทศบาลตำบลจำนวน 1 แห่ง คือ เทศบาลตำบลเมืองกาฐัง

สภาพทางเศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม คือ การปลูกอ้อย ปลูกมันสำปะหลัง และเป็นพื้นที่ปลูกข้าวส่วนหนึ่ง

2.3.2 ผลการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ

เชือกกระเถา...จากการเรียนรู้ ผู้ภูมิปัญญา บ้านตะกรุด

ชุมชนบ้านตะกรุด หมู่ที่ 7 ตำบลเมืองกาฐัง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่เริ่มต้นจากการนำวัฒนธรรมชาติที่อยู่ในป่า มาร้อยเรียงเป็นผลิตภัณฑ์ที่นำมาสู่ การสร้างรายได้ และเป็นอาชีพเสริมสำหรับชาวบ้านในชุมชนบ้านตะกรุดได้เป็นอย่างดี

แนวคิด เริ่มจาก คุณนิรัตน์ ทิพรัตน์ ประธานกลุ่ม เห็นคนที่ชยันนาทเขาจะมาซื้อ “เชือกกระเถา” ก็เลยไปคิดว่า เขาซื้อไปทำอะไร ทำไม่ถึงต้องซื้อ เพราะว่า “เชือกกระเถา” มีอยู่ตามป่าเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่ก็ตัดทิ้ง ไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไร พอไปคิดถึงรู้ว่าเขานำไปสานเป็นกระเช้าต่าง ๆ ดังนั้น ก็เลยลองมาฝึกทำ ทำครั้งแรกทำไม่ได้ คุณทิพรัตน์ กล่าวว่า “ผมก็บอกกับแฟนผมว่า วันนี้ทำไม่ได้ พรุ่งนี้ก็อาจจะทำได้” ดังนั้นจึงฝึกทำไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งทำได้ จึงได้เริ่มขาย มีรายได้เพิ่มขึ้น โดยเริ่มต้นทำจากครอบครัวของคุณ นิรัตน์ ทิพรัตน์ เองก่อน พอเห็นว่าอาชีพนี้สามารถทำได้ดี จึงเริ่มชักชวนชาวบ้านเข้ามารวมกันเป็นกลุ่มอาชีพ โดยมีเป้าหมาย เพื่อให้มีอาชีพเสริม เมื่อว่างจากการทำการเกษตร ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 20 ครอบครัว และจัดตั้งมาเป็นเวลา 4 ปี โดยมีคุณ อำนวย ทิพรัตน์ เป็นประธานกลุ่ม โดยที่ครอบครัวของคุณ อำนวย จะเป็นเสมือน “ศูนย์กลาง” ที่จะรับซื้อ “กระเช้า” จากสมาชิกในกลุ่ม เพื่อให้ “พ่อค้าคนกลาง” นำไปขาย

กลุ่มมีต้นทุนในการดำเนินการผลิต ได้แก่ ค่าลูกแม็ค ค่าน้ำมัน (เดินทางไปหาเชือกกระเถา) ค่าไฟ ค่าสี ค่าน้ำยา โดยมีต้นทุนในการผลิตลูกเถาประมาณ 10 บาท ซึ่งราคาที่ยขายลูกเถา 40 บาท ปัจจุบันกลุ่มมีทุนหมุนเวียนประจำกลุ่ม 54,000 บาท ซึ่งทุนจำนวน 50,000 บาท ได้มาจากการกู้ยืมจากองค์การบริหารส่วนตำบล ส่วนอีก 4,000 บาท คือส่วนที่เป็นเงินที่หักจากสมาชิกจากการขายปีละ 120 บาท โดยวัตถุดิบที่ใช้ คือ เชือกกระเถา ต้องไปหาตามป่าต่าง ๆ อาทิเช่น อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ อำเภอกัทพัตน์ จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดลาดยาว ซึ่งใช้แรงงานตนเอง โดย เริ่มการเรียนรู้จากประธานกลุ่ม ฝึกทำไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งชำนาญ องค์กรความรู้/เทคโนโลยี องค์กรความรู้ที่ใช้นั้นได้มาจากคุณนิรัตน์ ที่เรียนรู้ด้วยตนเอง จนนำมาสู่การถ่ายทอดให้กับสมาชิกภายในกลุ่ม โดยเทคโนโลยีพัฒนาตามยุคสมัย เช่น สมัยก่อนใช้ตะปุดอกกระเช้า แต่สมัยนี้ก็เปลี่ยนเป็นใช้แม็คยิง แต่ก็ยังมีคนสมัยก่อนที่ยังใช้ตะปุดอกอยู่

กระบวนการขั้นตอนในการดำเนินการผลิต

1. เริ่มต้นจากการไปหาเชือกกระเถาตามป่าต่าง ๆ โดยบางครั้งก็จะรวมกันไป โดยใช้รถยนต์ของประชาชนกลุ่ม แล้วหารค่าน้ำมันกัน บางครั้งก็ต่างคนต่างไป ซึ่งการหาเชือกกระเถานั้นจะเป็นลักษณะต่างคนต่างหา แล้วแต่กำลังว่าใครได้มากได้น้อย
2. จากนั้นตัดเชือกกระเถา แล้วนำมาต้มในถังเกลอน ประมาณ 6 – 7 ชั่วโมง
3. พอต้มได้ที่แล้ว ก็ลอกเปลือกออก การลอกเปลือกต้องลอกตอนที่ยังร้อน เพราะมันยังอ่อนอยู่ แต่ถ้าแข็งก็นำไปแช่น้ำ และประชาชนกลุ่มบอกว่า น้ำที่ต้ม สามารถนำไปย้อมกระเช้าให้เป็นสีได้ด้วยซึ่งได้ลองทำดู ลูกค้าก็ชอบ เพราะเป็นสีจากธรรมชาติ
4. จากนั้นก็สานตามแบบที่ทำไว้ โดยเริ่มจากก้นของกระเช้าก่อน แล้วจึงสานตัวกระเช้าสุดท้ายก็ติดขอบ ซึ่งในขั้นตอนนี้จะมีการยิงระแนงเพื่อให้ความคงทนถาวร

การจัดจำหน่าย สมาชิกในกลุ่มจะนำผลิตภัณฑ์ที่ผลิตมาจัดส่ง ให้กับครอบครัวของประชาชนกลุ่ม ซึ่งจะมีพ่อค้าเป็นผู้รับสินค้าไปส่งให้กับตลาดอีกทอดหนึ่ง ซึ่งพ่อค้าที่รับซื้อสินค้าเป็นลูกหลานของประชาชนกลุ่มเอง ดังนั้นจึงไม่มีปัญหาเรื่องการจัดจำหน่าย นอกจากนี้ตลาดยังมีรองรับอยู่ตลอดเวลา ประชาชนกลุ่มเล่าว่า ผลิตเท่าไรก็ไม่พอตามที่ตลาดต้องการ ซึ่งในการผลิตสินค้านั้น ทางผู้รับซื้อจะเป็นผู้กำหนดรูปแบบในการผลิตมาให้ ทางกลุ่มมีหน้าที่ผลิตตามที่กำหนด โดยกลุ่มมีการปันผลร้อยละ 20 ต่อปี นอกจากนี้ยังมีการปันผลประโยชน์ที่เป็นลักษณะของสินน้ำใจอีกด้วย ซึ่งสมาชิกของกลุ่มคนหนึ่งเล่าว่า “บางวันทำกระเช้าไปแล้วสัก 5 ใบ นะ ไม่มีเงินใช้ ก็ถือตะกร้ามาให้พี่รัตน์ พี่รัตน์ก็จะซื้อเท่าราคาที่พ่อค้ารับ เพื่อช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่ม” บางทีเวลาไปหาเชือกกระเถา ถ้าสมาชิกไปด้วย แล้วไม่มีเงินจ่ายค่าน้ำมัน เราก็มัวว่าอะไรก็ให้เขาไปด้วย ถือว่าช่วย ๆ กันไป

โจทย์วิจัย

จากกระบวนการพัฒนา ฯ โดยการใช้แผนที่ความคิด และกระบวนการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม ผลปรากฏ ดังนี้

เชือกกระเถา จากการเรียนรู้ สู่ภูมิปัญญาบ้านตะกรุด

โจทย์หลัก

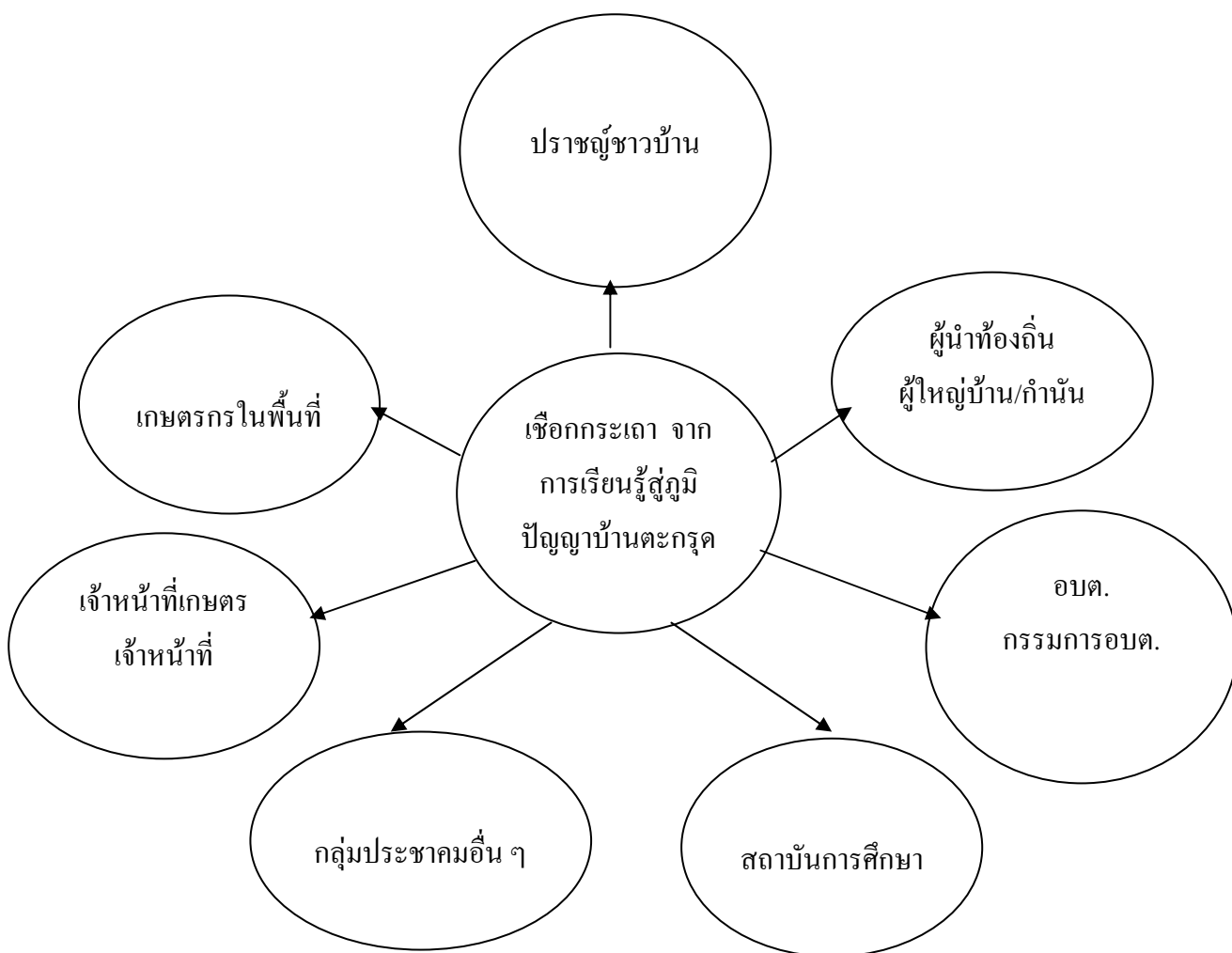
การสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีรูปแบบที่หลากหลาย มีคุณภาพ และต้นทุนต่ำ มีกระบวนการและขั้นตอนอย่างไร

โจทย์ย่อย

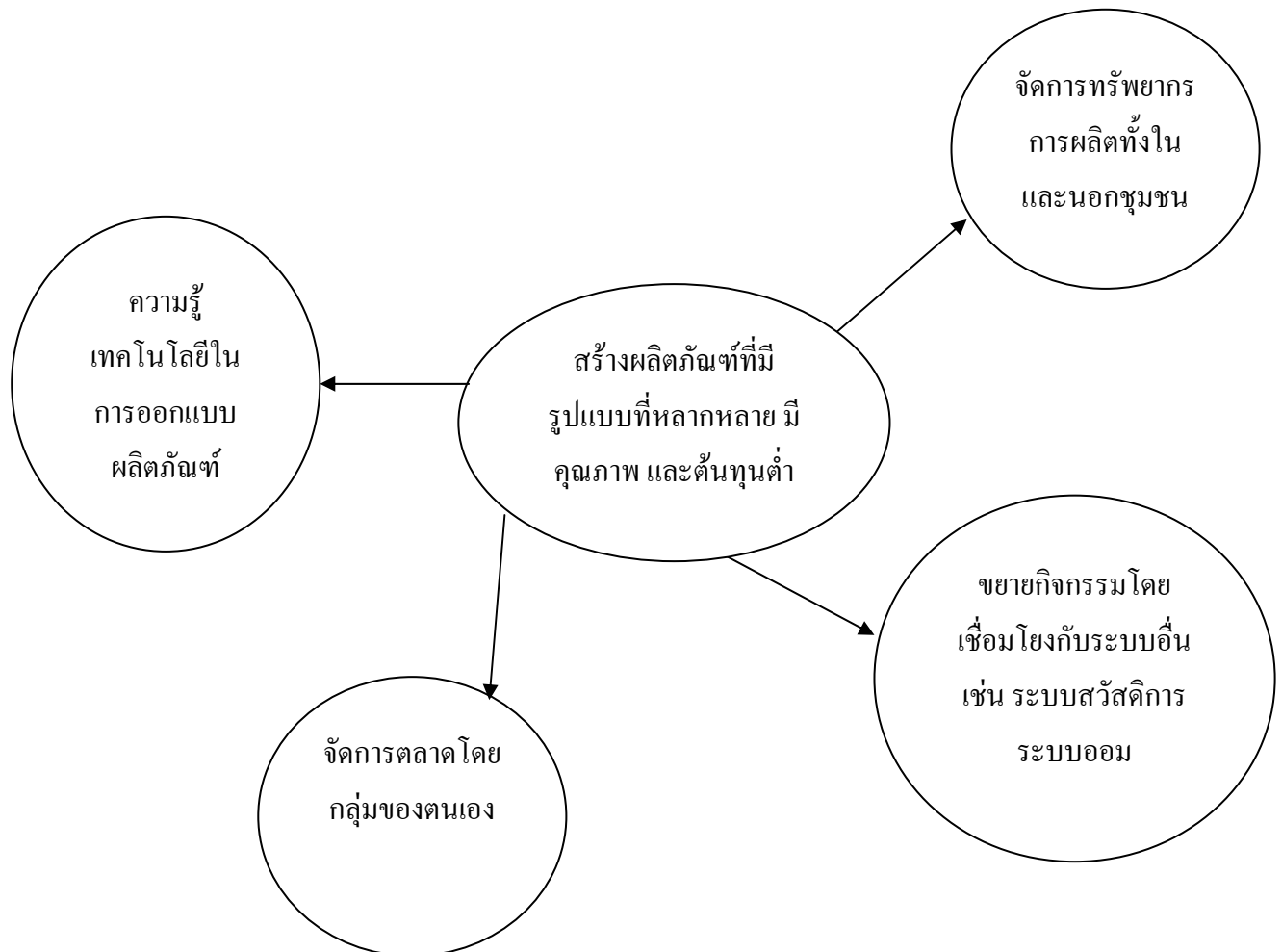
1. จะแสวงหาความรู้เทคโนโลยีในการออกแบบผลิตภัณฑ์ รวมทั้งการผลิตได้อย่างไร และจากที่ไหน
2. จะมีวิธีการจัดการทรัพยากรการผลิตทั้งในและนอกชุมชนอย่างไร
3. จะมีวิธีการขยายกิจกรรม โดยเชื่อมโยงกับระบบอื่น เช่น ระบบสวัสดิการระบบออม และอื่น ๆ ได้อย่างไร
4. จะมีวิธีการจัดการตลาดโดยกลุ่มของตนเอง ได้อย่างไร

การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis)

เชือกกระเถา จากการเรียนรู้สู่ภูมิปัญญาบ้านตะกรุด

การวิเคราะห์สาเหตุหรือปัญหา โดยประยุกต์ใช้แผนที่ความคิด ของกลุ่ม
 เชือกกระเถา จากการเรียนรู้สู่ภูมิปัญญาบ้านตะกรุด

งานวิจัยที่เกิดจากการพัฒนาโจทย์ร่วมกันระหว่างภาคีที่เกี่ยวข้องในชุมชน ได้แก่

เรื่อง การพัฒนาผลิตภัณฑ์แบบครบวงจร ของกลุ่มหัตถกรรมบ้านตะกรุด ตำบลเมืองการุ้ง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

2.4 ผลการศึกษาบริบทชุมชนตำบลป่าอ้อ

2.4.1 บริบทชุมชนตำบลป่าอ้อ

ที่ตั้ง และอาณาเขต

องค์การบริหารส่วนตำบลป่าอ้อตั้งอยู่ที่หมู่ 6 บ้านซับป่าพลู ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี อยู่ห่างจากตัวอำเภอลานสักประมาณ 13 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากจังหวัดอุทัยธานี 63 กิโลเมตร ในเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3438 และอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ 363 กิโลเมตร ตำบลป่าอ้อ มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลลานสัก และตำบลประจักษ์
ทิศใต้	มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลทองหลาง อำเภอห้วยคต
ทิศตะวันออก	มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลทุ่งนางาม
ทิศตะวันตก	มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลระบำ

สภาพภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่เป็นที่ราบสูง และภูเขา สภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย และดินลูกรัง เหมาะแก่การปลูกพืช และการปศุสัตว์

แหล่งน้ำ

แหล่งน้ำธรรมชาติ

- ลำคลอง , เหมือง จำนวน 7 สาย
- บึง , หนองและอื่น ๆ จำนวน 15 แห่ง

ลำน้ำที่สร้างขึ้น

- ฝาย จำนวน 10 แห่ง
- บ่อน้ำตื้น จำนวน 283 แห่ง
- บ่อบาดาล จำนวน 34 แห่ง
- ประปาหมู่บ้าน จำนวน 9 แห่ง
- อ่างเก็บน้ำ จำนวน 2 แห่ง

การคมนาคม

- ถนนลูกรังและถนนดินภายในหมู่บ้าน จำนวน 61 สาย
- ถนนลูกรังเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้าน จำนวน 32 สาย
- ถนนลาดยางภายในหมู่บ้าน จำนวน 6 สาย

- ถนนคอนกรีตภายในหมู่บ้าน จำนวน 5 สาย

สภาพทางสังคม

การศึกษา

- โรงเรียนประถมศึกษา (ป. 1 – ป. 6) จำนวน 2 แห่ง
- โรงเรียนมัธยมศึกษา (ป. 1 – ม. 3) จำนวน 3 แห่ง
- โรงเรียนมัธยมศึกษา (ม. 1 – ม. 6) จำนวน 1 แห่ง
- ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน จำนวน 6 แห่ง

การศาสนา

- วัด จำนวน 5 แห่ง
- สำนักสงฆ์ จำนวน 3 แห่ง

การสาธารณสุข

- สถานีอนามัยประจำตำบล จำนวน 1 แห่ง

การปกครอง

ประชากรทั้งสิ้น 7,339 คน แยกเป็นชาย จำนวน 3,713 คน หญิง จำนวน 3,626 คน ตำบลป่าอ้อมีหมู่บ้านทั้งหมด 10 หมู่บ้าน ได้แก่

- หมู่ที่ 1 บ้านเขาม้องชัย
- หมู่ที่ 2 บ้านเขาวง
- หมู่ที่ 3 บ้านคลองชะนิบน
- หมู่ที่ 4 บ้านเขาน้ำโจน
- หมู่ที่ 5 บ้านป่าอ้อ
- หมู่ที่ 6 บ้านซับป่าพลูใหม่
- หมู่ที่ 7 บ้านคลองชะนิล่าง
- หมู่ที่ 8 บ้านซับป่าพลูใหม่
- หมู่ที่ 9 บ้านป่าอ้อเหนือ
- หมู่ที่ 10 บ้านอุดมทรัพย์

อื่น ๆ

- ตลาดกลางเกษตร จำนวน 5 แห่ง
- โรงสี จำนวน 3 แห่ง

- ลานตากพืชผลทางการเกษตร จำนวน 8 แห่ง
- ปั้นน้ำมัน (หัวบีบ) จำนวน 2 แห่ง
- ที่พักสายตรวจ จำนวน 1 แห่ง
- ดำรวจชุมชนหมู่บ้าน จำนวน 1 แห่ง

สภาพทางเศรษฐกิจ

ชาวบ้านในตำบลป่าอ้อ ส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ปลูกข้าวโพด ถั่วเหลือง มันสำปะหลัง ฯลฯ เลี้ยงสัตว์ รับจ้าง ค้าขาย รับราชการ เป็นต้น

2.4.2 ผลการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ

เกษตรกรอินทรีย์ชีวภาพ : จุดเริ่มต้นบนความพอเพียง

ชุมชนบ้านป่าอ้อ หมู่ที่ 5 ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เป็นชุมชนอีกชุมชนหนึ่ง ที่มีแนวคิดที่ใช้เศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยเริ่มจากแนวคิดของพี่เพชรธรรม พี่พงษ์พัฒน์ ประธานกลุ่ม ซึ่งเพิ่งกลับมาอยู่บ้านได้ 2 ปี เดิมเคยไปทำงานในต่างจังหวัด และเคยทำงานมาทุกรูปแบบ ทั้งเป็นลูกจ้าง ช่าง คนขับรถ และเคยเป็นช่างภาพอยู่ที่ ITV มาซักระยะหนึ่ง จากที่เคยทำงานกับ ITV ก็ได้ไปถ่ายทำรายการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการเกษตรในหลายจังหวัด และได้สะสมประสบการณ์ ความรู้ ต่าง ๆ มากมาย กระทั่งจนทางบ้านให้กลับมาทำงานที่บ้าน ซึ่งก็หนีไม่พ้นการทำเกษตรซึ่งตนก็มีความรู้อยู่แล้ว โดยเริ่มจากแก้ปัญหาเรื่องดินก่อน ซึ่งจากคำบอกเล่าของพี่เพชรธรรม บอกว่า “ดินตรงนี้มีมันมีปัญหา คือ ขนาดปลูกถั่วเขียวยังไม่ได้เลย ขนาดถั่วเขียวเป็นพืชที่ปลูกง่ายแล้วนะ” หลังจากเริ่มปรับปรุงดิน ดินก็เริ่มดีขึ้นเรื่อย ๆ สามารถปลูกพืชผัก ไม้ยืนต้นได้

จากนั้นก็เริ่มรวมกลุ่มกัน เป็นกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ชีวภาพ โดยกลุ่มมีเป้าหมายที่จะลดต้นทุนในการผลิต โดยการผลิตปุ๋ยใช้กันเอง ประกอบกับในชุมชนมีวัตถุดิบที่ใช้ในการทำปุ๋ย อาทิ เช่น มูลวัว มูลไก่ เป็นต้น ในช่วงการรวมกลุ่มระยะแรกมีการรวมหุ้นกันคนละ 100 บาท ซึ่งสมาชิกมีจำนวน 29 คน ก็ได้เงินมาจำนวน 2,900 บาท จากนั้นทางองค์การบริหารส่วนตำบลป่าอ้อ ก็ให้การสนับสนุนกลุ่มไปศึกษาดูงาน กรรมวิธีในการผลิตปุ๋ยที่โรงงานแห่งหนึ่งแถวจังหวัดลพบุรี จากนั้นก็กลับมาจะทำโรงเรือน เงินทุนก็ไม่พอจึงไปขอกู้เงินที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ มาสร้างโรงเรือน และซื้อวัสดุ อุปกรณ์ ภายหลังทางองค์การบริหารส่วนตำบลป่าอ้อก็ให้ทุนสนับสนุนอีก 80,000 บาท ซึ่งวัสดุต่าง ๆ ที่ใช้ในการผลิตปุ๋ย ก็มี มูลวัว มูลไก่ ซึ่งซื้อภายใน

ชุมชน และชุมชนใกล้เคียง กระสอบละ 7 บาท แร่ฟอสเฟส ไดโลไมท์ มูลค่างคาว กระดุกป่น ซึ่งซื้อจากโรงงานในราคาที่สูงพอสมควร เมื่อผลิตปุ๋ยได้ก็จะขายราคา 250 บาทต่อลูก ซึ่งถูกกว่าท้องตลาดประมาณ 350 บาท แต่ถ้าขายให้กับสมาชิกเองแล้ว จะขายราคา 200 บาทต่อลูก ซึ่งทางกลุ่ม ได้คิดต้นทุนการผลิตไว้ที่ 195 บาท

แต่อย่างไรก็ตาม ทางกลุ่มก็ยังประสบกับปัญหาเกี่ยวกับการจัดการวัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชน นั่นก็คือ มูลค่างคาว ซึ่งในบริเวณเขตตำบลป่าอ้อ มีถ้ำแห่งหนึ่งซึ่งมีค่างคาวอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และค่างคาวนั้นก็ถ่ายมูลออกมาจนล้นออกมาจากถ้ำ ซึ่งมูลค่างคาวเหล่านั้นก็เป็นวัตถุดิบสำคัญที่ใช้ในการผลิตปุ๋ย แต่ปัญหาอยู่ที่ไม่สามารถนำเอามูลค่างคาวเหล่านั้นออกมาได้ สาเหตุเป็นเพราะถ้ำดังกล่าวอยู่ในเขตอนุรักษ์ของกรมป่าไม้ จึงไม่สามารถนำเอามูลค่างคาวเหล่านั้นออกมาได้ ประกอบกับมีปัญหาเกี่ยวกับทางวัดที่ตั้งอยู่บริเวณหน้าถ้ำ ทางกลุ่มจึงจำเป็นต้องไปซื้อมูลค่างคาวจากที่อื่น และกำลังดำเนินการแก้ปัญหาดังกล่าวให้คลี่คลายลง

โจทย์วิจัย

จากกระบวนการพัฒนา ฯ โดยการใช้แผนที่ความคิด และกระบวนการวิเคราะห์ เครื่องข่ายทางสังคม ผลปรากฏ ดังนี้

เกษตรกรอินทรีย์ชีวภาพ : จุดเริ่มต้นบนความพอเพียง

โจทย์หลัก

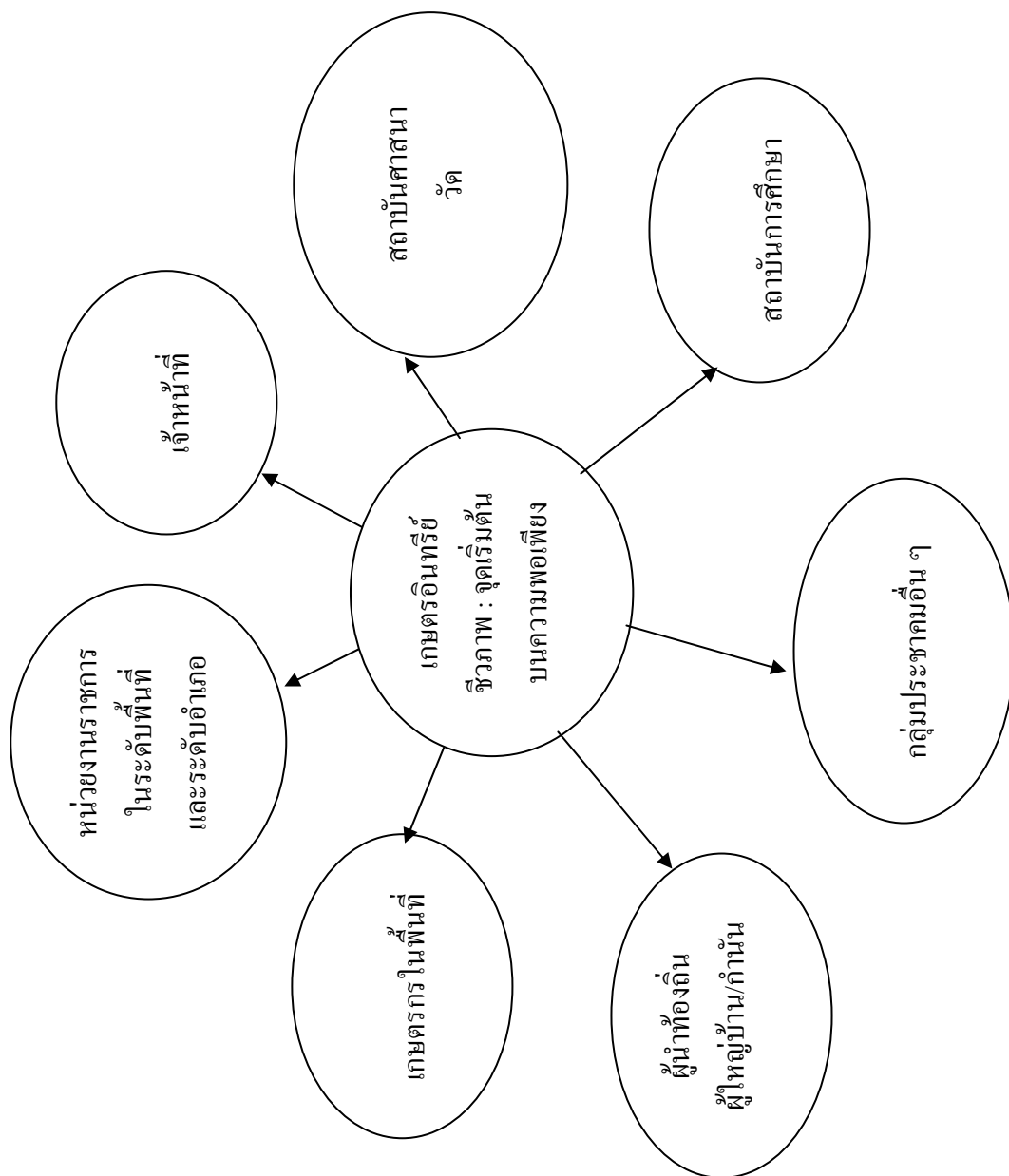
จะมีวิธีการลดต้นทุนการผลิตปุ๋ยอินทรีย์อย่างไร และจะอย่างไรให้มีการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างแพร่หลายทั้งในและนอกชุมชน

โจทย์ย่อย

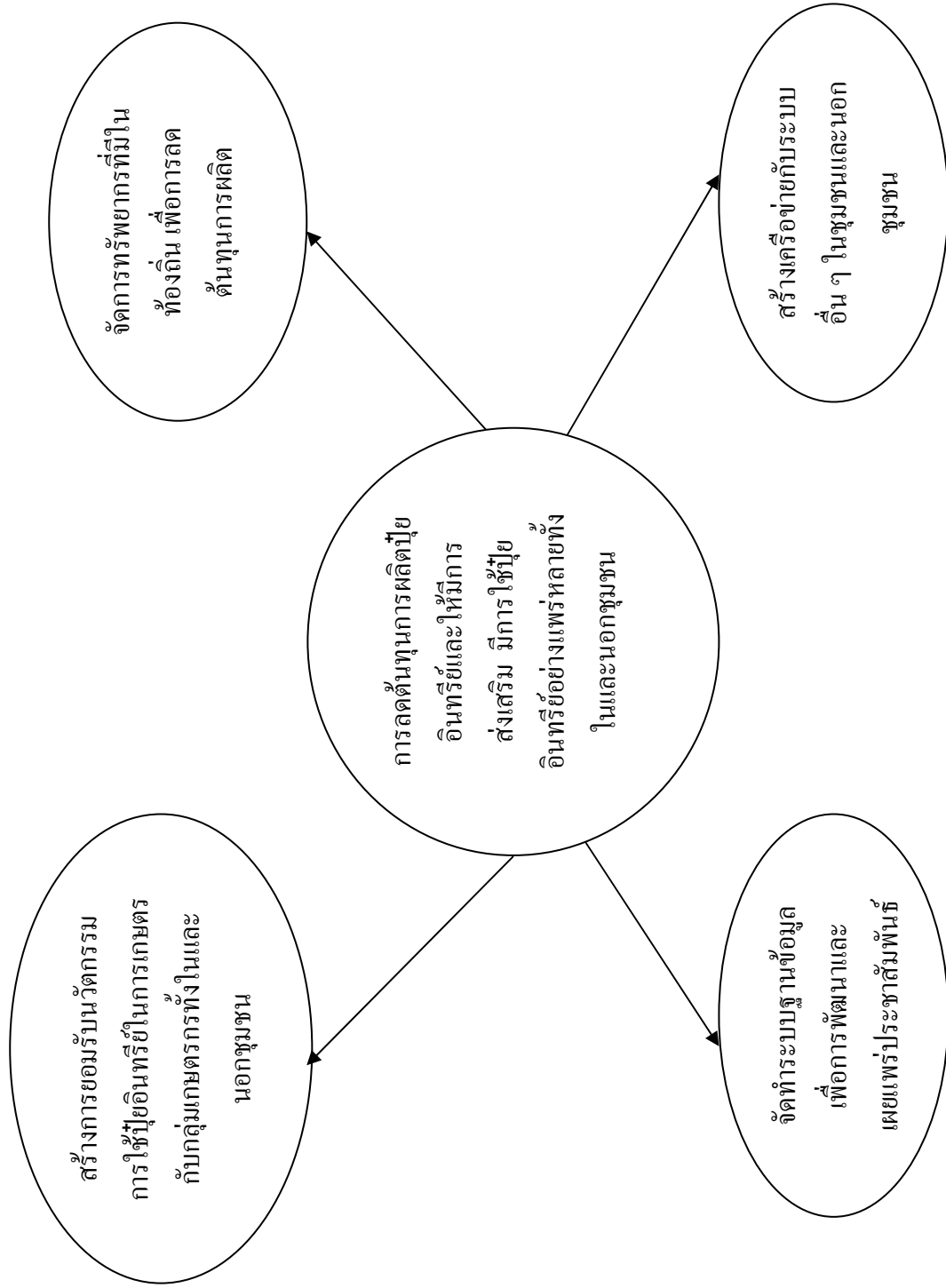
1. จะทำให้เกษตรกรทั้งในและนอกชุมชน ยอมรับนวัตกรรมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในการเกษตรได้อย่างไร
2. จะมีวิธีการจัดการทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นได้อย่างไร
3. ระบบฐานข้อมูลเพื่อการพัฒนาและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์มีรูปแบบอย่างไร
4. จะมีวิธีการ / กระบวนการสร้างเครือข่ายกับระบบอื่น ๆ ในชุมชนและนอกชุมชน ได้อย่างไร

การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis)

เครือข่ายอิทธิพลชีวิตภาพ : จุดเริ่มต้นบนความพอเพียง

การวิเคราะห์สาเหตุหรือปัญหา โดยประยุกต์ใช้แผนที่ความคิด ของกลุ่ม
 เกษตรอินทรีย์ชีวภาพ : จุดเริ่มต้นบนความพอเพียง

งานวิจัยที่เกิดจากการพัฒนาโจทย์ร่วมกันระหว่างภาคีที่เกี่ยวข้องในชุมชน ได้แก่

เรื่อง การยอมรับนวัตกรรมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ของชุมชนตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

2.5 ผลการศึกษาบริบทชุมชนบ้านหนองจิก

2.5.1 บริบทชุมชนบ้านหนองจิก

ประวัติความเป็นมา

บ้านหนองจิกเป็นหมู่บ้าน หมู่หนึ่งของตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี ก่อตั้งมาประมาณ 150 ปีเศษ

ที่ตั้ง และอาณาเขต

บ้านหนองจิก ตั้งอยู่ศูนย์กลางตำบล เป็นที่ตั้งของที่ทำการกำนันตำบลหนองยาง อยู่ห่างจากที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลประมาณ 1.5 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อ ดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ หมู่ 8 บ้านล้อมเสือโฮก ตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี

ทิศใต้ ติดต่อกับ หมู่ 9 บ้านทุ่งใหญ่ ตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ หมู่ 3 บ้านเกาะอิเพลิน ตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลหนองสรวง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี

สภาพภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่ของหมู่บ้านหนองจิก ส่วนใหญ่เป็นที่ดอน ขาดแคลนน้ำ การทำเกษตรก็ไม่ได้ผลเท่าที่ควร ส่วนใหญ่ทำการเกษตรโดยอาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติ หรือคลองธรรมชาติ ซึ่งเป็นลำคลองขนาดเล็ก เป็นลำคลองที่เป็นสายเลือดของชาวบ้านหนองจิก คือ ลำห้วยขวี มีความยาว 4 กิโลเมตร ประชาชนได้อาศัยน้ำจากลำห้วยขวีนี้ทำการเกษตร และเลี้ยงสัตว์

การคมนาคม

เมื่อ 45 ปี ก่อน การคมนาคมของหมู่บ้านหนองจิก อาศัยการคมนาคมโดยใช้เกวียนเป็นหลัก ต่อมา ปี 2516 ประชาชนได้ร่วมแรง ร่วมใจ ร่วมทรัพยากรกันทำถนนเข้าหมู่บ้าน โดยอาศัยกำลัง

จากชาวบ้านทำถนน ความยาวประมาณ 1.6 กิโลเมตร กว้าง 4 เมตร เป็นถนนลูกรัง ปัจจุบันขยายถนน เป็นกว้าง 5 เมตร

สภาพทางสังคม

สภาพทางสังคม บ้านหนองจิก ส่วนใหญ่อยู่กันแบบพี่ แบบน้อง มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือระหว่างครอบครัวแต่ละครอบครัวในชุมชน มีความสามัคคีปรองดองกัน ในชุมชน และมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านหนองจิก ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อหนองจิก ซึ่งมีความเชื่อมาตั้งแต่บรรพบุรุษ มีความเชื่อกันว่า เมื่อชาวบ้านมีสิ่งของหายก็จะไปบนบานที่ศาลเจ้าพ่อ และของที่หายก็จะคืนเกือบทุกครั้ง จึงเป็นความเชื่อสืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้ สาเหตุ ที่เรียกว่า ศาลเจ้าพ่อหนองจิก เนื่องจาก ศาลเจ้าพ่อ ตั้งอยู่บริเวณริมหนองน้ำ ซึ่งมีต้นจิก ขึ้นอยู่บริเวณรอบ ๆ หนองน้ำเต็มไปหมด จึงเป็นที่มาของชื่อ ศาลเจ้าพ่อหนองจิก และเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านแห่งนี้

สภาพทางเศรษฐกิจ

บ้านหนองจิกส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรมมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย รักสงบอยู่กันอย่างพึ่งพาอาศัยกัน มีความรักใคร่ สามัคคี ประชากรมีฐานะพออยู่พอกิน รายได้ส่วนใหญ่ต้องพึ่งราคาสินค้าทางการเกษตร มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ทางการค้ามีร้านค้าชุมชน ในรูปของสหกรณ์ของหมู่บ้าน

2.5.2 ผลการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ

สถาบันการเงินเพื่อสวัสดิการ บ้านหนองจิก

ชุมชนบ้านหนองจิก หมู่ที่ 7 ตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี เป็นชุมชนหนึ่งร่วมกันแก้ปัญหาบนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในรูปแบบการบูรณาการกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนรวมกันเป็นสถาบันการเงินชุมชนหนองจิก ซึ่งในอดีตสภาพการผลิต การเกษตรในชุมชนประสบกับปัญหาสถานะแห้งแล้ง มีแหล่งน้ำธรรมชาติไม่เพียงพอ และสภาพดินไม่สมบูรณ์ลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย การเพาะปลูกจำกัดเฉพาะทำนาข้าวและปลูกพืชผักตามฤดูกาลเพียงพอแก่การบริโภคในชุมชนเท่านั้น ซึ่งชุมชนก็มีที่ชนภัทร วงษ์วิทยา และที่พระราชลิลลา ซึ่งเป็นแกนนำชุมชนที่มีความเสียสละและทุ่มเทในด้านการพัฒนาตามแนวทางการพึ่งตนเอง จึงทำให้เกิดกิจกรรมที่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งจะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มการเงินและกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่ม

กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มเกษตรยั่งยืน กลุ่มโรงสีชุมชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มร้านค้าชุมชน ซึ่งกลุ่มต่าง ๆ ที่รวมตัวกันเป็นสถาบันการเงินชุมชนบ้านหนองจิกนั้น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จัดตั้งเมื่อปี 2530 ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาแหล่งเงินทุน และชาวบ้านในชุมชนยังมีเงินออมเก็บไว้ทุกเดือน เป็นการพึ่งพากันในชุมชนบ้านหนองจิก ปัจจุบันมีสมาชิก 382 คน กิจกรรมของกลุ่ม คือ 1) การรับเงินออมจากสมาชิก 2) ปล่อยเงินกู้ให้กับสมาชิกไปดำเนินการประกอบอาชีพเสริม หรืออาชีพหลักเฉพาะในชุมชนบ้านหนองจิก 3) มีการปันผลให้กับสมาชิกที่ร่วมออมเงินกับกลุ่ม (เงินที่ได้จากการผลกำไรจากการปล่อยกู้ให้กับสมาชิก) 4) จัดสวัสดิการให้กับสมาชิกตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งตาย (เงินที่ได้จากการผลกำไรจากการปล่อยกู้ให้กับสมาชิก) และ 5) สร้างเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ระหว่างชุมชนในตำบล เพื่อสร้างพลังและความเข้มแข็งของกลุ่ม

ร้านค้าชุมชนหนองจิก จัดตั้งปี 2530 ทั้งนี้เพื่อตอบสนองการพึ่งพาตนเองในด้านสินค้าอุปโภค บริโภค โดยการสนับสนุนจากพัฒนาชุมชนอำเภอหนองฉาง ปัจจุบันมีสมาชิก 261 คน กิจกรรมของกลุ่ม คือ 1) จำหน่ายสินค้าอุปโภค บริโภค ให้กับชาวบ้านในชุมชนบ้านหนองจิก 2) ปันผลคืนให้กับสมาชิกที่ถือหุ้น (เงินที่ได้จากการผลกำไรจากการจำหน่ายสินค้า) 3) รับซื้อผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ที่กลุ่มอาชีพผลิตขึ้นในชุมชน เช่น ข้าวสารจากโรงสี ผลิตภัณฑ์กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น 4) จัดสวัสดิการให้กับสมาชิก ที่เป็นสมาชิกร้านค้าชุมชน

กลุ่มเกษตรยั่งยืนบ้านหนองจิก จัดตั้งปี 2544 ทั้งนี้เพื่อลดค่าใช้จ่ายการผลิต และสร้างความปลอดภัยในการประกอบอาชีพ ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันวิจัย และพัฒนาการเกษตรเขต 5 ปัจจุบันมีสมาชิก 23 คน กิจกรรมของกลุ่ม คือ 1) การรับเงินออมจากสมาชิก 2) จำหน่ายปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพ 3) ปันผลคืนให้กับสมาชิก (เงินที่ได้จากการผลกำไรจากการจำหน่ายปุ๋ย) 4) ทำน้ำหมักชีวภาพ ปุ๋ยหมักชีวภาพ

กลุ่มกองทุนหมู่บ้านหนองจิก จัดตั้งปี 2544 ทั้งนี้เพื่อเพิ่มศักยภาพในการบริหารจัดการเงินทุนหมุนเวียนในการประกอบอาชีพในชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมืองแห่งชาติ ปัจจุบันมีสมาชิก 96 คน กิจกรรมของกลุ่ม คือ ปล่อยเงินกู้ให้กับสมาชิกไปประกอบอาชีพเสริม หรือนำไปลงทุนในการผลิตเกี่ยวกับอาชีพ

กลุ่มแม่บ้านหนองจิก จัดตั้งปี 2544 ทั้งนี้เพื่อสร้างงานและเพิ่มรายได้จากการประกอบอาชีพเสริมของชุมชนได้รับการสนับสนุนจากศูนย์บริการการศึกษา นอกโรงเรียน อำเภอหนองฉาง ปัจจุบันมีสมาชิก 32 คน กิจกรรมของกลุ่ม คือ ผลิตสินค้า อุปโภค บริโภค เพื่อจำหน่ายในชุมชน เช่น น้ำยาซักผ้า น้ำยาล้างจาน พริกแกง เป็นต้น อีกทั้งยังปันผลคืนให้กับสมาชิก (เงินที่ได้จากการผลกำไรจากการจำหน่ายสินค้า)

กลุ่มโรงสีชุมชนบ้านหนองจิก จัดตั้งปี 2547 ทั้งนี้เพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิตการเกษตร และ ความมั่นคงในการประกอบอาชีพ โดยการสนับสนุนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ สาขา หนองจาง ปัจจุบันมีสมาชิก 27 คน กิจกรรมของกลุ่ม คือ 1) การรับซื้อข้าวเปลือกจากกลุ่มเกษตรกรที่ ผลิตข้าวปลอดสาร ซึ่งให้ราคาสูงกว่าพ่อค้าคนกลาง 2) จำหน่ายข้าวสารให้กับร้านค้าชุมชน และ จำหน่ายให้แก่เกษตรกรที่ซื้อข้าวกินในราคาต่ำกว่าพ่อค้าคนกลางในตลาด 3) การรับเงินออมจาก สมาชิกกลุ่ม 4) ปันผลกำไรที่ได้จากการจำหน่ายข้าวสาร ไร่ปลาย เป็นต้น

ซึ่งทั้ง 6 กลุ่ม จะมีการประสานงานกันในแต่ละกลุ่ม โดยการจัดการของคณะกรรมการ หรือตัวแทน ของแต่ละกลุ่มมากปรึกษา และวางแผนร่วมกัน จึงก่อให้เกิดการบูรณาการของกลุ่ม ทั้ง 6 ขึ้นเป็น สถาบันการเงินชุมชนบ้านหนองจิก ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) ทำหน้าที่เป็น ศูนย์กลางในการจัดการทุนของชุมชน โดยรับฝากเงินจากสมาชิกในชุมชน และกลุ่มกองทุนที่มีทุน เหลือจากการดำเนินงานของกลุ่ม และยืมเงินเชื่อให้กับกลุ่มกองทุนที่มีความต้องการใช้เงินเชื่อ จากแหล่งเงินทุน นอกชุมชนเป็นการลดค่าใช้จ่ายของชุมชนในภาพรวม 2) จัดการบริการให้แก่ ชุมชน โดยการนำกองทุนสวัสดิการของแต่ละกลุ่ม กองทุน รวมจัดการเป็นกองทุนสวัสดิการของ ชุมชน ทำให้สามารถตอบสนองความจำเป็นของสมาชิกในชุมชนได้เป็นรูปธรรมมากขึ้น 3) ทำ หน้าที่เป็นแหล่งรวมข้อมูลของชุมชนเพื่อประโยชน์ในการกำหนดแนวทางในการพัฒนาชุมชนทั้ง ในด้านเงินทุนและการสร้างอาชีพ คุณภาพชีวิต

จากการเชื่อมโยงกิจกรรมด้านเงินทุน และการพัฒนาของกลุ่มและกองทุนในชุมชน ทำให้ สถาบันการเงินชุมชนบ้านหนองจิกสามารถกำหนดกิจกรรมการให้บริการ ดังนี้

1. การรับฝากเงินจากสมาชิกรายคน
2. การรับฝากเงินจากสมาชิกรายกลุ่ม
3. การจ่ายเงินกู้ให้กลุ่ม / กองทุนในชุมชน
4. การบริหารจัดการข้อมูลชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ
5. การจัดสวัสดิการชุมชน ให้กับสมาชิกและครอบครัว
6. สร้างรายได้จากการบริการด้านต่าง ๆ

การเชื่อมโยงกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนบ้านหนองจิกให้มีระบบการทำงานที่สอดคล้องกันเป็น รูปธรรม เช่น กลุ่มเกษตรกร ทำนาข้าวเมื่อได้ผลผลิตก็นำไปจำหน่ายให้กับกลุ่มโรงสีชุมชน และโรงสี ชุมชน สีข้าวเปลือกเป็นข้าวสารแล้วจึงส่งไปให้ร้านค้าชุมชน ร้านค้าชุมชนก็จะจำหน่ายข้าวสาร ให้กับชาวบ้าน และกลุ่มกองทุนหมู่บ้านก็ปล่อยเงินกู้ให้กับสมาชิกไปประกอบอาชีพเสริม เช่น นำไปซื้อวัว ควาย หมู มาเลี้ยง ซึ่งมูลวัว ควาย และหมู ก็สามารถนำไปขายให้กับกลุ่มเกษตรกร เพื่อนำไปทำเป็นปุ๋ยใส่ในนาเพื่อลดต้นทุนการผลิต อีกทั้งมีรายได้จากกำไรที่ได้จากการขายวัว

ควาย และหมู เมื่อชาวบ้านมีรายได้จากการประกอบอาชีพหลัก และอาชีพเสริม ชาวบ้านก็จะนำเงินมาฝากที่สถาบันการเงินชุมชน ทางสถาบันการเงินชุมชนก็จะปล่อยกู้ให้กับกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนที่ขาดเงินทุนในการทำกิจกรรมของกลุ่ม ทำหมุนเวียนเช่นนี้มาตลอด จึงส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านหนองจิกอยู่กันอย่างมีความสุข ส่งผลให้เมื่อปี พ.ศ. 2549 ชุมชนบ้านหนองจิกได้รับรางวัลพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง อยู่เย็นเป็นสุข อย่างไรก็ตาม สมาชิกกลุ่มก็ยังคงมีความพึงพอใจต่อผลการดำเนินงานของกลุ่ม อยู่ในระดับปานกลาง กล่าวคือ ประสบผลสำเร็จแค่ในระดับหนึ่งเท่านั้น ซึ่งทางสมาชิกกลุ่มมีความต้องการให้ผลการดำเนินงานประสบผลสำเร็จยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ดี เมื่อเปรียบเทียบวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนบ้านหนองจิกในหลายปีที่ผ่านมา พบว่า ปัจจุบันวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนบ้านหนองจิกมีแนวโน้มที่ดีขึ้น สิ่งแวดล้อมก็เริ่มดีขึ้น ดังเช่นชาวบ้านผู้หนึ่งเล่าให้ฟังว่า “เดิมนั้นนะ สิ่งแวดล้อมก็เริ่มดีขึ้น อย่างเรื่อง เสี่ยงปลา เสี่ยงกบ ก็เริ่มกลับมา จากเมื่อก่อนไม่ค่อยมี”

โจทย์วิจัย

จากกระบวนการพัฒนาฯ โดยการใช้แผนที่ความคิด และกระบวนการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม ผลปรากฏ ดังนี้

สถาบันการเงินเพื่อสวัสดิการ บ้านหนองจิก

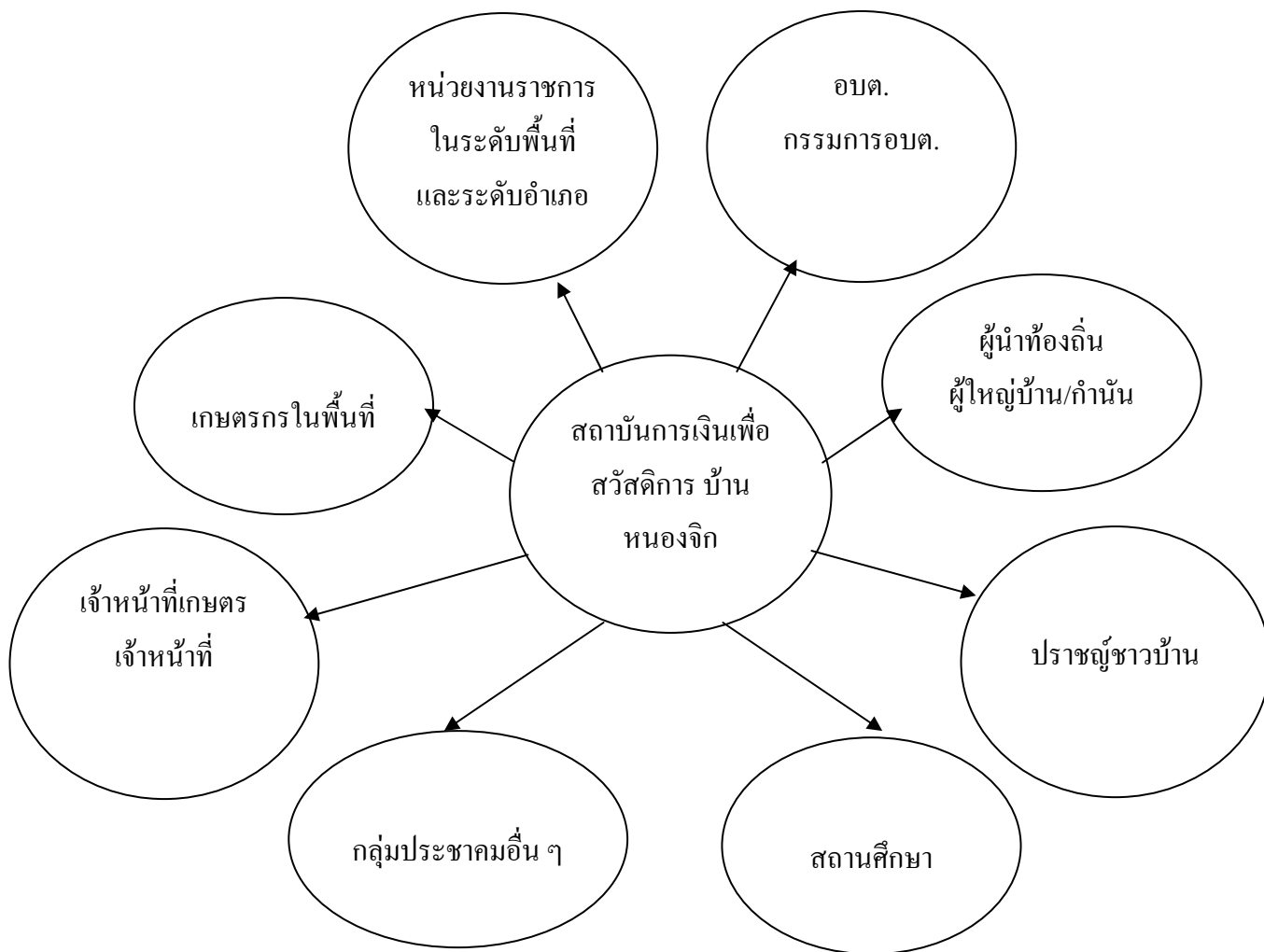
โจทย์หลัก

จะมีวิธีการ / กระบวนการพัฒนาความเข้มแข็งของระบบเครือข่ายของสถาบันการเงินเพื่อสวัสดิการ บ้านหนองจิก ให้ยั่งยืนได้อย่างไร

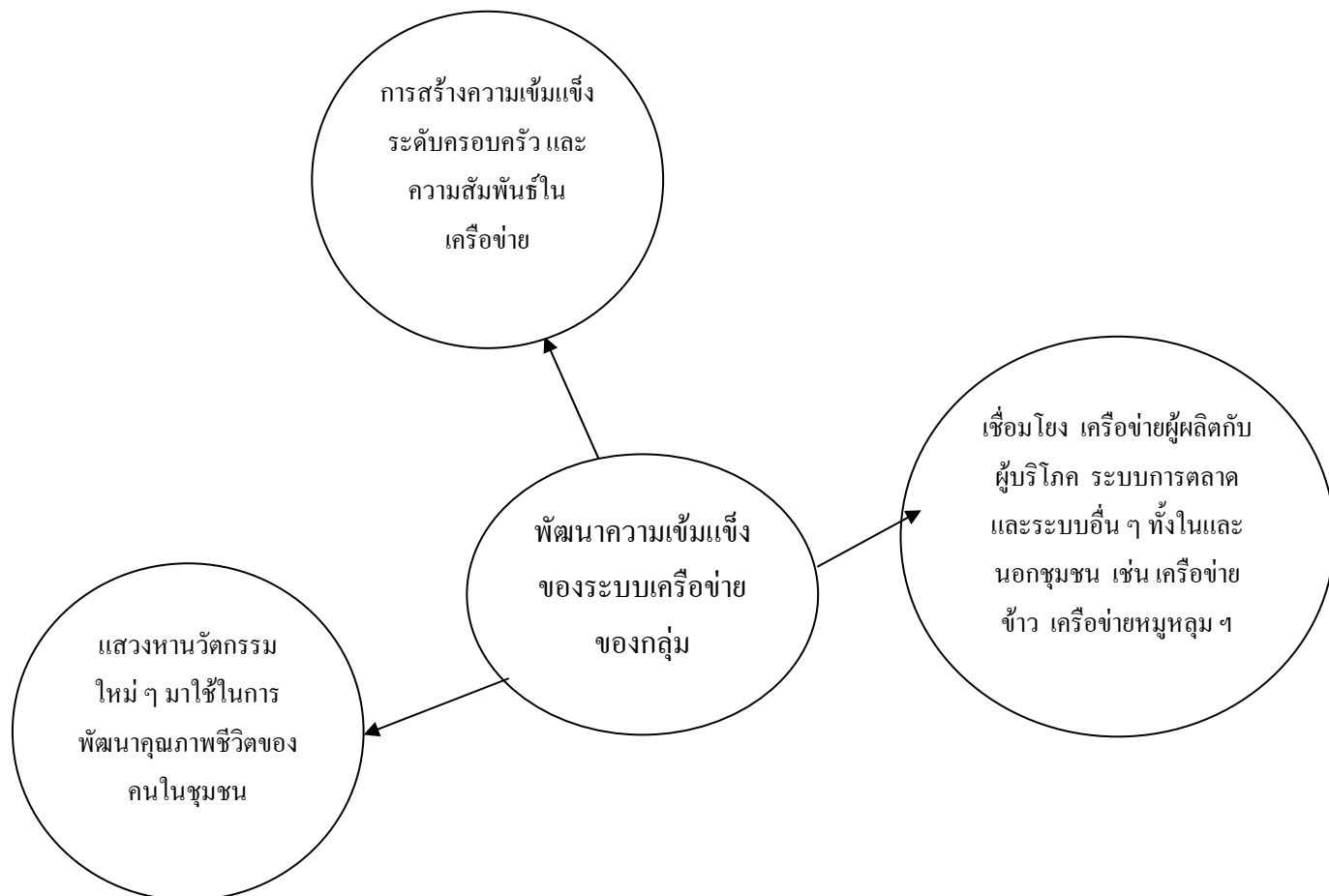
โจทย์ย่อย

1. จะมีนวัตกรรม / องค์ความรู้ใดบ้าง ที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองจิก ให้ดำรงอยู่ได้ท่ามกลางบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป
2. การเชื่อมโยง เครือข่ายผู้ผลิตกับผู้บริโภค ระบบการตลาด และระบบอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชน เช่น เครือข่ายข้าว เครือข่ายหมูหลุมฯ มีแนวทางอย่างไร

การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis)
สถาบันการเงินเพื่อสวัสดิการ บ้านหนองจิก

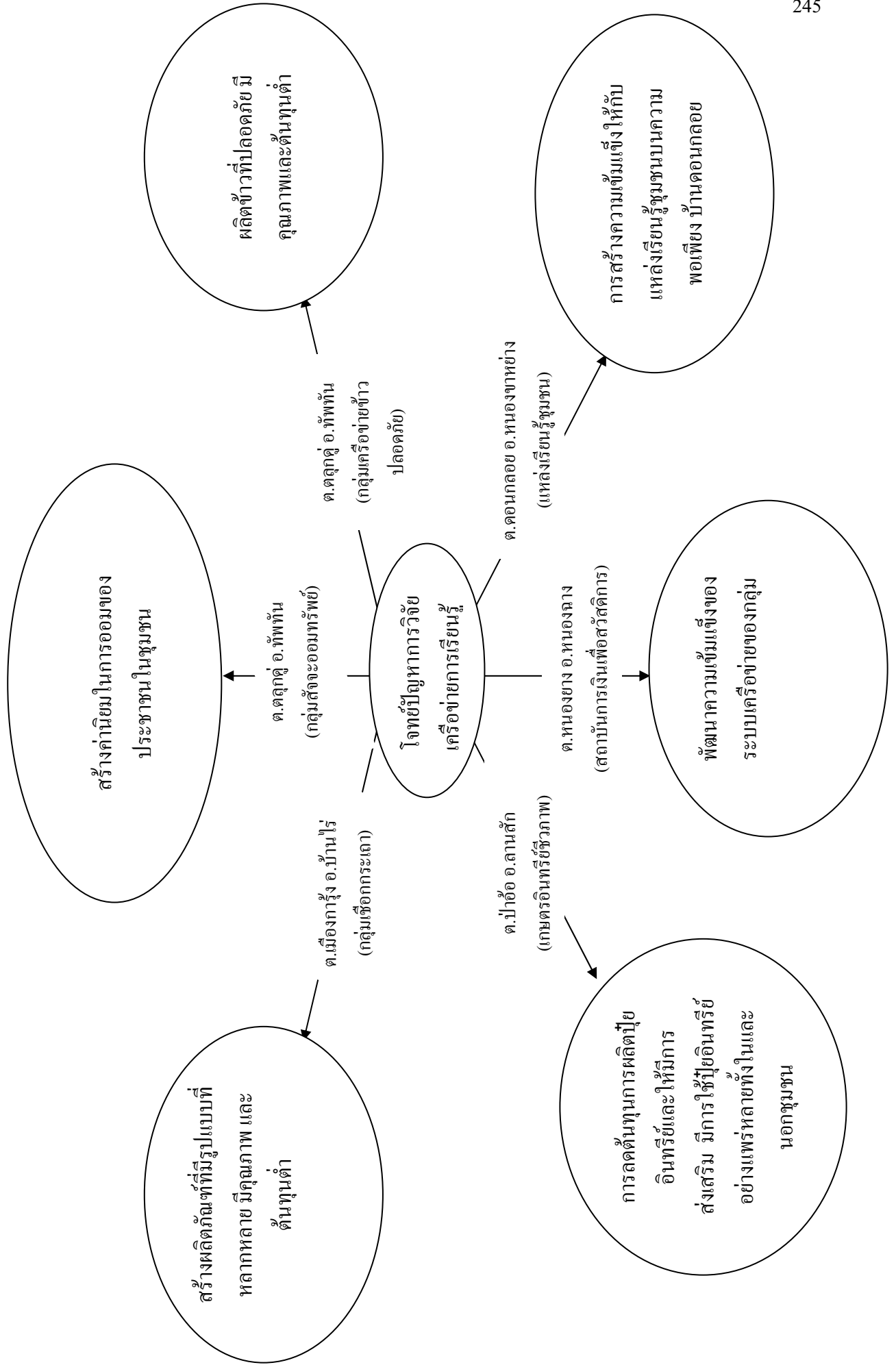
การวิเคราะห์สาเหตุหรือปัญหา โดยประยุกต์ใช้แผนที่ความคิด ของกลุ่ม
สถาบันการเงินเพื่อสวัสดิการ บ้านหนองจิก

งานวิจัยที่เกิดจากการพัฒนาโจทย์ร่วมกันระหว่างภาคีที่เกี่ยวข้องในชุมชน ได้แก่

เรื่อง การประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างความเข้มแข็งของ
เครือข่ายสถาบันการเงินเพื่อสวัสดิการ บ้านหนองจิก ตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง จังหวัด
อุทัยธานี

สรุปโจทย์ปัญหาการวิจัย

จากกรอบแนวคิดที่เกิดจากการวิเคราะห์เนื้อหา สามารถจำแนกปัจจัยพื้นฐานของชุมชนได้ดังนี้

<p>1. ทูนทางสังคม</p> <p>1.1 ทูนนุษย์</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เกิดการปรึกษาหารือในชุมชนจนเกิดเป็นแนวคิดในการปลูกป่าทดแทน - ผู้แก่ ป๊ะรอปี่ หม่องเรี - ผู้ใหญ่พรหม ปีกกลาง ผู้ใหญ่บ้านใหม่สมบุรณ์ “เวลาเข้าไปในป่าก็ปลูกอะไรสักอย่างในป่า เช่น สมุน ไพร อย่างขิง ตะไคร้ มะตูม บัวบก กระเจี๊ยบ ผักหวาน - สำรวย มีสมชัย ปราชญ์ชุมชน “เศรษฐกิจพอเพียง คือ การมองเห็นวิถีชีวิตของชุมชนและมีการสัมผัสได้ <p>ฯลฯ</p>
<p>1.2 ทูนสถาบัน</p>	<ul style="list-style-type: none"> - มีการรวมกลุ่มกิจกรรมเป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน - มีคณะกรรมการในการดูแลจัดการ - ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน ก่อให้เกิดกิจกรรมร่วมกันของชุมชน ที่ได้สร้างแนวคิดและกระบวนการเรียนรู้สำคัญแก่ชุมชน - การทำงานของกลุ่มผู้หญิง พลังของชุมชนนี้ ไม่ใช่เป็นเรื่องของความสุขที่มีสำหรับตัวเองเท่านั้น - เช่นเดียวกับ ธนาคารแรง ที่เกิดขึ้นมาเพื่อทำให้ชาวบ้านช่วยเหลือพึ่งพิงซึ่งกันและกัน คล้ายกับวิถีเดิมที่มีการลงแขก เอาแรงของแรงกันได้ ขณะเดียวกันทั้งการฟื้นฟู ดูแลป่า การฟื้นฟูวิถีพึ่งพาแบบดั้งเดิม ก็สอดคล้องกับการให้ความสำคัญกับวิถีการทำเกษตร <p>ฯลฯ</p>
<p>1.3 ทูนทางวัฒนธรรม</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ชาวบ้านทุกคนต่างช่วยกันเก็บเอาฝักลูกไม้มาปลูกเป็นป่าทดแทน - นับว่าการปลูกป่าของชุมชน เป็นการปลูกป่าแบบธรรมชาติที่ไม่ต้องมีใครมาสอน แต่อยู่ในความรู้สึก ในจิตสำนึกของชาวบ้านที่เกิดและเติบโตอยู่กับป่า เรียนรู้จากบรรพบุรุษมาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้มีการตั้งคณะกรรมการป่าชายเลนขึ้นเพื่อบริหารจัดการและกำหนดกฎเกณฑ์ การใช้ประโยชน์จากป่า ด้วยเห็น

	<p>ความสำคัญของป่า ซึ่งเปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ของผู้คนชุมชนในหลายหมู่บ้าน รวมทั้งยังเป็นแหล่งอาชีพ แหล่งอาหาร สมุนไพร และเป็นที่ป้องกันภัยจากธรรมชาติ อย่างกรณีคลื่นสึนามิอีกด้วย</p> <ul style="list-style-type: none"> - มีความเคารพในระบบอาวุโส เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนระหว่างรุ่น - วิถีชีวิตของชาวบ้านแต่ละครอบครัวมีฐานะใกล้เคียงกัน มีความสุขกันตามอัตภาพที่แตกต่างกันไปของแต่ละคน มีอิสรภาพในการดำเนินชีวิต เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม จึงมีอิสระที่จะคิดวางแผนจัดการครอบครัวของตนเองได้เต็มที่ รวมทั้งมีอิสระที่จะคิดค้น ตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่วนรวมด้วย - ชุมชนยังคงดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชุมชนไว้ได้อย่างดี มีการฟื้นฟูการจัดทำกิจกรรมอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณี วัฒนธรรมร่วมกันหลายต่อหลายกิจกรรม เช่น การเข้าวัดทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา จัดงานบุญพระเวส รื้อฟื้นการสวดสภักัญญะ - มีพื้นฐานทุนเดิมทั้งความเป็นเครือญาติพี่น้อง กลุ่มแกนนำชุมชน ผู้อาวุโส และกลุ่มกิจกรรมอาชีพต่าง ๆ <p>ฯลฯ</p>
<p>2. ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เมื่อชุมชนได้มีโอกาสจัดการตนเอง มีโอกาสในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ในขณะที่เดียวกันก็สามารถจัดสรรแบ่งปันฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชาวชุมชนอย่างเท่าเทียม และยั่งยืน - เป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีดิน น้ำ อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การปลูกผักผลไม้เป็นอย่างยิ่ง - อดีตบ้านดิงไทรมีทรัพยากรปูม้าที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งยังเป็นแหล่งที่มีปูม้าชุกชุมมาก - ความสำเร็จนี้จึงเกิดจากการเลือกประกอบอาชีพที่เหมาะสมทั้งกับตนเองและภูมิประเทศ อีกทั้งการรู้จักเลือกเดินทางสายกลางในการเลือกจับสัตว์น้ำที่โตเต็มที่ ก็เป็นการยึดหลักความพอประมาณ ไม่

	<p>ใช้ทรัพยากรเกินขีดความสามารถของธรรมชาติที่จะรองรับ</p> <p>ฯลฯ</p>
<p>3. ทูทางความรู้ สติปัญญา และเทคโนโลยี</p>	<ul style="list-style-type: none"> - มุ่งค้ความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิม - มีการผสมผสานทุนเดิมและเติมเต็มชุมชนด้วยทุนใหม่อย่างเท่าทัน - การใช้ความรู้ ภูมิปัญญา ของบรรพบุรุษในการจัดการสวนเพื่อผลิตผัก - ชวนนาป่าภูเขียว ยังได้เรียนรู้วิธีสร้างเมล็ดพันธุ์คุณภาพด้วยการใช้พันธุ์ข้าวหอมมะลิ 105 และพันธุ์ข้าวเหนียว กข 6 ซึ่งเป็นพันธุ์ที่กรมการข้าวแนะนำและเป็นที่ยอมรับในท้องตลาดมาปรับปรุงพันธุ์และวิธีเก็บรักษา <p>ฯลฯ</p>
<p>4. นโยบาย / กระบวนการพัฒนา</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เกิดการร่วมไม้ ร่วมมือ ภาครัฐเข้ามาสนับสนุนกิจกรรม - แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกับหน่วยงานพัฒนาต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน - การร่วมกระบวนการตั้งแต่ประชาชนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มองค์กรการเงินต่าง ๆ กรรมการ และเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ/เอกชนจากหน่วยงานภาคนอก ทำให้เกิดการดำเนินงานที่เรียนรู้กันเพื่อจะนำพลังที่มีนวัตกรรมใหม่ ๆ - ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการป้องกันไฟป่า โดยชาวบ้านรอบป่าชุมชนเขาผาลาด ทำความเข้าใจกับชาวบ้านเรื่องการไม่เผาไร่ข้าวโพด เชิญเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้าร่วมประชุมกับแกนนำ /เสนอให้หมู่บ้านดังกล่าวเป็นป่าชุมชน /อบรมเกี่ยวกับป่าชุมชน และการป้องกันไฟป่า /สนับสนุนการดำเนินงานเครือข่ายป่าชุมชน <p>ฯลฯ</p>

ซึ่งจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการวิเคราะห์เนื้อหาจากชุมชนทั่วประเทศจาก 32 ชุมชน ได้แก่

1. ชุมชนบ้านโคกพยอม ตำบลละงู อำเภอละงู จังหวัดสตูล
2. ชุมชนตำบลบ้านใหม่ อำเภอหนองบุญมาก จังหวัดนครราชสีมา
3. ชุมชนตำบลพระยาบันลือ อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
4. ชุมชนประดิษฐ์โทรการ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร
5. ชุมชนตำบลคลองจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
6. ชุมชนบ้านตึงไทร ตำบลเกาะศรีบอยา อำเภอเหนือคลอง จังหวัดกระบี่
7. ชุมชนชาวนาป่าภูเขียว อำเภอเกษตรสมบูรณ์ คอนสานและอำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ
8. ชุมชนตำบลน้ำขาว อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา
9. แพทย์พื้นบ้านล้านนา
10. ประชาคมเมืองอุทัย
11. ชุมชนตำบลยางคำ อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด
12. ชุมชนตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
13. ชุมชนบ้านเขาราวเทียนทอง ตำบลเนินขาม กิ่งอำเภอเนินขาม จังหวัดชัยนาท
14. ชมรมคนรักกล้วยน้ำว้านครนายก
15. ชุมชนบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง
16. ชุมชนนักปฏิบัติกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง
17. ชุมชนตำบลกะมียอ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี
18. ชุมชนบ้านศรีลาภรณ์ ตำบลศรีเตี้ย อำเภอบ้านไส้ จังหวัดลำพูน
19. ชุมชนบ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน
20. ชุมชนบ้านศรีจุฬา ตำบลศรีจุฬา อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก
21. ชุมชนบ้านมณฑล ตำบลเทพนิมิต อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด
22. ชุมชนบ้านหัวเมือง ตำบลหัวเมือง อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร
23. ชุมชนบ้านคอยจัน ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย
24. ชุมชนบ้านนาโพธิ์ ตำบลในเมือง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น
25. ชุมชนบ้านวังตะกู่ ตำบลวังตะกู่ อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร
26. ชุมชนบ้านโงกน้ำ ตำบลนาขยาด อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง
27. ชุมชนบ้านคอนมะนาว ตำบลคอนมะนาว อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี

28. ชุมชนบ้านคอนขุนพิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

29. ชุมชนบ้านแดง ตำบลบ้านเหล่า อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น

30. ชุมชนตำบลห้วยพระ อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม

31. ชุมชนบ้านคอนทอง ตำบลคอนข่อย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

32. ชุมชนบ้านถ้ำสนุก ตำบลบ้านนา อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ผลการวิเคราะห์เนื้อหา และสังเคราะห์สรุปในภาพรวม คือ กระบวนการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของกลุ่ม / ชุมชน ต่าง ๆ ทั้งหมด เกิดขึ้นโดยปัจจัยหรือเงื่อนไขต่าง ๆ ดังนี้

ปัจจัยพื้นฐานของชุมชน ได้แก่

1. ทูทางสังคม

ทูทางสังคมถือเป็นปัจจัยภายในที่ปรากฏอยู่ในชุมชนแต่ละชุมชนเอง ซึ่งก่อให้เกิดพลังความร่วมมือที่จะขับเคลื่อนชุมชนเพื่อแก้ไขและพัฒนาให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ซึ่งทูทางสังคมดังกล่าวแบ่งออกเป็น

1.1 ทูมมนุษย์ ต้องเริ่มจากผู้นำ และ ชาวบ้านในชุมชน มีความรักใคร่ ไว้น้ำใจ มีน้ำใจ และมีเอื้ออาทรเพื่อนมนุษย์ มีความเชื่อในระบบคุณค่า และหลักศีลธรรมที่ดี เช่น มีคุณธรรม มีวินัย ความซื่อสัตย์ จิตสำนึกสาธารณะ ฯลฯ

1.2 ทูทางสถาบัน กลุ่ม / เครือข่าย ต้องมีความเป็นปึกแผ่น ร่วมคิด ร่วมทำ มีความเป็นชุมชน ซึ่งได้แก่ สถาบันทางศาสนา สถาบันการเมือง สถาบันการศึกษา รวมทั้งองค์กรต่าง ๆ เช่น องค์กรพัฒนาภาคเอกชน องค์กรชุมชน ชมรม อาสาสมัคร สื่อมวลชน สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก

1.3 ทูทางวัฒนธรรม มีความเชื่อ มีจิตสำนึก มีวัฒนธรรมประเพณียึดโยงกัน ทำให้คนอยู่รวมเป็นกลุ่ม

2. ทูทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทูทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึง ทำเลที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ในภูมิประเทศที่สภาพทางภูมิศาสตร์อุดมสมบูรณ์ หรือยังสามารถอนุรักษ์ ฟื้นฟู ทรัพยากรเหล่านั้นให้ เป็นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชนได้ รวมทั้งการเข้าถึงหรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนด้วย

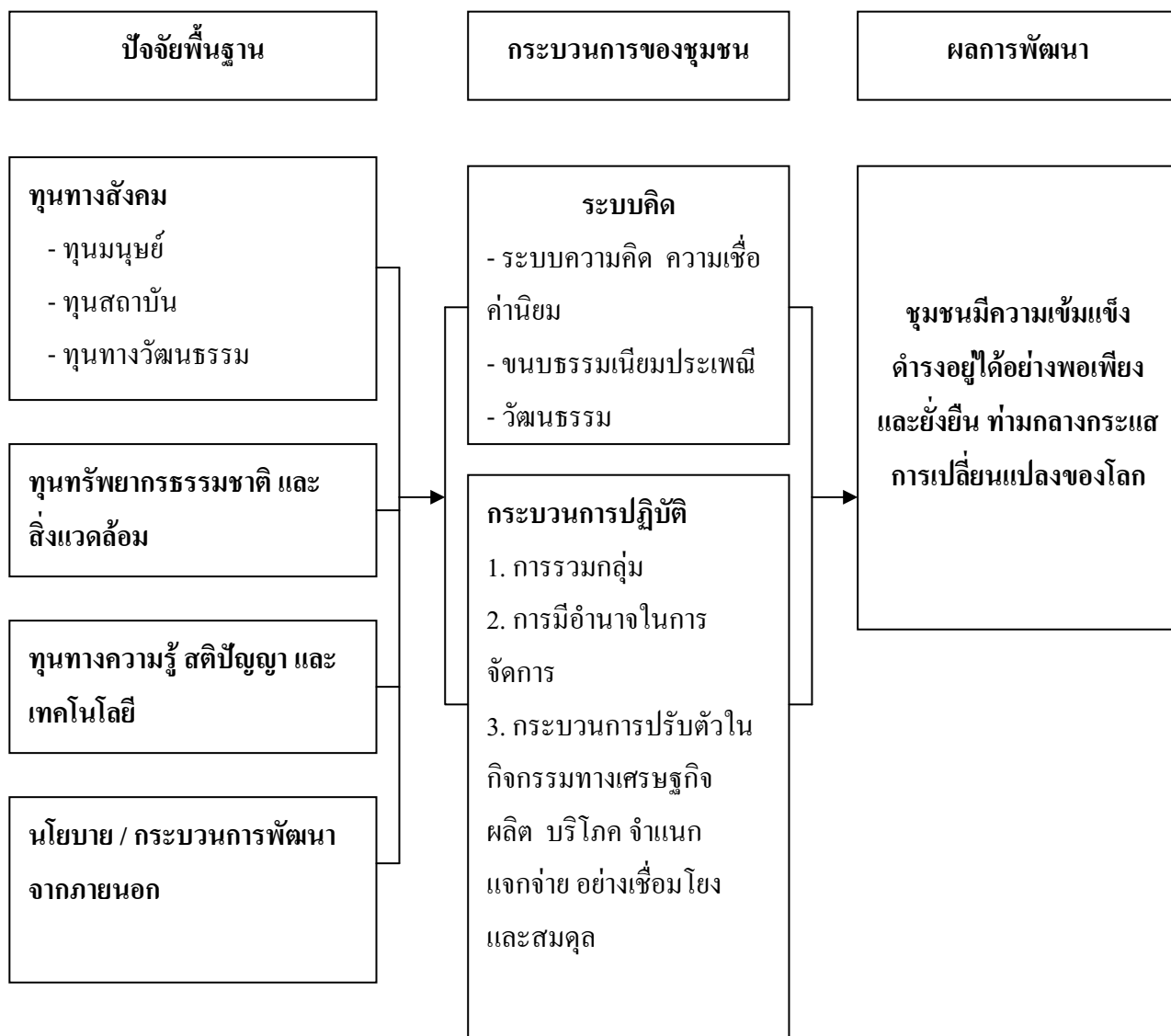
3. ทูทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี

ทูทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี ซึ่งหมายถึง องค์ความรู้ที่เป็นทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้ที่เป็นนวัตกรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีอยู่ในชุมชน และมีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในชุมชนเองและจากการยอมรับจากภายนอก

4. นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก

นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก หมายถึง กระบวนการทางนโยบายจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน จากภายนอกชุมชน ที่ได้ถูกนำไปใช้ในชุมชน หรือท้องถิ่นซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของการดำเนินการตามแผนงาน / ยุทธศาสตร์ หรือการทำโครงการต่าง ๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อโดยตรงชุมชนท้องถิ่น

ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างเป็นระบบมีสภาพเป็นการบูรณาการผสมผสานกันจนเกิดเป็นพลวัตให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ ท่ามกลางกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ โดยที่เงื่อนไขหรือปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวได้ส่งผลต่อวิถีการคิด / ระบบคิด ของคนในชุมชนนำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตจริง โดยเริ่มจากรวมกลุ่มกันของผู้ที่มีความต้องการหรือปัญหาที่คล้ายคลึงกันมาร่วมกันคิด เพื่อหาทางออกของปัญหาร่วมกัน โดยมีระบบความคิดความเชื่อคล้ายกัน และการรวมกลุ่มกันทำให้เกิดพลังอำนาจ (Empowerment) เกิดขึ้นในการที่จะหาวิถีทางในการจัดการกับทรัพยากรที่มีอยู่จนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตนเอง ครอบครัวและชุมชน ซึ่งเกิดการปรับตัวตั้งแต่กระบวนการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน ให้เชื่อมโยง สมดุล และอยู่ในภาวะการณ์ที่ไม่เสี่ยงอีกต่อไปโดยการปรับเป็นวิถีการผลิตมากกว่า 1 วิถีการ เป็นต้น ซึ่งสามารถสรุปได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 9 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปปฏิบัติ

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การพัฒนาชุดโครงการวิจัย เดินตามพ่อ : การจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน : ศึกษากรณีโจทย์ปัญหาของเกษตรกรและเครือข่ายเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อพัฒนาโจทย์ปัญหาของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่เป้าหมาย ในการนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งมีวัตถุประสงค์ย่อย ดังนี้ (1) เพื่อศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้จนประสบความสำเร็จ (2) เพื่อศึกษาบริบทชุมชน และวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้ มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผลของกระบวนการพัฒนาโจทย์และข้อเสนอโครงการวิจัยสามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1. ผลการศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้จนประสบความสำเร็จ และ 2. ผลการศึกษบริบทชุมชน และการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ

สรุป

จากการสังเคราะห์เอกสาร จากชุมชนตัวอย่าง ที่ใช้แนวคิดและเศรษฐกิจพอเพียงในการรวมกลุ่ม ทั้ง 32 ชุมชน สามารถสรุปเงื่อนไขในการดำรงอยู่ได้ ดังนี้

ปัจจัยพื้นฐานของชุมชน ได้แก่

1. ทูทางสังคม

ทูทางสังคมถือเป็นปัจจัยภายในที่ปรากฏอยู่ในชุมชนแต่ละชุมชนเอง ซึ่งก่อให้เกิดพลังความร่วมมือที่จะขับเคลื่อนชุมชนเพื่อแก้ไขและพัฒนาให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ซึ่งทูทางสังคมดังกล่าวแบ่งออกเป็น

1.1 ทุนมนุษย์ ต้องเริ่มจากผู้นำ และ ชาวบ้านในชุมชน มีความรักใคร่ ไว้เนื้อเชื่อใจ มีน้ำใจและเอื้ออาทรเพื่อนมนุษย์ มีความเชื่อในระบบคุณค่า และหลักศีลธรรมที่ดี เช่น มีคุณธรรม มีวินัย ความซื่อสัตย์ จิตสำนึกสาธารณะ ฯลฯ

1.2 ทุนทางสถาบัน กลุ่ม / เครือข่าย ต้องมีความเป็นปึกแผ่น ร่วมคิด ร่วมทำ มีความเป็นชุมชน ซึ่งได้แก่ สถาบันทางศาสนา สถาบันการเมือง สถาบันการศึกษา รวมทั้งองค์กรต่าง ๆ เช่น องค์กรพัฒนาภาคเอกชน องค์กรชุมชน ชมรม อาสาสมัคร สื่อมวลชน สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก

1.3 ทุนทางวัฒนธรรม มีความเชื่อ มีจิตสำนึก มีวัฒนธรรมประเพณียึดโยงกัน ทำให้คนอยู่รวมเป็นกลุ่ม

2. ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึง ทำเลที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ในภูมิประเทศที่สภาพทางภูมิศาสตร์อุดมสมบูรณ์ หรือยังสามารถอนุรักษ์ ฟื้นฟู ทรัพยากรเหล่านั้นให้เป็นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชนได้ รวมทั้งการเข้าถึงหรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนด้วย

3. ทุนทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี

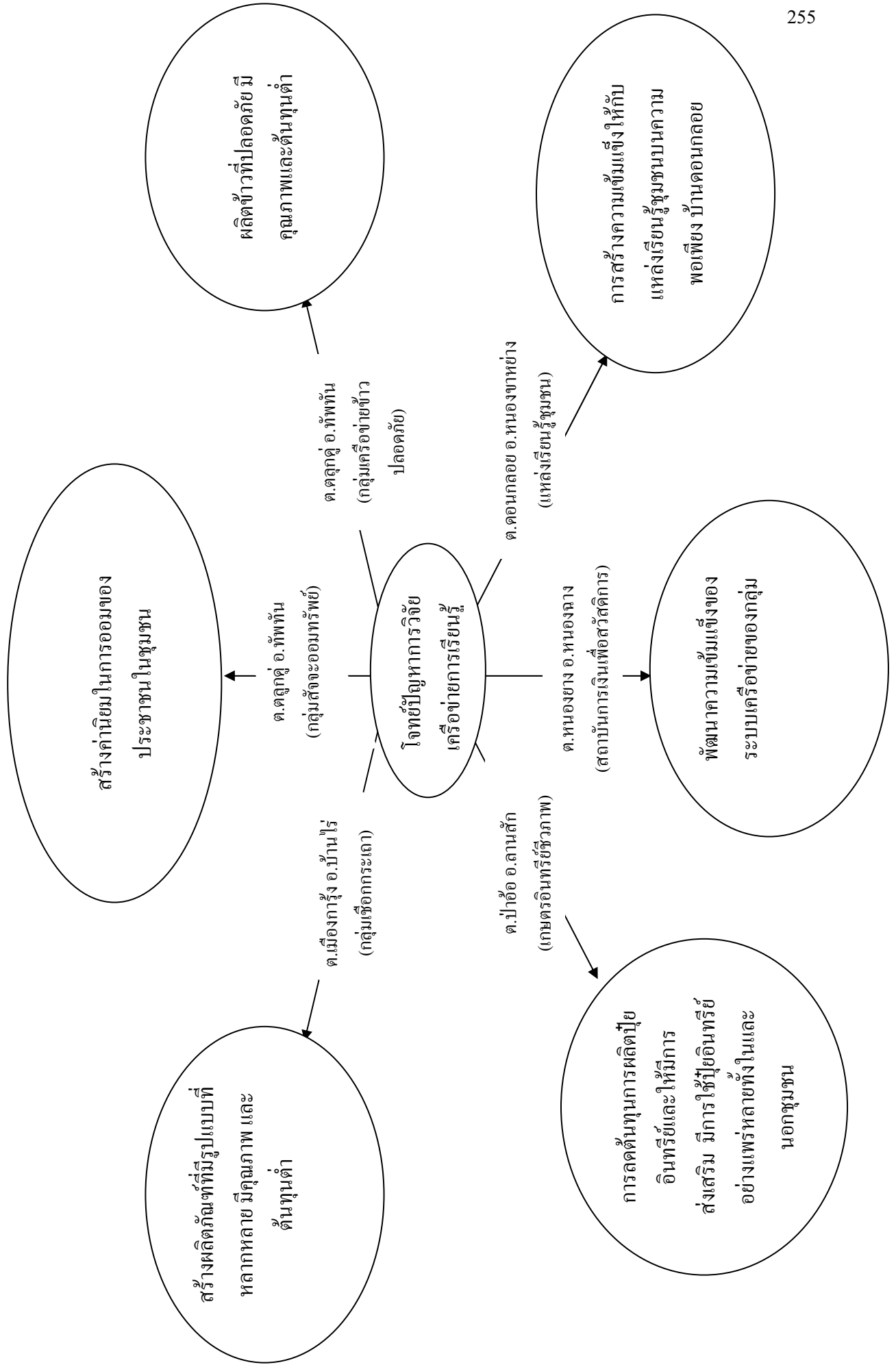
ทุนทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี ซึ่งหมายถึง องค์กรความรู้ที่เป็นทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้ที่เป็นนวัตกรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีอยู่ในชุมชน และมีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในชุมชนเองและจากการยอมรับจากภายนอก

4. นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก

นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก หมายถึง กระบวนการทางนโยบายจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน จากภายนอกชุมชน ที่ได้ถูกนำไปใช้ในชุมชน หรือท้องถิ่นซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของการดำเนินการตามแผนงาน / ยุทธศาสตร์ หรือการทำโครงการต่าง ๆ (Implementation) ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อชุมชนท้องถิ่น

สำหรับ โจทย์ปัญหาการวิจัย ที่ได้จากการกระบวนการพัฒนาฯ สามารถสรุปได้ดังนี้

สรุปโจทย์ปัญหาการวิจัย

อภิปรายผล

ผลการพัฒนาชุดโครงการวิจัย เดินตามพ่อ : การจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน : ศึกษากรณีโจทย์ปัญหาของเกษตรกรและเครือข่ายเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ในครั้งนี้ เจื่อนใจหรือปัจจัยจากการสังเคราะห์เอกสารโดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาพบว่า ชุมชนแต่ละพื้นที่ ที่นำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติได้อย่างยั่งยืน พบว่ามีปัจจัยบางประการที่เป็นตัวขับเคลื่อน โดยปัจจัยดังกล่าวจำแนกออกเป็น 4 ปัจจัย คือ ปัจจัยพื้นฐาน ได้แก่ 1) ทูทางสังคม ซึ่งเป็นทุนมนุษย์ ทุนทางสถาบัน / ความเป็นเครือข่าย หรือกลุ่ม และทุนทางวัฒนธรรม ระบบความคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี 2) ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3) ทุนทางความรู้ สติปัญญา และเทคโนโลยี และ 4) นโยบายหรือกระบวนการพัฒนาจากหน่วยงานภายนอก ซึ่งจากการศึกษา พบว่า ปัจจัยทั้ง 4 ประการนี้ มิได้ส่งผลเพียงอย่างเดียว แต่มีการปฏิสัมพันธ์ ซึ่งกันและกัน และส่งผลต่อการพัฒนาของชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนมีรูปแบบการพัฒนาที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยดังกล่าวทั้ง 4 ประการ ว่ามีลักษณะเด่นในปัจจัยใดบ้าง หากแยกพิจารณาแต่ละปัจจัยจะพบว่า ปัจจัยที่เป็นพื้นฐานจำเป็น / สำคัญต่อการพัฒนา ซึ่งทุกชุมชน / กลุ่มมีก็คือ ทุนทางสังคม ทุนทางความรู้ สติปัญญา และเทคโนโลยี สำหรับปัจจัยรองหรือปัจจัยสนับสนุน ซึ่งถ้าชุมชนมีปัจจัยเงื่อนไขดังกล่าว จึงทำให้การพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาบรรลุเป้าหมายได้ นั่นคือ ปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และปัจจัยด้านนโยบายหรือกระบวนการพัฒนาจากภายนอก อีกทั้งปัจจัยดังกล่าวยังส่งผลอย่างเป็นระบบซึ่งทำให้เกิดกระบวนการภาคปฏิบัติในชุมชน โดยเริ่มตั้งแต่การกระตุ้นให้เกิดความคิดหรือกระบวนการคิด จนนำไปสู่การปฏิบัติของคนในชุมชนต่อไป ซึ่งสอดคล้อง กับแนวคิดของฮานิฟาน (Hanifan, 2000 อ้างใน วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์, 2548 : 49) ที่ได้ระบุถึงทุนทางสังคมที่เป็นกระบวนการที่เริ่มจากปัจเจกบุคคลได้ตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างพลังด้านความร่วมมือระหว่างกันในการแก้ปัญหา จากนั้นปัจเจกบุคคลก็จะสร้างสัมพันธ์กับผู้อื่น โดยอาศัยมิตรภาพและความเห็นอกเห็นใจกัน และผลจากการสัมพันธ์ดังกล่าว ทำให้สมาชิกทุกคนในชุมชนได้ร่วมมือกันในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ทำให้เกิดพลังในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชนและขยายไปสู่กลุ่มองค์กร เครือข่ายอื่น ๆ ในลักษณะความร่วมมือ พึ่งพาอาศัยกัน

หากพิจารณาอย่างเป็นองค์รวม จะพบว่า กระบวนการทางสังคมในการพยายามดำรงอยู่ของชุมชน เป็นกระบวนการที่เริ่มจากระดับจุลภาคแล้วค่อย ๆ ขยายไปยังระดับมหภาคต่อไป สานต่อกันเป็นเครือข่าย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่เริ่มตั้งแต่กระบวนการ

สร้างจิตสำนึกในระดับบุคคล จนนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการที่ร้อยรัดด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ได้แก่

1. ขั้นการสร้างจิตสำนึก ซึ่งองค์ประกอบที่จะนำมาพิจารณา คือ

1.1 เงื่อนไขในการสร้างจิตสำนึก

(1) เงื่อนไขเบื้องต้น ได้แก่ ปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก

(2) เงื่อนไขที่ปิดกั้น

1.2 วัตถุประสงค์ วัตถุประสงค์ที่ใช้ในการสร้างจิตสำนึก ได้แก่ ความทรงจำ ความเคยชิน อารมณ์ความรู้สึก ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

(1) ความคิด ความเข้าใจ (Cognition)

(2) อารมณ์ความรู้สึก (Affection)

(3) การกระทำ (Conation)

2. ขั้นการแพร่กระจายและถ่ายทอดจิตสำนึก

ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นในระดับปัจเจกบุคคลก่อนแล้วเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ขยายความคิดไปในชุมชนอย่างกว้างขวางนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ เสรี พงศ์พิศ (2549 : 7 - 12) ที่กล่าวไว้ว่า ความพอเพียงไม่ใช่เรื่องของปัจเจกชน ครอบครัว หรือ ชุมชนอย่างเดียว แต่ความพอเพียงเป็นเรื่องของการจัดระเบียบสังคมให้มีระบบโครงสร้างที่พอเพียง มีคุณภาพ ยุติธรรมกับทุกคน ความพอเพียงจึงรวมถึง ระบบการจัดการทุนท้องถิ่น ทุนทรัพยากร ทุนความรู้ และปัญญา และทุนทางสังคม ปราชญ์การณดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของนักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศ อาทิเช่น เบนและฮิกส์ (Bain and Hicks, 1998), โรเบิร์ต พูทนาม (Robert Putnam 2000) , ฟูกายามา (Fukayama, 1995) และ วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์, 2548

ข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่ง ก็คือ ชุมชนส่วนใหญ่มักเป็นชุมชนในชนบทที่ยังพึ่งพาอาศัยภาคเกษตรได้ โดยที่ชุมชนได้ปรับวิธีการผลิตเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงจากสังคมภายนอก เกิดเป็นวิธีการผลิต 2 ระบบ ซึ่งเกื้อกูลและส่งเสริมเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง ซึ่งสอดคล้องกับ อรสุดา เจริญรัตน์ (2543 : 110) ได้ทำการศึกษาวิจัย พบว่า ชุมชนมีการปรับตัว จากการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางเศรษฐกิจของหมู่บ้าน ซึ่งมีผลทำให้เกิดการปรับตัวในลักษณะ การมี 2 วิธีการผลิตร่วมกัน คือ การผลิตแบบยังชีพที่เป็นไปเพื่อการบริโภค และวิธีการผลิตแบบการค้าที่มุ่งสู่การซื้อขายตามความต้องการของตลาด ซึ่งการปรับตัวนี้ทำให้การจัดการเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ต้องมีการปรับตัวตามไปด้วย

จากผลการศึกษาริบท และการพัฒนาโจทย์ พบว่า ชุมชนทั้ง 5 ชุมชน ที่ทำการศึกษาริบท และผลการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม รวมทั้งการสร้างแผนที่ความคิด เพื่อสรุปโจทย์วิจัย และประเด็น / เรื่องที่จะทำการศึกษาริบทต่อไป ซึ่งพบว่า ทั้ง 5 ชุมชน ประเด็นที่จะทำการศึกษาริบท ดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชนตำบลดอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี
2. การประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างความเข้มแข็งในระดับครอบครัวและชุมชน ของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ บ้านหนองจิกยาว ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี
3. การเชื่อมโยงเครือข่ายผู้ผลิตและผู้บริโภคข้าวปลอดภัย ของชุมชนตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี
4. การพัฒนาผลิตภัณฑ์แบบครบวงจร ของกลุ่มหัตถกรรมบ้านตะกรุด ตำบลเมืองการุ้ง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี
5. การยอมรับนวัตกรรมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ของชุมชนตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี
6. การประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายสถาบันการเงินเพื่อสวัสดิการ บ้านหนองจิก ตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี

จากประเด็น / หัวข้อวิจัยทั้ง 6 เรื่อง จะพบว่า ประเด็นดังกล่าวเป็นสิ่งที่ชาวบ้านในชุมชนแต่ละชุมชน ได้ร่วมกันคิด หาทางออกของปัญหาต่าง ๆ ที่ตนเอง และชุมชนประสบอยู่ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมจากภาคที่เกี่ยวข้อง เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเสรี พงศ์พิศ (2549 : 17) ได้สรุปว่า ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ ไม่ได้หมายความว่า ช่วยให้ความเข้าใจ หายจน หายเจ็บ แบบเดิม ๆ อีกต่อไป แต่หมายถึง เป็นการช่วยให้เขาค้นพบศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง และพัฒนาศักยภาพไปสู่การพึ่งตนเอง วิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่วันนี้เรียกว่า “ประชาพิจัย” (People Research and Development : PR&D) คือ ชาวบ้านวิจัยตนเอง พวกเขาเรียนรู้ตนเอง ชุมชน และโลก เรียนรู้จักเอกลักษณ์ รากเหง้า ความรู้ภูมิปัญญา ทรัพยากรท้องถิ่น เรียนรู้สถานการณ์ที่แท้จริงของตนเอง รายรับ รายจ่าย หนี้สิน สุขภาพ สิ่งแวดล้อม รู้ทั้งปัญหาความต้องการ และทุนของตนเอง ทุนที่จะช่วยให้พบทางออกได้ด้วยตัวเองโดยไม่ต้องรอรัฐช่วย ไม่ใช่ปฏิเสธรัฐ แต่บทบาทของรัฐ คือการช่วยให้พวกเขาได้เรียนรู้และเติมเต็มให้พวกเขา ให้พึ่งตนเองได้ มากกว่าทำให้พวกเขาขึ้นต่อรัฐแบบผู้หนึ่งรอรับความเอื้ออาทร นอกจากนี้ยังได้สรุปสาระสำคัญของการเรียนรู้ได้ ดังนี้ (เสรี พงศ์พิศ, 2549 : 90-95)

1. เรียนรู้สภาพที่แท้จริงของ “ทุกข์” ในปัจจุบัน
2. เรียนรู้ให้ได้ “หลักคิด” ไม่แสวงหาแต่เทคนิค
3. การเรียนรู้และการจัดการทรัพยากร
4. เรียนรู้ “เขา”
5. การสร้างเครือข่าย

การเรียนรู้ดังกล่าว ไม่ใช่เป็นการแสวงหาความรู้เพื่อรักษาระบบเก่า หากแต่เป็นความรู้เพื่อสร้างระบบใหม่ที่อยู่บนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการวิจัยเพื่อเปลี่ยนแปลงนี้ กระบวนการเรียนรู้เป็นกลไกสำคัญในการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์และจิตสำนึกของผู้คนในชุมชน

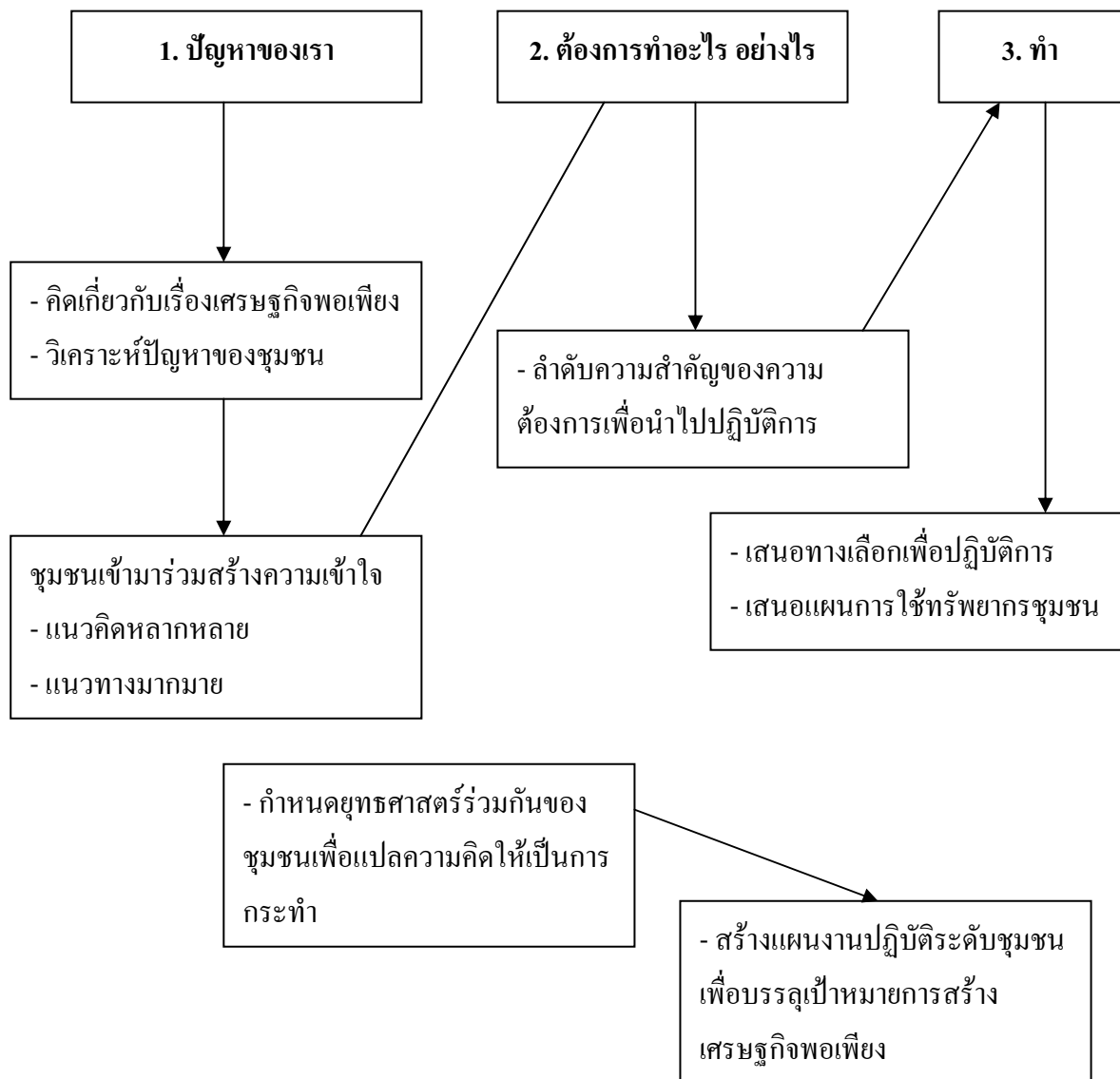
ทั้งนี้ กระบวนการประชาพิชญ์ ดังกล่าว เป็นกระบวนการที่ทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีการพัฒนาไปอย่างยั่งยืน ซึ่ง ยศ สันตสมบัติ (2542 : 200-201) ได้สรุปว่าองค์ประกอบที่ทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความยั่งยืน ได้แก่

1. ชุมชนต้องมีกระบวนการเรียนรู้
2. ชุมชนต้องมีระบบการจัดการทรัพยากรที่ดี
3. ชุมชนต้องมีศักยภาพในการผลิต
4. ชุมชนต้องมีศักยภาพในการกำหนดและจัดการชีวิตของตนเอง

นอกจากนี้ อภิชัย พันธเสน (2549 : 156-160) กล่าวว่า การวิจัยโดยชุมชน (Popular Research) เพื่อการพัฒนาตนเอง หรือการศึกษาที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหานั้นมีอยู่อย่างจำกัด คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่างานวิจัยเศรษฐกิจพอเพียงน่าจะเป็นงานวิจัยที่นักวิจัยจากองค์กรและภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรประชาชนร่วมมือกัน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนค้นหาคำตอบต่อโจทย์การพัฒนาด้วยตนเอง และเพื่อการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีคิด วิถีการผลิตและวิถีชีวิตของชุมชน การวิจัยเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนสังคม (Transformative Action Learning Research) หรือ TALR ให้ความสำคัญต่อการสร้างความรู้ ควบคู่กับการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ โดยประชาชนด้วยเป้าหมายการเสริมพลังวัฒนธรรมชุมชน ด้วยกระบวนการวางแผนปฏิบัติการอย่างเป็นขั้นตอน การวิจัยเศรษฐกิจพอเพียงแบบ TALR ตั้งอยู่บนฐานคิดทางทฤษฎี ดังนี้

- ปัญหาเศรษฐกิจสังคมเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ดังนั้นจึงต้องแก้ไขโดยชุมชน
- แผนงานหลักของการวิจัยการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์หรือการตระหนักชัดถึงพลังของเศรษฐกิจพอเพียง และอาจหมายถึงการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมของชุมชนโดยชุมชนเอง

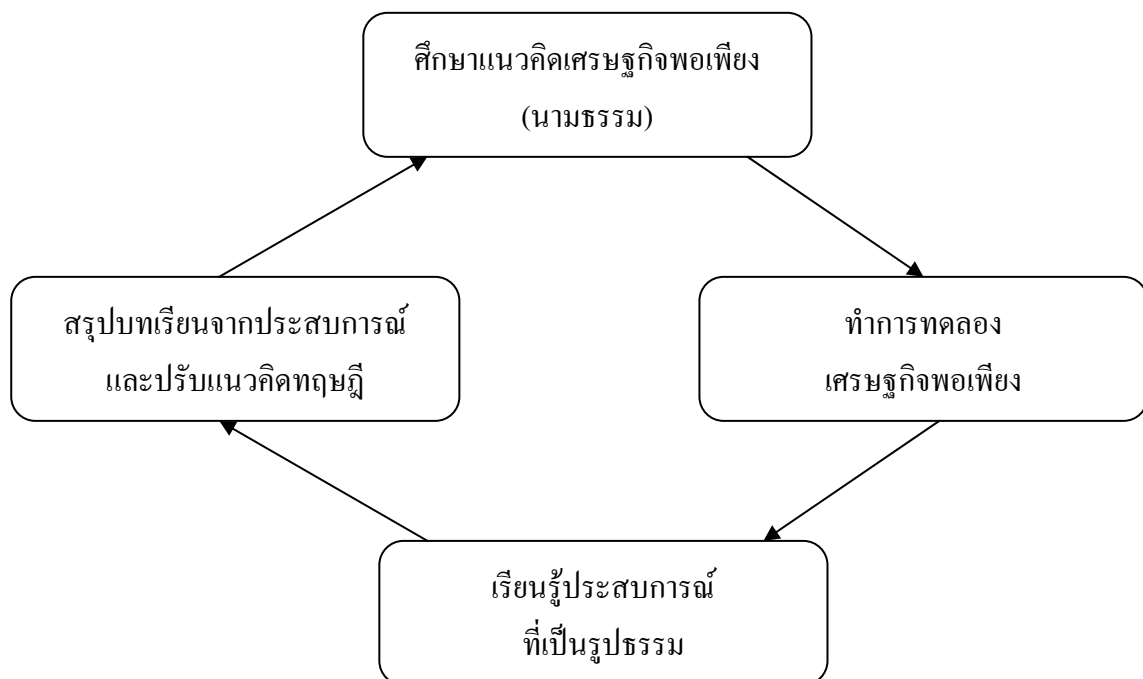
- หนึ่งในจุดมุ่งหมายของการวิจัย คือ ปลูกสำนึกชุมชน (Collective Consciousness) เพื่อการดำรงอยู่ด้วยวิถีเศรษฐกิจพอเพียงหรือสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยเศรษฐกิจสองระบบ
- ชาวชุมชน คือ นักวิจัยเช่นเดียวกับทีมงานวิจัยอาชีพที่จะต้องร่วมกระบวนการเรียนรู้และการสร้างจิตสำนึกการเปลี่ยนแปลงสังคม
- กลุ่มเป้าหมายหลัก คือ สมาชิกที่ทำการผลิตในเศรษฐกิจชุมชนที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้
- การวิจัยโดยชุมชนมีพลังกระตุ้นให้ชาวชุมชนตื่นตัวและมีความเชื่อมั่นในศักยภาพและความสามารถของตนเองในการดำรงชีวิต
- การวิจัยตอบสนองและสอดคล้องกับความต้องการความนึกคิด ความใฝ่ฝัน ความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชน

แผนภาพที่ 10 การวางแผนการวิจัยเพื่อปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน

ข้อสรุปที่สำคัญข้อหนึ่ง ก็คือ การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้นำไปประยุกต์ได้นั้น จำเป็นต้องมีการสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างเข้มข้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยการวิจัยแบบ Transformative Action Learning Research ปัจจัยที่สำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งก็คือ การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ระดับชุมชน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ กระบวนทัศน์และค่านิยมเกี่ยวกับวิถีการผลิต วิถีคิด และวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชน

ในการนำเอาทฤษฎีที่เรียกว่า Theory of Experimental Learning มาประยุกต์ใช้ตามแผนภาพ วัฏจักรของการเรียนรู้ท่ามกลางประสบการณ์ ดังนี้

แผนภาพที่ 11 วัฏจักรของการเรียนรู้ท่ามกลางประสบการณ์

ในแบบจำลองนี้ สมาชิกชุมชนจะเข้าร่วมในทีมงานวิจัยสมาชิกเหล่านี้จะเป็นทั้งนักคิดนักทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง และเป็นนักปฏิบัติการเรียนรู้และประเมินประสบการณ์เศรษฐกิจพอเพียงไปในเวลาเดียวกัน อย่างไรก็ตาม แบบจำลองนี้ยังมีจุดอ่อนอยู่บางประการ ซึ่งจะต้องได้รับการพัฒนาเพิ่มเติมจากสำนักคิดการศึกษาแนววิพากษ์ (Critical Pedagogy)

ภายใต้แนวคิดนี้ การวิจัยเกี่ยวกับการเรียนรู้ของชุมชนจะต้องมีหลักการพื้นฐานดังต่อไปนี้

- ส่งเสริมจิตสำนึกแบบวิพากษ์ เพื่อให้ผู้ที่เข้าร่วม โครงการวิจัยได้ตระหนักถึงภัยอันตรายจากเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่คุกคามวิถีชีวิตของคนในชุมชน
- สร้างสถาบันใหม่ที่สนับสนุนการพัฒนาจิตสำนึกที่วิพากษ์และจะเป็นเวทีเพื่อเผยแพร่กระจายความคิดเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน
- ฟื้นฟู วัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้านและโลกทัศน์ดั้งเดิมที่เน้นความพอเพียงทางนิเวศ
- ยึดมั่นในหลักการวิจัยเพื่อการเปลี่ยนแปลงและเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน

อย่างไรก็ตาม การยอมรับนวัตกรรมการเปลี่ยนแปลงของยังคงต้องดำเนินต่อไปอย่าง ประณีประนอมค่อยปรับค่อยเปลี่ยนไป ซึ่งสอดคล้องกับที่ ช่าง อุดมไพจิตรกุล (2544 : 95-96) กล่าวถึง ขั้นตอนการยอมรับของประชาชนในแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งพบว่าทรงเป็นนักพัฒนาชนบทที่ประสบความสำเร็จยิ่ง กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปลูกฝังแนวพระราชดำริให้ประชาชนยอมรับไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง โดยให้วงจรการพัฒนา ดำเนินไปตามครรลองธรรมชาติ ได้แก่

1. ทรงสร้างความตระหนักแก่ประชาชนให้รับรู้ (Awareness)
2. ทรงสร้างความสนใจแก่ประชาชน (Interest)
3. ทรงใช้เวลาในการประเมินค่าและประเมินผล (Evaluation)
4. ขั้นทดลอง (Trial)
5. ขั้นยอมรับ (Adoption)

นอกจากนี้ พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน (2546 : 11-12) ได้สรุปถึง ทิศทางการพัฒนาในอนาคตว่า ควรมุ่งที่เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ณ เขตภายในของประเทศ เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจโดยมีสภาพ ภูมิศาสตร์ทรัพยากรของพื้นที่ ชุมชนและเครือข่ายชุมชนในท้องถิ่นและวัฒนธรรมของชุมชน กำกับ และประกอบเครือข่ายของท้องถิ่นมาเป็นประเทศชาติ มีชื่อเรียกว่าแนวทาง “วัฒนธรรม ชุมชน” และควรส่งเสริมการผลิตที่เป็นผลมาจากวัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญา และงานฝีมือเหล่านี้ คือ เส้นทางของเศรษฐกิจหัตถกรรม

กล่าวโดยสรุป โจทย์การวิจัยต่าง ๆ ซึ่งถูกพัฒนาขึ้นจากการมีส่วนร่วมของชุมชนและทีม วิจัยเอาเป็นประเด็นที่ต้องมีความพยายามนำไปปฏิบัติให้เกิดมรรคผลต่อไป ด้านแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว และที่สำคัญ คือ กระบวนทัศน์ตามแนวพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นฐานคิด สำคัญที่ชุมชนต้องตระหนัก และนำไปปฏิบัติต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการทบทวนปัญหาและโจทย์วิจัยจากองค์กรหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอีกครั้ง โดยอาจมีการหาฉันทามติ หรือประชาคมติ (Public Hearing) ในการที่จะนำโจทย์ปัญหาดังกล่าวไปกำหนดวิธีการแก้ปัญหาต่อไป

2. ควรมีการดำเนินการวิจัยอย่างต่อเนื่องตามประเด็น โจทย์ปัญหาวิจัยที่ได้ถูกกำหนดขึ้น โดยชุมชนและมีการทบทวนเรียบร้อยแล้ว โดยจัดทำเป็นโครงร่างกายวิจัย (Research Proposal) ซึ่งกระบวนการวิจัยดังกล่าวควรมีลักษณะเป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ซึ่งใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

3. หน่วยงานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ควรให้การสนับสนุนเพื่อให้การวิจัยของชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

4. การนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปปฏิบัติควรมีการเริ่มต้นจากความต้องการของชุมชนจริง ๆ มิใช่การทำงานในลักษณะการดำเนิน โครงการที่เกิดจากภาครัฐอย่างเดียว ทั้งนี้เพราะการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง มีฐานคิดสำคัญอยู่ที่การพัฒนาคนในชุมชน ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กันไปกับการจรจร ไล่ด้านวัฒนธรรมของชุมชนไปพร้อม ๆ กัน ดังนั้น ปัจจัยของความสำเร็จ ก็คือ การเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพของตน

5. จากแนวพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง หรือแนวพระราชดำริทั้งหลาย ล้วนแสดงถึงพระวิริยะอุตสาหะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทุ่มเทพระสติปัญญา ทรากตรำพระวรกาย เพื่อค้นคว้าหาแนวทางการพัฒนาให้พสกนิกรทั้งหลาย ได้มีความร่มเย็น นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันใหญ่หลวง จึงกล่าวได้ว่า พระราชกรณียกิจของพระองค์นั้น สมควรอย่างยิ่งที่ทวยราษฎร์จักได้เจริญรอยตามเบื้องยุคลบาท ตามที่แนะนำสั่งสอน อบรม และวางแนวทางไว้เพื่อให้เกิดการอยู่ดีมีสุข โดยถ้วนหน้ากัน

บรรณานุกรม

- กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.(2549). **คู่มือปฏิบัติการ เศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน เพื่อยกระดับรายได้ครัวเรือน**.กรุงเทพฯ ฯ : สำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน
- กรมวิชาการ.(2542). **แนวทางการจัดการเรียนรู้เกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ ฯ :กรมวิชาการ.
- กรมวิชาการ.(2546). **การจัดสาระการเรียนรู้กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544**.กรุงเทพฯ ฯ : กรมวิชาการ.
- กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์.(2546).**กรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**. (ออนไลน์) ข้อมูลจาก www.sufficiencyeconomy.org 20/03/50
- กังสดาล อยู่เย็น (2544 : 147) .**พลวัตชุมชนบ้านเป็ดใน ภายใต้แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง** . วิทยานิพนธ์ พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ ฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ .(2543).**จอมปราชญ์นักการศึกษา**. กรุงเทพฯ ฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์
- คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง.(มปป).**การสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง**. (ออนไลน์).ข้อมูลจาก www.sufficiencyeconomy.org 20/03/50
- ชยัน วรรณะภูติ.(มปป). **ทิศทางการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ แนวทางการวิจัยด้านเครือข่ายการเรียนรู้**. สถาบันวิจัยสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ชลิตภากร วีรผลิน.(2541) “การนำทฤษฎีใหม่ไปสู่การปฏิบัติจากมุมมองของนักผังภาค และผังเมืองในเอกสารประกอบการสัมมนาโครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดิน: ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน จ. นนทบุรี ในวันที่ ๖ พฤศจิกายน 2541,สถาบันนโยบายการศึกษา,2541
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2541). **ทฤษฎีใหม่มีดี : ที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด ใน เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดิน : ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน จ.นนทบุรี ในวันที่ ๖ พฤศจิกายน 2541,สถาบันนโยบายการศึกษา 2541**
- ทิตนา แจมมณี . (2543). "การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางโมเดลชิปปา (CIPPA MODEL)." วารสารวิชาการ. 2(5) : 14-15.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ธวัชชัย สันติสุข.(2541). “การบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบประชารัฐตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง และทฤษฎีใหม่” ในเอกสารประกอบการสัมมนาโครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดิน : ทฤษฎีใหม่ ตามแนวพระราชดำริ สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน จ. นนทบุรี ในวันที่ ๖ พฤศจิกายน 2541,สถาบันนโยบายการศึกษา,2541
- ธีระพงษ์ แก้วหาวยษ์. (2544). กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง.พิมพ์ครั้งที่ 7 . กรุงเทพฯ ฯ : คลัง นานาวิทยา
- ธีรงค์ อุดมไพจิตรกุล. (2544). เศรษฐศาสตร์พอเพียง. กรุงเทพฯ ฯ : พัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.)
- นภาพรณีย์ หะวานนท์ . (2534).การศึกษาความคิดและทัศนะของคนจากการจัดกลุ่มสนทนา. วารสาร การวิจัย. 14(2) : ธันวาคม - มกราคม
- นิคม มูลิกะคามะ. (2542).ทฤษฎีใหม่ในหลวง: ชีวิตที่พอเพียง กรุงเทพฯ ฯ : ร่วมด้วยช่วยกัน.
- บุญเสริม บุญเจริญผล .(มปป) “การประยุกต์ใช้ทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียง: ด้านการดำเนินชีวิต ใน รายงานการวิจัย การน้อมนำแนวพระราชดำริ ทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงลงสู่การ ปฏิบัติในสถาบันราชภัฏ สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ,2541
- บุรชัย ศิริมหาสาร, สัมฤทธิ์ ศุภมั่ง และพัชชา กวางทอง .(2546).แผนการจัดการเรียนรู้รายวิชพื้นฐานกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ช่วงชั้นที่ 2 (ป.4). นนทบุรี : ไทย ร่วมเกล้า.
- ประพันธ์ศักดิ์ รัชไชยวรรณ .(2543). ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการนำโครงการ “เกษตรทฤษฎี ใหม่” (ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ) ไปสู่การปฏิบัติ. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เทคโนโลยีการบริหาร) สาขาวิชาวิทยาการวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.กรุงเทพฯ ฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- ประเวศ วะสี.(2542). เศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางประชาสังคม : แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจ สังคม. กรุงเทพฯ ฯ : หมอชาวบ้าน
- ประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล.(2538).เครือข่ายการเรียนรู้เกี่ยวกับระบบเกษตรกรรมทางเลือกของชุมชน. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ปาน กิมปี. (2540).การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียน เพื่อการพึ่งตนเองของ ชุมชน.วิทยานิพนธ์ ปริญญา ค.ด.(พัฒนศึกษา).กรุงเทพฯ ฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เปรม คิมสุลานนท์. (2541). “ปรัชญาการพัฒนา: ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ” ในเอกสารประกอบการสัมมนาโครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดิน: ทฤษฎีใหม่ตามแนว พระราชดำริ. สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน จ.นนทบุรี ในวันที่ ๖ พฤศจิกายน 2541, สถาบันนโยบายการศึกษา, 2541
- เปรม คิมสุลานนท์. (2543). “บทนำ.” อ้างถึงใน ราสี บุรุษรัตนพันธุ์. **ทฤษฎีใหม่ในหลวงชีวิตที่พอเพียง**. หน้า 10-11. สมุทรปราการ : ภัคชรรส
- พระมหาสุทนต์ อาภาภโร. (2547). **เครือข่าย ธรรมชาติ ความรู้ และ การจัดการ**. กรุงเทพฯ ฯ : เดือนตุลา
- พรเพ็ญ ทับเปลียน. (2546). **เส้นทางเศรษฐกิจชุมชนในกระแสทุนนิยม**. กรุงเทพฯ ฯ : พิมพ์สร้างสรรค์
- ภาสกร เขมณะศิริ .(2538). **เครือข่ายการเรียนรู้ของหมู่บ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน**.วิทยานิพนธ์ ศึกษา ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ . กรุงเทพฯ ฯ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- มนูญ มุกข์ประดิษฐ์. (2541). “การประยุกต์ทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียง : ด้าน จริยธรรม” ใน **รายงานการวิจัย การน้อมนำแนวพระราชดำริ ทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงลงสู่การปฏิบัติ ในสถาบันราชภัฏ**.สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ
- ราสี บุรุษรัตนพันธุ์ .(2543).**ทฤษฎีใหม่ในหลวง : ชีวิตที่พอเพียง**. สมุทรปราการ : ภัคชรรส.
- วรวิมล โรมรัตนพันธุ์. (2548). **ทุนทางสังคม**. กรุงเทพฯ ฯ : เดือนตุลา
- วัลลภ พรหมทอง. (2543) .และ สุธรรม อารีกุล. (2541) “วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีด้านอารักขาพืช กับทฤษฎีใหม่” ในรายงานการวิจัย การน้อมนำแนวพระราชดำริ **ทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงลงสู่การปฏิบัติในสถาบันราชภัฏ**.สำนักงานสภา สถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ
- วิชัย ต้นศิริ.(2536).**เครือข่ายการเรียนรู้การศึกษาตลอดชีวิต**.วารสารการศึกษาแห่งชาติ.24(4), 13 - 14
- วิทยาลัยการจัดการทางสังคม (วจส.).(2549).**หลากหลาย พอเพียง ยั่งยืน**.พิมพ์ครั้งที่ 2 .กรุงเทพฯ ฯ : เดือนตุลา
- วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์ และ โยชิน แสงดี.(2536). **การสนทนากลุ่ม : เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพฯ ฯ : สมาคมวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สถาบันพัฒนาสี่แยกอินโดจีน.(2541).**โครงการ ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงและประชาชน พ.ศ. 2542 – 2543**. กรุงเทพฯ ฯ : มูลนิธิพัฒนาไท

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สมพันธ์ เตชะอธิก .(2537). ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำชาวบ้าน กลุ่มมือและทิศทางการพัฒนา ผู้นำชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาในชนบท. กรุงเทพฯ ฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์
- สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สภาที่ปรึกษา.(2545). ในความคาดหวังของสังคมไทยและความเชื่อมโยงเครือข่ายภาคประชาชน. ในรายงานการวิจัย เสนอ สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.กรุงเทพฯ ฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).(2549). เศรษฐกิจพอเพียง ร่วมเรียนรู้ สถานข่าย ขยายผล. กรุงเทพฯ ฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
- สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. (2543).ทฤษฎีใหม่สู่การเรียนรู้มุ่งสู่เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.(2548).การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. (ออนไลน์) พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ ฯ : คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ข้อมูลจาก www.sufficiencyeconomy.org 20/03/50
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.(2548).เศรษฐกิจพอเพียง คือ อะไร. (ออนไลน์) พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ ฯ : คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ข้อมูลจาก www.sufficiencyeconomy.org 20/03/50
- สำนักงานสถาบันราชภัฏ. (2544). (ร่าง)“การน้อมนำแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ และเศรษฐกิจพอเพียงลงสู่การปฏิบัติในสถาบันราชภัฏ” สิงหาคม หน้า ๑
- สีลาภรณ์ นาคทรรพ. (2538). ระบบการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน : กรณีศึกษาชุมชนอีสานใต้. วารสารสุโขทัยธรรมาธิราช 8 (พฤษภาคม – สิงหาคม) 41 – 42
- สุนทร กุลวัฒน์วรพงศ์. (2544). ตามรอยพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง-ทฤษฎีใหม่.กรุงเทพฯ ฯ : ชมรมเด็ก.
- สุมน อมรวิวัฒน์ .(2541). “ทฤษฎีใหม่ : คือการเรียนรู้เพื่ออิสรภาพของชีวิต” ใน เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดิน : ทฤษฎีใหม่ ตามแนวพระ ราชดำริ. สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน จ. นนทบุรี

บรรณานุกรม (ต่อ)

สุเมธ ตันติเวชกุล. (2541). การดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ .มติชน
รายสัปดาห์ ฉบับที่ ๕ ๓.ค. (5 ธันวาคม 2541). กรุงเทพฯ ฯ : มติชน

สุเมธ ตันติเวชกุล .(2544). “ใต้เบื้องพระยุคลบาท” พฤษภาคม

สุรเกียรติ์ เสถียรไทย.(2542). ทฤษฎีใหม่ในหลวง: ชีวิตที่พอเพียง กรุงเทพฯ ฯ : ร่วมด้วยช่วยกัน.

สุวัฒน์ แก้วสังข์ทอง. (2536). ชีวิตกับการเรียนรู้. วารสารการศึกษาแห่งชาติ, 4(27), 53,54.

สุวัฒน์ ช่างเหล็ก.(2545). "การพัฒนาประเทศตามแนวทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียง."

วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครราชสีมา 2545.

นครราชสีมา : สถาบันราชภัฏนครราชสีมา.

เสรี พงศ์พิศ .(2532). ทิศทางหมู่บ้านไทย.กรุงเทพฯ ฯ : มูลนิธิหมู่บ้าน

เสรี พงศ์พิศ.(2548). เครื่องข่าย. กรุงเทพฯ ฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์

เสรี พงศ์พิศ.(2549). เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนายั่งยืน. กรุงเทพฯ ฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์

อนันต์ อนันตกุล. (2541). “ปรัชญาการพัฒนา : ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ มิติธรรมศาสตร์และ
การเมือง” ใน เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดิน : ทฤษฎีใหม่ ตาม
แนวพระราชดำริ . สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน จ.นนทบุรี ในวันที่ 6 พฤศจิกายน
2541, สถาบันนโยบายการศึกษา 2541

อภิชัย พันธเสน และคณะ. (2549).สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง.กรุงเทพฯ ฯ :
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

อภิชัย พันธเสน.(2533). สถาบันอุดมศึกษากับเครือข่ายการเรียนรู้แนวคิดทางทฤษฎีและ
ประสบการณ์. วารสารการศึกษาแห่งชาติ ปีที่ 24 ฉบับที่ 2

อรสุดา เจริญรัต .(2543). การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การ
เปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. ปริญญาการศึกษาคุยฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. กรุงเทพฯ ฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร

อำพล เสนาณรงค์ .(2542). “ทิศทางการพัฒนาชนบทตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ใน เอกสาร การ
ประชุมวิชาการของสถาบันวิจัยพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น, มกราคม

เอนก นาเคบุตร.(2533). จุดเปรียบเทียบพัฒนาชนบทและองค์กรพัฒนาเอกชนไทย. กรุงเทพฯ ฯ :
สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

บรรณานุกรม (ต่อ)

- Bain,K.andHicks,N. (1998). **Building Social Capital and Reaching out to Excluded Group : The Challenge of Partnership**. Paper Present at CELAM Meeting on The Struggle Against Poverty Towards The Turn of the Millennium. Washington DC
- FuKuyama,F. (1995). **Trust : the Social Virture and the Creation of Prosperity**. London : Penguin
- Hanifan L. J. (1920). Cited in Woolcock, M. and Narayan,D. (2000). **Social Capital : Implication for Development Theory, Research, and Policy**. World Bank Research Obserer 15 (2) : 225-249
- Putnam, Robert D. (1993). **Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern Italy**. Princeton : Princeton University Press

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
บทความสำหรับการเผยแพร่

ชื่อเรื่อง

การพัฒนาชุดโครงการวิจัย เดินตามพ่อ : การจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน : ศึกษากรณีโจทย์ปัญหาของเกษตรกรและเครือข่ายเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน

ชื่อผู้วิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ไชยรัตน์ ปรานี
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อทราบโจทย์ปัญหาของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่เป้าหมาย ในการนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งมีวัตถุประสงค์ย่อย ดังนี้ (1) เพื่อศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ (2) เพื่อศึกษาบริบทชุมชน และวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้ มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัย พบว่า

เงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ ซึ่งได้จากการสังเคราะห์เอกสารและจากชุมชนตัวอย่าง ทั้ง 32 ชุมชน สามารถสรุปเงื่อนไขหรือปัจจัยในการดำรงอยู่ได้ ดังนี้

1. ทูทางสังคม

ทูทางสังคมถือเป็นปัจจัยภายในที่ปรากฏอยู่ในชุมชนแต่ละชุมชนเอง ซึ่งก่อให้เกิดพลังความร่วมมือที่จะขับเคลื่อนชุมชนเพื่อแก้ไขและพัฒนาให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ซึ่งทูทางสังคมดังกล่าวแบ่งออกเป็น

1.1 ทุนมนุษย์ ต้องเริ่มจากผู้นำ และ ชาวบ้านในชุมชน มีความรักใคร่ ไว้เนื้อเชื่อใจ มีน้ำใจและเอื้ออาทรเพื่อนมนุษย์ มีความเชื่อในระบบคุณค่า และหลักศีลธรรมที่ดี เช่น มีคุณธรรม มีวินัย ความซื่อสัตย์ จิตสำนึกสาธารณะ ฯลฯ

1.2 ทุนทางสถาบัน กลุ่ม / เครือข่าย ต้องมีความเป็นปึกแผ่น ร่วมคิด ร่วมทำ มีความเป็นชุมชน ซึ่งได้แก่ สถาบันทางศาสนา สถาบันการเมือง สถาบันการศึกษา รวมทั้งองค์กรต่าง ๆ เช่น องค์กรพัฒนาภาคเอกชน องค์กรชุมชน ชมรม อาสาสมัคร สื่อมวลชน สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก

1.3 ทุนทางวัฒนธรรม มีความเชื่อ มีจิตสำนึก มีวัฒนธรรมประเพณียึดโยงกัน ทำให้คนอยู่รวมเป็นกลุ่ม

2. ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึง ทำเลที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ในภูมิประเทศที่สภาพทางภูมิศาสตร์อุดมสมบูรณ์ หรือยังสามารถอนุรักษ์ ฟื้นฟู ทรัพยากรเหล่านั้นให้ เป็นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชนได้ รวมทั้งการเข้าถึงหรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนด้วย

3. ทุนทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี

ทุนทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี ซึ่งหมายถึง องค์กรความรู้ที่เป็นทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้ที่เป็นนวัตกรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีอยู่ในชุมชน และมีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในชุมชนเองและจากการยอมรับจากภายนอก

4. นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก

นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก หมายถึง กระบวนการทางนโยบายจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน จากภายนอกชุมชน ที่ได้ถูกนำไปใช้ในชุมชน หรือท้องถิ่นซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของการดำเนินการตามแผนงาน/ยุทธศาสตร์ หรือการทำโครงการต่าง ๆ (Implementation) ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น

สำหรับการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ พบว่า ได้โจทย์งานวิจัยที่เกิดจากการพัฒนา โจทย์ร่วมกันระหว่างภาคที่เกี่ยวข้องในชุมชน ซึ่งได้แก่เรื่อง (1) กระบวนการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชน ตำบลดอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี (2) การประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างความเข้มแข็งในระดับครอบครัวและชุมชน ของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านหนองจิกยาว ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี (3) การเชื่อมโยงเครือข่ายผู้ผลิตและ

ผู้บริโภคร้านอาหารปลอดกลูเตน ของชุมชนตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี (4) การพัฒนาผลิตภัณฑ์แบบครบวงจร ของกลุ่มหัตถกรรมบ้านตะกรุด ตำบลเมืองการุ้ง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี (5) การยอมรับนวัตกรรมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ของชุมชนตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี และ(6) การประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายสถาบันการเงินเพื่อสวัสดิการบ้านหนองจิก ตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี

คำสำคัญ

เศรษฐกิจพอเพียง

เครือข่ายการเรียนรู้

เงื่อนไข / ปัจจัยของชุมชน เกษตรกร

โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร

บทนำ

แนวทางการพัฒนาประเทศตามกระบวนการทศวรรษที่นำไปสู่ความทันสมัยของประเทศไทยที่ผ่านมา ได้ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อสังคมชนบทของไทยในหลายด้าน กระบวนการดังกล่าวได้ชักนำให้ชนบทไทยได้ก้าวเข้าสู่แนวทางการพัฒนาความทันสมัยแบบประเทศตะวันตก โดยผ่านกิจกรรม หรือกระบวนการในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งภาครัฐเป็นฝ่ายดำเนินการเป็นหลัก แนวทางหรือมาตรการในการแก้ไขปัญหาความยากจนนั้น หลายรัฐบาลได้ให้ความสำคัญในการแก้ไขปัญหาตลอด จะเห็นได้ว่าแม้จะมีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ เพื่อมุ่งไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนมานับตั้งแต่ช่วงแผน ฯ 8 แล้วก็ตาม แต่ผลการประเมินพัฒนาที่ชี้ให้เห็น ได้ชัดว่า “การพัฒนาไม่ยั่งยืน” ยังขาดความสมดุลของการพัฒนาในแต่ละมิติ การพัฒนาศักยภาพของคนให้สามารถปรับตัวได้ทันกับการพัฒนาในยุคสังคมนวัตกรรมยังต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน และแม้ว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการสร้างความเสมอภาคของประชาชนจะมีแนวโน้มที่ดี แต่ประชาชนก็ยังมีส่วนร่วมในการพัฒนาน้อย และยังมีปัญหาด้านความโปร่งใสในการบริหารจัดการที่ดีของภาครัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นทุนสำรองและรากฐานการพัฒนาให้แก่คนรุ่นอนาคต ยังไม่มีการบริหารจัดการที่จะสร้างความเชื่อมั่นว่าจะนำไปสู่ความยั่งยืนได้ ยังมีการใช้ทรัพยากรและพลังงานในการผลิต การขนส่ง และการดำรงชีพอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ในขณะที่คุณภาพของสิ่งแวดล้อมก็ยังคงอยู่ในระดับต่ำกว่ามาตรฐาน (โครงการจัดการประชุมสัมมนาเรื่อง “มองให้ไกล ไปให้ถึง กับการพัฒนาที่ยั่งยืน”, 2548) ซึ่งการ

พัฒนาที่มีกระบวนการที่ถูกต้องเป็นกระบวนการพัฒนาประเทศที่ต้องการปัญญาที่มีพลังและมีอำนาจ กระบวนการพัฒนาที่ผ่านมามีผลเพราะเอาเงินนำหน้าปัญญาตามหลัง เงินไม่อาจสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่มีพลังได้ แต่ปัญญาทำได้ ปัญญาเกิดจากการเรียนรู้ การค้นหาข้อมูล ความรู้ในท้องถิ่นและข้อมูลจากภายนอกที่ผสมผสานให้เกิดความรู้ใหม่ เกิดการสร้างสรรคสิ่งใหม่ไม่รู้จบ (เสรี พงศ์พิส, 2532 : 8 – 14) และกระบวนการที่สร้างปัญญาให้กับชุมชนคือกระบวนการวิจัยที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือท้องถิ่นเอง เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยง ความรู้ และทรัพยากรเข้าด้วยกัน เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ค่อย ๆ สะสมประสบการณ์และความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นความรู้ที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคมชุมชน

จากแนวคิดและมาตรการในแก้ไขปัญหาคความยากจนต่าง ๆ ทำให้สรุปได้ว่า การแก้ไขปัญหาคและการพัฒนาที่ยั่งยืนในเรื่องของความยากจนนั้น คงต้องดำเนินการพัฒนาอย่างเป็นระบบทั้งด้าน โครงสร้างและปัจเจกบุคคล โดยเน้นการเพิ่มศักยภาพและโอกาสของคนจนตามศักยภาพที่มีอยู่ ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยเริ่มต้นจากตนเอง ครอบครัว ชุมชน ประสานกันเป็นเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง คนกับคน กลุ่มกับกลุ่ม ชุมชนต่อชุมชน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้และการวิจัย จึงจะทำให้เกิดความเชื่อมั่นและฟื้นฟูศักยภาพของตนเองได้อย่างยั่งยืนสามารถแก้ไขปัญหาคความยากจน โดยการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก โดยที่ภาคีต่าง ๆ ต้องร่วมมือกันดำเนินการในลักษณะของการพัฒนาแบบบูรณาการในทุกภาคส่วน รวมทั้งทิศทางการพัฒนาควรสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของกลุ่มจังหวัดในแต่ละพื้นที่ด้วย แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับทิศทางของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้น้อมนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมากำกับทิศทางของการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน ซึ่งปรัชญาดังกล่าวมีหลักการสำคัญ 3 ประการ คือ 1. ความพอประมาณ 2. ความมีเหตุผล และ 3. การมีภูมิคุ้มกันตัวเอง ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ต้องเกิดขึ้นพร้อมกันและต้องประกอบด้วยเงื่อนไขสำคัญอีก 2 ประการ คือ ความรู้ และคุณธรรม

การศึกษาวิจัย เพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจนโดยนำเอาพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการแก้ปัญหาคความยากจน ซึ่งเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการและเป็นองค์รวมให้เกิดคุณภาพ โดยพัฒนาทั้งในด้านคน เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อให้เกษตรกรสามารถดำรงชีวิต และประกอบสัมมาอาชีพได้สอดคล้องตามแนวพระราชดำริเป็นแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน แต่อย่างไรก็ตามการแก้ปัญหาคของเกษตรกรควรรู้ว่าปัญหาที่แท้จริงคืออะไร หากนำ แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จะต้องมีเงื่อนไขปัจจัยอย่างไร จึงจะเหมาะกับบริบทชุมชนในแต่ละพื้นที่ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะดำเนินการศึกษาวิจัยปัญหาที่แท้จริงของเกษตรกรในพื้นที่

เป้าหมาย เพื่อที่จะได้นำแนวพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อพัฒนาโจทย์ปัญหาของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่เป้าหมาย ในการนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการแก้ปัญหาคความยากจนได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งมีวัตถุประสงค์ย่อย ดังนี้

1. เพื่อศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกร ในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ
2. เพื่อศึกษาบริบทชุมชน และวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย

ระยะที่ 1 การศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ ซึ่งผู้วิจัยได้สืบค้นจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ระยะที่ 2 การศึกษาบริบทชุมชน และการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย 5 ตำบล ในจังหวัดอุทัยธานี ซึ่งประกอบด้วย

1. ตำบลคอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี
2. ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี
3. ตำบลเมืองกาฐัง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี
4. ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี
5. ตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี

ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง

ขอบเขตด้านระยะเวลา และพื้นที่เป้าหมาย

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เริ่มตั้งแต่เดือน ธันวาคม 2549 ถึง เดือนมีนาคม 2550 รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 4 เดือน

สำหรับพื้นที่เป้าหมาย ที่ทำการวิจัย ได้แก่ (1) ตำบลคอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี (2) ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี (3) ตำบลเมืองการุ้ง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี (4) ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี (5) ตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี

ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่

1. ปัจจัยของชุมชน เกษตรกร ในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ
2. บริบทชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย 5 ตำบล ในจังหวัดอุทัยธานี
3. โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย 5 ตำบล ในจังหวัดอุทัยธานี ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ไปปฏิบัติ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

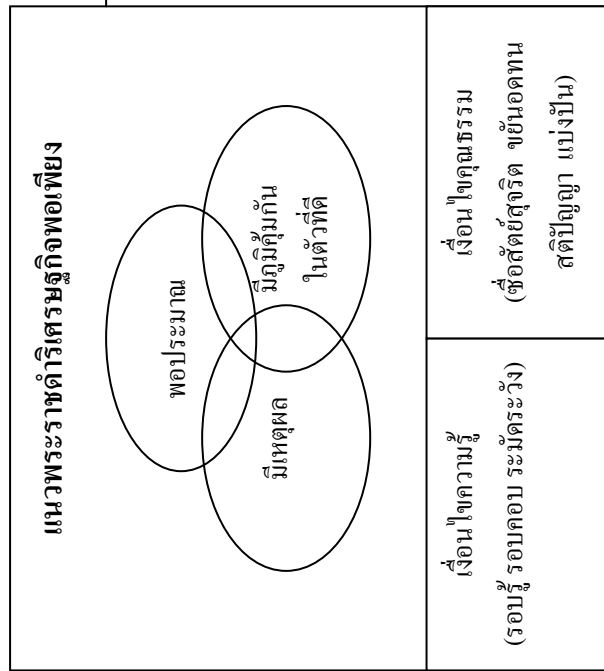
ในการศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกร ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การศึกษาเอกสาร (The Review of Documentary) สำหรับการศึกษบริบทชุมชน และการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ 1. แนวทางการสัมภาษณ์แบบลึก (In-depth Interview) 2. แนวทางการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Guideline) 3. การวิเคราะห์สาเหตุหรือปัญหา (Causal Diagrams) โดยใช้เทคนิคแผนที่ความคิด (Mind Mapping) และ 4. การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis)

กรอบแนวคิดในการวิจัย

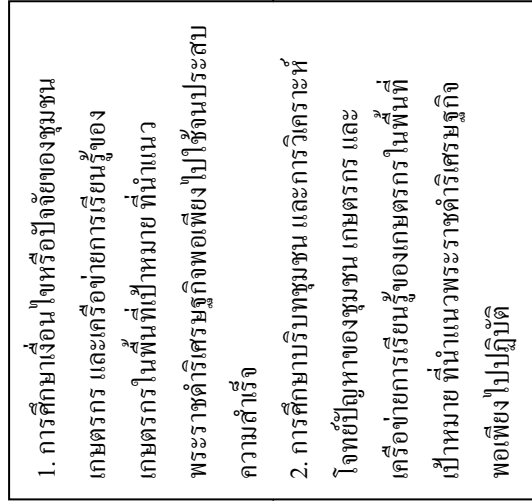
การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เพื่อเป็นพื้นฐานทางกรอบแนวคิดที่ใช้ในการดำเนินการวิจัย ซึ่งได้แก่ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ ต่อมาคือ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งเรื่องเครือข่ายนี้ถือเป็นแนวคิด แนวปฏิบัติที่มีมานาน ในความหมายที่กว้าง เครือข่าย คือ หัวใจของวิถีชุมชนในอดีต ซึ่งผู้คนอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยกันทั้งในชุมชนและกับชุมชนอื่น ๆ มีความสัมพันธ์แบบเครือข่ายที่แสดงออกทางกิจกรรมที่ทำกันสม่ำเสมอหรือเป็นครั้งคราว ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของชุมชน ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ออกแบบกระบวนการวิธิการพัฒนา ฯ โดยแบ่งออกเป็น 2 ระยะ ได้แก่ 1. การศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชนเกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ 2. การศึกษาบริบทชุมชน และการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ ซึ่งผลของกระบวนการวิธิการพัฒนา ฯ ดังกล่าวก็จะนำไปสู่โจทย์ปัญหาของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่เป้าหมาย ในการนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการแก้ปัญหาความยากจนได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพ ดังนี้

กรอบแนวคิดการวิจัย

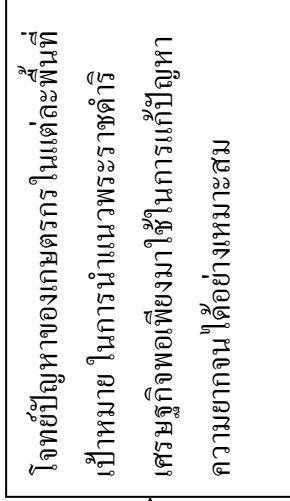
แนวคิด ทฤษฎี

กระบวนการพัฒนา ฯ

ผลของกระบวนการพัฒนา ฯ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยแบ่งกระบวนการวิธีการพัฒนาออกเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ

การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กับเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ และดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ระยะที่ 2 การศึกษาบริบทชุมชน และการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้การศึกษาวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal : PRA) โดยใช้เทคนิควิธีการสัมภาษณ์แบบลึก การสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์สาเหตุหรือปัญหา โดยใช้เทคนิคแผนที่ความคิด และการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นหลัก คือ 1. บริบทชุมชนของพื้นที่เป้าหมาย ในประเด็นต่าง ๆ 2. ข้อมูลเกี่ยวกับ การเกิดขึ้น (การก่อตั้ง) การดำรงอยู่ (การดำเนินการ) และการปรับตัวของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ตลอดจนประเด็นเกี่ยวกับโจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติซึ่งพื้นที่เป้าหมาย 5 ตำบล ในจังหวัดอุทัยธานี ได้แก่ (1) ตำบลคอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี (2) ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี (3) ตำบลเมืองการุ้ง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี (4) ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี และ (5) ตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี

ผลการวิจัย

เงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ ซึ่งได้จากการสังเคราะห์เอกสารและจากชุมชนตัวอย่าง ทั้ง 32 ชุมชน สามารถสรุปเงื่อนไขหรือปัจจัยในการดำรงอยู่ได้ ดังนี้

1. ทูทางสังคม

ทูทางสังคมถือเป็นปัจจัยภายในที่ปรากฏอยู่ในชุมชนแต่ละชุมชนเอง ซึ่งก่อให้เกิดพลังความร่วมมือที่จะขับเคลื่อนชุมชนเพื่อแก้ไขและพัฒนาให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ซึ่งทูทางสังคมดังกล่าวแบ่งออกเป็น

1.1 ทูทางมนุษย์ ต้องเริ่มจากผู้นำ และ ชาวบ้านในชุมชน มีความรักใคร่ ไว้น้ำใจเชื่อใจ มีน้ำใจและเอื้ออาทรเพื่อนมนุษย์ มีความเชื่อในระบบคุณค่า และหลักศีลธรรมที่ดี เช่น มีคุณธรรม มีวินัย ความซื่อสัตย์ จิตสำนึกสาธารณะ ฯลฯ

1.2 ทูทางสถาบัน กลุ่ม / เครือข่าย ต้องมีความเป็นปึกแผ่น ร่วมคิด ร่วมทำ มีความเป็นชุมชน ซึ่งได้แก่ สถาบันทางศาสนา สถาบันการเมือง สถาบันการศึกษา รวมทั้งองค์กรต่าง ๆ เช่น องค์กรพัฒนาภาคเอกชน องค์กรชุมชน ชมรม อาสาสมัคร สื่อมวลชน สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก

1.3 ทูทางวัฒนธรรม มีความเชื่อ มีจิตสำนึก มีวัฒนธรรมประเพณียึดโยงกัน ทำให้คนอยู่รวมเป็นกลุ่ม

2. ทูทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทูทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึง ทำเลที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ในภูมิภาคที่สภาพทางภูมิศาสตร์อุดมสมบูรณ์ หรือยังสามารถอนุรักษ์ พื้นฟู ทรัพยากรเหล่านั้นให้ เป็นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชนได้ รวมทั้งการเข้าถึงหรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนด้วย

3. ทูทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี

ทูทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี ซึ่งหมายถึง องค์กรความรู้ที่เป็นทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น และองค์ความรู้ที่เป็นนวัตกรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีอยู่ในชุมชน และมีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในชุมชนเองและจากการยอมรับจากภายนอก

4. นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก

นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก หมายถึง กระบวนการทางนโยบายจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน จากภายนอกชุมชน ที่ได้ถูกนำไปใช้ในชุมชน หรือท้องถิ่นซึ่งปรากฏ

อยู่ในรูปของการดำเนินการตามแผนงาน/ยุทธศาสตร์ หรือการทำโครงการต่าง ๆ (Implementation) ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น

สำหรับการวิเคราะห์โจทย์ปัญหาของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ พบว่า ได้โจทย์งานวิจัยที่เกิดจากการพัฒนาโจทย์ร่วมกันระหว่างภาคที่เกี่ยวข้องในชุมชน ซึ่งได้แก่เรื่อง (1) กระบวนการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชนตำบลหนองกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี (2) การประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างความเข้มแข็งในระดับครอบครัวและชุมชน ของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านหนองจิกยาว ตำบลตุ๊กคู่ อำเภอกัทพัตน์ จังหวัดอุทัยธานี (3) การเชื่อมโยงเครือข่ายผู้ผลิตและผู้บริโภคข้าวปลอดภัย ของชุมชนตำบลตุ๊กคู่ อำเภอกัทพัตน์ จังหวัดอุทัยธานี (4) การพัฒนาผลิตภัณฑ์แบบครบวงจร ของกลุ่มหัตถกรรมบ้านตะกรุด ตำบลเมืองกาฐัง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี (5) การยอมรับนวัตกรรมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ของชุมชนตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี และ(6) การประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายสถาบันการเงินเพื่อสวัสดิการบ้านหนองจิก ตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี

การอภิปรายผล

ซึ่งจากการศึกษา พบว่า ปัจจัยทั้ง 4 ประการนี้ มิได้ส่งผลเพียงอย่างเดียว แต่มีการปฏิสัมพันธ์ ซึ่งกันและกัน และส่งผลต่อการพัฒนาของชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนมีรูปแบบการพัฒนาที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยดังกล่าวทั้ง 4 ประการ ว่ามีลักษณะเด่นในปัจจัยใดบ้าง หากแยกพิจารณาแต่ละปัจจัยจะพบว่า ปัจจัยที่เป็นพื้นฐานจำเป็น / สำคัญต่อการพัฒนา ซึ่งทุกชุมชน / กลุ่มมีก็คือ ทูทางสังคม ทูทางความรู้ สถิติปัญญา และเทคโนโลยี สำหรับปัจจัยรองหรือปัจจัยสนับสนุน ซึ่งถ้าชุมชนมีปัจจัยเงื่อนไขดังกล่าว จึงทำให้การพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาบรรลุเป้าหมายได้ นั่นคือ ปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และปัจจัยด้านนโยบายหรือกระบวนการพัฒนาจากภายนอก อีกทั้งปัจจัยดังกล่าวยังส่งผลอย่างเป็นระบบซึ่งทำให้เกิดกระบวนการภาคปฏิบัติในชุมชน โดยเริ่มตั้งแต่การกระตุ้นให้เกิดความคิดหรือกระบวนการคิด จนนำไปสู่การปฏิบัติของคนในชุมชนต่อไป ซึ่งสอดคล้อง กับแนวคิดของฮานิฟาน (Hanifan, 2000 อ้างใน วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์, 2548 : 49) ที่ได้ระบุถึงทูทางสังคมที่เป็นกระบวนการที่เริ่มจากปัจเจกบุคคลได้ตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างพลังด้านความร่วมมือระหว่างกันในการแก้ปัญหา จากนั้นปัจเจกบุคคลก็จะสร้างสัมพันธ์กับผู้อื่น โดยอาศัยมิตรภาพและความเห็นอกเห็น

ใจกัน และผลจากการสัมพันธ์ดังกล่าว ทำให้สมาชิกทุกคนในชุมชนได้ร่วมมือกันในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ทำให้เกิดพลังในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชนและขยายไปสู่กลุ่มองค์กรเครือข่ายอื่น ๆ ในลักษณะความร่วมมือ พึ่งพาอาศัยกัน

หากพิจารณาอย่างเป็นองค์รวม จะพบว่า กระบวนการทางสังคมในการพยายามดำรงอยู่ของชุมชน เป็นกระบวนการที่เริ่มจากระดับจุลภาคแล้วค่อย ๆ ขยายไปยังระดับมหภาคต่อไป สานต่อกันเป็นเครือข่าย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่เริ่มตั้งแต่กระบวนการสร้างจิตสำนึกในระดับบุคคล จนนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นในระดับปัจเจกบุคคลก่อนแล้วเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ขยายความคิดไปในชุมชนอย่างกว้างขวางนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ เสรี พงศ์พิศ (2549 : 7 - 12) ที่กล่าวไว้ว่า ความพอเพียงไม่ใช่เรื่องของปัจเจกชน ครอบครัว หรือชุมชนอย่างเดียว แต่ความพอเพียงเป็นเรื่องของการจัดระเบียบสังคมให้มีระบบโครงสร้างที่พอเพียง มีคุณภาพ ยุติธรรมกับทุกคน ความพอเพียงจึงรวมถึง ระบบการจัดการทุนท้องถิ่น ทุนทรัพยากร ทุนความรู้ และปัญญา และทุนทางสังคม ปรัชญาการณดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของนักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศ อาทิเช่น เบนและฮิกส์ (Bain and Hicks, 1998), โรเบิร์ต พูทนาม (Robert Putnam 2000) , ฟูกายามา (Fukayama, 1995) และ วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์, 2548

จากผลการศึกษาบริบท และการพัฒนาโจทย์ พบว่า ชุมชนทั้ง 5 ชุมชน ที่ทำการศึกษาบริบท และผลการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม รวมทั้งการสร้างแผนที่ความคิด เพื่อสรุปโจทย์วิจัย และประเด็น / เรื่องที่จะทำการศึกษาวิจัยต่อไป จากประเด็น / หัวข้อวิจัยทั้ง 6 เรื่อง จะพบว่า ประเด็นดังกล่าวเป็นสิ่งที่ชาวบ้านในชุมชนแต่ละชุมชน ได้ร่วมกันคิด หาทางออกของปัญหาต่าง ๆ ที่ตนเอง และชุมชนประสบอยู่ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมจากภาคที่เกี่ยวข้อง เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเสรี พงศ์พิศ (2549 : 17) ได้สรุปว่า ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ไม่ได้หมายความว่า ช่วยให้เขาหายโง่ หายจน หายเจ็บ แบบเดิม ๆ อีกต่อไป แต่หมายถึง เป็นการช่วยให้เขาค้นพบศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง และพัฒนาศักยภาพไปสู่การพึ่งตนเอง วิธีการหนึ่งที่ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่วันนี้เรียกว่า “ประชาพิจัย” (People Research and Development : PR&D)

นอกจากนี้ อภิชัย พันธเสน (2549 : 156-160) กล่าวว่า การวิจัยโดยชุมชน (Popular Research) เพื่อการพัฒนาตนเอง หรือการศึกษาที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหานั้นมีอยู่อย่างจำกัด คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่างานวิจัยเศรษฐกิจพอเพียงน่าจะเป็นงานวิจัยที่นักวิจัยจากองค์กรและภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรประชาชนร่วมมือกัน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนค้นหาคำตอบต่อโจทย์การพัฒนาด้วยตนเอง และเพื่อการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีคิด วิธีการผลิตและวิถีชีวิตของชุมชน การวิจัยเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการวิจัย

เชิงปฏิบัติการเพื่อการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนสังคม (Transformative Action Learning Research) หรือ TALR ให้ความสำคัญต่อการสร้างความรู้ ควบคู่กับการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการโดยประชาชนด้วย เป้าหมายการเสริมพลังวัฒนธรรมชุมชน ด้วยกระบวนการวางแผนปฏิบัติการอย่างเป็นขั้นตอน

อย่างไรก็ตาม การยอมรับนวัตกรรมการเปลี่ยนแปลงของยังคงต้องดำเนินต่อไปอย่าง ประนีประนอมค่อยปรับค่อยเปลี่ยนไป ซึ่งสอดคล้องกับที่ ชำรง อุดมไพจิตรกุล (2544 : 95-96) กล่าวถึง ขั้นตอนการยอมรับของประชาชนในแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งพบว่าทรงเป็นนักพัฒนาชนบทที่ประสบความสำเร็จยิ่ง กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปลูกฝังแนวพระราชดำริให้ประชาชนยอมรับไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง โดยให้วงจรการพัฒนา ดำเนินไปตามครรลองธรรมชาติ ได้แก่

1. ทรงสร้างความตระหนักแก่ประชาชนให้รับรู้ (Awareness)
2. ทรงสร้างความสนใจแก่ประชาชน (Interest)
3. ทรงให้เวลาในการประเมินค่าและประเมินผล (Evaluation)
4. ขั้นทดลอง (Trial)
5. ขั้นยอมรับ (Adoption)

กล่าวโดยสรุป โจทย์การวิจัยต่าง ๆ ซึ่งถูกพัฒนาขึ้นจากการมีส่วนร่วมของชุมชนและทีม วิจัยเอาเป็นประเด็นที่ต้องมีความพยายามนำไปปฏิบัติให้เกิดมรรคผลต่อไป ด้านแนวคิดทฤษฎี ต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว และที่สำคัญ คือ กระบวนทัศน์ตามแนวพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียงเป็น ฐานคิดสำคัญที่ชุมชนต้องตระหนัก และนำไปปฏิบัติต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ดังนี้

1. ควรมีการทบทวนปัญหาและโจทย์วิจัยจากองค์กรหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอีกครั้ง โดยอาจรกรการหาฉันทามติ หรือประชามติ (Public Hearing) ในการที่จะนำโจทย์ปัญหาดังกล่าวไป กำหนดวิธีการแก้ปัญหาต่อไป

2. ควรมีการดำเนินการวิจัยอย่างต่อเนื่องตามประเด็น โจทย์ปัญหาวิจัยที่ได้ถูกกำหนดขึ้น โดยชุมชนและมีการทบทวนเรียบร้อยแล้ว โดยจัดทำเป็น โครงร่างกายวิจัย (Research Proposal) ซึ่ง กระบวนการวิจัยดังกล่าวควรมีลักษณะเป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ซึ่งใช้ วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

3. หน่วยงานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ควรให้การสนับสนุนเพื่อให้การวิจัยของชุมชนเป็นไป อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถแก้ไขปัญหของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

4. การนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปปฏิบัติควรมีการเริ่มต้นจากความ ต้องการของชุมชนจริง ๆ มิใช่การทำงานในลักษณะการดำเนิน โครงการที่เกิดจากภาครัฐอย่างเดียว ทั้งนี้เพราะการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง มีฐานคิดสำคัญอยู่ที่การพัฒนา คนในชุมชน ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กันไปกับการจรจร โลงด้านวัฒนธรรมของชุมชนไป พร้อม ๆ กัน ดังนั้น ปัจจัยของความสำเร้จ ก็คือ การเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการ พัฒนาศักยภาพของตน

5. จากแนวพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง หรือแนวพระราชดำริทั้งหลาย ล้วนแสดง ถึงพระวิริยะอุตสาหะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทุ่มเทพระสติปัญญา ทรากตราพระวรกาย เพื่อค้นคว้าหาแนวทางการพัฒนาให้พสกนิกรทั้งหลาย ได้มีความร่มเย็น นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณ อันใหญ่หลวง จึงกล่าวได้ว่า พระราชกรณียกิจของพระองค์นั้น สมควรอย่างยิ่งที่ทวยราษฎร์จักได้ เจริญรอยตามเบื้องยุคลบาท ตามที่แนะนำสั่งสอน อบรม และวางแนวทางไว้เพื่อให้เกิดการอยู่ดีมี สุขโดยถ้วนหน้ากัน

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยฉบับนี้ เป็นงานวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานสนับสนุน กองทุนวิจัย (สกว.) ซึ่งคณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง และงานวิจัยเรื่องนี้สำเร็จเรียบร้อย ด้วยดีนี้ เนื่องจากได้รับความอนุเคราะห์จากชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัดอุทัยธานี ได้แก่ 1) ชุมชนบ้าน ดอนกลอย ตำบลดอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง 2) ชุมชนบ้านหนองจิกยาว ตำบลตลุกคู่ อำเภอ ทัพทัน 3) ชุมชนบ้านตลุกคู่ ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน 4) ชุมชนบ้านตะกรุด ตำบลเมืองกา รุ่ง อำเภอบ้านไร่ 5) ชุมชนบ้านป่าอ้อ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก และ 6) ชุมชนบ้านหนองจิก ตำบล หนองยาง อำเภอหนองฉาง

ขอขอบคุณ เทศบาลตำบลตลุกคู่ องค์การบริหารส่วนตำบลป่าอ้อ องค์การบริหารส่วน ตำบลกา รุ่ง ที่ให้ความอนุเคราะห์ในเรื่องข้อมูลและการติดต่อประสานงานในด้านต่าง ๆ ขอขอบคุณกลุ่มเกษตรกร ทั้ง 6 ชุมชน ในจังหวัดอุทัยธานี ที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์ รวมทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ที่ได้ให้ความร่วมมือ ทำให้การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

ธีรพงศ์ อุดมไพจิตรกุล. (2544). **เศรษฐศาสตร์พอเพียง**. กรุงเทพฯ ฯ : พัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.)

วรวิมล โรมรัตน์พันธ์. (2548). **ทุนทางสังคม**. กรุงเทพฯ ฯ : เดือนตุลา

เสรี พงศ์พิศ.(2548). **เครือข่าย**. กรุงเทพฯ ฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์

เสรี พงศ์พิศ.(2549). **เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ ฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์

อภิชัย พันธเสน และคณะ. (2549). **สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

Bain,K.andHicks,N. (1998). **Building Social Capital and Reaching out to Excluded Group : The Challenge of Partnership**. Paper Present at CELAM Meeting on The Struggle Against Poverty Towards The Turn of the Millennium. Washington DC

FuKuyama,F. (1995). **Trust : the Social Virture and the Creation of Prosperity**. London : Penguin

Putnam, Robert D. (1993). **Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern Italy**. Princeton : Princeton University Press

ภาคผนวก ข
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

แนวการสัมภาษณ์แบบลึก

การเริ่มต้นสัมภาษณ์

- 1.1 แนะนำตัวผู้สัมภาษณ์และอธิบายวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์
- 1.2 ขอให้ผู้สัมภาษณ์แสดงความคิดเห็นอย่างเสรีและอย่างเต็มที่

การดำเนินการสัมภาษณ์ โดยมีประเด็นการสัมภาษณ์ ดังนี้

ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้สัมภาษณ์

- 2.1 ชื่อ-นามสกุล
- 2.2 อายุ
- 2.3 ที่อยู่

1. ประวัติความเป็นมาของชุมชน

- 1.1 หมู่บ้านนี้ก่อตั้งมานานแล้วหรือยัง ประมาณช่วงปีไหน
- 1.2 ใครเป็นกลุ่มแรกที่เข้ามาก่อตั้งหมู่บ้านนี้ มาจากไหน มีเชื้อสายอะไร
- 1.3 ชื่อหมู่บ้านมีความหมาย หรือที่มาอย่างไร

2. สภาพภูมิศาสตร์

- 2.1 สภาพพื้นที่ของหมู่บ้านเป็นอย่างไร เช่น สภาพของป่าเขาเป็นอย่างไร มีสภาพของป่าไม้เหลืออยู่มากไหม อยู่บริเวณใด
- 2.2 แหล่งน้ำที่ชาวบ้านใช้สอยกันอยู่ที่ไหน และใช้ทำอะไร (กินหรือทำการเกษตร) และเพียงพอตลอดทั้งปีหรือไม่
- 2.3 พื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านมีลักษณะอย่างไร ชาวบ้านใช้ทำอะไร มีกรรมสิทธิ์เป็นของตนเองหรือไม่
- 2.4 พื้นที่สาธารณในหมู่บ้านมีหรือไม่ มีมากน้อยเพียงไร ชาวบ้านได้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าวอย่างไร
- 2.5 ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่ ปริมาณน้ำฝนพอเพียง ต่อการทำมาหากินหรือไม่ สามารถทำนาหรือทำการอาชีพเกษตรอื่น ๆ ได้ตลอดทั้งปีหรือไม่
- 2.6 ในฤดูแล้ง แห้งแล้งมากน้อยเพียงใด และชาวบ้านมีวิธีการแก้ปัญหาอย่างไร
- 2.7 ถ้าเปรียบเทียบสภาพดินฟ้าอากาศ ระหว่างอดีตกับปัจจุบันแตกต่างกันอย่างไรและมันเปลี่ยนแปลงไป เพราะสาเหตุอะไร (ย้อนหลังไปประมาณ 10 – 20 ปี)

2.8 โครงสร้างพื้นฐานมีสภาพเป็นอย่างไร ถนนหนทางสะดวกหรือไม่ ไฟฟ้า น้ำประ
 กามีหรือไม่

2.9 ถนน-ไฟฟ้า และน้ำประปา มีมากี่ปีแล้ว สมัยก่อนไม่มีสิ่งเหล่านี้อยู่กันอย่างไร

2.10 ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป
 อย่างไร

2.11 ระบบการชลประทานในหมู่บ้านมีหรือไม่ ถ้าไม่มีชาวบ้านมีวิธีการแก้ปัญหาเรื่อง
 น้ำอย่างไร

3. สภาพทางเศรษฐกิจ (ชุมชน และครอบครัว)

3.1 สภาพเศรษฐกิจของชุมชน

3.1.1 ด้านอาชีพของชุมชน

1) ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอะไร มีวิธีการและขั้นตอนในการ
 ดำเนินการอย่างไร

2) ทุนในการดำเนินการได้มาจากไหน ใช้มากหรือไม่ (ทุนส่วนตัวหรือกู้ยืม)

3.1.2 ด้านผลผลิต

1) ผลผลิตที่ชาวบ้านผลิตได้ บริโภคเอง หรือนำไปขาย

2) ถ้าขายนำไปขายที่ไหน ใครเป็นคนซื้อ ราคาเป็นอย่างไร คຸ້ມทุนใหม่

3) นอกจากผลิตเองแล้ว อาหารหรือสินค้าที่ใช้ในการบริโภคได้มาจากแหล่ง
 ไหน และได้มาอย่างไร เช่น การแลกเปลี่ยน การหาเก็บจากแหล่งธรรมชาติ (เก็บของป่า จับสัตว์น้ำ
 ขุดหนองไม้ เป็นต้น)

4) นอกจากการทำมาหากินในหมู่บ้านแล้ว มีคนในหมู่บ้านออกไปทำงาน
 นอกหมู่บ้าน เช่น ตามเมืองใหญ่ ๆ บ้างหรือไม่ ถ้า มีมากน้อยเพียงไร ออกไปทำงานช่วงไหนและ
 ไปทำอะไร

5) การประกอบอาชีพของชาวบ้านในอดีต ประมาณ 30 ปีก่อน กับปัจจุบัน
 เปลี่ยนแปลงหรือไม่ ถ้าเปลี่ยน เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ทั้งในด้าน ทุน วิธีการผลิต และการ
 แลกเปลี่ยนหรือการขายผลผลิต เป็นต้น

3.1.3 ด้านรายรับรายจ่าย และหนี้สินของชุมชน

1) รายได้ของชาวบ้าน เพียงพอต่อการใช้จ่ายหรือไม่

2) ถ้าไม่พอทำอย่างไร ถ้ากู้ยืม กຸ້ยืมมาจากไหน

3.2 สภาพเศรษฐกิจของครอบครัว

3.2.1 ด้านอาชีพของครอบครัว

- 1) ครอบครัวของท่านประกอบอาชีพหลักอะไร มีขั้นตอน/กรรมวิธีทำอย่างไร
- 2) ปัจจัยในการผลิตมีอะไรบ้าง/ได้มาจากไหน
- 3) ที่ดิน/ขนาดพื้นที่ที่ใช้ในการผลิต /เช่าหรือเป็นของตัวเอง
- 4) ทุนที่เป็นตัวเงิน เงินทุน/แหล่งเงินทุน/วิธีการได้มาก
- 5) แรงงาน/เอามาจากไหน
- 6) พันธุ์พืช/สัตว์ ชนิดของพันธุ์
- 7) แหล่งพันธุ์ มาจากไหน
- 8) เครื่องจักร/เครื่องกล ได้มาจากไหน
- 9) ปุ๋ย แหล่งปุ๋ย/ชนิดมาจากไหน/ได้มาอย่างไร
- 10) สารเคมี ได้มาจากไหน/แนวโน้มน่าจะใช้เยอะไหม
- 11) ความรู้และวิธีการผลิต/มีอยู่เดิม/หรือเอามาจากแหล่งอื่น ๆ

3.2.2 ผลผลิต

- 1) จำนวนผลผลิตที่ได้มากน้อยแค่ไหน/พื้นที่/ปี/เดือน
- 2) เอาไปขายหรือบริโภค/ขายที่ไหน/ตลาดอยู่ไหน
- 3) ผลิตแล้วกำไร หรือขาดทุน คุ่มไหม/ถ้าขาดทุนทำอย่างไร

3.2.3 ปัญหาในการประกอบอาชีพ

- 1) มีปัญหาอะไรบ้างในการประกอบอาชีพ เช่น ปัญหาเรื่องทุน ที่ดิน แรงงาน สภาพดินฟ้าอากาศ
- 2) ในรอบ 4 – 5 ปี ที่ผ่านมาสภาพดินฟ้าอากาศ เป็นอย่างไร/มีภัยธรรมชาติ/ฝนตก ฝนแล้งหรือเปล่า
- 3) สภาพพื้นที่การผลิต การเพาะปลูก แล้งหรือไม่แล้ง

3.2.4 อาชีพเสริม

- 1) ครอบครัวของท่านมีอาชีพเสริมหรือไม่ ถ้ามีทำอะไร
- 2) อาชีพเสริมช่วยครอบครัวได้มากน้อยแค่ไหน

3.2.5 ด้านรายรับ รายจ่าย

- 1) แหล่งที่มาของรายได้หลักของครัวเรือนมาจากไหน มีรายได้เท่าไรต่อปี ต่อเดือน
- 2) ครัวเรือนของท่านมีรายจ่ายอะไรบ้าง/เดือน/ปี จ่ายเท่าไร เช่น ค่าอุปโภค บริโภค
- 3) รายได้พอกับรายจ่ายไหม/ถ้าไม่พอทำอย่างไร

3.2.6 ด้านหนี้สิน

- 1) ปัจจุบันครัวเรือนท่านมีหนี้สินหรือไม่/ถ้ามีแหล่งเงินกู้จากใคร/เสียอัตราดอกเบี้ยเท่าไร
- 2) มีวิธีการใช้หนี้อย่างไร
- 3) ครัวเรือนมีการออมไหม/ออมอย่างไร

4. สภาพทางสังคมและการเมืองการปกครอง

4.1 ความสัมพันธ์ทางสังคม ชนชั้นทางสังคม ระบบเครือญาติ การรวมกลุ่มทางสังคม

- 1) ชาวบ้านในท้องถิ่นมีฐานะแตกต่างกันอย่างไรหรือไม่ ดูจากอะไร ในปัจจุบันมีสภาพแตกต่างกันมากน้อยเพียงไร เพราะเหตุใด
- 2) ชาวบ้านในท้องถิ่นนี้มีการนับถือญาติกันอย่างไร อะไรที่ทำให้คนนับถือกันเป็นญาติ (เช่น การแต่งงาน การอยู่ใกล้ชิด การพึ่งพาอาศัยกัน)
- 3) เวลามีการมีงานทั้งงานส่วนตัวและงานส่วนรวม ชาวบ้านเขาช่วยเหลือกันหรือไม่ เช่น การลงแขก การช่วยงานบุญต่าง ๆ เป็นต้น
- 4) ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกันทำกิจการงานต่าง ๆ ของท้องถิ่นหรือไม่ (เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาชีพ กลุ่มอนุรักษ์ เป็นต้น) การรวมกลุ่มดังกล่าวเกิดขึ้นได้อย่างไรและใครเป็นคนชักชวนให้มีการรวมกลุ่มกัน
- 5) กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนมีอะไรบ้าง ผลของการรวมกลุ่มกันเป็นอย่างไร มีกิจกรรมใดบ้าง เข้มแข็งไหม ดูจากอะไร
- 6) ชาวบ้านในหมู่บ้านนี้มีการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับชาวบ้านในหมู่บ้านอื่นหรือไม่ ถ้ามีทำอะไร เช่น การทำบุญประเพณี การติดต่อค้าขาย เป็นต้น
- 7) การอพยพโยกย้ายของคนในหมู่บ้าน ทั้งอพยพมาทำมาหากินโยกย้ายออกไปมีมากน้อยเพียงไร ถ้ามีการอพยพดังกล่าวเกิดจากสาเหตุใดเป็นสำคัญ
- 8) เวลามีปัญหาหรือเรื่องราวเดือดร้อน ชาวบ้านเขาร่วมมือกันหรือช่วยกันแก้ปัญหาต่างๆ อย่างพร้อมเพรียงกัน หรือไม่
- 9) คนในท้องถิ่นมีเรื่องทะเลาะเบาะแว้งกันบ่อยไหม แล้วมีวิธีการจัดการอย่างไร ผู้นำหมู่บ้านหรืออาวุโสมีบทบาทอย่างไร สามารถแก้ปัญหาดังกล่าวได้หรือไม่ หรือพึ่งพาเจ้าหน้าที่ของรัฐ
- 10) หน่วยงานของรัฐ หรือบุคคลภายนอกท้องถิ่น เข้ามาช่วยเหลือชาวบ้านหรือพัฒนาหมู่บ้าน มากน้อยเพียงไร (เช่น เกษตรกรตำบล พัฒนาการอำเภอ เจ้าหน้าที่ ธกส. เป็นต้น) ทำอะไรร่วมกับชาวบ้านบ้างหรือไม่ เราพึงพอใจหรือไม่เพราะเหตุใด

4.2 สถาบันทางสังคม (ศาสนา การศึกษา การสาธารณสุข) (เปรียบเทียบกับอดีตกับปัจจุบัน)

- 1) วัดที่หมู่บ้านมีชาวไปทำบุญมากไหม ทำในโอกาสใดบ้างและนอกจากการไปทำบุญแล้ว ชาวบ้านที่ไปวัดเขาทำอะไรกันอีกบ้าง เช่น ประชุมปรึกษาหารือกันพัฒนาหมู่บ้าน เป็นต้น
- 2) ชาวบ้านเคารพนับถือพระสงฆ์ที่วัดมากน้อยเพียงไร เพราะเหตุใด เวลาทางวัดขอความร่วมมือจากชาวบ้านให้ช่วยทำงานต่าง ๆ ได้รับความร่วมมือดีหรือไม่
- 3) หมู่บ้านนี้เริ่มมีโรงเรียน (ประถมศึกษาและมัธยมศึกษา) ตั้งแต่เมื่อไร ก่อตั้งได้อย่างไร ชาวบ้านมีส่วนเกี่ยวข้องกับการก่อตั้งโรงเรียนหรือไม่อย่างไร
- 4) ชาวบ้านกับครูในโรงเรียนมีการร่วมมือช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันมากน้อยเพียงไร ถ้ามีกิจกรรมที่ทำมีอะไรบ้าง
- 5) เวลาเจ็บป่วย ไปรักษาที่ไหน ไปโรงพยาบาลหรือรักษาตนเอง เพราะเหตุใด

4.3 วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี

- 1) บุญประเพณีของท้องถิ่นที่ทำกันเป็นประจำทุกปีมีอะไรบ้างมีพิธีกรรมหรือทำกันอย่างไร ช่วงเวลาไหน เกิดความคิดหรือความเชื่ออย่างไร ท่านคิดอย่างไร
- 2) ความเชื่อศรัทธาสังสัคคีสิทธิ์ในหมู่บ้านที่สืบทอดกันมามีอะไรบ้าง และมีรายละเอียดอย่างไร

แนวทางการสนทนากลุ่ม เรื่อง การนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการทำกิจกรรมกลุ่มอาชีพ

ประเด็นที่ต้องการศึกษาตามโครงการวิจัย

1. ปัจจัย / เงื่อนไขที่ส่งเสริมหรือที่เป็นอุปสรรคต่อการนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้
2. ปัญหาหรืออุปสรรคที่ชุมชน / กลุ่มอาชีพประสบอยู่ในปัจจุบันในการทำกิจกรรมตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง
3. ความต้องการ / ทางออก / คำตอบของปัญหาที่ชุมชน / กลุ่มอาชีพประสบอยู่ในปัจจุบันในการทำกิจกรรมตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง

ขั้นตอนการสนทนากลุ่ม

1. ขึ้นแนะนำตัวและแจ้งวัตถุประสงค์ของการสนทนาในครั้งนี้
การสนทนากลุ่มครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ เพื่อศึกษากระบวนการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพ/ชุมชนในพื้นที่เป้าหมายที่นำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ โดยต้องการทราบถึง การเกิดขึ้น (การก่อตั้ง) การดำรงอยู่ (การดำเนินการ) และการปรับตัวของกลุ่มอาชีพ/ชุมชน เพื่อจะได้วิเคราะห์ถึงปัจจัย/เงื่อนไขที่ส่งเสริมหรือที่เป็นอุปสรรคต่อการนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ตลอดจนปัญหาหรืออุปสรรคที่ชุมชน/กลุ่มอาชีพประสบอยู่ในปัจจุบันในการทำกิจกรรมตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง
2. ขึ้นดำเนินการสนทนา
 - 2.1 กิจกรรมที่กลุ่ม/ชุมชนทำคืออะไร มีสมาชิกกี่คน ใครบ้าง ที่ตั้งกลุ่มอยู่ที่ไหน
 - 2.2 การดำเนินการ/กิจกรรมมีขั้นตอนอย่างไร
 - 1) การก่อตั้ง/การรวบรวมกลุ่มกิจกรรมเกิดจากสาเหตุใด ทำไมถึงทำกิจกรรมนี้ ใครเป็นผู้ริเริ่มขึ้น สมาชิกได้มาอย่างไร เป้าหมายของกลุ่มคืออะไร (รายได้/สวัสดิการ/การสงเคราะห์คนอื่นๆ / การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหรืออื่นๆ)
 - 2) ปัจจัยการผลิตมีอะไรบ้าง (ทุน วัตถุดิบ แรงงาน การจัดการ)

ทุน ได้มาจากไหน ปัจจุบันมีทุนอยู่เท่าไร ใช้ทุนเท่าไรต่อจำนวนครั้งการผลิต

วัตถุดิบ มีอะไรบ้าง ได้มาจากไหน (มีอยู่ในชุมชน หรือต้องหาจากภายนอก)

ถ้าซื้อมาคิดเป็นราคาเท่าไรต่อจำนวนครั้งการผลิต

แรงงาน ได้มาจากไหน มีเองหรือต้องจ้าง ถ้าจ้างแรงงาน ต้องใช้เงินเท่าไรต่อจำนวนครั้งการผลิต

องค์ความรู้ / เทคโนโลยี ที่ต้องใช้มีองค์ความรู้เรื่องอะไรบ้าง มีเองในชุมชนหรือไม่ ถ้าไม่มีทำอย่างไร ต้องใช้ความรู้หรือเทคโนโลยีนี้มาอย่างไร

การจัดการ การจัดการคน การจัดการภายในกลุ่มทำอย่างไรมี โครงสร้างการบริหารจัดการอย่างไร (มีโครงสร้างกลุ่มอย่างไร ใครเป็นประธาน ใครเป็นกรรมการ แต่ละคนมีบทบาทหน้าที่อย่างไร มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ไว้อย่างชัดเจนหรือไม่ มีการประชุมปรึกษาหารือกันบ่อยไหม มีกำหนดการชัดเจนหรือไม่ แล้วสมาชิกให้ความร่วมมือมากน้อยเพียงใด การจัดการทุน วัตถุประสงค์ งบประมาณ (ถามแล้ว)

3) กิจกรรมของกลุ่มทำอย่างไร (ผลิต / บริโภค / การจำแนกแจกจ่าย)

- กระบวนการ / ขั้นตอนการผลิตทำอย่างไร ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงขั้นตอนสุดท้าย ถามขั้นตอนการดำเนินการ ช่วงเวลา / ระยะเวลา งบประมาณ ทุน ผลการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอน สรุปใช้ทุนอะไรบ้างและใช้ไปเท่าไร

- กระบวนการจำแนกแจกจ่าย ผลผลิตที่ผลิตได้บริโภคเองหรือไม่ ถ้าไม่หรือเหลือจากการบริโภค มีตลาดอยู่ที่ไหน ถ้าขายมีกำไรหรือขาดทุนเท่าไร

- การแบ่งปันผลประโยชน์ทำอย่างไร (แบ่งปันให้สมาชิก / เก็บไว้วางแผนดำเนินการต่อ สัดส่วนเท่าไร) (ประเด็นการวิเคราะห์ 1.การจัดการว่าได้ดำเนินการอย่างครบวงจรหรือไม่ เช่น ผลิต / บริโภค / การจำแนกแจกจ่าย วัตถุประสงค์ / ปัจจัยการผลิตมีมากน้อยเพียงไร อยู่ที่ไหน องค์ความรู้ / เทคโนโลยีมีหรือไม่ ถ้าไม่มีทำอย่างไร ผลิตแล้วบริโภคเองหรือไม่ ถ้าไม่หรือเหลือจากการบริโภค มีตลาดอยู่ที่ไหน การแบ่งปันผลประโยชน์ให้สมาชิก 2. กิจกรรมมีการเชื่อมโยงระบบต่างๆในชุมชนหรือไม่ เช่น ระบบการผลิต ระบบการตลาด ระบบการออม ระบบสวัสดิการ ระบบสิ่งแวดล้อม ระบบสุขภาพ ระบบการศึกษา ระบบวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น 3. กิจกรรมของกลุ่มยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่ ความพอประมาณ พอดี ความมีเหตุมีผล การมีภูมิคุ้มกัน และความรู้ และคุณธรรม)

4) ผลการดำเนินงานในภาพรวม / โดยสรุปเป็นอย่างไร เป็นไปตามเป้าหมายหรือไม่ สมาชิกพึงพอใจหรือไม่ มีการทุจริตอย่างไรหรือไม่ สามัคคีกันดีไหม ทะเลาะเบาะแว้งกันไหม กลุ่มจะดำรงอยู่ต่อไปได้หรือไม่ เป็นต้น

2.3 ท่านคิดว่าปัจจัย / เงื่อนไขที่ส่งเสริมหรือที่เป็นอุปสรรคต่อการนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ มีอะไรบ้าง

2.4 ท่านคิดว่าปัญหาหรืออุปสรรคที่ชุมชน / กลุ่มอาชีพประสบอยู่ในปัจจุบันในการทำกิจกรรมตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง มีอะไรบ้าง

2.5 ท่านมีความต้องการในเรื่องใด คิดว่าจะทำให้ชุมชน / กลุ่มอาชีพของท่านสามารถดำเนินการกิจกรรมตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงได้ต่อไปอย่างมีประสิทธิภาพ

3. ขั้นปิดการสนทนา

ท่านคิดว่าจะเสนอความคิดเห็นเรื่องอะไรอีกหรือไม่ ประเด็นใดที่เป็นปัญหา เป็นความต้องการ เป็นข้อสงสัยมีหรือไม่ อย่างไร

ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือในการสนทนาครั้งนี้

ภาคผนวก ค
รายชื่อกลุ่มเกษตรกรพื้นที่เป้าหมาย

รายชื่อสมาชิก กลุ่มสถาบันการเงิน บ้านหนองจิก ตำบลหนองยาง อำเภอหนองฉาง จังหวัด
อุทัยธานี

- 1 นายปรีชา สุขารมณั
- 2 นายชำนาญ ภมร
- 3 นางสมศรี อ่อนอ่อนม
- 4 นายประมาณ นิ่มพระยา
- 5 นายจำเนียร แสงอ่อน
- 6 นายชนภัทร วงษ์วิทยา
- 7 นางสมกิจ มากมี
- 8 นายวรชาติ ลีลา
- 9 นายสุทธิ สมันทสาริกรณ์
- 10 นายมนัส เหลือน้อย
- 11 นายเฉลิม พงษ์โสภณ
- 12 นายสมชาย อ่อนอ่วม
- 13 นายบุญลือ เข้มการนา
- 14 นายคมกิจ บุญกะมุติ
- 15 นางสัมรอง ลีลา
- 16 นายเอี่ยม สว่างจิตร
- 17 นายชัยวัฒน์ เข้มการนา
- 18 นายสำราญ เข้มการนา
- 19 นายสมาน บัวบาน
- 20 นายสมศักดิ์ ศรีสด
- 21 นายสำเร็จ บัวบาน
- 22 นายธนู จินเส็ง
- 23 นายปรีชา สุวรรณคาม
- 24 นายสังัด ศรีสด
- 25 นายพนมแพร เจนเกษกรณ์
- 26 นายสมคิด เจนเกษกรณ์
- 27 นายณรงค์ เข้มการนา

- 28 นายชะอ้อน เฟ็งพะยม
- 29 นายบุญส่ง เฟ็งพะยม
- 30 นายวิโรจน์ บัวบาน
- 31 นายทองสุข อยู่สำราญ
- 32 นายทวี พุทธแก้ว
- 33 นายเคลื่อน ประจุนหะ

รายชื่อสมาชิก กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

- 1 นายเพียรธรรม พันพงษ์พัฒน์
- 2 นายประทุม เลิศเดช
- 3 นายชลอ มธุรส
- 4 นายมังกร พันพงษ์พัฒน์
- 5 นายสันต์ บารมี
- 6 นายปรีชา ฉลุทอง
- 7 นายชัยวัฒน์ ฉลุทอง
- 8 นายวิเชียร หนูทอง
- 9 นายปรีดา อิกนิต
- 10 นายหล่อ หนูทอง
- 11 นายลำควน สีดำ
- 12 นายบุญเทียน กังวาน
- 13 นายอภิชัย ผุดผ่อง
- 14 นายสุภักดิ์ พันพงษ์พัฒน์

รายชื่อสมาชิก กลุ่มศูนย์การเรียนรู้ ตำบลคอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี

- 1 นายธนัท อินคอนกลอย
- 2 นางสาววัฒนา เพียรการนา
- 3 นางสมพร ออบเซย
- 4 นายโกมินทร์ ชั่งชั่ว
- 5 นางสนาม ดึกขาว
- 6 นางสาวรี ดึกขาว
- 7 นางอุทัย สัตยากร
- 8 นางบุญช่วย ชั่งชั่ว
- 9 นางละเอียด พิภครือ
- 10 นางทองเพียร เขตการณ์
- 11 นางสาวอำนาจ สุขเกตุ
- 12 นางยินดี ปิ่นแก้ว
- 13 นางสิทธิภา เจตน์เขตกิจ
- 14 นางโกสุม ไม้สนธิ์
- 15 นางละมุน วรรณชนะ
- 16 นางสมพร อัสสร

รายชื่อสมาชิก กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านหนองจิกยาว ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี

- 1 นายสมคิด ปากเกร็ด
 - 2 นายเลิศ ดวงดาว
 - 3 นางชะบา युงกสิการณั์
 - 4 นางเสาวภา แก้วกิจการ
 - 5 นายบุญทอง ฐูปเงิน
 - 6 นายหรั่ง สัมครเขตรกิจ
 - 7 นายชลอ แก้วกิจการ
 - 8 นางนาคยา ปากเกล็ด
 - 9 นายบรรจบ ทองคำนาง
- ฯลฯ

รายชื่อสมาชิก กลุ่มข้าวปลอดภัย ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี

- 1 นายประเชิญ อินอ่อม
- 2 นายทองย้อย แสบเกษตรกรรม
- 3 นายเลิศ ดวงดาว
- 4 นายสมคิด ปากเกร็ด
- 5 นายวิทยา วราหะ
- 6 นางอำพร กสิกิจ
- 7 นางบังอร สมจิตต์
- 8 นายแดง ใจภักดี
- 9 นายเสงี่ยม มานะกิจ
- 10 นายเล็ก จงภักดี
- 11 นายสุนทร ศรีสำเภา
- 12 นายบรรจง ปากเกล็ด
- 13 นางสมพร นัस्थาน
- 14 นางเสวย เพ็ญแก้ว
- 15 นางสุนทร เกษการณั์

- 16 นายถนอม พันธุ์สิงห์
 - 17 นางวรรณวิภา ทิพรส
 - 18 นางรัตนา ศิริโยธา
 - 19 นายฉลวย ทิพวรรณ
- ฯลฯ

รายชื่อสมาชิก กลุ่มผลิตภัณฑ์กระเช้า ตำบลเมืองกาฐัง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

- 1 นายนิรัตน์ ทิพรัตน์
- 2 นางสาวอมรรัตน์ เนียมจันทร์
- 3 นางสาวอำพร พุทธโกสัย
- 4 นางประนอม จันทร์วงศ์
- 5 นางสาววัน เสกสิงห์
- 6 นางสมบุรณ์ เจียงกุล
- 7 นางน้ำค้าง ชูชื่น
- 8 นางประคอง บุญนาค
- 9 นางสมคิด น้อยฉลาด
- 10 นางลำพวน เนียมจันทร์
- 11 นางมาลี น้อยฉลาด
- 12 นายสุวรรณ์ ชูชื่น
- 13 นางอำนวยการ ทิพรัตน์
- 14 นางวันเพ็ญ ยิ้มอิ้ม
- 15 นางบุญเหลือ แสงทองย่อย
- 16 นางพัก ภู่น้ำ
- 17 นางสมบุรณ์ เทียนชัย
- 18 นางสาวอุ้นเรือน เทียนชัย
- 19 นางสาวสัจญา เทียนชัย
- 20 นางสมปอง ใจแสน
- 21 นางทองดี บุญมี
- 22 นางบุญมา บุญมี

- 23 นางผวน บุญมี
- 24 นางสาวเวียน บุญมี
- 25 นางเพียง บุญทรง
- 26 นางอนงค์ พิสมัย
- 27 นางพวง ธรรมเจริญ
- 28 นายประยูร ก๊กศรี
- 29 นางประมวดี ก๊กศรี
- 30 นายสุรวุฒิ แดงโสภา